ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΤΟΜΟΣ 6.

1920-21

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,,
1923

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΤΟΜΟΣ 6.

1920-21

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,,
1923

Πᾶσα ἀποστολὴ πρὸς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον γίνεται πρὸς τὸν τμηματάρχην τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ 6ου ΤΟΜΟΥ

Σελις

Ἀλεξ. Φιλαδελφέως. Βάσεις μετ' ἀναγλύφων ἀρτίως ἀνευρεθεῖσαι ἐν Ἀθήναις . . 1 - 20

Ἰωάν. Σβορώνου. Τὸ λάβαρον τῶν Ἀθηναίων Πέπλος, ἱστός, κεραία 21 25

Γεωργ. Οἰκονόμου. Κερητίζοντες . . . . . 56 - 59

Κ. Ρωμαίου. Κόραι τῆς Αἰτωλίας 60 98

Δημ. Εὐαγγελίδου. Λέσβου ἐπιγραφαὶ 99 114

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ 1920 - 21

Α΄ Ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια (Αλέξ. Φιλαδελφεὺς) . . . . . 115 - 131

Ἀνασκαφὴ παρὰ τὸ χωρίον Σπάτα (Ἀλέξ. Φιλαδελφεύς) . . . . . 131 - 138

Β΄ Ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια (Νικ. Παπαδάκις) . . . . . 139 - 153

Γ΄ Ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια (Στέφ. Ξανθουδίδης) . . . . . 154 - 165

Η΄ Ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια (Κ. Ρωμαῖος) . . . . . 165 - 172

Ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι ἀνὰ τὴν Κεφαλληνίαν (Σπ. Ν. Μαρινάτος) . . . . 172 - 177

Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων. Περὶ τῆς τεχνικῆς τῶν Μωσαϊκῶν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐπισκευῶν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Βυζαντινῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα (Γ. Σωτηρίου) . . . . . 177 - 189.

Τὸ Κεραμεντὶν Τζαμὶ Θεσσαλονίκης (Α. Ξυγγόπουλος) . . . . . 190 - 194

Παράστασις ναυμαχίας (Σπ. Μαρινάτος) . . . . . 194 - 199

Ὑπηρεσιακαὶ εἰδήσεις Ἐφορείας Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων (Γ. Σωτηρίου) . . 199 - 201

ΒΑΣΕΙΣ ΜΕΤ' ΑΝΑΓΛΥΦΩΝ ΑΡΤΙΩΣ ΑΝΕΥΡΕΘΕΙΣΑΙ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

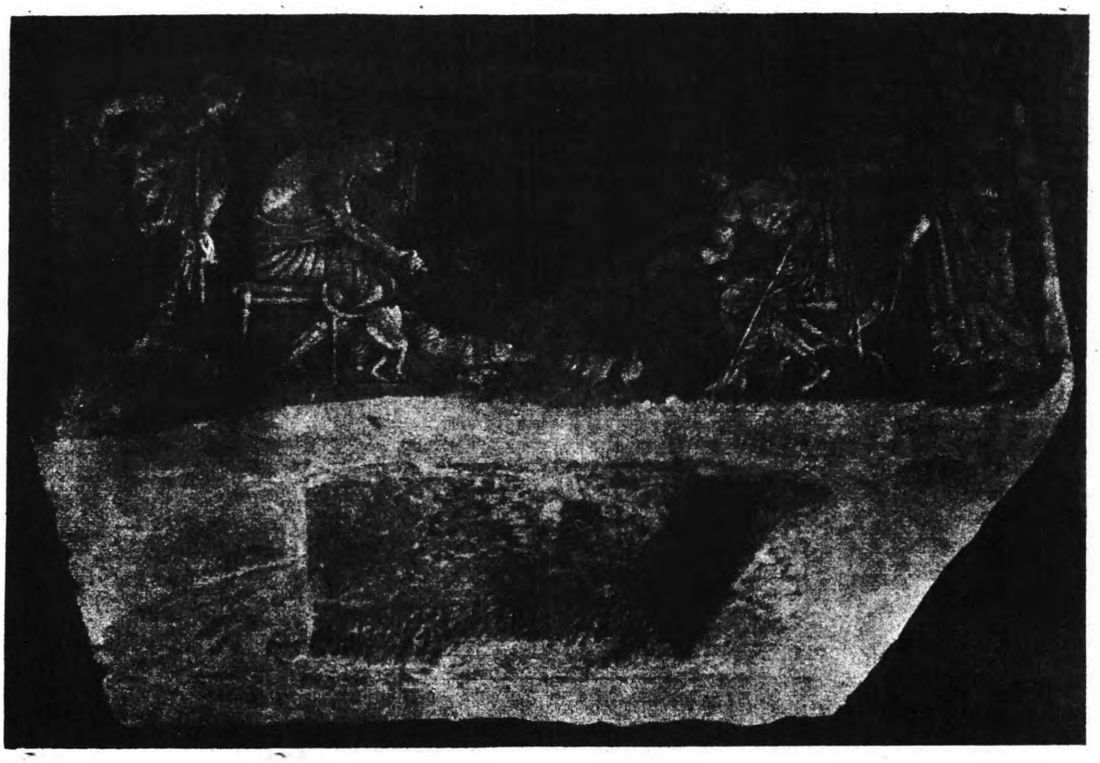
Περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος μηνὸς Φεβρουαρίου ἀνασκαπτομένων θεμελίων πρὸς ἀνέγερσιν ὑποστέγου ἔν τινι μάνδρᾳ τοῦ ἐργοστασιάρχου κ. Ἠλ. Πουλοπούλου ἐν τῇ γωνίᾳ τῶν ὁδῶν Ἐρυσίχθονος καὶ Θεσσαλονίκης ἐν τῇ συνοικίᾳ «Πετράλωνα», ἀνευρέθησαν τρεῖς βάσεις μαρμάριναι ἀρχαίων ἐπιτυμβίων μνημείων εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἐντετειχισμέναι δ' ἀμφότεραι ἐντὸς μεγάλου τείχους ἐξ ὀρθογωνίων εὐμεγέθων κροκαλοπαγῶν δόμων, ὅπερ ὡς ταχέως διέγνωσα δὲν ἦτό τι ἕτερον ἢ αὐτὸ τὸ Θεμιστόκλειον τῆς πόλεως Ἀθηνῶν τεῖχος, διότι ἤδη πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ Ἐρυσίχθονος ἀνευρεθῇ καὶ σημειωθῇ ἐν τῷ χάρτῃ τῆς ἀρχαίας πόλεως ἴχνη τούτου καὶ σήμερον δὲ πολλαχοῦ ταύτης δύναταί τις καὶ ἐν ταῖς ἐγκαρσίαις ὁδοῖς καὶ ἐντὸς οἰκιῶν καὶ ὑπογείων νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐκεῖθεν διαδρομὴν τούτου μέχρι τοῦ ἐγγὺς πρὸς Β Κεραμεικοῦ, ὅπου ὡς γνωστὸν ὑπάρχει σῷον μέγα τοῦ τείχους τούτου τμῆμα.

Ὅτι δὲ τὸ τεῖχος τοῦτο εἶνε τὸ Θεμιστόκλειον οὐδεμία ὑπολείπεται ἀμφιβολία καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν τεκμηρίων, ἅτινα δὲν εἶνε τοῦ παρόντος ἵνα προσαγάγω, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς προσφάτου ἀνευρέσεως τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἐντετειχισμένων δύο ἀναγλύπτων βάσεων, αἵτινες μαρτυροῦσι καὶ περιφανῶς πιστοποιοῦσιν ὅτι ὁ μέγας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἱστορικὸς οὕτω σαφῶς καὶ γραφικώτατα περὶ τῆς οἰκοδομίας τοῦ τείχους τούτου ἐν βιβλ. Α' κεφ. 90 διηγεῖται.

Πρώτη βάσις. Καὶ ἡ μὲν πρώτη βάσις ἀποτελεῖται ἐξ ὀρθογωνίου τετραπλεύρου κύβου ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, οὗ ἑκάστη μὲν πλευρὰ ἔχει μῆκος 0,81, ὕψος δὲ 0,32. Ἄνωθεν δὲ καὶ κάτωθεν ἐν τῷ μέσῳ ἑκατέρας τῶν ἐπιφανειῶν φέρει μεγάλα κοιλώματα μετὰ ὀπῶν ἐν τῷ κέντρῳ πρὸς προσαρμογὴν ἄνωθεν μὲν ἀνδριάντος, κάτωθεν δὲ ἑτέρου κυβικοῦ μαρμάρου πρὸς συμπλήρωσιν τῆς βάσεως. Καὶ τὸ μὲν ἄνω κοίλωμα ἔχει σχῆμα τετράγωνον (0,47 × 0,30 μὲ βάθος 0,06), ἡ δ' ἐν τῷ μέσῳ μικρὰ ὀπὴ ἔχει διάμετρον 0,13 καὶ βάθος 0,04, ἐντὸς δὲ ταύτης σῴζονται ἴχνη μολύβδου. Ἡ κάτωθεν κοιλότης εἶνε ἐπίσης τετραγωνικὴ (μῆκος ἑκάστης πλευρᾶς 0,39, βάθος δὲ 0,063) (Εἰκ. 1).

Ἡ βάσις αὕτη κοσμεῖται κατὰ τὰς τρεῖς αὐτῆς πλευρὰς ὑπὸ θαυμασίας τέχνης ἀναγλύφων, ἡ ὄπισθεν δὲ πλευρὰ εἶνε ἐντελῶς λεία, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι θὰ ἦτο προσηρμοσμένη ἐπὶ τοίχου ἢ μᾶλλον ἐπὶ στήλης μαρμαρίνης. Καὶ ἐν πρώ-

τοις ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως παρίστανται τέσσαρες μορφαὶ νεανικαί, τέσσαρες γυμνοὶ ἔφηβοι ἀσκούμενοι εἰς ἀγωνίσματα τῆς παλαίστρας (Εἰκ. 2). Ἐν τῷ μέσῳ δύο τούτων ἀγωνίζονται εἰς τὴν πάλην, πρὸς τοῦτο δὲ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἐκ δεξιῶν ἔφηβος συνέλαβεν ἤδη δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὴν ἀριστερὰν τοῦ ἀντιπάλου του, ἵνα δ' οὗτος μὴ ἀνατραπῇ ἐκ τῆς πρὸς κάτω ἕλξεως στηρίζεται ἰσχυρῶς διὰ τῆς δεξιᾶς ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου τοῦ ἀνταγωνιστοῦ του. Τὸ πρῶτον τοῦτο στάδιον τῆς πάλης καλεῖται «ἀκροχειρισμός», ἁπαντᾷ δὲ πλειστάκις ἐπὶ ἀρχαίων

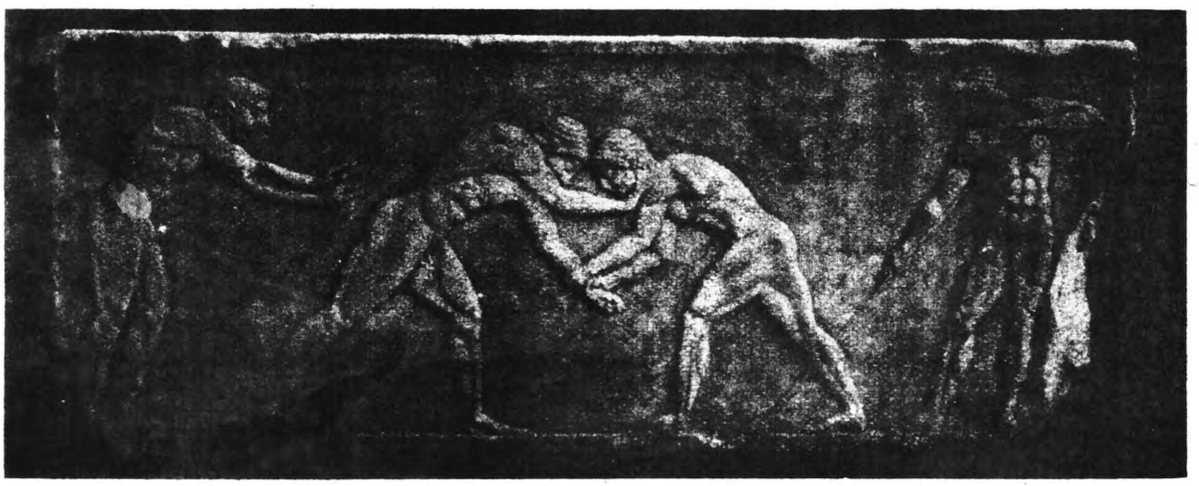

Εἰκ. 1. Ἀριστερὰ πλευρὰ τῆς βάσεως Α μετὰ τῆς κάτωθεν κοιλότητος.

μνημείων, ἰδίᾳ ἀγγείων ὡς παρὰ Baumeister Denkmäler εἰκ. 671, 672, 158 καὶ 1589 καὶ ἀλλαχοῦ. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην πολλάκις τὰ μέτωπα τῶν ἀνταγωνιστῶν συνάπτονται ἢ «συναράττονται», καθὼς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, καθάπερ κριῶν κερατιζομένων· πρβ. Hoppin Handbook of Attic redfig. vases I σελ. 171, 191, 33 καὶ 437, ὧν πολλὰ εἰσιν ἐνυπόγραφα, φέροντα τὰς ὑπογραφὰς ὀνομαστῶν ἀγγειογράφων οἷον τοῦ Καχρυλίωνος, τοῦ Ἀνδοκίδου καὶ Εὐθυμίδου. Ἡ κόμμωσις ἀμφοτέρων τῶν ἐφήβων τούτων εἶνε λίαν ἐνδεικτικὴ τῆς χρονικῆς περιόδου καὶ τῆς τέχνης εἰς ἣν τὐνάγλυφα ταῦτα ἀνάγονται, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς ἑπομένοις. Ἀποτελοῦνται δηλ. ἐκ τεσσάρων ἢ καὶ πέντε σειρῶν

ὁριζοντίων ἐκ μικρῶν ἰούλων, οἵτινες ἕνεκα τῆς κανονικότητος αὐτῶν φαίνονται ὡς ταινίαι ἢ καὶ ὡς κεκρύφαλοι, ἐνῶ πρόκειται περὶ τριχωτῆς ἀσκεποῦς κεφαλῆς. Κάτωθεν δὲ τῶν σειρῶν τούτων περιστέφουσιν ὁλόκληρον πέριξ τὴν κεφαλὴν τοῦ μὲν ἐκ δεξιῶν παλαιστοῦ δύο σειραὶ ἑλικοειδῶς ὡς κοχλίαι συνεστραμμένοι πλοκαμίσκοι, τοῦ δ' ἐξ ἀριστερῶν κάθετοι μικροὶ πλοχμοί. Ἡ κόμμωσις αὕτη προϋποθέτει πολλὴν φιλαρέσκειαν καὶ ἰδιαιτέραν περὶ ταύτην φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν.

Ἑκατέρωθεν τῶν ἐν τῷ μέσῳ παλαιστῶν ἐφήβων παρίστανται δύο ἕτεροι ὁμήλικες ἐπίσης γυμνοὶ ὡς ἐκεῖνοι. Καὶ ὁ μὲν ἐξ ἀριστερῶν νεανίσκος κύπτει

Εἰκ. 2. Προσθία πλευρὰ τῆς βάσεως Α. Πάλη. Ἅλμα. Ἀκόντισμα.

καθ' ὅλον τὸ σῶμα πρὸς τὰ δεξιά, ἐν τελείᾳ κατατομῇ παριστάμενος, μὲ τὰς χεῖρας δ' ἀμφοτέρας προτεταμένας πρὸς τὴν αὐτὴν τοῦ σώματος κατεύθυνσιν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη σκέψις ἑκάστου, ὅστις τὸν ἔφηβον τοῦτον ἐν τῇ στάσει ταύτῃ ἀτενίσῃ, εἶνε ὅτι οὗτος παρακολουθεῖ τὴν πάλην καὶ παρατηρήσας παράπτωμά τι τοῦ πρὸ αὐτοῦ παλαίοντος ἐφήβου κύπτει καὶ προσπαθεῖ νὰ διορθώσῃ ἢ προλάβῃ τοῦτο, οἱονεὶ ὡς μάρτυς παριστάμενος. Ἀλλὰ τοιοῦτό τι δὲν συμβαίνει, διότι καθὰ εἴθιστο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ παλαίστρᾳ καὶ τοῖς γυμνασίοις τὰς τοιαύτας διορθώσεις ἢ παρατηρήσεις δὲν ποιοῦνται συνήθως οἱ ὁμήλικες ἔφηβοι, ἀλλ' οἱ ἐπὶ τοῦτο τεταγμένοι παιδαγωγοὶ ἢ ἐπόπται, οἵτινές εἰσι πάντοτε ἄνδρες ὥριμοι μετὰ πώγωνος, ἱμάτιον περιβεβλημένοι καὶ βακτηρίαν ἢ διχαλωτὴν ῥάβδον ἐν τῇ δεξιᾷ κρατοῦντες. Τοὐναντίον δὲ ἐπὶ τῶν ἀγγείων, μετὰ τῶν παραστάσεων τῶν ὁποίων μεγάλην ἔχουσιν ὁμοιότητα τὰ ἡμέτερα ἀνάγλυφα, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς θὰ ἴδωμεν, ἀπαντῶμεν ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν παράστασιν ἐφήβου κύπτοντος μὲ τὰς χεῖ-

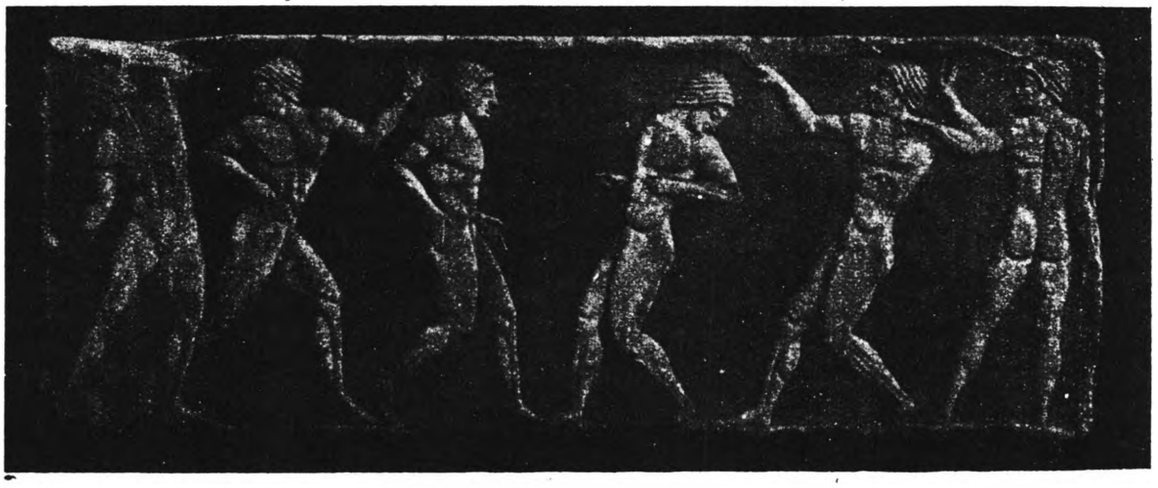
ρας προτεταμένας χωρὶς πρὸ αὐτοῦ νὰ ὑπάρχῃ τι πρὸς ὃ οὗτος νὰ σχετίζεται. Ὡς δ' ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν παραστάσεων τούτων ὁ ἔφηβος οὗτος ἀσκεῖται εἰς τὸ ἅλμα, εἶνε ἅλτης. Διὰ νὰ πεισθῇ τις περὶ τούτου ἂς παραβάλῃ τὴν ἀγγειογραφίαν παρὰ **Hoppin**, Handbook of Attic r. f. vases II, σελ. 351.

Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς πάλης παρίσταται ὀρθιος ἐπίσης ἕτερος ἔφηβος ὅστις κύπτων πρὸς τἀριστερὰ μὲ τὴν κεφαλὴν ἐν κατατομῇ, ἀλλὰ τὸ σῶμα σχεδὸν κατ' ἐνώπιον, κρατεῖ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν κοντόν, ὃν κατευθύνει μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ παλαίοντος πρὸς δεξιὰ ἐφήβου. Καὶ αὐτὸς ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, ὡς καὶ ὁ προηγούμενος, ὅτι ἀσχολεῖται μὲ τοὺς δύο ἐν τῷ μέσῳ παλαιστὰς καὶ ὅτι διορθοῖ διὰ τοῦ κοντοῦ τοὺς πόδας τοῦ ἑτέρου τούτων ἢ σύρει γραμμήν τινα. Ἀλλ' ἡ ἑρμηνεία αὕτη δὲν εἶνε ἢ ὀπτικὴ ἀπάτη, διότι καὶ ἐν αὐτῷ ἔχομεν, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ, αὐτοτελὲς καὶ ἀνεξάρτητον ἀγώνισμα, τὸ ἀκόντισμα. Ὁ ἔφηβος δηλ. οὗτος κρατεῖ ἀκριβῶς τὸ ἀκόντιον κατὰ τὸν καθιερωμένον τρόπον, ἕτοιμος ὅπως ἐκσφενδονίσῃ τοῦτο πρὸς τἄνω. Ὅτι δὲ πρόκειται περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, διότι πλεῖσται ὅμοιαι ἀκριβῶς παραστάσεις ἀπαντῶσιν ἐπὶ ἀγγείων. Πρβ. Hoppin, «Euthymides» σελ. 50 πίν. IX καὶ XXXIII, XVII καὶ XIII καὶ σελ. 73, εἰκ. 9· ἐπίσης Hoppin, Haudbook κλπ. τόμ. Α΄ σελ. 262 καὶ Β΄ σελ. 287, 164, 171 καὶ 189.

Ἡ κόμμωσις τούτου διαφέρει πως τῶν τριῶν ἄλλων, διότι περὶ μὲν τὸ πρόσωπον φέρει ὡραίους ὡς κοχλίας πλοκαμίσκους, ὄπισθεν δὲ ἁδρὰν κόμην, ἥτις εἶνε συμπεπλεγμένη εἰς μικρὸν χρωβύλον. Ἀλλ' ὅ,τι δέον νὰ ἐξαρθῇ ἰδιαιρως ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τούτῳ εἶνε ἡ θαυμασία, ἡ σπανία ἀνατομικὴ τῶν γυμνῶν σωμάτων διάπλασις, ἥτις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸν τοῦ θεατοῦ. Ὁ καλλιτέχνης τυγχάνει βαθὺς γνώστης τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, οὗ δὲν διαφεύγουσιν αὐτὸν οὐδ' αἱ ἐλάχισται λεπτομέρειαι. Ἵνα δ' ἀποφύγῃ τὴν μονοτονίαν δίδει εἰς τὰ σώματα ποικίλας κινήσεις, ὥστε διὰ τοῦ συνόλου ἀποτελεῖται ὑπερτάτη τις ἁρμονία, ἥτις θὰ ἦτο ἔτι μεγαλητέρα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὁπότε ποικίλα χρώματα ἐζωήρευον τὰς μορφὰς καὶ ἐξῆρον τοὺς χαρακτῆρας τοῦ προσώπου καὶ τὴν κόμην. Ἰδίως δὲ τὰ μέγιστα συνετέλει εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς πλαστικότητος τῶν σωμάτων τὸ ἐρυθρὸν ἔδαφος τοῦ ἀναγλύφου, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ διατηρηθέντος ἐρυθροῦ ἐδάφους τῶν δύο ἄλλων πλευρῶν τῆς βάσεως, εἰς ἃς τὴν περιγραφὴν μεταβαίνομεν ἤδη ἀμέσως.

Ἐπὶ τῆς δεξιόθεν πλευρᾶς παρίστανται ἓξ ἔφηβοι γυμνοί, ὄρθιοι πάντες καὶ εἰς ποικιλωτάτας κινήσεις τῶν μελῶν αὐτῶν (Εἰκ. 3). Ἐνταῦθα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται περὶ ***ἐνιαίας*** παραστάσεως, διότι πάντων αἱ κινήσεις τείνουσιν εἰς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Πρόκειται δηλ. περὶ τῆς παιδιᾶς τῆς σφαίρας, ἣν εἶνε ἕτοιμος νὰ ἐκσφενδονίσῃ ὁ πρῶτος ἐξ ἀριστερῶν, νὰ ὑπολάβωσι δὲ καὶ ὑποδε-

χθῶσι πάντες οἱ λοιποί. Ἀλλ' ἡ παιδιὰ τῆς σφαίρας, ἡ ἄλλως ***σφαιροβολία*** ἢ ***σφαιρομαχία*** καλουμένη, δὲν ἦτο τοσοῦτον ἁπλῆ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, τοὐναντίον μάλιστα εἶχε τὰ μέγιστα ἀναπτυχθῆ, πολλοὶ δὲ ταύτης τρόποι ὑπῆρχον, ὥστε δὲν εἶνε τοσοῦτον εὔχερὴς ἡ ἑρμηνεία τοῦ προκειμένου ἀναγλύφου. Οὐχ ἧττον πολύτιμος λεξικογράφος, ὁ ***Ἰούλιος Πολυδεύκης*** ἐν τῷ «Ὀνομαστικῷ» αὐτοῦ παρέχεται ἡμῖν λεπτομερῆ περιγραφὴν τριῶν ἢ τεσσάρων τρόπων σφαιρομαχίας, ἐξ ὧν τινες λίαν προσαρμόζονται πρὸς τὸ ἡμέτερον ἀνάγλυφον. Ἐπειδὴ δ' ἐν μιᾷ ἰδίως τούτων οἱ παῖκται διῃροῦντο εἰς δύο στρατόπεδα, ἀντίθετα ἀλλήλων, ἐν δὲ τῇ ἡμετέρᾳ παραστάσει φαίνεται ὅτι οἱ ἓξ ἔφηβοι ἀποτελοῦσιν ὄντως ***δύο***

Εἰκ. 3. Δεξιὰ πλευρὰ τῆς βάσεως Α. Σφαιρομαχία.

ὁμάδας αὐτοτελεῖς, ὡς δηλοῖ ἡ ἀντιμέτωπος κίνησις τῶν δύο ἐν τῷ μέσῳ ἐφήβων, διὰ τοῦτο σκόπιμον κρίνω νὰ παραθέσω ὧδε ὁλόκληρον τὸ περὶ τοῦ πρώτου τούτου τρόπου τῆς σφαιρομαχίας χωρίον τοῦ Πολυδεύκου. Ἰδοὺ τοῦτο ὡς ἔχει ἐν Βιβλ. Θ, 104: ***Καὶ ἡ μὲν ἐπίσκυρος καὶ ἐφηβικὴ καὶ ἐπίκοινος ἐπίκλην ἔχει, παίζεται δὲ κατὰ πλῆθος διαστάντων ἴσων πρὸς ἴσους, εἶτα μέσην γραμμὴν λατύπῃ ἑλκυσάντων, ἣν σκῦρον καλοῦσιν, ἐφ' ἣν καταθέντες τὴν σφαῖραν, ἑτέρας δύο γραμμὰς κατόπιν ἑκατέρας τῆς τάξεως καταγράψαντες, ὑπὲρ τοὺς ἑτέρους οἱ προανελόμενοι ῥίπτουσιν, οἷς ἔργον ἦν ἐπιδράξασθαί τε τῆς σφαίρας φερομένης καὶ ἀντιβαλεῖν, ἕως ἂν οἱ ἕτεροι τοὺς ἑτέρους ὑπὲρ τὴν κατόπιν γραμμὴν ἀπώσωνται***».

Ὄντως δ' ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἀναγλύφῳ προσαρμόζεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ ἀνωτέρω παιδιὰ ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι δύο ὁμάδας ἀποτελοῦσιν οἱ ἓξ ἔφηβοι. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος παρίσταται ἀντωπός, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ἄκρων δακτύλων τῶν

διεστώτων ποδῶν του, στρέφει δὲ ὁλοσχερῶς πρὸς τἀριστερὰ τὴν κεφαλήν, παρακολουθῶν τὴν κίνησιν τῆς δεξιᾶς χειρός του, δι' ἧς κρατεῖ τὴν σφαῖραν, ἣν εἶνε ἕτοιμος μετὰ δυνάμεως νὰ ἐκσφενδονίσῃ πρὸς τἄνω ἢ καὶ ὁριζοντίως πρὸς τὴν ἀντίθετον ὁμάδα. Τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἔχει ἀνυψωμένην καὶ κεκαμμένην πιθανῶς πρὸς τὴν κεφαλήν, καθὼς φαίνεται ἐκ τῶν ὑπολειφθέντων ἰχνῶν ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου, διότι ὁλόκληρον ἐκεῖνο τὸ τμῆμα αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ ἄνω, εἶνε ἀποκεκρουσμένον, δὲν γνωρίζομεν δὲ μέχρι τίνος σημείου ὁ γλύπτης εἶχε κατασκευάσει τὸν ἀριστερὸν βραχίονα, διότι ὁλόκληρον βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν, ἐλλείψει χώρου. Καὶ εἶνε μὲν ὁλόκληρον τὸ σῶμα τοῦ νεανίσκου τούτου ἐξόχως εὐμελὲς καὶ εὔπλαστον, μετὰ μεγίστης δὲ ἀκριβείας τὰ πάντα ἐν αὐτῷ εἰσι διατετυπωμένα, ἀλλ' ἰδιαζόντως γραφικὴ καὶ ὡραία εἶνε ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ, χαρίεσσα καὶ θελκτικὴ ὡς κόρης μετὰ πλουσίας καὶ λίαν ἐπιμεμελημένης κόμης, ἀφ' ἧς ἀποσπώμενοι δύο βόστρυχοι καταπίπτουσι μετὰ πολλῆς χάριτος ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἐκτὸς τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς σπουδαίως ἔχει βλαφθῇ καὶ ὁ δεξιὸς πούς, καθὼς καὶ οἱ δάκτυλοι τῆς χειρὸς τῆς κρατούσης τὴν σφαῖραν. Αὕτη δὲ δὲν εἶνε εὐμεγέθης, ἀλλὰ μικρὰ ὡς αἱ χρησιμοποιούμεναι σήμερον εἰς τὴν σφαιροβολίαν, τὸ κοινῶς λεγόμενον «τέννις». Φαίνεται δὲ ὅτι αὕτη ἦτο ἐξ ὑφάσματος ἢ δέρματος συνερραμμένου καὶ πεπληρωμένου διὰ τριχῶν ἢ μαλλίων. Τὴν πλαστικότητα καὶ τὴν καλλονὴν τοῦ παίκτου ἐξῆρεν, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, καὶ ὁ χρωματισμὸς τῆς κόμης, τῶν ὀφθαλμῶν, χειλέων κλπ. πρὸ παντὸς δὲ τὸ ἐρυθρὸν ἔδαφος τοῦ ἀναγλύφου, ὅπερ εὐτυχῶς διετηρήθη θαυμασίως μέχρι σήμερον, ἢ καὶ διέμεινεν ἐπὶ τόσας χιλιετηρίδας ἐντὸς τῆς γῆς καὶ μάλιστα ἐντετειχισμένον ἐντὸς τοιούτου μεγάλου τείχους.

Ὁ δεύτερος πρὸς τὰ δεξιὰ ἔφηβος ἔχει κίνησιν ζωηροτάτην. Οὗτος σπεύδει ἔχων ἐστραμμένον τὸ σῶμα πρὸς τὰ δεξιά, τὰ μὲν σκέλη ἐν κατατομῇ, τὸν δὲ κορμὸν κατὰ τὰ $^3/_4$ κατ' ἐνώπιον, τὰς χεῖρας δ' ἔχει τὴν μὲν δεξιὰν κεκαμμένην κατ' ὀρθὴν σχεδὸν γωνίαν πρὸς τὰ πλευρὰ καὶ τὴν λαγόνα, τὴν δ' ἑτέραν κεκαμμένην ἐπίσης, ἀλλὰ πρὸς τἄνω μὲ τὴν παλάμην ἀνοικτὴν πρὸς ὑποδοχὴν τῆς σφαίρας καὶ ἐκσφενδόνισιν αὐτῆς, ἐὰν τυχὸν αὕτη δὲν ἐφέρετο πρὸς τὴν ἀντίθετον ὁμάδα. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὸ σῶμα, στρέφει καὶ οὗτος ἐντελῶς τὴν κεφαλήν, ἀκριβῶς ὡς ὁ πρῶτος, πρὸς τὰ ὀπίσω, ἤτοι πρὸς τὸν ἐξ ἀριστερῶν συναγωνιστήν του. Καὶ τούτου τὸ σῶμα εἶνε ἐξόχως πλαστικὸν μετὰ μοναδικῆς ἀνατομικῆς ἀκριβείας ἀναγεγλυμμένον. Τὰ μόνα βεβλαμμένα μέρη τοῦ σώματός του εἰσὶν ὁ καρπὸς τῆς ἀριστερᾶς χειρός, οἱ δάκτυλοι τῆς δεξιᾶς καὶ τἄκρα τῶν ποδῶν του.

Ὁ τρίτος παρίσταται τρέχων ἐστραμμένος ἐν κατατομῇ πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ τὰς χεῖρας ὀλίγον τι κεκαμμένας καὶ ἀμφατέρας τὰς παλάμας ἀνοικτὰς καὶ παρὰ

τοὺς μηροὺς ἑκατέρωθεν. Ἡ κίνησις τούτου ἀποτελεῖ ὄντως ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς προηγουμένους, δὲν γνωρίζει δέ τις διατὶ ἀτενίζει πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος. Τοῦτο δ' ὅμως εὐκόλως ἐξηγεῖται ἐὰν παραδεχθῶμεν τὰς δύο ἀντιπάλους ὁμάδας καὶ ὅτι οὗτος ἀκριβῶς εὑρισκόμενος εἰς τὴν μεταίχμιον γραμμὴν ἀναμένει πρῶτος τὴν ἐκεῖθεν ἐκσφενδόνισιν τῆς σφαίρας. Ἡ σωματικὴ διάπλασις καὶ τούτου εἶνε καθ' ὅλα ἀρίστη ὡς καὶ ἡ διατήρησις ἀρτία, ἐκτὸς ἐλαχίστων φθορῶν τῆς ἐπιδερμίδος καὶ τῆς ἀποκρούσεως τῶν ἄκρων δακτύλων τοῦ δεξιοῦ ποδός.

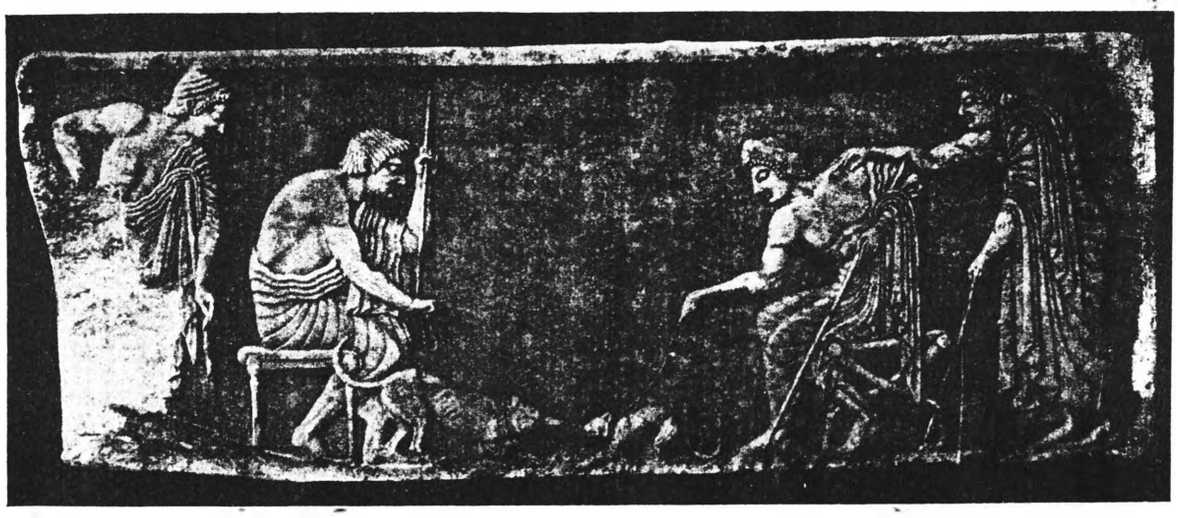
Ὁ τέταρτος ἀποτελεῖ πως τὸ πάρισον τοῦ τρίτου, τελείως πρὸς τὴν κίνησιν ἐκείνου ἀνταποκρινόμενος, διότι καὶ οὗτος σπεύδει ἐξ ἀντιθέτου ἐν κατατομῇ πρὸς τἀριστερὰ ἐν τελείᾳ κινήσει δρομέως, ἔχων δηλ. τὰς χεῖρας ἐν ὀρθῇ γωνίᾳ κατ' ἀγῶνα κεκαμμένας παρὰ τὰς λαγόνας. Ἀλλ' ὅτι καθιστᾷ τὴν κίνησιν ταύτην δυσεξήγητον εἶνε ἡ ἀπότομος τῆς κεφαλῆς πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς φορᾶς τοῦ σώματος κλίσις. Τί ζητεῖ οὗτος ἀτενίζων πρὸς τὰ ὀπίσω; Πολὺ πιθανὸν εἶνε ὅτι σπεύδων πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἵνα συλλάβῃ τὴν σφαῖραν, αἴφνης φοβηθεὶς ἵνα μὴ αὕτη διαγράφουσα μεγάλην καμπύλην ἐκφύγῃ τῶν χειρῶν του, στρέφεται καὶ ἀτενίζει πρὸς τὰ κάτω μήπως ἀνακλασθῇ αὕτη ἐκ τοῦ ἐδάφους. Ὁ ἔφηβος οὗτος εἶνε ὡς πάντες οἱ λοιποὶ εὔσωμος καὶ εὐσταλὴς μετὰ μεγάλης δὲ δεξιότητος ὁ γλύπτης ἐξετέλεσε τὴν κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ στροφὴν τοῦ σώματος. Ἡ κόμμωσις αὐτοῦ εἶνε ἡ τυπικὴ δι' ὅλους ἐκτὸς τοῦ πρώτου μετὰ τῶν βοστρύχων, τελείως ὁμοία πρὸς τὴν τῶν ἐφήβων τοῦ προηγουμένου ἀναγλύφου. Διαφέρει μόνον ὁ τέταρτος οὗτος σφαιριστὴς τῶν λοιπῶν ὅτι φέρει σφηνοειδῆ πώγωνα, οἷον εἴθιστο νὰ φέρωσι πολλοὶ Ἀθηναῖοι κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους. Καὶ τούτου ἡ διατήρησις εἶνε σχεδὸν εἰπεῖν καλή, διότι μόνον εἰς τὸν ἀριστερὸν ἀγκῶνα, ἄνω ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μηροῦ καὶ ἐπὶ τἄκρα ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν φέρει μικρὰ θραύσματα.

Ὁ πέμπτος ἔχει τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὸν προηγούμενον, σπεύδων καὶ αὐτὸς μὲ διεστῶτα τὰ σκέλη καὶ τὰς χεῖρας ἀμφοτέρας ἄνω εἰς τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς ἀνέχων, ἕτοιμος ὅπως ἁρπάσῃ τὴν ἐξ ἀριστερῶν ῥιφθησομένην σφαῖραν. Ἡ κίνησις τοῦ σώματός του εἶνε σχεδὸν ἀντίγραφον τῆς τοῦ προηγουμένου, μόνον ὅτι ὁ κορμὸς ἄνωθεν τοῦ ὀμφαλοῦ διαγράφει μείζονα πρὸς τὰ ἐμπρὸς στροφὴν καὶ φαίνεται οὕτω ὁλόκληρον τὸ στῆθος ὡς κατ' ἐνώπιον. Ἀλλ' ἡ κεφαλὴ εἶνε τελείως πρὸς τἀριστερὰ ἐστραμμένη, ἀτενίζουσα πρὸς τἄνω. Ἐν γένει ἡ κίνησις τοῦ ἐφήβου τούτου εἶνε σαφεστάτη καὶ ἐκφραστικωτάτη. Λίαν χαρακτηριστικὴ εἶνε ἡ κομψότης τῶν χειρῶν μὲ τοὺς ἠνεῳγμένους ῥιπιδοειδεῖς λεπτοὺς καὶ μακροὺς δακτύλους. Ἡ διατήρησις δὲ ἀρίστη, ἐκτὸς θραύσματος ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς παλάμης καὶ τοῦ ἡμίσεος ἀριστεροῦ ποδὸς ἀπὸ τοῦ ἀστραγάλου πρὸς τὰ κάτω. Τέλος ὁ ἕκτος παρουσιάζει ὅλως ἀλλοίαν μορφήν. Τοῦτον ὁ καλλιτέ-

χνης, ἵνα ποικίλῃ τὴν σύνθεσιν καὶ ἀποφύγῃ τὴν μονοτονίαν, ἔστρεψε τελείως πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς ὄψεως τοῦ ἀναγλύφου καὶ παρέστησεν αὐτὸν ἔχοντα τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς τὸν θεατήν. Ὁ σφηνοπώγων οὗτος σφαιριστὴς — διότι καὶ αὐτὸς ὡς ὁ τέταρτος φέρει σφηνοειδῆ πώγωνα — φαίνεται κατά τι πρεσβύτερος τῶν ἄλλων, ἐὰν δ' ἐκράτει ῥάβδον καὶ ἔφερεν ἱμάτιον, θὰ ὠνομάζομεν αὐτὸν παιδαγωγὸν ἢ παιδοτρίβην. Οὗτος ἔχει τοὺς πόδας διεστῶτας στηρίζεται δ' ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς καὶ τὴν μὲν ἀριστερὰν χεῖρα ἔχει προτεταμένην ὁριζοντίως πρὸς τἀριστερά, τὴν δὲ δεξιὰν καθειμένην κατὰ μῆκος τοῦ σώματος καὶ παρὰ τὸν μηρόν. Τὴν κεφαλὴν ἔχει ἐστραμμένην τελείως πρὸς τἀριστερὰ ἀτενίζων πρὸς τοὺς λοιποὺς παίκτας. Ἔχει δὲ καὶ αὐτὸς ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας μὲ ἐκτεταμένους τοὺς δακτύλους ἑτοίμους ὅπως συλλάβωσι τὴν σφαῖραν. Ὀλίγον ἀκατάληπτος καὶ ἐλαττωματική πως φαίνεται ἡ δεξιὰ χείρ. Σχεδὸν ἀδύνατος δύναταί τις εἰπεῖν εἶνε ἡ κίνησις τῆς παλάμης, ἐκτὸς ἐὰν παραδεχθῇ τις ταύτην τελείως διεστραμμένην, διότι ὁ ἀντίχειρ, ὅστις εἶνε ἀπεκεκρουσμένος, εὕρηται πρὸς τὰ δεξιά, ὅπερ ἀδύνατον ἐν τῇ φύσει. Ἔπρεπεν ἡ παλάμη νὰ ἦτο ἐστραμμένη ἀντιθέτως καὶ τότε ἡ κίνησις τῆς χειρὸς θὰ ἦτο φυσικωτάτη. Κατὰ τἆλλα ἡ ἐκτέλεσις τοῦ γυμνοῦ εἶνε τελεία ὡς καὶ τῶν λοιπῶν μορφῶν. Ἡ πλαστικότης, ἡ εὐρυθμία, ἡ ἁρμονία τοῦ περιγράμματος, ἡ ἀνατομικὴ γνῶσις τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ, πάντα ταῦτά εἰσιν ἀπαράμιλλα καὶ προκαλοῦσι δικαίως τὸν θαυμασμὸν παντὸς θεατοῦ τοῦ μοναδικοῦ τούτου ἀναγλύφου. Διότι ὄντως ὁ καλλιτέχνης οὗτος μετεχειρίσθη τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ὡς μέλη μουσικά, ἐξ ὧν ἀπήρτισε καὶ συνέθεσεν ἐξαισίας καὶ θαυμαστὰς μελῳδίας. Παρὰ δὲ τὴν ὑπερτάτην ταύτην εὐρυθμίαν καὶ ἁρμονίαν τῶν σωμάτων οἵα ζωὴ διαπνέει ταῦτα καὶ οἵα χάρις εἶνε διακεχυμένη ἐφ' ὁλοκλήρου τούτου τοῦ γλυπτικοῦ ἀριστοτεχνήματος!

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄψεως ἐν τέλει τῆς βάσεως ἔχομεν παράστασιν ὅλως ἰδιόρρυθμον καὶ σπανίαν, ἀλλὰ καὶ φαιδροτάτην ἅμα (Εἰκ. 4). Καὶ ἐνταῦθα ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ἀναγλύφῳ παρίστανται τέσσαρες μορφαί, τέσσαρες ἔφηβοι οὐχὶ γυμνοὶ ἀλλὰ περιβεβλημένοι τὰ εὐρέα αὐτῶν ἱμάτια. Καὶ οἱ μέν δύο ἐν τῷ κέντρῳ κάθηνται ἀπέναντι ἀλλήλων ὁ μὲν ἐπὶ σκύμποδος, ὁ δ' ἐπὶ ὀκλαδίου δίφρου κεκλιμένοι δὲ πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἀμφότεροι καὶ στηριζόμενοι διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπὶ μακρᾶς ῥάβδου κρατοῦσι διὰ τῆς δεξιᾶς ἑκάτερος διὰ σχοινίου, ὁ μὲν ἀριστερόθεν κύνα, ὁ δὲ δεξιόθεν γαλῆν, ἕτοιμα νὰ ἐφορμήσωσι κατ' ἀλλήλων καὶ νἀλληλοσπαραχθῶσι. Τοῦτο ὁ καλλιτέχνης ἐξέφρασε μετὰ μοναδικῆς τέχνης, νομίζει δέ τις ὅτι ἐλήφθη διὰ στιγμιοτύπου φωτογραφίας (ἐσταντανὲ) ἐκ τοῦ φυσικοῦ. Ἀμφότερα τὰ ζῷα ἔχουσι συσπειρώσει καὶ εἰς μεγάλην καμπύλην συμπτύξει τὴν ῥάχιν αὐτῶν μὲ τὰ ῥύγχη δὲ ἠνεῳγμένα καὶ σεσυρότα, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔξω σχεδὸν τῶν κογχῶν, μὲ τὸ τρίχωμα φρίσσον καὶ τὰς οὐρὰς ἀνυψωμένας

ἐκφράζουσιν ὅλην τὴν λύσσαν τοῦ ἀμοιβαίου φυλετικοῦ των ἀσβέστου πάθους!.. Οἱ δύο ἀνταγωνισταὶ ἔφηβοι, κάλλιστοι τὴν ὄψιν, μετὰ περισσῆς χάριτος διηυθετημένην ἔχοντες τὴν κόμην, ὁ μὲν ἐξ ἀριστερῶν εἰς καθέτους ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς βραχεῖς πλοχμούς, περιστέφοντας κομψῶς ὁλόκληρον πέριξ τὸ πρόσωπον, ὁ δ' ἐκ δεξιῶν εἰς σειρὰς ὁριζοντίων κοχλιοειδῶν βοστρυχίων, ἄνωθεν τῶν ὁποίων περιθέει τὴν κεφαλὴν πλατεῖα ὡς στέμμα ταινία, παρακολουθοῦσι μετὰ προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπαθείας τὸ ἐκτελισσόμενον ἱλαροτραγικὸν δρᾶμα. Ἡ ὅλη παράστασις αὐτῶν ἀποπνέει ἄκραν ἁβρότητα καὶ εὐμάρειαν, αὕτη δ' ἐκδη-

Εἰκ. 4. Δεξιὰ πλευρὰ τῆς βάσεως Α. Γαλεοκυνομαχία.

λοῦται διὰ τοῦ πολυπτύχου πλουσιωτάτου περιβλήματος, ὅπερ κομψότατα περιβάλλει τὰ νῶτα καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος, ἀφῆνον γυμνὸν τὸ εὔπλαστον στῆθος μέχρι τοῦ ὀμφαλοῦ ὡς καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα, ὡς εἴθιστο πάντοτε παρὰ τοῖς ἐφήβοις καὶ ἀνδράσιν ἐν τῇ ἀρχαιότητι.

Ὄπισθεν τέλος τῶν δύο τούτων καθημένων ἐφήβων ἵστανται ἑκατέρωθεν δύο ἕτεροι ὁμήλικες κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐνδεδυμένοι, στηριζόμενοι δ' ἀμφότεροι ἐπίσης διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπὶ μακρῶν ῥάβδων. Καὶ τούτων ἡ παράστασις εἶνε ὁμοίως καλλιπρεπής, ἁβρὰ καὶ φιλόκαλος, σχεδὸν δ' εἰπεῖν αἰσθάνεταί τις τὸ λεπτὸν μῦρον, ὅπερ ἀποπνέουσιν αἱ οὕτω φιλαρέσκως διηυθετημέναι κομμώσεις των... Καὶ τοῦ μὲν ἀριστερόθεν ἡ κόμη ἔχει τὸ σχῆμα τῶν πλείστων ἐφήβων τοῦ ἀναγλύφου μὲ τὰς σειρὰς τῶν ἰούλων καὶ κοχλιοειδῶν βοστρυχίων, τοῦ δ' ἐξ ἀριστερῶν ὁμοιάζει πως πρὸς τὴν τοῦ καθημένου ἐφήβου ἐξ ἀριστερῶν, ἀλλ' εἶνε περιδεδεμένη τρὶς καὶ τετράκις ἄνωθεν διὰ ταινίας. Ὁ τελευταῖος οὗτος στη-

ρίζει οἰκείως τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου τοῦ πρὸ αὐτοῦ καθημένου νεανίσκου, παρακολουθῶν μετ' ἀδιαπτώτου ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ καὶ ἐλαφροῦ μειδιάματος τὴν κωμικοτραγικὴν μονομαχίαν τῶν μικρῶν ζώων. Ἐπίσης καὶ ὁ ἀριστερόθεν παρατηρεῖ ἀτενῶς καὶ μειδιῶν τὸν ἀστεῖον ἀγῶνα, ἔχων τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐστηριγμένην ἐπὶ τῆς ὀσφύος εἰς σχῆμα οἰκεῖον καὶ σύνηθες εἰς ἀργοσχόλους καὶ περιέργους θεατάς. Ἐν γένει ἡ εἰκὼν αὕτη εἶνε μία τῶν θαυμασιωτάτων, ἃς διέσωσεν ἡμῖν ἡ ἀρχαιότης, παρουσιάζει δ' ἡμῖν μίαν πτυχὴν ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐν τῇ ὑψίστῃ αὐτοῦ ἀκμῇ. Εἶνε θλιβερὸν ὅτι μέγα τμῆμα ἐκ τῆς ἀριστερᾶς κάτω γωνίας εἶνε ἀποκεκρουσμένον, οὕτω δ' ἠκρωτηριάσθη ὁ ὡραῖος ἐκεῖ ἱστάμενος ἔφηβος, οὗ ἐλλείπει ὁλόκληρον τὸ ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ πλέον μέρος τοῦ σώματος. Ἐπίσης εἰσὶ κατεστραμμένα τὰ κάτω ἄκρα τῶν δύο ζώων καὶ ἐν μέρει οἱ δάκτυλοι τῶν ποδῶν τῶν λοιπῶν ἐφήβων. Χαρακτηριστικὸν λίαν τοῦ ἀναγλύφου τούτου εἶνε ἡ λεπτότης τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν καὶ τὸ μέχρις ὑπερβολῆς ἐπίμηκες αὐτῶν σχῆμα. Καὶ τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἶχε γραφικὴν διακόσμησιν, σῴζεται δὲ τὸ ζωηρότατον ἐρυθρὸν χρῶμα τοῦ ἐξέργου, τοῦ ἐδάφους δηλ. ἐφ' οὗ εἰσὶν ἀνάγλυπτοι αἱ μορφαὶ καὶ τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα. Φαντάζεταί τις ὁποῖον θεσπέσιον καὶ ἁρμονικὸν σύνολον θὰ παρουσίαζε τοῦτο καθ' οὓς χρόνους διετηροῦντο ἔτι καλῶς οἱ διάφοροι χρωματισμοί! Διὰ χρώματος θὰ ἦτο καταφανὲς καὶ τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ σχοινίου, δι' οὗ συγκρατεῖται ἡ γαλῆ καὶ τὸ ὁποῖον περιττεῦον ἐκρέματο πρὸς τὰ κάτω ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἐκ δεξιῶν νεανίου. Τοῦτο ὁ γλύπτης ἔχει ἁπλῶς χαράξει δι' ὀξέως ὀργάνου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ γλυπτοῦ. Ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν πάντα ταῦτα τἀνάγλυφα τῆς βάσεως ἀνήκουσιν εἰς τὴν καλουμένην ***ἀρχαϊκὴν τέχνην*** καὶ δὴ εἰς τὴν μᾶλλον προηγμένην, τὴν ἐγγύτατα δηλ. πρὸς τοὺς χρόνους τῆς ὑψίστης ἀκμῆς τῆς ἑλληνικῆς πλαστικῆς. Περὶ τῆς ἀρχαϊκότητος τῶν ἀναγλύφων τούτων καὶ βλέμμα ὁπλοῦν ἀρκεῖ νὰ ῥίψῃ τις ἐπ' αὐτῶν ἵνα πεισθῇ περὶ τούτου, διότι κατάδηλοί εἰσιν ἐν αὐτοῖς οἱ χαρακτῆρες τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης. Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ στόματα καὶ αἱ κομμώσεις πᾶσαι, εἶτα δὲ ὁ σχηματισμὸς τῶν σωμάτων, οἱ μακροὶ καὶ λεπτοὶ δάκτυλοι τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν, ἐν γένει τὸ πᾶν ἐνθυμίζει τἄριστα τῶν γλυπτῶν τῆς μεγάλης ταύτης περιόδου τῆς τέχνης, ἥτις ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τῆς ἀκροτάτης ἐν τῷ Ε΄ αἰῶνι τελειότητος.

Παρ' ὅλην δ' ὅμως τὴν πληθὺν τῶν διασωθέντων ἀρχαϊκῶν γλυπτῶν καὶ τὴν στενὴν μεταξὺ τούτων συγγένειαν, ἐν τούτοις τὰ ἡμέτερα ἀνάγλυφα παραμένουσι σχεδὸν εἰπεῖν μεμονωμένα καὶ ἀποτελοῦσιν ὅλως ἐξαιρετικὸν μνημεῖον, ἐφ' οὗ περιφανής τις καλλιτέχνης ἔχει ἀποτυπώσει τὴν σφραγῖδα τῆς ἐξόχου αὐτοῦ ἰδιοφυΐας. Διὰ τοῦτο οὐδαμοῦ εὑρίσκομεν μεταξὺ τοσούτων ἀπειροπληθῶν ἀρχαϊκῶν μνημείων τοιοῦτό τι ἐντελῶς τῆς αὐτῆς πρὸς τὸ ἡμέτερον τεχνο-

τροπίας. Οὐχ ἧττον δύναταί τις νὰ προσαγάγῃ τινὰ τούτων προσεγγίζοντά πως πρὸς τὰ τῆς προκειμένης βάσεως. Ἐν πρώτοις μνημονευτέα τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ Θεμιστοκλείου περιβόλου πρὸ ἐτῶν παρὰ τὸν Κεραμεικὸν ἀνευρεθέντα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα, τὰ νῦν ὑπ' ἀριθ. ***38*** καὶ ***2687*** ἐν τῷ Ἐθνικῷ ἡμῶν Μουσείῳ ἀποκείμενα, τὸ μὲν πρῶτον παριστῶν κεφαλὴν δισκοβόλου, τὸ δ' ἕτερον ὁπλίτην κρατοῦντα τὸ δόρυ. Εἶτα τὸ ἐν τῷ αὐτῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. ***1959,*** ἐφ' οὗ παρίσταται ὁπλιτοδρόμος τις νεανίας ἐν κινήσει.

Δύναταί τις ἐπίσης ἀναλογίας τινὰς καὶ ὁμοιότητας νὰ εὕρῃ ἐν πολλοῖς ἀρχαϊκοῖς γλυπτοῖς τῆς Ἀκροπόλεως, ἰδίως ἐν ταῖς καλουμέναις «Κόραις» καὶ δὴ τῆς μᾶλλον προηγμένης τεχνοτροπίας. Ἐπίσης παραβλητέα τὰ ἡμέτερα ἀνάγλυφα καὶ πρὸς τὰ περίφημα ἐν Μονάχῳ τῶν ἀετωμάτων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας ἀγάλματα, καὶ πρὸς πολλὰ σύγχρονα γλυπτά, ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Καλάμιδος, ἅτινα ἐφημίζοντο ὡς συνενοῦντα τὴν χάριν πρὸς τὴν ἀρχαϊκὴν αὐστηρότητα (πρβ. Λουκιανοῦ εἰκόνας 4. 6 καὶ Διαλόγους Ἑταιρικοὺς 3, 2), πρὸ παντὸς δὲ πρὸς τὰ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἀρχαϊκὰ νομίσματα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων ἰωνικῶν πόλεων, διότι ὁ ***ἰωνικὸς*** χαρακτὴρ τοῦ ἡμετέρου μνημείου εἶνε ἀναμφισβήτητος.

Ἐν γένει δὲ ἡ πρὸς τύπους νομισματικοὺς τῆς περιόδου ταύτης ὁμοιότης τῶν ἀναγλύφων τῆς προκειμένης βάσεως εἶνε καταπληκτική. ἡ δὲ πρώτη ἐντύπωσις παντὸς θεωμένου τὸ περιφανὲς τοῦτο μνημεῖον εἶνε ὅτι ὁμοιάζει τὰ μέγιστα πρὸς ἐκτύπους σφαγιδολίθους (camées). Ἰδίως δὲ τὴν ἐντύπωσιν ταύτην ἐνισχύει ὁ βαθὺς χρωματισμὸς τοῦ ἐξέργου καὶ ἡ κιτρινόχρους κατίωσις τοῦ μαρμάρου, ἥτις προσδίδει εἰς τὰ θαυμαστὰ ταῦτα ἀνάγλυφα τὴν ὄψιν κομψοτεχνημάτων (bibelots) ἐξ ἐλέφαντος.

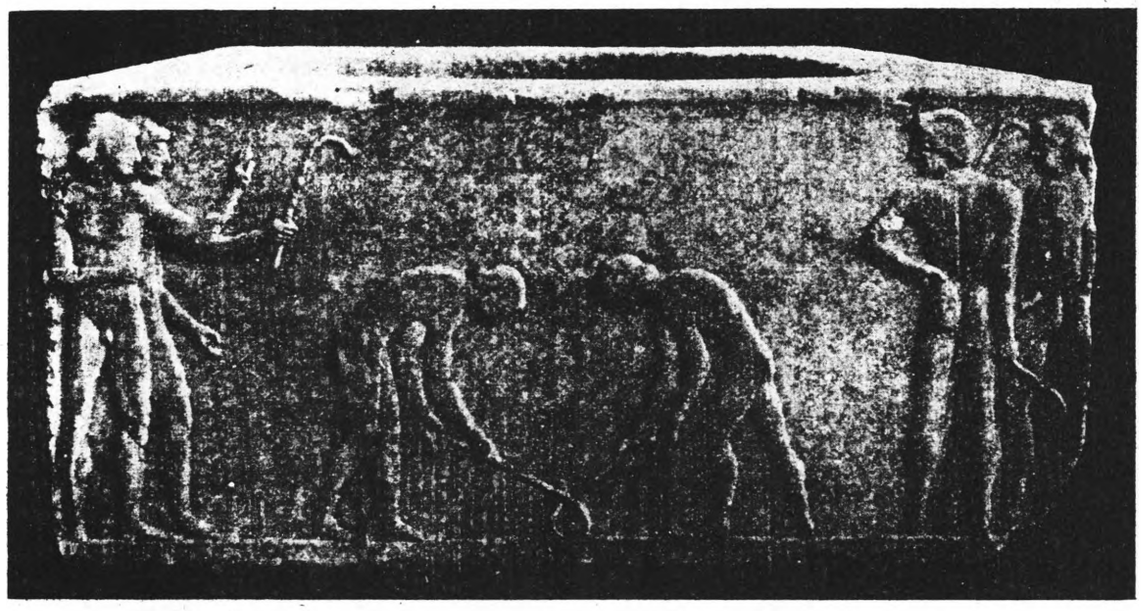
Τοιοῦτον ἐν ὀλίγοις τὸ μοναδικὸν τοῦτο μνημεῖον, ὅπερ προώρισται νὰ καταλάβῃ περιφανεστάτην θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ἰδιαιτέρως δὲ τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς.

Βάσις δευτέρα. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς προηγουμένης βάσεως, ἣν περιεγράψαμεν, ἤτοι τὴν 12 Φεβρουαρίου ἐ. ἔ. συνεχίσαντες τὴν ἀνασκαφήν, ἀνεύρομεν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τείχους καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ὀλίγα μόνον μέτρα πρὸς Β. ἑτέρας δύο βάσεις τοῦ αὐτοῦ σχήματος μετὰ κοιλωμάτων ἄνωθεν καὶ κάτωθεν. Φέρουσι δὲ ἡ μὲν μία τούτων ὡς ἡ προηγουμένη ἐπὶ τῶν τριῶν πλευρῶν ἀναγλύφους παραστάσεις, ἡ δ' ἑτέρα ἐπὶ μιᾶς μόνης ὄψεως, τῆς κυρίας, γραπτὴν εἰκόνα καθημένης γυναικὸς μετ' ἐπιγραφῆς ὁριζοντίου καὶ καθέτου, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐπιμελῶς ἐξίτηλα δι' ὀξέως ὀργάνου, πιθανὸν γλυπτικῆς ξοΐδος.

Καὶ ἡ μὲν δευτέρα βάσις ἔχει κατὰ μὲν τὰς δύο πλευρὰς μῆκος 0,82, κατὰ δὲ τὰς δύο στενωτέρας 0,59, ὕψος δὲ 0,275. Τὸ δὲ κοίλωμα ἄνωθεν εἶνε ἐλλειπτικὸν (0,59 × 0,40 ἐπὶ βάθους 0,05) μὲ μικρὰν ὀπὴν ἐν τῷ κέντρῳ πρὸς ἐνσφρά-

γισιν τοῦ ἐπ' αὐτῆς ἀνδριάντος. Κάτωθεν ὑπάρχει ἑτέρα κοιλότης, τετράγωνος αὕτη (0,37 μῆκος ἑκάστης πλευρὰς πρὸς 0,0032 βάθος) μετὰ μεγάλης στρογγύλης ὀπῆς ἐν τῷ μέσῳ διαμέτρου 0,172.

Ἔλθωμεν ἤδη ἐπὶ τὴν περιγραφὴν τῶν ἀναγλύφων: Ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως ἔμπροσθεν, διότι ἡ ὄπισθεν ἐξ ἀντιθέτου πλευρὰ εἶνε ἀκριβῶς ὡς ἡ τῆς πρώτης βάσεως λεία πρὸς προσαρμογὴν πιθανὸν ἐπὶ στήλης ἢ τοίχου, παρίστανται ἓξ ἔφηβοι τελείως γυμνοὶ εἰς δύο συμμετρικὰς ὁμάδας διηρημένοι, οἵτινες ἀσκοῦνται εἰς τὴν σφαιροβολίαν (Εἰκ. 5). Ἀλλ' ἐνῶ ἐπὶ τῆς πρώτης βάσεως ἡ παιδιὰ

Εἰκ. 5. Προσθία πλευρὰ τῆς βάσεως Β. Σφαιροβολία.

αὕτη ἐπὶ τοῦ ἐκ δεξιῶν ἀναγλύφου ἐκτελεῖται διὰ μόνων τῶν χειρῶν, ἐνταῦθα οἱ παῖκται μεταχειρίζονται ἀγκυλωτὰς ῥάβδους, μὲ κεκαμμένα δηλ. τὰ ἄκρα, διὰ τῶν ὁποίων συλλαμβάνουσι τὴν μικρὰν σφαῖραν, ἥτις ὡς ἡ τῆς πρώτης βάσεως θὰ εἶνε πεπληρωμένη διὰ τριχῶν ἢ μαλλίων, ὥστε νὰ καθίσταται συμπαγὴς καὶ σκληρά. Ἡ παιδιὰ αὕτη ἐνθυμίζει τελείως τὴν ὑπὸ τῶν ἄγγλων καὶ ἀμερικανῶν σήμερον παιζομένην ὑπὸ τὸ ὄνομα «Χῶκυ» (Hacky), ἀπαντᾷ δὲ τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ προκειμένου μνημείου, διότι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ εὕρομεν ὁμοίαν παράστασιν ἢ περιγραφὴν κἂν παρά τινι συγγραφεῖ ἀρχαίῳ.

Καὶ ἐν μὲν τῷ μέσῳ κύπτουσιν ἀμοιβαίως ἀντιμέτωποι πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ἐν τελείᾳ κατατομῇ ὡς πρὸς τὸν θεατήν, δύο εὐσταλεῖς ἔφηβοι διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς κρατοῦντες τὰς καμπυλωτὰς ῥάβδους καὶ προσπαθοῦντες ἑκάτερος νὰ ἐλκύσῃ πρὸς

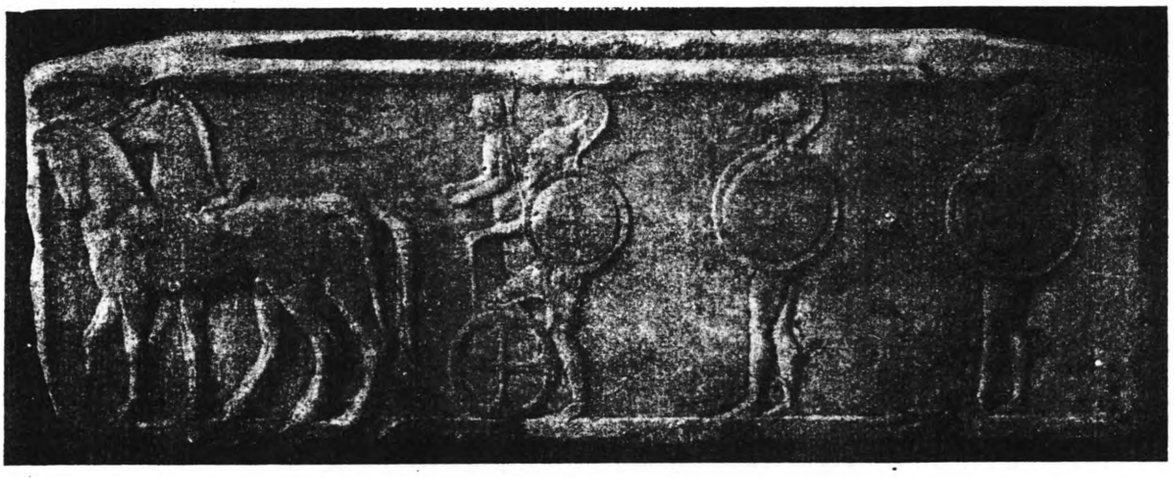
ἑαυτὸν τὴν ἐν τῷ μέσῳ ἀκριβῶς ἀμφοτέρων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εὑρισκομένην σφαῖραν, τὴν δ' ἀριστερὰν ἔχουσι καθειμένην παραλλήλως πρὸς τὴν δεξιὰν καὶ πλησίον, ἵνα ἐν ἀνάγκῃ ὑποβοηθήσῃ τὴν κίνησιν ἐκείνης. Τὰ σώματα τῶν δύο ἐφήβων ἔχουσι τοσοῦτον ὁμοίαν τὴν στάσιν, ὥστε νομίζει τις ὅτι ὁ εἷς εἶνε ἀκριβῶς ἐξ ἀντιθέτου ἀντίγραφον τοῦ ἑτέρου. Εἶνε δὲ λεπτοὶ καὶ ῥαδινοί, ἁπαλοὶ καὶ εὔτονοι τὸ σῶμα, τὸ δὲ περίγραμμα αὐτῶν ἐξόχως ἁρμονικόν. Ὁ τύπος τῆς κεφαλῆς τελείως ἀρχαϊκὸς μὲ κόμην μακρὰν ἀναδεδεμένην ὄπισθεν εἰς τὸν ἰωνικὸν κρωβύλον, ὃν κατήργησαν, ὡς μνημονεύει ὁ Θουκυδίδης, βραδύτερον οἱ Ἀθηναῖοι. Ἑκατέρωθεν τῶν δύο ἐν τῷ μέσῳ σφαιριστῶν ἵστανται ἀνὰ δύο ἔφηβοι, ἀποτελοῦντες δύο ἀκριβῶς πάρισα. Ὁ ἐξ ἀριστερῶν πρῶτος ἔφηβος παρίσταται κατ' ἐνώπιον στηριζόμενος ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν, ἔχων τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ὑψωμένην πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς μὲ τὴν παλάμην ἀνοικτὴν καὶ τοὺς δακτύλους πρὸς τἄνω ὡσεὶ ἐκστομῶν τὴν λέξιν «προσοχὴ!», ἐνῶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, κεκαμμένη κατ' ὀρθὴν γωνίαν παρὰ τὸ πλευρόν, ἀδρανεῖ. Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ εἶνε τελείως ἐστραμμένη πρὸς τοὺς ἐν τῷ μέσῳ παίκτας, ἡ δ' ἔκφρασις τοῦ προσώπου εὔχαρις καὶ προσμειδιῶσα.

Ὁ ὄπισθεν τούτου ἔφηβος ἐπίσης γυμνὸς παρίσταται ἐστραμμένος καθ' ὅλον τὸ σῶμα πρὸς τὰ δεξιά, ἀτενίζων καὶ οὗτος τοὺς ἐν τῷ μέσῳ παίκτας, καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς κρατεῖ ὑψηλὰ τὴν ἀγκυλωτὴν ῥάβδον, ἕτοιμος πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν παιδιάν, τὴν δ' ἀριστερὰν ἔχει καθειμένην παρὰ τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν ἐν ἐλαφρᾷ κινήσει πρὸς τὰ ἐμπρός. Καὶ τούτου ἡ ἔκφρασις εἶνε χαρωπή.

Ἐξ ἀντιθέτου πρὸς τὰ δεξιὰ ὁ ἔμπροσθεν ἱστάμενος ἔφηβος ἔχει ἐστραμμένα πρὸς ἡμᾶς τὰ νῶτα, ἀλλ' ἀτενίζει διὰ τῆς κεφαλῆς πρὸς τἀριστερὰ παρακολουθῶν καὶ οὗτος μετ' ἐνδιαφέροντος τὴν παιδιὰν τῶν ἐν τῷ κέντρῳ ἐφήβων. Καὶ τὴν μὲν ἀριστερὰν στηρίζει ἀφελῶς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς λαγόνος, τὴν δὲ δεξιὰν ἔχει καθειμένην παραλλήλως τοῦ σώματος κρατῶν δι' αὐτῆς πρὸς τὰ κάτω τὴν γνωστὴν ῥάβδον. Τέλος ὁ ἕκτος ἔφηβος, ὁ τελευταῖος πρὸς τὰ δεξιά, ἵσταται μὲν ὄρθιος, ἀλλ' ἐπικλινῶς, ἐρείδων τὰ νῶτα ἐπὶ τοίχου ἢ παραστάδος τοῦ γυμναστηρίου, καλυπτόμενος δὲ ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ προηγουμένου παίκτου, ὅστις ἵσταται πρὸ αὐτοῦ. Καὶ οὗτος, ὡς πάντες οἱ λοιποί, παρακολουθεῖ μετὰ μεγάλου ἐνδιαφέροντος τοὺς ἐν τῷ μέσῳ παίκτας, ἔχων ἐστραμμένον ὁλόκληρον τὸ σῶμα μετὰ τῆς κεφαλῆς πρὸς τἀριστερά, κρατῶν δὲ ἐν τῇ δεξιᾷ εἰς τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς τὴν ἀγκυλωτὴν ῥάβδον, ἧς τὸ ἄκρον θίγει τὸ μέτωπόν του, ἐνῶ ἡ ἀριστερὰ φέρεται ἀδρανὴς πρὸς τὰ κάτω παρὰ τὸν μηρόν. Ἡ κίνησις αὕτη τοῦ νεανίου εἶνε φυσικωτάτη καὶ ἀφελὴς ὡς καὶ ἡ τοῦ πρὸ αὐτοῦ συμπαίκτου, νομίζει δέ τις ὅτι ἀμφότεροι ἐλήφθησαν διὰ στιγμιαίας φωτογραφήσεως ἐκ τοῦ φυσικοῦ. Ἡ διατήρησις τοῦ ἀναγλύφου τούτου δὲν εἶνε τοσοῦτον καλὴ ὡς τῶν τῆς πρώτης βά-

σεως. Ἐκτὸς τῶν ἐνιαχοῦ μικρῶν θραυσμάτων ὡς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου καὶ ἀριστεροῦ γόνατος τοῦ πρώτου, ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἰσχίου καὶ τῆς κνήμης τοῦ τρίτου, τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος τοῦ τετάρτου, τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος τοῦ πέμπτου καὶ τοῦ κάτω μέρους τοῦ προσώπου τοῦ ἕκτου, καὶ ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια εἶνε πως ἐφθαρμένη καὶ τετριμμένη, τὰ δὲ σώματα μερικῶν ἐφήβων φαίνονται οἱονεὶ ἐπίπεδα καὶ λεῖα. Βεβαίως τοῦτο δὲν ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν τριβὴν καὶ τὴν ἐκ τοῦ ὑπαίθρου καιρικὴν ἐπήρειαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἰδιάζουσαν τεχνοτροπίαν, τῶν ἀναγλύφων τούτων ἐχόντων ἐλαχίστην ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐξέργου ἐξοχήν. Ἀλλὰ περὶ τούτου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

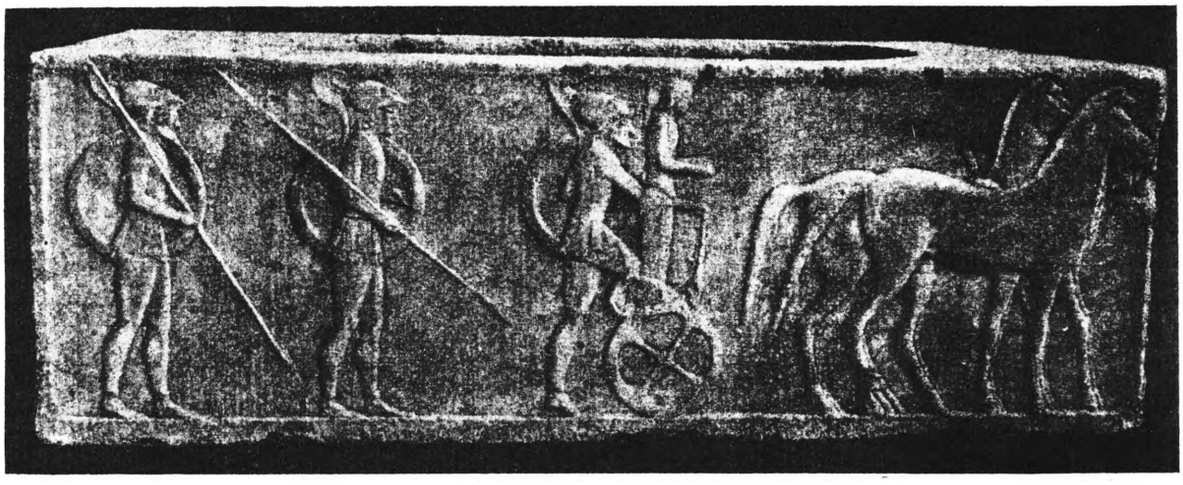
Ἐπὶ τῶν δύο ἑτέρων ὄψεων τῆς βάσεως, δεξιόθεν δηλ. καὶ ἀριστερόθεν αὐτῆς, φέρεται παραδόξως ἡ ***αὐτὴ παράστασις*** (Εἰκ. 6 καὶ 7). Ὁ γλύπτης δῆλον

Εἰκ. 6. Ἀριστερὰ πλευρὰ τῆς βάσεως Β. Ἁρματοδρομία.

ὅτι κατὰ πρωτότυπον ἔμπνευσιν παρέστησε τὸ αὐτὸ θέμα θεόμενον ἐκ δύο ἀντιθέτων ἀπόψεων, ἤτοι ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἀριστερῶν. Τοῦτο εἶνέ τι σπανιώτατον, ἀλλὰ δὲν εἶνε καὶ ὅλως μοναδικὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ. Ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἐθν. Μουσείῳ ἐν τῇ Αἰθούσῃ τῶν Χαλκῶν ἡ ὑπ' ἀριθ. ***6448 Χαλκῆ Ἀθηνᾶ*** παρουσιάζει τὸ αὐτὸ φαινόμενον. Τὸ γλυπτὸν τοῦτο εἶνε ***διπλοῦν ἀνάγλυφον,*** διότι ἦτο προωρισμένον νὰ εἶνε ὁρατὸν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, οὕτω δὲ βλέπει τις ἀφ' ἑνὸς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῆς θεᾶς ἐν κατατομῇ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀριστεράν. Παρόμοιόν τι ἀναφέρει ὁ κ. Lechat (Sculpture Attique avant Phidias σελ. 284 σημ. 3) ἐν τῇ γραφικῇ, τὸν ἐν τῷ Μουσείῳ δηλ. τοῦ Λούβρου πίνακα τοῦ Daniel Volterra, ἐν ᾧ βλέπει τις ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς ὄψεως τῆς ὀθόνης τὴν ἀριστερὰν ἄποψιν τῆς παραστάσεως, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας (ὄπισθεν) τὴν δεξιάν.

Ὁμοίως λοιπὸν καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἑκατέρωθεν πλευρῶν τῆς ἡμετέρας βάσεως φέρεται ἡ αὐτὴ παράστασις ἐκ δύο ἀντιθέτων ἀπόψεων. Παρίσταται δ' ἐπ' αὐτῶν ***ἁρματοδρομία,*** εἰδικῶς δὲ ***ἀγὼν ἀποβατικός.*** Προηγεῖται δηλ. τέθριππον ἅρμα, ἐφ' οὗ ἡνίοχος ὀρθὸς ἱστάμενος καὶ φέρων ποδήρη ἀχειρίδωτον χιτῶνα ἐζωσμένον καὶ κράνος ἀθηναϊκὸν κρατεῖ εἰς τὰς προτεταμένας, κατ' ὀρθὴν γωνίαν ἐκ τοῦ ἀγκῶνος χεῖρας, τὰ ἡνία καὶ μάστιγα, ἅτινα δ' ὅμως ὁ γλύπτης δὲν παρέστησε πλαστικῶς, ἀλλ' ἁπλῶς ἐχάραξε δι' ὀξέως ὀργάνου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, πιθανώτατα δὲ κατέστησεν ἐμφανέστερα καὶ διὰ χρώματος, ὡς εἴθιστο πάντοτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλυπτικῇ. Ὁμοίως δι' ἐγχαράκτων γραμμῶν δηλοῦται ὁ ῥυμὸς τοῦ

Εἰκ. 7. Δεξιὰ πλευρὰ τῆς βάσεως Β. Ἁρματοδρομία.

ἅρματος. Παρὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ἡνιόχου ἀνὴρ πωγωνοφόρος (σφηνοπώγων) φέρων θώρακα, κνημῖδας, ἀσπίδα, στρογγύλην, εὔκυκλον, «πάντοσ' εἴσην», λόγχην καὶ κορινθιακὸν κράνος, κρατούμενος πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἀπὸ τῆς ἄντυγος τοῦ ἅρματος. Ἡ λόγχη αὐτοῦ δηλοῦται διὰ χαρακτῆς γραμμῆς. Ὁ πάνοπλος οὗτος ἀνὴρ ἦτο ὁ ***ἀποβάτης,*** ὅστις, ἐνῷ τὸ ἅρμα ἔτρεχεν ὁλοταχῶς, ὤφειλε νὰ πηδήσῃ καὶ εἶτα πάλιν ἀνέλθῃ ἐπ' αὐτοῦ ἐν κινήσει διατελοῦντος [1].

Ὄπισθεν τοῦ ἀποβάτου ἕπονται βαδίζοντες ἐν στρατιωτικῇ τάξει καὶ ἐν κανονικῷ σχήματι κατὰ παραγωγήν, ὁ εἷς δηλ. ὄπισθεν τοῦ ἑτέρου, δύο ὁπλῖ-

[1] Ὁμοίας παραστάσεις ***ἀποβάτου*** ἐν ἁρματοδρομίᾳ ἔχομεν τὸ ἐν τῷ Μουσείῳ Ἀκροπόλεως ὑπ' ἀριθ. *1326* ἀνάγλυφον, εἶτα ἐπὶ τῆς περιφήμου Ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος (πλὰξ XVII, ἀριθ. 859 ἐν τῷ αὐτῷ Μουσείῳ). Ἐπίσης ὅμοια παρὰ Welcker, Ant. Denk. II, πίν. IX ἐξ Ὠρωποῦ. Ἐν αὐτοῖς ἔχει τις ὁλόκληρον τὴν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἀπὸ τοῦ ς' μέχρι τοῦ Γ' περίπου αἰῶνος π. Χ. ὅρα καὶ Collignon, B.C.H VII 1883 σελ. 458.

ται, ὧν ὁ πρῶτος ὡραῖος ἔφηβος ἀγένειος, ὁ δ' ἕτερος ἀνὴρ γενειοφορῶν ὡς ὁ πρὸ αὐτῶν ἀποβάτης. Ἀμφότεροι φέρουσι πλήρη πανοπλίαν, ἤτοι κράνος κορινθιακὸν μετὰ λόφου, θώρακα ἄνωθεν τοῦ κανονικοῦ χιτῶνος, κνημῖδας, ἀσπίδα τελείως κυκλοτερῆ ὡς τοῦ ἀποβάτου καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ λόγχην, ἥτις καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ μὲν τῆς ἀριστερᾶς ὄψεως τοῦ βάθρου εἶνε πλαστικῶς, ἐν δὲ τῇ ἀντιθέτῳ ἐγχαράκτως καὶ ἄλλοτε καὶ γραπτῶς δεδηλωμένη.

Ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τῆς ἀριστερᾶς ὄψεως, ὧν φαίνεται ἡ ἴτυς καὶ τὸ κοῖλον μετὰ τῶν ὀχάνων, δι' ὧν ἐκράτουν αὐτήν, διατηροῦνται ἴχνη ζωηροῦ ἐρυθροῦ χρώματος, ἐξ οὗ ἀποδείκνυται ὅτι τἀνάγλυφα ταῦτα ἔφερον καὶ γραπτὸν διάκοσμον. Ἡ δὲ διατήρησις ἀμφοτέρων τῶν ἀναγλύφων τούτων εἶνε ἀρκετὰ καλή, ἴσως δὲ κατά τι καλλιτέρα τοῦ τῆς κυρίας ὄψεως, διότι ἐν αὐτοῖς ὑπάρχουσι μὲν πολλαχοῦ φθοραὶ καὶ θραύσεις, ἀλλὰ τετριμμένα καὶ λελεασμένα ὡς ἐκεῖνο δὲν φαίνονται. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς δεξιᾶς ὄψεως ἔχομεν τὰς ἑξῆς φθοράς: Οἱ πρόσθιοι πόδες δύο ἵππων, ὀλίγον τι τὸ πρόσωπον καὶ ἡ ἀσπὶς τοῦ ἀποβάτου, μέρος τῆς κεφαλῆς τοῦ πρώτου ὁπλίτου καὶ ὁ ἀριστερὸς ποὺς τοῦ δευτέρου. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ὄψεως: ὁ ἀριστερὸς ποὺς τοῦ πρώτου ὁπλίτου ἐξ ἀριστερῶν καὶ ὀλίγον τι ἡ λόγχη τοῦ δευτέρου, ὁ ἀριστερὸς καὶ δεξιὸς μηρός, ὡς καὶ ὁ ἀριστερὸς ποὺς τοῦ ἀποβάτου, ἐπίσης τὸ ἔμπροσθεν τοῦ ἅρματος μετὰ μέρους τοῦ τροχοῦ καὶ τέλος οἱ ὀπίσθιοι πόδες δύο ἵππων.

Εἴπομεν ἀνωτέρω περὶ τῆς πλήρους ταυτότητος ἀμφοτέρων τῶν ἀντικειμένων ἀναγλύφων παραστάσεων, οὐχ ἧττον προκειμένου περὶ ἔργου καλλιτεχνικοῦ δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὑπάρχουν ἐνιαχοῦ μικραί, ἐλάχισταί τινες διαφοραὶ ὀφειλόμεναι εἰς λόγους αἰσθητικούς, οὕτω π. χ. ὁ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄψεως ἡνίοχος φέρει ἀσπίδα ἐπὶ τῆς ῥάχεως, ἐξ οὗ καὶ ἡ πρὸς τὰ ἐμπρὸς κλίσις τοῦ σώματός του, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ ἀντιθέτου δὲν ὑπάρχει, καὶ τοῦτο διότι ἐν αὐτῷ ὁ ἡνίοχος ἵσταται ἔμπροσθεν τοῦ ἀποβάτου, ἡ δ' ἀσπὶς θὰ ἀπέκρυπτεν ἢ ἀπέκοπτε τὸ πρόσωπον τούτου, ὅπερ θὰ ἦτο ἀκαλαίσθητον καὶ ἄτοπον.

Ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν καὶ τοῦ βάθρου τούτου τἀνάγλυφα ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν τέχνην, ἧς ἔχομεν ἱκανὰ μνημεῖα ἔν τε τῷ Ἐθν. Μουσείῳ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλ' ἰδίως παράλληλα ἔργα καὶ σύγχρονα δύναταί τις νἀπαντήσῃ ἐν τῇ ἀγγειογραφίᾳ καὶ μάλιστα τῇ μελανομόρφῳ, ἐν ᾗ καὶ αὐτὸ τὸ θέμα τῆς ἁρματοδρομίας ὡς γνωστὸν τυγχάνει ἐκ τῶν προσφιλεστάτων. Ὡς πρὸς δὲ τὴν χρονολογίαν τοῦ μνημείου τούτου εἰκάζομεν ἔκ τινων τεκμηρίων οἷον ἐκ τῆς τεχνοτροπίας, ἐκ τῶν ἁρματοδρομιῶν, ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κομμώσεως καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν ὅτι τοῦτο εἶνε κατά τι ἀρχαιότερον τοῦ πρώτου βάθρου. Καὶ δὲν δύναται μὲν νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν ἀπαράμιλλον τέχνην, τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῆς ἀνατομίας, καὶ πρὸς τὴν περισσὴν χάριν καὶ σφύζουσαν ζωὴν τῶν ἀναγλύ-

φων ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ τὸ παρὸν μνημεῖον δὲν στερεῖται τέχνης καὶ λεπτότητος. Τοὐναντίον δ' ὁ γλύψας τοῦτο καλλιτέχνης ἦτο κάτοχος τῶν νόμων τῆς αἰσθητικῆς, συνέθεσε δὲ μετὰ τοιαύτης συμμετρίας καὶ ἁρμονίας τὰς ἐπὶ τοῦ βάθρου τρεῖς παραστάσεις, ὥστε ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ θεατοῦ θέλγεται ἐκ τῆς θείας ὄντως ἁρμονίας, ἥτις ὡς μελῳδία τις τῶν γραμμῶν εἶνε ἐπικεχυμένη ἐπ' αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ φυσικότης καὶ χάρις τῶν μορφῶν δὲν ὑστεροῦσι τῆς συμμετρίας καὶ ἁρμονίας τοῦ ὅλου, ὁ δ' ἀτενίζων τὰς συμπαθεῖς ταύτας ἐφηβικὰς μορφάς, τὰς ἀθῴας παιδιὰς καὶ τοὺς εὐγενεῖς ἀγῶνάς των διὰ μίαν στιγμὴν μεταφέρεται νοερῶς εἰς τὸν ἔκπαγλον καὶ ἀθάνατον ἐκεῖνον ἑλληνικὸν ἐν τῇ ἀρχαιότητι κόσμον.

Βάσις τρίτη. Πλησίον τοῦ δευτέρου βάθρου, ὅπερ περιεγράψαμεν ἀνωτέρω εὑρέθη ἕτερον ὅμοιον τὸ σχῆμα ἐπίσης ἐκ μαρμάρου, οὗ τὸ μὲν μῆκος τῶν πλευρῶν εἶνε 0,715 × 0,631, τὸ δὲ ὕψος 0,415 (Εἰκ. 8). Καὶ τοῦτο ἀπετέλει μέρος μνημείου, οὐχὶ ἐπιτυμβίου δ' ὅμως, ἀλλ' ἀναθηματικοῦ, ἐφ' οὗ ἦτο ἀνιδρυμένον, ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις βάθροις, ἄγαλμά τι μαρμάρινον, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἄνωθεν κοιλότης, ἥτις ἀνώμαλος φοειδὴς οὖσα ἔχει μῆκος καὶ πλάτος 0,32 × 0,31. Καὶ κάτωθεν δ' ὅμως ὑπάρχει ἑτέρα κοιλότης (0,33 × 0,33) φέρουσα ἐν τῷ μέσῳ στρογγύλην ὀπὴν πρὸς τελείαν προσαρμογὴν καὶ ἐνσφράγισιν ἑτέρου μέλους ἀρχιτεκτονικοῦ τοῦ μνημείου.

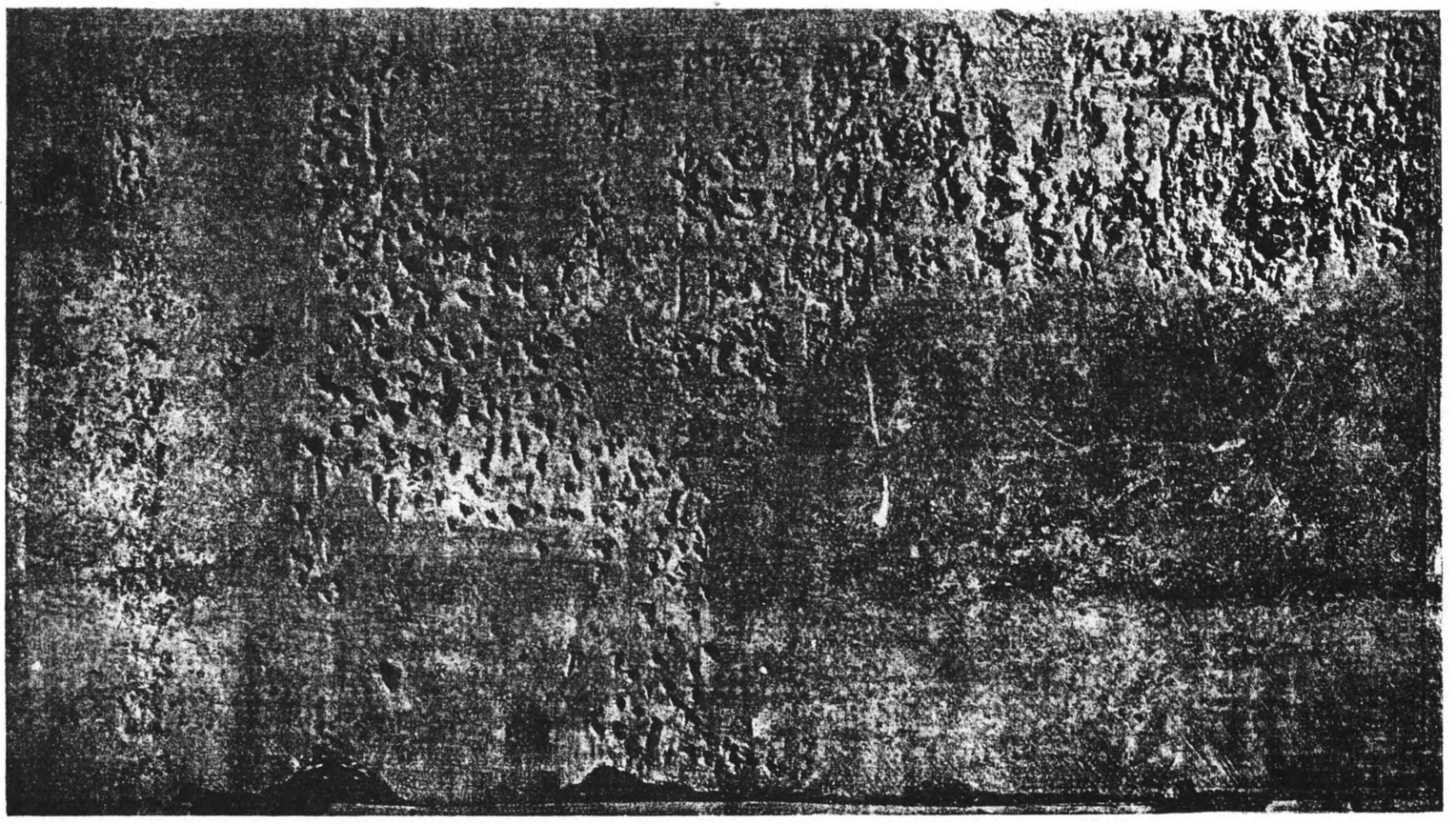
Τοῦ βάθρου τούτου μόνον ἡ ἔμπροσθεν καὶ κυρία ὄψις ἦτο διακεκοσμημένη, διότι αἱ πλάγιαι εἰσιν ἁπλῶς λεῖαι καὶ ὁμαλῶς ἐξειργασμέναι, ἐν ᾧ ἡ ὄπισθεν εἶνε τραχεῖα καὶ ἐπιπέδως λελαξευμένη.

Ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως ἐντὸς πλαισίου ἀπροτελουμένου ἐκ κανόνος περιθέοντος ὁλόκληρον τὴν τετράπλευρον ταύτην ἐπιφάνειαν, ἥτις πάλαι ποτὲ θὰ ἔφερεν ἐρυθρὸν χρωματισμόν, παρίστατό ποτε διὰ γραφῆς, ἤδη ἐντελῶς σχεδὸν ἐξιτήλου, γυναικεία μορφὴ καθημένη ἐπὶ θρόνου ἐν κατατομῇ μὲ τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ στήθους κεκαμμένας. Ὁλόκληρος ἡ μορφὴ αὕτη ἔχει ἐπιμελῶς δι' ὀξέος ὀργάνου, διὰ ξοΐδος ἴσως, καταστραφῆ. Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστησαν καὶ αἱ δύο ἑκατέρωθεν ἐπιγραφαί, ἡ μὲν μία ἀριστερόθεν κάθετος, ἡ δ' ἑτέρα ἐκ πέντε στίχων πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ὁριζοντίως. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐξ ἀριστερῶν ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ ἑταίρου τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς κ. Daux ὡς ἑξῆς:

Ε[ν]δοιος ΚΑΙ ΤΟΝΔ// ΕΠΟΙΕ

Ἐκ τῆς ἄλλης ἐπιγραφῆς δὲν ἀναγινώσκονται ἢ ἐλάχιστα γράμματα.

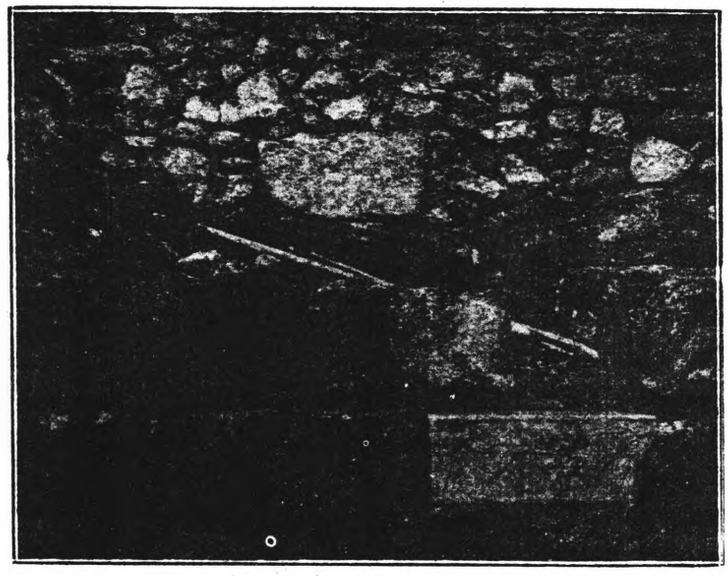
ΠΑΙ/. . . ΙΙ. . . ΠΡΟ . .
ΛΟΝ . Ι/Ο . Ι . . . . ΟΤΕ .
ΙΟ . . . Ο . . . . . .
ΙΡΑΝ . . . Ι . Γ . . . . .
Ι . . Ι

Εἰκ. 8. Βάσεως τρίτης προσθία ὄψις σκοπίμως ἐκκεκολαμμένη.

Ἡ σπουδαιότης τοῦ προκειμένου μνημείου ἔγκειται πρὸ παντὸς εἰς τὴν νέαν ἐπιγραφὴν τὴν ἀναγράφουσαν τὸ ὄνομα τοῦ περιφανοῦς γλύπτου ***Ἐνδοίου,*** ὅστις φαίνεται κατασκευάσας οὐ μόνον τὸν ἄνωθεν ἀνιδρυμένον ποτὲ ἀνδριάντα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ βάθρου γραπτὴν εἰκόνα τῆς καθημένης θεᾶς, ἥτις δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἦτο αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ. Ταύτην εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ Ἔνδοιος παρέστησε καθημένην καθ' οἷον τύπον μᾶς παρουσιάζει ταύτην ἡ περίφημος ὑπ' ἀριθ. ***625*** καθημένη Ἀθηνᾶ τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως, ἥτις δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ εἶνε ἀντίγραφόν τι ἀρχαῖον τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐνδοίου.

Ἀλλὰ μέγα πρόβλημα γεννᾶται ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς καὶ βιαίας ἐξαφανίσεως

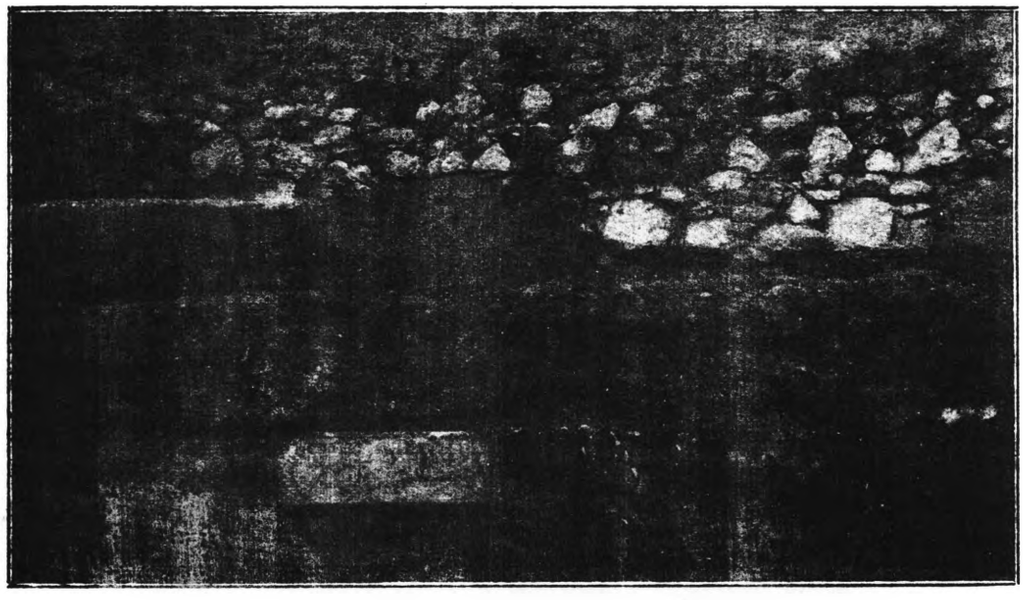

Εἰκ. 9. Τμῆμα τοῦ τείχους μετὰ τῆς βάσεως Α.

ὁλοκλήρου τῆς εἰκόνος καὶ τῶν ἐπὶ τῆς προσθίας ταύτης ὄψεως τοῦ βάθρου ἐπιγραφῶν. Πόθεν προῆλθεν ἡ ἐχθρικὴ αὕτη βιαιοπραγία; Πρόκειται περὶ πολιτικῆς ἐκδικήσεως συνήθους κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, περὶ τὰ τέλη δηλ. τοῦ 6ου αἰῶνος, ὁπότε καταλυθείσης τῆς τυραννίδος τῶν Πεισιστρατιδῶν ἐξηφανίσθησαν καὶ κατερρίφθησαν πλεῖστα ἀγάλματα καὶ παντοῖα ἄλλα μνημεῖα παριστῶντα τοὺς ἀπεχθεῖς ἐκείνους διὰ τοὺς τότε Ἀθηναίους τυράννους ἢ καὶ διαιωνίζοντα πράξεις καὶ ψηφίσματα αὐτῶν ἢ πρόκειται περὶ ἱεροσυλίας καὶ βεβηλώσεως μνημείων ἑλληνικῶν ὑπὸ βαρβάρων χειρῶν, ὑπὸ τῶν Περσῶν, οἵτινες ἐπιδραμόντες καὶ δηώσαντες κατὰ 480 π. Χ. τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς Ἀθήνας, κατέστρεψαν καὶ ἐνέπρησαν πλεῖστα, ὡς γνωστόν, μνημεῖα, οὐδὲ τῶν ἱερωτάτων ναῶν φεισθέντες; Περὶ πάντων τούτων οὐδὲν βέβαιον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὴν στιγ-

μὴν ταύτην, διότι τὸ παρὸν μνημεῖον ὡς καὶ τὰ προηγούμενα δύο ἕτερα βάθρα χρήζουσιν ἔτι βαθείας καὶ εὐρυτάτης ἐρεύνης. Ἴσως δὲ καὶ ἡ κατεστραμμένη πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς γραπτῆς μορφῆς ἐπιγραφὴ ἀναγνωσθῇ ποτε καὶ τότε ἄπλετον θὰ ἐπιχυθῇ φῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου μνημείου.

Ἐν τέλει παραθέτομεν ὧδε φωτογραφίας τοῦ ***Θεμιστοκλείου τείχους*** τοῦ ἀνακαλυφθέντος ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ κ. Ἠλ. Πουλοπούλου καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου

Εἰκ. 10. Τὸ τεῖχος μετὰ τῆς βάσεως Β.

ἦσαν ἐντετειχισμένα τάνωτέρω περιγραφέντα τρία μαρμάρινα βάθρα. Ἡ ***εἰκ. 9*** παριστᾷ τὸ μεσημβρινὸν τμῆμα τοῦ τείχους εὐθὺς μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν ὀγκολίθων καὶ ἑνὸς ἄνωθεν, ὁπότε ἀπεκαλύφθη τὸ πρῶτον ἀρχαϊκὸν βάθρον. Ἡ ***εἰκ. 10*** δεικνύει τὸ πρὸς Β. τμῆμα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπεκαλύφθησαν εὐθὺς μετά τινας ἡμέρας αἱ δύο ἄλλαι βάσεις, ὧν ἡ πρὸς δεξιὰ εἶνε ἡ φέρουσα τὴν παράστασιν τῆς ἁρματοδρομίας, ἀλλ' ἀνεστραμμένην. Ὀλίγον τι πρὸς Β. τὸ τεῖχος διακόπτεται, καταστραφὲν πιθανῶς κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ Θεσσαλονίκης καὶ τῆς ὑπογείου γραμμῆς τοῦ Σιδηρ. Ἀθηνῶν-Πειραιῶς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Μαρτίου 1922.

ΑΛΕΞ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

ΤΟ ΛΑΒΑΡΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ΠΕΠΛΟΣ ΙΣΤΟΣ ΚΕΡΑΙΑ

(πίναξ 1)

Τοῦ πλήθους τῶν κατὰ τὰς μεγάλας τῶν ἐτῶν 1885 - 1887 ἀνασκαφὰς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν εὑρεθέντων χαλκῶν ἀγαλματίων τὸ περιεργότερον, τεχνικῶς λαμπρότερον, μυθολογικῶς δὲ σπουδαιότερον καὶ δυσερμηνευτότερον, εἶναι βεβαίως ἡ νῦν περίφημος ἐκ δύο λεπτῶν πεπλατυσμένων, συγκεκολλημένων καὶ δι' ἥλων, ὁρατῶν καὶ νῦν, πρωτοφανῶς συγκαθηλωμένων χαλκῶν ἀναγλύπτων καὶ ἐπιχρύσων ἐλασμάτων συνηρμοσμένη, διπλῆ τὴν ὄψιν καὶ σχεδὸν ἀσώματος, ὑπ' ἀριθ. 6446, Ἀθηνᾶ τοῦ Ἐθν. ἡμῶν Μουσείου (Πίν. 1, Α, A^{α} καὶ A^{β}) [1].

Εὑρέθη δὲ τὸ παράδοξον ἀγαλμάτιον τοῦτο ἐν ἔτει 1887 «κατὰ τὸ βόρειον τεῖχος, ἀκριβῶς ἔναντι τῆς βορείας τοῦ Ἐρεχθείου εἰσόδου, εἰς βάθος $2\,{}^{1}/_{2}$ μέτρων ἐντετειχισμένον ὑπὸ σπόνδυλον κίονος τῆς καλουμένης προπερσικῆς ἐπιχώσεως», εἰς ἣν καὶ κατὰ τεχνοτροπίαν ἀνήκει, τῆς ἡλικίας αὐτοῦ δυναμένης καὶ ἀκριβέστερον νὰ καθορισθῇ ἐκ συγκρίσεως τῆς τεχνοτροπίας τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ πρὸς ἐκείνην τῆς Ἀθηνᾶς τῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κοπέντων ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἱππίου νομισμάτων, μεθ' ὧν καὶ ταυτίζεται κατὰ ῥυθμόν [2].

Εἰκονίζει δὲ τὸ σχεδὸν ἐντελῶς σῷον διατηρούμενον καινοφανὲς τὴν κατασκευὴν ἀγαλμάτιον τοῦτο (ὕψους 0,36 $\,{}^{1}/_{2}$, πλάτους 0,12 καὶ πάχους 0,03 - 4) τὴν

---

[1] ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐφημερὶς Ἄστυ 1886 ἀριθ. 77 μετ' εἰκόνος.
Athen. Mitteil XI, 1886 σελ. 453.
Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας 1887 σελ. 49 (Π. Καββαδίας).
Β. Στάης: Ἀρχ. Ἐφημ. 1887 σελ. 31 - 34 Πίν. 4 (μετὰ τριῶν εἰκόνων ἰχνογραφικῶν).
Κατάλογος τῶν γλυπτῶν τῆς Ἀκροπόλεως (1888) ἀριθ. 9.
M. Collignon, Histoire de la Sculpture I, 1892 σελ. 380 εἰκ. 187 (πρβλ. Collignon-Baumgarten, Gesch. d. griech. Plastik I, 1897, σελ. 402 εἰκ. 197).
De Ridder, Cat. illustré des bronzes trouvés sur l'Acropole d'Athènes II (1896) 310 ἀρ. 794 εἰκ. 299-300.
S. Reinach Rep. de Stat. II (1897) σελ. 799, 3.
O. Jahn καὶ Michaelis, Arx Athenarum (1901) σελ. XXXIV, Tabulae XXXVII, 3.
G. Perrot, Hist. de l'Art VIII, 1903 σελ. 613-614 εἰκ. 309-310.
Lechat La sculpture Attique avant Phidias (1904) σελ. 284.
Brunn Bruckmann, Denkmäler Πίν. 81.
Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας, Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος I (1906) σελ. 30-32 Πίν. 6-7 (Β. Στάης).
V. Staïs Marbres et bronzes du Musée National I (1910) σελ. 282 ἀριθ. 6448, εἰκών.

[2] BMC. attica Πίν. II. — Babelon, Les origines de la monnaie d'Athènes, VII. La reforme d'Hippias. ΔΕΝΑ VIII, 1905 σελ. 23-39 — Svoronos-Bruckmann, Trésor des monnaies d'Athènes, Πίνακες 6-7.

Ἀθηνᾶν ἐν σχήματι Παλλαδίου, χαρακτῆρος ὅμως ὅλως εἰρηνικοῦ καὶ πρωτοφανοῦς· ἄνευ δηλαδὴ ἀσπίδος, γυμνὴν κράνους ἔχουσα τὴν κεφαλήν, — ἧς τὴν πλουσίαν κόμην, ἐπὶ τῶν ὤμων κυματίζουσαν καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους εἰς πλοκάμους κατερχομένην, περιβάλλει πλατεῖα ταινία, — ἵσταται εὐθυτενῶς ἡ θεὰ προτάσσουσα μικρὸν τὸν ἀριστερὸν πόδα, καθ' ἃ καὶ τὰ λοιπὰ Παλλάδια. Τοὺς ὤμους, τὸ στῆθος, τοὺς βραχίονας καὶ μέρος αὐτοῦ τοῦ ἀριστεροῦ πήχεως αὐτῆς σκέπει στενῶς περιβάλλουσα ἡ αἰγίς, τεθειμένη ἄνωθεν τοῦ ἱματίου, ἐπιβεβλημένου καὶ τούτου τοῦ ποδήρους καὶ ἀρχαϊκῶς πτυχουμένου χιτῶνος τῆς θεᾶς, καθ' ἃ καὶ ὁ τῶν συνήθων Παλλαδίων.

Αἱ πρὸς τὰ κάτω καὶ ἐμπρὸς προτεταμέναι χεῖρες αὐτῆς ἀπώλεσαν τὰ ἃ ἔφερον ἀντικείμενα, ἀλλ' ἡ θέσις αὐτῶν καὶ λείψανον τοῦ κάτω μέρους λόφου περικεφαλαίας, σῳζόμενον ὑπὸ τὴν μᾶλλον προτεταμένην, διὸ καὶ ἀποκρουσθεῖσαν ἀριστερὰν χεῖρα αὐτῆς [1], καθιστῶσι βεβαίαν τὴν ὑπὸ τοῦ Brunn, Michaelis καὶ Perrot δημοσιευθεῖσαν συμπλήρωσιν διὰ δόρατος μὲν τῆς δεξιᾶς πρὸς τὰ ὀπίσω κλίνοντος, διὰ κράνους δ' ἐν τῇ ἀριστερᾷ, ἤτοι ἀπαραλλάκτως πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἐκ Κορίνθου περιστομίου φρέατος ἀνάγλυπτον ἀρχαϊστικὴν εἰκόνα τῆς σὺν ἄλλοις θεοῖς μετεχούσης εἰρηνικῆς πομπῆς Ἀθηνᾶς (Εἰκ. 1) [2]. La deesse — λέγει περιγράφων τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν ὁ Perrot (ἔ. ἀ.) — a gardé l'égide; mais elle a deposé le reste de son harnais de guerre. Dans la pose, plus de menace κ.τ.λ.

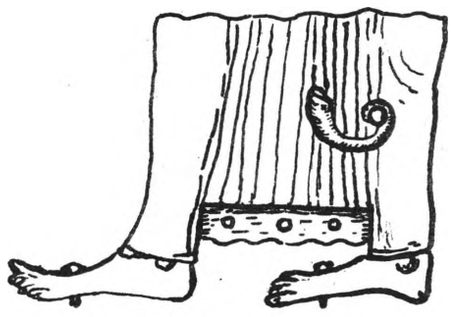
Εἰκ. 1.

Ὁ πρωτοφανὴς τρόπος τῆς κατασκευῆς τοῦ εἰδωλίου ἡμῶν τούτου ἀποβλέπει προφανῶς εἰς τὸ νὰ καθιστᾷ πρῶτον μὲν τὸ ἀγαλμάτιον ὅλως ἀβαρές, δεύτερον δὲ τὴν εἰκονιζομένην θεὰν περιόπτως ὁρατὴν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν αὐτῆς, κυρίας ὅμως πλευρᾶς πρὸς θέαν αὐτῆς παραμενούσης τῆς πρὸς πρὸς δεξιὰ ἐστραμμένης (Πίν. 1, Α[α]). Ἀληθῶς σαφέστατα ἴχνη καθηλώσεως, σῳζόμενα ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου ἀριστερᾶς ὄψεως αὐτῆς (Πίν. 1, Α[β] καὶ Εἰκ. 2), — ἴχνη μὴ ἐπαρκῶς μελετηθέντα καὶ ἐκτιμηθέντα μέχρι τοῦδε — βεβαιοῦσιν ὅτι

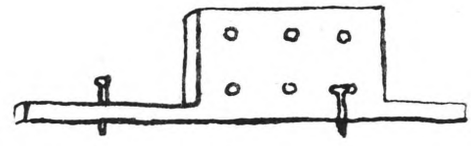
[1] Ἴδε τὴν ἰχνογραφικὴν εἰκόνα ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1887, Πίναξ 4.

[2] Dodwell, Tour in Greece II, σελ. 200. — Journal Hell. Stud. 1885 Πίν. 56-57. — Brunn-Bruckmann ἔ. ἀ. — Overbeck, Plastik I[8] σελ. 142 καὶ 22 I[4] εἰκ. 67. — S. Reinach, Rep. Rel. II σελ. 518. Παράβαλε καὶ τὴν ὁμοίως τὸ κράνος ἐν τῇ δεξιᾷ ἀνέχουσαν καὶ σὺν ἄλλοις θεοῖς ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει ἠρέμα πορευομένην Ἀθηνᾶν ἀναγλύφου ἐκ τοῦ ἐν Ἀγορᾷ ἱεροῦ τῆς πομπῆς τῶν Μικρῶν Μυστηρίων (Ἀρχ. Ἐφημ. 1894 σελ. 139 Πίν. 8Α — Σβορῶνος ΔΕΝΑ IV, σελ. 362, εἰκ. 11, 3) ἢ τῆς ἀρχαϊστικῆς ἐξ Ἀθηνῶν βάσεως τῶν τεσσάρων θεῶν (Overbeck, ἔ. ἀ. I[3] σελ. 192 εἰκ. 44). Τὸ λαμπρότερον ὅμως παράδειγμα τοῦ ἀκαλύπτου τῆς κεφαλῆς τῶν πομπὴν ἐποπτευόντων ἢ συμπομπευόντων θεῶν παρέχουσιν ἡμῖν οἱ θεοὶ τῶν δύο πομπῶν τῆς ζῳοφόρου τοῦ Παρθενῶνος.

τὸ ἀγαλμάτιον ἦτο καθηλωμένον που διὰ τοῦ κάτω μέρους τῆς ἀριστερᾶς αὐτοῦ πλευρᾶς ταύτης, καὶ δὴ πρῶτον μὲν πλαγίως τῶν ποδῶν, ὧν μεταξύ, ἀποκοπέντος τετραγώνου τεμαχίου τῆς κάτω παρυφῆς τοῦ χιτῶνος, σῴζονται τρεῖς ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς βαίνοντες ἧλοι (Εἰκὼν 2) πρὸς καθήλωσιν ἐπὶ λεπτοῦ, ἰσομεγέθους καὶ ἰσοπαχοῦς τῇ ἐγκοπῇ χαλκοῦ ἐλάσματος, νῦν ἀπολεσθέντος (Εἰκὼν 3), δεύτερον δὲ καθέτως διὰ τῶν ποδῶν, φερόντων ἀμφοτέρων ἀνὰ ἕνα

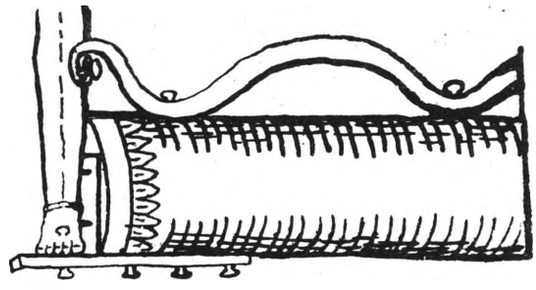

Εἰκ. 2.

Εἰκ. 3.

ἧλον (Εἰκὼν 2, 3 καὶ 4) πρὸς καθήλωσιν ἐπὶ βάσεως ἐκ χαλκοῦ ἐλάσματος (Εἰκὼν 3 καὶ 4), νῦν καὶ τούτου ἀπολεσθέντος, καὶ τρίτον, διὰ τοῦ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὄψεως σῳζομένου παχέος ἀργυροῦ [1] ἥλου προσηρμοσμένου εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κνήμης τοῦ ὀπισθίου ποδὸς καὶ περιβαλλομένου ὑπὸ ἐπίσης προσκεκολλημένου νῦν ἐπὶ τοῦ χιτῶνος τῆς θεᾶς καὶ ἐν μέρει σῳζομένου ἕλικος, τοῦ πρὸς οὐδὲν ἄλλο ὁμοιάζοντος τόσον ὅσον πρὸς τὸ τέρμα οὐρᾶς ἀργυροῦ ἢ ἐπαργύρου ὄφεως (Εἰκ. 2 καὶ 4) [2], ὄφεως οὗ μάλιστα τεμάχια φαίνεταί μοι ὅτι εἶναί τινα τῶν συγχρόνως εὑρεθέντων ***ἐπαργύρων*** τοιούτων ἐν ταῖς αὐταῖς ἀνασκαφαῖς καὶ τῷ αὐτῷ χώρῳ (Πίν. 1, Γ καὶ Γα), ὧν τὸ μεῖζον φέρει εἰς τὰς οἰκείας θέσεις καὶ τὰς προαπαιτουμένας δύο ὀπὰς πρὸς καθήλωσιν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κεραίας τοῦ ἱστοῦ τοῦ λαβάρου (πρβλ. Εἰκ. 4, 13 καὶ 22). Δυστυχῶς ἐπὶ τοῦ πίνακος ἡμῶν τὰ δύο ταῦτα τεμάχια ὄφεως ἢ ὄφεων δὲν ἀπεικονίσθησαν εἰς τὸ πρὸς τὰ λοιπὰ ἀναλογοῦν μέγεθος.

Εἰκ. 4.

---

[1] Σταης, Ἀρχ. Ἐφημ., ἔ. ἀ. σελ. 31.

[2] Οἱ δύο ἐπὶ τῆς ἑτέρας κυρίας ὄψεως τοῦ ἀγαλματίου σῳζόμενοι σταγονοειδεῖς ὄγκοι δὲν εἶναι λείψανα καθηλώσεως, ἀλλὰ θρόμβοι προερχόμενοι ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ Ἐρεχθείου, ἧς ἕνεκα ἡ ἐπιχρύσωσις συνεπήγνυτο ἢ στάγδην ἀπέρρεεν, ὡς ἤδη ἐσημείωσαν οἱ Στάης καὶ Perrot, ἔ. ἀ. Ἡ πυρκαϊὰ αὕτη ἔβλαψε μᾶλλον τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ἀγαλματίου, ἐφ' ἧς καὶ νῦν φαίνονται ζωηρὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς.

Ἡ ὑπὸ πάντων δικαίως θαυμαζομένη ἐπιμέλεια καὶ ἀνυπέρβλητος τελειότης καὶ ἀττικὴ χάρις τῆς ἐπεξεργασίας καὶ τεχνοτροπίας, ὡς καὶ ἡ ὅλως σπανία ἐπιχρύσωσις τοῦ ἀγαλματίου τούτου [1], ὑποδηλοῦσι σαφῶς σὺν τῷ περιέργῳ τρόπῳ τῆς καθηλώσεως καὶ τῇ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως προελεύσει αὐτοῦ ὅτι πρόκειται πάντως περὶ ***Παλλαδίου,*** κοσμοῦντος λαμπρόν τι καὶ σπουδαῖον ἀντικείμενον, λατρευτικῆς πάντως φύσεως σκεῦος, ἑνὸς τῶν ἱερῶν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ δὴ πιθανώτατα αὐτοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐρεχθείου, οὗ ἀκριβῶς παρὰ τὴν βορείαν εἴσοδον καὶ ἀνεκαλύφθη μετ' ἄλλων λειψάνων τῆς πυρκαϊᾶς τῶν Περσῶν, ἧς τὸ ἀγαλμάτιον τοῦτο φέρει καταφανέστατα τὰ ἴχνη, ἤτοι ζωηρᾶς ἐκ τοῦ πυρὸς τήξεως, κυρίως ἐπὶ τῆς ἑτέρας τῶν ὄψεων αὐτοῦ, ἤτοι τῆς τὰς καθηλώσεις ἐχούσης (Πίν. 1, Α[6]).

Ὁποῖον τὴν φύσιν καὶ τὸ σχῆμα ἦτο τὸ σκεῦος τοῦτο οὐδεὶς ἠδυνήθη μέχρι τοῦδε νὰ μαντεύσῃ μετά τινος πιθανότητος. Ὁ Collignon θεωρεῖ αὐτὸ ἁπλῶς ὡς τι ἔξοχον ἀνάθημα (remarquable ex-voto)· ἡ ὑπὸ τοῦ de Ridder τὸ πρῶτον προταθεῖσα, ὑπὸ τοῦ κ. Στάη δὲ καὶ ἄλλων κατόπιν ὡς πιθανὴ κριθεῖσα γνώμη, ὅτι τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν ἦτο ἱδρυμένον ἐπὶ μιᾶς τῶν λαβῶν ἱεροῦ τινος τρίποδος, προσκρούει πρῶτον μὲν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οὐδεμίαν δύνανται νὰ ἔχωσι σχέσιν τὰ Παλλάδια τῆς Ἀθηνᾶς πρὸς τοὺς τρίποδας τοῦ Ἀπόλλωνος, δεύτερον δὲ εἰς τὸ ὅτι οὐδὲν τοιοῦτον γνωρίζομεν παράδειγμα τρίποδος ἔχοντος τὰς λαβὰς κεκοσμημένας δι' οὕτω πεποιημένων ἐκ δύο λεπτοτάτων χαλκῶν ἐλασμάτων ἀγαλματίων εὐθραύστων καὶ εἰς πᾶσαν προσέγγισιν ἀγκιστρούντων τοὺς ἀπροσέκτως πλησιάζοντας αὐτοῖς. Τὸ παράδειγμα τρίποδος ἐξ' Ὀλυμπίας [2], εἰς ὃ ἐστηρίχθη ὁ de Ridder, εἶναι ὅλως ἀτυχές, διότι τὸ ἀγαλμάτιον τοῦ ἵππου, ὅπερ κοσμεῖ τὴν λαβὴν τοῦ λέβητος αὐτοῦ εἶναι περιφερὲς καὶ κατὰ διάφορον τρόπον καθηλωμένον. Περιφερῆ εἶναι καὶ τὰ τὸ κέντρον τῶν πωμάτων τῶν τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς τριπόδων κοσμιοῦντα ἀγαλμάτια, μεθ' ὧν ἐπίσης οὐδεμίαν σχέσιν δύναται νὰ ἔχῃ [3].

---

[1] M. Collignon l.c. σελ. 381: Seul, l'examen de l'original permet d'apprécier à sa valeur cette delicate oeuvre d'art, où le modélé si fin est rehaussé par un travail de gravure qui détaille avec un soin exquis les boucles des cheveux et les écailles de l'égide; certaines parties, comme l'égide et le visage de la déesse, étaient dorées. Peu des monuments nous donnent mieux l'idée de ce qu'est l'atticisme dans sa première fleur de jeunesse. Le jet si élégant des draperies, les proportions élancées du corps, la pureté de contours de ces membres aux fins attaches, le type du visage qui rappelle l'Égypte avec ses yeux obliques et son profil un peu arqué, tout cela révèle le goût subtil d'une race qui semble avoir en partage le sentiment inné de la grace.

[2] Olympia, Bronzes Πίν. 33 καὶ 34 607a-b p. 86.

[3] Journal Hell. Stud. 1892/3 σελ. 296 εἰκ. 2 καὶ Πίναξ XII. Πρβλ. καὶ Daremberg.—Saglio, Dic. des antiq. s. v. Tripus. — Anson, Types of Coins pl. XVII-XXV.

Ἡ ἀνακάλυψις τῆς φύσεως καὶ τοῦ σχήματος τοῦ ἱεροῦ σκεύους, οὗ κόσμημα ἦτο τὸ Παλλάδιον ἡμῶν, ἀποτελεῖ τὸ κύριον θέμα τῆς παρούσης μελέτης ἡμῶν.

Ἀγαλμάτια θεῶν καὶ ἄλλα ἱερὰ ἀντικείμενα, σύμβολα αὐτῶν, ὁμοίως περίοπτα καὶ ἐκ δύο λεπτῶν συνήθως ἐπικεχρυσωμένων καὶ ἀλλήλοις προσηρμοσμένων χαλκῶν ἐλασμάτων γνωρίζω μόνον ἐκεῖνα, ἅτινα ἐκόσμουν ὡς Παλλάδια ἢ θεῶν σωτήρων σύμβολα ἢ ὡς ἀνεμοδούλια (girouettes) τὰ ἄκρα τῶν ἱστῶν ***(καρχήσια)*** [1] τῶν πλοίων πάσης ἐποχῆς, εἰργασμένα δ' οὕτως ἐκ λεπτῶν ἐλασμάτων, ὥστε οὔτε τὸ βάρος αὐτῶν νὰ βλάπτῃ τὴν ἰσορροπίαν τοῦ πλοίου καὶ μάλιστα χειμαζομένου οὔτε ἡ προσθία περιφερὴς καὶ πλατεῖα ἐπιφάνεια νὰ κωλύῃ τὴν ταχεῖαν πορείαν αὐτοῦ. Τοιαύτης κατασκευῆς ἦτο προφανῶς καὶ ὁ ἐκ τοῦ Βιτρουβίου γνωστὸς Τρίτων ἀνεμοδείκτης τῆς κορυφῆς τοῦ Ὡρολογίου τοῦ Κυρρήστου.

Τοιοῦτοι κυρίως εἶναι οἱ ὁμοίας ἐκ δύο ἐλασμάτων κατασκευῆς κολοσσιαῖοι «ἀναθηματικοὶ» δίστομοι προϊστορικοὶ πελέκεις, ὧν μέγας ἀριθμὸς ἀνεκαλύφθη μέχρι τοῦδε ἐν Κρήτῃ [2], τῇ νήσῳ τοῦ θαλασσοκράτορος Μίνωος, ὧν ὁμοίους εὑρίσκομεν κοσμοῦντας τὰ ἄκρα τριῶν μεγάλων ἱστῶν πλοίου ἐν ταῖς περιφήμοις γραφαῖς τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἁγίας Τριάδος [3] καὶ δὴ ἱστῶν ἱδρυμένων — καθ' ἃ καὶ οἱ τῶν πρώτων ναῶν τῆς Αἰγύπτου δύο μεγάλοι τεταινιωμένοι προπύλαιοι ἱστοί [4], πρόδρομοι ὄχι μόνον τῶν λιθίνων ὀβελίσκων, ἀλλὰ καὶ τῶν ὀθωμανικῶν μιναρέδων-φάρων [5] — ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐντὸς τεμένους, ἐν ᾧ τελοῦνται θυσίαι πρὸς τιμὴν τῶν προγόνων καὶ πομπὴ πλοίου ἱεροῦ ἐν χερσὶν φερομένου, πομπὴ ζωηρῶς ἀνακαλοῦσα εἰς τὴν μνήμην μου ὡς ἀπόγονον αὐτῆς τὴν περίφημον ἐκείνην κατὰ ξηρὰν πομπὴν τῆς ἱερᾶς νεὼς τῶν Παναθηναίων.

Τοιαύτη ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐν σχήματι μαχομένου Παλλαδίου ἱσταμένη ἐν τῷ λωτομόρφῳ καρχησίῳ καί, ὡς ὁ τῆς πρωΐας ἀπαστράπτων παῖς Ἥλιος τῶν Αἰγυπτίων [6], ἐξ ἄνθους λωτοῦ αἴφνης ἀναπηδῶσα θεὰ ἱστοῦ πολεμικοῦ πλοίου τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου τῆς Μεσογείου, περὶ τὰ 1000 π. Χ. ναυμαχοῦντος κατὰ Κρητῶν Φιλισταίων, εἰκονιζομένου δὲ ἐπὶ περιφήμου ἀναγλύφου τοῦ

---

[1] Ἀθην. XI, 49.: Τοῦ γὰρ ἱστοῦ τὸ μὲν κατωτέρω πτέρνα καλεῖται, ᾗ ἐμπίπτει εἰς τὸν ληνόν· τὸ δὲ οἷον εἰς μέσον τράχηλος· τὸ δὲ πρὸς τὰ τέλη ***καρχήσιον*** — V. 44: ἄστρων δὲ ψαύει τὰ ***καρχήσια***. — Ἰδὲ καὶ κατωτέρω ἐν σελίδι 28.

[2] R. Dussaud, Civilis. préhelléniques σελ. 64 Πίναξ IV.

[3] R. Dussaud, ἔ. ἀ. σελ. 400 Πίναξ D. καὶ εἰκ. 297 σελ. 404.

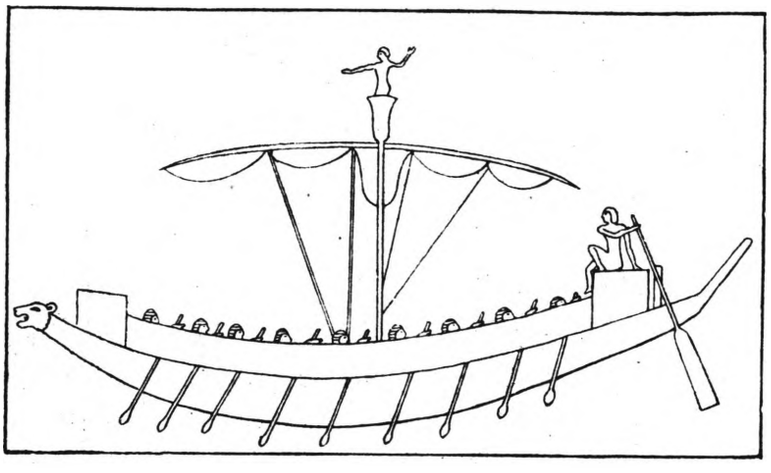
[4] G. Perrot-Chipier, Hist. de l'art I p. 345, fig. 206; p. 355, fig. 208; p. 385, fig. 220. — G. Maspero, Hist. anc. des peuples d'Orient classique. I Les origines. Égypte et Chaldée p. 118.

[5] Πρβλ. H. Thiersch. Pharos, Antike Islam und Occident. Leipzig 1909.

[6] G. Maspero, ἔ. ἀ. σελ. 136 εἰκ. καὶ σελ. 137.

ἐν Medinet Habut ναοῦ, τοῦ οἰκοδομηθέντος ὑπὸ Ραμσῆ τοῦ τρίτου τῆς 12ης δυναστείας (Εἰκ. 5)[1].

Ἐκ δὲ τῶν τοῦ Γ΄ αἰῶνος π. Χ. μνημείων μνημονεύω τὸ ἐπὶ τῆς ἄκρας τοῦ ἱστοῦ ἑλληνικῆς ναυμαχούσης νεὼς Παλλάδιον τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ περὶ τὰ 550 π. Χ. ποιηθέντος ὑπὸ τοῦ ἀγγειογράφου Ἀριστονόφου ἀγγείου, εὑρεθέν-

Εἰκ. 5.

τος μὲν ἐν Καίρῃ (Ἄγυλλα) τῆς Ἐτρουρίας, οὗ ὅμως «la technique est derivée de celle des Mycènes» (Εἰκ. 6)[2].

Ἐκ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων κατ' ἀντίγραφον ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς ἀναφέρω τὴν κολοσσιαίαν Νίκην τοῦ σφαιρικοῦ καρχησίου πλοίου ἱεροῦ εἰκονιζομένου ἐπὶ πασιγνώστου ἀναγλύφου (Εἰκ. 7)[3].

Τὰ ***Παλλάδια*** ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν ὡς ἐκ τοῦ κολοσσιαίου αὐτῶν μεγέθους ἢ νὰ ἦσαν πάντοτε ἐξ ἐλαφρῶν συγκεκολλημένων χαλκῶν ἐλασμάτων κατεσκευασμένα· ἄλλως θ' ἀνέτρεπον βεβαίως τὰ πλοῖα αὐτῶν εἰς τὴν πρώτην τρικυμίαν.

Τέλος ἐκ τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν νῦν χρόνων τοιαῦτα ***Παλλάδια*** ἱστῶν πλοίων ἐκ δύο ἐλαφρῶν χαλκῶν συνηρμοσμένων ἐλασμάτων εἶναι τὰ ἐν σχήμασι πελέκεων, σταυρῶν, ἱερῶν τῶν πλοίων ἰχθύων πλοηγῶν ***(πομπίλων)***, πτηνῶν ***(λάρων)*** κοσμοῦντα καὶ νῦν τὰ ἄκρα τῶν ἱστῶν τῶν πλοίων ἡμῶν, τὰ καὶ

---

[1] Champolion, Monuments d'Égypte τόμ. III Πίν. 222. — Torr, ἔ. ἀ. Πίν. I, 6.

[2] S. Reinach, Rep. Vas. 179, 1. — Monumenti IX Πίν. IX. — Klein, Meist. Sign. σελ. 48. — Dumont-Pottier σελ. 334. — Torr, ἔ. ἀ. Πίν. 3, 15.

[3] Torr, ἔ. ἀ. Πίν. 6, 29.

πολλάκις ὡς ***ἀνεμοδάρια, ἀνεμοδούλια*** ἢ ***γλάροι*** [1] ***(ἀνεμοδεῖκται, girouettes)*** χρησιμεύοντα τῷ πλοιάρχῳ καὶ πηδαλιούχῳ. Ἡ ἐνταῦθα παρεντιθεμένη εἰκὼν 8 ἀρ. 1 - 7 ἐγένετο κατ' ἀντιγραφὴν καρχησίων πλοίων ἐν τῷ λιμένι τοῦ Πειραιῶς ἠγκυροβοληµένων, ὧν τὸ μὲν φέρον τὸν σταυρὸν (ἀριθ. 7) ἀνήκει εἴς τινα τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους (Ἄθωνος), τὸ δὲ τὸν ἰχθῦν (ἀριθ. 6) εἰς πλοῖον τῆς Νοτίου Ἰταλίας, πρὸς ὃ παράβαλε τοὺς ἰχθῦς εἰδώλια τῶν πρυμναίων ἱστῶν

Εἰκ. 6.

στυλίδων τῶν προϊστορικῶν πλοίων τῆς Σύρου [2] (Εἰκ. 9) καί τινων τῶν στυλίδων ἱστῶν τῶν αἰγυπτιακῶν πλοίων (Εἰκ. 10 ἀριθ. 9).

[1] Κ. Α. Σαράφη - Πιτσιπιοῦ, Ἑλληνικὸς αὐτοκρατορικὸς στόλος. Ἀθῆναι 1907 Πίν. σελ. 48 - 49. — Σβορῶνος ΔΕΝΑ XVI (1814 σελ. 97 εἰκ. 7).

[2] Τσούντας, Ἀρχ. Ἐφημ. 1899 σελ. 90 - 91 εἰκ. 16 - 22. Ὁ κ. Τσούντας ἐκλαμβάνει τὴν πρύμνην τῶν λίαν ὑψιπρύμνων μακρῶν πολεμικῶν (πεντηκοντόρων) τούτων Κυκλαδικῶν πλοίων ὡς πρῷραν. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ πηδαλιοῦχος οὐδόλως θὰ ἔβλεπε τὸν πρὸ αὐτοῦ ὁρίζοντα πρὸς ἀσφαλῆ τοῦ πλοίου κατεύθυνσιν, πρᾶγμα ἐντελῶς ἀπαράδεκτον. Τὸ εὐνοήτως εἰς τὴν πλάνην ταύτην ἐμβαλὸν τὸν σοφὸν συνάδελφον γεγονός, ὅτι πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ πλοῖα ταῦτα ἔχουσι τὸν ἰχθῦν τῆς στυλίδος αὐτῶν ἐστραμμένον κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν πρὸς τὴν τοῦ πλοίου (Πρβλ. τὸ ἐκ Πύλου προϊστορικὸν πλοῖον ΔΕΝΑ, ἔ. ἀ. εἰκ. 8, καὶ Ἐφημ. Ἀρχ.), ἐξηγεῖται διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ ἱεροὶ οὗτοι ἰχθύες ***(πομπίλοι)*** τῶν ἱστῶν τῆς στυλίδος ἐχρησίμευον καὶ ὡς ἱερὰ ἀνεμοδούλια δεικνύοντα τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀνέμου, ἣν ὁ συμφώνως τῇ ἐποχῇ λίαν δεισιδαίμων τεχνίτης τῶν κυκλαδικῶν τούτων ἀγγείων εὔχεται καὶ δηλοῖ διὰ τὰ πλοῖα οὔριον, ἤτοι πρυμναῖον.

Τὸν λόγον τῆς ἐν τῇ θέσει ταύτῃ τοῦ ἱστοῦ τοποθετήσεως εἰδωλίων θεῶν ἢ συμβόλων αὐτῶν καὶ τὸν προστατευτικὸν αὐτῶν ὡς ***θεῶν σωτήρων*** τοῦ πλοίου χαρακτῆρα καὶ δύναμιν μαρτυροῦσι πλεῖστα χωρία τῶν ἀρχαίων, ἐξ ὧν παραθέτω τρία ἐνταῦθα: Πλουτάρχ. ***Θεμιστ.*** XII. «***Λέγεται δ' ὑπό τινων τὸν μὲν Θεμιστοκλέα περὶ τούτων (ὅτι δέον ναυμαχεῖν) ἀπὸ τοῦ καταστρώματος ἄνωθεν τῆς νεὼς διαλεγόμενον, γλαῦκα δ' ὀφθῆναι διαπετομένην ἀπὸ δε-***

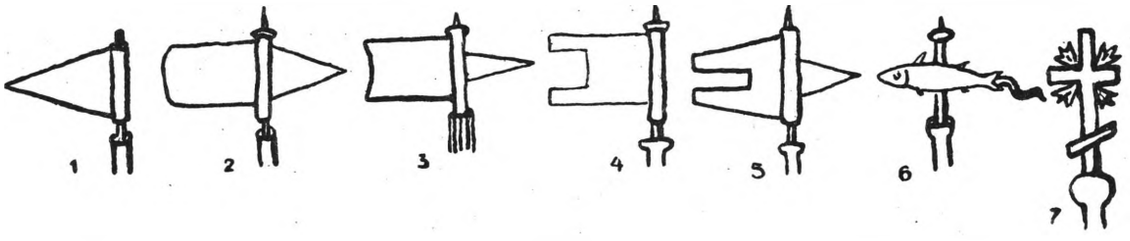

Εἰκ. 7.

ξιᾶς τῶν νεῶν καὶ τοῖς καρχησίοις ἐπικαθίζουσαν· ***διὸ δὴ καὶ μάλιστα προσέθεντο τῇ γνώμῃ καὶ παρεσκευάζοντο ναυμαχήσοντες***». — Λουκιανοῦ, ***Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων*** 1: «***ἐπήκουον αὐτῶν καθάπερ ναυαγίαν τινὰ καὶ σωτηρίαν αὐτῶν παράλογον διηγουμένων... τοὺς Διοσκούρους ἐπιφαινομένους — οἰκεῖοι γὰρ τῆς τοιαύτης τραγῳδίας οὗτοί γε — ἤ τιν' ἄλλον ἐκ μηχανῆς θεὸν*** ἐπὶ τῷ καρχησίῳ καθεζόμενον... ***καὶ πρός τινα ἠϊόνα μαλακὴν ἀπευθύνοντα τὴν ναῦν***».—Τοῦ αὐτοῦ, ***Πλοῖον ἢ εὐχαὶ*** 9: «***καί τινα λαμπρὸν ἀστέρα Διοσκούρων τὸν ἕτερον ἐπικαθίσαι τῷ καρχησίῳ καὶ κατευθῦναι τὴν ναῦν ἐπὶ τὰ λαιὰ εἰς τὸ πέλαγος ἤδη κρημνῷ προσφερομένην***».

Περὶ τούτων πάντων λεπτομερῶς, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῶν ἐπὶ τῶν ἱστῶν μεγάλων προϊστορικῶν ἐκ χαλκῶν ἐλασμάτων ἐγκαθιδρυμένων πελέκεων ὡς εἰδώλων θεῶν ***Σωτήρων*** ἢ ***Σῳζόντων,*** πραγματεύομαι ἐν τῷ ὑπὸ τύπωσιν βιβλίῳ μου Protogonia, Religion et civilisation protohelléniques, ἔνθα εὑρηνται πλεῖσται ὅσαι σχετικαὶ μαρτυρίαι καὶ μνημεῖα πάσης ἐποχῆς.

Ἐνταῦθα ἐξεταστέον μόνον, μήτοι τοιούτου τινὸς ἱστοῦ ἱεροῦ Ἀθηναϊκοῦ

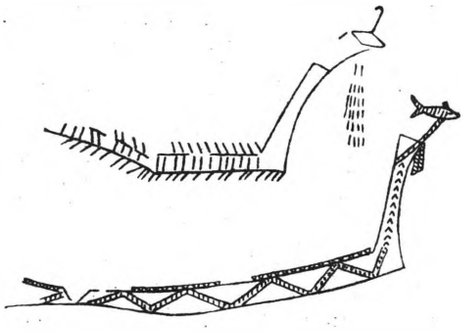

Εἰκ. 8.

πλοίου τὸ Παλλάδιον ἀποτελεῖ τὸ ἐν λόγῳ παράδοξον ἀγαλμάτιον τῆς ἀσωμάτου Ἀθηνᾶς ἡμῶν.

*
* *

Τὸ ὕψος αὐτοῦ 0,36 δὲν ἁρμόζει βεβαίως εἰς μεγάλης τινὸς νεὼς τὸν μέγαν ἱστὸν (malum). Τὸ πολὺ ἠδύνατο νὰ κοσμῇ τὴν στυλίδα τῆς πρύμνης αὐτῶν ἢ τὸν ἀκάτιον μικρὸν ἐπικουρικὸν ἱστὸν[1] τῆς πρύμνης ἢ πρῴρας, οὗ ἱστοῦ παράδειγμα ἔστω ἡμῖν ὁ τῆς θεᾶς προστάτιδος τοῦ ἱεροῦ τῶν πλοίων ἱστίου ἢ πέπλου Ἴσιδος ***Φαρίας,*** ἱεροῦ τῆς Τύχης τῆς Ἀλεξανδρείας πλοίου (Εἰκ. 11)[2]. Ὁ δὲ τρόπος τῆς ἐκ πλαγίου καθηλώσεως τοῦ ἀγαλματίου ἡμῶν κατὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ εἶναι ἀνάρμοστος ὅλως εἰς τὸ στρογγύλον σφαιρικὸν ἢ πλακουντοειδὲς (galette) σύνηθες τέρμα ἀμφοτέρων τῶν ἱστῶν τούτων.

Εἰκ. 9.

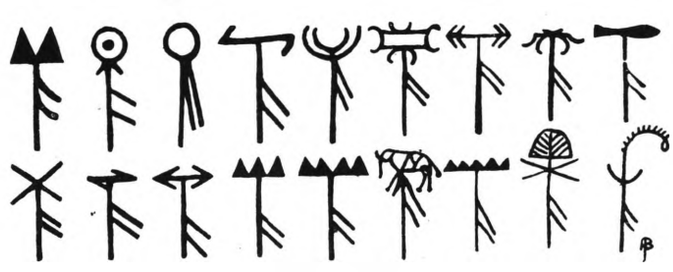
Ἐξ ἄλλου δὲ ὁ περίεργος οὗτος τρόπος τῆς ἐκ πλαγίου προσαρμογῆς αὐτοῦ εἰς τέρμα κεραίας (antenne) ἱστοῦ (Εἰκ. 4) προϋποθέτει πάντως τὴν συνύπαρξιν καὶ δευτέρου πανομοίου ἀγαλματίου ὡς παρίσου (pendant) προσηρμοσμένου

---

[1] Torr, ἔ. ἀ. σελ. 83.

[2] Torr, ἔ. ἀ. Πίναξ 7.

εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς παρὰ τὸ καρχήσιον ἀνηρτημένης σταυροειδῶς κεραίας τοῦ ἱστοῦ. Πράγματι δὲ τοιούτου, ἀπαραλλάκτου τὴν τεχνοτροπίαν, μορφήν, μέγεθος καὶ κατασκευήν, δευτέρου Παλλαδίου, ἔχομεν ἐν τῷ Ἐθνικῷ ἡμῶν Μουσείῳ δύο τεμάχια, ὧν τὸ μὲν πρῶτον σῳζον τὸ κάτω μέρος αὐτοῦ εὑρέθη ἐν ταῖς αὐταῖς ἀνασκαφαῖς καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ τῆς Ἀκροπόλεως (Πίν. 1, $B^{\alpha\alpha}$ καὶ B^{66}) [1], τὸ δὲ (Πίν. 1, B^{α}-B^{6}) σῳζον μέρος τοῦ κάτω τοῦ τραχήλου κορμοῦ τῆς θεᾶς (Εἰκ. 12) ἠγοράσθη ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει 1874 ὑπὸ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας, πάντως καὶ τοῦτο ἐν τῇ Ἀκροπόλει εὑρεθὲν κατά τινα τῶν ἀρχαιοτέρων ἀνασκαλεύσεων αὐτῆς [2]. Δυστυχῶς ὁ φωτογράφος ἔθηκεν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ πίνακος ἡμῶν εἰς τὸ οὐχὶ πρὸς τὰ λοιπὰ τεμάχια ἀναλογοῦν μέγεθος αὐτοῦ. Ἀμφότερα ὅμως τὰ τεμάχια ταῦτα εἶναι τόσον κατὰ πάντα ἀπαράλλακτα πρὸς τὸ σῶον διασωθὲν ἡμῖν ἀσώματον ἀγαλμάτιον Α, $A^{\alpha-6}$, ὥστε οὐδεμία νὰ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι, ἂν μὴ ἐξῆλθον ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας, πάντως ἐποιήθησαν κατ' ἀντιγραφὴν τοῦ αὐτοῦ ***παραδείγματος,*** ἐξ οὗ καὶ τὸ σῳζον ἰσομέγεθες πάρισον αὐτῶν. Εἶναι δὲ καὶ κατὰ τοῦτο σπουδαῖον τὸ τεμάχιον $B^{\alpha-6}$, ὅτι περιέσωσεν ἡμῖν ἀλύμαντον ὑπὸ τοῦ πυρὸς καὶ τὴν πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐστραμμένην ὄψιν αὐτοῦ, ἧς ἐν τῷ ὁλοκλήρῳ διασωθέντι παρίσῳ αὐτοῦ κατέστρεψε σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τὰς λεπτομερείας ἡ πυρκαϊὰ τοῦ Ἐρεχθείου. Τὸ δὲ κατά τι μικρότερον πλάτος τοῦ τεμαχίου $B^{\alpha\alpha-66}$ αὐτοῦ καὶ ὁ ἔν τισι διάφορος τρόπος τῆς προσαρμογῆς, ἤτοι διὰ μόνον τῶν δύο ἤλων τῶν ποδῶν καὶ τοῦ χονδροῦ ἤλου τῆς κνήμης (ἡ τετραγωνικὴ ἐγκοπὴ τῆς καθηλώσεως δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς παρυφῆς τοῦ χιτῶνος τῆς ἑτέρας τῶν ὄψεων τοῦ ἀγαλματίου), ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὸ τεμά-

Εἰκ. 10.

Εἰκ. 11.

[1] De Ridder, Cat. des bronzes de l'Acropole ἔ. ἀ., ἀριθ. 795 (6649) μετ' εἰκόνος.—Β. Στάης, Μνημεῖα, ἔ. ἀ. σελ. 31.

[2] De Ridder, Cat. des bronzes de la Société Archéol. d'Athènes, 1894 σελ. 173, ἀριθ. 772 (1094).—Fr. Studniczka: Ἀρχ. Ἐφημ. 1887, σελ. 147, εἰκ. 10.

χιον τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀνῆκον εἰς τὸ αὐτὸ ζητούμενον πάρισον δεύτερον ἀγαλμάτιον τῆς κεραίας τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ ἱστοῦ, ἀλλ' ἄλλου τινὸς ὁμοίου, ἀμέσως προγενεστέρου ἢ μεταγενεστέρου, τεθέντος εἰς ἀχρηστίαν ἕνεκα φθορᾶς κατά τινα τῶν λίαν συχνῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐπισκευῶν ἢ ἐκ νέου κατασκευῶν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ ἱεροῦ ἱστοῦ τῶν Ἀθηναίων.

Δέον ἄρα, ἵνα ζητήσωμεν νῦν ἐν τῇ κατοχῇ καὶ ἱερᾷ χρήσει τῶν Ἀθηναίων ἱερὸν ἱστὸν μετρίου μεγέθους, κοσμούμενον δὲ κατ' ἀμφότερα τὰ ἄκρα τῆς κεραίας αὐτοῦ διὰ δύο ἐντελῶς ὁμοίων καὶ ὁμοίας εἰρηνικῆς φύσεως καὶ χρήσεως, ἐκ δύο δ' ἐπιχρύσων χαλκῶν ἐλασμάτων συνηρμοσμένων ***Παλλαδίων*** τῆς παρ' ἧς τὸν ναὸν ἀνεκαλύφθη Πολιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐρεχθείου, εἰκονιζομένης ὡς συμπομπευούσης εἰρηνικῶς.

Εὐτυχῶς ὑπάρχει, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, πλῆθος ἀρχαίων μαρτυριῶν περὶ τῆς ποτε ὑπάρξεως ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν τοιούτου τινὸς (Εἰκ. 12) ἱστοῦ καὶ κεραίας τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς.

***

Ἐν προγενεστέρᾳ περὶ τῆς ἐξαρτύσεως τῶν ἀρχαίων πλοίων μελέτῃ μου [1] ἔδειξα ὅτι τὸ ἱερώτερον σκεῦος ***(ἄρμενον)*** αὐτῶν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν ἤδη αἰγυπτιακῶν καὶ μυκηναϊκῶν χρόνων ἦτο ὁ κατὰ κανόνα ἐπὶ τῆς πρύμνης καὶ δὴ τοῦ ἀφλάστου αὐτῶν — ἐν ᾗ θέσει νῦν τίθεται ἡ εἰκὼν τοῦ προστάτου τῶν ναυτῶν καὶ πλοίων ἁγίου Νικολάου — ἱδρυμένος μικρὸς μετὰ πέπλου ἢ ἄνευ τοιούτου σημαίας ἱστὸς ὁ φέρων τὸ ὄνομα ***στυλὶς*** (ὑποκ. τοῦ ***στῦλος,*** κίων, νῦν ***στυλιάρι*** καὶ ***κοντάρι)*** (Εἰκ. 9, 10 [2], 13, 14 - 15, 16, 17), ὁ ἀντιπροσωπεύων τὸ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς κιονολατρίας ὑπὸ μορφὴν ἐλαφροῦ καὶ λεπτοῦ ξυλίνου κίονος, ἐπομένως καταλλήλου διὰ πλοῖον, εἴδωλον τῆς προστάτιδος τῶν πλοίων (tutela naviuni), μεγάλως ἰδιαζούσης ἑκάστῳ λαῷ ἢ πόλει ἢ πλοίῳ θεότητος, στυλὶς ἧς ἐκ τῆς πανηγυρικῆς διὰ ταινιῶν ἢ πέπλου ἱεροῦ (φάρους ἢ φοινικίδος) ἐπικοσμήσεως (πρβλ. τὴν ταινίωσιν τῆς εἰκόνος 16)

Εἰκ. 12.

[1] Stylides, aphlasta, ancres hierae, acrostolia, embola, proembola et ***totems*** marins: ΔΕΝΑ Α΄ τόμ. XVI, 1914 σελ. 81 - 152, εἰκ. 1 - 19.

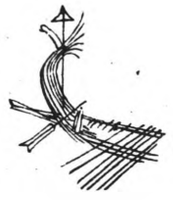
[2] Σδορῶνος, ἔ. ἀ. σελ. 89, εἰκ. 2 - 3 (πρύμναι μακρῶν πλοίων ἐκ τοιχογραφιῶν τῆς Δήλου) καὶ σελ. 92 εἰκ. 6 (ἀγγειογραφία τοῦ Δ΄ αἰῶνος).

ἐγεννήθησαν σὺν τῷ χρόνῳ τὰ παντοεθνῆ ἱερὰ λάβαρα καὶ αὐτὴ ἡ πρυμναία σταυροφόρος λευκοκύανος σημαία τῶν συγχρόνων πλοίων ἡμῶν καὶ στρατιωτικῶν συνταγμάτων τῆς ξηρᾶς.

Ἡ παναρχαία τὴν καταγωγὴν στυλὶς αὕτη — ἧς ἐπὶ δέλτου ἢ κεραίας ἐνέγραφον ἐνίοτε ὁλόγραφον τὸ ὄνομα τῆς ἀντιπροσωπευομένης θεότητος, π. χ.

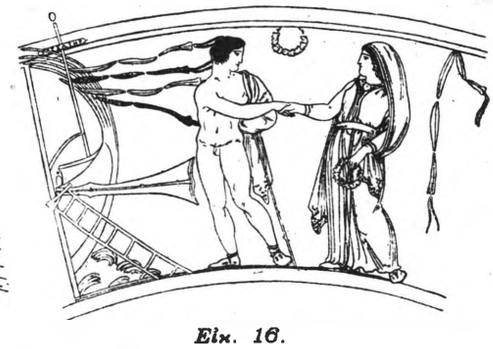
Εἰκ. 13.

Εἰκ. 14.

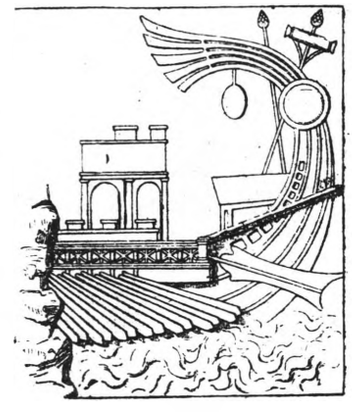

Εἰκ. 15.

Εἰκ. 16.

ΑΘΗΝΑ[1] ἢ ΖΕΥΣ ΣΩΤΗΡ (Εἰκ. 16 καὶ 17)[2]—ὁσάκις ἔφερεν ἱερὸν πέπλον ***(φᾶρος)*** χρησιμοποιούμενον καὶ ὡς ἱστίον πρυμναῖον ἢ πρῳραῖον[3] ἱεροῦ πλοίου, ὡπλίζετο κατ' ἀνάγκην διὰ κεραίας (antenna) σταυροειδῶς πρὸς ἀνάρτησιν τοῦ πέπλου ἱστίου διατεταμένης κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἱστοῦ καὶ συγκρατουμένης διὰ σχοινίου (Εἰκ. 14) ἢ καὶ ἄλλης φύσεως μονιμωτέρας καὶ ἀσφαλεστέρας διὰ καθηλώσεως προσαρμογῆς (Εἰκ. 15). Ἰδὲ καὶ τὰς ἐνταῦθα (Εἰκ. 18 καὶ 19) ἐκ τῆς ρηθείσης μελέτης μου (σελ. 84 - 85) παρεντιθεμένας εἰκόνας στυλίδων (Α ἀριθ. 55 - 58 καὶ 70, Β 13 - 14).

Εἰκ. 17.

Τὸ μεγαλύτερον πλῆθος τῶν τοιούτων ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν ἤδη χρόνων γνωστῶν[4] ἡμῖν ἱερῶν στυλίδων περιέσωσαν ἡμῖν τὰ χρυσᾶ νομίσματα Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν Διαδόχων αὐτοῦ, εἰκονίζοντα στερεοτύπως Νίκην στηρίζουσαν ὡς ἐπὶ λαβάρου τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ στυλίδος ἐξ ἱστοῦ καὶ κεραίας, ἄνευ ὅμως τοῦ πέπλου,

---

[1] Ἐπὶ ὀκτωβόλων καὶ τετρωβόλων τοῦ Δ' αἰῶνος κοπέντων ὑπὸ τῆς εὐβοϊκῆς πόλεως τῆς ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἱστοῦ ἐχούσης τὸ ὄνομα Ἱστιαία. — Σβορῶνος, ἔ. ἀ. σελ. 91, εἰκὼν Α, 50 (= ἐνταῦθα εἰκὼν 13). — Th. Newel Octobole of Histiaia. — New-York 1921.

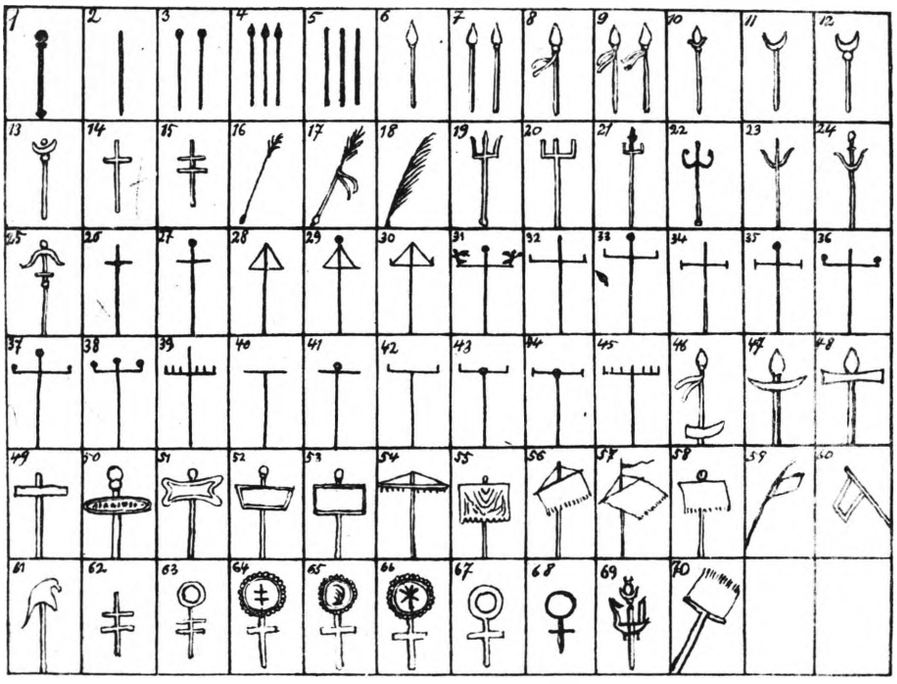
[2] Σβορῶνος Stylides, ἔ. ἀ. σελ. 92, εἰκ. 5.

[3] Daremberg et Saglio ἐν λ. navis· εἰκόνες ἀριθ. 5278, 5279, 5281, 5290, 5293, 5294 κτλ.

[4] Σβορῶνος, ἔ. ἀ. σελ. 89, εἰκ. 4 - 4α καὶ ἐν δύο ἄλλαις μελέταις μου, Πῶς ἐγεννήθη καὶ τί σημαίνει ὁ δικέφαλος ἀετὸς τοῦ Βυζαντίου, Ἀθῆναι 1914, σελ. 25 εἰκ. 9α-β καὶ Paris cité protohellénique ἐν τῷ νέῳ τῶν Ἀθηνῶν περιοδικῷ Acropole τόμ. Ι 1920 ἀριθ. 3, σελ. 342, εἰκ. 18.

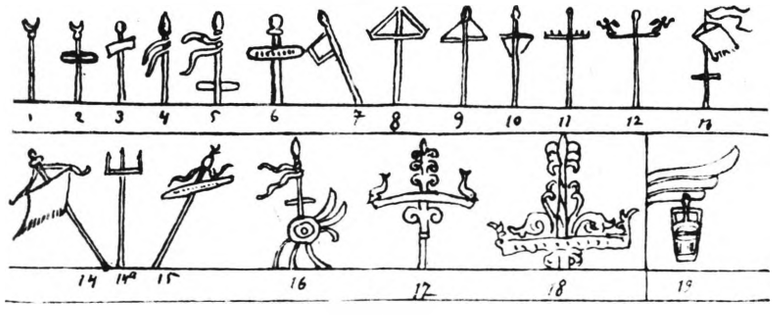
οὗ μόνον οἱ πολλοὶ ἧλοι καὶ θώμιγγες τῆς ἀναρτήσεως εἶναι ἐνίοτε δεδηλωμένοι ἐπὶ ⌈τῆς κεραίας (Εἰκὼν 18, ἀρ. 14-15 Α, 39, 45 καὶ 54. Εἰκὼν 19, ἀρ. 11).

Εἶναι δ' ἡ ναυτικὴ αὕτη ἱερὰ στυλὶς-λάβαρον τῶν νομισμάτων τοῦ Μεγά-

Εἰκ. 18.

λου Ἀλεξάνδρου (Εἰκ. 20), σύμβολον τῆς ἐν τῷ Ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου ἐν ἔτει 336 π. Χ. ἀνατεθείσης τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὑπὸ τῆς διαίτης τῶν Πανελλήνων ἀρχη-

Εἰκ. 19.

γίας τῶν Ἑλληνικῶν ναυτικῶν καὶ πεζικῶν δυνάμεων κατὰ τῶν Περσῶν, ἀναγορευθέντος τότε ἡγεμόνος καὶ δὴ αὐτοκράτορος [1], ὅτε δὴ καὶ τὸ πρῶτον ἐκό-

[1] Διοδ. XVIII, 4, 9. — Πλουτάρχου *Ἀλέξ.* 14.

πησαν τὰ τοῦ τύπου τούτου χρυσᾶ ἀλεξάνδρεια νομίσματα, ὡς ἀνεγνώρισεν ἤδη εἰς τὰς δύο περὶ τῆς στυλίδος ταύτης εἰδικὰς αὐτοῦ μελέτας ὁ Γάλλος συνάδελφός μου κ. Babelon [1].

Ὡς ἐκ τοῦ σμικροῦ καὶ στενοῦ χώρου, ὃν διέθετον οἱ σφραγιδογλύφοι τῶν νομισμάτων τούτων τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τῆς ταχύτητος ἢ ἐπιμελείας, μεθ' ἧς ἕκαστος αὐτῶν εἰργάζετο ἐν ἑνὶ ἑκάστῳ τῶν πολυαριθμοτάτων νομισματοκοπείων, αἱ ἐν λόγῳ στυλίδες αὐτῶν ἔχουσι διάφορα ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτῶν σχήματα ἀπὸ τῶν ἁπλουστέρων Τ + καὶ Δ (Εἰκ. 21 [1-4] καὶ εἰκ. 18, ἀρ. 26, 28 καὶ 40) μέχρι τῶν σαφῶς κατὰ τὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν αὐτῶν διὰ δύο εἰδωλίων Νικῶν κεκοσμημένων (Εἰκ. 18, ἀρ. 31 καὶ εἰκ. 19, ἀρ. 12 = Εἰκ. 20 καὶ 22), ὧν εἰδωλίων ἡ ὕπαρξις, ὡς καὶ τοῦ τὴν κορυφὴν αὐτοῦ τοῦ ἱστοῦ κοσμοῦντος, ὡς θὰ εἴδομεν, τρίτου εἰδωλίου, δηλοῦται καὶ ἐπὶ τῶν διαμέσων σχημάτων τῶν στυλίδων τῶν χρυσῶν νομισμάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου συντομίας χάριν δι' ἁπλῶν μόνον καθέτων γραμμῶν (Εἰκ. 18, ἀρ. 30, 32, 33, 42, 43), σφαιριδίων (Εἰκ. 18, ἀρ. 36-38) ἢ καὶ διὰ μόνων τῶν εἰς τὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν προσηρμοσμένων ὁριζοντίων βάσεων τῶν ἀγαλματίων (Εἰκ. 18, ἀρ. 34, 35, 44).

Εἰκ. 20.

Ἐξ ἄλλων μνημείων τῶν ἱστορικῶν χρόνων — ὧν σύνοψιν δίδουσιν αἱ εἰκόνες 18-19 τῆς μελέτης μου — γνωρίζομεν τοιαύτας στυλίδας φερούσας ἀπὸ τῆς κεραίας ἀναπεπτάμενον ἡρέμα ὡς λάβαρον ἢ ὡς σημαίαν κυματίζοντα τὸν ἱερὸν πέπλον ἢ τὸ φάρος τοῦ κιονομόρφου τῆς στυλίδος θεοῦ, προστάτου τοῦ πλοίου (Εἰκ. 18, ἀρ. 55-58, 70. Εἰκ. 13-14, καὶ Saglio-Daremberg ἔ. ἀ. (Εἰκ. 19, ἀρ. 13, 14). Πόσον δ' ἀρχαία εἶναι ἐν Ἑλλάδι ἡ τοιαύτη ἱεροῦ ῥάκους ἀνάρτησις διδάσκουσιν ἡμᾶς τὰ προϊστορικὰ κυκλαδικὰ πλοῖα, περὶ ὧν ὡμιλήσαμεν προηγουμένως, φέροντα πάντα τοιοῦτον ἱερὸν ῥάκος ὑπὸ τὸν ἰχθῦν τῆς στυλίδος (Εἰκ. 9).

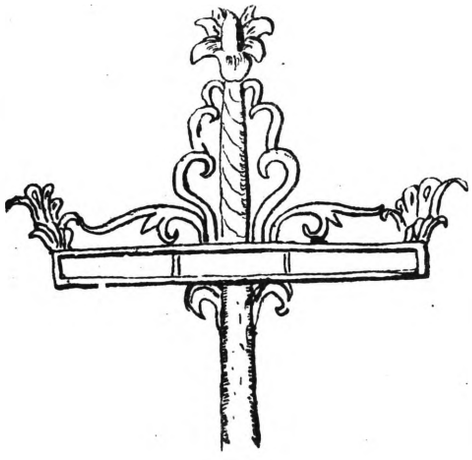
Εἰκ. 21.

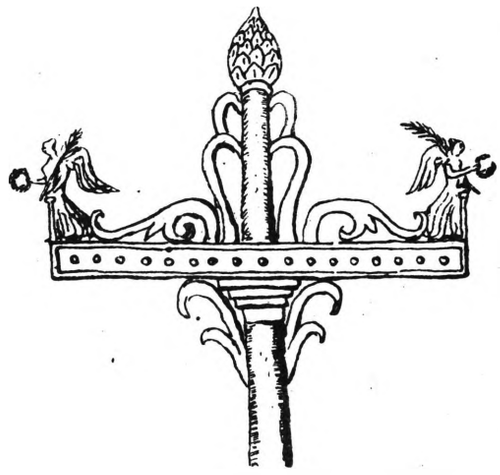
Εἰκ. 22.

[1] Babelon, Stylis, σελ. 210. — Σβορῶνος, Stylides etc. σελ. 210.

Τῶν τοιούτων ἱερῶν στυλίδων πολυτελέσταται καὶ πασῶν πληρέσταται, διὸ καὶ προσφυέστεραι εἰς τὸ νὰ διαφωτίσωσιν ἡμᾶς περὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰς τὰ ἄκρα τῆς κεραίας καθηλώσεως τῶν δύο ἀγαλματίων ἡμῶν τῆς ὑποτιθεμέ-

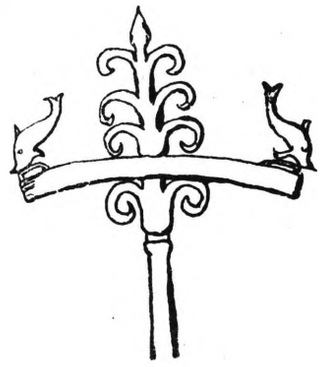

Εἰκ. 23.

Εἰκ. 24.

νης ἱερᾶς στυλίδος τοῦ Ἐρεχθείου τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τῶν Ἀθηναίων, εἶναι αἱ γνωσταὶ ἡμῖν τοιαῦται ἐκ τῶν ἀναγλύφων τοῦ θωρακίου τοῦ ἐν Περγάμῳ ὑπὸ Εὐμένους τοῦ Β΄ οἰκοδομηθέντος ναοῦ τῆς αὐτῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, ἀναγλύφων ἐχθρικὰ λάφυρα εἰκονιζόντων (Εἰκὼν 18, ἀριθ. 17-18 καὶ ἐνταῦθα εἰκ. 23-25) [1].

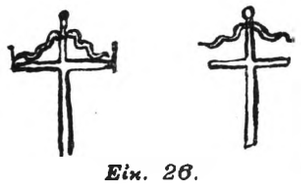
Εἰκ. 25.

Ἐκ τῆς συγκρίσεως πρὸς ταύτας σαφῶς βλέπομεν ὅτι ἡ μὲν τῶν ποδῶν κάθετος καθήλωσις τῶν περιέργων ἀγαλματίων τῆς Ἀθηνᾶς ἡμῶν, ὡς καὶ ἡ τῆς τετραγώνου ἐγκοπῆς τοῦ κάτω ἄκρου τοῦ χιτῶνος πλαγία τοιαύτη καθήλωσις (Εἰκ. 24-25), προσηρμόζοντο ἐπὶ τῶν στρογγύλων ἢ τετραγώνων ἄκρων αὐτῆς ταύτης τῆς κεραίας, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἐν αὐτοῖς προσηρμοσμένων ἐγκαρσίων ἐκ μετάλλου βάσεων, γνωστῶν ἡμῖν καὶ ἐκ τινων τῶν στυλίδων τῶν στατήρων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (Εἰκ. 18, 34-35 καὶ 44 καὶ εἰκ. 21 [4]). Ἡ δὲ κατὰ τὸ κάτω μέρος τῆς κνήμης τοῦ Παλλαδίου προσαρμογή, ἐν σχήματι

[1] Alterthümer von Pergamon. Τόμ. II: Das Heiligthum der Athena Polias (ὑπὸ R. Bohn καὶ Droysen) Πίν. 44-46. — Baumeister, Denkmäler εἰκ. 1433-1434. — S. Reinach, Rep. rel. I p. 214, 3; 215, 2 et 4. — Asmann, Das Stabkreuz auf griech. Münzen: Zeit. für Num. XXV, σελ. 215-217.

ἄκρου οὐρᾶς ἀργυροῦ ὄφεως ἑλισσομένης περὶ τὸν δι' οὗ οὗτος καθηλοῦται ἐνταῦθα παχὺν ἀργυροῦν ἧλον (σελ. 23), εἶναι τὸ εἰς ὃ τὰ ἀγαλμάτια ταῦτα καθηλοῦντο τέρμα τῶν τὰ συνήθη σχοινία τῆς ἀναρτήσεως τῆς κεραίας ἀντικαθιστώντων φυτικῶν ἑλίκων τῶν στυλίδων τῆς Περγάμου (Εἰκ. 23-25), ἢ αὐτὸ τὸ ἄκρον τῆς οὐρᾶς ἑνὸς τῶν δύο ὄφεων, τῶν ἐπὶ ἄλλων τῶν γνωστῶν ἡμῖν στυλίδων ἀντικαθιστώντων τὰ αὐτὰ σχοινία τῆς ἀναρτήσεως τῆς κεραίας (Εἰκ. 19, ἀρ. 15) καὶ ἐπὶ στατῆρος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔχοντος σαφῶς ὄφεις ἀντὶ σχοινίων πρὸς ἐξάρτησιν τῆς κεραίας (Εἰκ. 26[1-2]).

Ἡ δὲ συνύπαρξις ***δύο*** πανομοίων ἀλλήλοις ***Παλλαδίων*** ἐπὶ λατρευτικῆς χρήσεως σκεύους τῶν Ἀθηναίων, οἷον ἦτο ἡ στυλίς, οὐδὲν ἔχει τὸ προσκροῦον εἰς τὴν λατρείαν τῆς πόλεως αὐτῶν, ὡς γνωστῆς οὔσης ἡμῖν καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τῆς συλλατρείας καὶ συμφυλάξεως ***δύο*** πανομοίων Παλλαδίων, ἤτοι τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ψευδοῦς, ὧν τὸ δεύτερον σκοπὸν εἶχε νὰ ἐμβάλῃ εἰς ἀπορίαν τοὺς ἐπιχειροῦντας ν' ἀπαγάγωσι τὸ ἀληθὲς ἐχθροὺς κλέπτας, — οἷοι οἱ τῆς Τροίας ἐχθροὶ Ὀδυσσεὺς καὶ Διομήδης, — ἵνα οὕτω στερήσωσι τοῦ μόνου τὴν κατέχουσαν αὐτὸ πόλιν καθιστῶντος ἀπόρθητον ἀληθοῦς Παλλαδίου[1]. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν ἐπίσης ***δύο*** δρακόντων τοῦ ἱεροῦ σκεύους τοῦ Ἐρεχθείου τῶν Ἀθηναίων, πῶς νὰ μὴ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τοποθετεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἡ οἴκησις τῶν φυλασσόντων τὸ γένος τῶν Ἀθηναίων ***δύο*** ἱερῶν τῆς Ἀθηνᾶς δρακόντων[2], — ὧν γνωστῶν μοι ἤδη ὡς συμβόλων τῆς πασιγνώστου ***Μεγάλης θεᾶς*** τῶν προϊστορικῶν Ἑλλήνων τῆς Κνωσοῦ[3] καὶ τῆς τῶν ἱστορικῶν χρόνων μυστικῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Τριπτολέμου αὐτῆς — ὁ μὲν εἷς βεβαίως εἶναι ὁ διασημότατος μέγας δράκων, φύλαξ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῆς ἀττικῆς γῆς, ὁ ἐν τῷ ἱερῷ σηκῷ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ἐνδιαιτώμενος (Ἡροδ. 8, 41, Πλουτάρχ. ***Θεμιστ.*** 10) καὶ διαρκῶς τὴν Ἀθηνᾶν συνοδεύων, ὁ δέ, πιθανώτατα κατ' ἐμέ, ὁ δράκων Κυχρεὺς ἐκεῖνος, ὁ ἀντιπροσωπεύων εἰδικῶς τὸ γένος τῶν παραλίων καὶ νησιωτῶν (Σαλαμινίων, Ἐλευσινίων κτλ.) Ἀθηναίων, δράκων, οὗ διασημοτάτη ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις δρᾶσις εἶναι ἡ τοῦ θρύλου, καθ' ὃν ναυμαχούντων τῶν Ἀθηναίων ἐν Σαλαμῖνι «δράκοντα ἐν ταῖς ναυσὶ λέγεται φανῆναι τοῦ-

Εἰκ. 26.

---

[1] Σβορῶνος, Τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Μουσεῖον σελ. 101-106 ἀριθ. 82. Τὰ δύο Παλλάδια

[2] Ἀμεινσαγόρας ὁ Ἀθηναῖος ἐν τῇ Ἀτθιδι (παρὰ Ἀντιγόνου ἱστορ. θαυμ. 12): «Τὰς δὲ Κεκροπος θυγατέρας τὰς δύο, Ἄγραυλον καὶ Πάνδροσον, τὴν (ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς) πρὸς φύλαξιν παραδοθεῖσαν αὐταῖς· καὶ τὸν μικρὸν Ἐριχθόνιον κίστην ἀνοῖξαι καὶ ἰδεῖν δράκοντας ***δύο*** περὶ τὸν Ἐριχθόνιον» κτλ.

[3] B. S. Annual IX σελ. 75-79 Πιν. 54-57

τον ὁ θεὸς ἔχρησεν Ἀθηναίοις Κυχρέα εἶναι τὸν ἥρωα» (Παυσαν. I, 36, 1). Τοῦ τελευταίου δὲ τούτου τὴν ναυτικὴν φύσιν δηλοῦσιν καὶ οἱ μῦθοι, καθ' οὓς ἦτο υἱὸς μὲν τοῦ Ποσειδῶνος πατὴρ δὲ τῆς Γλαύκης [1]. Οἱ Ἀθηναῖοι εἰκονίζουσιν αὐτὸν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν ἐπιβαίνοντα τῆς πρῴρας τοῦ πλοίου τοῦ Θεμιστοκλέους, τροπαιοφόρου ἐπιστρέφοντος ἐκ τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμῖνος [2]. Οἱ αὐτοὶ δ' Ἀθηναῖοι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων πρὸς δήλωσιν τῆς διπλῆς τῶν προγόνων αὐτῶν καταγωγῆς, χθονίας καὶ θαλασσίας, ἐποίησαν τοὺς γνωστοὺς τῆς ***Στοᾶς*** τῶν ἐσφαλμένων λεγομένων ***Γιγάντων*** ἀττικοὺς θνητοὺς ἄνδρας, ὧν οἱ μὲν ἔχουσι τὰ σώματα καταληγοντα εἰς ὄφιν, οἱ δ' εἰς ἰχθῦν, κοινὸν σύμβολον ἔχοντες πάντες τὴν ἐγχώριον ἱερὰν ἀττικὴν ἐλαίαν, πανάρχαιον σύμβολον τοῦ ἀττικοῦ γένους αὐτῶν. Τί λοιπὸν προσφυέστερον τῆς ἐπὶ τῆς ναυτικῆς στυλίδος-λαβάρου ἀπεικονίσεως τοῦ ναυτικοῦ τούτου δράκοντος ὑπὸ τῶν αὐτῶν Ἀθηναίων παρὰ τὸν δράκοντα φύλακα τῆς μεγάλης ἠπειρωτικῆς ξηρᾶς αὐτῶν;

*
* *

Ἂς ἴδωμεν νῦν τὰς ἀρχαίας πηγὰς ἡμῶν τὰς μαρτυρούσας, ὡς εἴπομεν, τὴν ἐν τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐρεχθείου τῶν Ἀθηνῶν ὕπαρξιν τοιαύτης ἐξ ἱστοῦ καὶ κεραίας ἱερᾶς πολυτελοῦς στυλίδος πλοίου, χρησιμευούσης πρὸς ἀνάρτησιν τοῦ ἱεροῦ πέπλου ἢ φάρους τῆς θεᾶς, ὡς ἱστίου ἢ λαβάρου.

Τὰ πολυάριθμα χωρία ταῦτα ἔχει ἤδη πρὸ πολλοῦ (1871) συγκεντρώσει ὁ Michaelis ἐν τῇ πολυτίμῳ αὐτοῦ συγγραφῇ Parthenon σελ. 327-329 καὶ δὴ ἐν τοῖς κεφαλαίοις Jährliche und grosse Panathenaeen, ***πέπλος, ναῦς, ἀρρηφόροι, κατανίπτης,*** ὑπ' ἀριθ. 134-177 χωρία εἰς ἃ ἀναφερόμεθα ἐνταῦθα ἐν τοῖς ἑξῆς. Συμπληρωματικὰ χωρία εὑρίσκει τις παρὰ A. Mommsen, Feste der Stadt Athen, (1898) σελ. 107-116, Peplos, ὡς καὶ παρὰ O. Jahn-Michaelis, Arx Athenarum 1901.

Ἐκ τῶν χωρίων τούτων γνωρίζομεν ὅτι ὡς ἱστίον ἄρμενον τῆς κατὰ ξηρὰν ἐπὶ τροχῶν ἀπὸ τῶν πυλῶν τοῦ Κεραμεικοῦ διὰ τοῦ Δρόμου, Ἐλευσινίου καὶ Πελαργικοῦ ἀναγομένης «πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν» «ποτὶ νηὸν Ἀθηναίης» μέχρι αὐτῆς τῆς πύλης τῆς Ἀκροπόλεως, ἱερᾶς τριήρους ἢ νεὼς τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων, ἐχρησίμευεν αὐτὸς ὁ ἱερὸς πέπλος τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, ἔργον τῶν ἑκάστοτε ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἄρχοντος βασιλέως ὑφαινουσῶν, ἐπισκευαζουσῶν ἢ ἀνανεουσῶν ἐντελῶς αὐτόν, ἀρρηφόρων καὶ ἐργαστινῶν εὐγενῶν παρ-

---

[1] Roscher, Myth Lex. ἐ λ. Kychreus.

[2] Σβορῶνος ΔΕΝΑ, XII, 1909-1910 σελ. 133 εἰκ. 2-3. — BMC. Attica Πίν. XIX 1-2 καὶ Svoronos, Trésor des monnaies d'Athènes Πίν. 97, ἀριθ. 1-31.

θένων καὶ γυναικῶν τελείων τῶν Ἀθηναίων, αἵτινες καὶ κατεποίκιλλον αὐτὸν ἐνυφαίνουσαι διαφόρους μυθολογικὰς καὶ ἱστορικὰς εἰκόνας, περὶ ὧν κατωτέρω.

Ἦτο δ' ἀνηρτημένος ὁ πέπλος οὗτος «***ἀπὸ ἱστοῦ καὶ κεραίας***» σταυροειδῶς ἐν σχήματι Τ ἢ + συγκαθηλωμένων, πάντως δὲ πολυτελῶς διὰ κοσμημάτων ἐκ πολυτίμων μετάλλων κεκοσμημένων [1], ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Λυσίμαχος (οὗ τῶν πρώτων χράνων νομισμάτων ἡ Νίκη φέρει τὴν αὐτήν, ἣν καὶ τὰ νομίσματα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στυλίδα) [2], μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην (301 π. Χ.), ἔκρινεν ἑαυτοῦ ἄξιον νὰ χαρίσῃ τοιοῦτον «ἱστὸν καὶ κεραίαν» «τῇ Θεῷ εἰς τὰ Παναθήναια τῷ πέπλῳ». Φαίνεται μάλιστα ὅτι καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας ἔκαμεν, ἢ ἐφημίζετο ὅτι ἔκαμεν, ὁμοίαν δωρεὰν τῇ Ἀθηνᾷ πρὸ τοῦ Λυσιμάχου. διότι οὕτω μόνον δύναμαι νὰ ἐννοήσω τὸ χωρίον τοῦ Ψευδοκαλλισθένους (hist. Alex. 274 vers. Armen. ἔκδ. Rabe), καθ' ὃ διὰ τῆς ἐν ἔτει 322 π. Χ. διαθήκης αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος ἐκληροδότει «εἰς Ἀθήνας χιτῶνα καὶ χρυσοῦν θρόνον Ἀθηνᾷ, ἢ ἐν τῷ καλῷ τῷ ἐπάνω Παρθενῶνι», ὅπερ ἀναφέρει καὶ ἡ Epit. Rer. Gest. Alex. σελ. 120 (ἔκδ. I. Wagner) διὰ τῶν λέξεων Atheniensibus dentur in aedem Minervae sella aurea atque amictus speculis ex aureo. Ὁμοίαν δωρεὰν γνωρίζομεν ὅτι ἔκαμε πολὺ βραδύτερον, ἐν ἔτει 262 μ. Χ., «[ὁ σε]μνότατος ἀ[γωνοθ]έτης τῶν με[γάλων] Παναθηνα[ίων καὶ ἱ[ερεὺς πανα[γὴς Ἐρ]έννιος Δέξ[ιππος] Πτολεμαίο[υ Ἕρμ]ειος», ὅστις, «τὸ ἀκρ[οστόλιον τῇ πόλ[ει π]αναθηναΐδ[ος σκά[φης καὶ τὸ ἕδο[ς τῆ]ς Θεοῦ ἀνέστη[σεν]», (CIA III, 702 σελ. 484), ἔνθα Παναθηναΐς μὲν σκάφη εἶναι τὸ σκάφος τῆς ἱερᾶς νεὼς τῶν Παναθηναίων, ἀκροστόλιον δὲ καλεῖται ἡ ἱερὰ στυλὶς αὐτῆς, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀκροστολίου, — ἀρχικῶς καὶ κυρίως δηλοῦντος τὸ ἄκρον τοῦ στόλου, ἤτοι τοῦ ἀποτροπαίου τῶν κινδύνων ἐπιθέματος (ἀρχικῶς κέρατος βοὸς ταύρου), τοῦ κοσμοῦντος ***(στολίζοντος)*** τὴν πρῷραν τῶν πλοίων — οἱ μεταγενέστεροι συχνὰ (οἱ σύγχρονοι ἡμῶν σχεδὸν πάντοτε) συνέχεον τὸ κοσμοῦν τὴν πρύμνην ***ἄφλαστον,*** ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο ὁ ἱστὸς καὶ τὸ ἱστίον τῆς στυλίδος [3].

Μετὰ δὲ τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων, ὅτε ἡ ἱερὰ ναῦς ὡρμίζετο [παρὰ τὸ ὑπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀκροπόλεως Πύθιον [4] πλησίον τοῦ Ἀρείου Πάγου, εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ στυλὶς-ἱστὸς μετὰ τοῦ ἱεροῦ πέπλου τῆς Πολιάδος, ὅστις ἦτο καὶ τὸ κυρίως πομπευόμενον ***ἱερὸν*** τῆς πόλεως ἀντικείμενον τῶν Παναθηναίων,

[1] **Φώτιος, Λεξ.** ἐν λ. ἱστὸς καὶ κεραία: «ὁ μὲν ἱστὸς τὸ ἐπίμηκες ξύλον ἄνω τεταμένον, κεραία δὲ τὸ πλάγια, ὥστε γενέσθαι γράμμα τὸ Τ. Διετείνετο δὲ πολλάκις ὁ τῆς Ἀθηνᾶς πέπλος εἰς τοιοῦτο σχῆμα ξύλων καὶ ἐπόμπευσαν».

[2] Muller, Num. de Lysimaque Πίναξ I, 4.

[3] Τὰ περὶ τῆς συγχύσεως ταύτης χωρία συνεκέντρωσα ἤδη ἐν σελ. 130 σημ. 2 τῆς ἐμῆς μελέτης Stylides, Acrostolia κτλ. ἔ. ἀ.

[4] **Φιλοστρ. Βίοι σοφιστ.** 2, 1, 5.

δὲν ἀφίνοντο βεβαίως ἐκτεθειμένα εἰς τοὺς κινδύνους καὶ τὴν φθορὰν τοῦ ὑπαίθρου μέχρι τῆς μετὰ ἔτος ἢ πενταετίαν νέας πομπῆς, ἀλλά, παροπλιζομένου τοῦ πλοίου, ἐφέροντο ὡς λάβαρόν τι ἱερὸν καὶ κατετίθεντο πρὸς διαφύλαξιν, συντήρησιν καὶ προσκύνησιν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐρεχθείου, εἰς οὗ τὴν περιοχὴν καὶ εὑρέθησαν ἀμφότερα τὰ τ' ἄκρα τῆς κεραίας τοῦ ἱστοῦ τοῦ πέπλου κοσμοῦντα εἰδώλια ἡμῶν.

Ἡ περίφημος καὶ πασίγνωστος ἐπὶ τῆς λαμπρᾶς ζῳφόρου τοῦ Παρθενῶνος ἀπεικόνισις, — παρὰ τὴν μικροτέραν πομπὴν τῶν σάκων τῶν ***ἱερῶν*** τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων [1], — τῆς μεγάλης πομπῆς τῶν Μεγάλων Παναθηναίων, κέντρον ἢ ἔναρξιν αὐτῆς ἔχει τὴν ἀπεικόνισιν τῆς ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος ὑπὸ ἱερέως (ἢ μᾶλλον, ὡς φρονῶ, ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔχοντος τὴν ἐποπτίαν τῆς κατασκευῆς τοῦ ἱεροῦ πέπλου ***ἄρχοντος βασιλέως*** [2] (τοῦ καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν πάσας τὰς πατρίους τελετάς, θυσίας καὶ πομπάς, ἐπιμελουμένου καὶ διοικοῦντος) [3] παράδοσιν ἢ παραλαβὴν τοῦ πέπλου τούτου τῆς θεᾶς, καὶ δὴ συνεπτυγμένου παραλαμβανομένου ὑπὸ εὐγενοῦς μελλεφήβου, ἵνα ἀναρτηθῇ ἀπὸ τοῦ ἱστοῦ καὶ τῆς κεραίας τῆς στυλίδος τῆς παρασκευαζομένης πομπῆς, ἤ, ἐπιστρεφομένου ὑπὸ τοῦ μελλεφήβου τῷ ἱερεῖ ἢ ἄρχοντι βασιλεῖ μετὰ τὸ πέρας τῆς πομπῆς, ληξάσης ἤδη ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἵνα ἀναρτηθῇ ἐν τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος ἐπὶ τῶν ἰδιαιτέρως ἐν αὐτῷ κομιζομένων, δυσβαστάκτων ἴσως ὑπὸ ἑνὸς ἀνδρός, ἱστοῦ καὶ κεραίας. Οἱ ἤδη ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πρὸ τῶν θεῶν εἰκονιζόμενοι ἐπὶ τῆς ζῳφόρου τοῦ Παρθενῶνος συμμέτοχοι τῆς πομπῆς ταύτης τῶν Μεγάλων Παναθηναίων δὲν ἔχουσι μεταξὺ αὐτῶν οὔτε τὴν ἱερὰν στυλίδα οὔτε καὶ τὴν ἱερὰν τριήρη εἴτε διότι ἦτο ἀδύνατον ἢ κακότεχνον, διὰ τὸν καλλιτέχνην τὸν σχεδιάσαντα τὴν ζῳφόρον νὰ παρεμβάλῃ τὸ μέγα τοῦτο πλοῖον μετὰ τῆς τόσον διηλλῆς αὐτοῦ στυλίδος εἰς τὴν στενὴν λωρίδα τῆς ἰσοϋψοῦς πρὸς τὰς κεφαλὰς τῶν θνητῶν εἰκόνος, εἴτε διότι τὸ μὲν πλοῖον ἀφίνετο ἔξω τῆς πύλης τῆς Ἀκροπόλεως πρὸ τοῦ Πυθίου, ἡ δὲ στυλὶς ἐφέρετο κατ' ἰδίαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Πολιάδος, ὅταν παρωπλίζετο ἡ ἱερὰ ναῦς.

Εἰκόνα αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐπὶ τροχῶν συρομένου καὶ ὡς μετ' ἀναπεπταμένου τοῦ ἱστίου τοῦ ἱεροῦ πέπλου πλέοντος ἱεροῦ πλοίου τῶν Μεγάλων Παναθηναίων διέσωσεν ἡμῖν μόνη ἡ πολὺ μεταγενεστέρα ἀρχαία ζῳφόρος ἡ ἐντετοιχισμένη νῦν εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Γοργοεπηκόου (Μικρᾶς Μητροπόλεως ἢ Ἁγ. Ἐλευθερίου νῦν καλουμένης) τῶν Ἀθηνῶν· ἀλλὰ καὶ ταύ-

[1] Σβορῶνος, Ἡ ζῳφόρος τοῦ Παρθενῶνος: ΔΕΝΑ, IV. 1901 σελ. 369-385.

[2] Πλάτων ἐν Νόμοις· Σουΐδας ἐν λ. ἐπιώψατο.

[3] Ἀριστοτ. Πολιτ. Ἀθηναίων κ. 57.

την δυστυχῶς τὸ πλεῖστον κατεστραμμένην ὑπὸ τοῦ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐπιχαραχθέντος βυζαντινοῦ σταυροῦ, ἀφίνοντος εὐδιάκριτον μόνον τὴν πρῷραν, τὸ πηδάλιον, τοὺς τροχοὺς καὶ γωνίαν τοῦ ἀναπεπταμένου πέπλου [1].

Ὅτι δὲ δὲν ἐφυλάσσετο ἐν τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος συνεπτυγμένος ὁ πέπλος αὐτῆς οὗτος, ὡς ἀπεικονίζεται ἐπὶ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος, κατὰ τὴν παράδοσιν ἢ ἐπιστροφὴν αὐτοῦ, ἀλλ', ὡς πᾶν λάβαρον ἢ σημαία, ἀπὸ τοῦ ἱστοῦ καὶ τῆς κεραίας τῆς ἱερᾶς στυλίδος ἀνηρτημένος ἐν τῷ ναῷ, εἶναι πρόδηλον πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ φυσικοῦ λόγου τῆς ἀσφαλεστέρας αὐτοῦ φυλάξεως, ἀερίσεως, συντηρήσεως καὶ ἐποπτείας, δεύτερον δ' ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι συχνὰ μνημονεύονται καὶ θαυμάζονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν [2] ἢ καὶ ὑπὸ τῶν ἀγγειογράφων καὶ ἄλλων καλλιτεχνῶν ἀντιγράφονται ἢ ἀπομιμοῦνται [3] αἱ ἐπ' αὐτοῦ ἐνυφασμέναι ὑπὸ τῶν ἀρρηφόρων γυναικῶν εἰκόνες, ὧν ***μεστὸς*** καὶ ***καταπεποικιλμένος*** ἦτο ὁ ***παμποίκιλος*** οὗτος πέπλος, εἰκόνες αἵτινες βεβαίως δὲν ἐποιήθησαν, ἵνα μένωσιν ἀφανεῖς ἐν τῷ συνεπτυγμένῳ πέπλῳ. Εἰκόνιζον δὲ τὰ ποικίλματα ταῦτα κυρίως μὲν τὴν Ἀθηνᾶν ἀριστεύουσαν παρὰ τὸν Δία καὶ τοὺς ἄλλους Ὀλυμπίους θεοὺς καὶ Τιτᾶνας ἐν τῇ κατὰ τῶν Γιγάντων μάχῃ, πρὸς δὲ καὶ ἄλλας μυθικὰς τῶν Ἀθηναίων εἰκόνας, οἷα π. χ. ἡ κατὰ τὸν χρόνον τῶν Παναθηναίων ἁρπαγὴ τῆς Ἀθηναίας κόρης Ὠρειθυίας ὑπὸ τοῦ Βορέως, ἢ θνητῶν ἀνδρῶν εἰκόνας καὶ δὴ πολιτῶν Ἀθηναίων ἢ ξένων βασιλέων, οἵτινες, ὡς οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς Δημήτριος καὶ Ἀντίγονος, ἐκρίθησαν ὑπὸ σεμνῶν πολιτῶν ἢ ταπεινῶν κολάκων «ἄξιοι τῆς γῆς τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ πέπλου» τῆς θεᾶς, ἤτοι ἄξιοι ἐνυφάνσεως τῆς εἰκόνος αὐτῶν ἐν τῷ πέπλῳ παρὰ τοὺς ἀμύντορας τῆς πόλεως θεοὺς καὶ δαίμονας, τοὺς μετὰ λόγου κοσμοῦντας τὸ ἔνδυμα τοῦ ἀποτροπαίου τῶν κακῶν εἰδώλου τούτου τῆς ἱερᾶς στυλίδος, πέπλου διαρκῶς ἀνανεουμένου καὶ τελειοποιουμένου ὑπὸ τῶν ἀρρηφόρων ἐργαστινῶν συμφώνως πρὸς προσχέδια ***(παραδείγματα)*** ἀθλοθετῶν ὑποβαλλόμενα εἰς τὴν κρίσιν αὐτῆς τῆς βουλῆς τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰδικοῦ ἔτι δικαστηρίου [4]. Ὅτι δ' ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις οἱ διαγωνιζόμενοι ἀθλοθέται διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ πέπλου τούτου ἀντέγραφον ἢ ἀπεμιμοῦντο τὰς παραστάσεις περιφήμων ἀθηναϊκῶν πρωτοτύπων μνημείων καὶ μάλιστα αὐτῆς τῆς Ἀκροπόλεως ὑποδηλοῦται σαφῶς ὑπὸ τῆς πάντως ἐξ ἑνὸς τῶν πέπλων τούτων ἀντιγραφείσης ὑπὸ τοῦ μαθητεύσαντος ἐν Ἀθήναις Ὀβιδίου περιγραφῆς τῶν πλουσιωτάτων ποικιλμάτων τοῦ ὑπ' αὐτῆς τῆς Ἀθηνᾶς, ἐν ἀμίλλῃ πρὸς τὴν Ἀράχνην, ὑφανθέντος πέπλου

---

[1] Σβορῶνος, Der athenische Volkskalender: ΔΕΝΑ II 1899 σελ. 52 Πίναξ Ε'-Ϛ' ἀριθ. 40.

[2] Πλατ. Εὐθύφ. 6. — Εὐριπ. Ἑκάβη στ. 466. — Νόννος 39, 188 — Hermann, Gottesd. Alterth. 2, 54, 13.

[3] A. Mommsen, Feste σελ. 111, 5.

[4] A. Mommsen ἔ. ἀ. σελ. 110-111.

αὐτῆς, περιέχοντος πλὴν ἄλλων εἰκόνας προφανῶς ἐμπνευσθείσας, ὡς πολλοὶ ἤδη ἀνεγνώρισαν, ἐξ αὐτῶν τῶν ἀετωμάτων καὶ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος [1].

*
* *

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν χρύσωσιν τῶν δύο ἐν λόγῳ Παλλαδίων τῆς στυλίδος ἡμῶν, ὑπενθυμίζω εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν συνήθειαν τῶν ἀρχαίων, καὶ δὴ τῶν Ἀθηναίων, τοῦ νὰ ἐπιχρυσώνωσιν ἐκ νέου τὰ Παλλάδια τῶν πλοίων αὐτῶν, προκειμένης μεγάλης τινὸς ναυτικῆς ἐκστρατείας, θεωρίας ἢ τελετῆς. Οὕτω π. χ. ὁ Ἀριστοφάνης (***Ἀχαρνεῖς*** στ. 544 κέξ.), περιγράφων τὸν ἐν τοιαύτῃ τινὶ περιστάσει ζῆλον τῶν Ἀθηναίων, λέγει:

εὐθέως καθείλκετε
διακοσίας ναῦς, ἦν δ' ἂν ἡ πόλις πλέα
θορύβου στρατιωτῶν, περὶ τριηράρχου βοῆς
μισθοῦ διδομένου, ***Παλλαδίων χρυσουμένων,*** κτλ.

δι' ὧν τελευταίων λέξεων ἐννοοῦνται βεβαίως τὰ Παλλάδια τῶν ἱερῶν στυλίδων ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἐπιστρατευομένων κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην Ἀθηναϊκῶν πλοίων. Καὶ ὁ Πλούταρχος δ' ἀναφέρει (***Πομπήϊος*** 24, 2) ὅτι, ὅτε, ἐν χρόνοις ἀδυναμίας τῆς Ῥώμης, οἱ τοῦ Αἰγαίου «χρήμασι δυνατοὶ καὶ γένεσι λαμπροὶ καὶ τὸ φρονεῖν ἀξιούμενοι διαφέρειν ἄνδρες ἐνέβαινον εἰς τὰ ληστρικὰ καὶ μετεῖχον, ὡς καὶ δόξαν τινὰ καὶ φιλοτιμίαν τοῦ ἔργου φέροντος», ἐκόσμουν ὑπερηφάνως τὰ πλοῖα αὐτῶν «***στυλίσι χρυσαῖς***». Ἡ δὲ καὶ νῦν κυριαρχοῦσα χρύσωσις τῶν τὰ καρχήσια τῶν ἄκρων τῶν ἱστῶν κοσμούντων ἀντικειμένων εἶναι πάντως ἐκείνη, ἥτις ἐν παναρχαίοις χρόνοις ἤγαγε τοὺς Αἰγυπτίους εἰς τὸ νὰ θέσωσι ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν ἱστῶν τῶν πλοίων αὐτῶν ὡς καρχήσιον πελώριον ἄνθος λωτοῦ, ἐξ οὗ ἀναπηδᾷ ὁ κατὰ τὴν πρώτην ἡλιακὴν ὥραν τῆς ἡμέρας γεννώμενος παῖς Ἥλιος (ἰδὲ ἀνωτέρω σελ. 26 εἰκ. 5), ὡς πράγματι πρῶτον ἐπὶ τῶν χρυσῶν τούτων ἀκροστολίων ἀναπηδῶσιν αἱ πρῶται ἐπ' αὐτῶν δὴ τούτων τὴν πρωΐαν προσπίπτουσαι ἡλιακαὶ ἀκτῖνες (πρβλ. Catullus 64, 235-236 candidaque intorni sustollant vela rudentes, lucida qua splendent summi carchesia mali). Προφανῶς δὲ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ οἱ ἐκ τῶν σχῆμα λωτόμορφον ἐχόντων ***ἡμιτόμων τοῦ ᾠοῦ*** καρχησίων τούτων — δι' ὧν ἦσαν ὡπλισμένα καὶ τὰ προϊστορικὰ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς πλοῖα τῶν Ἑλλήνων [2] —, θρυλούμενοι ὡς γεννηθέντες τὸ πρῶτον Διόσκουροι [3] ἐνῳκίσθησαν ἐπὶ τῶν καρχησίων τῶν πλοίων τῶν Ἑλλή-

[1] Σβορῶνος, Φῶς ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος: ΔΕΝΑ XIV, 1912, σελ. 336 κέξ.

[2] Torr, Ancient Ships, Πίν. 1, ἀριθ. εἰκ. 7-8.

[3] Λουκιανοῦ, Θεῶν Διάλογοι 26: τοῦ ᾠοῦ τὸ ἡμίτομον καὶ ἀστὴρ ὑπεράνω.

νων ὑπὸ μορφὴν χρυσῶν ἀπαστραπτόντων ἀστέρων, ἢ τῶν τῆς τρικυμίας φώτων τοῦ Saint Elme.

*
* *

Σύνοψιν τῶν πορισμάτων τῆς παρούσης μελέτης ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῆς ἱερᾶς στυλίδος, λαβάρου τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τῶν Ἀθηναίων, ἀποτελοῦσιν αἱ παρεντιθέμεναι ἐνταῦθα γραφικαὶ συμπληρώσεις (Εἰκ. 13, 28 καὶ 30), αἱ ποιηθεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ τῇ βοηθείᾳ τῶν λειψάνων τῶν ἀσωμάτων Παλλαδίων τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν γνωστῶν ἡμῖν πολυαριθμοτάτων ἱερῶν στυλίδων, μάλιστα δ' ἐκείνων τῶν ἀναγλύφων τοῦ ἐν Περγάμῳ ναοῦ τῆς αὐτῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς. Τὸ μέγεθος τοῦ λαβάρου τούτου τῶν Ἀθηναίων ἦτο βεβαίως ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐνδεικνυόμενον ὑπὸ τοῦ ὕψους τῶν ἀγαλματίων ἡμῶν, κοσμημάτων τῆς κεραίας, συμφωνοῦν δὲ πρὸς τὸ μέγεθος πέπλου θεᾶς ὑπερφυσικοῦ μεγέθους καὶ οὕτω κατάλληλον, ἵνα καὶ ὡς ἱστίον ἀκατείου ἱστοῦ πλοίου χρησιμεύῃ. Ἡ ὕλη, ἐξ ἧς ὑφαίνετο ὁ πέπλος ἦτο τὸ ἔριον. Τέλος τὸ χρῶμα αὐτοῦ ἦτο κρόκινον καὶ ὑακίνθινον [1], ἤτοι λευκοχρυσαυγές, ὅπερ μετὰ τῶν χρυσοποικίλτων εἰκόνων αὐτοῦ θὰ ἀπήστραπτε μακρόθεν ἄπλετον φῶς, ὡς πᾶν λαβάρου φάρος (ἴδε κατωτέρω). Ἐν ἑτέρᾳ μελέτῃ θέλομεν ἀπαριθμήσει τὰ πολυαριθμότατα ἀρχαιότερα καὶ μεταγενέστερα ἱερὰ λάβαρα, ἀπὸ τῶν ὑπὸ τῶν δύο τεταινιωμένων ἱστῶν τῶν πρώτων ναῶν τῶν Αἰγυπτίων (σελ. 52) καὶ τῶν τὰς ὑψιπρύμνους πεντηκοντόρους τῶν προϊστορικῶν Κυκλαδιτῶν καὶ Μυκηναίων κοσμούντων στυλίδων, μέχρι τοῦ λαβάρου τοῦ νῦν Πανεπιστημίου ἡμῶν. Μεταξὺ τούτων φημίζονται, καὶ κατ' ἐμὲ καταλέγονται, ὁ ἐπὶ Τμόρφου ξύλου στυλίδος ***(σημείου)*** ἐντολῇ τοῦ Θεοῦ ἀναρτηθεὶς ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως χαλκοῦς ὄφις (Εἰκ. 27), ὅτε οἱ Ἰσραηλῖται ἐπὶ θάλασσαν ἀπὸ τῆς ἐρήμου βαίνοντες ***ὠλιγοψύχησαν,*** οὗ ἕνεκεν ἀπέστειλεν ὁ Κύριος κατ' αὐτῶν ὄφεις δάκνοντας, ὧν ἀπὸ τῶν θανατηφόρων δηγμάτων ἔσωσεν αὐτοὺς μετανοήσαντας ἡ θέα καὶ λατρεία τοῦ χαλκοῦ τούτου θείου ὄφεως [2]. Ἐκ τούτου βραδύτερον ἐπήγασε, κατ' ἐμέ, ὄχι μόνον τὸ μονογράφημα τῆς εἰκόνος καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ (Εἰκ. 28) ἀλλὰ καὶ ἡ Τ ἢ σταυροῦ + σχῆμα ἔχουσα σωτηρία στυλὶς τῶν χριστιανῶν, ἤτοι ὁ σταυρὸς μετὰ τοῦ Ἐσταυρωμένου, ἐφ' οὗ «καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον» [3]. Ἐπίσης τὸ λάβαρον Κωνσταν-

Εἰκ. 27 · 28.

---

[1] Εὐριπ. Ἑκάβη, 466 καὶ Σχολ. 468.

[2] Ἱερ. Γραφ. Ἀριθμοὶ 21.

[3] Ἰωάνν. γ', 14 - 15.

τίνου τοῦ Μεγάλου, ἤτοι ἡ πρώτη χριστιανικὴ σημαία, ἡ κατόπιν τοῦ γνωστοῦ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ ὁράματος αὐτοῦ [1] κατασκευασθεῖσα κατ' ἀντιγραφὴν τοῦ θείου σταυρικοῦ ἐκείνου ***σημείου*** ἐξ ὑψηλοῦ καὶ περιχρύσου δόρατος (ἱστοῦ) φέροντος εἰς τὸ ἄκρον, ὡς καρχήσιον, χρυσοῦν λιθοκόλλητον στέφανον, ἐνῷ τὰ ἀρχικὰ $\overline{\text{XP}}$ ἢ $\overline{+\text{R}}$ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ (πρβλ. τὰς ἐπιγραφὰς ΑΘΗΝΑ καὶ ΖΕΥΣ ΣΩΤΗΡ τῶν ἑλληνικῶν στυλίδων σελ. 32) μετ' ἐγκαρσίου ἐν εἴδει σταυροῦ κεραίας, ἀφ' ἧς ἐκρέματο τετράγωνος ὀθόνη πορφυρά, χρυσοΰφαντος καὶ διὰ λαμπροτάτων τιμαλφῶν λίθων κεκοσμημένη, ἐνυφασμένον δ' ἔχουσα ἐν μὲν τῷ κέντρῳ τὸ ἀπαστράπτον καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς ***τούτῳ νίκα*** περικυκλούμενον εἴδωλον τοῦ θείου σταυροῦ (συνοπτικῆς εἰκόνος αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, οὗ φέρει καὶ τὸ ὄνομα ἡ στυλὶς αὕτη), κάτωθεν δ' αὐτοῦ ἐνυφασμένας τὰς προτομὰς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ [2], τὰς τόσον ζωηρῶς ἀνακαλούσας ἡμῖν τὰς εἰκόνας τῶν ἀξίων τοῦ πέπλου φανέντων πολιτῶν καὶ βασιλέων τοῦ λαβάρου τῶν Ἀθηναίων.

Ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων στυλίδων καὶ λαβάρων τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως καὶ τέχνης ἀναφέρω ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς Πολιάδος Παρθένου τῶν Ἀθηνῶν στυλίδα πρῶτον μὲν τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν ἀχειροποιήτων θείας καταγωγῆς ***(διϊπετῶν)*** εἰκόνων εἰκόνα τῆς Παρθένου Μαρίας, τῆς τὸ «ἀπαστράπτον ἴδιον ἐκτύπωμα ἐν πορφύρᾳ καὶ στολισμῷ κίονι ἐνὶ καθιδρυμένον» ἐχούσης ἐν Λύδδῃ τῆς Παλαιστίνης [3]· δεύτερον δὲ τὴν ἐν Σμύρνῃ ἐπὶ κορμοῦ κυπαρίσσου (ἐξ οὗ δένδρου συνήθως κατασκευάζονται οἱ ἱστοὶ τῶν πλοίων) ἀναφανεῖσαν ὡς ἐκ θαύματος ὁμοίαν εἰκόνα τῆς αὐτῆς Θεοτόκου [4]· τρίτον δὲ καὶ κυρίως τὴν ***Ἐσθῆτα*** τῆς Θεοτόκου, τὴν τόσον ζωηρῶς ἀνακαλοῦσαν εἰς τὴν μνήμην μου τὸν πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς τῆς ἱερᾶς στυλίδος αὐτῶν, ἐσθῆτα ***Μαφόριον*** δὲ ἢ ***Ὠμόφορον*** τῆς Παναγίας λεγομένην, ὡς ὠμοφόριον ἦτο καὶ ὁ πέπλος τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς. Εὑρεθεῖσα κατὰ τὸν περὶ αὐτῆς θρῦλον ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπὸ εὐλαβεστάτης ἐθνικῆς κόρης ὀνόματι, ὡς ἡ Ἀθηνᾶ, ***Παρθένου,*** μετεκομίσθη εἰς Κων/πολιν τὸν Ε΄ αἰῶνα ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείρας Πουλχερίας καὶ ἐχρησίμευεν ὡς ἱστορικώτατον λάβαρον κατὰ τὰς ἐκστρατείας τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου [5]. Πόσον δὲ

---

[1] Εὐσεβίου, Βίος Κωνσταντ. I, 28-30 κλ.

[2] Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ Ἑλλην. Ἔθνους (ἔκδ. 1865) τόμ. Β΄ σελ. 553.

[3] Συνοδικὴ ἐπιστολὴ τοῦ 836 μ. Χ. τριῶν πατριαρχῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Θεόφιλον παρὰ (Combefis, Originum rerumque C/politarum manipulus σελ. 115). Πρβλ. καὶ ἑτέραν ἔκδοσιν τοῦ αὐτοῦ θαύματος ἐν Γεωργίῳ Μοναχῷ (866/7 μ. Χ.) ἐν Χρονικῷ IV, 262, 19 ἔκδ. Muralt 1859 σελ. 688.

[4] Νικηφόρος Κάλλιστος (ἀρχαὶ ΙΔ΄ αἰῶνος) Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. ΙΔ΄. 46.

[5] Migne, Patr. Graeca τόμ. 106, 807 «λαβὼν ὁ Πατριάρχης... καὶ τὴν τῆς Παναγίας τιμίαν ἐσθῆτα, διὰ τῶν τειχῶν περιήρχετο κτλ.». Πάσας τὰς ἀνωτέρω εἰδήσεις ἀντλῶ ἐκ χειρογράφου μελέτης, ***ἡ Παρθένος Μαρία,*** τοῦ Βυζαντινολόγου συναδέλφου μου Γ. Α. Σωτηρίου τῇ παρακλήσει μου γραφείσης καὶ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς λατρείας τῆς χριστιανικῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς πρὸς τὴν Παναγίαν ἀναφερομένης.

παναρχαία εἶναι ἡ καταγωγὴ τῆς λατρείας τῆς ἱερᾶς ταύτης ἐσθῆτος τῆς Παναγίας ἡμῶν Παρθένου, ὡς καὶ τῆς συναφοῦς λατρείας τῆς ***Ἁγίας ζώνης*** αὐτῆς, διδάσκουσί με τὰ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Μινωϊκοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ ἀνακαλυφθέντα αὐτοτελῆ εἰδώλια τῆς πεποικιλμένης ***ἐσθῆτος*** καὶ ***ζώνης*** τῆς προϊστορικῆς Μεγάλης Θεᾶς τῶν Αἰγαιοπελαγιτῶν [1], ἤτοι ἀντικειμένων λατρευτικῶν, περὶ ὧν εἰδικῶς πραγματεύομαι ἐν τῷ νέῳ βιβλίῳ μου Protogonia, Religion et Civilisation protohélléniques.

Ἐκ δὲ τῆς πρώτης τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ λατρείας ἀναφέρω παρὰ τὸ λάβαρον τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκεῖνα, τὰ ἀντὶ τοῦ πέπλου φέροντα ἐξηρτημένην τὴν περίφημον ἐπὶ χειρομάκτρου, ἤτοι τοῦ κοινῶς ***Ἁγίου Μανδηλίου,*** ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Σωτῆρος ἀπομαχθεῖσαν ἀχειροποίητον εἰκόνα αὐτοῦ, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τῷ τοπάρχῃ τῆς Ἐδέσσης Ἀβγάρῳ πρὸς σωτηρίαν δοθεῖσαν, ***ἱεροῦ ῥάκους*** ἐξ ὑφάσματος «πόρρωθεν κρεῖττον ὄψεως ***φῶς ἀκτινοβολοῦντος*** ἀπὸ τῆς μορφῆς τοῦ Χριστοῦ», ὅπερ φᾶρος «εἰς τὴν βασίλειον τριήρη ἐνθέμενοι» (ὡς οἱ Ἀθηναῖοι τὸν πέπλον) μετέφερον τὴν 15 Αὐγούστου εἰς τὸν κατὰ τὰς Βλαχέρνας «***Ναὸν τοῦ Φάρου***» καὶ «ἐκβάντες τῆς νεώς, πεζοποροῦντες» (ὡς οἱ Ἀθηναῖοι τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων) «οἵ τε βασιλεῖς καὶ πάντες οἱ τῆς γερουσίας βουλῆς καὶ ὁ τῶν ἱερῶν κατάρχων μετὰ παντὸς τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος» διήρχοντο τὴν Χρυσῆν Πύλην (ὡς ἄλλην πύλην τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν) καὶ τῆς εὐθείας ὁδοῦ μικρὸν πρὸς τὰ λαιὰ παρεκνεύσαντες τὸ τῆς θείας Σοφίας (ὡς οἱ Ἀθηναῖοι τὸν Παρθενῶνα)... ἱερὸν καταλαμβάνουσι τέμενος (ὡς τὸ τέμενος τῆς Πολιάδος τοῦ Ἐρεχθείου τὸ ἐπίσης μικρὸν πρὸς λαιὰ παρεκνεῦον) καὶ τῶν ἀδύτων τοῦ ἱλαστηρίου ἐντὸς τὴν τιμίαν εἰκόνα ἐναποτίθενται», μεθ' ὃ ἔφερον τὴν εἰκόνα εἰς τὸ ***Χρυσοτρίκλινον*** πρὸς ἁγιασμόν, ἔνθα «ἐπὶ τοῦ βασιλείου θρόνου ἵδρυον, (ὅπερ ἐνθυμίζει ἡμῖν καὶ τὸν βασιλικὸν ἐκεῖνον ***θρόνον,*** ὃν κατὰ τὸν Ψευδοκαλλισθένη ἐδωρήσατο τοῖς Ἀθηναίοις σὺν τῷ ***πέπλῳ*** ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος), ἐκεῖθεν δὲ δεήσεως γενομένης ἤρετο τὸ ἱερὸν τοῦτο ῥάκος καὶ ἐν τῷ προρρηθέντι τοῦ Φάρου ναῷ ἐν τῷ δεξιῷ πρὸς ἀνατολὰς ἀνιέρουν μέρει». Μέχρι σήμερον δὲ ἡ Βυζαντινὴ τέχνη, ἀπὸ τοῦ Γ΄ μ. Χ. αἰῶνος, ἐκ παραδόσεως ζωγραφίζει ἐν τοῖς ναοῖς ἄνω παντὸς Ἱεροῦ Βήματος ἢ τῆς ὡραίας Πύλης τοῦ Τέμπλου, τὸ ἱερὸν τοῦτο διάδοχον τοῦ πέπλου τῆς Ἀθηνᾶς ῥάκος, οὗ τὴν ἄλλοτε μεγίστην ἑορτὴν τελεῖ ἡ ἐκκλησία ἡμῶν τὴν 16ην Αὐγούστου [2].

Τοιαύτη τὴν ἔννοιαν ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ περίφημος καὶ τὴν καταγωγὴν αὐτῆς ἀπὸ τῶν Καμουλιανῶν, κώμης τῆς Καππαδοκίας, ἔχουσα καὶ εἰς τὴν Κων-

[1] A. Evans: B S. Annual IX, 1902-1903 σελ. 82 εἰκ. 58, 1-4.

[2] Γ. Α. Σωτηρίου, Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ, Ἀθῆναι 1914 σελ. 36.

σταντινούπολιν ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Β΄, ἔτει 574, μεταφερθεῖσα ἀχειροποίητος ἐπὶ λινοῦ ὑφάσματος μορφὴ τοῦ Χριστοῦ, ὑφάσματος, ὅπερ ἀντὶ ***κιδάρεως*** ἢ ***πέπλου*** (μανδηλίου) τῆς κεφαλῆς ἔδωκεν, ἐν πομπῇ ψαλλόντων ἀγγέλων, ὁ Ἰησοῦς Βάσῃ τῇ συζύγῳ τοῦ τοπάρχου Καμούλου. Ἡ εἰκὼν αὕτη συνδέεται στενώτατα μὲ τοὺς περσικοὺς πολέμους ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μαυρικίου μέχρι τοῦ Ἡρακλείου καὶ «εἶνε, ὡς λέγει ὁ σοφὸς συνάδελφός μου κ. Σωτηρίου [1], ἴσως ἡ μόνη εἰκὼν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἥτις ἐνεθουσία τὰ Βυζαντινὰ στρατεύματα, ἡ πρώτη, περὶ τὴν ὁποίαν, ὡς εἰς ἐθνικὸν σύμβολον, συνεδυάσθησαν ἡ Πίστις καὶ ἡ Πατρίς». Ὅμοιαι τέλος τοῦ Χριστοῦ ***εἰκόνες - σημαῖαι*** εἶναι ἡ τῆς Μεμφίδος τῆς Αἰγύπτου, ὕφασμα (pallium lineum) ***ἐκτυφλωτικὴν λάμψιν ἐκπέμπον,*** ἐπίσης δὲ καὶ αἱ ***Ἅγιαι Σινδόνες*** (sanctae sindones) τῶν Δυτικῶν κυρίως πρώτων χριστιανῶν [2].

Τέλος δέον ν' ἀναφέρω ἐνταῦθα καὶ τὴν τοῦ προφήτου Μωάμεθ τῶν ὀθωμανῶν ἱερὰν σημαίαν, τὸ Σατζὰκ - ὺ - σσερὶφ (Sandjak - sherif), ἧς ὡς ἱερὸν ***ῥάκος*** χρησιμεύει ὁ μανδύας τοῦ προφήτου ἢ ὁ χιτὼν ἱερᾶς γυναικὸς τῆς Μωαμεθανικῆς θρησκείας. Τούτου, ἔχοντος σχῆμα παρόμοιον πρὸς τὸ τοῦ λαβάρου τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐρεχθείου, ὡραίαν παράστασιν εὑρίσκει τις παρὰ Σκαρλ. Βυζαντίνῳ, ἡ ***Κωνσταντινούπολις*** σελ. 225, εἰκονίζουσαν μίαν τῶν σπανίων ἑορτῶν τῆς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνυψώσεως αὐτοῦ, ὡς καὶ τῆς λατρείας αὐτοῦ ἐν τῷ κολοσσιαίῳ τεμένει τοῦ Σουλτὰν Ἀχμὲτ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

*
* *

Τὴν κορυφὴν ***(καρχήσιον)*** τοῦ ἱστοῦ τῆς στυλίδος ἡμῶν, τῆς κατὰ βάθος οὔσης ***εἰδώλου*** αὐτῆς ταύτης τῆς γλαυκωπίδος Πολιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐρεχθείου, ἐκόσμησα συμπληρώσας (Εἰκ. 28 καὶ 30) διὰ εἰδωλίου ἐπίσης χαλκοῦ καὶ ἐπιχρύσου, γλαυκὸς τοῦ ἠρέμου ἐκείνου σχήματος, ὅπερ εὑρίσκομεν στερεοτύπως ὡς σύμβολον τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῶν Ἀθηναϊκῶν παντὸς μετάλλου νομισμάτων ἀπὸ τῶν προσολωνείων ἤδη χρόνων μέχρι τοῦ τέρματος τῆς νομισματοκοπίας αὐτῶν [3]. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ δ' ἀκριβῶς ἤρεμον σχῆμα ἁπαντᾷ αὕτη καὶ ὡς κύριον σύμβολον τῆς θεᾶς ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ κέντρου τοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος ἱερᾶς ἐλαίας, ὡς καὶ ἐν ταῖς χερσὶν τῶν πλείστων τῶν ἀγαλματίων τῆς Ἀθηνᾶς [4] καὶ ἐπὶ τοῦ ἀκροστολίου τῆς τριήρους τοῦ Θεμιστοκλέους (ἀνωτέρω

[1] Γ. Σωτηρίου, ἔ. ἀ. σελ. 40 - 46.

[2] Γ. Σωτηρίου, ἔ. ἀ. σελ. 46 - 48.

[3] Svoronos - Bruckmann, Trésor des monnaies d'Athènes Πίν. 1, ἀριθ. 1 - 12 καὶ Πίνακες 2 - 114.

[4] Σβορῶνος, Φῶς ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος: ΔΕΝΑ. XIV, 1912 σελ. 220 - 226 (Ἡ γλαῦξ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος) Πίν. ΙΓ΄, 1 - 10 καὶ ΙΕ΄ - ΙΣ΄.

σελ. 37), ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ λίαν καλλιτέχνως καὶ ἐπιμελῶς εἰργασμένα ἀρχαϊκὰ εἰδώλια γλαυκῶν [1], εὑρεθέντα ἐν ᾧ χώρῳ καὶ χρόνῳ καὶ τὰ δύο Παλλάδια τῆς ἐν λόγῳ στυλίδος ἡμῶν, ἧς πιθανὸν ἓν τούτων νὰ ἦτο τὸ καρχήσιον αὐτῆς ταύτης τῆς στυλίδος ἡμῶν κοσμοῦν.

Εἰκ. 29.

Ἡ ὅλως εἰρηνικὴ λατρευτικὴ χρῆσις τοῦ λαβάρου τούτου τοῦ Ἐρεχθείου τῶν Ἀθηναίων, πρὸς τὴν εἰρηνικὴν καὶ οὐχὶ πολεμικὴν τὴν φύσιν πομπὴν τῶν Παναθηναίων — καὶ ἐν οἷς ἔτι χρόνοις ἡ στυλὶς αὕτη δὲν ἐπομπεύετο ὡς ἱστὸς αὐτῆς ταύτης τῆς, ὡς φαίνεται, οὐχὶ τόσον παλαιᾶς ἐν Ἀθήναις, ὅσον ἐν Κρήτῃ, περιφορᾶς τῆς Παναθηναΐδος νεώς, ἀλλὰ μόνον ἀνὰ χεῖρας αὐτῶν τῶν πομπευόντων — ἐξηγεῖ νῦν τὸ ὅλως σπάνιον πρᾶγμα τῆς ὅλως εἰρηνικῆς στάσεως ἀμφοτέρων τῶν Παλλαδίων ἡμῶν, τῶν μὴ ἐχόντων, ὡς συνήθως, ***διηρμένον*** πολεμικῶς καὶ ἀπειλητικῶς τὸ δόρυ, οὐδὲ τὴν αἰγίδα προτεταγμένην, ἀλλὰ ταύτην μὲν εἰρηνικῶς τὴν δεξιὰν μέχρι τοῦ ἀγκῶνος, τὴν δ' ἀριστερὰν μέχρι τοῦ καρποῦ στενῶς καλύπτουσαν, τὴν δὲ κεφαλὴν ἀκάλυπτον τοῦ κράνους, ὡς προδήλως τῆς θεᾶς συμμετεχούσης τῆς εἰρηνικῆς πομπῆς αὐτῆς μετὰ τῶν ἄλλων θεῶν καὶ θνητῶν. Ἀποκαλυφθῶμεν νῦν καὶ ἡμεῖς πρὸ τοῦ τόσον σεμνοῦ καὶ ἱεροῦ τούτου λαβάρου - στυλίδος τῆς ἀθηναϊκῆς λατρείας καὶ δόξης, προγόνου μὲν τῆς σταυροφόρου λευκοκυάνου ἐθνικῆς σημαίας ἡμῶν, ἐπιγόνου δὲ τῆς ὑπὸ μορφὴν στύλου ξυλίνου

[1] Staïs, Marbres et bronzes du Musée National I, (1910) σελ. 266 ἀριθ. 6506 καὶ 6509.

λατρευομένης παναρχαίας μορφῆς τῆς ***Μεγάλης θεᾶς*** τοῦ Αἰγαίου πολιτισμοῦ ἡμῶν, τῆς ὁμοίως ὑπὸ δύο δρακόντων ἢ λεόντων συνοδευομένης, πολιούχου δὲ καὶ προπυλαίας αὐτῆς ταύτης τῆς πόλεως τῶν Μυκηνῶν, ἧς κοσμεῖ τὴν πύλην ὑπὸ τὸ τελευταῖον κιονόμορφον σχῆμα τοῦτο.

Πρό τινων μηνῶν ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολ. Σχολῆς κ. Wace εἶχε τὸ εὐτύχημα ν' ἀνακαλύψῃ ἐν αὐταῖς ταῖς Μυκήναις δύο πανομοίους ἀλλήλοις ἐγγλύπτους λίθους, φέροντας τὸν καὶ ἐξ ἄλλων μνημείων τῶν αὐτῶν Μυκηνῶν γνωστὸν ἡμῖν ἀνθρωπόμορφον τύπον τῆς Μεγάλης Θεᾶς, ἱσταμένης ἐν μέσῳ δύο λεόντων θεᾶς τῶν Μυκηνῶν, ἀλλὰ φέροντα ἄνω τῆς κεφαλῆς αὐτῆς καὶ τὸν διπλοῦν ἐκεῖνον πέλεκυν τῶν προϊστορικῶν καρχησίων τῶν πλοίων, ὃν φέρει ἐν ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶν καὶ ἡ αὐτὴ Μεγάλη προϊστορικὴ θεὰ τῶν περιφήμων ὅσον καὶ σπουδαίων μητρῶν τοῦ Παλαιοκάστρου τῆς Κρήτης [1]. Εὐθὺς ὡς ἀντίκρυσα τὰ δύο νέα ταῦτα μνημεῖα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἄγγλου συναδέλφου ἡμῶν εὗρον τὸ ὄνομα ***Κυβέλη,*** δι' οὗ δέον ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ καλῶμεν τὴν πολιοῦχον καὶ προστάτιδα τῶν τειχῶν τῶν Μυκηνῶν Μεγάλην θεάν. Ἡ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ***Μεγάλη Μήτηρ,*** ἡ καὶ ***Ῥέα*** καλουμένη, σταθερὸς δ' αὐτῆς ὀπαδοὺς ἔχουσα τοὺς αὐτοὺς δύο λέοντας, τὴν δὲ κεφαλὴν συνήθως πυργοφόρον ὡς κατ' ἐξοχὴν πολιοῦχος προστάτης καὶ μήτηρ τῶν πόλεων ***(Μητρόπολις),*** εἶναι γνωστοτέρα ἡμῖν ὑπὸ τὸ ἀρχαιότερον καὶ ἀσιατικῆς προελεύσεως νομιζόμενον ὄνομα ***Κυβέλη*** ἢ ***Κυβήβη,*** οὗ πρώτη τις σημασία φαίνεταί μοι ὅτι εἶναι ***Θεὰ ἡ πελεκυφόρος*** ἐνθυμηθέντι τὰς σχεδὸν πάντοτε ὑπὸ τῶν μυθολόγων λησμονουμένας ἀρχαίας περιεργοτάτας καὶ σπουδαιοτάτας μαρτυρίας ὅτι «***Κυβηλίσαι: πελεκῆσαι, κύβηλις γὰρ ὁ πέλεκυς***» (Φώτιος Λεξικ. ἐν λ.)· «***ἴσως δὲ καὶ κύβηλις ὁ πέλεκυς***» (Ἐτυμολ. Μέγ. ἐν λ. Κύβελον), «***κυβηλικὸς τρόπος, διὰ τοῦ πελέκεως***» (Κωμ. Ἀνων. 145), «***κύβηλις*** ἢ ***πέλεκυς, βαρεὶα μάχαιρα***» (Φιλήμ. ἐν Ἁρπαζομένῳ 2, Ἀνάξιππ. ἐν Κιθαρῳδῷ 1). Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Wace προσεχῆ δημοσίευσιν τῶν ἐν λόγῳ δύο ἐκ Μυκηνῶν μνημείων θέλω ἐπανέλθει λεπτομερέστερον ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου θέματος ἐν τῇ ἐμῇ Protogonia.

*
* *

Ἐν κεφαλαίῳ δ' εἰπεῖν ἡ ἱερὰ στυλὶς τοῦ Ἐρεχθείου, τὸ ἱερώτατον πάντως τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν ***πομπείων*** τῆς Ἀκροπόλεως, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐκ τῆς κιονολατρικῆς παναρχαίας ἐποχῆς καταγόμενον ***εἴδωλον*** αὐτῆς ταύτης τῆς ***Μεγάλης θεᾶς,*** πολιούχου τῶν Ἀθηνῶν, τῆς ***Ἀθηναίης*** ἢ ***Ἀθηνᾶς*** ἐκ τοῦ τόπου τῆς λατρείας αὐτῆς κληθείσης, κεκοσμημένον διὰ τοῦ πέπλου αὐτῆς, ὑπὸ τῶν δύο συνοδῶν παναρχαίων δρακόντων τῆς ἐκ τῆς ζωολατρικῆς περιόδου μορφῆς αὐτῆς ὡς γλαυκός. Εἴδομεν δ' ἤδη ἀνωτέρω (σελ.

[1] Ἀρχ. Ἐφημ. 1900, Πίναξ 4.

25 σημ. 1) καὶ ἐξ ἄλλων ἔτι πολυαρίθμων πηγῶν γνωρίζομεν ὅτι προφανῶς ἕνεκα τῆς σημασίας αὐτοῦ ὡς εἰδώλου θεότητος ὁ ἱστὸς ἢ στῦλος ἢ κίων περιγράφεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς ἔχων ***κεφαλήν, κρανίον*** (κιονόκρανον), ***ὀφθαλμούς, τράχηλον, σπονδύλους, πτυχὰς*** τοῦ ἐνδύματος (ραβδώσεις) καὶ ***πόδας***. Τὸ δὲ γεγονός, ὅτι ὡς κεφαλὴ (***καρ - χήσιον*** ἐκ τοῦ ***κὰρ*** κεφαλὴ) τῆς παναρχαίας καταγωγῆς στυλίδος ἡμῶν χρησιμεύει ἡ ἐκ τῶν ἐπίσης παναρχαίων χρόνων τῆς ζωομορφικῆς τῶν θεῶν ληφθεῖσα γλαῦξ, δύναται νὰ λύσῃ ὁριστικῶς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς πρώτης, προομηρικῆς, σημασίας τοῦ παναρχαίου τῆς θεᾶς ἡμῶν ἐπιθέτου ***γλαυκῶπις*** — ἐξ οὗ καὶ ***Γλαυκώπιον*** ἐκαλεῖτο ὁ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ναὸς τῆς Πολιάδος τῶν Ἀθηνῶν, ἡ Ἀκρόπολις αὐτή, ὡς καὶ πᾶσα ἡ Ἀττικὴ χώρα τῆς θεᾶς ταύτης [1]. ***Γλαυκῶπις*** Ἀθηνᾶ καὶ ***βοῶπις*** Ἥρα δὲν εἶναι βεβαίως, — ὡς ἐφρόνουν οἱ λησμονήσαντες, ἢ θέλοντες νὰ λησμονήσωσι, τὴν πρώτην ὡς ζῴων μορφὴν τῶν θεῶν τούτων ἀρχαῖοι Ἕλληνες, — αἱ ἔχουσαι τὰ πᾶν ἄλλο ἢ ὡραῖα, ἐρυθροκίτρινα καὶ ἐλαττωματικά, ὄμματα τῆς γλαυκὸς ἢ τὰ κτηνώδη ἐκεῖνα τῆς βοός, ἀλλ' αἱ πρόσωπα ζῴων ἔχουσαι ἀρχικαὶ ζωομορφικαὶ μορφαὶ τῶν Μεγάλων Θεῶν, ἤτοι τῆς ***Ἀθηναίας*** τῶν πλουσίων εἰς γλαῦκας Ἀθηνῶν καὶ τῆς συζύγου τοῦ ταύρου Διὸς βοὸς Ἥρας, θεᾶς τῶν Ἀργείων καὶ προστάτιδος τοῦ νομίμου γάμου, τοῦ τὰς γυναῖκας διὰ τῶν συχνῶν τοκετῶν καὶ τῆς θηλάσεως avachissant, ἧς τόσα ζωομορφικὰ λείψανα διετήρησεν ἡ ἐγχώριος αὐτῶν μυθολογία. Τοιαῦτα ζωοπρόσωπα εἴδωλα θεῶν, δαιμόνων καὶ ***κνωδάλων*** ἔτι ἱερῶν, γνωρίζομεν ἤδη πλεῖστα ὄχι μόνον ἐκ τῶν λατρευτικῆς φύσεως μνημείων τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος, ἀλλ', ὡς γνωστόν, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Λείψανα δὲ ἐξ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων τῆς βαθμιαίας ἐξανθρωπήσεως τῆς πρώτης ζωομορφικῆς εἰκόνος τῆς γλαυκὸς - Ἀθηνᾶς εἶναι αἱ μόνον ἐπὶ Ἀθηναϊκῶν νομισμάτων καὶ Ἀθηναϊκῆς προελεύσεως σφραγιδολίθων ἀπαντῶσαι ἀνθρωποκέφαλοι γλαῦκες, αἱ τῷ κράνει, τῇ ἀσπίδι καὶ τῷ δόρατι τῆς Ἀθηνᾶς ὡπλισμέναι [2]. Αὐτὸς δὲ ὁ ἀνθρωπόμορφος τύπος τῆς ***πτερωτῆς*** Ἀθηνᾶς Νίκης βεβαίως, κατ' ἐμέ, ἐγεννήθη ἐκ τῆς πρώτης ζωομορφικῆς ***πτερωτῆς*** εἰκόνος τῆς θεᾶς ταύτης ὡς γλαυκός, γνωστοῦ ὄντος ἡμῖν ὅτι ἡ ἐμφάνισις καὶ ἐπιδέξιος πτῆσις τοῦ πτηνοῦ τούτου ἐθεωρεῖτο ἀπὸ παναρχαιοτάτων ἤδη χρόνων ὡς προσημαίνουσα τοῖς φίλοις βεβαίαν τὴν νίκην αὐτῶν καὶ τοῦ ἐχθροῦ τὸν ὄλεθρον [3].

---

[1] Ἰδὲ τὰ ἀρχαῖα χωρία συγκεντρωμένα παρὰ Jahn - Michaelis, Arx Athenarum σελ. 42, 17 καὶ 65, 25.

[2] Beulé, Monnaies d'Athènes σελ. 391 εἰκ. 2-3. — C. O. Müller, Denkmäler, Πίν. XXII, ἀριθ. 242κ. — Svoronos - Bruckmann, Trésor des monnaies d'Athènes, Πίν. 98 ἀριθ. 15 - 17. — Imhoof - Blumer und O. Keller, Tier und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen, XXVI, 61 - 62 (ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις συλλογῆς Α. Ποστολάκα). Πρβλ. καὶ Πίν. XXVI, 32 (Ἀθηνᾶ - Νίκη - Γλαῦξ).

[3] Ἀριστοφ. Σφῆκες σελ. 1086 καὶ Σχόλια. — Διοδ. XX, 11. — Πλουταρχ. Θεμιστ. 12. — Ἰουστίνου XXIII, 4, 10. — Σχολ. Ἀριστοφ. Ἱππεῖς 1093. — Παροιμιογράφοι II, 66, 85. Ἀποστολ. V, 146. — Σουΐδας ἐν λ. Γλαῦξ ἵπταται. — Σβορῶνος, Φῶς ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος : ΔΕΝΑ, XIV (1912) σελ. 225.

Τὰ ἐκ τῶν ἀρχαίων πρωτογόνων κιονολατρικῶν εἰδώλων μᾶλλον ὁμοιάζοντα πρὸς τὴν εἰρηνικῆς φύσεως κιονολατρικὴν στυλίδα τοῦ Ἐρεχθείου εἶναι πρῶτον μὲν τὰ λεγόμενα ***τρόπαια,*** δεύτερον δὲ ἡ θείαν μαγικὴν δύναμιν ἐνέχουσα ***στυλὶς - ῥάβδος*** ἢ ***ῥαπὶς*** τοῦ Ἑρμοῦ, ἣν ἀνεῖχε πομπεύων τὰς ψυχὰς ὁ ***πομπὸς*** καὶ ***πομπαῖος*** καὶ ***διάκτορος*** καὶ ***ἡγεμόνιος*** θεὸς οὗτος, ἤτοι τὸ ὁμοίως ὑπὸ δύο ἀντιμετώπων δρακόντων κοσμούμενον ***κηρύκιον,*** τὸ περιελθὸν νῦν εἰς τὰς χεῖρας τῶν πατριαρχῶν καὶ λοιπῶν μεγάλων ποιμεναρχῶν τοῦ πληρώματος τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν. Οἱ δύο δράκοντες αὐτοῦ, οἱ τόσον ὁμοιάζοντες πρὸς τοὺς τῆς ἡμετέρας στυλίδος τοῦ Ἐρεχθείου, ὑπενθυμίζουσιν ἡμῖν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἀκριβῶς ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ τούτῳ ἐφυλάσσετο, ὡς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κέκροπος ἀφιερωθέν, τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἑλληνικῶν εἰδώλων τοῦ Ἑρμοῦ, εἴδωλον, οὗ τὸ κιονόμορφον ὡς ῥάβδος μεγάλου κηρυκίου ξύλινον σῶμα ἐκάλυπτον ἐντελῶς φύλλα μυρσίνης, ὡς ἐκεῖνα, ἅτινα κατακαλύπτουσι τὰ κιονόμορφα εἴδωλα τῶν ἱστῶν τῆς προϊστορικῆς σαρκοφάγου τῆς Ἁγίας Τριάδος. Πασίγνωστον δὲ τυγχάνει ὅτι καὶ νῦν παρ' ἡμῖν ὁ λαὸς ἡμῶν διὰ τοιούτων κλάδων μυρσίνης καλύπτει ἀφανεῖς σχεδὸν καθιστῶν τοὺς προπυλαίους στύλους τοῦ προνάου τῶν ἑκάστοτε πανηγυριζόντων ναῶν ἡμῶν, στύλους, ὧν εἴδομεν ἤδη τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν ὡς προπυλαίων φυλάκων θεῶν.

Τὸ δὲ ***τρόπαιον,*** οὗ ἡ πρώτη σημασία ἐπίσης δὲν ἔχει κατανοηθῆ μέχρι τοῦδε, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ κιονολατρικὸν πρωτόγονον ***εἴδωλον*** αὐτοῦ τούτου τοῦ τοὺς ἐχθροὺς ἐν μάχῃ εἰς φυγὴν τρέψαντος πολεμικοῦ θεοῦ, ὅπερ οἱ νικηταὶ ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτῶν πρὸς τὸν ἐπίκουρον σύμμαχον καὶ σωτῆρα αὐτοῖς φανέντα θεὸν ἤγειρον ἀμέσως ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἀποτελοῦντες αὐτὸ ἐκ κολωνοῦ ἀργῶν λίθων, ἐφ' ὧν ἐστυλοῦτο ***στῦλος ξύλινος*** (= σῶμα) καὶ ***κεραία*** (= χεῖρες) τοῦ θεοῦ, ἐνδεδυμένου δι' ἑνὸς καὶ μόνου πλήρους ὁπλισμοῦ (κράνους, θώρακος, ἀσπίδος, δόρατος, ξίφους ἢ πελέκεως καὶ κνημίδων) τοῦ θεοῦ τούτου, ***Διὸς Τροπαίου, Ἄρεως, Ἀπόλλωνος, Ἀθηνᾶς, Ἀφροδίτης*** ἢ ἄλλης τινὸς ***Μεγάλης θεᾶς*** ἢ ***Μεγάλου Ὀλυμπίου θεοῦ*** —, τοῦ ὁπλισμοῦ λαμβανομένου ἐξ αὐτῶν τῶν ἐχθρικῶν ***σκύλων*** συμφώνως πρὸς τὸ πανάρχαιον ἔθος τοῦ νὰ ὁπλίζῃ ἑαυτὸν ὁ νικητὴς διὰ τῶν ὅπλων τοῦ φονευθέντος καὶ σκυλευθέντος ἐχθροῦ. Τοῦτο δ' εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν τὰ τρόπαια ταῦτα φέρουσι κατὰ κανόνα τὸν ὁπλισμὸν ἑνὸς καὶ μόνον πολεμιστοῦ (ἰδὲ π. χ. τὰ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Βοιωτῶν, τοῦ Ἀγαθοκλέους κλπ. τρόπαια). Ἡ μόνη κυρία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ κιονολατρικοῦ εἰδώλου θεοῦ ***τροπαίου*** καὶ τῆς κιονολατρικῆς ***στυλίδος*** θεοῦ πομπῆς ἢ ἐκστρατείας εἶναι ὅτι ὁ μὲν πρῶτος ἔμενε πάντοτε ἀκίνητος καὶ ἄθικτος ἐν ᾧ χώρῳ ἱδρύθη μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ χρόνου τελείας φθορᾶς, ὁ δ' ἦτο κινητὸς φερόμενος ὡς ***ἀλεξίκακος*** ἐπὶ κεφαλῆς τῶν

μαχομένων ἢ πομπευόμενος θρησκευτικῶς ἐν λιτανείᾳ πρὸ τῆς μάχης, ἵνα δώσῃ τὴν νίκην εἰς τοὺς λατρεύοντας αὐτὸν οἰκείους καὶ συμμαχοῦντας θνητούς.

*
* *

Καὶ τοῦ πολὺ ἀργὰ τὸ πρῶτον ἁπαντῶντος ὀνόματος τῆς περιφήμου τοῦ Μεγάλ. Κωνσταντίνου στυλίδος ***labarum*** ἢ ***λάβαρον*** (***λάβουρον*** παρὰ Ι. Χρυσολωρᾶ, ***λάβωρον*** παρὰ Σωζομένῳ) — λέξεως ἣν ὁ μὲν ἱστορικὸς ἡμῶν Κ. Παπαρρηγόπουλος καλεῖ (ἔ. ἀ.) λέξιν παράδοξον, «***ἧς δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξιχνιασθῇ οὔτε ἡ ἐτυμολογία οὔτε ἡ ἔννοια***», περὶ ἧς δὲ ὁ Gibbon γράφει ὅτι μένει ἀκατανόητος «in spite of the efforts of the critics, who have ineffectuably tortured the Latin, Greek, Spanish, Teutonic, Illyric, Armenian etc in search of an etymology [1] — τὸ ἐτυμολογικὸν αἴνιγμα δύναται ἀσφαλῶς νὰ λυθῇ νῦν, ὅτε γνωρίζομεν τὴν πρώτην σημασίαν τῶν ἱερῶν ***στυλίδων - λαβάρων*** ὡς ὄντων εἰδώλων τοῦ θεοῦ στυλιδομόρφων, ἀλεξικάκων μὲν εἰς τὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐκστρατείας, πομπευομένων δ' ἀνὰ χεῖρας ἐν ταῖς λειτουργικαῖς λιτανείαις.

Ἀληθῶς κυρίου χαρακτηριστικοῦ παντὸς διασήμου ἱεροῦ λαβάρου ὄντος ἀείποτε τοῦ ἀπ' αὐτοῦ ὡς ἀπὸ θείας τινὸς λαμπάδος ἢ αἰγίδος ἐκπεμπομένου, ἀπαστράπτοντος καὶ ἐκτυφλωτικοῦ τῶν ἀνθρωπίνων ὀφθαλμῶν φωτός, βεβαία φαίνεταί μοι ἡ ἐτυμολογία ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν λέξεων ***λάμπυρον, λάμπουρον*** (νεοελλ. ***φλάμπουρον***) (Θεοκρ. 8, 65) ***λαμπυρίς, λάμπον, λαμπίας*** (ὁ ἥλιος) ***λαμπάς***. Ἡ ἐτυμολογία αὕτη συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν παναρχαίαν χρῆσιν τῶν ἱερῶν μετὰ χρυσοϋφάντων πέπλων στυλίδων ὡς ἱστῶν ***φάρων*** τῆς θέσεως τῶν πρώτων ναῶν, ὡς καὶ πρὸς τὰ κύρια καὶ πανάρχαια τοῦ καρχησίου τῶν ἱστῶν κοσμήματα, ἤτοι τὸν ***χρυσοῦν δίσκον*** τοῦ ***λαμπίου*** Ἡλίου καὶ τὸν ***διπλοῦν ἐπίχρυσον πελέκυν, λάβρον*** ἢ ***λάβρυν*** Διὸς του ***Λαβρανδέως*** (πρβλ. ***Λάβρανδα*** ἢ ***Λάβαρα*** [2] πόλις Καρίας), οὗ ἕνεκα καὶ ὁ διασημότατος ***οἶκος*** αὐτοῦ ἐκαλεῖτο ***Λαβύρινθος,*** ὅστις ἐν Αἰγύπτῳ μὲν ἐφημίζετο ὡς κτισθεὶς ὑπὸ ***Λαβάρεως*** τοῦ ***Φαραὼ*** ἢ βασιλέως [3], ἐν Κρήτῃ δ' εἰκονίζετο ὑπὸ τῶν πάντως γνωριζόντων τὴν πρώτην αὐτοῦ ἔννοιαν Κνωσίων ἐπὶ τῶν ἀρχαϊκῶν νομισμάτων αὐτῶν ὡς ***σταυρὸς μαιανδρικός, γαμμωτὸς*** (swastika), ἔχων ἐν τῷ κέντρῳ ἀστέρα ἀπαστράπτοντα, τὸν ***Ἀστερίωνα*** [4] καλούμενον ταυρόμορφον Δία ἢ ***Μινώταυρον.***

Ὅτι δὲ καὶ ὁ περίφημος ***Φάρος*** τῆς Αἰγύπτου, ἐξ οὗ καὶ πᾶς ***φάρος*** νυκτὸς

---

[1] Smith, Dict. of Christian Antiquities s. v. labarum.

[2] Στέφ. Βυζάντιος ἐν λ. ***Λάβαρα.***

[3] Ἑρρ. Στεφάνου Λεξικὸν ἐν λ. Λαβύρινθος, Λάβαρος, Λάβαρα.

[4] Svoronos, Numismatique de Crète, Πίν. IV 23-26, V, 1-29.

ἔχει ἔκτοτε τὸ ὄνομα, ἔχει τὴν αὐτὴν καταγωγὴν καὶ ἔννοιαν, εἶναι πρόδηλον. Ἀληθῶς γνωρίζομεν ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ φάρος τῆς Αἰγύπτου φέρει ἀπὸ τῆς πρὸ τῆς Ἀλεξανδρείας μικρᾶς νήσου ***Φάρου*** ἢ ***Φαρίας.*** Ἀλλὰ πῶς ἔλαβεν αὕτη τοῦτο καὶ τί σημαίνει ἀρχικῶς τὸ ὄνομα αὐτῆς; Διαφέρουσα τὸ σχῆμα πάσης ἄλλης γῆς ἡ διὰ τῶν προσχώσεων τοῦ Νείλου σχηματισθεῖσα χθαμαλωτάτη Αἴγυπτος οὐδὲν παρουσιάζει ὕψωμα καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἀτελεύτητον ἀκτήν, δυνάμενον νὰ καταστήσῃ αὐτὴν εὐδιάκριτον ἀπό τινος ἀποστάσεως:

οὐ γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ σκοπαὶ οὐ ῥίον, οἵ' ἐπὶ νήσων,
ἀλλὰ χαμαὶ χηλὴ ναύλοχος ἐκτέταται

κατὰ τὸ περίφημον εἰς τὸν ἐν λόγῳ Φάρον τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίγραμμα. Ἐξαίρεσιν ἀπετέλει μόνη ἡ πρὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐν λόγῳ νησὶς Φάρος, ἱερὰ ἀνέκαθεν ***Ἴσιδι τῇ Φαρίᾳ,*** ἤτοι ἀκριβῶς ἐκείνῃ, ἧς ὁ ἱστὸς τοῦ ἱεροῦ πλοίου φέρει τὸν ἱερὸν πέπλον, ἤτοι ***φᾶρος,*** αὐτῆς ἀντὶ ἱστίου. Ἐπ' αὐτῆς ἄρα ἐν παναρχαίοις χρόνοις θὰ εἶχεν ἱδρυθῇ ὑπό τινος τῶν ***φαραὼ*** βασιλέων κατὰ τὰ τότε κρατοῦντα μέγας ἱερὸς κιονολατρικὸς ἱστός, εἴδωλον τῆς θεᾶς τῶν ναυτιλλομένων Ἴσιδος, οὗ τὸ ἀπαστράπτοντι χρυσῷ πεποικιλμένον ***φᾶρος*** [1] (πρβλ. ***φάρσος*** τὸ ῥάκος) ἢ πέπλος θὰ ἐχρησίμευε μακρόθεν ὡς τὸ πρῶτον εὐδιάκριτον ***σημεῖον*** κατευθύνσεως τοῖς ναυτιλλομένοις Ἕλλησιν, οἵτινες οὕτω θὰ ἔδωκαν τῇ νήσῳ φυσικώτατα τὸ ὄνομα ***Φάρος*** ἢ ***Φαρία,*** ὡς καὶ νῦν δίδεται τὸ ὄνομα τοῦτο πάσῃ ὁμοίας φύσεως καὶ χρήσεως ἐρημονήσῳ. Ἐξ ὁμοίων δὲ πάντως ἱερῶν ἱστῶν ἐκλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πλεῖσται ἄλλαι νῆσοι καὶ πόλεις, ὧν μνημονεύω ἐνταῦθα πρῶτον τὴν Εὐβοϊκὴν ***Ἱστίαιαν,*** τὴν κύριον αὐτῆς νομισματικὸν σύμβολον ἔχουσαν τοιαύτην πλοίου ἱερὰν στυλίδα ***(ἱστὸν)*** τῆς Ἀθηνᾶς (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 32 σημ. 1), δεύτερον τὴν ἐν Κρήτῃ πόλιν ***Ἱστοὶ*** τῶν Κυνοσουρίων Κυδωνιατῶν [2],— ὧν ὁ ἀστερισμὸς τῆς κυνὸς σχῆμα ἐχούσης ***Κυνοσούρας*** (Μικρᾶς Ἄρκτου) ἐνθυμίζει ἡμῖν τὸ ὄνομα τοῦ Κυνὸς ***Λάμπουρος*** (Θεοκρ. 8, 65),— τρίτον τὸ τοῦ ὑφόρμου ***Ἱστοὶ*** τῆς νήσου Ἰκαρίας, νῦν καλουμένου ***Ἁρμενιστὴς*** (ἀπὸ τοῦ ***ἁρμένου*** ἱστίου) [3] καὶ τέταρτον τὴν νῆσον τῆς Λιβύης ***Ἱστὸν*** τὴν ὑπὸ Λιβύων μὲν ***Οὐδενόην*** (γρ. ***Οὐδονόην,*** ὅ ἐστιν ***ὁδηγὸν*** τῶν ναυτιλλομένων), ὑπὸ δὲ τῶν Φοινίκων ***Κέλλα ῥαφσάθ,*** «***ὃ ἑρμηνεύεται ἱστὸς νεώς, νηῒ γάρ ἐστι παραπλήσιος***» [4]. Τοιοῦτος μέγας ἱστὸς ἦτο ἱδρυμένος καὶ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἱερᾶς νήσου Δήλου, ἐν

---

[1] Σουΐδας ἐν λ.

[2] Eratosth. Cataster 2.

[3] Στραβ. ΙΔ', 639. — Pauly-Wissowa, R. Enc. ἐν λ. Histoi.

[4] Στεφ. Βυζαντ. ἐν λ. ***Ἱστός.***

τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις φερόμενος ἐπὶ βάθρου δωρηθέντος ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς νήσου Κέας, ***ἱστιοφορίου*** δὲ (οὐχὶ ***ἱστιητορίου***) καλουμένου [1].

Τοῦ ἱεροῦ ὅμως ἀρχικοῦ ἱστοῦ καὶ φάρους τῆς νήσου Φαρίας τῆς Ἀλεξανδρείας ἔχοντος τὸ ἐλάττωμα νὰ λάμπῃ μακρόθεν καὶ ὁδηγῇ τοὺς ναυτιλλομένους μόνον ἐν ἡμέρᾳ, οἱ Πτολεμαῖοι ἀντικατέστησαν αὐτὸν δι' ἑτέρου λειψάνου τῆς παλαιᾶς κιονολατρίας, ἤτοι κολοσσιαίου τὸ ὕψος ***πύργου*** [2] ἐκ λίθου λευκοῦ ***«σημείου ὑψηλοῦ καὶ λαμπροῦ τοῖς ἀπὸ τοῦ πελάγους προσπλέουσιν ὥστε εὐστοχεῖν τῆς τοῦ λιμένος εἰσβολῆς»*** [3] τὴν ἡμέραν, ***«ἐκπυρσεύοντα δὲ τὴν νύκτα τοῖς καταπλέουσιν ἐπὶ τριακοσίοις σταδίοις ὡς ἐν νυκτὶ πόρρωθεν ὁρμίζοιντο πρὸς τὴν δυσχέρειαν τοῦ κατάπλου»*** : [4]

τοῦ χάριν εὐθεῖάν τε καὶ ὄρθιον αἰθέρα τέμνων
πύργος ὅδ' ἁπλάτων φαίνετ' ἀπὸ σταδίων
ἤματι· πανν ύχιος δὲ θέων σὺν κύματι ναύτης
ὄψετ' ἐκ κορυφῆς πῦρ μέγα καιόμενον

κατὰ τὸ αὐτὸ ἐπ' αὐτοῦ ἀρχαῖον ἐπίγραμμα τοῦ Ποσειδίππου (Thiersch ἔ. ἀ. σ. 33).

Φυσικὰ εἰς τὸ ὡς ἓν τῶν ἑπτὰ θαυμάτων φημιζόμενον ***φρυκτώριον*** τοῦτο ἐδόθη τὸ ὄνομα τοῦ ὃ ἀντικατέστησε λαμπροῦ φάρους κιονολατρικοῦ λαβάρου, ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον ὠνομάσθη ἡ νησίς. Ἔκτοτε ***φάρος*** ἐκλήθη πᾶς πύργος φωτός, πᾶν φρυκτώριον πρὸς χρῆσιν τῶν ναυτιλλομένων. Διάδοχοι δ' αὐτοῦ εἶναι ὄχι μόνον οἱ τὸ σχῆμα αὐτοῦ ἀντιγράφοντες ***μιναρέδες*** (ἤτοι ***πύργοι φωτὸς***) τῶν ναῶν τῶν μωαμεθανῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑψηλά, εὐθυτενῆ ὡς ἱστοὶ καὶ μακρόθεν ὁρατὰ κωδωνοστάσια τῶν ναῶν μας, ὧν αἱ ἐπίχρυσοι στέγαι καὶ κοντοὶ καὶ σημαῖαι καὶ αὐτὸς ὁ ἦχος τῶν κωδώνων χρησιμεύουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς ὡς τόσοι ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως θεῖοι ὁδηγοὶ καὶ σωτῆρες τῶν χειμαζομένων ναυτῶν καὶ ὁδοιπόρων [5].

Ὁ διάσημος αἰγυπτιολόγος G. Maspero (ἔ. ἀ. σελ. 118) ἀναφέρων τοὺς τὰ προπύλαια τῶν τεμενῶν τῶν ἀρχαιοτάτων ναῶν τῆς Αἰγύπτου κοσμοῦντας δύο τεραστίους τὸ μέγεθος τεταινιωμένους ἱστοὺς ἑρμηνεύει αὐτοὺς ἁπλῶς ὡς οὐδεμίαν ἄλλην βαθυτέραν ἔννοιαν ἔχοντας παρὰ «pour attirer de loin l'attention des fidéles», δηλαδὴ ὡς ἁπλᾶς διαφημίσεις (reclames). Ἀλλ' ὅταν ποτὲ διὰ τῆς

---

[1] Ἰδὲ περὶ τούτου λεπτομερῶς Svoronos - Couchoud ἐν BCH. XLV, 1921 σελ. 287 κέξ. ὡς καὶ τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ ὑπὸ τύπωσιν βιβλίου μου Protogonia, religion et civilisation protohélléniques σ. 17.

[2] Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ πύργου ἐν τῇ κιονολατρείᾳ ἰδὲ τὴν ὑπὸ P. Girard ὡραίαν μελέτην Aias fils de Télamon, étude de mythologie heroïque: Rev. etud. grec. XVIII, 1905 σελ. 1 κέξ. 31 κέξ.

[3] Στράβ. XVII, 971.

[4] Ἰωσηπ. *Ἰουδ. πολ.* IV, 10, 5.

[5] E. Thiersch, Pharos ἔ. ἀ.

ἑρμηνείας τῶν νῦν τοῖς σοφοῖς ἀκατανοήτων πολυαριθμοτάτων θρησκευτικῶν μνημείων καὶ εἰκόνων τῆς λατρείας τοῦ πρώτου προϊστορικοῦ αἰγαίου πολιτισμοῦ καὶ κατ' ἀκολουθίαν διὰ τῆς δι' αὐτῶν ἀνόδου πρὸς τὴν κατὰ χιλιετηρίδας ἀρχαιοτέραν προϊστορικὴν ἐποχὴν τοῦ θνητοῦ βασιλέως τῆς Κρήτης Διὸς ἐπιτευχθῇ ἡ ἀνακάλυψις τῆς μυστηριώδους νῦν ἀληθοῦς ἐθνολογικῆς προελεύσεως τῶν Αἰγυπτίων καὶ τοῦ θρησκεύματος αὐτῶν, τότε θὰ ἴδωμεν μετὰ καταπλήξεως ὅτι οἱ κολοσσιαῖοι οὗτοι τῶν πρώτων αἰγυπτιακῶν τεμενῶν ἱστοὶ οὐδὲν ἄλλο εἶναι κατὰ βάθος καὶ ἀρχικῶς ἢ τὰ κιονόμορφα κολοσσιαῖα ***ξόανα*** θεῶν τῆς πρωτογόνου τῶν Αἰγαιοπελαγιτῶν λατρείας, ὧν ***διάδοχοι*** μὲν εἶναι οἱ ἱστοί, στῦλοι καὶ στυλίδες θεοὶ τῶν προϊστορικῶν Κρητῶν τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἁγ. Τριάδος ἢ τῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων Κείων καὶ Δηλίων [1], λαμπρότατοι δ' ***ἀπόγονοι,*** ὑπὸ ἀνθρωπομορφικὴν μορφήν, ὄχι μόνον οἱ κολοσσιαῖοι καὶ μακρόθεν τοῖς ναυτιλλομένοις ὁρατοὶ κολοσσιαῖοι ἀρχαϊκοὶ κοῦροι ***Ἀπόλλωνες (;)*** ὀρθότερον δ' εἰπεῖν ***Μεγάλοι Θεοὶ*** [2] τῶν νήσων, ὡς ἡ Δῆλος (κολοσσὸς «Ἀπόλλωνος»), ἢ ἀκρωτηρίων, ὡς τὸ Σούνιον (κολοσσοὶ «***Διοσκούρων***»), ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν ἀκροπόλεων αὐτῶν μεταγενέστεροι κολοσσοί, ὧν μεταξὺ πρωτεύουσαν θέσιν κατέχουσιν αἱ τοῦ Φειδίου ***Πρόμαχος Ἀθηνᾶ*** τῶν Προπυλαίων καὶ ***Παρθένος Ἀθηνᾶ*** τοῦ Παρθενῶνος.

Ἐπιβίωσιν δ' ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις τῶν δύο ἀρχικῶν λατρευτικῶν κιόνων ὑπὸ τὴν πρωτόγονον αὐτῶν μορφὴν ὡς στύλων, ***παλλαδίων*** τῆς προϊστορικῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων, ἀνευρίσκω πλὴν ἄλλων, περὶ ὧν εἰς ἄλλοτε [3], εἰς τοὺς δύο ἐντελῶς ἀκατανοήτους μέχρι τοῦδε στύλους τῶν περιφήμων ***Παναθηναϊκῶν ἀμφορέων*** ἄθλων τῶν ἐν Ἀθήναις ἀγώνων τῆς μεγάλης ἐκείνης ἑορτῆς αὐτῆς ταύτης τῆς ***Πολιάδος*** Ἀθηνᾶς, καθ' ἣν συνετελεῖτο καὶ ἡ πομπὴ τοῦ ἱεροῦ πέπλου τοῦ Ἐρεχθείου. Οἱ ἐπὶ τῶν ἀμφορέων τούτων παρὰ τὰ ἀνθρωπόμορφα Παλλάδια τ[illegible]οι δύο στῦλοι οὗτοι φαίνονται μὲν ἡμῖν ἐπὶ τῶν ἀγγείων τούτων ὡς μικροί τινες τὸ μέγεθος, πάντως ὡς ἐκ τοῦ περιωρισμένου χώρου τοῦ ἀγγείου ἐν ᾧ ἀπεικονίζονται, εἶναι ὅμως τεράστιοι νοητῶς ὡς οἱ τῆς νῦν Ἀκαδημίας ἡμῶν, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν ἀγαλμάτων, ἅτινα φέρουσιν ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῶν. Τὴν ἔννοιαν αὐτῶν ὡς δύο κολοσσιαίων κιονολατρικῶν Παλλαδίων αὐτῆς ταύτης τῆς πολιούχου Πολιάδος Ἀθηνᾶς σαφεστάτην καθιστῶσιν ἐμοὶ τὰ ***δύο*** παρὰ τοὺς κίονας τούτους ἀπεικονιζόμενα ἀνθρωπόμορφα Παλλάδια τῆς Προμάχου καὶ Πολιάδος Ἀθηνᾶς [4], ὧν μάλιστα τὸ ἕτερον ἀντικαθιστᾶται ἐπὶ τῶν ψευδοαθηναϊκῶν λεγομένων ἀμφορέων δι' εἰκό-

[1] Svoronos - Couchoud, ἔ. ἀ.

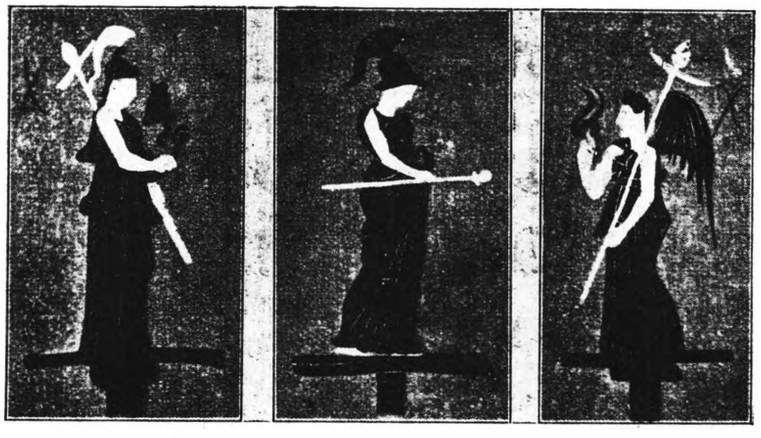
[2] Σβορῶνος ΔΕΝΑ, XVIII, 1916/7 σελ. 130 - 132.

[3] Πρβλ. Σβορώνου, ***Λείψανα κιονολατρείας ἐν Ἀθήναις : Ἀρχ. Ἐφημ.*** 1917 σελ. 94 - 104.

[4] Reinach, Rep. vas. I σελ. 145, 2.

νος τοῦ ἀνέκαθεν ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ παρὰ τῇ Πολιάδι συλλατρευομένου Ἑρμοῦ, ἢ τοῦ ἰσχυροῦ ***Προμάχου καὶ Ἀλεξικάκου*** θεοῦ τῶν πόλεων Ἡρακλέους [1]. Τὰ ***δύο*** ὅμως ταῦτα ἀνθρωπόμορφα Παλλάδια τῆς Ἀθηνᾶς ἀντικαθιστῶνται κατὰ κανόνα ἐλλείψει χώρου ἐπὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐκ πάσης ἐποχῆς ἀττικῶν Παναθηναϊκῶν ἀμφορέων ὑπὸ ἑνὸς καὶ μόνου Παλλαδίου Ἀθηνᾶς, τοῦ γνωστοῦ πολεμικοῦ καὶ ἀλεξικάκου χαρακτῆρος, τῆς διηρμένα ἐχούσης τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα πολιούχου τῶν Ἀθηναίων θεᾶς [2].

Ἐπὶ τῶν παρὰ τὴν θεὰν ἱσταμένων δύο ἐν λόγῳ κιόνων τῶν ἀμφορέων τούτων εὑρίσκομεν ἱδρυμένα συνηθέστατα μὲν ἀνθρωπόμορφα Παλλάδια ἢ ἄλλα ἀγάλματα αὐτῆς ταύτης τῆς θεᾶς, ἣν οἱ κίονες οὗτοι ἀρχικῶς δηλοῦσιν [3] — ἐνίοτε

Εἰκ. 29. Α Β Γ

μάλιστα φερούσης αὐτὴν ταύτην τὴν ἱερὰν στυλίδα τοῦ λαβάρου τοῦ Ἐρεχθείου (Εἰκ. 29 Α-Β) [4] — συχνὰ δὲ ἀγάλματα ταυτοσήμων τῇ θεᾷ θεοτήτων ***προμάχων*** τῆς ἀκροπόλεως ἢ τῆς ἀττικῆς γῆς ἐν γένει, οἷα ἡ διάκονος αὐτῆς Νίκη [5], φέρουσα καὶ αὕτη ἐνίοτε τὴν ἱερὰν ναυτικὴν ***στυλίδα*** τῆς Ἀκροπόλεως (Εἰκ. 29, Γ) [6], ὁ ἐπὶ τοῦ ἅρματος τῶν δύο ἱερῶν δρακόντων τῆς Ἀκροπόλεως φερόμενος Τριπτόλεμος [7], ἡ Τύχη τῆς πόλεως [8], τέλος δ' ἅπαξ καὶ ἄγαλμα νικηφόρου Ἀθη-

[1] Reinach, Ἔ. ἀ. I, 257, 6; 257, 7. II, 42, 3.

[2] Reinach, Ἔ. ἀ. I, 68; 73; 145; 210[1-2]; 212[1-4]; 215[2-3]; 483; II, 204 cte.—Rayet et Collignon, Histoire de la céramique grecque p. 129-142. — F. Hoeber, Griechische Vasen. München 1909 σελ. 72 κτλ.

[3] Reinach, Ἔ. ἀ. I, 210, 2, 4, 7.

[4] Reinach, Ἔ. ἀ. I, 212, 1. — Babelon, La Stylis: Melanges numismatiques, I σελ. 199 pl. XIV A-B.

[5] Reinach, Ἔ. ἀ. I, 210, 5-6, 8-9.

[6] Reinach, Ἔ. ἀ. I, 210, 3. — Babelon Ἔ. ἀ. Πίν. XIV, C.

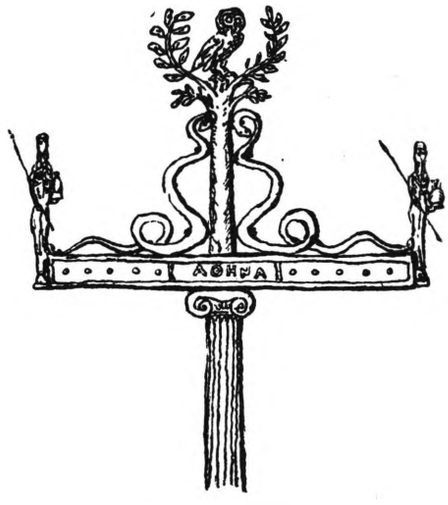
[7] Reinach, Ἔ. ἀ. I, 210 1-3; 212, 2.

[8] Reinach, Ἔ. ἀ. I, 210, 4.

ναίου τινὸς στρατηγοῦ ἢ πολιτικοῦ (Λυκούργου;)[1] ἀνδρός. Ἐπίσης συχνὰ συντομίας χάριν ἀντὶ ἀγαλμάτων θεῶν εὑρίσκομεν ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ δύο στύλων ἱδρυμένα τὰ σύμβολα αὐτῶν, τὴν γλαῦκα δηλαδή[2], ἢ συχνότερον δύο ἀλέκτορας, σύμβολα τῶν Παναθηναϊκῶν ἀγώνων[3], καὶ ἐπὶ πᾶσι τοὺς δύο ἐκείνους λέοντας[4] τῆς πρωτογόνου μονοθεϊκῆς ***Μεγάλης θεᾶς*** τοῦ Αἰγαίου καὶ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, πολιούχου τῶν τότε καὶ κατόπιν ἀκροπόλεων, θεᾶς λαβούσης σὺν τῷ χρόνῳ ἀπὸ τοῦ τόπου τὸ ὄνομα τῆς πολιούχου τῶν Ἀθηναίων θεᾶς ***Ἀθηναίας.*** Περὶ τούτων ὅμως πάντων λεπτομερῶς πραγματεύομαι ἐν τῷ ὑπὸ τύπωσιν νέῳ βιβλίῳ μου Protogonia, ἐν ᾧ θὰ εὕρωμεν ἐπιζῶσαν μέχρι τοῦ νῦν τὴν πρωτόγονον ταύτην «***Μεγάλην θεὰν***» καὶ «***πανύμνητον Μητέρα***» ὑπὸ τὰς ποικιλοτάτας ἰδιότητας καὶ ἐπωνυμίας αὐτῆς ἐν τῇ Μεγάλῃ ἡμῶν νῦν θεᾷ, ἣν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐν πάσῃ στιγμῇ ἐπικαλεῖται μέχρι τοῦ νῦν ὁ λαὸς ἡμῶν, ἤτοι ***Παναγίαν τὴν πανύμνητον Μητέρα*** τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς νέας ἡμῶν χριστιανικῆς θρησκείας.

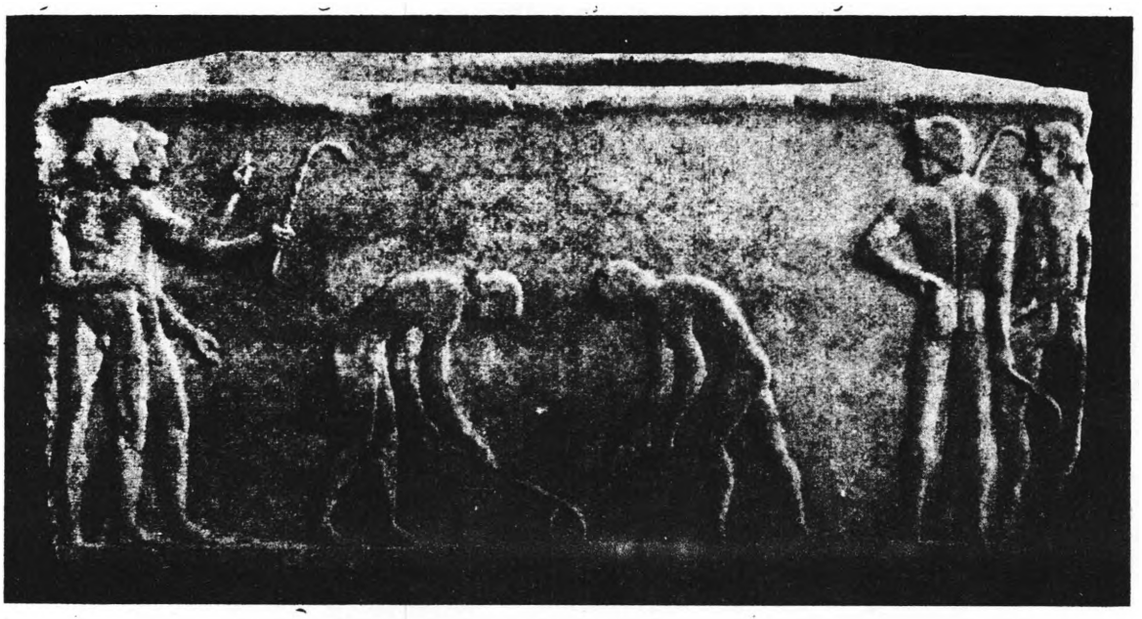
(Ἀθῆναι 9βριος 1921).

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΣ

Εἰκ. 30.

[1] Reinach, ἔ. ἀ. I, 212, 1.
[2] Reinach, ἔ. ἀ. I, 257, 8.
[3] Reinach, ἔ. ἀ. I, 68; 212. 3-4; 215, 1-3; II 204.
[4] Reinach, ἔ. ἀ. I, 73..

Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 3477. Νεαροὶ Ἀθηναῖοι κερητίζοντες.

ΚΕΡΗΤΙΖΟΝΤΕΣ

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν παράστασιν τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ δευτέρου ἐκ τοῦ κτήματος Πουλοπούλου[1] ἀρχαϊκοῦ βάθρου, τοῦ δημοσιευομένου ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ κ. Φιλαδελφέως, νομίζω ὅτι εἶναι πολύτιμον πρὸς ἑρμηνείαν μοναδικὸν ἐκ τοῦ Πλουτάρχου χωρίον, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι εἰς τὴν παιδιὰν ταύτην ἀναφέρεται.

Ἐν τῷ ἐν τοῖς Βίοις τῶν δέκα ῥητόρων περιεχομένῳ βίῳ τοῦ Ἰσοκράτους κεφ. 4 μνημονεύει ὁ Πλούταρχος περὶ τοῦ ῥήτορος καὶ τὸ ἑξῆς· «***λέγεται δὲ καὶ κερητίσαι ἔτι παῖς ὤν· ἀνάκειται γὰρ ἐν ἀκροπόλει χαλκοῦς ἐν τῇ σφαιρίστρᾳ τῶν Ἀρρηφόρων κερητίζων †ἔτι παῖς ὤν, ὡς εἶπόν τινες†.***

Τινὲς τῶν ἐκδοτῶν τοῦ Πλουτάρχου, ἐν οἷς καὶ ὁ νεώτατος Βερναρδάκης Plutarchi Moralia V, 165, γράφουσι κατὰ τὸν παλαιὸν Turnebus ***κελητίσαι***

---

[1] Τὸ τεῖχος, ἐν τῷ ὁποίῳ εὑρέθησαν ἐνφκοδομημένα τὰ τρία ἀνωτέρω δημοσιευόμενα ἀρχαϊκὰ βάθρα, συγκείμενον ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου, δὲν παρέχει τὴν ὄψιν τῆς Θεμιστοκλείου τειχοποιΐας, οἵαν πιθανώτατα καθώρισεν αὐτὴν ὁ Noack ἐν Athen. Mitteil. XXXII 1907, 123 ἑ., 128 ἑ., ἐπιβάλλεται ἄρα πᾶσα ἐπιφύλαξις ὡς πρὸς τὴν χρονικὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν κατεσκευάσθη. Ὅτι εἶναι δυνατὸν ἀρχαϊκὰ ἔργα ἐντετειχισμένα ποτὲ ἐν τῷ Θεμιστοκλείῳ τείχει νὰ ἔτυχον νέας ἐντειχίσεως εἰς νεώτερα τείχη μετὰ τὴν ἐνδεχομένην κρήμνισιν μέρους τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους πρὸς ἐπισκευὴν ἐν νεωτέροις χρόνοις, εἶναι ἤδη γνωστόν. Παραδείγματα συνέλεξεν ὁ Wolters παρὰ Conze Att. Grabreliefs I Texts. 51 ἑ. καὶ ὁ Noack αὐτ. 513.

ἀντὶ τοῦ ἀγνώστου αὐτοῖς ***κερητίσαι,*** μολονότι δὲν φαίνεται, διατὶ ἐνεῖχεν ἔκτακτόν τινα σημασίαν τὸ νὰ ***κελητίσῃ*** ὁ Ἰσοκράτης ἔτι παῖς ὢν καὶ νὰ παρασταθῇ κελητίζων καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ ***σφαιρίστρᾳ*** τῶν Ἀρρηφόρων ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἄλλοι τῶν ἐκδοτῶν, καίπερ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκφέρωσι πραγματικὴν τῆς λέξεως ἑρμηνείαν, κατέλιπον αὐτὴν ἀδιόρθωτον.

Ὁ Κοραῆς ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἰσοκράτους τόμ. β΄ σελ. κη΄ σημ. ι λέγει «ἐν ἄλλοις κερητίσαι ἀντὶ τοῦ κελητίσαι ὡς καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς κερητίζων ἀντὶ τοῦ κελητίζων· οὐδὲν μᾶλλον νοητῶς». Σημαντικώτατον εἶναι ὅτι ἡ λέξις ***κερητίσαι*** εὑρίσκεται καὶ παρ' Ἡσυχίῳ, ὁ ὁποῖος ἑρμηνεύει ***κερητίσαι· βασανίσαι,*** ὁ δὲ ἐκδότης τοῦ Ἡσυχίου M. Schmidt ἐρωτᾷ: ***πειρητίσαι?*** Διὰ τῆς μνείας ταύτης τοῦ Ἡσυχίου δὲν προάγεται μὲν ἀμέσως ἡ κατανόησις τῆς λέξεως, ἀλλ' ἐξασφαλίζεται πάντως ἡ ὕπαρξις αὐτῆς.

Ἤδη ὁ παλαιὸς Faber ἐν Agonistica I, 6, 1814 ἑ. (πρβ. Krause Gymnastik und Agonistik I, 311 σημ. 4) ἐσχέτισε τὸ κερητίζειν πρὸς τὴν σφαιρομαχίαν, ἑρμηνεύει δέ: equidem ad pilae lusum ita refero ut κερητίσαι esset cornu pilam sive follem impellere, cornu autem hoc est operimento corneo pugnis aut extremis brachiis aptato. Τὴν ὀξεῖαν ταύτην ἑρμηνείαν τοῦ Faber ἐνισχύει ἡ ὕπαρξις τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἰσοκράτους ἐν τόπῳ οὐχὶ ἀδιαφόρῳ πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ σχεδὸν διδάσκοντι τὸ θέμα τῆς παραστάσεως τοῦ ῥήτορος ἔτι παιδὸς ὄντος δηλ. ἐν τῇ ***σφαιρίστρᾳ*** τῶν Ἀρρηφόρων, διότι εἶναι φανερὸν ὅτι ἀγάλματα ἱδρυμένα ἐν τῇ σφαιρίστρᾳ φυσικὸν ἦτο νὰ ἀνεφέροντο εἰς σχετικὰ πρὸς τὴν σφαιρίστραν ἀγωνίσματα. Εἶναι δὲ τοῦτο τοσούτῳ μᾶλλον ἀναγκαῖον, καθ' ὅσον ἔχομεν καὶ τὴν περὶ τοῦ σχήματος τοῦ παιδὸς Ἰσοκράτους ὡς κερητίζοντος ῥητὴν καὶ διπλῆν δήλωσιν τῆς παραδόσεως. Ὅλως δὲ ἄτοπον θὰ ἦτο νὰ δεχθῶμεν ἐν σφαιρίστρᾳ ***κελητίζοντος*** ἀνδριάντα. Ἤρκει δὲ ἤδη καὶ πρότερον τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο καὶ μόνον ἄνευ τῆς παρὰ τοῦ Ἡσυχίου ἐνισχύσεως, ἵνα ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς διορθώσεως τῆς δι' ὅλων τῶν κωδίκων οὕτω παραδεδομένης γραφῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Madvig, προτιμήσας μετὰ τοῦ Turnebus τοῦ ἀγνώστου ***κερητίζειν*** τὸ γνωστὸν ***κελητίζειν,*** ἤχθη ἀναγκαίως εἰς τὴν ἐκβολὴν καὶ τῆς παρὰ τὸ κελητίζειν πολὺ ἐνοχλούσης ***σφαιρίστρας*** καὶ ἔγραψεν ἀντ' αὐτῆς ***εἰς ἀριστερά!!*** Ἀλλὰ πάντα ταῦτα φαίνονται ὅλως περιττά, ἔχει δὲ καλῶς ἡ παραδεδομένη γραφή. Ἡ ὀξυνουστάτη ἑρμηνεία τοῦ Faber, ἡ ἐντελῶς παροραθεῖσα μέχρι τοῦδε, κυροῦται, νομίζω, νῦν ἀδιασείστως διὰ τῆς παραστάσεως τοῦ νέου ἀναγλύφου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 3477, δυνάμεθα δὲ νὰ ὀνομάσωμεν ***κερητίζοντας*** τοὺς ἐπ' αὐτοῦ παίζοντας hockey νεαροὺς Ἀθηναίους μετὰ τῶν εἰς κερατοειδῆ καμπὴν ἀπολεγόντων ῥαβδίων. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῶν ῥαβδίων τούτων εἶναι ἄξιον παραθέσεως ἐνταῦθα καὶ τὸ πολύτιμον χωρίον

τοῦ βυζαντινοῦ συγγραφέως τοῦ 14ου αἰῶνος Κιννάμου Ἱστορ. VI 5, ὁ ὁποῖος περιγράφει μόνος αὐτὸς μετὰ περισσῆς ἀκριβείας συγγενῆ διὰ μικρᾶς σφαίρας παιδιάν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐγίνετο χρῆσις ῥάβδων ἐπικαμπῶν ἄνω, φερουσῶν δὲ μεταξὺ καμπῆς καὶ στελέχους πλέγμα δικτυωτὸν οἷον τὸ τοῦ σημερινοῦ σφαιριστικοῦ πλήκτρου, τοῦ τέννις, τῆς ῥακέττας ἢ μᾶλλον ὁμοιάζον πρὸς τὸ πλῆκτρον τοῦ La crosse καλουμένου σφαιριστικοῦ γυμνασίου, τοῦ προσφιλοῦς τοῖς Ἄγγλοις καὶ Ἀμερικανοῖς, μάλιστα δὲ τοῖς Καναδοῖς. Τὸ χωρίον τοῦ Κιννάμου ἔχει ὡς ἑξῆς· «***νεανίαι τινὲς εἰς ἴσα διαιρεθέντες ἀλλήλοις σφαῖραν, σκύτους μὲν πεποιημένην, μήλῳ δὲ παρεμφερῆ τὸ μέγεθος, εἰς χῶρόν τινα ὕπτιον ἀφιᾶσιν, ὃς ἂν δηλαδὴ συμμετρησαμένοις αὐτοῖς δόξῃ, ἐπ' αὐτήν τε οἷόν τι ἆθλον ἐν μεταιχμίῳ κειμένην ἀπὸ ῥυτῆρος ἀντιθέουσιν ἀλλήλοις, ῥάβδον ἐνδέξια χειριζόμενος ἕκαστος συμμέτρως μὲν ἐπιμήκη, εἰς δὲ καμπήν τινα πλατεῖαν ἄνω τελευτῶσαν, ἧς τὸ μέσον χορδαῖς τισι χρόνῳ μὲν αὐανθείσαις, ἀλλήλαις δὲ δικτυωτόν τινα ξυμπεπλεγμέναις διαλαμβάνεται τρόπον. Σπουδὴν μέντοι ἑκάτερον πεποίηται μέρος, ὅπως ἂν ἐπὶ θάτερον προτερήσαντες μεταγάγωσι πέρας, ὃ δηλονότι ἀρχῆθεν αὐτοῖς ἀποδέδασται. Ἐπειδὰν γὰρ ταῖς ῥάβδοις εἰς ὁποτερονοῦν ἐπειγόμενος ὁ σφαῖρος ἀφίκηται πέρας, τοῦτο ἡ νίκη ἐκείνῳ τῷ μέρει γίνεται***». Ἡ παιδιά, τὴν ὁποίαν περιγράφει ὁ Κίνναμος, εἶναι ἡ καὶ ἄλλως γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα ***ἁρπαστὸν*** ἢ ***φαινίνδα.*** Πρβ. Grasberger Erziehung und Unterricht im klass. Altertum I 94 ἑ.

Ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου ὑπάρχει μὲν ἡ «εἰς καμπήν τινα πλατεῖαν ἄνω τελευτῶσα» ῥάβδος, ἐλλείπει δ' ὅμως τὸ δικτυωτὸν πλέγμα, τὸ ὁποῖον, ὅπως πείθει ἡ ἐξέτασις τοῦ λίθου, οὐδὲ χρωματικῶς ἦτό ποτε δεδηλωμένον. Ὥστε δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς παιδιᾶς.

Ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ παιγνίου δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ τότε καὶ τὸ παρ' Ἡσυχίῳ κείμενον ὡς μεταφορικῶς εἰρημένον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ βασανίζειν. Ὅτι δὲ καὶ ἄλλως πᾶσαι αἱ διὰ μικρᾶς σφαίρας ἀθλητικαὶ παιδιαὶ ἦσαν αὐτὸ τοῦτο βασανιστικαί, διδάσκουσι σαφῶς ὅ τε Ἀθήναιος καὶ ὁ Γαληνός. Ὁ μὲν Ἀθήναιος Δειπνοσ. I, 14 f κεφ. 26 λέγει «***πολὺ δὲ τὸ σύντονον καὶ καματηρὸν τῆς περὶ τὴν σφαιριστικὴν ἁμίλλης τό τε κατὰ τοὺς τραχηλισμοὺς ῥωμαλέον***». Ὁ δὲ Γαληνὸς ***περὶ τοῦ διὰ μικρᾶς σφαίρας γυμνασίου 2*** ἀναφέρει «***πολλοῖς μὴν τραχηλισμοῖς, πολλαῖς δ' ἀντιλήψεσι παλαιστικαῖς ἀναμεμιγμένον, ὥστε κεφαλὴν μὲν καὶ αὐχένα πονεῖσθαι τοῖς τραχηλισμοῖς, πλευρὰς δὲ καὶ θώρακα καὶ γαστέρα ταῖς τε τῶν ὀμμάτων μετάρσεσι καὶ θέσεσι καὶ ἀπώσεσι καὶ ὑποστηρίξεσι καὶ ταῖς ἄλλαις παλαιστικαῖς λαβαῖς.***

Τὸ δεύτερον τοῦτο χωρίον ἐκτὸς τῆς ἐναργείας, μεθ' ἧς παριστᾷ τὴν καθ' ὅλου φύσιν τῆς παιδιᾶς, εἶναι καὶ διὰ τὰς λεπτομερείας τῆς περιγραφῆς πολύτιμον, διότι προσαρμόζεται νῦν ἀκριβέστατα εἰς τὴν θαυμασίαν παράστασιν τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς πρώτης βάσεως, ἡ ὁποία ἀπεικονίζεται ἀνωτέρω ἐν σελ. 5 καὶ εἶναι ἀναμφισβητήτως ἐνιαία, ὅπως καὶ αἱ λοιπαί.

Ὁ τύπος τοῦ ῥήματος διὰ τοῦ Η παρὰ τὸν ἐπ' ἄλλης ἐννοίας γνωστότατον ***κερᾱτίζειν***, ἴσως δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ἐκ τῆς Ἰωνικῆς πιθανώτατα καταγωγῆς τῆς σφαιριστικῆς· ταύτης παιδιᾶς, ἀφοῦ καθ' Ἡρόδοτον I 94 καὶ Plin. NH VII 205 ἐξ ἀνατολῶν εἶλκε τὴν καταγωγὴν καὶ ἡ παιδιὰ τῆς σφαίρας, ἡ ὁποία συνεδέετο πρὸς τοὺς Λυδοὺς ἐν τῇ παραδόσει ἐκείνῃ. Τίς οἶδε δέ, μὴ καί τινα τῶν παρὰ τῷ Πλινίῳ Nat. Hist. XXXIV, 75. 78 ἀναφερομένων ὡς ἔργων διασήμων καλλιτεχνῶν τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, τοῦ τε Καννάχου καὶ τοῦ Ἡγίου, ἀγαλμάτων κελητιζόντων παίδων (pueri celetizontes) εἶναι κερητίζοντες (ceretizontes) καταποθέντες ὑπὸ τῶν γνωστοτέρων κελητιζόντων παρὰ τοῖς βιβλιογράφοις. Ἡ Sellers (Strong) ἐν The elder Pliny's chapters on the History of Art σελ. 61 εἰς βιβλ. 34, 75 ἀναφέρουσα πρὸς ἑρμηνείαν τοῦ χωρίου τοῦ Πλινίου τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱππεύοντας παῖδας, τόν τε Αἴσυπον τὸν υἱὸν τοῦ Τίμωνος καὶ τοὺς ἐν τῷ ἀναθήματι τοῦ Ἱέρωνος ***ἐπὶ τῶν ἵππων καθεζομένους παῖδας,*** ἔργα τοῦ Καλάμιδος (Παυσαν. VI, 2, 8 - 12, 1), ὡς καὶ ἄγαλμα ἐν τῷ Palazzo Orlandi τῆς Φλωρεντίας (Arndt - Amelung Einzelv. 242), περιλαμβάνει καὶ τὸν χαλκοῦν ἀνδριᾶντα τοῦ Ἰσοκράτους δεχομένη αὐτόν, καθ' ἣν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτῆς ἔκδοσιν τοῦ Πλουτάρχου, ὡς κελητίζοντα, ἐσφαλμένως, βεβαίως, μεθ' ὅσα ἀνωτέρω εἶπον.

Καὶ ὁ Jahn - Michaelis Arx Athenarum σελ. 72 εἰς κεφ. 27, 15 παραθέτει τὸ χωρίον ἐν τῇ γραφῇ ***κελητίσαι*** μηδὲ μνείας ἀξιῶν τὴν ἄλλην γραφήν.

Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ ῥῆμα ***κελητίζειν*** εἶναι μάλιστα ποιητικὸν (ἰδίᾳ παρὰ τῷ κωμικῷ Ἀριστοφάνει ἐπὶ διφορουμένης ἀσέμνου ἐννοίας κείμενον), ἐν ᾧ παρὰ τῷ Παυσανίᾳ ἢ παρ' ἄλλῳ τινὶ τῶν Ἑλλήνων τεχνοκριτῶν πεζογράφων πρὸς δήλωσιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος καὶ ὡς τεχνικὸς τρόπον τινὰ ὅρος δὲν ἁπαντᾷ ἡ λέξις. Ἀπομένει ἄρα μόνος ὁ Ῥωμαῖος Πλίνιος μεταχειριζόμενος αὐτὴν ἔνθ' ἀν. ὡς τοιοῦτον, ἐάν, ἐννοεῖται, ὡς εἶπον, ἔχῃ ὀρθῶς ἡ χειρόγραφος παράδοσις. Διότι δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι οἱ pueri celetizontes τοῦ Κανάχου καὶ τοῦ Ἡγίου ἐὰν εἶναι ceretizontes, ἀπετέλουν συμπλέγματα εἴτε περίοπτα εἴτε καὶ ἀνάγλυφα, ὅτι δὲ τοῦ προτέρου τῶν καλλιτεχνῶν, τοῦ Κανάχου, τοῦ καὶ κατὰ ῥυθμὸν πλησιεστέρου, ἔχομεν μίμησιν ἐν τῷ νέῳ ἀναγλύφῳ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

ΚΟΡΑΙ ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ

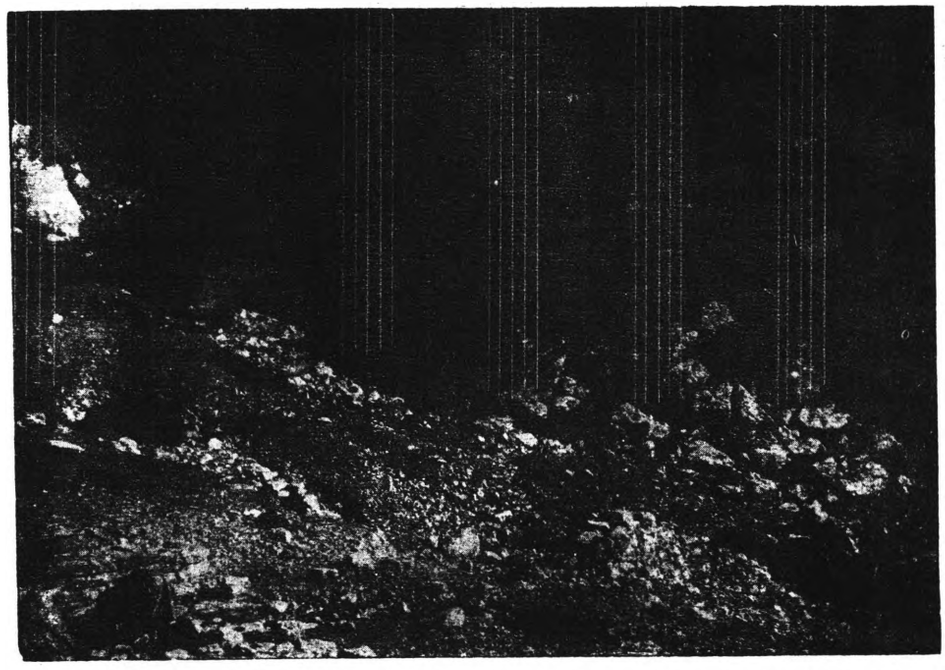
Προλαμβάνομεν τὴν ἔκπληξιν τοῦ ἀναγνώστου. Δὲν πρόκειται περὶ τῶν θυγατέρων ἢ ἀδελφῶν τῶν τραχέων Αἰτωλῶν πολεμιστῶν, διότι περὶ τούτων ἀτυχῶς τίποτε δὲν γνωρίζομεν τὸ ἰδιαίτερον. Ὁ λόγος θὰ γίνῃ περὶ πηλίνων εἰδωλίων συλλεχθέντων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν μικροῦ ἱεροῦ τῆς Αἰτωλίας παρὰ τὸν Θέρμον, κατασκευασθέντων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τὰ κεραμεῖα τῆς χώρας. Τὰ λαϊκὰ ταῦτα ἀναθήματα οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν, μὲ ὄνομα εἰδικόν, πλῆρες σημασίας, κόρας. Τὸ αὐτὸ θὰ τηρήσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐδῶ φεύγοντες τὴν πλαδαρὰν περίφρασιν τῶν πηλίνων εἰδωλίων, ἐφόσον εἶναι δυνατόν.

Αἱ κόραι καὶ ἄλλα μικρὰ ἀναθήματα, ὡς ἀγγεῖα καὶ λύχνοι, ἀνήκουν, ὡς εἴπομεν, εἰς ὡρισμένον ἱερόν. Ἀλλ' ἡ λατρευομένη θεότης δὲν εἶναι διὰ τούτων φανερά. Ἡ μοναδικὴ ἐπιγραφὴ διὰ τὴν κακὴν διατήρησιν δὲν παρέχει ἀναντιρρήτως τὸ τιμώμενον ὄνομα, αἱ δὲ πολυάριθμοι κόραι, μεγάλως σημαντικαὶ κατὰ τὰ λοιπά, ἂν καὶ διδάσκουν σαφῶς, ὅτι πρόκειται περὶ λατρείας θεοῦ καὶ θεᾶς, σχετικῶς πρὸς τὰ ὀνόματα δὲν ὁμιλοῦν εἰς ἡμᾶς μὲ τὴν αὐτὴν σαφῆ γλῶσσαν. Ἡ μεγάλη ἀξία τῶν ἀναθημάτων ἔγκειται κυρίως εἰς τὰς εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν χρήσει λατρευτικῶν τύπων κατὰ τοὺς αἰτωλικοὺς ἢ καὶ ἄλλους γειτονικοὺς τόπους ὡς καὶ περὶ τῆς σχετικῆς κεραμεικῆς βιομηχανίας.

Α. ΤΟ ΙΕΡΟΝ

Μετὰ $1\,^1/_2$ ὥραν ΝΑ τοῦ παρὰ τὸν Θέρμον Κεφαλοβρύσου φθάνει κανεὶς ἀναβαίνων μαλακοὺς γεωλόφους εἰς τὸ εὐάερον χωρίον τῆς Χρυσοβίτσας. Δυτικῶς αὐτῆς κατὰ τὰ ῥιζώματα τοῦ βουνοῦ καὶ τὸ ἄκρον μικρᾶς τριγωνικῆς κοιλάδος εὑρίσκεται ὁ συνοικισμὸς τῆς Βάλτσας. Εἰς τὴν κοιλάδα στενουμένην ἀνατολικῶς εἰς βραχὺ παραποτάμιον τοῦ Εὐήνου ῥέει ἐκτὸς ἄλλων καὶ μικρὸς ῥύαξ κατερχόμενος ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς ῥάχεως. Κατὰ τὴν θέσιν Συκιὰν τὸν ῥύακα τροφοδοτεῖ καὶ στολίζει ἐξαισίου κρυσταλλίνου ὕδατος πηγή, θέαμα χαρμόσυνον εἰς τὸν ἀναβαίνοντα τὸν ἀπὸ Βάλτσας εἰς Χρυσοβίτσαν ἀνήφορον. Ἐδρόσιζε καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τοὺς διαβάτας ἡ θαυμασία κρήνη, ἀλλὰ τότε ἐχρησίμευε καὶ εἰς τὴν λατρείαν, διότι πλησιέστατα καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ῥύακος ὑπὸ τοὺς βράχους ὑπῆρχε τὸ ἱερόν, περὶ οὗ ὁ λόγος (Εἰκ. 1). Τὸ ἱερὸν ἦτο ἱδρυμένον μακρὰν παντὸς συνοικισμοῦ. Οἱ δυτικῶς τῆς πηγῆς περὶ τὰ 50 μ. φαινόμενοι παρὰ τὴν ὁδὸν λαξευτοὶ μὲ πιομόρφους συνδέσμους ὀγκόλιθοι ἀνή-

κουν εἰς κατεστραμμένον ἐπιτάφιον μνημεῖον. Ἄλλα δύο παρόμοια ἐρείπια τάφων παρατηροῦνται κατὰ τὴν ἀντίθετον διεύθυνσιν εἰς 10′ ἀπόστασιν ἐπὶ τοῦ ὑπεράνω βουνοῦ. Τοιαῦτα μεγάλα ἐπιτάφια μνημεῖα, ἱδρυθέντα τὰ πλεῖστα κατὰ τὸν Γ′ π. Χ. αἰῶνα, ἐποχὴν τῆς εὐπορίας τῶν Αἰτωλῶν, συναντᾷ τις πανταχοῦ κατὰ τὰς αἰτωλικὰς κώμας καὶ ἐρημίας. Ἀλλ' ὁ συνοικισμός, εἰς ὃν ἀνῆκον καὶ οἱ τάφοι, εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Woodhouse τὸ πρῶτον κατὰ τὴν Βάλτσαν παρατηρηθεὶς καὶ περιγραφεὶς ἐν Aetolia σελ. 247. Ὁ Ἄγγλος λόγιος περιέγραψε δι'

(Ἡ πηγὴ) (Ἐργάται ἐπανεξετάζοντες τὰ χώματα)

Εἰκ. 1. Ἡ Θέσις τοῦ ἱεροῦ.

ὀλίγων τὰ λείψανα τοῦ περιβάλλοντος ἀρχαίαν κρήνην τείχους, τῶν πρὸς τὸ βουνὸν ἀναλημμάτων καὶ τῶν ἐκτὸς τάφων. Τὴν γνώμην του, ὅτι διὰ τὴν κρήνην καὶ τὸν περίβολον πρέπει νὰ δεχθῶμεν ἐνταῦθα ἀρχαῖον ἱερόν, ἐβεβαίωσεν ἀπόκομμα βάθρου μὲ φανερὰ ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς ἴχνη, συλλεχθὲν ὑπ' ἐμοῦ ἐκεῖ τὸ 1912. Ἕτερος συνοικισμός, ἀλλ' ὡς φαίνεται μικρότερος, ὑπῆρχεν ἐξίσου ἀπέχων ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς Συκιᾶς, δηλ. περὶ τὰ 20′, ἐντὸς τοῦ χωρίου τῆς Χρυσοβίτσας. Προϊστορικὸν εἰδώλιον τικτούσης καὶ χάλκινον ἀγαλμάτιόν ἀποσκοπεύοντος ἐντεῦθεν εἰσήχθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Θέρμου (Ἀρχ. Δελτ. 1915, παράρτ. σελ. 48 καὶ 49).

Περὶ τοῦ ἱεροῦ δὲν ἤκουσε τίποτε τὸ 1893 ὁ εἰς Βάλτσαν ἐλθὼν Wood-

house. Διότι ἡ πρώτη εἴδησις περὶ ἀρχαίων ἐκεῖθεν εὑρημάτων ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔτος 1900. Παιδιὰ τότε τοῦ σχολείου σταθμεύοντα παρὰ τὴν βρύσιν παρετήρησαν τυχαίως εἰς τὴν κοίτην τοῦ ῥύακος παράξενα κομμάτια «ἀπὸ ἀνθρωπάκια», μεθ' ὃν ὁ παροικῶν Ἰω. Καλημέρης παρεμβὰς ἠδυνήθη νὰ ἀποστείλῃ δύο κοφίνους πλήρεις συντριμμάτων εἰς τὸν ἐν Κεφαλοβρύσῳ διδάσκαλον κ. Λουκόπουλον. Ὁ ἐπιμελητὴς ἀπέστειλεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τὰ εὑρήματα, τῶν ὁποίων ὑπερβολικὴ κάπως περιγραφὴ ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ «Ἄστυ» τῆς 21 Μαρτίου. Μετὰ τοῦτο ἠγγέλθησαν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον [1], ἀλλὰ τὰ ἀγγελθέντα ἦσαν μικρὸν μόνον προοίμιον τῆς μελλούσης ἐσοδείας. Τὸ 1908 ὁ Σωτηριάδης, ὅστις πρῶτος καὶ ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη εἰργάσθη διὰ τῆς σκαπάνης ἐν Αἰτωλίᾳ, ἀνέσκαψεν ἐπὶ 8 - 10 ἡμέρας τὸν τόπον ἀποκομίσας εἰς τὸ ἐν Θέρμῳ Μουσεῖον πολλὰ κιβώτια πλήρη. Ἄλλα δὲ τόσα σχεδὸν ἠδυνήθην καὶ ἐγὼ νὰ συλλέξω πήλινα κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1912, ἐρευνήσας ῥιζικῶς πανταχοῦ τὸν τόπον, ἀφοῦ πρότερον κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1911 - 12 καθαρίσας καὶ μελετήσας τὰ εὑρήματα τοῦ Σωτηριάδου εἶχον διδαχθῆ περὶ τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν. Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος αἱ χιλιάδες τῶν συντριμμάτων ἐπὶ μακρὸν ἐξητάσθησαν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ εὑρεθῶσι τὰ συνανήκοντα τεμάχια, ἐργασία δύσκολος, καθ' ἣν εἶχον καλὸν βοηθὸν τὸν τεχνίτην Ἰ. Παππανικολάου. Ἐπανήλθομεν δὲ καὶ πάλιν ἐπὶ μίαν ἡμέραν εἰς τὸ ἱερὸν (ὅτε καὶ ἐλήφθη ἡ φωτογραφία, εἰκ. 1) παρακαλοῦντες τὴν παλαιὰν θεότητα εἰς συνεργασίαν, ἧς καὶ ἐτύχομεν μὲ τὴν εὕρεσιν μερικῶν κεφαλῶν (ὡς τῆς καθημένης θεᾶς εἰκ. 7, 2). Ἐν τέλει μετεκομίσθησαν ἐξ Ἀθηνῶν τὰ πρῶτα εὑρήματα, συνεκολλήθησαν πλεῖστα συνανήκοντα τεμάχια καὶ ἡ συλλογὴ ἀπετελέσθη κατὰ τὸ δυνατὸν πλήρης.

Διστάζω νὰ προβῶ ἀμέσως εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ τόπου καὶ τῶν εὑρημάτων. Θὰ ἦτο ψυχρὰ ἀγνωμοσύνη πρὸς τὰς παλαιὰς θεότητας τοῦ σεπτοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ, αἵτινες ἐχάρισαν εἰς ἡμᾶς τόσον πλοῦτον ὡραίων εἰκόνων καὶ ἰδεῶν, ἂν παρέλειπον νὰ ἐκθέσω δι' ὀλίγων τὴν ἄμετρον χαρὰν καὶ τὰς ἐντυπώσεις τοῦ ἀνασκάψαντος καὶ τῶν ἐργατῶν κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1912. Διότι εἶναι μέγα πραγματικῶς τὸ θέλγητρον τῆς ἀνασκαφῆς, ὅταν ἐμφανίζωνται ἀπροσδόκητα τὰ εὑρήματα καὶ ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὸ ὑπεράνω ἔδαφος εἶναι μεγάλη. Ὑπὸ τὸ ἀδιαφορώτερον κοκκινόχωμα καὶ τὰ κοινότατα λιθάρια καὶ τὴν ἄμμον τόσαι εἰκόνες ἐκπληκτικαί, τόσαι ἰδέαι καὶ τόσαι καλλοναί. Ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς πρώτης ἡμέρας πλέομεν διαρκῶς εἰς πέλαγος εὐδαιμονίας. Ἐπετύχομεν ἐκεῖ εἰς μίαν γωνίαν στρῶμα ἀπὸ ***κούκλες*** πλουσιώτατον. Τὴν ἑπομένην τὰ εὑρήματα εἶναι

[1] Athen. Mitt. 1900 σελ. 116. Berl. Phil. Wochens. 1900, 704, ὅθεν παρέλαβεν ὁ Winter ἐν Typen I, XXIV.

ἀραιὰ καὶ μετ' ὀλίγον παύουν ἐντελῶς. Ἀλλὰ δὲν βλάπτει· τὸ χθεσινὸν κέρδος εἶναι μέγα ἐφόδιον. Τὴν τρίτην ἡμέραν φωναὶ ἀγαλλιάσεως τῶν ἐργατῶν μὲ καλοῦν νὰ ἴδω νέον εὐτύχημα: τρεῖς μικρὰς εἰκόνας θεᾶς καθημένης μεταξὺ τῶν ῥιζῶν πρίνων καὶ ὑπὸ τὸν ἀποκυλισθέντα βράχον. Ἐρευνῶνται μετὰ τοῦτο αἱ ῥωγμαὶ καὶ τὰ μεταξὺ τῶν βράχων διαστήματα μὲ πᾶσαν προσοχήν. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εὑρίσκεται κἄτι. Τοῦ λοιποῦ ἀποκαλύπτονται στρώματα θυσιῶν μὲ πλῆθος ὀστράκων, ἀγγείων ἀναθηματικῶν, λύχνων. «Εἶναι βωμὸς» ἐπιλέγει ὁ ἀρχαιολογικώτερος τῶν ἐργατῶν. Τὰ ὄστρακα μεταφέρονται πρὸς καθαρισμὸν εἰς τὴν ἐρατεινὴν πηγὴν καὶ ἐκεῖ πρὸς μελέτην καὶ ἀναπαράστασιν τῆς ἀρχαίας λατρείας τοποθετοῦνται αἱ σημαντικώτεραι κόραι.

. . . καὶ ἐν ὕδασι κόσμια ταῦτα
ὑμέων, ὦ κοῦραι, μυρία ἐγγόμενα,

ὡς εἶπεν ὁ ἀρχαῖος ἐπιγραμματοποιός[1]. Ἢ ὅταν ὁ ἥλιος καίῃ, μεταφέρεται ὁ θησαυρὸς εἰς τοὺς παρακειμένους εὐσκίους τόπους. Ποίαν τότε δὲν προσλαμβάνει ζωὴν καὶ χάριν ἡ ἐρημικὴ ἑλληνικὴ γωνία; Καὶ πῶς νὰ μὴ ἐνθυμηθῇ τις τοὺς ὡραίους στίχους τοῦ ποιητοῦ:

Ἐδῶ στὸ ἑλληνικὸ τὸ χῶμα
τὸ στοιχειωμένο καὶ ἱερό,
ὅπου τὸ ἴδιο μένει ἀκόμα
ἀπ' τὸν ἀρχαῖο τὸν καιρό.
Στὸ χῶμα τοῦτο πάντ' ἀνθοῦνε
καὶ 'χουν ἀθάνατη ζωὴ
καὶ μᾶς θαμπώνουν, μᾶς μεθοῦνε
νεράϊδες, ἥρωες, θεοί[2].

Κόραι, ἀγγεῖα πηλινα χρήσεως, δύο χαλκᾶ, ἀγγεῖα μικρὰ ἀναθηματικά, ἐνεπίγραφον πήλινον σκεῦος, λύχνοι, πυραμίδες, «κουβαρίστρες» καὶ 15 νομίσματα ἀποτελοῦν εἰς ὀλίγας λέξεις τὸ σύνολον τῶν εὑρημάτων. Καὶ μόνη ἡ ἀπαρίθμησις αὕτη ἀρκεῖ, ὅπως ἀπορριφθῇ ἡ περὶ κεραμείου γνώμη, ἥτις εἶναι πρόχειρος εἰς τοὺς ἡμετέρους λαϊκοὺς λογίους, ὅταν οὗτοι εὑρίσκωνται πρὸ πλήθους πηλίνων. Ἀλλ' ὁποῖον ἆρά γε νὰ ἦτο τὸ ἱερὸν τοῦτο, τὸ ἱδρυμένον παραδόξως ἐπὶ χώρου στενοῦ καὶ κατωφεροῦς μεταξὺ βράχων καὶ ῥύακος;

Ὁ ἀνασκαφεὶς χῶρος ἀποτελεῖ λωρίδα μήκους ἐν ὅλῳ 19 μ. καὶ πλάτους ποικίλλοντος μεταξὺ 5 καὶ 15 μ. Οἱ πρὸς ἀνατολὰς βράχοι ἀκολουθοῦν ἀρκούν-

[1] Anthol. Pal. IX, 326.

[2] Κ. Παλαμᾶς. *Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου*

τως σταθερῶς τὴν ἀπὸ Β πρὸς Ν διεύθυνσιν (ἰδὲ εἰκ. 1). Ὅρια τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου ἀποτελοῦν πρὸς Ν μὲν ἡ σημερινὴ ἀτραπός, ἄγουσα ἀπὸ Βάλτσας εἰς Χρυσοβίτσαν πρὸς Β καὶ Α οἱ βράχοι καὶ πρὸς δυσμὰς ὁ ἐντεῦθεν τῆς κρήνης ῥύαξ. Ἡ κλίσις τοῦ ἐδάφους σήμερον εἶναι μεγάλη διὰ τὴν ἐπενέργειαν τοῦ ῥύακος, σχεδὸν 3:1. Κατὰ τὴν τελευταίαν ὑπ' ἐμοῦ γενομένην ἀνασκαφὴν ἀπεκαλύφθη 5 μ. βορειότερον τῆς ἀτραποῦ τοιχάριον βαῖνον σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τοὺς βράχους, μήκους 7 μ. καὶ πλάτους 60. Τὸ τοιχάριον, ἀθλίως ἐκτισμένον, πιθανὸν νὰ μὴ ἐφαίνετο ὡς θεμέλιον. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε εἶναι τοῦτο βέβαιον λείψανον τῆς παλαιᾶς ἐν τῷ τόπῳ κατασκευῆς. Πέριξ καὶ μάλιστα νοτίως αὐτοῦ εὑρέθησαν πολλὰ ουντρίμματα κεράμων, κοίλων στρωτήρων καὶ κυρτῶν καλυπτήρων. Τὸ ταπεινὸν κτίσμα θὰ ἐστεγάζετο, ἂν καὶ περὶ τοῦ σχήματος αὐτοῦ οὐδὲν τὸ θετικὸν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν. Οἱ τραχεῖς καὶ οὐδὲν ἴχνος ἐργασίας παρουσιάζοντες βράχοι ἀνυψούμενοι σχεδὸν ἀμέσως περὶ τὰ 2 μέτρα ὑπὲρ τὴν ἀρχαίαν ἐπιφάνειαν δὲν μαρτυροῦν ἀπολύτως τίποτε.

Ἐντὸς τοῦ στεγάσματος πρέπει νὰ ἐφυλάσσοντο τὰ πήλινα καὶ ἄλλα ἀφιερώματα. Διότι εἶναι ἰσχυρῶς ἀποδεικτικὴ ἡ παρατήρησις, ὅτι οὐδὲν σύντριμμα κόρης εὑρέθη βορειότερον τοῦ μνημονευθέντος τοίχου. Ἐκτὸς τούτου ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ὑπὸ τὴν στέγην ὑπῆρχον δύο διάφοροι τόποι πρὸς τοποθέτησιν τῶν εἰκονικῶν ἀναθημάτων. Διότι ἐνῷ κατὰ πρῶτον ἀρχίσαντες ἀπὸ τὸν δρόμον εὑρίσκομεν πολλὰς ὑδροφόρους καὶ ἄλλας κόρας, σπανιώτατα δὲ συντρίμματα ἐκ τῶν εἰκονιζόντων τὸν δειπνιζόμενον θεόν, καθόσον ἐπλησιάζομεν πρὸς τὸν τοῖχον, αἱ μὲν ὑδροφόροι ὠλιγόστευον, οἱ δὲ δειπνιζόμενοι θεοὶ ἀπέβαινον συχνοί [1].

Βορείως τοῦ τοιχαρίου οὐδὲν παρετηρήθη ἴχνος κατασκευῆς, ἀλλὰ συχναὶ ἐνδείξεις τῶν ἐκεῖ τελουμένων θυσιῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ἤλθον εἰς φῶς πολυάριθμοι λύχνοι καὶ συντρίμματα πλεῖστα τῶν συνήθων ἀώτων ἀμφορειδίων, τῶν λεγομένων μασουριῶν, ἀνάμεικτα μὲ μέγιστον ἀριθμὸν μεταγενεστέρων θραυσμάτων φιαλῶν καὶ ἄλλων ἀδιαγνώστων ἀγγείων. Ἔπειτα εἰς βάθος 40 - 60 ἀπεκαλύφθη στρῶμα μελανωπῶν χωμάτων, πάχους 20 - 30 μὲ πολλὰ ὀστάρια μικρῶν ζῴων καέντων καὶ τεμάχια ἀνθράκων. Εἴς τινας θέσεις παρετηρήθη καὶ δεύτερον στρῶμα θυσιῶν, 40 βαθύτερον τοῦ πρώτου, ὅπερ ἐκαλύφθη δι' ἰλύος καὶ πετρῶν ὑπὸ τοῦ κατὰ τὰς βροχὰς ἀγριεύοντος ῥύακος. Καὶ τέλος εἰς ἓν σημεῖον παρετηρήθη καὶ τρίτον ἀρχαιοφόρον στρῶμα, ἀποδῶσαν δύο πυραμίδας καὶ «κουβαρίστραν».

---

[1] Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως ὁ Lechat ἐν BCH, XV, 9 συνεπέρανεν, ὅτι ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Κερκύρᾳ χωριστὰ εἶχον τοποθετηθῆ αἱ μικρότεραι κόραι ἀπὸ τῶν μεγαλυτέρων.

Πλειότερα δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ τόπου τῆς λατρείας. Ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου ἔχομεν ὁπωσδήποτε βέβαια τὰ πρὸς τὰ ἄνω καὶ κάτω ὅρια. Τὰ ἀρχαιότερα ἀναθήματα δὲν ὑπερβαίνουν τὸ μέσον τοῦ Ϛ΄ π. Χ. αἰῶνος, ἡ μετὰ Χριστὸν δὲ λατρεία φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθησε καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Διοκλητιανοῦ, τοῦ ὁποίου εὑρέθη ἀργυροῦν νόμισμα.

Εἰς τίνα θεότητα ἀνῆκεν ἡ λατρεία, ζήτημα φυσικὰ σπουδαιότατον, δὲν δυνάμεθα ἀτυχῶς μὲ βεβαιότητα νὰ εἴπωμεν. Τὰ ἐκφραστικώτερα τῶν ἀναθημάτων, αἱ κόραι, ἀναγγέλλουν ἐνίοτε τὸ ὄνομα τῆς Ἀρτέμιδος καὶ συχνάκις τὸ τοῦ Διονύσου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Εἶναι γνωστὴ ἡ συνήθεια τοῦ νὰ ἀφιερώνουν καὶ ἄλλων θεῶν εἰκόνας ἐκτὸς τοῦ λατρευομένου. Εἶναι δυνατὸν π. χ. εἰς τὸ ἡμέτερον ἱερὸν νὰ ἐλατρεύοντο αἱ Νύμφαι καί τις ποτάμιος θεός, ὡς ὁ γειτονικὸς Εὔηνος, ὅτε αἱ εἰκόνες τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, ὡς συγγενῶν θεοτήτων, ἐξηγοῦνται ἄριστα. Πρὸς τούτοις ὁ αὐτὸς Εὔηνος εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλατρεύετο δι' εἰκόνων τοῦ Διονύσου, διότι τοῦ θεοῦ τούτου διὰ τὴν συχνὴν λατρείαν ἐν τῇ χώρᾳ, ὡς ἐν Καλυδῶνι π. χ., ὑπῆρχον εἰς τὰ κεραμεῖα πρόχειρα καὶ πολλὰ ὁμοιώματα. Τὸ φαινόμενον μαρτυρεῖται πολλαχόθεν καὶ ἐκ Κορίνθου, ὅπου διὰ τὴν ζωηρὰν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης κατεσκευάζοντο πλεῖσται εἰκόνες τῆς θεᾶς καὶ ἀνετίθεντο καὶ εἰς ἄλλων θεῶν ἱερά, ὡς τῆς Ἀθηνᾶς [1]. Τὴν ποθουμένην βεβαιότητα θὰ εἴχομεν, ἂν συνέβαινε, ὅπως ἐν τῷ ἀνασκαφέντι ὑπὸ τοῦ Καραπάνου ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Κερκύρᾳ (BCH, XV, 1-112. Lechat.), ὅπου τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν κορῶν εἰκονίζει ἐμφανῶς τὴν αὐτὴν λατρευομένην θεότητα. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὀφείλομεν νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὴν εἴδησιν, ὅτι ἐλατρεύετο θεὸς καὶ θεὰ εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ὅτι ὁ Διόνυσος καὶ ἡ Ἄρτεμις εἶναι τὰ πιθανώτερα ὀνόματα. Ἀλλ' ἡ μνημονευθεῖσα ἐπιγραφή;

Ἐπὶ τῆς εἰκόνος 2 ἔχομεν παριστανομένην τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν μικρᾶς ἀναθηματικῆς πηλίνης τραπέζης. Ὀνομάζω τράπεζαν, κατὰ τὸν πιθανώτερον λόγον, ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς ἑτέρας, τῆς κάτω ὄψεως, διακρίνονται κατὰ τὸ μέσον καὶ τὰ δύο ἄκρα αἱ ἀρχαὶ τῶν ἀποκοπέντων καθέτων στηριγμάτων. Μῆκος 17, πλάτος 07. Εὐτύχημα εἶναι ὅτι συνανήκουν τὰ δύο θραύσματα, ἂν καὶ τὸ μὲν πρὸς ἀριστερὰ εὑρέθη ὑπὸ τοῦ Σωτηριάδου τὸ 1908, τὸ δὲ ἄλλο ὑπ' ἐμοῦ τὸ 1912 κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ μοναδικοῦ τοίχου. Ἀλλ' ἀτυχῶς τὸ παλαιότερον θραῦσμά δὲν διατηρεῖται καλῶς καὶ ἡ ἀνάγνωσις δυσχεραίνεται. Ἐχαράχθησαν, ὡς φαίνεται πρὸ τῆς ὀπτήσεως 17 ἢ 16 γράμματα ἀποτελοῦντα πλήρη ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν βουστροφηδὸν γεγραμμένην. Ὁ χαράκτης δὲν ἦτο πολὺ δεξιός. Διὰ τοῦτο ἐνῷ τὰ 4 πρῶτα γράμματα ἐχάραξεν ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά,

[1] Πρβλ. Frickenhaus, Tiryns 1,86 καὶ Amer. Journ Arch. 1898, 206 κέ.

τὰ κατόπιν 2ον ἢ καὶ τὸ 3ον ἀναστρέψας τὸ σκευάριον ἔγραψεν ἀντιθέτως, μεθὸ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν πρῶτον τρόπον μέχρι τοῦ κατὰ τὴν καμπὴν Ν. ***δορορυλιαιαραναξε*** εἶναι, ὡς νομίζω, τὰ χαραχθέντα στοιχεῖα. Ἐκ τούτων τὰ 4 πρῶτα εἶναι βέβαια καὶ τὸ 5ον εἶναι ὡρισμένως ϙ, μεθὸ τὸ ἀκολουθοῦν γράμμα ὀφείλει νὰ εἶναι Υ. Τὸ τελευταῖον εἶναι τὸ διὰ τριῶν ἐπιγραφῶν (IGA, 21, 22, 27) γνωστὸν ἰδιόρρυθμον Ε τῶν Σικυωνίων. Ὁ αὐτὸς χαρακτὴρ ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ στομίου πίθου ἐκ Θέρμου (Ἀρχ. Ἐφημ. 1903, 94). Τούτου τεθέντος τὸ πρὸ αὐτοῦ γράμμα πρέπει νὰ εἶναι ξ. Διότι δυσερμήνευτον εἶναι ἄλλως τὸ τελικὸν χε, χει

Εἰκ. 2. Ἐνεπίγραφος πηλίνη τράπεζα (;).

ἢ χη. Πρόκειται περὶ ἐγχωρίου γραφῆς ἀνηκούσης εἰς τὸ δυτικὸν ἀλφάβητον [1]. Τὰ πρὸ τοῦ ξ γράμματα α καὶ ν εἶναι βέβαια. Τὰ λοιπὰ 7 κατὰ τὸ ἥμισυ διατηρούμενα δὲν εἶναι φυσικὰ ἀναμφισβήτητα. Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη μιᾶς λύσεως τοῦ γρίφου μὲ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἐξῆς ἀνάγνωσιν τῆς ὅλης ἐπιγραφῆς:

Δορὼ ϙυλίᾳ ἀρὰν ἄξε

Ἡ Δορὼ (ἢ Δωρὼ) ἔφερεν ὡς εὐχὴν εἰς τὴν ϙυλίαν (τοῦτο τὸ δῶρον).

Ἡ σημ. τῆς ἀρᾶς = εὐχῆς εἶναι γνωστὴ ὄχι μόνον παρ' Ὁμήρῳ καὶ Πινδάρῳ ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Κύπρου (Hoffmann I, 50 ἐπιγρ. 83: ἀρὰ Διΐ). Τοῦ ὀνόματος τῆς ἀφιερωσάσης δὲν εὗρον ἄλλας μαρτυρίας, ἀλλ' ὁ σχηματισμὸς δὲν εἶναι ἀδύνατος. Καὶ τὸ ὄνομα τῆς θεότητος δὲν εἶναι τόσον παράδοξον, ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἔχουσα θρησκευτικὴν σημασίαν ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ πηγή, ἡ Κίλλεια ἢ Κυλία ἢ Καλλία ἢ Κύλλου πήρα

[1] Τὴν ἐγχώριον ταύτην γραφὴν μετεχειρίσθησαν οἱ γράψαντες τὰς ἀτεχνοτέρας μετόπας τοῦ ἐν Θέρμῳ μικροτέρου ναοῦ (Ψάριτες) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Κορινθίους ζωγράφους τοῦ μεγάλου ναοῦ (Χελιδών). Πρβλ. καὶ τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν τοῦ πίθου καὶ τὸ ἐπίγραμμα ἐκ τοῦ γειτονικοῦ Μολυκρείου (Βλαχομάνδρας) (Ἀρχ. Δελτ. 1916, Παράρτ. 46).

λεγομένη [1], «ἐξ ἧς αἱ πιοῦσαι εὐτοκοῦσιν», ἡ ταυτισθεῖσα πρὸ πολλοῦ πρὸς τὴν ὑπὲρ τὴν Καισαριανὴν πηγήν, τὴν σήμερον Καλοποῦλαν, περὶ ἧς τὰ αὐτὰ πιστεύονται θαύματα [2]. Ἡ Κυλλήνη τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς Ἤλιδος εἶναι παρόμοια θρησκευτικὰ ὀνόματα. Ἀρχὴ τῶν ὀνομάτων τούτων εἶναι ὁ κίλλος σημαίνων τὸν ὄνον, ὅπερ φαίνεται ὅτι ἐξεφέρετο καὶ κύλλος. Ὡς ἡνίοχος τοῦ Πέλοπος ἀναφέρεται ὁ Κίλλας ὑπὸ τοῦ Θεοπόμπου (FHG, I 331, 339) καὶ τοῦ Παυσ. (V, 10, 7) ὁ Κίλλος ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (13, 613) καὶ ὁ Κύλας ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ εἰς Εὐριπ. Ὀρ. 990. Εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ ἡνίοχος παρέλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἵππου. Κύλλαρος ἐπιγράφεται ἐπὶ ἀγγείου [3] ἵππος τοῦ Κάστορος καὶ ὁμοίως ὀνομάζεται Κένταυρος (Ovid. metam. 12, 393). Ὁ Ἥφαιστος ἦτο κύλλος καὶ ὠνομάζετο οὕτω (πρβλ. Κύλλου πήραν), ἀπέβη δὲ χωλός, κυλλοποδίων, διότι ἐκ τῆς παλαιᾶς φύσεως διετήρησε τοὺς ὀνομόρφους πόδας [4]. Κιλεὺς [5] εἶναι μυθολογικὸν πρόσωπον ἐν τῇ γενεαλογίᾳ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ Κεφάλου. Κύλλιος τέλος εἶναι ἐπίθετον τοῦ Ἑρμοῦ (Στέφ. Β. λ. Κυλλήνη).

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὄνομα θεᾶς Κυλίας οὐδὲν θὰ εἶχε τὸ παράδοξον. Ἂν δέ, ὅπως εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὰς πολυαρίθμους μάλιστα ὑδροφόρους, σχετίσωμεν πρὸς τὴν παραρρέουσαν λαμπρὰν πηγήν, θὰ εὕρωμεν τότε πόσον σημαντικὸν εἶναι τὸ ἐπίθετον. Γνωστὴ εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ Ἑλικῶνος Ἵππου κρήνη. Ἴννα (ἴννος = πῶλος) ἦτο πηγὴ ἐν Θρᾴκῃ, καθ' ἣν ὁ Μαρσύας συνέλαβε τὸν Σιληνὸν (Ἀθην. 2, 45). Αὐτὸς ὁ κατ' ἐξοχὴν θεὸς τῶν γλυκέων ὑδάτων, ὁ Γαιάοχος, ἦτο ἵππος καὶ ἐκαλεῖτο Ποσειδῶν Ἵππιος, ἔχων πάρεδρον τὴν Ἀθηνᾶν Ἱππίαν, τὴν ἐν Θήβαις Ὄγκαν. Ἀλλὰ διατί νὰ ἀπομακρυνώμεθα; Ὁ γειτονικός, $1\frac{1}{2}$ τὸ πολὺ ὥραν ἀπέχων καὶ τὰ ὕδατα τῆς ἡμετέρας Κυλίας δεχόμενος ποταμός, δὲν εἶναι καὶ οὗτος ἵππιος θεός, ἀφοῦ ὀνομάζεται Εὔηνος; Ἔπειτα ὁ Κένταυρος Νέσσος

ὃς τὸν βαθύρρουν ποταμὸν Εὔηνον βροτοὺς
μισθοῦ πόρευε χερσὶν [6]

εἶναι δίκαιον νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι εἶναι καὶ οὗτος ποτάμιος δαίμων, καταλεγό-

---

[1] Σουΐδας λ. κυλλός, κυλλοῦ πήραν. Ἡσυχ. λ. Κίλλεια.

[2] Πλήρη βιβλιογραφίαν ἰδὲ εἰς Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Β, 293, 1, 2, καὶ ἐν ἐκτάσει Σβορῶνον ἐν Διεθν. Ἐφ. Νομ. Ἀρχ. 1917, 37 κ.ἑ. Ὁ Σβορῶνος ἐπιθυμῶν πάντοτε νὰ ἑρμηνεύῃ τὰ πάντα χωρίζει τὴν Κίλλειαν (ἔ. ἀ. 42) τῆς Κύλλου πήρας ἢ Κυλίας, ἵνα ὀνομάσῃ διὰ ταύτης τὴν ἀπὸ κεφαλῆς κριοῦ ῥέουσαν κρήνην παρὰ τὴν αὐτὴν μονήν. Ἀλλ' ἡ προσπάθειά οὔτε ἐπέτυχε οὔτε ἀνάγκη ἦτο νὰ γίνῃ.

[3] Roscher, Lex. Sp. 1173-4.

[4] Gruppe, Gr. Religionsg. 1312 κἑ.

[5] Σβορῶνος ΔΕΝΑ, 1917, 42, 1.

[6] Σοφ. Τραχ. 559.

μενος ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου μεταξὺ τῶν ποταμῶν, τῶν γεννηθέντων ἐκ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος [1].

Τὸ μυθολογικὸν συγκρότημα εἶναι γοητευτικόν, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ βάσις, ἐξ ἧς ὡρμήθημεν, τὸ ἐλλιπὲς ὄστρακον, δὲν εἶναι ἀρκούντως ἀσφαλής. Ἂν διὰ μέλλοντος εὑρήματος βεβαιωθῇ ἡ ἀνάγνωσις, γλυκερὸν φῶς θὰ ἐπιχυθῇ τότε ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ μικροῦ ἀγροτικοῦ ἱεροῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἑνὸς κεφαλαίου τῆς ἀρχαίας λατρείας. Ἡ θεότης τῆς πηγῆς Κυλία πλησιάζει πολὺ πρὸς τὴν Ἀρτέμιδα, ὑφ' ἣν ὡς ἁπλῆ Νύμφη εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποταχθῇ, καὶ ὁ πάρεδρος ποτάμιος θεὸς Εὔηνος, ἢ ὅπως ἄλλως ὠνομάζετο, δὲν εἶναι πολὺ μακρὰν τοῦ Διονύσου. Σχέσεις ποταμίων θεῶν πρὸς τὴν Ἀρτέμιδα καὶ παρεδρία ταύτης καὶ τοῦ Διονύσου, ὡς τούτου καὶ τῶν Νυμφῶν, εἶναι ἀρκετὰ γνωσταί.

Β. ΑΙ ΚΟΡΑΙ

Τὸ πλῆθος τῶν τεμαχίων ὑπολογίζεται περίπου εἰς 4,000. Ἐκ τούτων εἰς ὀλίγας δεκάδας ἀνέρχονται αἱ ἐντελῶς ἀκέραιαι εὑρεθεῖσαι ἢ συγκροτηθεῖσαι πλήρεις κόραι. Εἰς 500 περίπου ἀριθμοῦνται τὰ ἀρκούντως διατηρούμενα τεμάχια, ἐκτεθειμένα εἰς τὰς προθήκας τοῦ ἐν Θέρμῳ Μουσείου, ἐνῷ τὸ λοιπὸν πλῆθος ἐκλείσθη εἰς τὰ ὑποκάτω συρτάρια. Κατωτέρω καταλέγομεν εἰς 201 τύπους, ἀντιστοιχοῦντας εἰς ἰσαρίθμους μήτρας, τὸ ὁπωσδήποτε σημαντικὸν εἰκονικὸν ὑλικόν, παραλείψαντες μερικοὺς ἐκ τῶν μὴ ἐπαρκῶς διὰ τῶν συντριμμάτων παριστωμένων.

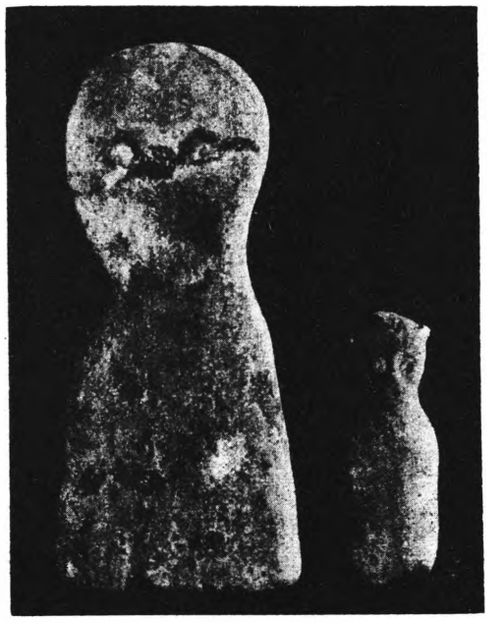
Χάριν εὐκολίας καὶ σαφηνείας αἱ κόραι διηρέθησαν εἰς πέντε τάξεις: α΄) ὄρθιαι, β΄) καθήμεναι, γ΄) προτομαί, δ΄) εἰκόνες δειπνιζομένου θεοῦ καὶ ε΄) ὑδροφόροι. Ἑκάστη ἐκ τῶν τάξεων τούτων παρέχει καὶ ἐν συνόλῳ καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας ἱκανὰ τὰ ἐνδιαφέροντα. Ἀλλ' ἐξέχουσιν ὡς πρὸς τὴν σημασίαν αἱ εἰκόνες τοῦ δειπνιζομένου θεοῦ. Ὄχι διότι πρώτην φορὰν ἐμφανίζονται, ἀλλὰ διότι προστιθέμεναι εἰς τὰς ἄλλοθεν γνωστὰς καὶ προερχόμεναι ἐξ ὡρισμένου ἱεροῦ ἀναιροῦσι διὰ παντὸς τὸ κῦρος, ὃ ἔσχεν ἐν τῇ ἀρχαιολογίᾳ πρὸς μεγάλην σύγχυσιν τῶν ἐρευνητῶν τὸ ὄνομα τῶν νεκροδείπνων ἢ τῶν λεγομένων νεκροδείπνων. Δημοσιεύων πρό τινων ἐτῶν ἀνάγλυφα ἐκ Τεγέας μὲ παράστασιν ἱεροῦ δείπνου προσεπάθησα νὰ δείξω, ὅτι κατ' οὐδὲν μᾶλλον ἀνήκουν εἰς τοὺς νεκροὺς τὰ ἱερὰ δεῖπνα ἢ εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας καὶ ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ

[1] Ἡσ. Θεογ. 341. Ὁ Νέσσος τοῦ Ἡσιόδου εἶναι πάντως ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν Θρᾴκῃ μέχρι σήμερον ἀκουόμενον Νέστον, τὸν πατέρα τῆς Καλλιρρόης. Πρβλ. καὶ Νεσσωνίδα λίμνην παρὰ τὴν Λάρισαν (Στράβ. 9, 430).

συγχέωμεν τὰς παραστάσεις, ἀφοῦ εὐκόλως δυνάμεθα νὰ τὰς χωρίζωμεν (Athen. Mitteilungen, 1914, 189-235. Ἰδὲ πρὸ πάντων σελ. 224, 229, 1, 233-235).

α') Ὄρθιαι.

1. Εἰκ. 3 ἀριστερά. Κόρη χειροποίητος. Ὕψος 17. Ἰδιάζων λευκὸς πηλός. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διακρίνονται ἴχνη καστανοχρώμου σκοτεινῆς ἀλοιφῆς. Τὸ πρόσωπον κατεστράφη ὑπὸ τῆς ἀξίνης τοῦ ἐργάτου. Ὡς μόνη ἐργασία ἔμπροσθεν παρατηρεῖται ἐλαφρὰ κοίλανσις κατὰ τὸ μέσον τοῦ στήθους. Ὄπισθεν ὑπὲρ τὸν αὐχένα δηλοῦται δι' ἐξέχοντος γύρου ἡ ἀναδεδεμένη κόμη. Ἄδηλον παραμένει, ἂν ἡ μορφὴ κάθηται ἢ εἶναι ὀρθία.

Εἰκ. 3.

2. Εἰκ. 3 δεξιά. Ὕψος 0,088. Πηλὸς κοκκινωπός. Ταινία σχοινοειδὴς περὶ τὴν κεφαλήν. Ἡ ὁμοιότης πρὸς τὴν προηγουμένην κατάδηλος.

3. Εἰκ. 4 ἐν τῷ μέσῳ. Ἄρτεμις ὡρισμένως διὰ τὸν νεβρὸν καὶ τὸ τόξον. Ὕψος 0,14. Πηλὸς κιτρινωπός. Ἴχνη καστανῆς ἀλοιφῆς. Χιτὼν ἰωνικὸς μὲ βαθὺν κόλπον. Εἰς τὸν αὐτὸν τύπον ἀνήκουν προσέτι δύο κεφαλαί.

4. Θραῦσμα κόρης Ἀρτέμιδος, κεφαλὴ μὲ στῆθος, ὕψους μεγίστου 0,07. Τύπος κατά τι μεγαλύτερος τοῦ προηγουμένου. Πηλὸς κιτρινωπός.

5. Ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ ἄνω διατηρηθὲν τεμάχιον Ἀρτέμιδος, ὕψους μεγίστου 0,055. Τύπος μικρότερος τοῦ 3 καὶ 4. Πηλὸς κοκκινωπός.

6. Ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ ἄνω σῳζομένη Ἄρτεμις, ὕψος 0,082 μ. Ἡ δεξιὰ ἐκράτει μᾶλλον ἄνθος· τὸ μέγα τόξον φανερόν. Πηλὸς κοκκινωπός.

7. Εἰκ. 4 ἀριστερά. Πηλὸς κιτρινωπός. Ὕψος 0,135. Χιτὼν ἰωνικὸς καὶ λοξὸς πέπλος. Διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ ἄνθος. Τοῦ αὐτοῦ τύπου ὑπάρχει καὶ ἄλλο τεμάχιον ὁμοίως διατηρούμενον καὶ κεφαλὴ τρίτου παραδείγματος.

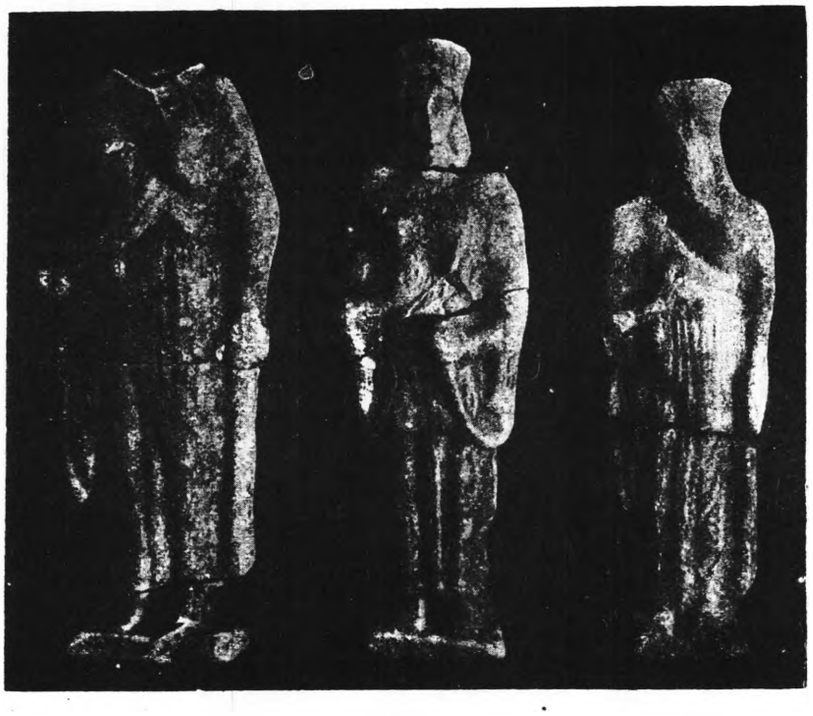
8. Δύο τεμάχια τῶν ποδῶν ἀνήκοντα εἰς τύπον μεγαλύτερον κατά τι τοῦ 7.

9. Εἰκ. 4 δεξιά. Ὕψος 0,128. Πηλὸς λεπτὸς κοκκινωπός. Τύπος μικρότερος τοῦ 2. Ὑπάρχουν καὶ 15 ἄλλα κομμάτια ἀκέφαλα, πηλοῦ κοκκινωποῦ ἢ κιτρινωποῦ.

10. Τύπος μικρότερος τοῦ 9. Ἓν ἀκέραιον πρδγ. ὕψους 0,11. Ἐδῶ ἀνήκουν τέσσαρα τεμάχια μὲ κεφαλὰς καὶ 14 ἄλλα κορμοῦ καὶ ποδῶν. Συχνὸς εἶναι ὁ κοκκινωπὸς πηλός.

11. Εἰκ. 5 κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον. Τύπος ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν 9 καὶ κατὰ τὰ ἄλλα καὶ τὸ μέγεθος. Ἀλλ' ὁ πέπλος ἐδῶ ἄνευ πτυχῶν καὶ ὁ πόλος διαφέρει. Τρία ἄλλα τεμάχια.

12. Εἰκ. 5 κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον. Ὕψος 0,10. Πηλὸς κοκκινωπός. Εἰς

Εἰκ. 4.

τὸν αὐτὸν τύπον τῆς στεφανηφόρου ἀνήκει κεφαλὴ μὲ μέρος τοῦ στήθους καὶ δύο τεμάχια σκελῶν.

13. Εἰκ. 5 παρὰ τὴν προηγουμένην. Ὕψος 0,73. Πηλὸς κοκκινωπός. Κρατεῖ πτηνὸν (περιστεράν;) διὰ τῆς δεξιᾶς, καρπὸν διὰ τῆς ἑτέρας. Τὸ ἔνδυμα εἶναι μόνον ἰωνικὸς χιτών, ὡς ἐπὶ τῶν εἰκόνων τῆς Ἀρτέμιδος (3 - 6).

14. Τύπος ἐλάχιστα μεγαλύτερος τοῦ 13. Διατηροῦνται 3 ἀκέφαλα τεμάχια.

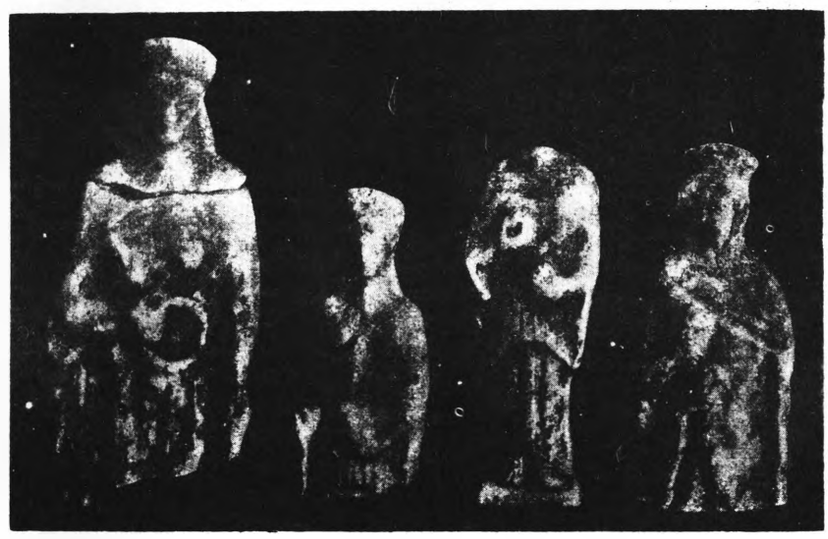
15. Εἰκ. 5. Ὕψος 0,09. Καὶ διὰ τῶν δύο χειρῶν κρατεῖ στρογγύλους καρπούς. Ἔνδυμα ὡς τὸ τῆς Ἀρτέμιδος. Διατηρεῖται καὶ ἄλλο τεμάχιον.

16. Τεμάχιον στήθους μετὰ τῆς δεξιᾶς κρατούσης φανερῶς ῥόαν.

17. Εἰκ. 6 ἀριστερά. Κόρη φοροῦσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἄνω λύχνον συνή-

θους μικροῦ μεγέθους. Ὕψος 0,23. Πηλὸς λεπτὸς κίτρινος κοκκινίζων. Ἴχνη καστανοχρόου ἁλοιφῆς. Τὸ εἰδώλιον μόνον κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν λαιμὸν εἶναι ὄπισθεν κεκλεισμένον. Ὁ λοξὸς πέπλος, ὡς συμβαίνει σπανίως, ἀφήνει ἀκάλυπτον τὸν δεξιὸν ὦμον.

18 - 21. Τέσσαρες παραπλήσιοι τύποι, ὡς ὁ τῆς εἰκ. 6 παρὰ τὴν λυχνοφόρον. Ὕψος τῆς εἰκονιζομένης 0,23. Αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν τύπων συνίστανται εἰς τὸ ἐλάχιστα ποικίλλον μέγεθος καὶ τὸν σχηματισμὸν τοῦ πόλου. Εἰς τοὺς 4 τύπους ἀνήκουν 10 πρδγ. τεμάχια. Ὁ πηλὸς εἶναι πάντοτε κίτρινος, κοκκινίζων ἐνίοτε. Ἐπί τινων κορμῶν καὶ τοῦ εἰκονιζομένου διακρίνεται ὑπὲρ τὰ γόνατα

Εἰκ. 5.

τὸ ἐξογκούμενον ἄκρον τοῦ κόλπου τοῦ ἰωνικοῦ χιτῶνος. Ὁ τύπος ἐν γένει εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν παρὰ Pottier, Diphilos, Pl. VII, 183.

22. Εἰκ. 6 ἡ ἀκέφαλος. Ὕψος 0,20 μ. Πηλὸς κοκκινωπός. Ὡραῖος τύπος τοῦ 4ου αἰῶνος. Ἐργασία καὶ ὄπισθεν. Κατὰ τοὺς πόδας διακρίνονται τὰ ἄκρα ἰωνικοῦ χιτῶνος καὶ δωρικοῦ ὑπεράνω πέπλου.

23. Ἀπόκομμα λικνοφόρου. Διατηρεῖται ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ ὑπεράνω λίκνου καὶ τοῦ λαιμοῦ. Ὕψος 0,06 μ. Τύπος 4ου αἰῶνος. Παρομοίαν λικνοφόρον ἐσημείωσα ἐν τῷ Μουσείῳ τῶν Θηβῶν, προερχομένην ἐκ τάφων τῆς Ἀταλάντης, καὶ ἑτέραν ἐν τῇ συλλογῇ Λευκάδος ἐξ ἀνασκαφῆς τοῦ κ. Dörpfeld παρὰ τὸ φρούριον τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τῆς Ἀκαρνανίας.

24. Μικρὸν τεμάχιον ὀρθίας κρατούσης ἐπὶ τοῦ κόλπου αὐτῆς καρπούς.

25. Εἰκ. 6 δεξιά. Πηλὸς κιτρινωπός. Ὕψος 0,10.

26. Ἀπόκομμα ἀκκιζομένης. Διατηρεῖται ἡ ἐπιχαρίτως πρὸς τὰ ὄπισθεν στρεφομένη κεφαλή. Ὕψος 0,04.

27-31. Πέντε διαφόρων τύπων αἱ διατηρηθεῖσαι κεφαλαί.

32. Τμῆμα (ἀκέφαλον) κόρης ζωηρῶς βαδιζούσης. Διὰ τὰς πιθανὰς δᾷδας ἴσως Ἄρτεμις.

33. Εἰδώλιον νεανίου περιβαλλομένου μόνον ἱμάτιον. Διὰ τὴν φθορὰν ἄδη-

Εἰκ. 6.

λον τὶ κρατεῖ μὲ τὴν δεξιάν. Λείπουν οἱ ἄκροι πόδες. Ὕψος 0,12 μ. Πηλὸς κοκκινωπός.

34. Ἀκέφαλον εἰδώλιον νεανίου κρατοῦντος διὰ τῆς καθειμένης ἀριστερᾶς λύραν. Ὕψος 0,10. Ἄδηλον τὶ ἐκράτει μὲ τὴν δεξιάν. Ἐφθαρμένον.

35. Μικρὸν θραῦσμα ἐξ εἰδωλίου Ἑρμοῦ κρατοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς κριὸν ὄρθιον. Ὕψος 0,055.

37. Ἀκέφαλον εἰδώλιον νεαροῦ θεοῦ ἱσταμένου παρὰ δένδρον. Προῆλθεν

ἐκ μιμήσεως τύπου ἀγάλματος, ὅστις δυσκόλως ὁρίζεται διὰ τὴν κακὴν διατήρησιν. Ὕψος 0,145. Πηλὸς ἐρυθρός.

Οἱ ἀρχαϊκοὶ τύποι τῶν ὀρθίων (3 - 15) δὲν γίνονται διὰ πρώτην φορὰν γνωστοί. Ἡ αὐτὴ Ἄρτεμις ἐσημειώθη καὶ ἐκ Θεσπιῶν, Αἰγίνης, Παντικαπαίου καὶ Κερκύρας (Winter, Typen, I, 58, 2). Αἱ ἀνθεσφόροι (τ. 7 - 11) εἶναι γνωσταὶ ἐκ Κορίνθου (Winter, ἔ. ἄ I, 57, 4) Κερκύρας (I, 97, 2) Ἀθηνῶν, Ἐλευσῖνος, Ἀμβρακίας, Κυρήνης (I, 57, 2) Τίρυνθος (Frickenhaus, Tiryns, I, Taf. VIII, 1 - 4) καὶ τοῦ Ἡραίου (Argive Heraion, II, 33). Ἡ στεφανηφόρος (τ. 12) προέρχεται καὶ ἐξ Ἄργους, Ἐλευσῖνος, Κρήτης, Μήλου καὶ Παντικαπαίου (W. I, 57, 3). Ἡ μὲ τὸ πτηνὸν καὶ καρπὸν (τ. 13, 14) βεβαιοῦται ἐκ Κορίνθου (68 ἀντίτυπα: Amer. J. Arch. 1898, 212, fig. 18) Ἀθηνῶν, Τανάγρας, Θεσπιῶν, Μήλου, Κερκύρας, Κυρήνης (W. I, 58, 3) Τίρυνθος (Tiryns I, Taf. WIII, 8) καὶ ἐκ τοῦ Ἡραίου (Arg. Her. II, 34, pl. 46, 9). Παραπλησία πρὸς τὴν κρατοῦσαν δι' ἑκατέρας καρπὸν (τ. 15) εἶναι ἡ ἐκ Κερκύρας: BCH, XV, pl. I, 5 (Lechat).

Δὲν ἀναφέρεται πάντοτε ἡ Κόρινθος. Ἀλλ' ὅμως εἶναι βέβαιον, ὅτι πάντες οἱ ἀνωτέρω τύποι ἐκ τοῦ κέντρου τούτου ἔχουν τὴν καταγωγήν. Αἱ κόραι εἶναι πλήρεις, ἐπίπεδοι ὄπισθεν, ἔχουν τὴν αὐτὴν βάσιν καὶ τὸν ἰδιάζοντα πόλον. Ὅτι ἐκ Κορίνθου ἐγίνετο κατὰ τὸ 6′ ἥμισυ τοῦ 6ου αἰῶνος σπουδαιοτάτη ἐξαγωγὴ κορῶν ἔδειξεν ἡ ἐξέτασις τῶν εἰδωλίων τῆς Τιρυνθίας Ἥρας. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχουν κόραι κορινθιακοῦ ξανθοῦ κιτρίνου πηλοῦ τῶν τύπων τῶν ἀνθεσφόρων καὶ 13, 14, καὶ ἄλλαι χυθεῖσαι ἐπὶ τῶν αὐτῶν μητρῶν ἐκ τοῦ κοκκινωποῦ πηλοῦ τοῦ Ἄργους (Frickenhaus, Tiryns I, 86 κέ.). Ἐκ τῶν τελευταίων φαίνεται ἡ προσπάθεια τῶν Ἀργείων τεχνιτῶν νὰ καταγωνισθῶσι τοὺς ἐπικινδύνους γείτονας. Ἡ δὲ ἐμφάνισις τῶν αὐτῶν καὶ παραπλησίων τύπων εἰς ἱερὸν γειτονικὸν τοῦ Θέρμου, ὅπου γνωστὴ εἶναι ἡ δρᾶσις τῶν Κορινθίων, ἐνισχύει τὴν ἐκτεθεῖσαν γνώμην καὶ συμπληρώνει τὰς περὶ τοῦ βιομηχανικοῦ κέντρου τοῦ Ἰσθμοῦ γνώσεις ἡμῶν. Ζήτημα εἶναι μόνον ἂν κατεσκευάσθησαν πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω κόραι ἐν Κορίνθῳ. Διότι ὀλίγαι παρουσιάζουν τὸν γνωστὸν λευκοκίτρινον πηλόν, ἡ δὲ πλειονότης, ὡς εἴδομεν, κοκκινωπόν. Εἶναι διὰ τοῦτο πιθανόν, ὅτι ὀλίγαι εἰσήχθησαν πραγματικῶς ἐκ Κορίνθου, αἱ πολλαὶ δὲ κατεσκευάσθησαν ἐπὶ κορινθιακῶν μητρῶν ἐξ ἐγχωρίου πηλοῦ. Ἐπειδὴ ἡ αὐτὴ παρατηρεῖται λεπτότης πανταχοῦ δὲν δέχομαι, ὅτι κατεσκευάσθησαν ἐν Αἰτωλίᾳ μῆτραι συμφώνως πρὸς εἰσαχθέντα ἀντίτυπα. Διότι ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐργασίας ἐπιφέρει χειροτέρευσιν τῶν τύπων, ὡς συνέβη εἰς τὸ κοροπλαστεῖον τῆς Κερκύρας καὶ ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

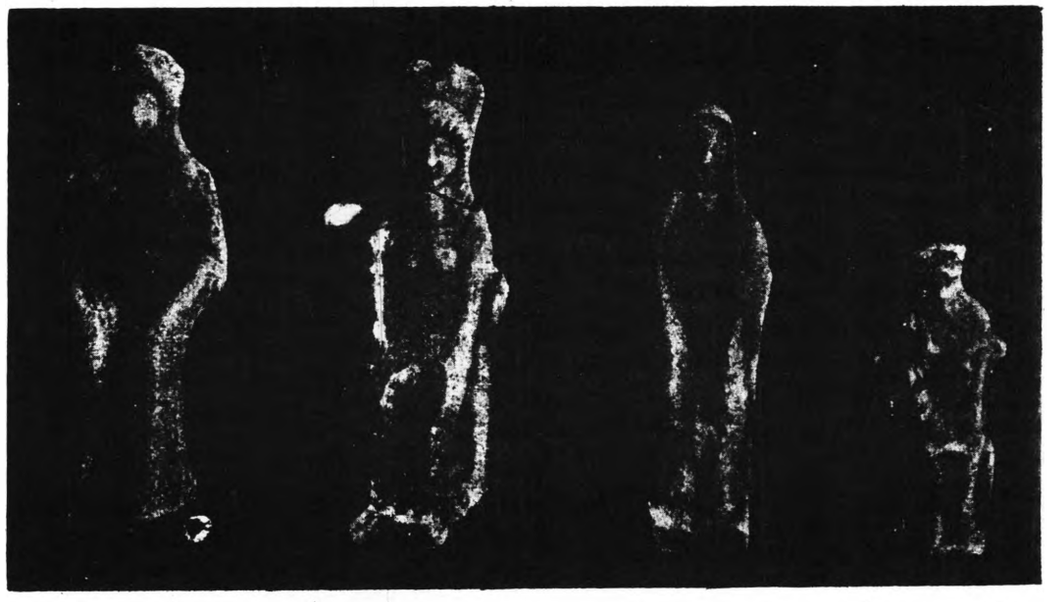
Ἡ λυχνοφόρος, καθόσον γνωρίζω, εἶναι μοναδική.

Οἱ τύποι 18 - 21, παραλλαγαὶ ἑνὸς κυρίως τύπου, ἀνήκουν χρονικῶς εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος. Εἶναι περίεργος ἡ ἐξαφάνισις τῶν ὀρθίων κορῶν κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα. Ὁ τύπος, τοὐλάχιστον κατὰ τὸ ἔνδυμα (ὑπὲρ

ἰωνικὸν χιτῶνα ἐπίβλημα) σημειώνει τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν ἀρχαϊκοῦ γνωστοῦ τύπου, ὡς εἶναι μαρμαρίνη κόρη τῆς Ἀκροπόλεως (Schrader, Archaische Marmorskulpturen, 40 Abb. 35) καὶ ἄλλαι πήλιναι (Frickenhaus, Tiryns I N° 168, 169).

β΄) Καθήμεναι.

38. Εἰκ. 7 (ἀριθ. 4). Ὕψος 0,08. Πηλὸς λεπτὸς λευκοκίτρινος. Ἴχνη ἁλοιφῆς καστανοχρώμου. Διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ πτηνὸν ἐπὶ τοῦ στήθους.

2 3 4

Εἰκ. 7 (= 47. 40. 43).

39. Μέρος στήθους, τύπου κατά τι μεγαλυτέρου τοῦ προηγουμένου.

40. Εἰκ. 7 (ἀριθ. 2). Ὕψος 0,125. Πηλὸς λευκοπράσινος. Διακρίνεται παρυφὴ χιτῶνος ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ. Τὰ πλάγια τοῦ θρόνου σχηματίζονται κατὰ πρωτότυπον τρόπον ὡς τὰ ὀπίσθια σκέλη ὀκλάζοντος θηρίου. Μεταξὺ τῶν ποδῶν ἐμπρὸς φαίνονται δύο μεγάλοι θύσανοι. Ὄπισθεν κοῖλον.

41. Ὅμοιος μικρότερος τύπος. Ὕψος 0,115. Οἱ ἄκροι πόδες δὲν διατηροῦνται οὔτε οἱ θύσανοι. Τὰ θηριώδη σκέλη ὀλιγώτερον φυσικά. Ὁ αὐτὸς κορινθιακὸς πηλός.

42. Εἰκ. 7 (ἀριθ. 3). Ὕψος 0,116. Πηλὸς λευκοπράσινος. Πολλὰ ἴχνη καστανοχρώμου ἐπιχρίσματος. Ὄπισθεν κλειστόν, ἐπίπεδον μὲ ὀπὴν καμινεύσεως

ἐπὶ τῆς βάσεως. Τὸ περίγραμμα τῶν πλευρῶν τοῦ θρόνου εἶναι καμπύλον, σύμφωνον πρὸς τὸ χυτὸν σῶμα τῆς καθημένης.

43. Ἐλάχιστα μικρότερος τύπος. Ὕψ. 0,11. Ὁ θρόνος γωνιώδης καὶ ἁπλούστερος. Διακρίνονται πτυχαὶ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ γόνατος. Πηλὸς λευκοκίτρινος. Ὀπὴ καμινεύσεως τριγωνικὴ κάτω ἐπὶ τῆς βάσεως.

44. Τύπος παρεμφερής. Ὕψος 103. Πηλὸς κοκκινωπός. Δεξιὰ παρὰ τὸν ὦμον ὑπολείπονται ἴχνη λευκοῦ χρώματος. Ὀπὴ στρογγύλη κάτω.

45. Τὸ ἄνω μέρος κορμοῦ καὶ θρόνου, ὕψος 0,06, εἰδωλίου νεωτέρου τῶν προηγουμένων. Πόλος. Πηλὸς κοκκινωπός.

46. Μέγα τεμάχιον ποδῶν καθημένης, ὕψος 0,10. Πηλὸς κοκκινωπός.

Εἰκ. 8 (=48).

Εἰκ. 9 (=49).

47. Εἰκ. 7 (ἀριθ. 1). Ὕψος 0,13. Θρόνος, ὡς φαίνεται, δὲν ὑπῆρχε. Τὸ εἰδώλιον θὰ ἐστηρίζετο ὄπισθεν ἐπὶ κατακορύφου ἐπιφανείας, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὅτι συνέβαινεν ἐπὶ τῶν δειπνιζομένων θεῶν. Τὸ ἔνδυμα εἶναι ἰωνικὸς χιτὼν ἐζωσμένος ἄνευ κόλπου. Πηλὸς κοκκινωπός.

48. Εἰκ. 8. Ὕψος 0,25. Πηλὸς σκοτεινὸς κοκκινωπός, χονδροειδής. Χεῖρες δὲν φαίνονται. Δὲν κατορθώθη νὰ παρασταθῇ τὸ ἀναγκαῖον βάθος καὶ ἡ θεὰ δὲν κάθηται μὲ ἄνεσιν. Καὶ ὁ τύπος καὶ ἡ ἐργασία προδίδουν ἐπαρχιωτισμόν.

49. Εἰκ. 9. Ὕψος 0,09. Πηλὸς κεραμεοῦς. Ἐπὶ τῆς ποδιᾶς φέρει καρποὺς ἀδιαγνώστους ἢ καὶ πυραμίδας.

Ὁ τύπος τῆς καθημένης 38 εἶναι γνωστὸς ἐκ Κορίνθου ὅπου εὑρέθησαν

ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν 13 ἀντίτυπα (Amer. J. Arch. 1898, 214 fig. 19) καὶ ἄλλοθεν ὡς ἐκ τοῦ Καβιρίου (Winter, I, 50, 7 καὶ 121, 7). Ὁ τύπος 42 μὲ τὸν ὡραῖον θρόνον ἐσημειώθη καὶ ἐκ Μεγάρων (Winter, I, 51, 6). Ἐπειδὴ τὸ εἰδώλιον τοῦ τύπου 38 παρουσιάζει πηλὸν παρόμοιον πρὸς τὸν τῶν κορινθιακῶν ἀγγείων, σπάνια δέ, ὡς φαίνεται, θὰ ἦσαν τὰ τοιαῦτα ἀφιερώματα ἐν τῷ ἱερῷ, εἶναι πιθανώτατον, ὅτι εἰσήχθη ἕτοιμον ἐκ τοῦ Ἰσθμοῦ. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τῶν τύπων 39-43. Τὸ 44-46 διὰ τὸν κοκκινωπὸν πηλὸν θὰ κατεσκευάσθησαν εἰς αἰτωλικὸν ἐργοστάσιον. Ὁ τύπος 47 διὰ τὴν διαφορὰν τῆς κεφαλῆς πρὸς τὸ λοιπὸν σῶμα καὶ τὴν κατασκευὴν τῆς μήτρας φαίνεται ἐπαρχιακῆς προελεύσεως. Οἱ νεώτεροι, τοῦ 4ου αἰῶνος, τύποι 48 καὶ 49 δὲν εἶναι δύσκολον νὰ εἶναι ἐπίσης αἰτωλικοί. Παρεμφερὴς πρὸς τὸν 48 εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν κορῶν τῆς Τιρυνθίας Ἥρας (Tiryns I, T. V, 4). Ὅτι ἡ καθημένη εἶναι θεὰ δὲν χρῄζει ἀποδείξεως. Ἀλλ' οὐδὲ ἅπαξ μανθάνομεν τὸ ὄνομα τῆς εἰκονιζομένης. Τὸ κρατούμενον πτηνὸν δὲν εἶναι εἰδικὸν χαρακτηριστικόν. Ἐν Κορίνθῳ ὁ τύπος πιθανώτατα παρίστανε τὴν Ἀφροδίτην, ἀλλ' ἐδῶ δυνατὸν νὰ ἐσήμαινε τὴν Ἀρτέμιδα. Ἐπίσης οὐδὲν διδασκόμεθα ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ποδιᾶς προσφορῶν. Μόνον αὗται δηλοῦσιν, ὡς πιστεύω, τὸ αὐτὸ ἱερὸν δεῖπνον, ὅπερ οἱ κατακλινόμενοι θεοὶ ἔχουν ἐπὶ τῆς τραπέζης.

γ') Προτομαί.

Προτάσσομεν τὰς τῆς θεᾶς.

50. Εἰκ. 10 (ἀριθ. 3). Ὕψος. μεγ. 0,13. Πηλὸς λευκοπράσινος. Ἐπίβλημα συσφιγγόμενον ἐπὶ τοῦ πόλου καὶ καταπῖπτον ἑκατέρωθεν.

51. Εἰκ. 10 (ἀριθ. 1). Ὕψ. 0,14. Πηλὸς σκοτεινὸς κοκκινωπός. Τύπος μεγαλύτερος τοῦ 50 καὶ πληρέστερος κατὰ τὸ πρόσωπον. Ὑπάρχει καὶ τεμάχιον τοῦ αὐτοῦ τύπου λευκοῦ κοκκινίζοντος πηλοῦ. Φανερὸν εἶναι μέγα κυκλικὸν ἐνώτιον.

52. Τύπος ὅμοιος μικρότερος τοῦ 51. Ὕψος κεφαλῆς 0,085. Πηλὸς σκοτεινὸς κοκκινωπός.

53. Τύπος ὅμοιος μικρότερος τοῦ 52. Ὕψος κεφαλῆς 0,08. Πηλὸς κοκκινωπός. Πρόσωπον πλῆρες μὲ ἐλαφρὸν μειδίαμα.

54. Τύπος ὅμοιος πρὸς τὸν 52. Ὕψος κεφαλῆς 0,065. Λαιμὸς βραχὺς καὶ παχύς. Πηλὸς κοκκινωπός.

55. Εἰκ. 10 (ἀριθ. 2). Μετὰ τὴν ἀπεικόνισιν εὑρέθη καὶ τὸ συνανῆκον μέρος τῆς κεφαλῆς. Ὕψος τοῦ ὅλου 0,13. Πηλὸς κιτρινωπός. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ στήθους καμπυλουμένου πρὸς τὰ κάτω ὑποδεικνύει, ὅτι ἡ προτομὴ ἐτοποθετεῖτο ὁριζοντίως. Ὑπάρχει καὶ τεμάχιον δευτέρου ἀντιτύπου.

56. Τύπος τοῦ λήγοντος 6ου αἰῶνος. Ὕψος κεφαλῆς 0,075.

57. Τύπος μικρότερος. Διατηρεῖται ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ κάτω μέχρι τοῦ λαιμοῦ. Ὕψος 0,03 μ.

58. Τύπος μικρότερος τοῦ 57. Θραῦσμα κεφαλῆς καὶ λαιμοῦ. Ὕψος 0,03.

59. Τύπος ἀρχαϊκὸς μὲ γωνιώδη σιαγόνα. Πόλος. Τεμάχιον ὕψους 0,045.

60. Προτομὴ μικρὰ ἀκεραία. Τύπος παρόμοιος τῷ 59. Ὕψος 0,07.

Ἐπειδὴ τὰ 55-59 εἶναι ἐκ λεπτοῦ κιτρινωποῦ πηλοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσήχθησαν ἔξωθεν. Τὸ 60 διὰ τὸν χονδροειδῆ κοκκινωπὸν πηλὸν πιθανῶς ἐγχώριον.

1 2 3

Εἰκ. 10 (=51. 55. 50).

61. Κοινὰ χαρακτηριστικὰ τῶν τύπων 61-66 εἶναι πηλὸς κιτρινωπὸς κοκκινίζων, πόλος μὲ ἐπίβλημα καὶ κόμη ἐκτενισμένη πρὸς τὰ ὀπίσω. Τοῦ τύπου 61 διατηροῦνται μέρη ἐκ κεφαλῶν 4 ἀντιτύπων. Ὕψος κεφαλῆς καλύτερον σωζομένης 0,07.

62. Ὕψος προτομῆς 0,125. Λείπουν μέρη. Καὶ ἑτέρου ἀντιτύπου μέρος.

63. Προτομῆς μέρος, ἧς ἡ κεφαλὴ ὕψος 0,048.

64. Εἰκ. 11 (ἀριθ. 4). Δέκα ἄλλων ἀντιτύπων κεφαλαί.

65. Τύπος κατά τι μικρότερος τοῦ 64. Δύο προτομαὶ ἀκέραιαι καὶ μία κεφαλή.

66. Ὁ μέγιστος τύπος τῆς σειρᾶς. Ὕψος ὅλον 0,14, τῆς κεφαλῆς 0,10. Καὶ δευτέρου ἀντιτύπου ἀπόκομμα.

67. Κοινὰ τῶν τύπων 67-71 εἶναι ὁ κοκκινωπὸς λεπτὸς πηλὸς καὶ ἡ μορφολογία τοῦ 5ου αἰῶνος. Τοῦ τύπου 67, εἰκὼν 12 ἀριστερά, μεγίστου πάντων

καὶ ἐλάχιστα μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, διατηρεῖται μικρὸν μόνον μέρος. Ὕψος μεγ. 0,11.

68. Τύπος μικρότερος τοῦ 67. Τρία συνανήκοντα τεμάχια ἀπαρτίζουν τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ προσώπου. Ὕψος 0,16.

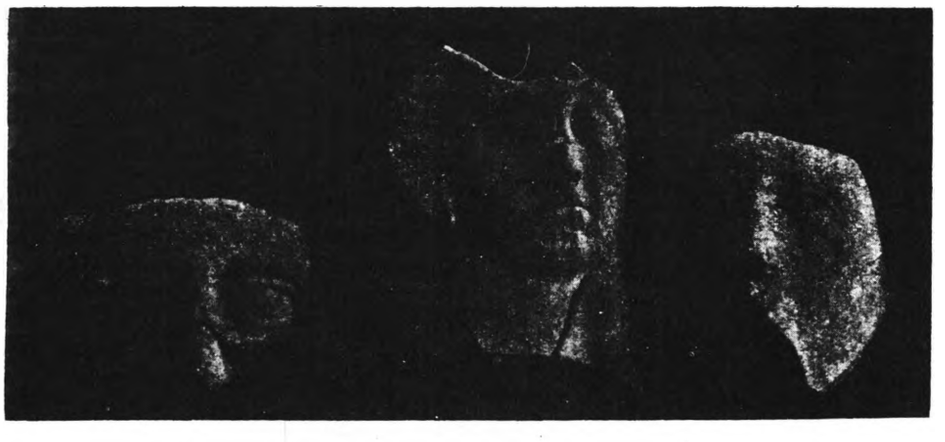
1 2 3 4

Εἰκ. 11 (=90. 86. 90. 64).

69. Εἰκ. 12 (ἀριθ. 3). Ὕψος 0,10.

70. Εἰκ. 12 (ἀριθ. 2). Ὕψος 0,155.

71. Εἰκ. 12 (ἀριθ. 1). Μέρος προσώπου παχυτέρου καὶ ἀμβλυτέρου. Ὑψ. 0,11.

1 2 3

Εἰκ. 12 (=71. 70. 69).

72. Εἰκ. 13 (ἀριθ. 1). Ὕψος 0,09. Πηλὸς κοκκινωπός.

73. Εἰκ. 13 (ἀριθ. 2). Ὕψος 0,09. Πηλὸς γαλακτώδης.

74. Τύπος μικρότερος τοῦ 73. Πηλὸς ὡς ἀνωτέρω.

75 - 85. Δέκα διαφόρων τύπων μεγάλα μέρη κεφαλῶν.

86. Εἰκ. 11 (ἀριθ. 2). Ὕψος 0,105. Πηλὸς κοκκινωπός. Αἱ χεῖρες ἐπὶ τοῦ στήθους, κρατοῦσαι βεβαίως γραπτὸν τὸ πάλαι ἄνθος. Ὀπὴ ἀναρτήσεως ἐπὶ τοῦ πόλου.

87. Διατηρεῖται μόνον ἡ κεφαλὴ μετὰ μέρους λαιμοῦ. Τύπος μεγαλύτερος τοῦ 86. Πηλὸς κιτρινωπός, πρασινίζων. Ἡ κόμη ἀρχαιοπρεπὴς ὡς τοῦ πρωΐμου 5ου αἰῶνος.

88. Σχεδὸν ἀκεραία κεφαλὴ τύπου μεγαλυτέρου τοῦ 87. Καὶ δύο ἄλλαι κεφαλαί.

89. Τύπος κατά τι μικρότερος τοῦ 86. Προτομὴ ἀκεραία. Πηλὸς κιτρινωπὸς κοκκινίζων. Μέρη δύο ἄλλων ἀντιτύπων.

1 2 3

Εἰκ. 13 (=72. 73. 93).

90. Εἰκ. 11, 1. 3. Ἡ αὐτὴ προτομὴ εἰκονίζεται κατὰ λάθος δὶς ὡς πρώτη καὶ τρίτη ἐξ ἀριστερῶν. Ὕψος 0,085. Δύο ἄλλα ἀκέραια ἀντίτυπα καὶ 7 κεφαλαὶ μετὰ λαιμοῦ.

91. Εἰκ. 14, 1. Ὡραῖος τύπος τοῦ 5ου αἰῶνος. Ἡ ἐπιμεμελημένη κόμη ἐνθυμίζει τοὺς χαλκοῦς ἀνδριάντας. Πηλὸς κιτρινωπός, μαυρίσας ἐκ τῆς σφοδρᾶς ὀπτήσεως. Ὕψος 0,143.

92. Τύπος μικρότερος τοῦ 91, ἀλλ' ὁμοιότατος. Σῴζονται δύο τεμάχια παρουσιάζοντα τὸν αὐτὸν πηλὸν ὡς ἡ 91 καὶ τὴν αὐτὴν μελανωπὴν διὰ τὴν ἰσχυρὰν ὄπτησιν ἐπιφάνειαν.

93. Εἰκ. 13, 3. Ὕψος 0,11. Ὡραῖος μαλακὸς τύπος τοῦ 4ου αἰῶνος. Οἱ ἀκόλουθοι τρεῖς παραλλάσσουν μόνον ὡς πρὸς τὸ μέγεθος. Ἐπειδὴ ὁ πηλὸς δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς ἐπὶ ὅλων πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ κεραμεῖον εἶχε διαφόρους πηλοὺς ἢ διάφορα κεραμεῖα εἶχον τὰς αὐτὰς μήτρας.

94. Τύπος μεγαλύτερος τοῦ 93. Διατηρεῖται μόνον ἡ κεφαλή. Πηλὸς κίτρινος κοκκινίζων.

95. Τύπος μεγαλύτερος τοῦ 94. Πηλὸς γαλακτώδης πρασινίζων. Διατηρεῖται κεφαλὴ καὶ μέρος λαιμοῦ. Καὶ ἑτέρου ἀντιτύπου μέρος πηλοῦ κιτρινωποῦ κοκκινίζοντος.

96. Μικρότερος τοῦ 93 τύπος. Πηλὸς λευκὸς πρασινωπός. Ἡ κόμη ἡ αὐτὴ μετὰ πλαγίου ἄνω κρωβύλου (φιόγκου). Κεφαλὴ μετὰ λαιμοῦ, Ὕψος 0,06.

97. Εἰκ. 14, 2. Ὕψος 0,18. Ἡ προτομὴ εἶναι καὶ ὄπισθεν κλειστὴ μὲ κυκλικὴν ὀπὴν ἐπὶ τοῦ ἰνίου. Πηλὸς κιτρινωπὸς στακτερός. Ὡραῖος τύπος. Ὑπὲρ

1 2 3

Εἰκ. 14 (=91. 97. 99).

τὴν στεφάνην διανεμιζόμενα βοστρυχίδια. Δύο ἄλλα καταπίπτουν ὑπὲρ τὰ ὦτα ὡς ἐνώτια.

98. Ἡ μεγίστη ἐκ τῶν διατηρουμένων κεφαλῶν. Προέρχεται ἐκ μήτρας παθούσης ἐκ τῆς χρήσεως. Ὕψος κεφαλῆς μόνης 0,12, ὕψος μεγ. 0,19. Πηλὸς στακτερός. 4ος αἰών. Καὶ δευτέρου ἀντιτύπου μέρος.

99. Εἰκ. 14, 3. Τεμάχιον προτομῆς Ἀρτέμιδος. Πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ κάτω διατηρεῖται τὸ πέρας. Ἐντεῦθεν βεβαία ἡ προτομή. Τὸ διατηρηθὲν ἀριστερὸν μέρος τοῦ στήθους παρουσιάζει ἐναργῶς τὸ ἐμπρόσθιον ἥμισυ νεβροῦ ἢ ἐλάφου. Πηλὸς κοκκινωπός. Ὕψος 0,08.

100. Εἰκ. 15, 1. Κεφαλὴ ἀνακαλοῦσα εἰς τὴν μνήμην ὡρισμένον τύπον

ἀγάλματος ὡς τῆς Ὑγείας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Ὕψος 0,065. Πηλὸς κοκκινωπός. Ἡ κόμη χωριζομένη κατὰ τὸ μέσον καὶ ἀνεκτενισμένη ἀποτελεῖ ***λαμπάδιον.*** (Περὶ τοῦ λαμπαδίου ἰδὲ Κεραμόπουλον, Θηβαϊκὰ σελ. 243). Ὑπάρχουν καὶ 3 ἄλλων ἀντιτύπων μέρη.

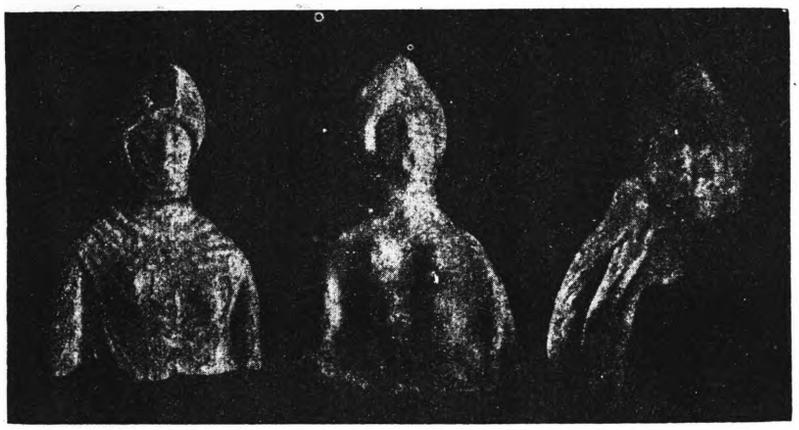

1 2 3

Εἰκ. 15 (=100. 107. 104).

101. Εἰκ. 16, 2. Μικρότερος τύπος ἀλλ' ὁ αὐτός. Ὕψος 0,09.

102, 103. Παραλλαγαὶ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ προηγουμένου. Ὕψος 0,115 καὶ 0,105. Ἐλάχισται διαφοραὶ κατὰ τὴν κόμην.

1 2 3

Εἰκ. 16 (=108. 101. 109).

104. Εἰκ. 15, 3. Ὕψος 0,08. Πηλὸς λεπτὸς γαλακτώδης. Ἄνω δεξιὰ λείψανον στεφάνης, ἥτις δὲν λείπει καὶ ἐπὶ τῶν ἀκολούθων δύο τύπων.

105. Τύπος κατά τι μεγαλύτερος τοῦ 104.

106. Τύπος μεγαλύτερος κατ' ἐλάχιστον τοῦ προηγουμένου.

107. Εἰκ. 15, 2. Ὕψος 0,095. Ἡ εἰς λαμπάδιον σχηματιζομένη κόμη προσδένεται καὶ διὰ ταινιῶν ὑπὲρ τὰ ὦτα.

108. Εἰκ. 16, 1. Ὕψος 0,10. Ὄπισθεν κλειστὴ μὲ τετράγωνον ὀπὴν ἐπὶ τῆς ὠμοπλάτης. Χειριδωτὸς χιτὼν καὶ [ἐπίβλημα ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἰδιαίτερον ἐπίβλημα καλύπτει τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν λαιμόν.

109. Εἰκ. 16, 3. Ὕψος 0,09. Τὸ λαμπάδιον δὲν σκεπάζεται ἔμπροσθεν. Ἑτέρου ἀντιτύπου κεφαλή.

Προτομαὶ θεοῦ.

110. Εἰκ. 17, 2. Ἐπιβλητικὸς καὶ ἐξαιρέτως ἐνδιαφέρων τύπος τοῦ 4ου αἰῶνος. Ὕψος 0,16. Πηλὸς ὑποκίτρινος. Ἴχνη ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἁλοιφῆς σκοτεινῆς

1 2 3

Εἰκ. 17 (=111. 110. 112).

χρυσοκιτρίνης. Ἐπὶ τοῦ ἱματίου μικρότατα λείψανα μέλανος γανώματος. Ὑπὲρ τὸ μέσον τοῦ μετώπου ἐκπηδῶσι πρὸς τὰ ἄνω βοστρυχίδια, ὡς εἶναι τοῦτο σύνηθες ἐπὶ κεφαλῶν τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ τοῦ 4ου αἰῶνος. Ὑπεράνω φαίνεται σχοινοειδὴς ταινία. Τὸ ὅλον ἐνθυμίζει Τιτσιάνειον Χριστόν.

Ὑπάρχουν καὶ δευτέρου ἀντιτύπου μέρη.

111. Εἰκ. 17, 1. Περίεργος κεφαλὴ ἐνθυμίζουσα διὰ τὸν βαθὺν πώγωνα καὶ τοὺς λοξοὺς ὀφθαλμοὺς βυζαντινὸν ἅγιον. Ὕψος 0,08. Πηλὸς ὠχρόλευκος.

112. Εἰκ. 17, 3. Κεφαλὴ μετὰ πολοσχήμου στεφάνης 5ου αἰῶνος. Ὕψος 0,07. Πηλὸς κοκκινωπός.

Σημειωτέον, ὅτι εἶναι ἀμφίβολον, ἂν αἱ ἀνωτέρω κεφαλαὶ ἀνήκουν εἰς

προτομὰς ἢ εἰς θεοὺς κατακεκλιμένους. Ἐπροτίμησα τὴν πρώτην ἐκδοχὴν διὰ τὸ μέγεθος, διότι ἀνάλογα τεμάχια ἐκ τῶν δειπνιζομένων δὲν εὑρέθησαν.

Ἐνταῦθα προσέτι συνάπτομεν δύο πρόσωπα.

113. Εἰκ. 18. Ὕψος 0,075. Πηλὸς κοκκινωπός. Πρόσωπον Πανὸς ἢ Σατύρου. Ὦτα ζῳώδη. Ἡ ἐξόγκωσις κατὰ τὸ μέσον τοῦ μετώπου ἔγινεν ἐπίτηδες καὶ δηλώνει τὴν ἔκφυσιν τῶν κεράτων.

114. Μεγάλου προσώπου τὸ ἥμισυ κάτω μέρος. Ὡραῖος τύπος τοῦ 5ου αἰῶνος. Ὁ πώγων καὶ ὁ μύσταξ ἀδιατάρακτοι εἰς τὸ βάθος. Ὕψος 0,08 μ. Πηλὸς λευκοκίτρινος.

Εἰκ. 18 (= 113).

Ἐκ τῶν ἀρχαϊκῶν τύπων οἱ 50 καὶ 51 μὲ τὸ ἐπίβλημα ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν εἶναι πολὺ γνωστοὶ ἰδίως ἐκ τόπων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος: Pottier, Diphilos pl. IV, 104 ἐκ Ῥόδου. Winter, I, 236-237 (Σάμος, Λέσβος, Κύπρος, Ἀθῆναι κ.τ.λ.). Ὁ τύπος 86 μὲ τὰς ὑψουμένας χεῖρας, τὰς κρατούσας ἄνθη, μαρτυρεῖται καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ Βοιωτίας: Pottier, Diphilos, pl. X, 197. Αἱ μὲ τὸ λαμπάδιον προτομαὶ 107, 109 καὶ ἄλλοθεν γνωσταὶ καὶ ἐκ Θηβῶν: Κεραμοπούλου, Θηβαϊκά, 242, εἰκ. 174, 3, 8. Ἐν γένει οὐδὲ εἷς ὑπάρχει τύπος ἐκ τῶν 64 ἀνωτέρω καταλογισθέντων οὐσιωδῶς πρωτότυπος καὶ πρωτοφανής, ἀλλ᾽ ἡ ἀξία των ἔγκειται, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, εἰς τὰς εἰδήσεις περὶ τῆς σχετικῆς βιομηχανίας τῶν ἐγχωρίων κεραμείων.

Ἅπαξ (τύπος 99), μανθάνομεν σαφῶς, ὅτι Ἄρτεμις εἶναι ἡ ἀπεικονιζομένη. Ἐκ τῶν προτομῶν τοῦ θεοῦ ἡ 112 ἐνθυμίζει ἀρκετὰ γνωστὰ πρόσωπα Διονύσου (Pottier, Diphilos pl. X, 204 ἐκ Βοιωτίας) ὡς καὶ τὸ 114 μέρος προσώπου.

δ΄) Δειπνιζόμενοι θεοί.

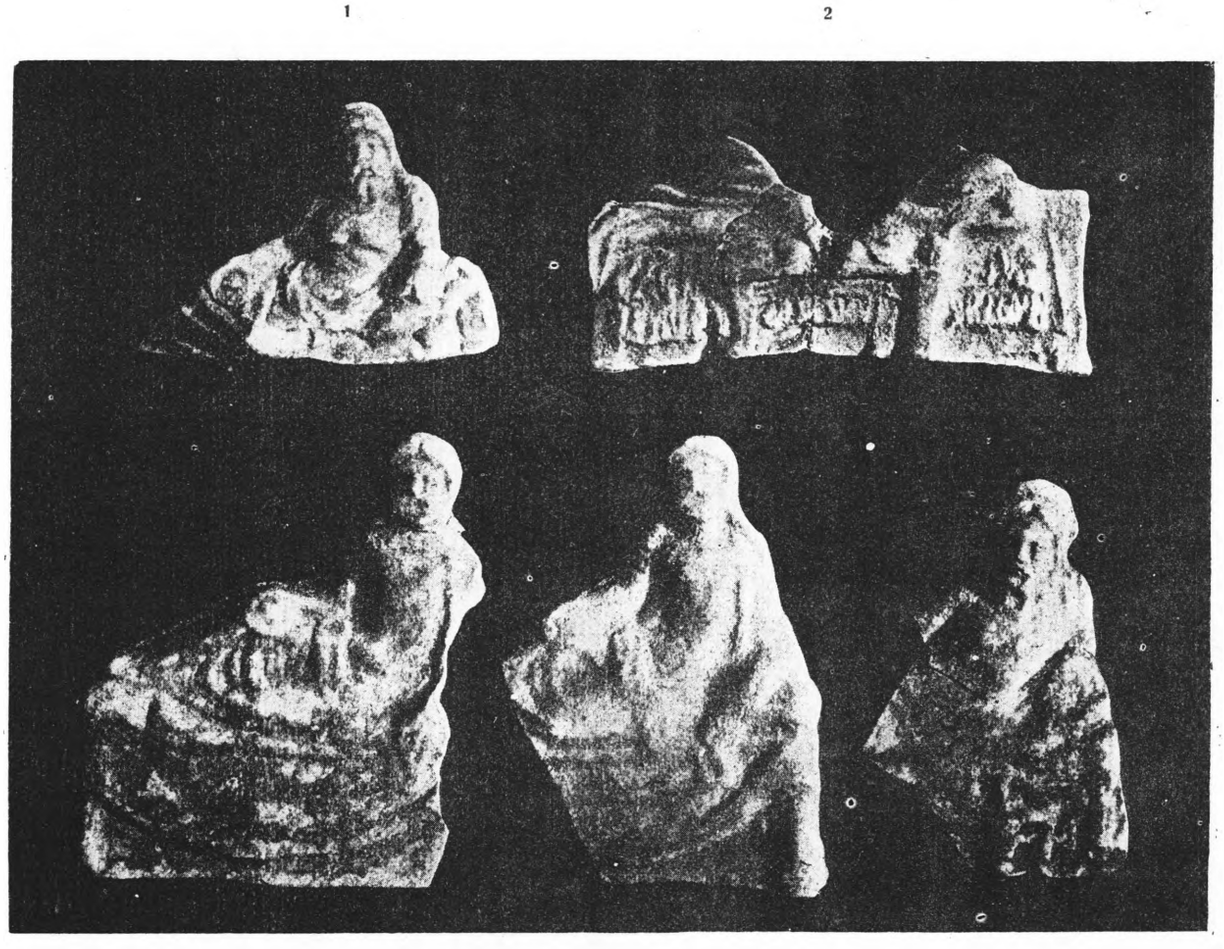
115. Εἰκ. 19, 3. Τύπος μικρᾶς κεφαλῆς. Ὕψος 0,13, μῆκος ἀρχικὸν μέγιστον 0,13. Πηλὸς τραχύτερος κοκκινωπός. Κάτωθεν τῆς ἀριστερᾶς κατέρχεται τὸ ἄκρον τοῦ ἱματίου ἐπὶ τοῦ ἐξηπλωμένου στρώματος. Ἡ δεξιὰ κρατεῖ φιάλην ὀμφαλωτήν. Εἰς τὸν αὐτὸν τύπον ἀνήκουν τρία ἀκέφαλα κατὰ τὰ ἄλλα σχεδὸν πλήρη ἀντίτυπα καὶ δύο κεφαλαί.

116. Εἰκ. 19, 4. Τύπος κατ᾽ ἐλάχιστον μικρότερος τοῦ προηγουμένου. Ὁ αὐτὸς πηλός. Ὕψος 0,125. Ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας προέρχεται ἓν ἔτι σχεδὸν πλῆρες καὶ μία κεφαλή. Ἐκ τῶν συλλεχθέντων συντριμμάτων ἐξάγεται, ὅτι 18 τοὐλάχιστον ἀντίτυπα προέρχονται ἐκ τῶν τύπων 115 καὶ 116.

117. Τύπος νεώτερος τῶν ἀνωτέρω, ἀλλ' ἐκ τούτων προελθών. Προσετέθη καὶ ἁπλῆ τράπεζα μεθ' ἑνὸς ποπάνου. Πηλὸς γαλακτώδης (κρέμ). Μῆκος 0,125.

118. Εἰκ. 20, 3. Τύπος τοῦ κρατοῦντος σκύφον μὲ τὴν ἀριστεράν. Πηλὸς λευκός. Μῆκος μεγ. 0,11. Συντρίμματα 2 - 3 ἀντιτύπων.

119. Εἰκ. 20, 5. Τύπος μικρότερος τοῦ 118 καὶ κατὰ πολὺ κατώτερος (ἐκ

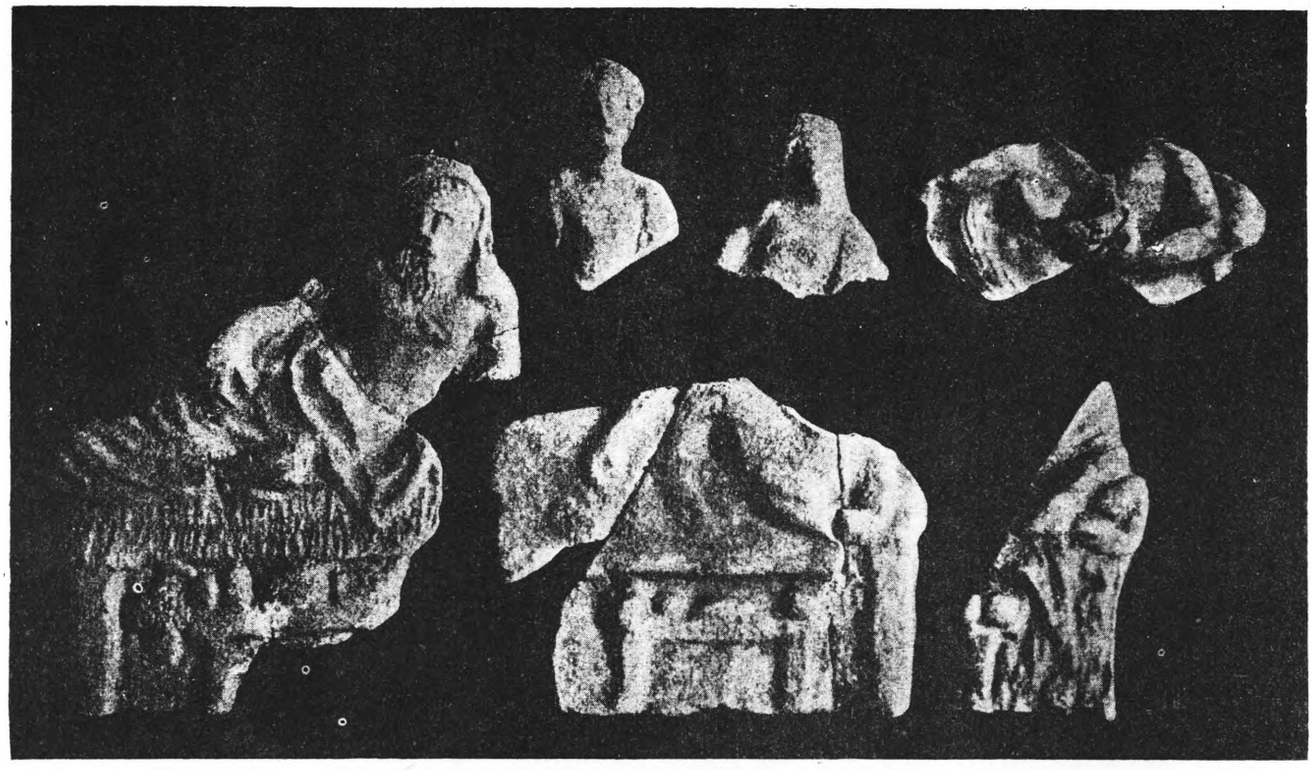

Εἰκ. 19 (=125. 115. 116. 126).

μήτρας διὰ τὴν χρῆσιν ἀμβλυνθείσης). Μῆκος 0,12. Ἡ δεξιὰ κενή. Ἡ τράπεζα μὲ ὀλίγα πόπανα. 12 ἄλλα συντρίμματα.

120. Τύπος μικρότερος τοῦ 119 (2 συντρίμματα συνανήκοντα).

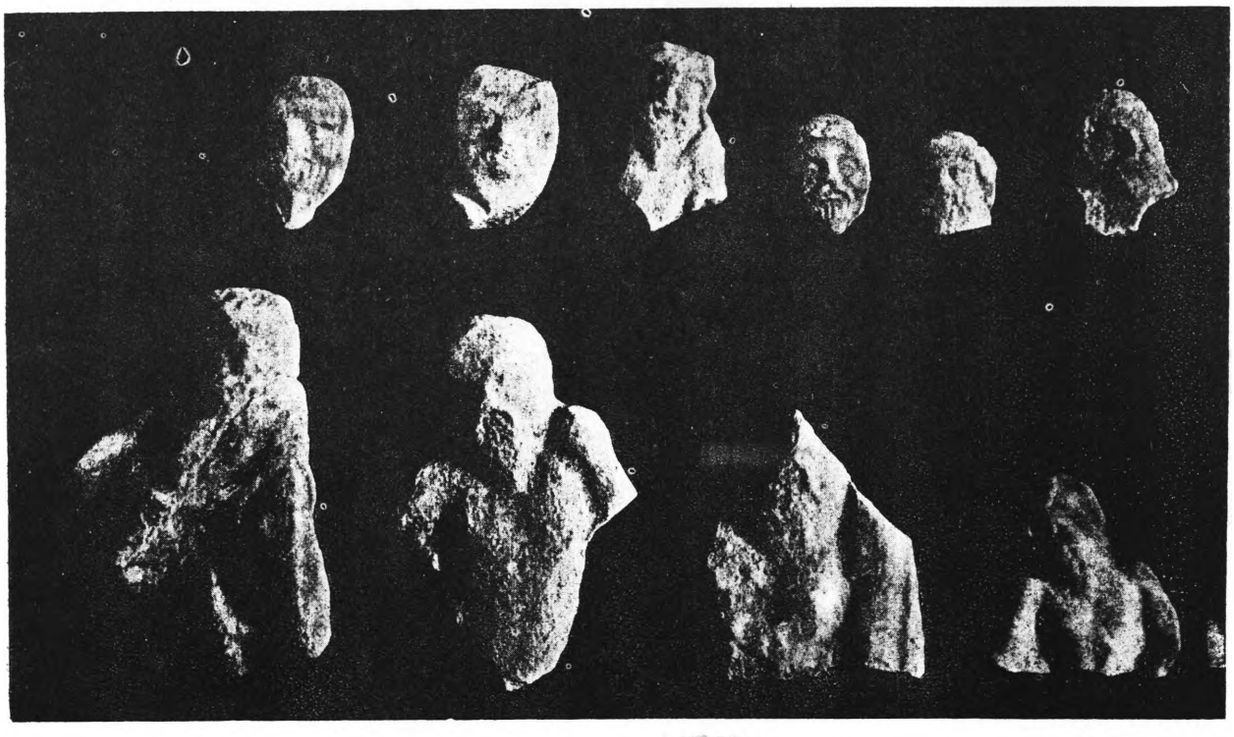
121. Εἰκ. 21, 8. Οἱ τύποι 121 - 122 εἰκονίζουν σφηνοπώγωνα μὲ σιληνοειδὲς πρόσωπον. Πηλὸς κοκκινωπὸς σκοτεινός. Ὕψος 0,09. Φανερὰ ὑπεράνω ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὖλαξ συνεσφιγμένης μίτρας ἢ ταινίας.

4 5 6

Eix. 20 (= 148. 147. 118. 145. 119. 128).

1 2 3 4 5 6

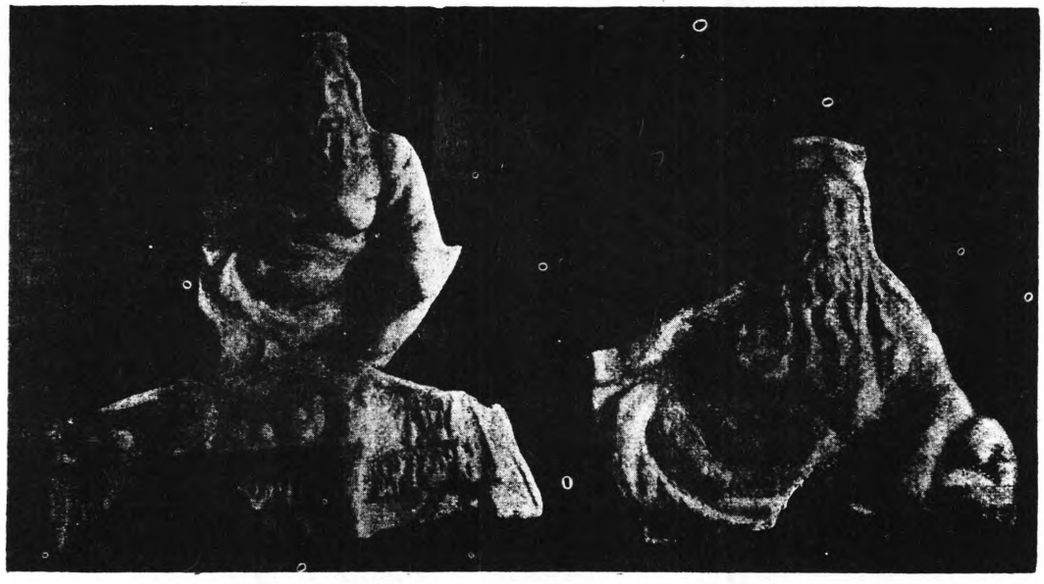

7 8 9 10

Eix. 21 (= 139. 141. 122. 138. 143. 140. 137. 121. 144. 136).

122. Εἰκ. 21, 3. Ὕψος 0,055. Φανερὰ τὰ ἄκρα τῆς καταπιπτούσης μίτρας. Ὁ αὐτὸς πηλός.

123. Εἰκ. 22, 1. Οἱ τύποι 123-128 εἶναι οἱ ὡραιότεροι τῆς ὅλης σειρᾶς. Ὁ πηλὸς ἐπὶ πάντων εἶναι λεπτός, κίτρινος, κοκκινίζων. Ὕψος 0,14, μῆκος θὰ ἦτο ὑπὲρ τὰ 0,15. Ἐπὶ τῆς κλίνης στρῶμα φλοκκωτὸν διπλοῦν ἐστρωμένον. Πρβλ. παρομοίαν στρῶσιν κλίνης ἐπὶ πηλίνου ἀναγλύφου ἐκ Μυτιλήνης (Winter, I, 195, 5). Ἐπὶ τῆς μὲ τρεῖς φανεροὺς πόδας τραπέζης πόπανα καὶ καρποί. Ὁ συνεχῶς συμποσιάζων θεὸς ἀπέβη διὰ τοῦτο παχύς. Τριῶν ἄλλων ἀντιτύπων μέρη.

1 2

Εἰκ. 22 (=123. 127).

124. Τύπος κατά τι μικρότερος. Τρεῖς κεφαλαὶ μὲ μέρος κορμοῦ.

125. Τύπος μικρότερος τοῦ 124. Πέντε συντρίμματα ἀπετέλεσαν σχεδὸν τὸ ὅλον. Μῆκος 0,15, ὕψος 0,125. Τὸ ἐν εἰκόνι 19, 1 εἶναι τοῦ αὐτοῦ τύπου ἀλλ' ἐκ μήτρας φθαρείσης ἱκανῶς. Τὸ ἐν εἰκόνι 19, 2 ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας ἔτι μᾶλλον φθαρείσης. Ἰδὲ πῶς ἀναδιπλοῦται τὸ προσκεφάλαιον. Πέντε ἄλλων ἀντιτύπων μέρη.

126. Εἰκ. 19, 5. Ὕψος 0,12. Εἶναι παραλλαγὴ τοῦ αὐτοῦ τύπου πρὸς τοὺς ἀνωτέρω τρεῖς. Λείπει τὸ μάλλινον στρῶμα, ἡ δὲ τράπεζα παρίσταται ὡς δρωμένη ἐξ ἀριστερῶν.

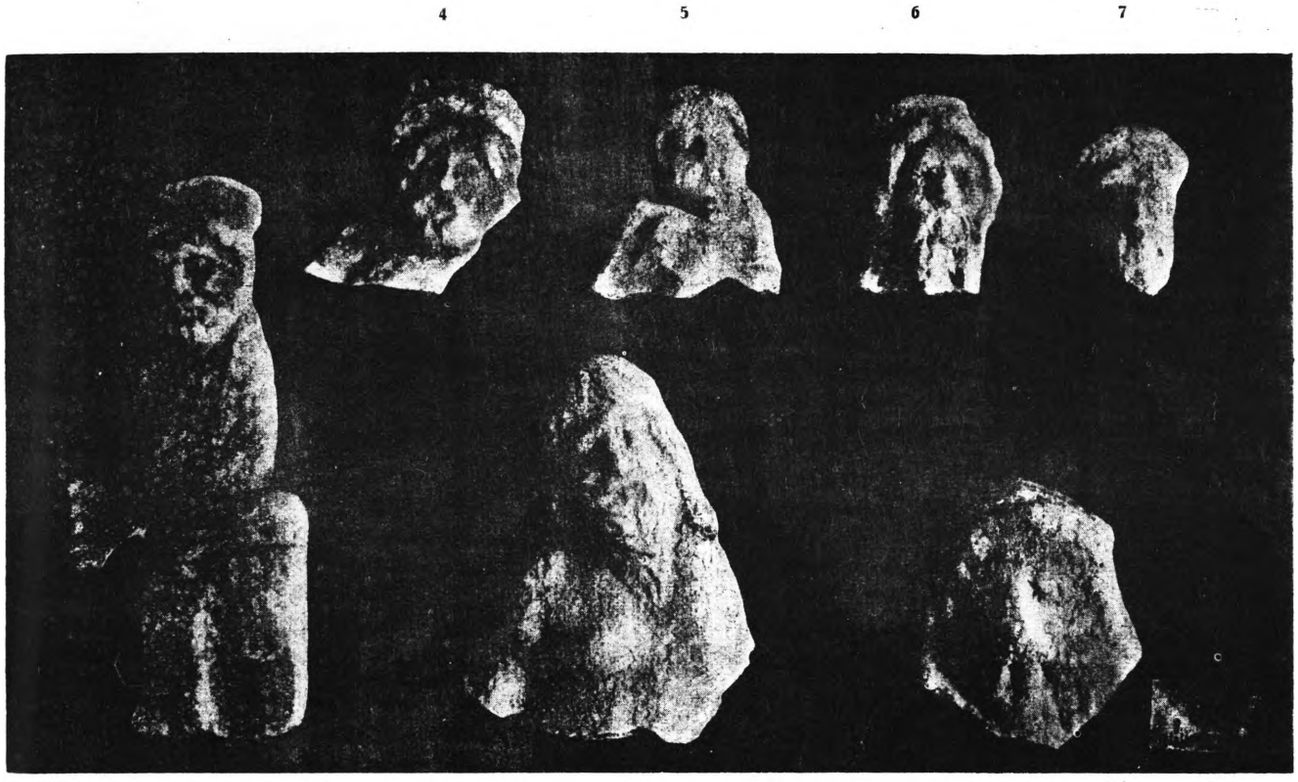
127. Εἰκ. 22, 2. Ἐκ τῶν ὁπωσδήποτε διατηρουμένων τὸ μέγιστον. Ὕψος 0,115 μ., μῆκος 0,11. Ὅτι καὶ ὁ τύπος οὗτος συνανήκει φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἀναδιπλουμένου προσκεφαλαίου.

128. Εἰκ. 20, 6. Ὕψος μεγ. 0,11. Παρεμφερὴς τύπος, ἀλλὰ μὲ τὴν παραλλαγὴν τοῦ πολυπτύχου στρώματος τῆς κλίνης.

Οἱ ἑπόμενοι 7 τύποι (129 - 135) εἶναι παλαιότεραι παραλλαγαὶ τοῦ αὐτοῦ γενικοῦ τύπου.

129. Εἰκ. 23, 2. Ὕψος 0,08. Ἄνευ πόλου. Στῆθος παρόμοιον, ὄχι πολὺ εὐτραφές, γένειον κλειστόν.

130. Εἰκ. 23, 6. Τύπος παρόμοιος τῷ 129, νεώτερος μετὰ πόλου. Κεφαλὴ

Εἰκ. 23 (=132. 129. 142. 135. 133. 130. 134).

ἰσομεγέθης. Δύο ἄλλαι κεφαλαὶ μὲ μέρος κορμοῦ. Πηλὸς κίτρινος κοκκινίζων.

131. Σχεδὸν πλῆρες ἀντίτυπον συγκολληθὲν ἐκ 3 συντριμμάτων. Ὕψος 0,14, μῆκος 0,14. Μικρότερος τύπος τοῦ 129. Ἄνευ τραπέζης. Στρῶμα μὲ μίαν σειρὰν θυσάνων. Ἑτέρου ἀντιτύπου μέρη ἐκ καλυτέρας μήτρας.

132. Εἰκ. 23, 1. Ὕψος 0,11. Μάλλινον στρῶμα, τράπεζα. Ὁμοιότης τοῦ προσώπου πρὸς τὴν προτομὴν 112.

133. Εἰκ. 23, 5. Πηλὸς κεραμεοῦς σκοτεινός.

134. Εἰκ. 23, 7. Ὕψος 0,045. Πόλος καμπυλούμενος.

135. Εἰκ. 23, 4. Πηλὸς γαλακτώδης. Ὕψος 0,06. Ταινία καὶ στεφάνη διηρημένη εἰς φύλλα. Μετὰ τὴν ἀπεικόνισιν προσετέθη τεμάχιον τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου.

Οἱ ἑπόμενοι 5 τύποι παριστῶσι διὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου Σιληνὸν κατακεκλιμένον.

136. Εἰκ. 21, 10. Ὁ Σιληνὸς χαρακτηρίζεται διὰ τὴν σιμὴν ῥῖνα καὶ τὸ ὕφος τοῦ πιόντος. Μετὰ τὴν ἀπεικόνισιν προσετέθη τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ, μεθὸ τὸ ὅλον μῆκος 0,10.

137. Εἰκ. 21, 7. Τύπος παρόμοιος τῷ 136. Ἐπὶ τοῦ ἄκρου τῆς τραπέζης πυραμίς. Ὕψος 0,105.

138. Εἰκ. 21, 4. Διάφορος τύπος φιλοπότου μὲ σιμὴν ῥῖνα καὶ παρειὰς ἐξωγκωμένας. Ὕψος 0,035.

139. Εἰκ. 21, 1. Ὕψος 0,045. Τύπος σιληνομόρφου.

140. Εἰκ. 21, 6. Ὕψος 0,065.

141. Εἰκ. 21, 2. Ὕψος 0,05. Τύπος διάφορος ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν.

142. Εἰκ. 23, 3. Ἡ κεφαλὴ μὲ τὴν ἤρεμον μεγαλείαν ἔκφρασιν ὑποδεικνύει τὸν δεσπότην τῶν δαιμόνων Διόνυσον. Φανερὰ εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς κόμης συσφιχθεῖσα μίτρα. Φαίνεται ἐπίσης καὶ ἡ κλίσις τοῦ κορμοῦ τοῦ συμποσιάζοντος. Ὕψος μεγ. 0,055. Πηλὸς κοκκινωπός.

143. Εἰκ. 21, 5. Μικρότερος κατά τι τύπος Διονύσου. Ὕψος 0,05.

144. Εἰκ. 21, 9. Ὕψος 0,07. Πηλὸς κοκκινωπός. Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου διακρίνεται τὸ γωνιῶδες πέρας τῆς καταπιπτούσης μίτρας. Μύσταξ καὶ πώγων 5ου αἰῶνος (μᾶζα ἀδιατάρακτος).

145. Εἰκ. 20, 4. Ὕψος 0,15. Πηλὸς κιτρινωπὸς κοκκινίζων. Μίτρα. Τράπεζα πλήρης, ὅπου δὲν λείπουν καὶ σταφυλαί. Ἀντίτυπον ἐκ φθαρείσης μίτρας τοῦ 4ου αἰῶνος. Πιστεύω καὶ ἐνταῦθα, ὅτι παρίσταται ὁ Διόνυσος. Καὶ ἄλλο τεμάχιον τραπέζης μὲ σταφυλάς.

146. Εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον δέον νὰ ἀποδοθῇ καὶ τεμάχιον κλίνης, ἐφ' ἧς δορὰ ἐπὶ τοῦ συνήθους φλοκκωτοῦ στρώματος. Μῆκος 0,09. Καὶ δεύτερον μικρὸν σύντριμμα.

147. Εἰκ. 20, 2. Νεαρὸς (ἀγένειος) θεὸς κατακεκλιμένος μὲ πόλον. Ὕψος 0,06. Πηλὸς κεραμεοῦς σκοτεινός.

148. Εἰκ. 20, 1. Μετὰ τὴν ἀπεικόνισιν προσετέθη καὶ τὸ ὄπισθεν μέρος. Ὕψος 0,09, μῆκος 0,09.

Χρονικῶς ἐξεταζόμενοι οἱ ἀνωτέρω τύποι τοῦ ἐπὶ δεῖπνον κατακεκλιμένου θεοῦ δὲν εἶναι ἀρχαιότεροι τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ Ε΄ αἰῶνος. Οἱ μὲ κλειστὸν ἀδιατάρακτον γένειον καὶ οἱ σφηνοπώγωνες εἶναι βεβαίως οἱ παλαιότατοι. Ἔπειτα

ἐκ τῶν τύπων τοῦ Δ΄ αἰῶνος οἱ παρουσιάζοντες τὸ ἀβαθέστερον ἀνάγλυφον, ὡς οἱ 115, 116, εἶναι παλαιότεροι τῶν ἄλλων τοὐλάχιστον κατὰ τὸ σχέδιον. Διότι περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐργασίας οὐδεμία εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθῇ ἔνδειξις. Παλαιότεραι μίτραι διατηροῦνται ἐν χρήσει καὶ εἰς νεωτέρας ἐποχάς, ἐπὶ δὲ τῆς μηχανικῆς καὶ βιομηχανικῆς παραγωγῆς τῶν πηλίνων δὲν ἀσκεῖ ἄμεσον καὶ πάντοτε ἔντονον ἐπίδρασιν ἡ μεγάλη τέχνη. Ἔπειτα ἡ τροποποίησις τῶν τύπων γίνεται πολλάκις καὶ ὑπὸ μετρίων βαναυσουργῶν, οἵτινες δὲν συγχρονίζονται πρὸς τοὺς δεξιοὺς τεχνίτας. Ἀλλ᾽ ὅμως ἐν γένει ἡ προσθήκη τῆς τραπέζης εἶναι νεωτέρα τῶν ἄνευ αὐτῆς τύπων [1]. Ἐπίσης νεώτερα εἶναι τὰ πλούσια φλοκκωτὰ στρώματα. Τὸν παλαιότατον ἄνευ κλίνης τύπον τοῦ κατακεκλιμένου, μαρτυρούμενον πολλαχόθεν, δὲν ἔχομεν ἐνταῦθα.

Σειρὰ παράλληλος καὶ παρεμφερής, ἂν μὴ ὁμοία, ἐκ τοιούτων πηλίνων εἰκονιδίων παριστώντων δειπνιζόμενον θεὸν εἶναι πρὸ πολλοῦ γνωστὴ ἐκ Τάραντος καὶ Μεταποντίου. Τὴν γνώμην τοῦ Lenormant (Gazette Archeol., 1881/2 p. 163) ὅτι πρόκειται ἐκεῖ περὶ τοῦ Διονύσου, οὗ ἡ μυστικὴ πρὸ πάντων λατρεία ἤκμαζε κατὰ τὴν Μ. Ἑλλάδα, ἐπεδοκίμασαν καὶ οἱ κατόπιν γράψαντες λόγιοι (Evans, JHS, 1886, 1 - 50. Winter, Typen CV κ. ἑ.). Ὁ Διόνυσος πολλαχοῦ εἶναι ἀπαραγνώριστος καὶ εἶναι εὔλογον νὰ δεχθῶμεν τὸν αὐτὸν θεὸν καὶ ἐκεῖ ὅπου δὲν χαρακτηρίζεται σαφέστερον διὰ τῶν συμβόλων ἢ τῆς ἐκφράσεως [2]. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν ἄνω σειράν. Ἡ ἔκφρασις (τ. 142, 143) ἡ μίτρα (τ. 121, 122, 144, 145) (πρβλ. χρυσομίτραν Βάκχον Οἰδ. τ. 209) ὁ συχνὸς βαθὺς πώγων, ἡ ἐπὶ τῆς κλίνης δορὰ (τ. 146) καὶ οἱ ἐμφανεῖς Σιληνοὶ (τ. 136 - 139) καθιστῶσι βεβαίαν τὴν παράστασιν τοῦ θεοῦ ἐπὶ πλείστων εἰκόνων. Μετὰ τοῦτο εἶναι πιθανώτατον, ὅτι καὶ οἱ μετὰ πόλου [3] θεοὶ ἢ οἱ ἐντελῶς ἀκάλυπτοι δὲν εἶναι διάφοροι, διότι συνάπτονται πρὸς τοὺς βεβαίους τύπους μὲ τὸν αὐτὸν βαθὺν πώγωνα καὶ τὴν αὐτὴν πλουσίαν συχνάκις καθειμένην κόμην. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ λεχθῇ τώρα καὶ περὶ τῆς ὡραίας προτομῆς, τῆς ἐνθυμιζούσης τὸν Χριστὸν (τ. 110). Αἱ μεταξὺ τῶν τύπων διαφοραὶ ἀνήκουν πρωτίστως εἰς τὰ διάφορα κεραμεῖα, περὶ ὧν θὰ εἴπωμεν κατωτέρω.

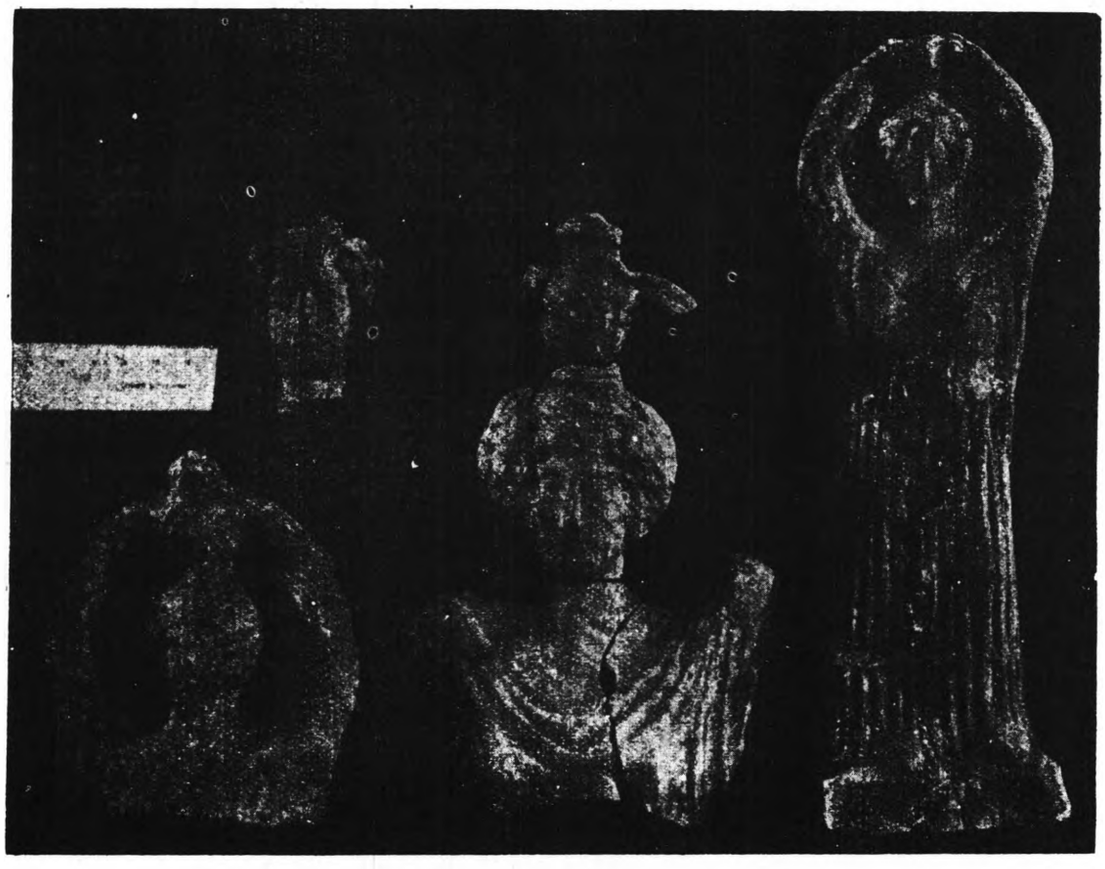
[1] Ὁ Winter παρὰ τὰ πολυάριθμα ἄνευ τραπέζης παραδείγματα ὀλίγα ἀπεικονίζει μετ᾽ αὐτῆς, ὡς δύο ἐξ Ἀθηνῶν (I, 196, 1, 4) καὶ ἓν ἐκ Μυτιλήνης (I, 195, 5).

[2] Ὁ Wolters (Arch. Zeit. 1882, 284 κἑ.) ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς περὶ τῶν νεκροδείπνων θεωρίας ἐπλανήθη ἀναγνωρίζων εἰκόνας ἀποθανόντων (σελ. 299).

[3] Ὅτι ὁ πόλος δὲν εἶναι ξένος πρὸς τὸν Διόνυσον πρβλ. ἐκτὸς ἄλλων τὸ ὡραῖον προσωπεῖον ἐκ Βοιωτίας τοῦ Λούβρου, Pottier, Diphilos pl. X, 204.

ε') Ὑδροφόροι.

Οἱ ἀκόλουθοι 13 τύποι εἶναι παραλλαγαὶ εἰς μέγεθος τοῦ αὐτοῦ γενικοῦ τύπου, ἀνήκοντος μορφολογικῶς εἰς τὸ τέλος τοῦ Ε΄ αἰῶνος, ἀποτελοῦν δὲ τὸ εὑρετήριον ὡρισμένου κοροπλαστείου, διαθέτοντος πάντοτε τὸν αὐτὸν κοκκινωπὸν πηλὸν μετά τινος ἐνίοτε ἀποκλίσεως πρὸς τὸ κίτρινον. Τὸ ἔνδυμα εἶναι μόνον

Εἰκ. 24 (=153. 156. 149. 157).

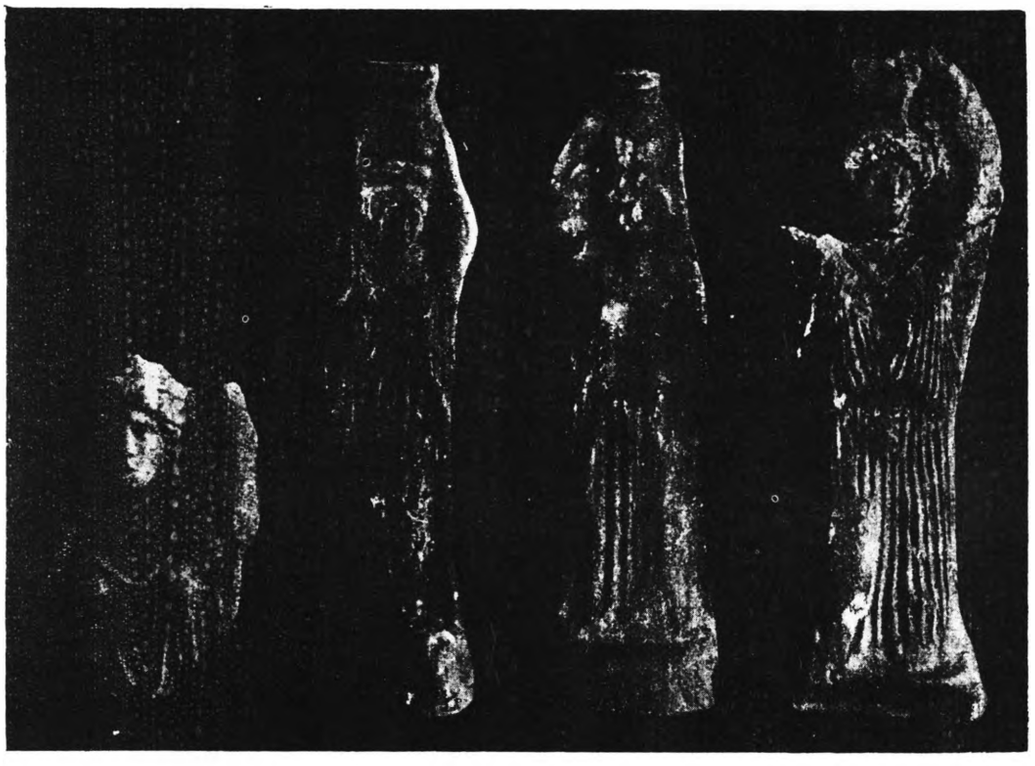
δωρικὸς πέπλος μὲ περίεργον μακρὸν ἀπόπτυγμα φθάνον μέχρι τοῦ μέσου περίπου τῶν κνημῶν. Παρόμοιον ἀπόπτυγμα παρετήρησεν ὁ Κεραμόπουλος ἐπὶ βοιωτικῶν κορῶν τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ διαφόρου τύπου (Θηβαϊκά, σελ. 214, εἰκ. 154, 2, 3. 155, 2. 157, 1). Ἡ κόμη εἶναι ἄφθονος ἐκτενισμένη πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἡ ὑδρία κρατεῖται δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν. Ἐκ τῶν ποδῶν πάντοτε ὁ δεξιὸς ἀνέχει τὸ βάρος.

149. Εἰκ. 24, 3. Ὕψος 0,175. Δύο ἄλλαι κεφαλαί.

150. Τύπος μεγαλύτερος τοῦ 149. Κεφαλὴ μετὰ ὑδρίας ὕψος 0,11. Ὑπάρχει καὶ δευτέρα ἐλλιπὴς κατά τι κεφαλή. Εἶναι ἡ μεγίστη μήτρα τοῦ ἐργοστασίου.

151. Τύπος μικρότερος τοῦ 149. Διατηρεῖται μόνον κεφαλὴ ὕψους 0,045, ἐνῷ ἡ τοῦ 149 ὕψους 0,055, ἡ τοῦ 150 0,065.

152. Ἔτι μικρότερος τύπος. Ὕψος κεφαλῆς 0,042.

1 2 3 4

Εἰκ. 25 (=166. 168. 170. 162).

153. Εἰκ. 24, 1. Τὸ ὅλον ὕψος 0,06. Λαμπρὰ κεφαλὴ μὲ κόμην ἐσχηματισμένην.

154. Τύπος μικρότερος τοῦ 152 κατ' ἐλάχιστον. Τέσσαρες κεφαλαί.

155. Τύπος μικρότερος τοῦ ἀνωτέρω.

156. Εἰκ. 24, 2. Ὕψος 0,11. Καὶ ἑτέρου κεφαλή.

157. Εἰκ. 24, 4. Ὕψος 0,22. Διατηροῦνται καὶ τριῶν ἔτι ἄλλων ἀντιτύπων συντρίμματα. Ὅρα τὸ ὑπὲρ τὰ σφυρὰ ἄκρον τοῦ ἀποπτύγματος.

158. Τύπος μικρότερος τοῦ ἀνωτέρω. Τρία πλήρη σχεδὸν ἀντίτυπα ὕψους 0,19 καὶ 4ου μέρος.

159. Κορμὸς κατά τι μεγαλύτερος τοῦ 157 λεπτῆς ἐργασίας.

160. Τύπος μικρότερος τοῦ 158. Συντρίμματα.

Εἰς τὸ αὐτὸ κοροπλαστεῖον ἀνήκουν καὶ βάσεις μὲ δύο βαθμῖδας, ἐξ ὧν ἡ ἄνω στενωτέρα.

Οἱ ἑπόμενοι 4 τύποι φαίνονται ἀνήκοντες εἰς τὸ αὐτὸ κεραμεῖον (ὁ αὐτὸς πηλὸς καὶ τύπος τῆς κεφαλῆς). Ἀλλ' αἱ μίτραι ὡς πρὸς τὸ ἔνδυμα ἐτροποποιήθησαν ἐπὶ τὸ χειρότερον.

1 2

Εἰκ. 26 (=172).

162. Εἰκ. 25, 4. Ὕψος 0,185. Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους τὸ βάρος. Λείπει τὸ ἀπόπτυγμα.

163. Ὕψος 0,16. Μετὰ διπλοϊδίου ἐζωσμένου. Ἓν ἀντίτυπον ὁλόκληρον.

164. Ὕψος 0,14. Ἀντίτυπον ἀκέραιον.

165. Ὕψος 0,13. Ἀντίτυπον ἀκέραιον.

166. Εἰκ. 25, 1. Ὕψος 0,09. Πηλὸς κιτρινωπός. Ὁ κάλλιστος ἐκ τῶν τύπων τῶν ὑδροφόρων. Ἡ κόμη φαίνεται καὶ ἰδιαιτέρως εἰργασμένη μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν. Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ δεύτερον ἀντίτυπον σχεδὸν πλῆρες, ὕψος 0,20 ἐκτὸς τῆς ἐλλειπούσης ὑδρίας.

167. Ἐδῶ συνάπτομεν τεμάχιον ὑδροφόρου μὲ τὴν ἀριστερὰν ἀνεχούσης τὴν ὑδρίαν, Ε΄ αἰῶνος. Φορεῖ χειριδωτὸν χιτῶνα.

Οἱ ἀκόλουθοι 4 τύποι ἔχουν τοῦτο τὸ κοινόν, ὅτι ἡ ὑδροφόρος ἐξασφαλίζει τὴν ὑδρίαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κρατοῦσα διὰ τῆς ἑτέρας χειρὸς σχοινίον δεδεμένον ἐπὶ τοῦ ἀγγείου. Ὁ πηλὸς ἐπὶ πάντων εἶναι λεπτότατος, σκοτεινός, κοκκινωπός.

168. Εἰκ. 25, 2. Ὕψος 0,155. Ὅρα τὴν δεξιὰν ἀνακαμπτομένην καὶ κρατοῦσαν τὸ ὄπισθεν τῆς ὑδρίας κατερχόμενον σχοινίον.

169. Τύπος μεγαλύτερος τοῦ ἀνωτέρω. Δύο τεμάχια.

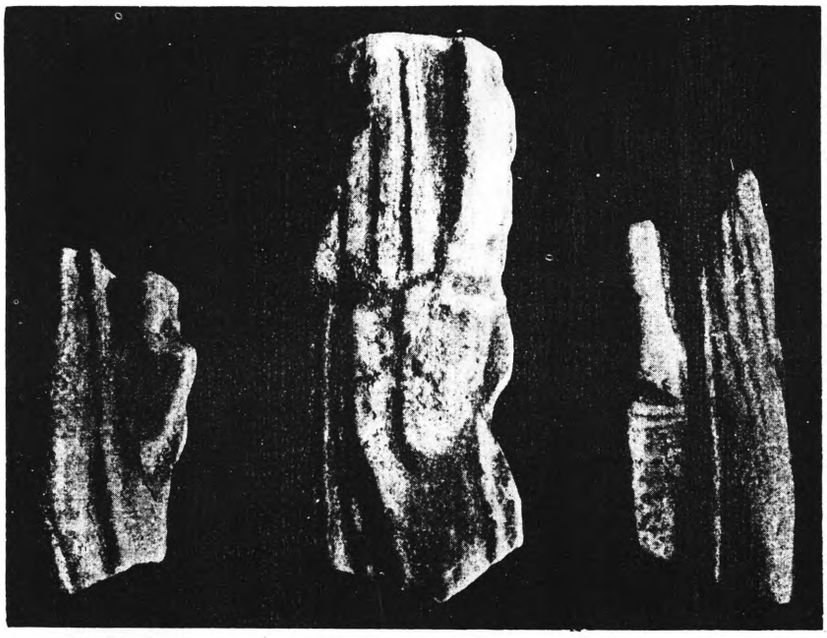
170. Εἰκ. 25, 3. Ὕψος 0,185.

171. Ἀκέραιον ἀντίτυπον ὕψος 0,125.

Οἱ ἀκόλουθοι 18 τύποι τῶν ὑδροφόρων παρουσιάζουν τοῦτο τὸ κοινόν, ὅτι κρατοῦσι διὰ τῆς ἑτέρας χειρὸς εἶδος πέμματος ἢ γλυκίσματος. Τὸ πέμμα τοῦτο παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῶν κορῶν τῆς Τιρυνθίας Ἥρας (Frickenhaus, Tiryns I, Taf. XII, 5, 6, 7. S. 79, Anm. 1, Abb. 19^{a}, 19^{b}. S. 85 Abb. 29), ἐβεβαίωσα δὲ τὸ αὐτὸ ἐπὶ πολυαρίθμων κορῶν τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης ἐν Τεγέᾳ. Τὸ γλύκισμα ἐκεῖ καὶ ἐδῶ ἔχει τριγωνικὸν ἢ κωνικὸν σχῆμα μὲ βάσιν ἁπλῆν ἢ διπλῆν

ὁριζοντίαν. Ἰδιαιτέρως τὰ ἐκ τοῦ ἱεροῦ παρουσιάζουν ὁτὲ μὲν κοίλην ὁτὲ δὲ κυρτὴν ἐπιφάνειαν, ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ λαβὴν κατὰ τὴν βάσιν. Οἱ τύποι ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ κοροπλαστεῖον διὰ τὸν αὐτὸν γαλακτώδη (κρὲμ) ἐλάχιστα κοκκινωπὸν ἢ κιτρινωπὸν πηλὸν καὶ τὴν αὐτὴν μορφολογίαν. Τὸ κεραμεῖον εἰργάζετο μὲ τὰς μίτρας ταύτας καθ' ὅλον τὸν Δ΄ καὶ Γ΄ π. Χ. αἰῶνα.

172. Εἰκ. 26, 1. Ὕψος 0,20. Ἀπόπτυγμα ἐζωσμένον μακρόν. Οἱ ἑκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ καταπίπτοντες βόστρυχοι φθίνουσι φθειρομένης τῆς μίτρας. Ἐπὶ καλυτέρων τεμαχίων φαίνονται καὶ οἱ βόστρυχοι καὶ ἡ ἀνάγλυπτος ζώνη.

1 2 3

Εἰκ. 27 (=173. 179. 173-8).

173-178. Ἓξ παραλλαγαί. Πόδα στηρίξεως ἔχουν τὸν ἀριστερόν, ὡς ἐν εἰκόνι 27, 3 (ὅπου ἰδὲ λεπτομερείας γλυκίσματος, λαβήν, βάσιν, τρύπας). Στεροῦνται ἀποπτύγματος. Ἐργασία λεπτοτέρα ἢ ἐν 172. Ἐν εἰκόνι 27, 2 ἐκ τοῦ γλυκίσματος φαίνεται ἡ ἔξω κυρτὴ ὄψις. Ἐν εἰκόνι 27, 1 ἀντιθέτως.

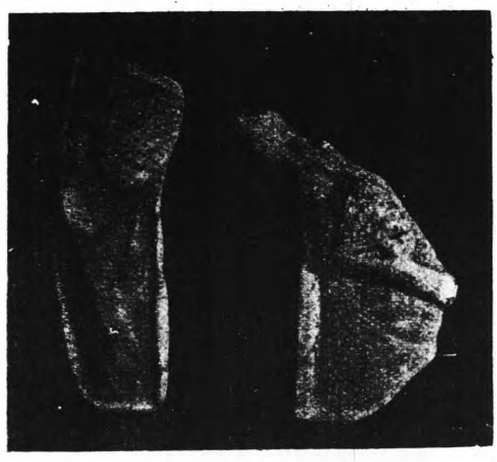
179. Εἰκ. 27, 2. Ὕψος 0,195. Λείπει τὸ ἀπόπτυγμα. Φανεροὶ οἱ βόστρυχοι.

180-182. Τεμάχια τριῶν τουλάχιστον τύπων μικροτέρων τοῦ 179.

183-186. Τέσσαρες μῖτραι μεγαλύτεραι τοῦ 179. Ἐνταῦθα ἀνήκει τὸ ἐν εἰκόνι 28, 2 τεμάχιον μὲ τὸ γλύκισμα ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἰδὲ ἐπ' αὐτοῦ ὅπως καὶ ἐν εἰκόνι 28, 1 τὸ τρυπητὸν ἢ σπυρωτὸν πέμμα.

187-188. Τύποι ὅμοιοι τῷ 179 μετ' ἀποπτύγματος.

Οἱ ἀκόλουθοι 5 τύποι ἀποτελοῦν τὴν χειρίστην παραγωγὴν τοῦ αὐτοῦ κεραμείου. Ὁ πηλὸς εἶναι ὁ αὐτός: γαλακτώδης σκοτεινὸς ἢ ἀνοικτός. Ὁ λαιμὸς εἶναι δυσανάλογος πρὸς τὴν μικρὰν δύσμορφον κεφαλήν. Αἱ πτυχαὶ ἀραιαὶ καὶ τραχεῖαι. Εἰς τοὺς 5 τούτους τύπους ἀνήκει μέγα πλῆθος συντριμμάτων, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν 35 τεμάχια κεφαλῶν μὲ μέρος κορμοῦ.

1 2
Εἰκ. 28 (= 183 - 186).

189. Εἰκ. 29. Ὕψος 0,195.

190. Τύπος μικρότερος. Ἀκεραίου ἀντιτύπου ὕψος 0,21.

191. Μὲ βοστρύχους ἐμπρός. Μεγάλου τεμαχίου ὕψος 0,20.

192. Ὅμοιος τύπος μεγαλύτερος κατά τι.

193. Τύπος μικρότερος τοῦ 191.

194 - 201. Οἱ ὀκτὼ οὗτοι τύποι, ὧν σῴζονται πολλὰ συντρίμματα κεφαλῶν καὶ στήθους, εἶναι διάμεσοι μεταξὺ τῶν ὑδροφόρων τῶν φερουσῶν τὸ γλύκισμα καὶ τῶν ἀνωτέρω 5 κακῶν τύπων. Ὡς οἱ τελευταῖοι, ἀνέχουν τὴν ὑδρίαν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἀλλ' αἱ κεφαλαὶ μὲ τοὺς καταπίπτοντας ἐμπρὸς βοστρύχους εἶναι αἱ αὐταὶ ἢ παρεμφερεῖς πρὸς τὰς κεφαλὰς τῶν ὑδροφόρων μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν πέμμα.

Εἰκ. 29 (= 189).

Συχνὴ ὑπῆρξεν ἡ χρῆσις τῶν ὑδροφόρων ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ ἱεροῦ. Ἂν ἐξαιρέσωμεν τὸ ἐν Τεγέᾳ ἱερὸν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης τοῦ Ἁγ. Σώστη οὐδαμόθεν ἄλλοθεν εἶναι τόσαι γνωσταὶ ὑδροφόροι. Εἰς τὰ συρτάρια τῆς σχετικῆς προθήκης φυλάσσονται συντρίμματα 50 τουλάχιστον ἀντιτύπων τοῦ κεραμείου μὲ τὴν ὡραίαν κεφαλὴν καὶ κόμην (τ. 149 - 161), ὄχι δὲ ὀλιγωτέρων παραδειγμάτων τεμάχια τοῦ κοροπλαστείου μὲ τὸ γλύκισμα. Ἐκτὸς τοῦ ἀριθμοῦ πρωτότυποι εἶναι αἱ ὑδροφόροι αἱ κρατοῦσαι τὴν ὑδρίαν διὰ τοῦ σχοινίου. Ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ διὰ πρώτην φορὰν γίνονται γνωσταί [1].

[1] Περὶ τῶν ὑδροφόρων, τῆς σημασίας των καὶ τῶν γνωστῶν τόπων προελεύσεως ἰδὲ Frickenhaus, Tiryns I, 29, 2.

ΔΙΑΦΟΡΑ ΑΝΑΘΗΜΑΤΑ

Πήλινα ζῷα ἐλάχιστα εὑρέθησαν εἰς συντρίμματα, ὡς κεφαλὴ βοός, σειρῆνος μέρος καὶ δύο περιστεραί. Τοὐναντίον σημαντικὰ εἶναι τὰ συλλεχθέντα ὑπερεκατὸν ἀκέραια ἀναθηματικὰ ἀγγεῖα: α΄) ὑδρίαι. Ἐκ τούτων διατηροῦνται 35, ὧν τὸ ὕψος ποικίλλει μεταξὺ 0,05 καὶ 0,135. Ὁ πηλὸς εἶναι γαλακτώδης κιτρινωπὸς ἢ καὶ κοκκινωπός. Ἐκτὸς δύο καλυπτομένων διὰ νεωτέρου μετρίου γανώματος αἱ λοιπαὶ πᾶσαι παρουσιάζουν τὸ καστανὸν ἐπίχρισμα, ὅπερ εἴδομεν ἐνιαχοῦ ἐπὶ τῶν κορῶν. β΄) περὶ τὰ 60 σκυφίδια ὕψος 0,035 - 0,06. Ἐκ τούτων οὐδὲ ἕν εἶναι γνησίως πρωτοκορινθιακόν. Διότι πάντα παρουσιάζουν ἐπίχρισμα καὶ δὴ τὰ μὲν λεπτότερα μὲ πηλὸν γαλακτώδη ἢ ξανθὸν κιτρινωπὸν ἔχουν ἀλοιφὴν ἔξω καστανόχρωμον, τὰ δὲ χονδροειδέστερα (καὶ περισσότερα) συνδυάζουν κοκκινωπὸν πηλὸν καὶ κόκκινον ἐπίχρισμα. γ΄) κυλίχνια περὶ τὰ 20 τῆς αὐτῆς κατασκευῆς ὡς τὰ σκυφίδια. δ΄) 12 κρατηρίδια μὲ λαβὰς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀτροφικὰς νεωτέρων χρόνων.

Λύχνων συνελέχθησαν 16 παραδείγματα, ἀκέραια ἢ μὲ μικρὰς βλάβας. Ἐκ τούτων εἷς εἶναι πολύμυξος μὲ 9 στόμια, διαμ. 0,11, εἷς ἄλλος στερεῖται τῆς καλυπτούσης ἄνω ἐπιφανείας παρεμφερὴς πρὸς κώθωνα μὲ γλωσσοειδὲς στόμιον καὶ οἱ λοιποὶ ἀνήκουν διὰ τὸ μέτριον γάνωμα καὶ τὴν μορφὴν εἰς τὸν Γ΄ ἢ Β΄ π. Χ. αἰῶνα. Ἐπὶ ἑνὸς ἐκ τῶν τελευταίων εἶναι φανερὰ τὰ ἴχνη τῆς χρήσεως (μαυρισμένον στόμιον).

Διὰ τῶν ἀναθηματικῶν ἀγγείων καὶ τῶν λύχνων συμπληρώνονται αἱ γνώσεις ἡμῶν περὶ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ λατρευτικῶν μέσων. Ὡς ἡ ὑδροφόρος κόρη οὕτω καὶ ἁπλῆ ὑδρία ἐσήμαινε καὶ ἐτόνιζε τὴν αὐτὴν διὰ τοῦ ὕδατος τῆς πηγῆς θρησκευτικὴν κάθαρσιν. Τῶν σκύφων ἡ σημασία δὲν εἶναι πολὺ ὡρισμένη, ἀλλὰ βεβαίως ἐνταῦθα, ὅπου ὁ δειπνιζόμενος θεὸς κρατεῖ φιάλην ἢ σκύφον (τ. 118 - 9) εἶναι ἡ αὐτὴ ὡς τῶν κυλιχνίων καὶ κρατηριδίων. Ὡς διὰ τῆς λυχνοφόρου τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε΄ αἰῶνος (τ. 17) οὕτω καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων λύχνων μαρτυρεῖται ἡ ἐν τῷ ἱερῷ χρῆσις τοῦ λατρευτικοῦ τούτου μέσου.

ΑΙΤΩΛΙΚΑ ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΕΙΑ

Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ καταλέγεται καὶ ἡ παραπλεύρως εἰκονιζομένη μίτρα (εἰκ. 30), ἐξ ἧς προῆλθε τὸ εἰς δύο ὄψεις παριστώμενον γύψινον ἐκμαγεῖον (εἰκ. 31). Ἡ μήτρα ἀκεραία διατηρηθεῖσα ἐχρησίμευε πρὸς ἐκτύπωσιν τοῦ ἐμπροσθίου μέρους τῆς γυναικείας προτομῆς. Εἶναι ἐκ πηλοῦ λευ-

κοπρασίνου λεπτοῦ καὶ ὕψος ἔχει 0,072. Κατὰ τὴν περιφέρειαν ἄνω διακρίνονται σαφῶς πέντε ἐντομαί, αἵτινες ἔδει νὰ ἀντιστοιχοῦν πρὸς ὁμοίας ἐντομὰς ἐπὶ τῆς μὴ εὐρεθείσης μίτρας τοῦ ὀπισθίου μέρους, τεχνικὸν μέσον πρὸς ἐναρμόνισιν τῶν δύο ἰδιαιτέρως χυνομένων ἐκμαγείων. Ὁ σκοπὸς δὲν ἦτο ἡ κατασκευὴ προτομῆς, ἀλλ' ὁλοκλήρου σώματος, δι' ὃ ἦτο χρεία καὶ ἄλλων μιτρῶν. Εἶναι φανερόν, παρὰ τὴν μικρὰν ἐπιτυχίαν τῶν φωτογραφιῶν τοῦ ἐκμαγείου, ὅτι πρόκειται περὶ ἐξαιρέτου ἔργου τῆς κοροπλαστικῆς τέχνης. Ἡ κόμη εἶναι μαλακὴ καὶ ἐλαφρά, τὸ μέτωπον κυματώνεται ἠπιώτατα καὶ πανταχοῦ εἶναι τόσον μαλακαὶ καὶ ἀνεπαίσθητοι αἱ μεταβάσεις, ὥστε νὰ νομίζῃ τις, ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιτυχοῦς ἔργου τῆς πλαστικῆς τῶν μεταπραξιτελείων χρόνων. Τόσας λεπτομερείας βλέπει τις σπανίως ἐπὶ τῶν κορῶν, ἐπὶ οὐδεμιᾶς δὲ ἐκ τῶν τοῦ ἱεροῦ. Ἀλλ' ἡ μίτρα εὑρέθη ἐκεῖ εἴτε ὡς μέρος τῆς σκευῆς γειτονικοῦ παρὰ τὸ ἱερὸν κεραμείου εἴτε ὡς ἀνάθημα. Ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ, τὸ εὕρημα ἐνθυμίζει ζωηρῶς τὸ ἔργον τῶν κοροπλάθων καὶ προκαλεῖ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς σχετικῆς ἐργασίας καὶ τέχνης τῶν ἐγχωρίων.

Εἰκ. 30. Πηλίνη μίτρα.

Ἀναμφισβήτητον εἶναι, ὅτι καὶ ἐν Αἰτωλίᾳ, ὅπως καὶ πανταχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τῶν ἐπαρχιακωτέρων, ὑπῆρχον ἐργαστήρια χρησιμεύοντα εἰς τὰς λαϊκὰς λατρευτικὰς ἀνάγκας. Τόσον πλῆθος κορῶν προωρισμένον δι' ἓν ἀφανὲς αἰτωλικὸν ἱερὸν ἦτο ἀδύνατον νὰ εἰσήγετο ἕτοιμον ἔξωθεν. Προσέτι τὰ ἐγχώρια κεραμεῖα φανερώνουν τὰ τόσον εὐτελῆ ἀναθηματικὰ ἀγγεῖα, ὧν ἡ εἰσαγωγὴ ἐκ σπουδαιοτέρου τεχνικοῦ κέντρου εἶναι ἀπαράδεκτος. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ἡ ἀνωτέρω γενομένη ἐξέτασις τῶν κορῶν καὶ ἡ κατάταξις αὐτῶν ἐπιτρέπει νὰ διδαχθῶμεν ἀρκετὰ περὶ τῶν αἰτωλικῶν τούτων κεραμείων ἢ κοροπλαστείων.

Ὡς εἴδομεν ὀλίγιστα ἀρχαϊκαὶ κόραι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ εἰσήχθησαν ἐκ Κορίνθου ἕτοιμοι. Ἀλλὰ τὸ μέγιστον μέρος κατεσκευάζετο ἐντὸς τῶν ἐντοπίων ἐργαστηρίων μὲ μίτρας εἰσαχθείσας ἢ καὶ γενομένας ἐν τῷ τόπῳ. Τὸ τελευταῖον συνέβαινε κατὰ δύο τρόπους· ἢ κατεσκεύαζον μίτρας συμφώνως πρὸς κόρας ἀγο-

ρασθείσας εἰς μεγαλύτερόν τι κέντρον ἢ τῶν ὑπαρχουσῶν μητρῶν ἐπεχείρουν διαφόρους μικρύνσεις ἢ μεγεθύνσεις. Τοῦτο ἦτο συνηθέστατον. Μεταξὺ τῶν ὑδροφόρων ἔχομεν 13 ὅλας ὑποδιαιρέσεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τύπου, αἵτινες ἀπετέλεσαν ποτὲ τὸν κατάλογον τῶν ὑδροφόρων τοῦ κοροπλαστείου (τ. 149 - 161). Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ αἱ 13 μῆτραι προῆλθον ἄλλοθεν. Εἶναι δυνατὸν ὁ Αἰτωλὸς κοροπλάθος νὰ ἐπρομηθεύθη μίαν ἢ δύο τὰς δὲ λοιπὰς νὰ

Εἰκ. 31.

παρεσκεύασεν ὁ ἴδιος. Ἐάν τις σκεφθῇ τὰς λοιπὰς τεχνικὰς δυσκολίας, ἰδίως τὴν ὄπτησιν, δὲν θὰ εὕρῃ, ὅτι ἡ τοιαύτη κατασκευὴ μητρῶν ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις τοῦ ἐπαρχιώτου κεραμέως. Ὅτι δὲ κατεγίνοντο πάντοτε εἰς τὰ κοροπλαστεῖα εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν μητρῶν γίνεται φανερὸν ἐὰν παρακολουθήσῃ κανεὶς ἐπὶ τῶν πηλίνων τὴν ἱστορίαν τῶν τύπων. Διότι οἱ βραδύτερον κατασκευασθέντες εἶναι κανονικῶς χειρότεροι. Οὕτω τοὺς 13 καλοὺς ἀνωτέρω τύπους ἀκολουθοῦν 4 χονδροειδεῖς (τ. 162 - 165), τοὺς 18 τύπους τῶν ὑδροφόρων μὲ τὸ γλύκισμα (τ. 171 - 188) ἀκολουθοῦν 5 κακοὶ τύποι (189 - 193).

Ὅπως ἐπὶ τῶν ὑδροφόρων οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἄλλων μακρῶν σειρῶν, τῶν προτομῶν καὶ τῶν δειπνιζομένων, διακρίνονται σαφῶς ἀπ᾽ ἀλλήλων τὰ διάφορα κεραμεῖα. Τὸ αὐτὸ κεραμεῖον χαρακτηρίζει ὁ αὐτὸς πηλός, ἐξ οὗ κατεσκευάσθησαν πᾶσαι αἱ ὑποδιαιρέσεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γενικοῦ τύπου. Οὕτω ἐπὶ

τῶν δειπνιζομένων διακρίνομεν 4 τοὐλάχιστον κεραμεῖα 1) (τ. 115 - 117. 2) 118 - 120. 3) 121 - 125. 4) 123 - 128), ἐπὶ δὲ τῶν προτομῶν 5 τοὐλάχιστον 1) (τ. 50 - 54. 2) 61 - 66. 3) 67 - 71. 4) 91 - 92. 5) 93 - 96). Πανταχοῦ βεβαιώνεται, ὅτι τὸ κεραμεῖον ἑκάστοτε διέθετεν ἕνα κυρίως τύπον, διαιρούμενον εἰς διάφορα μεγέθη καὶ ποικίλλοντα μὲ ἐλαφρὰς τροποποιήσεις. Αἱ τελευταῖαι εἶναι ἀφθονώτεραι εἰς τὰ τελειότερα κεραμεῖα.

Εἶναι εὔλογον νὰ περιμένωμεν τὰς αὐτὰς κόρας εἰς τοὺς αἰτωλικοὺς καὶ ἄλλους γειτονικοὺς τόπους. Οὕτω μέχρι τοῦδε ἐσημείωσα τὸν τύπον τοῦ δειπνιζομένου (τ. 130) ἐκ τοῦ Θέρμου καὶ νοτίως τῆς Τριχωνίδος παρὰ τὴν Γούστιανην (τ. 124), κεφαλὰς ὑδροφόρων (τ. 149 - 151) ἐκ τοῦ παρὰ τὸν Ταξιάρχην τῆς Αἰτωλίας ἀνασκαφέντος ὑπ' ἐμοῦ ἱεροῦ, ἐκ Παλαίρου, ἀνευρεθείσας ὑπὸ τοῦ κ. Dörpfeld (ἐν τῇ συλλογῇ Λευκάδος) καὶ ἐξ Ἀμπρακίας (ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Γυμνασίου Ἄρτης).

Παράδοσις περὶ Αἰτωλῶν καλλιτεχνῶν οὐδεμία ὑπάρχει. Ἀλλὰ τίς θὰ παραβάλῃ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰσοκράτης, τὸν Φειδίαν πρὸς ἕνα κοροπλάθον; Βεβαίως καλλιτεχνικὴ ἀξία λόγου δημιουργία δὲν ἐγίνετο εἰς τὰ ταπεινὰ κοροπλαστεῖα τῆς Αἰτωλίας, ἀλλ' ἡ κυρίως βιοτεχνικὴ αὕτη ἐργασία εἶναι σημαντική, διότι ἔφερεν εἴς τινα ἐπαφὴν μίαν ὁπωσδήποτε κλειστὴν ἐπαρχίαν μὲ τὰ κέντρα τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

ΛΕΣΒΟΥ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Corpus τῶν Λεσβιακῶν ἐπιγραφῶν ὑπὸ W. Paton (IG XII_2, 1900) ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ ἐκ Λέσβου ὑπὸ διαφόρων, ὧν σύντομον ἀναγραφὴν περιέλαβεν ὁ μακαρίτης Π. Παπαγεωργίου ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδεδομέναις ἐπιγραφαῖς τῆς Λέσβου ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1913 σελ. 220 ἑξ. Μετ' αὐτὸν ἰδὲ καὶ προσθήκας τοῦ M. Tod ἐν Journ. of Hell. Studies XXXV (1915) σελ. 267.

Περιοδεύσαντες τὴν Λέσβον καὶ ἡμεῖς εὕρομεν λίθους τινὰς ἀνεκδότους, περὶ ὧν μικρὸν ἐνταῦθα θὰ κάμωμεν λόγον.

1. Ἐκ Μολίβου (Μηθύμνης). Ἐν τῷ γραφείῳ τῆς κοινότητος Μολίβου, ὅπου περισυνελέγησαν καὶ αἱ λοιπαὶ ἐν τῇ πόλει ἀρχαιότητες. Ὀρθογώνιος στήλη ἐκ φαιοῦ μαρμάρου κεκοσμημένη ἄνω ὑπὸ ἀετώματος, ὅπερ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποκεκρουμένον. Κάτω ἀποκεκρουμένη. Ὕψος 0,33, πλάτ. 0,405, πάχ. 0,095, ὕψος γραμμ. 0,08 - 0,09.

ΕΠΙΠΡΥΤΑΝΕΩΣΤΙΜΙΧΟΥΤΟΥΑΝΘΕΜΟΚΛΕΙΟΥΣΚΑΙΓΥ
ΜΝΑΣΙΑΡΧΩΝΗΡΑΚΩΝΟΣΤΟΥΔΑΜΟΚΛΕΙΟΥΣΑΠΟΛΛΩ
ΝΙΟΥΤΟΥΦΑΝΗΜΗΝΟΣΠΑΝΘΕΙΟΥΑΓΑΘΗΤΥΧΗΙΕΔΟ
ΞΕΝΤΟΙΣΝΕΟΙΣΕΠΕΙΔΗΚΑΙΕΚΤΩΝΕΝΠΡΟΣΘΕΝΧΡΟΝΩΝ
ΠΟΛΛΑΚΙΣΕΠΙΔΕΔΩΚΟΤΕΣΕΑΥΤΟΥΣΕΙΣΤΑΣΥΝΦΕΡΟΝ
ΤΑΤΟΥΔΗΜΟΥΚΑΙΕΝΤΩΙΠΑΡΟΝΤΙΚΑΙΡΩΘΕΩΡΟΥΝ
ΤΕΣΤΟΝΔΗΜΟΝΔΙΑΤΑΣΣΥΝΕΧΕΙΣΑΦΟΡΙΑΣΕΝΤΟΙΣΣΙΤ
ΤΟΙΣΚΑΙΤΑΣΕΙΣΦΟΡΑΣΤΩΝΧΡΗΜΑΤΩΝΕΙΣΤΑΣΣΙΤΩΝΙ/.
ΟΛΕΙΒΟΜΕΝΟΝΕΤΙΔΕΚΑΙΔΙΑΤΙΙΝΟΥΣΑΝΑΥΤΩΙΑΠΟΤΗΣ . .
ΚΗΣΠΡΟΣΡΩΜΑΙΟΥΣΕΥΝΟΙΑΝΤΕΚΑΙΦΙΛΙΑΝΚΑΙΔΙΑΤΗΝΥ
ΠΑΡΧΟΥΣΑΝΠΡΟΣΑΥΤΟΥΣΣΥΜΜΑΧΙΑΝΚΟΙΝΩΝΟΥΝΤΟΣ
ΤΟΥΣΥΝΕΣΤΩΤΟΣΑΥΤΟΙΣΕΝΤΗΙΑΣΙΑΠΟΛΕΜΟΥΚΑΙΕΙΣΤ
ΑΥΤΑΕΙΣΦΕΡΟΝΤΟΣΠΟΛΛΑΚΑΙΜΕΓΑΛΑΑΝΑΛΩΜΑΤΑΑΝ
\ΝΚΑΙΟΝΕΣΤΙΝΗΜΕΙΝΤΗΡΟΥΣΙΝΗΝΤΕΠΡΟΤΕΡΟΝΕΙΧΟΜΕΝ
ΠΡΟΣΤΟΝΔΗΜΟΝΕΥΝΟΙΑΝΚΑΙΑΚΟΛΟΥΘΑΠΡΑΣΣΟΝΤΑΣΤ.
ΤΟΥΔΗΜΟΥΠΡΟΑΙΡΕΣΕΙΠΡΟΣΤΑΡΩΜΑΙΩΝΠΡΑΓΜΑΤΑ . . .
ΣΑΝΤΑΣΧΡΗΜΑΤΑΔΟΥΝΑΙΑΝΑΠΑΙΤΗΤΑΤΗΙΠΟΛΕΙΕΙ . . . . . .
.ΕΓΡΑΜΜΕΝΑΣΧΡΕΙΑΣΑΧΡΙΣΤΑ XX . ΗΙΝΑΘΥ. . . .
.ΝΤΙΝΕΣΥΦΗΜΩΝΟΙΔΑΝΕΙΣΟΥΣΙΝ . . . .
. .ΤΟΝ . . .

Ἐπὶ πρυτάνεως Τιμίχου τοῦ Ἀνθεμοκλείους καὶ γυ-
μνασιάρχων Ἡρακῶνος τοῦ Δαμοκλείους, Ἀπολλω-
νίου τοῦ Φάνη, μηνὸς Πανθείου. Ἀγαθῇ τύχηι. Ἔδο-
ξεν τοῖς νέοις· ἐπειδὴ καὶ ἐκ τῶν ἔνπροσθεν χρόνων
πολλάκις ἐπιδεδωκότες ἑαυτοὺς εἰς τ(ὰ) συνφέρον-
τα τοῦ δήμου καὶ ἐν τῶι παρόντι καιρῶ θεωροῦν-
τες τὸν δῆμον διὰ τὰς συνεχεῖς ἀφορίας ἐν τοῖς σίτ-
τοις καὶ τὰς εἰσφορὰς τῶν χρημάτων εἰς τὰς σιτωνία[ς
θλιβόμενον, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν οὖσαν αὐτῶι ἀπὸ τῆς [ἀρ-
χῆς πρὸς Ῥωμαίους εὔνοιάν τε καὶ φιλίαν καὶ διὰ τὴν ὑ-
πάρχουσαν πρὸς αὐτοὺς συμμαχίαν κοινωνοῦντος
τοῦ συνεστῶτος αὐτοῖς ἐν τῆι Ἀσία πολέμου καὶ εἰς τ-
αῦτα εἰσφέροντος πολλὰ καὶ μεγάλα ἀναλώματα, ἀν-
αγκαῖόν ἐστιν ἡμεῖν τηροῦσιν ἥν τε πρότερον εἴχομεν
πρὸς τὸν δῆμον εὔνοιαν καὶ ἀκόλουθα πράσσοντας τ[ῆι
τοῦ δήμου προαιρέσει πρὸς τὰ Ῥωμαίων πράγματα π[εί-
σαντας χρήματα δοῦναι ἀναπαίτητα τῆι πόλει εἰ[ς τὰς προ-
γ]εγραμμένας χρείας ἄχρι στα(τήρων)ΧΧ[Χ]Η ἵνα θ . . . . .
. . ντινες ὑφ' ἡμῶν οἳ δανείσουσιν . . . . . .
. . . . . τον . . . . . .

Σχῆμα γραμμάτων Α Ε Θ Μ Ν Π Σ Ω[1].

Στίχ. 5. Εἰς *τὰ* συμφ. παρελείφθη ἡ μεσαία κεραία τοῦ α τοῦ ἄρθρου.

Στίχ. 7-8. ***Σίττοις*** ὡς καὶ στίχ. 8 ***σιτωνίας,*** ἡ ῥίζα εἶχε γραφῆ δι' ει, ἀλλ' εἶτα ὁ χαράκτης διώρθωσε ἐξαλείψας τὸ ει καὶ χαράξας μόνον ι, τὸ δὲ σίττοις ἐγράφη διὰ διπλοῦ τ, ὧν τὸ ἕτερον ἐν ἀρχῇ τοῦ ἑπομένου στίχου, ἂν καὶ δὲν διακρίνεται καλῶς.

Στίχ. 16. Τὸ τελευταῖον σῳζόμενον γράμμα τοῦ στίχου φαίνεται ὅτι εἶναι π, ὥστε ζητεῖται μετοχὴ ῥήματος ἀρχομένου ἀπὸ π. Ἡ προτεινομένη συμπλήρωσις, ἂν μὴ βεβαία, μοὶ φαίνεται πιθανή.

Στίχ. 18. ***Ἄχρι στα***(τήρων) πρβλ. ἐκ Μυτιλήνης Paton 81, 2, 6, 11 καὶ ἐκ Νήσου (Μοσχονησίων, ἐναντι Μυτιλήνης) Paton IG XII[2] ἀριθ. 646 σποράδην. Περαιτέρω ἀφήνεται κενός τις χῶρος, μετὰ δὲ τὸ δεύτερον Χ ὁ νῦν ἐφθαρμένος χῶρος ἀρκεῖ πρὸς χάραξιν ἑνὸς γράμματος.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ψήφισμα τοῦ συλλόγου τῶν νέων, ὅπως προσέλθωσιν ἀρωγοὶ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως παρέχοντες χρήματα εἰς αὐτήν.

Εἶναι γνωστὴ ἡ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ ῥωμαϊκοὺς χρόνους ὀργάνω-

---

[1] Ἀπολεσθέντων τῶν ἐκτύπων τῶν ἐπιγραφῶν παρέχομεν ἐνταῦθα κατὰ τὸ δυνατὸν τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων.

σις τῆς νεολαίας τῶν ἀρχαίων πόλεων εἰς σωματεῖα, ἅτινα ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς πολιτείας ἐπεδίδοντο εἰς τὴν διαπαιδαγώγησιν καὶ ἄσκησιν τῶν μελῶν των. Περίφημος εἶναι ὁ θεσμὸς τῆς ***ἐφηβείας***. Αὕτη ἀπετέλει κρατικήν, οὕτως εἰπεῖν, ὀργάνωσιν, ἀλλ' εἶχε τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ διαρρύθμισιν αὐτῆς ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς πολιτείας (Πρβλ. Girard ἐν Dictionnaire Saglio-Pottier λέξ. Ephebi). Οἱ ἔφηβοι ἀφ' οὗ διήνυον ὡρισμένον χρόνον ἐν αὐτῇ ἐξερχόμενοι φαίνεται ὅτι συνεπήγνυον νέον σύλλογον, συνήρχοντο εἰς ἰδίας συνόδους καὶ ἐξηκολούθουν τὴν περαιτέρω αὐτῶν ἄσκησιν (Πρβλ. Ziebarth, Das Griechische Vereinswesen σελ. 111 ἑξ. καὶ Poland, Geschichte des Griechischen Vereinswesens σελ. 33 ἑξ.). Ἡ ὀργάνωσις αὕτη ὠνομάζετο ***νέοι*** καὶ εἶχεν ἰδίαν ὀργάνωσιν καὶ πιθανώτατα μείζονα ἀνεξαρτησίαν ἢ οἱ ἔφηβοι. Κατὰ πόσον ὅμως καὶ οὗτοι ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν πολιτείαν διατελοῦντες ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτῆς ἐποπτείαν, δὲν εἶναι δυνατὸν ἀσφαλῶς νὰ εἴπωμεν. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν μανθάνομεν ὅτι ἀλλαχοῦ μὲν ἐμφανίζονται ὡς αὐτοτελῆ σωματεῖα διενεργοῦντα πράξεις ἐντελῶς ἀνεξαρτήτους τῆς πόλεως, ὡς ψηφίσματα τιμητικὰ εἰς διαφόρους. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι ὅτι ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Περγάμου ζητεῖται ἡ ἄδεια τῆς πόλεως πρὸς τοῦτο. Πρβλ. Ath. Mitt. XXXII (1907) σελ. 273/4 ἀριθμὸς 10 στίχ. 42/4: «***καὶ περὶ τούτου*** (δηλ. τοῦ νὰ τιμήσωσιν οἱ νέοι αὐτὸν χρυσῷ στεφάνῳ καὶ εἰκόνι χαλκῇ) ***γενέσθαι τὴν συγχώρησιν***» ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ἐν ἑτέρᾳ αὐτ. ἀριθ. 11 στίχ. 52/3 (Πρβλ. καὶ Wilhelm, Hermes 1906 σελ. 70). Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ ὑπὸ τῆς πόλεως ἡ παροχὴ τιμῶν ἐκ μέρους τῶν νέων, ὅπερ δὲν θὰ ἀπῃτεῖτο ἂν οὗτοι ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν πόλιν. Ἀλλ' ἀλλαχοῦ πάλιν εἶναι τοσοῦτον συνδεδεμένοι πρὸς αὐτὴν ἐμφανιζόμενοι μετὰ τῶν ἐφήβων καὶ ὄντες ὑπὸ γυμνασίαρχον πολλάκις τὸν αὐτὸν καὶ οἱ ἔφηβοι, ὥστε δυσκόλως δύναταί τις νὰ ἀποξενώσῃ αὐτοὺς τῆς πολιτειακῆς ἐποπτείας τοὐλάχιστον. Ὅθεν ὀρθῶς συνοψίζων ὁ Ziebarth ἔνθ' ἀν. σελ. 115 λέγει ὅτι οἱ νέοι διεκρίνοντο μὲν τῶν ἐφήβων, ὄντες αὐτοτελεῖς καὶ ἀνεξάρτητοι, ἀλλ' ὑπήγοντο ὑπὸ τὸν γυμνασίαρχον τῆς πόλεως, ἥτις μέγιστον ἐπεδείκνυεν ἐνδιαφέρον περὶ τῆς ὑπάρξεώς των.

Οἱ «νέοι» εἶχον ἕνα κυρίως γυμνασίαρχον, πιθανῶς τὸν τῆς πόλεως, ὅστις ἦτο καὶ τῶν ἐφήβων, ὡς π. χ. ἐν Κῷ. Πρβλ. Paton-Hicks Inscr. Kos 107/8, $109/_{111}$ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μυτιλήνῃ Paton, IG XII^2 34 καὶ $134/_{,7}$: γυμνασίαρχος τῶν νέων καὶ ἐφήβων. Ἐν Ἰασῷ ὅμως ἀναφέρονται δύο γυμνασίαρχοι, ἀλλ' οὗτοι κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Th. Reinach εἶναι ἡ πατὴρ καὶ υἱὸς ἢ ἀδελφοί. Πρβλ. Rev. Ét. Grecq. 1893 σελ. 179 ἀριθ. 15 καὶ σελ. 193 ἀριθ. 41. Ἀλλ' ἐν Τόμοις δύο εἶναι γυμνασίαρχοι (Πρβλ. Archäol.-Epigraph. Mitt. aus Oest.-Ung. XIX (1896) σελ. 222 ἀριθ. 89 καὶ σελ. 223 ἀριθ. 90. Poland ἔνθ' ἀν.

σελ. 401 σημ. **). Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ παρὰ τοῖς «νέοις» τῆς Μηθύμνης, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ παρόντος ψηφίσματος.

Οὕτως ὠργανωμένοι οἱ νέοι ἐφρόντιζον περὶ τῶν κοινῶν ἐσωτερικῆς φύσεως ἀναγκῶν τοῦ συλλόγου δαπανῶντες τὰ ἐκ διαφόρων εἰσφορῶν κεφάλαια (Πρβλ. Ziebarth ἔνθ' ἀν. σελ. 162 ἑξ. καὶ Poland ἔνθ' ἀν. σελ. 494 ἑξ.). Πρώτην φορὰν ἐνταῦθα, ὅσον γνωρίζω, προβαίνουσι καὶ εἰς πρᾶξιν μὴ ἀφορῶσαν ἀμέσως εἰς τὴν ἕνωσιν. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς δὲ βλέπομεν ἀκόμη ὅτι καὶ ἄλλοτε παρέσχον τὴν συνδρομήν των (ἐκ τῶν ἔμπροσθεν χρόνων ἐπιδεδωκότες ἑαυτοὺς εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ δήμου στίχ. 4-5) ἄγνωστον πῶς. Ἀλλὰ μάλιστα κατὰ τὰς παρούσας δυσχερεῖς περιστάσεις ἀναγκαιοτάτη ἦτο ἡ βοήθεια τῶν νέων, διότι καὶ ἡ ἐσοδεία τῶν σιτηρῶν δὲν ἦτο καλὴ καὶ εἰς πολλὰς δαπάνας ἐξετίθετο ὁ δῆμος πρὸς προμήθειαν σίτου. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι αἱ ἀρχαῖαι πόλεις μεγίστην εἰς τοῦτο ἔδιδον προσοχὴν φροντίζουσαι ὅπως ἐν ἀφορίαις ἢ σιτοδείαις κανονίζωσι τὸ ἐμπόριον τοῦ σίτου πρὸς πρόληψιν ὑπερτιμήσεως αὐτοῦ (πρβλ. Wilamowitz-Moellendorff, Aristoteles und Athen I σελ. 219 καὶ II σελ. 374) καὶ προβαίνωσιν εἰς ἀγορὰν σίτου καὶ χορηγῶσιν εἰς τοὺς ἐνδεεῖς πολίτας. Ἀλλὰ καὶ ἰδιῶται ἐφιλοτιμοῦντο νὰ παρέχωσι σῖτον δωρεὰν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἶναι γνωσταὶ πολλαὶ σχετικαὶ τιμητικαὶ ἐπιγραφαί· πρβλ. Liebenam, Städteverwaltung im Römischen Kaiserreiche σελ. 112_2. Διὰ τοῦτο λίαν ἐπίκαιρος ἦτο ἡ προθυμία τῶν νέων πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ δήμου εἰς τοιαύτας δαπάνας.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλος σπουδαιότερος λόγος ὑπῆρχεν ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει, δι' ὃν οἱ Μηθυμναῖοι μεγίστην εἶχον ἀνάγκην χρημάτων. Καὶ οὗτος ἦτο ὁ ἐν Ἀσίᾳ διεξαγόμενος ὑπὸ τῶν Ρωμαίων πόλεμος, εἰς ὃν ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ βοηθήσωσιν τούτους δυνάμει τῆς συνθήκης, ἣν εἶχον πρὸς αὐτοὺς συνάψει. Πότε ἐγένετο ἡ συνθήκη αὕτη δὲν γνωρίζομεν ἐκ φιλολογικῶν μαρτυριῶν, ἀλλὰ περιεσώθη εἰς ἡμᾶς τὸ κείμενον τοιαύτης συμμαχίας ἐν ἐπιγραφῇ εὑρεθείσῃ ἐν Μηθύμνῃ. Ταύτην ἐδημοσίευσε τὸ πρῶτον ὁ Cichorius ἐν Rhein. Mus. XLIV σελ. 443 ἑξ., ἀνέγνωσε δ' ἐκ νέου ὁ Mommsen ἐν Sitz.-Berichte der Preuss. Akad. 1895 σελ. 900 (=Paton, 510=Dittenberger, Sylloge², 319). Καὶ ὁ μὲν Cichorius ἔνθ' ἀν. ἀνάγει αὐτὴν εἰς τὰ μέσα τῆς ζ΄ ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ κτίσεως Ρώμης δηλ. περὶ τὸ 103 π. Χρ., ὁ δὲ Mommsen θέτει αὐτὴν εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ Ἀσία ἐγένετο ρωμαϊκὴ ἐπαρχία μετὰ τὴν ἔκλειψιν τοῦ βασιλείου τῆς Περγάμου (113 π. Χρ.). Εἰς τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους ἀνήκει καὶ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Dittenberger ἔνθ' ἀν., ὅστις μάλιστα ἀκριβέστερον ὁρίζει ὅτι αὕτη ἐγένετο καθ' ὃν χρόνον οἱ Ρωμαῖοι ἐμάχοντο κατὰ τοῦ Ἀριστονίκου. Οὕτω δὲ πάντες ἀνάγουσιν αὐτὴν εἰς προμιθραδατείους χρόνους καὶ δὴ περὶ τὸ τέλος τοῦ β΄ π. Χρ. αἰῶνος. Πρὶν σχετίσωμεν ὁριστικῶς τὸ ἡμέτερον ψήφισμα πρὸς τὴν συν-

θήκην ταύτην, ἂς ἴδωμεν εἰς ποίους χρόνους δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν αὐτὸ ἐπιγραφικῶς.

Ἐξετάζοντες τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων παρατηροῦμεν ὅτι τὸ α ἔχει τὴν μεσαίαν κεραίαν τεθλασμένην κατὰ κανόνα, τὸ μ τὰς ἀκραίας γραμμὰς σχεδὸν καθέτους, ὥστε νὰ λαμβάνῃ περίπου ὀρθογώνιον σχῆμα. Τὸ ο εἶναι ἴσον σχεδὸν τὸ μέγεθος πρὸς τὰ λοιπὰ γράμματα. Τὸ π ἔχει ἀμφοτέρας τὰς καθέτους γραμμὰς ἴσας. Τὸ σ ἔχει ἤδη σχεδὸν τετράγωνον μορφὴν καὶ τὸ ω τὸ αὐτὸ περίπου ὕψος πρὸς τὰ λοιπὰ γράμματα. Ἐκ τούτων τὰ μὲν α, μ, ο, σ καὶ ω θέτουσι τὴν ἐπιγραφὴν κάτω τοῦ τέλους τοῦ γ΄ αἰῶνος, ἀλλὰ τὸ π συγχρονίζει αὐτὴν πρὸς τὴν συνθήκην Ρώμης καὶ Μηθύμνης, ἐν ᾗ τὸ πρῶτον παρατηρεῖται τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ π (Πρβλ. Pistorius, Beiträge zur Geschichte von Lesbos im vierten Jahrhundert v. Chr. σελ. 140). Ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ γράμματα εἶναι ἐντελῶς ὅμοια ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς συνθήκης. Πρὸς τούτοις καὶ τὸ προσγεγραμμένον ι τῆς δοτικῆς ἄλλοτε μὲν ὑπάρχει, ἄλλοτε δὲ παραλείπεται (Πρβλ. στίχ. 3: ἀγαθῆ τύχηι. 6: ἐν τῷ παρόντι καιρῷ. 12: ἐν τῆι Ἀσίᾳ. 17: τῆι πόλει), ὅπερ ὁμοίως συμβαίνει καὶ ἐν τῇ συνθήκῃ Paton 510. Ἐντεῦθεν εὐλόγως συμπεραίνομεν ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται θὰ ἐχαράχθησαν κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους καὶ μικρὸν διάστημα χρόνου θὰ χωρίζῃ αὐτάς, ὥστε νὰ μὴ εἶχεν ἐπέλθει μεγάλη διαφορὰ ἐν τῷ σχήματι τῶν γραμμάτων. Λαμβάνοντες δὲ ὑπ' ὄψει τὴν χρονολόγησιν τῆς συνθήκης περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου π. Χρ. αἰῶνος, εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν θ' ἀναγάγωμεν καὶ τὸ ψήφισμα. Τότε δὲ περίπου οἱ Ρωμαῖοι διεξῆγον δεινὸν πόλεμον ἐν Ἀσίᾳ. Μετὰ τὸν θάνατον Ἀττάλου τοῦ Γ΄ τοῦ Φιλομήτορος († 133) τὸ βασίλειον τῆς Περγάμου περιῆλθε κληρονομικῷ λόγῳ εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ἀλλ' εἷς νόθος υἱὸς Εὐμένους τοῦ Β΄, ὁ Ἀριστόνικος, ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας ἀντιποιούμενος τῆς βασιλείας τῆς Περγάμου. Τότε οἱ Ρωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ στείλωσι στρατὸν εἰς Ἀσίαν, καθόσον ὁ Ἀριστόνικος ἔχων τὴν ὑποστήριξιν πολλοῦ μέρους τῶν κατοίκων ἀντιπαθούντων τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ διὰ καταλλήλων ἐνεργειῶν ἰσχυρὸς γενόμενος ἦτο ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς (Πρβλ. Mommsen, Römische Geschichte[10] II σελ. 53-54). Οὗτος δὲ εἶναι βεβαίως ὁ πόλεμος, ὁ ἐν τῷ προκειμένῳ ψηφίσματι ἀναφερόμενος καὶ κατ' αὐτὸν οἱ Μηθυμναῖοι ἐβοήθησαν τοὺς Ρωμαίους. Κατὰ ταῦτα δὲ τὸ ψήφισμα τοῦτο εἶναι νεώτερον τῆς συνάψεως τῆς συνθήκης τῆς ἐν αὐτῷ ἀναφερομένης, ἧς ἔχομεν τὸ κείμενον αὐτὸ ἐν Paton 150 καὶ ἥτις νῦν πρέπει νὰ τεθῇ ἢ ὀλίγῳ πρότερον ἢ κατ' αὐτὴν τὴν ἔναρξιν τοῦ κατ' Ἀριστονίκου πολέμου, ὡς ὀρθῶς ἔκρασεν ὁ Dittenberger [1].

[1] Εἶναι πιθανὸν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους θὰ συνήφθη καὶ ἡ πρὸς τὴν Μυτιλήνην συμμαχία τῶν

Καὶ δὲν γνωρίζομεν μὲν ἂν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον οἱ Μηθυμναῖοι ἔστειλαν καὶ ἄνδρας, ἀλλὰ χρήματα τοὐλάχιστον πολλὰ θὰ ἐδαπάνησαν. Μικρὰν δὲ βοήθειαν ἠθέλησαν νὰ παράσχωσιν οἱ νέοι. Πρὸς τοῦτο τὸ σωματεῖον θὰ προέβαινεν εἰς δάνειον πεῖθον πιθανῶς εὔπορα μέλη αὐτοῦ νὰ χορηγήσωσι χρήματα εἰς τὸ ταμεῖον, ἅτινα θὰ ἔδιδον εἰς τὴν πόλιν ἵνα καλύψωσιν ὡρισμένα κονδύλια τοῦ προϋπολογισμοῦ (εἰς τὰς προγεγραμμένας χρείας). Χρήματα ἐδάνειζον συνήθως εἰς τὴν πόλιν ἐπὶ ὡρισμένῳ τόκῳ πολλοὶ εὔποροι πολῖται, ὑπὲρ ὧν πολλὰ τιμητικὰ ψηφίσματα ἔχομεν ἀρχαίων πόλεων, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἄτοκα, ἄλλοτε δὲ καὶ ἐντελῶς «ἀναπόδοτα» (Πρβλ. π. χ. ἐξ Ἁλικαρνασσοῦ Wilhelm Oester. Jahrh. XI (1908) σελ. 54: ***ἄτοκα*** καὶ αὐτ. σελ. 60: ***ἀναπόδοτα*** καὶ ἐκ Μιλήτου Knackfuss, Das Rathaus von Milet σελ. 109: ἃ μὲν (χρήματα) προδανείζων ἄτοκα, ἃ δὲ χαριζόμενος ἀναπόδοτα). Ἐνταῦθα οἱ νέοι θὰ παρεῖχον εἰς τὴν πόλιν χρήματα ἀναπαίτητα μέχρι 3100 στατήρων ἢ 6200 δραχμῶν, ἂν εἶναι ὀρθὴ ἡ συμπλήρωσις.

Ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα παρατηρητέα τὰ ἑξῆς:

Στίχ. 1. Ὁ πρύτανις ἦτο ὁ ἐπώνυμος τῶν Μηθυμναίων. Πρβλ. Paton ἀριθ. 498, 500, 502, 503.

Τίμιχος τὸ πρῶτον, ὅσον γνωρίζω, ἀπαντᾷ γενόμενον ὡς τὸ Σωτήριχος, Ὀλύμπιχος.

Ἀνθεμοκλείους - Δαμοκλείους, πρβλ. Wilhelm, Beiträge zur Griechischen Inschriftenkunde σελ. 207: Ἀριστοκλείους.

Στίχ. 2: ***Ἡρακῶνος*** ἐξ ὀνομαστικῆς Ἡρακῶν. Πρβλ. Wilhelm ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 216 ἀντὶ Ἡρακῶντος ὡς καὶ Δαμοφῶνος Wilhelm ἔνθ' ἀν. σελ. 142. Καὶ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Περγάμου ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα. Πρβλ. Ath. Mitt. XXXIII (1908) σελ. 399 Στήλ. I στίχ. 4, 13.

Πρὸς τούτοις ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Θεσσαλονίκης ὑπάρχει τὸ ὄνομα τοῦτο κατὰ τὴν μόνην δυνατὴν διόρθωσιν. Πρβλ. Avezou et Picard, BCH XXXVII (1913) σελ. 87 στίχ. 7-8: ***Ἡρακῶν[το\|ς το]ῦ Νικοδήμου,*** διότι κατὰ τὴν παρατήρησιν τῶν ἐκδοτῶν ἐλλείπουσι δύο γράμματα εἰς τὸ τέλος τοῦ ἑβδόμου καὶ τρία εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ὀγδόου στίχου.

Στίχ. 3: ***Φάνης*** καὶ ἐν Μυτιλήνῃ. Πρβλ. Paton 325.

Πάνθειος μὴν γνωστὸς καὶ ἐν Μυτιλήνῃ. Πρβλ. Paton 81, 2, 4.

Στίχ. 4: ***ἔνπροσθεν,*** στίχ. 5: ***συνφέροντα,*** στίχ. 14: ***ἀνανκαῖον***· τὸν διατηρούμενον ἀμετάβλητον πρὸ τῶν χειλικῶν καὶ οὐρανικῶν καὶ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ. Πρβλ. Meisterhans-Schwyzer, Grammatik[3] σελ. 113.

Ρωμαίων, ἣν γνωρίζομεν ὅτι «ἀνενεώσαντο» βραδύτερον. Πρβλ. Paton 35c. Cichorius, Rom und Mytilene σελ. 4 καὶ 25, ὅστις παραδέχεται αὐτὴν γενομένην εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὸν κατ' Ἀντιόχου πόλεμον.

2. Ἐν Θερμῇ. Ὀρθογώνιος στήλη ἐκ φαιοῦ μαρμάρου ἔχουσα ἄνω καὶ κατὰ τὴν βάσιν πλαστικοὺς δακτυλίους ὡς κυμάτια. Τεθραυσμένη εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἄνω φέρει τὴν ἐπιγραφήν. Ἦτο ἐντετειχισμένη ἔν τινι ἐξωκκλησίῳ κατηρειπωμένῳ τοῦ ἁγίου Εὐστρατίου ἢ Ταξιάρχου, ὅπερ κεῖται μεταξὺ τῶν Θερμῶν καὶ τοῦ χωρίου Θερμῆς. Παρετήρησα τὴν ἐπιγραφὴν τὸ θέρος τοῦ 1918, ἀλλ' ἕνεκα ἀσθενείας ἀναγκασθεὶς νὰ ἀναχωρήσω εἰς Μυτιλήνην δὲν παρέλαβον αὐτὴν οὐδὲ ἔκτυπον παρεσκεύασα. Βραδύτερον ἐπιστρέψας δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω τὸν λίθον. Δημοσιεύω ἐνταῦθα κατ' ἀντίγραφον ὅπερ ἀπεκόμισα, ὅταν εἶδον αὐτόν. Ὕψος 0,68, πλάτ. 0,25, πάχ. 0,20.

ΛΕΥΚΙΟΣ ΤΑΤΙC	Λεύκιος Τάτιο[ς
ΠΟΤΑΜΩΝ	Ποτάμων
ΡΤΕΜΙΔΙΘΕΡΙ	Ἀ]ρτέμιδι Θερ[μίᾳ
ΑΡΙΣ /// ΤΗΡΙC	χ]αριστήριο[ν.

Ἐλαφροὶ ἀκρέμονες.

Εἰς τὸν τέταρτον στίχον ὁ χαράκτης ἀπέξεσεν ἓν γράμμα, ὅπερ ἴσως εἶχε χαράξει κατὰ λάθος ἀντὶ Τ.

Αὐτόθι εἶδον καὶ τὴν βυζαντιακὴν πλάκα μετὰ τοῦ μονογραφήματος Papageorgiu, Unedierte Inschriften von Mytilene σελ. 12 ἀριθ. 39, Πίν. V εἰκ. 39.

3. Ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Μυτιλήνης. Ἀριθ. Εὑρ. 385. Τετράγωνος λίθος ἐκ κυανίζοντος μαρμάρου. Ἡ ἄνω ἀκμὴ τοῦ λίθου καὶ ἡ ἄνω ἀριστερὰ γωνία ἀποκεκρουμένη. Ὕψος 0,21, πλάτ. 0,23, πάχ. 0,185. Ὕψος γραμμ. 0,015. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια εἶναι ἁδρῶς ἐπεξειργασμένη εἰς ἀβαθῆ κοιλότητα πρὸς ὑποδοχὴν ἀναθήματός τινος.

ΛΑΙΟΥΖΩ	Δεῖνα Δικ;]αίου ζω-
ΣΚΑΙ ⌊ΠΙΤΑΓΗΝ	ὸ;]ς κα[τ']ἐ]πιταγὴν
ΤΗΣΚΥΡΙΑΣΑΡΤΕ	τῆς κυρίας Ἀρτέ-
ΜΙΔΟΣ	μιδος.

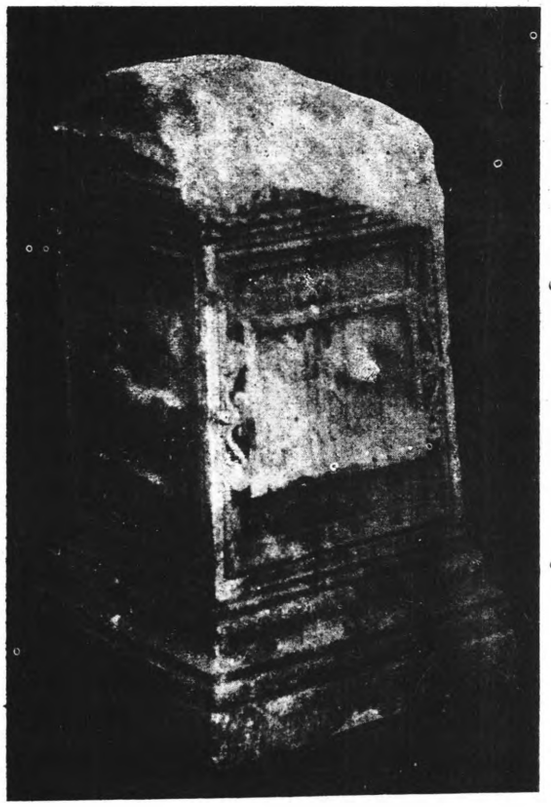
Ἡ συμπλήρωσις τοῦ πρώτου στίχου καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ δευτέρου εἶναι λίαν ἀμφίβολος.

Ὁ ἀναθέτων τὸν λίθον, ἐφ' οὗ θὰ ἵστατο ἀνάθημά τι, ἔπραξε τοῦτο κατ' ἐπιταγὴν τῆς θεᾶς, ἥτις ἐδηλώθη εἰς αὐτὸν ἢ καθ' ὕπνους ἢ κατόπιν χρησμοῦ τινος. Πρβλ. π. χ. IG III 181α, 181β καὶ Dittenberger Sylloge² 786, 805.

Περίεργον εἶναι τὸ ἐπίθετον τὸ εἰς τὴν Ἀρτέμιδα ἀποδιδόμενον. Τοῦτο φέρουσι συνήθως θεότητες ἀλλότριαι τῆς ἑλληνικῆς λατρείας καὶ δὴ ἀνατολικῆς προελεύσεως, σπανιώτατα δὲ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Ἀλλὰ μετὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, καθ' οὓς τοσαῦται ξέναι καὶ μάλιστα ἀνατολικαὶ λατρεῖαι εἰσήχθησαν

εἰς τὴν Ἑλλάδα, μετεδόθη καὶ ἡ ἐπίκλησις αὕτη εἰς ἑλληνικὰς θεότητας, ὅσαι ἐξ ἐπιδράσεως ξένων προσέλαβον νέα στοιχεῖα ἢ ἐξωμοιώθησαν πρὸς ἐκείνας καὶ κυρίως εἰς χώρας πλησίον τῶν κέντρων τῶν νέων λατρειῶν κειμένας. Πρβλ. Roscher, Lexikon der Mythologie II_1 σελ. 1756. Ἰδίᾳ ἡ Ἄρτεμις ὀνομάζεται κυρία ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Ἐφέσῳ.

4. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὑρετ. 337. Ὀρθογώνιος βωμὸς ἐξ ὑποκυάνου μαρμάρου ἄνω ἀποκεκρουμένος ἐν μέρει. Ὕψος 0,95, πλάτ. 0,50, πάχ. 0,50, ὕψος γραμμ. 0,024-0,028. Εὑρέθη ἐν τῇ οἰκίᾳ Γεωργιάδου ἐκτὸς τοῦ βορείου λιμένος, ἔνθα νῦν τὸ Νοσοκομεῖον προσφύγων. Ἄνω καὶ κάτω κοσμεῖται ὑπὸ κυματίων, ἡ δὲ κορυφὴ εἰσέχει ὀλίγον. Ἐμπρὸς ἐντὸς πιναχίδος φέρει ἐπιγραφήν.

TICLAVDIVS	Ti(berius) Claudius
FELIX	Felix
SILVANOSACRVM	Silvano sacrum

Τὰ γράμματα εἶναι ἐπὶ γραμμῆς κεχαραγμένης κατὰ τὴν βάσιν αὐτῶν.

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς ἔχει ἀνάγλυπτον ταῦρον βαίνοντα πρὸς ἀριστερὰ ἐπὶ ἐξέχοντος τοῦ ἐδάφους κανόνος, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς δὲ ἀνάγλυπτον χοῖρον πρὸς δεξιὰ ἐπὶ βάθρου καὶ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας, τῆς ἀντιστοίχου πρὸς τὴν ἐπιγραφήν, φέρει ἐπὶ χαμηλοῦ βάθρου οἰνοχόην, ἧς τὸ κάτω σῶμα ῥαβδωτόν, καὶ παρ' αὐτὴν ὀμφαλωτὴν φιάλην.

Ὁ Silvanus τῶν Ρωμαίων εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν θεὸς τοῦ δάσους, ἔνθα κυρίως λατρεύεται. Ἀλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ προστάτης τῶν ἀγρῶν καὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκίας. Ὅθεν αὐτὸς φροντίζει καὶ περὶ τῶν ποιμνίων καὶ περὶ τῶν ἀγροτικῶν ζῴων. Εὐλόγως δὲ προσφέρουσιν εἰς αὐτὸν ζῷα τρεφόμενα καὶ ἀποτελοῦντα μέρος τοῦ σταύλου τοῦ γεωργοῦ, ὡς ταῦρον, χοῖρον, αἶγας κτλ. Ὁ Τίβουλλος ἀναθέτων βότρυν σταφυλῆς διὰ τὴν εὐφορίαν τῶν ἀμπέλων του εἰς αὐτὸν ἀποβλέπει (Πρβλ. Saglio-Pottier, Dictionnaire ἐν λεξ. σελ. 1343).

Καὶ ἐνταῦθα ὁ Τιβέριος Κλαύδιος Φῆλιξ Ρωμαῖος κατοικῶν ἐν Μυτιλήνῃ, ἀναθέτει αὐτῷ τὸν βωμὸν μετὰ τῶν συνήθων ἀγροτικῶν ζῴων ταύρου καὶ χοί-

ρου, ἡ δὲ οἰνοχόη θὰ ὑπαινίσσηται ἴσως καὶ τὴν ἀφθονίαν τοῦ οἴνου, ὡς ἡ τοῦ Τιβούλλου σταφυλή, ἀλλὰ βεβαίως καὶ τὴν τελουμένην εἰς αὐτὸν σπονδήν.

Ἡ λατρεία τοῦ Σιλβανοῦ ἐλάχιστα διεδόθη εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ v. Domaszewski ἐν Abhandlungen zur Römischen Religion σελ. 79 μόνον δύο βωμοὺς εἰς αὐτὸν ἀφιερωμένους ἀναφέρει ἐκεῖθεν, τὸν μὲν ἐν Περγάμῳ, τὸν δὲ ἐν Αὐγουστοπόλει τῆς Φρυγίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν Μυτιλήνῃ πρὸ πολλοῦ ἔχει εὑρεθῆ στρογγύλος βωμὸς μετ' ἐπιγραφῆς: ***Καλῶ Ἁγνῶ Σιλβανῶ τὸ ἄλσος καὶ τὸν βωμὸν καθωσίωσαν*** κτλ. Paton, 122.

Ἐν τῷ sacrum τὸ um ἀποτελεῖ σύμπλεγμα, ἐν ᾧ ἡ μεσαία ἀριστερὰ γραμμὴ τοῦ M γεννᾶται ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ἑτέρας γραμμῆς τοῦ V. Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο δὲν σημειοῦται παρὰ Cagnat, Cours d'Épigraphie latine[3] σελ. 25.

5. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὐρ. 296. Κυλινδρικὸς βωμὸς ἐξ ὑποκυάνου μαρμάρου. Ἄνω τὸ κυμάτιον καὶ κάτω μέρος τῆς βάσεως ἀποκεκρουμένα. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἐν μέσῳ ὑπάρχει κυκλικὴ κοιλότης. Ὕψος 0,44, διάμετ. 0,29, ὕψος γραμμ. 0,02 - 0,028.

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ	Ἡράκλειτος
ΝΙΚΑΓΟΡΑ ΥΠΕΡ	Νικαγόρα ὑπὲρ
ΤΑΣ ΤΩΝ ΠΡΕΣΒΥΤΕ·	τᾶς τῶν πρεσβυτέ-
ΡΩΝ ΥΓΙΗΑΣ	ρων ὑγιήας.

Λίαν ἀμελῶς κεχαραγμένα γράμματα τῶν μετὰ Χριστὸν ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Πρεσβύτεροι εἶναι γνωστοὶ ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χρ. αἰῶνας, ἐκλεγόμενοι μεταξὺ τῶν μελῶν σωματείου πρὸς διοίκησιν αὐτοῦ ἀποτελουμένου ἐκ διαφόρων πολιτῶν συνήθως ὁμοτέχνων, οἵτινες διὰ διαφόρους λόγους συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλους (Πρβλ. Dittenberger, Supplem. I σελ. 654). Ἐν δὲ Ταναΐδι τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας ὑπῆρχον τοιοῦτοι σύλλογοι κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ γ΄ μ. Χρ. αἰῶνος, οἵτινες κατὰ Ziebarth (Das Griech. Vereinswesen σελ. 209) καὶ Poland (Gesch. des Griech. Vereinsw. σελ. 98) συνεδύαζον ἐν τῷ αὐτῷ τὸν λατρευτικὸν πρὸς τὸν ἀγωνιστικὸν σκοπόν. Πρβλ. Latyschew, Tanaïs II σελ. 246, 247, ἔνθα: ***εἰσποιητοὶ ἀδελφοὶ σεβόμενοι θεὸν οἱ περὶ πρεσβύτερον ἢ περὶ πρεσβυτέρους.***

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους εἶναι γνωστοὶ πρεσβύτεροι. Οὗτοι ἦσαν σύστημα πολιτῶν προκεχωρηκότων τὴν ἡλικίαν ἄνδρες δῆλαδή, οἵτινες ἀπετέλουν ἴδιον σῶμα πρὸς ἐκτέλεσιν διαφόρων αὐτῶν καθηκόντων, ἑορτῶν, γυμναστικῶν ἀσκήσεων, ἀγώνων κτλ. Ὡς ἐν Περγάμῳ Ath. Mitt. XXIX (1904) σελ. 152 ἀριθ. 1 στίχ. 3/4. Dittenberger Or. Gr. Inscr. ἀριθ. 764 στίχ. 3 καὶ 18.

Βεβαίως πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους τούτους τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων δὲν

εἶναι ὀρθὸν νὰ σχετίσωμεν τοὺς ἡμετέρους, μᾶλλον δὲ πιστεύομεν ὅτι εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τοὺς ἐκ Τανάϊδος γνωστούς· εἰς τοῦτο δὲ συντρέχει καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις διὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου μ. Χρ. αἰῶνος δύναται νὰ τεθῇ. Οὕτω ὁ Ἡράκλειτος ἀνέθηκε τὸν βωμὸν τοῦτον, ἐφ' οὗ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἵδρυτο ἑρμῆς τις ἐντεθειμένος ἐντὸς τῆς σωζομένης ἄνω κυκλικῆς κοιλότητος, ὑπὲρ τῆς ὑγείας τῶν προϊσταμένων αὐτοῦ, ὑφ' οὓς διήνυσεν ἱκανὸν χρόνον. Ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Περγάμου (Ath. Mitt. XXXII (1907) σελ. 273/4 ἀριθ. 10 στίχ. 7-9) βλέπομεν τιμώμενόν τινα διότι «***ἐφρόντισε καὶ τῶν πρεσβυτέρων... ὅπως θεραπείας τυγχάνοντες κατὰ μηδὲν ἐμποδίζωνται τῶν πρὸς ὑγίειαν ἀνηκόντων***». Ἐν δὲ ψηφίσματι ἐκ Μηθύμνης (Paton 505 στίχ. 17/18) λέγεται «***θύειν τῇ Ἀθηνᾷ ὑπὲρ ὑγιείας καὶ σωτηρίας τῶν συμφυλετῶν***».

Τοιαῦται εὐχαί, ὧν ἀντικείμενον ἦσαν ἀφῃρημένα πράγματα, οὐχὶ σπάνιαι εἶναι κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους ἰδίᾳ χρόνους. Πρβλ. Dittenberger, Sylloge[2] ἀριθ. 777: ὑπὲρ τῆς ὁράσεως, ἀριθ. 775: ***ὑπὲρ τῆς ὁλοκληρίας τῶν ποδῶν*** καὶ Supplem. ἀριθ. 618: ***ὑπὲρ σωτηρίας καὶ ὑγείας αὐτοκράτορος...***

Περὶ τῆς διὰ τοῦ η γραφῆς τοῦ ει ἐν τῷ ὑγιήας, πρβλ. Meisterhans-Schwyzer, Grammatik[3] σελ. 47 ἑξ.

6. Ἐκ Μολίβου (Μηθύμνης). Τμῆμα μαρμαρίνης πλακὸς ἐντετειχισμένον ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τοίχου τοῦ κωδωνοστασίου τῆς ἐκκλησίας Ἁγίας Κυριακῆς. Ὕψος 0,10, πλάτ. 0,41, ὕψος γραμμ. 0,02.

ΕΙΡΑΤΕΥ€ΑΙ€ΚΑ εἰρατεύσαις κα[ὶ . . . .

Τοῦ γ' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος. Εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ ***... ε ἰρατεύσαις*** κτλ. διότι κατ' ἀμφότερα ἀπαντᾷ γραφόμενον τὸ ἱερός. Πρβλ. Paton 117, 67 κτλ.

7. Ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Μυτιλήνης. Ἀριθ. Εὑρ. 269. Ὀρθογώνιον βάθρον ἐκ κυανοῦ μαρμάρου μὲ ἀκμὰς ἄνω καὶ κάτω ἀποκεκρουμένας. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια φέρει αὐλακώσεις ἐκ στηρίξεως ξυλίνων σανίδων. Ὕψος 0,20, πλάτ. 0,41, πάχ. 0,22, ὕψος γραμμ. 0,023.

ΙΩΠΟΜΠΙΙ Γνα]ίω Πομπη-
ΜΕΓΑΛΩΑΥ ίω] Μεγάλω αὐ-
ΓΡΑΤΟΡΙΤΩΣ το]κράτορι τῶ σ-
Ω·ΗΡΙΚΑΙΕΥΕΡ ώ[τ]ηρι καὶ εὐερ-
ΓΕΤΑΚΑΙΚΤΙΣΤΑ γέτα καὶ κτίστα.

Ὁ Πομπήϊος, ὢν φίλος τοῦ ἐπιφανοῦς πολίτου τῆς Μυτιλήνης Θεοφάνους, ὅστις συνέγραψε καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ κατὰ Μιθραδάτου πολέμου τοῦ μεγάλου

αὐτοῦ φίλου, εὐεργέτησε πολλαχῶς τὴν πόλιν ἀποδώσας εἰς αὐτὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Πρβλ. καὶ Cichorius, Rom und Mytilene σελ. 6 - 7. Ὅθεν καὶ μεγάλως οἱ Μυτιληναῖοι ἐτίμησαν αὐτόν. Σῴζονται δὲ καὶ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ ὀνομάζουσαι αὐτὸν σωτῆρα καὶ κτίστην. Πρβλ. Paton IG XII^2 ἀριθ. 140 - 150.

8. Ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Μυτιλήνης. Ἀριθ. Εὐρ. 386. Ὀρθογώνιος πλὰξ ἐξ ὑποκυάνου μαρμάρου. Εἶχεν ἄνω καὶ κάτω ἐξέχον μικρὸν κυμάτιον νῦν ἀποκεκρουμένον. Ὕψος 0,25, πλάτ. 0,32, πάχ. 0,16, ὕψος γραμμ. 0,018. Ἀπετειχίσθη ἔκ τινος παραπήγματος ἔξωθι τῆς βορείας πύλης τοῦ φρουρίου παρὰ τὸν λιμένα. Ἡ ἐπιγραφὴ δυνανάγνωστος.

ΠΟΤΑΜΩΝΙΛΕΣΒΩΝΑΚΤΟΣ Ποτάμωνι Λεσβώνακτος
ΓΩΕΥΕΡΓΕΤΑΚΑΙΣΩΤΗΡΙΚΑΙ τῶ εὐεργέτα καὶ σώτηρι καὶ
ΚΤΙΣΤΑΤΑΣΠΟΛΙΟΣ κτίστα τᾶς πόλιος.

Ὁμοίας ἐπιγραφὰς βλέπε παρὰ Paton ἔνθ' ἀν. ἀριθ. 159 - 162 καὶ Παπαγεωργίου Ἀρχ. Ἐφημ. 1913 σελ. 223α.

Περὶ Ποτάμωνος πρβλ. Cichorius, Rom und Mytilene σελ. 62 ἑξ.

9. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὐρ. 241. Χαμηλὴ ὀρθογώνιος βάσις ἐκ κυανοῦ μαρμάρου δεξιὰ ἀποκεκρουμένη. Ὕψος 0,128, πλάτ. 0,335, πάχ. 0,645, ὕψος γραμμ. 0,018. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας φέρει τετράγωνον κοιλότητα συνδέσμου καὶ ὀχετευτικὸν πρὸς αὐτὴν αὔλακα.

ΣΩΤΑΣ) ΜΝΑΣ Σώτας (Σώτα), Μνασ[έας . . .
ΔΙΚΑΙΟΣ ΠΟΤΑΜ Δίκαιος Ποτάμ[ωνος . . .
ΣΤΡΟΤΑΓ στρόταγ[οι . . . .

Σώτας ἐκ τοῦ Σωτάδης.

Δίκαιος ἀναφέρεται πατὴρ ἑνὸς τῶν πρεσβευτῶν τῶν ἀπεσταλμένων τῶν Μυτιληναίων ὅπως διαπραγματευθῶσι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ὀκτάβιον. Πρβλ. Paton ἔνθ' ἀν. 35α σελ. 4.

10. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὑρετ. 259. Μικρὰ ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ φαιοῦ μαρμάρου ἄνω ἀπεστρογγυλωμένη, κάτω δὲ ἀποκεκρουμένη. Ὕψος 0,42, πλάτ. 0,21, πάχ. 0,074, ὕψος γραμμ. 0,015. Φέρει ἄνω τὴν ἐπιγραφὴν

ΔΡΟΜΩΝ ΑΠΟΛΛΩΝΙΩ Δρόμων Ἀπολλωνίω

Γράμματα Α, Μ, Ο, Ω.

Παρεδόθη εἰς τὴν συλλογὴν ὑπὸ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ Δημ. Χαδούλη, ὅστις πιθανώτατα εὗρεν αὐτὴν παρὰ τὸ κτῆμά του κατὰ τὴν ἁγίαν Κυριακὴν πρὸς Δ. τῆς πόλεως, ἔνθα ὑπῆρχε πύλη τοῦ τείχους τῆς πόλεως Μυτιλήνης ἄγουσα πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου. Ἐκεῖ εὑρέθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ μεγάλοι λίθοι

θεμελίων, φέροντες μάλιστα καὶ μεγάλα χονδρικῶς δι' ἐπικρούσεως χαραχθέντα λιθοξόων γράμματα Π, Α κτλ. καὶ προερχόμενοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τῆς τοποθετουμένης ἐκεῖ μεγάλης πύλης, δι' ἧς καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ Μυτιλήνη συνεκοινώνει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν πρὶν κατασκευασθῇ ἡ νέα πρὸς Γέραν καὶ Καλλονὴν ὁδός. Πρβλ. Koldewey, Antike Baureste der Insel Lesbos σελ. 4.

Αὐτόθεν προσέρχεται καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Κυριακῆς ἐπιγραφὴ Παπαγεωργίου Νέα Ἡμέρα ἀριθ. 1738 τῆς 21 Ἀπριλίου 1909 ἀριθ. 5. Φαίνεται ὅτι ἔξω τῆς πύλης ταύτης ὑπῆρχεν ἀρχαία νεκρόπολις.

Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ ἀνάγεται εἰς τὰ μέσα τοῦ γ΄ π. Χρ. αἰῶνος, ὡς καὶ ἡ ἀμέσως κατωτέρω.

11. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὑρετ. 383. Μικρὰ ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ φαιοῦ μαρμάρου ἄνω ἀπεστρογγυλωμένη. Ὕψος 0,345, πλάτ. ἄνω 0,105 καὶ κάτω 0,17, πάχ. 0,045, ὕψος γραμμ. 0,01. Εὑρέθη παρὰ τὸ παρεκκλήσιον τῆς ἁγίας Εὐπρεπείας ἐν τῷ κτήματι κ. Γεωργίου Ξ. Γκορτζιώτου παρὰ τὴν Νεάπολιν πρὸς Ν. τῆς Μυτιλήνης.

ΦΙΛΗΣΙΣΙΣ	Φίλησις
ΜΑΤΡΟΦΛΕΙΑ	Ματρόφλεια

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ ὀνόματος ***Φίλησις*** ἦσαν κεχαραγμένα καὶ τὰ γράμματα ΙΣ κατὰ παλαιογραφικὸν λάθος, ἀλλ' ἔπειτα ἀπεξέσθησαν χωρὶς νὰ ἐξαλειφθῶσιν ἐντελῶς, διότι διακρίνονται εἰσέτι σαφῶς τὰ ἴχνη των.

Φίλησις δὲν ἀπαντᾷ ἀλλαχοῦ, ὅσον γνωρίζω. Ἐν Ἀθήναις ἔχομεν Φιλήσιος CIA I 449 καὶ II, 27, Φιλησία δὲ ἐλέγετο ἡ γυνὴ τοῦ Ξενοφῶντος. Τὸ δὲ ὄνομα Ματρόφλης (=Ματροφλῆς) δὲν γνωρίζω ἀλλαχόθεν.

Ἐπιθετικὰ πατρωνυμικὰ ἐν Λέσβῳ πολλὰ γνωστὰ (Paton, 74 σποράδην, 81 ὁμοίως, 84, 92, 96, 294, 504 στίχ. 5, 535 κτλ.). Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὰ μέσα περίπου τοῦ γ΄ π. Χρ. αἰῶνος, καθόσον τὸ σ δὲν ἔλαβεν εἰσέτι ἐντελῶς τετράγωνον μορφήν, τὸ α ἔχει εὐθεῖαν τὴν μεσαίαν γραμμὴν καὶ τὸ ο εἶναι ἀκόμη μικρότερον τῶν λοιπῶν γραμμάτων. Οὕτω δὲ τίθεται μεταξὺ τοῦ περὶ τῶν τυράννων ψηφίσματος τῆς Ἐρέσου (Paton 526) καὶ τῆς συνθήκης Μυτιληναίων καὶ Αἰτωλῶν (Paton 15) δηλ. μεταξὺ 302 - 220 π. Χρ. Πρβλ. Pistorius, Beiträge zur Geschichte von Lesbos σελ. 136.

12. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὑρετ. 339. Ἐκ Μόριας, χωρίου πρὸς Β. τῆς Μυτιλήνης μίαν ὥραν ἀπέχοντος αὐτῆς. Τὸ δεξιὸν ἄνω τμῆμα ἐπιτυμβίου στήλης μετ' ἀετώματος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Ὕψος 0,125, πλάτ. 0,10, πάχ. 0,055, ὕψος γραμμ. 0,013.

ΔΗΣ	. . . δης
ΟΣ	. . . ος

Τοῦ γ΄ π. Χρ. αἰῶνος.

13. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὑρετ. 310. Ἐκ τοῦ χωρίου Πάνω Χάλκια πρὸς Ν. τῆς Μυτιλήνης. Τὸ δεξιὸν τμῆμα ἐπιτυμβίου στήλης μετ' ἀετώματος ἐκ κυανοφαίου μαρμάρου. Ὕψος 0,10, πλάτ. 0,08, πάχ. 0,05, ὕψος γραμμ. 0,015.

ΙΚΥΔΑ . . . . . ικύδα
= χαῖρ]ε

Τοῦ γ΄ π. Χ. αἰῶνος.

14. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὑρετ. 246. Ὀρθογώνιος πλὰξ ἐξ ὑποκυάνου μαρμάρου δεξιὰ ἀποκεκρουμένη, κάτω δὲ λοξῶς ἀποτετμημένη. Ὕψος 0,215, πλάτ. 0,41, πάχ. 0,24, ὕψος γραμμ. 0,018 - 0,02. Φέρει ἐμπρὸς μέρος ἐπιγράμματος:

ΤΗΝΑΡΕΤΗΣΜΕΔΕΟΥ Τὴν ἀρετῆς μεδέου[σαν . .
ΑΙΔΟΙΜΕΙΛΙΧΙΗΝ ἅιδοι μειλιχίην . . .
ΕΙΔΟΣΙΣΗΧΑΡΙΤ εἶδος ἴση χάριτ[ι
ΓΑΣΤΡΟΣΤΟΥ γαστρός του . . . .

Ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς στενῆς πλευρᾶς, ἥτις εἶναι κάτωθεν ἀποκεκρουμένη φέρει ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας ἢ δάφνης:

ΟΔΑΜΟΣ ὁ δᾶμος
ΛΑΝΙΑΝ Λανίαν
ΟΛΑΝ . . ολαν
Ι . . . . ι

Λάνιος πρβλ. Paton 88,12 καὶ 360. Ρωμαϊκῶν χρόνων.

15. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὑρετ. 234. Τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ ἐπιτυμβίου ἡρωϊκοῦ ἀναγλύφου ἐκ φαιοῦ μαρμάρου. Ὕψος 0,35, πλάτ. 0,21, πάχ. 0,09, ὕψος γραμμ. 0,015 - 0,02. Σώζεται τὸ ὀπίσω ἥμισυ ἵππου πρὸς δεξιά, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἀνὴρ ἱππεύων, ἐν μέρει μόνον διατηρούμενος. Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἵππου ἐφθαρμένη. Ὄπισθεν αὐτῶν, δηλ. ἀριστερὰ παρὰ τὴν παραστάδα τοῦ ἀναγλύφου ἵσταται ἑρμαϊκὴ στήλη ἐπὶ ὀρθογωνίου βάθρου ἔχουσα δύο τετραγώνους ἐξοχὰς ὡς βραχίονας. Ἡ κεφαλὴ αὐτῆς ἐφθαρμένη. Κάτω ἐπὶ τοῦ πλαισίου ἡ ἐπιγραφή:

ΓΛΥΚΩΝ Α Γλύκων Ἀ . . .
ΑΙΓΡΑΝΙΟ κ]αὶ Γράνιο[ς . . . .

Ἐλήφθη ἔκ τινος οἰκίας τοῦ φρουρίου, ἔνθα τοποθετημένη ἔν τινι κόγχῃ ἐλατρεύετο ὡς εἰκόνισμα τοῦ ἁγ. Γεωργίου καιομένης πρὸ αὐτοῦ λυχνίας καὶ ἀναπτομένων κηρίων, ὧν λείψανα φαίνονται ἐπὶ τοῦ μαρμάρου.

Τὸ ἀνάγλυφον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἀνήκει εἰς τὸν γνωστὸν τύπον τοῦ μεθ' ἵππου ἡρωϊκοῦ ἀναγλύφου. Ὁ ἀριστερὰ παρὰ τὴν

παραστάδα εἰκονιζόμενος Ἑρμῆς πολλάκις ἀπαντᾷ ἐπὶ ὁμοίων ἀναγλύφων καὶ εἶναι ἐπιτύμβιον σῆμα (Πρβλ. Pfuhl, Das Beiwerk auf den ostgriechischen Grabreliefs ἐν Jahrb. des Arch. Instit. 1904 σελ. 84).

Τὰ ὀνόματα ***Γλύκων*** καὶ ***Γράνιος*** καὶ ἐν ἄλλαις Λεσβιακαῖς ἐπιγραφαῖς.

16. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὑρετ. 314. Ὀρθογώνιος στήλη κυανοφαίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ κάτω καὶ διερρηγμένη λοξῶς ἄνω ἀριστερά. Ὕψος 0,71, πλάτ. 0,39, πάχ. 0,185, ὕψος γραμμ. 0,025. Ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ἡ ἐπιφάνεια εἶναι βαθύτερον (0,02) ἀπεξεσμένη, κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὕψους ἔχει ἐξέχοντα ὀρθογώνιον κανόνα ὁριζόντιον (ὕψος 0,10, πλάτ. 0,23, πάχ. 0,01). ἐφ' οὗ ἐξακολουθεῖ ἡ ἀπὸ τῆς κορυφῆς ἀρχομένη ἐπιγραφή:

ΛΙ ∪		αι . . . ο
ΝΙΓΕΡ		Νίγερ
ΖΩΝΚΑΙΦ		ζῶν καὶ φ[ρο-
ΝΩΝΕΑΥΤ		νῶν ἑαυτ[ῶ
ΚΑΤΕΣΚΕ	5	κατεσκε[ύ-
ΑΣΕΝΤΟΜ		ασεν τὸ μ[νη-
ΜΕΙΟΝΚΑΙC		μεῖον καὶ ἐ-
ΑΝΑΥΤΟΣΘΕ		ὰν αὐτὸς θε-
Ι		———
ΕΙΝΑΙΔΕΤΕ		ειναι δε τε .
ΝΩΑΝΘΕ .	10	. νωανθε ι .

Οἱ 9ος καὶ 10ος στίχοι δυσδιάγνωστοι.

17. Στήλη ἐπιτύμβιος μετ' ἀετώματος ἐκ φαιοῦ μαρμάρου πανταχόθεν ἀποκεκρουμένη. Ὕψος 0,20, πλάτ. 0,24, ὕψος γραμμ. 0,012. Εἶναι ἐντετειχισμένη ἐκ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ἐξωκκλησίου ἁγίου Κωνσταντίνου ἐν τῇ περιοχῇ Γέρας ἡμίσειαν ὥραν δυτικῶς τῆς θέσεως Χαλακές.

ΣΙ. ΝΙΚΗ ΑΦΡΟΔΙΣ	. . . νίκη Ἀφροδισ[ίου,
ΤΕΡΙΚΛΗ ΖΗΝΙΔ	Περικλῆ Ζήνιδ[ος,
ΧΑΙΡΕΤΕ	χαίρετε.

Τῶν μετὰ Χριστὸν ῥωμαϊκῶν χρόνων.

18. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὑρετ. 382. Ὀρθογώνιος στήλη φαιοῦ μαρμάρου ἔχουσα ἄνω ἐξέχουσαν κορωνίδα διήκουσαν κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς. Κάτω ἔχει ἐξέχον πόδιον ἀποκεκρουμένον κατὰ τὰς πλαγίας πλευράς. Ὕψος 1,10, πλάτ. 0,28, πάχ. 0,30, ὕψος γραμμ. 0,02 - 0,025 μὲ ἰσχυροὺς ἀκρέμονας.

ΑΣΚΛΑ ΔΙΟΝΥ	Ἀσκλᾶ Διονυ-
ΣΙΟΥ ΧΡΗΣ¯Ε	σίου χρηστέ,
ΧΑΙΡΕ	χαῖρε.

Ἡ γραφὴ ἀμελής.

Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ὑπάρχει ἐσκαμμένη ὀρθογώνιος ἀβαθὴς κοιλότης (ὕψος 0,30, πλάτ. 0,20, πάχ. 0,013) πρὸς γραφὴν ἴσως εἰκόνος ἢ πρὸς ἔνθεσιν γραπτῆς. Εὑρέθη παρὰ τὴν θύραν βυρσοδεψείου τινὸς πρὸς Β. καὶ ἔξω τῆς Μυτιλήνης.

Ἀσκλᾶς κατὰ σύντμησιν ἐκ τοῦ Ἀσκληπιάδης. Πρβλ. Bechtel - Fick, Die Griech. Personennamen σελ. 30. Τὸ ὄνομα καὶ ἐν ἐπιγραφῇ Περγάμου Ath. Mitt. XXXIII (1908) σελ. 399. Στήλ. II στίχ. 9.

Ὅμοια Ἐπαφρᾶς Paton 402, Papageorgiu Unedierte Inschr. von Mytilene σελ. 8 ἀριθ. 18. Ἐλπιδᾶς (Ἐλπιδοφόρος) κατ' ἀνάγνωσιν Wilhelm, Beiträge zur Griech. Inschr. σελ. 321 κτλ.

Ἀριθ. 19. Ἐκ Μόριας. Τὸ δεξιὸν τμῆμα μαρμαρίνης πλακὸς ἐχούσης ἐξέχον πλαίσιον. Ὕψος 0,29, πλάτ. 0,15, πάχ. 0,05, ὕψος γραμμ. 0,034.

ΞΛΛΑ	Γεμ(;)]έλλα
\H	. . . λη
ↄENE	παρ(;)]θένε
IPE	χα]ῖρε.

Ἀριθ. 20. ***Μυτιλήνη.*** Ὀρθογώνιος στήλη φαιοῦ μαρμάρου μὲ πλατὺ λεῖον ἐπίκρανον. Εἶναι ἐντετειχισμένη ὡς βαθμὶς εἰς μικρὰν λιθίνην κλίμακα τῆς Παναγίας Ἀκλειδιοῦ τὴν ἄγουσαν ἐκ τῆς πλατείας τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸ κάτωθι καφενεῖον. Ὕψος 0,89, πλάτ. 0,245, πάχ. 0,22. Ἰσχυροὶ ἀκρέμονες.

ΜΑΚΑΡΙΑ	Μακαρία
ΗΡΑΙΣΧΟΥ	Ἡραΐσχου
ΧΡΗΣΤΗ	Χρηστὴ
ΧΑΙΡΕ	Χαῖρε.

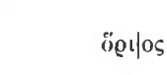
21. Ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Μυτιλήνης. Ἀριθ. Εὑρ. 387. Ὀρθογώνιος πλὰξ ἐκ φαιοῦ ἀσβεστολίθου. Ὕψος 0,45, πλάτ. 0,22, πάχ. 0,18, ὕψος γραμμ. 0,05. Ἦτο ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἔξω τῆς μεσαίας πύλης τοῦ φρουρίου, ἔνθα διχοτομεῖται ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν βόρειον λιμένα καὶ πρὸς τὴν Νομαρχίαν, παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς ἐκεῖ οἰκίας.

ΟΡΟΣ	Ὅρος

Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ δύναται νὰ ἀναχθῇ μέχρι τῆς δ΄ ἑκατονταετηρίδος π. Χρ.

22. ***Μανταμάδος.*** Ἔξω τῆς οἰκίας Ἀποστόλου Χατζῆ Ραφαὴλ ἀριστερὰ τῆς θύρας ἐκτάδην κείμενος ὀρθογώνιος λίθος ***(σιδερόπετρα)*** λήγων κάτω εἰς ὀξὺ καὶ χονδρικῶς κατειργασμένος. Ὕψος 0,81, πλάτ. 0,28, πάχ. 0,205, ὕψος γραμμ. 0,075 - 0,11.

Ἄνω βαθέως κεχαραγμένα δι' ἀνωμάλου ἐπικρούσεως ἐπὶ λειοτέρας ἐπιφανείας τὰ γράμματα:

ὅριος

Τὰ ἄκρα τῶν γραμμάτων εἶναι ὀλίγον παχύτερα.

Πρόκειται περὶ λίθου, ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς ὅρος: ***ὅριος*** (λίθος), ἂν καὶ ἡ χρῆσις δέν μοι εἶναι ἄλλοθεν γνωστή.

Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὰ τέλη τῆς δ΄ π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος.

Διορθώσεις.

1. Εἰς Paton IG XII$_2$ ἀριθ. 357.

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐντετειχισμένην ἄλλοτε ἐν Μόρι᾽, νῦν δὲ ἀποκειμένην ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Μυτιλήνης ὑπ' ἀριθ. Εὑρετ. 345 ὁ Paton ἀνέγνωσεν: ***Πυλάδη*** | ***Μάτριος χαῖρε.*** Ἐπὶ τοῦ λίθου ὅμως ἀναγινώσκεται, ὡς πρῶτος ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων κ. Εὐστρ. Παρασκευαΐδης: Πυλάδη ***Λαο*** | ***δάμαντος, χαῖρε.***

Ὁ Πυλάδης οὗτος, ὃν ὁ δῆμος Μυτιληναίων ἔθαψε, εἶναι ἐκεῖνος, ὃν ὁ αὐτὸς δῆμος ἐτίμησε ζῶντα «***ἀρέτας ἕνεκα καὶ εὐνοίας τᾶς εἰς αὔτον***» Paton, 221.

2. Papageorgiu, Unedierte Inschriften von Mytilene σελ. 7 ἀριθ. 17. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἐν στίχ. 1 ἀντὶ ***Ἀσκληπίω? Δί[η]ς*** ἀναγνωστέον τὸ ἐπὶ τοῦ λίθου ***Ἀσκληπιάδο[υ].***

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΤΟΥ 1920-21

Εἰκ. 1 = ἀριθ. 1. Ἐπιτύμβιον ἐξ Ἀθηνῶν.

Α' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ

Ἐν Ἀθήναις. Τὴν 17 Αὐγούστου 1920 κατεσχέθησαν ὑπὸ τῆς ἀστυνομικῆς Ἀρχῆς ἐντολῇ τῆς Ἀρχαιολ. Ἐφορείας Ἀττικῆς ἐν τῇ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀδριανοῦ ἀριθ. 82 οἰκίᾳ πρώην Μπουρνιᾶ, νῦν δὲ Γεωργ. Παναγιωτούρου, παντοπώλου, τὰ κάτωθι ἀρχαῖα, ἅτινα καὶ κατετέθησαν μὲν ἐπί τινα χρόνον προσωρινῶς ἐν τῷ «Ἀδρια-

νείῳ» καλουμένῳ τετραγώνῳ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου, ὅπου πρὸ τριακονταετίας ἔκειτο ἡ Παλαιὰ τῶν Ἀθηνῶν Ἀγορά, ἐσχάτως δ' ἐτοποθετήθησαν ἐντὸς τοῦ Θησείου. Τὰ νέα ταῦτα προσκτήματα τεσσαράκοντα καὶ ἓν τὸν ἀριθμὸν τῆς ἡμετέρας ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας εἰσὶ τὰ πλεῖστα μαρμάρινα γλυπτά, τινὰ δὲ καὶ ἐπιγραφαί. Πάντα δ' ὅμως δεινῶς ἠκρωτηριασμένα καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον οὐχὶ μεγάλης ἀξίας.

Ἀριθ. 1 (Εἰκ. 1). ***Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον*** ναϊδιόσχημον μετὰ στρογγύλης ἀσπίδος ἐντὸς τοῦ ἀετώματος. Ἐπ' αὐτοῦ παρίστανται ἀνὴρ καὶ γυνή, σύζυγοι βεβαίως, ὀρθίως πλησίον ἀλ-

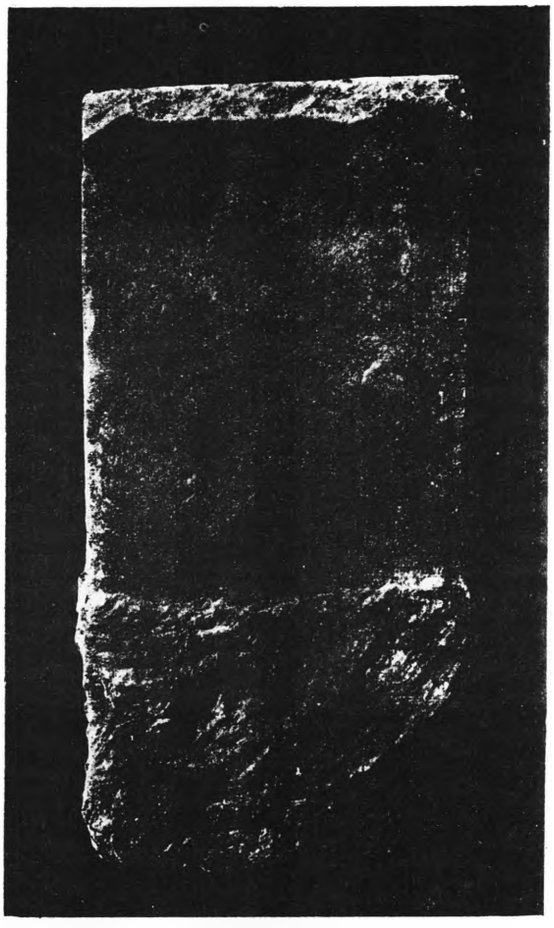

Εἰκ. 2 = ἀριθ. 2. Ἐπιτύμβιον Δυσιάδου.

λήλων ἱστάμενοι καὶ ἐξ ὧν ὁ μὲν ἀνὴρ ἀριστερόθεν εἶνε περιειλιγμένος καθ' ὅλον τὸ σῶμα ἐντὸς τοῦ ἱματίου, ἡ δὲ γυνὴ δεξιόθεν αὐτοῦ, φέρει ποδήρη ἐζωσμένον ἐν τῷ μέσῳ χιτῶνα, περιβάλλει δὲ στοργικῶς διὰ τῆς δεξιᾶς αὐτῆς χειρὸς τὸν αὐχένα καὶ δεξιὸν ὦμον τοῦ συζύγου της. Τὸ μάρμαρον εἶνε λίαν ἐφθαρμένον καὶ μελανόχρουν ἐκ κηλίδων, ἴχνος δὲ ἐπιγραφῆς οὐδαμοῦ σώζεται. Ἡ τέχνη τοῦ ἀναγλύφου εἶνε ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων μετριωτάτη. Ὕψους 102,5, πλάτ. 0,44, πάχ. 0,12.

Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ὅτι ἡ οἰκεία αὕτη καὶ στοργικὴ χειρονομία τῶν δύο προσώπων ἀπαντᾷ σχεδὸν ὁμοία ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἀρχαϊκοῦ ἀναγλύφου τοῦ Κιτύλου καὶ Δέρμυος ἐν τῷ Ἐθν. Μουσείῳ (ἀριθ. 56) τοῦ 7ου αἰῶνος π. Χ. ἐξ οὗ ἀποδείκνυται πόσον οἱ τύποι οὗτοι ἦσαν προσφιλεῖς καὶ μεθ' ὁποίας εὐλαβείας διετηρήθησαν ἐπὶ χιλιετηρίδα! Τὰ δύο ταῦτα ἀνάγλυφα ἀποτελοῦσιν οἱονεὶ τοὺς δύο πόλους τῆς ἑλληνικῆς Τέχνης.

Ἀριθ. 2 (Εἰκ. 2). Τὸ ἄνω τμῆμα στήλης ἐπιτυμβίας, ἀπολῆγον εἰς ἀκρωτήριον μετ' ἀνα-

Εἰκ. 3 = ἀριθ. 3. Ἐπιτύμβιον Δεινίου.

γλύφων ἀνθεμίων ἐπὶ ἑλίκων. Κάτωθεν τούτου φέρεται ἡ ἐπιγραφή:

ΛΥΣΙΑΔΗΣ
ΧΙΩΝΟΣ
ΛΩΠΕΚΗΘΕΝ

ὕψους 0,56, πλάτ. 0,36, πάχ. 0,14.

Ἀριθ. 3 (Εἰκ. 3). ***Στήλη ἐπιτυμβία*** ἐκ μαρμάρου μελανοχρόου, πιθανῶς ὑμηττείου, ἄνευ ἀκρωτηρίου ἄνωθεν, φέρουσα δὲ μόνον τὸ ὄνομα

ΔΕΙΝΙΑΣ

ὕψους 0,75, πλάτ. 0,40, πάχ. 0,11.

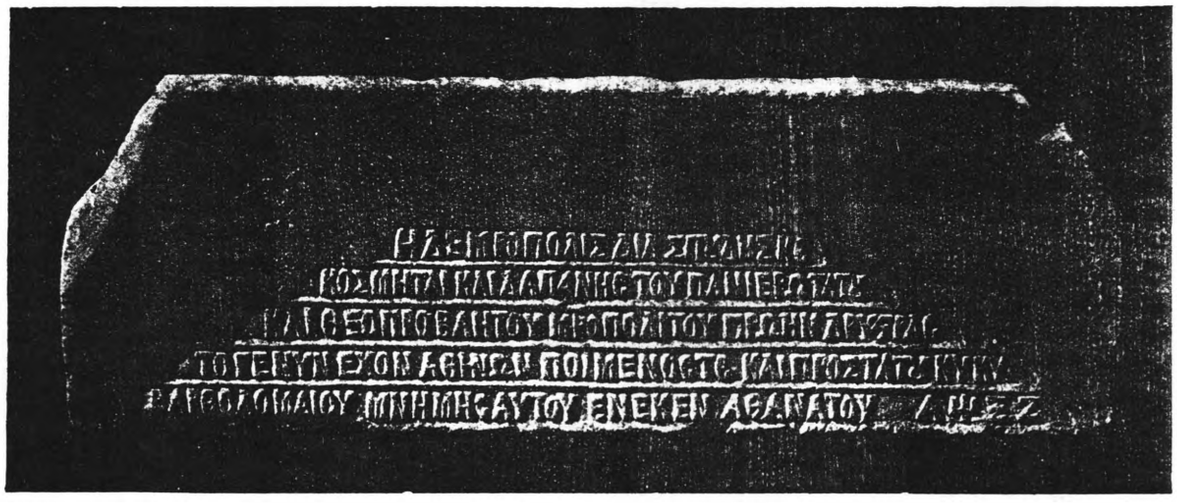
Ἀριθ. 4. Ἐπιγραφὴ ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνης μετὰ ψηφίων βυζαντινοῦ τρόπου καὶ λίαν ἐπιμελῶς κεχαραγμένη. Αὕτη διατεταγμένη πυραμιδοειδῶς ἔχει ὡς ἑξῆς: (Εἰκ. 4).

ΗΔΕΜΡΟΠΟΛΙΣΔΙΑΣΠϑΔΗΣΚϵ
ΚΟΣΜΗΤΑΙΚΑΙΔΑΠΑΝΗCΤΟΥΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤϑ
ΚΑΙΘΕΟΠΡΟΒΛΗΤΟΥΜΡΟΠΟΛΙΤΟΥΠΡΩΗΝΔΡΥΖΡΑC
ΤΟΓΕΝΥΝΕΧΟΝΑΘΗΝΩΝΠΟΙΜΕΝΟCΤϵΚΑΙΠΡΟΣΤΑ-
[ΤϑΚΥΚΥ
ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥΜΝΗΜΗCΑΥΤΟΥΕΝΕΚΕΝΑΘΑΝΑΤΟΥ
[ΑΨΞΖ

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἔχει ἤδη πρὸ πολλοῦ δημοσιευθῆ, πρὸ διετίας δὲ περίπου τὴν ἀνεδημοσίευσεν ὁ Δημ. Καμπούρογλους ἐν τῇ «Ἑστίᾳ» γράφων περὶ ***Καθολικοῦ,*** περὶ τοῦ καθεδρικοῦ δηλ. ναοῦ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ τουρκοκρατουμένων Ἀθηνῶν. Πιθανώτατα τοῦτο ἔκειτο κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἐν ᾗ θέσει καὶ ἡ σημερινὴ Μητρόπολις περίπου. Ὁ ἀείμνηστος πατήρ μου ἐν τῷ Α΄ τόμῳ τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐν σελίδι 273 περιλαμβάνει τὰ περὶ ***Καθολικοῦ*** ὡς ***Ἁγίου Παντελεήμονος,*** διότι εἰς αὐτὸν μετεφέρθη ὁ ἀρχιερατικὸς θρόνος ἐκ τοῦ παρὰ τὸ Ὡρολόγιον τοῦ Κυρρήστου ναοῦ, ὅστις πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς Ἀθήνας ἐχρησίμευεν ὡς καθεδρικός. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἔκειτο ἐν τῇ νῦν πλατείᾳ Δημοπρατηρίου. Φαίνεται δὲ ὅτι εἰς τὴν Μητρόπολιν περιελομβάνετο καὶ ὁλόκληρος ἡ σημερινὴ ὁμώνυμος πλατεῖα μετὰ τοῦ χαριεστάτου ναϊδρίου τοῦ ***Ἁγίου Ἐλευθερίου,*** τοῦ ἀκριβέστερον τῆς «Παναγίας Γοργοεπηκόου» καλουμένου ποτέ, ὅστις ἀνηγέρθη κατὰ τὸν ΙΑ΄ ἢ ΙΒ΄αἰῶνα. Ἴδε καὶ τὰ αὐτόθι ἐν σελ. 278 καὶ ἑξῆς. Περὶ δὲ τοῦ πολυπαθοῦς Μητροπολίτου Βαρθολομαίου γράφει διεξοδικῶς ὁ πατήρ μου ἐν τόμῳ Β΄ σελ. 278 τῆς Ἱστορίας του.

Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης τὸ μὲν μῆκος εἶνε 0,93, τὸ ὕψος 0,31 καὶ τὸ πάχος 0,15.

Ἀριθ. 5 (Εἰκ. 5, Ι). ***Ἀπότμημα ἀναθηματικῆς στήλης.*** Ἐλλείπει ἐκ ταύτης τὸ ἄνω τμῆμα ὡς καὶ τὸ ἀριστερὸν κάτωθεν μετὰ τῆς βάσεως. Καὶ ἄνωθεν μὲν ἐντὸς στεφάνου μετὰ ταινίας παρίσταται ἐν κατατομῇ πρὸς τὰ δεξιὰ ἀτενίζων πωγωνοφόρος ἀνήρ, οὗ ἐλλείπει τὸ ἄνω ἥμισυ τῆς κεφαλῆς, σώζεται δὲ μόνον ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ῥινὸς ἀποκεκρουσμένης μέχρι τοῦ τέρματος τοῦ στήθους. Κάτωθεν δὲ τοῦ στεφάνου μετὰ τῆς εἰρημένης ἀναγλύφου προτομῆς φέρεται ἐν διπλοῖς στίχοις ἐπιγραφὴ ἔχουσα ὧδε:

Εἰκ. 4 = ἀριθ. 4. Ἐπιγραφὴ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Βαρθολομαίου.

(ἀριστερόθεν τοῦ στεφάνου)

ΑΚΤΗ

(κάτωθεν)

ΙΕΥΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣΗΕ
ΕΥΣ ΔΙΟΔΟΤΟΣΑΠ .
ΚΤΗΤΟΣΘΕΟΦΙΛ
ΤΙΕΥΣ ΑΣΚΛΙ(ΠΙΑΔΗΣ⊥
Σ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣΟΙ
ΜΕΝΑΝΔΡΟΣΚΑΙ
ΛΕΥΚΙΟΣΛΕΥΚΙΟ\
ΧΑΡΗΣΧΑΡΗΤΟΣ
ΔΙΟΝΥΣΟΔΩΡΟΣ

Εἰκ. 5 = ἀριθ. 5 καὶ 6. Ἀποτμήματα ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν.

Ἀριθ. 6 (Εἰκ. 5, 2). Ἀπότμημα ἑτέρας ἀναθηματικῆς στήλης, ἐφ' ἧς φέρονται πλεῖστα ὀνόματα ἀναθετῶν, ὧν πολλά εἰσιν ἤδη ἐξίτηλα:

Ε . . . .
Ι . . . .
ΕΥΤ . .
ΘΕΟ . . ΔΙΟΝ
ΙΩΣΙΠ ΑΓΡ
ΕΥΜΟ . . ΕΥΦΡΟΣΥΝΟΣ
ΥΓΕΙΝ
ΛΕΟΝΤΙΔΟΣ ΤΡΟΦΙΜΟΣ . . . ΑΔΟΥ
ΦΙΛΟΚΡΑΤΗΣ ΣΤΡΑ
ΓΑΙΟΣΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΙΩ
ΙΩΣΙΜΟΣΠΥ ΕΥΜ
ΙΩΣΙΜΟΣ ΣΩΚΡΑΤΗΣΑΒΑ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΦΙΛΟΚΡΑΤΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣΠ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ
ΧΡΗΣΤΙΩΝ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΙΑΝΤ. . .
ΣΤΑΙΙΣ ΙΔΟΤΟΥ ΠΑΛΑΙΜΟΝ . .
ΠΤΟΛΕΜΑΙΔΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ
ΣΕΜΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΕΥΤΥΧΙΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ
ΕΥΓΡΑΜΜΟΣΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΕΥΜΕΝΗΣ)
ΕΥΤΥΧΙΔΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ ΑΙΛΕ ΧΡΙΣΤΟΣ
ΘΕΟΠΟΜΠΟΣ ΙΩΤΟΥ ΕΥΗΜΕΡΟΣ)
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΦΑΥΣΤΕΙΝΟΥ ΑΝΤΙΟΧΙΔΟΣ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ) ΘΕΜΙΣΤΙΟΣ
ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΜΑΡΚΟΥ ΑΜΦΙΑΡΑΤΟΣ
ΑΦΡΟΔΙΣΙΟΣ ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ
ΜΟΥΣΑΙΟΣ ΕΙΣΟΔΟΤΟΥ ΟΛΥΜΠΟΣ ΠΡΟΣΔΕΙΚΤΟΣ
ΕΙΣΙΔΟΤΟΣ
ΙΗΜΙΑΝΟΣ ΕΥΕΛΠΙΣΤΟΥ

Ἀριθ. 7 (Εἰκ. 6). ***Ἀπότμημα μαρμαρίνου ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου*** ναϊδιοσχήμου, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται γυνὴ πεπλοφόρος ἑστραμμένη πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ παρ' αὐτὴν πιθανὸν καθημένη ἑτέρα γυνὴ ἢ ἀνὴρ πωγωνοφόρος οὗ σώζεται μόνον ἡ κεφαλὴ καὶ αὕτη κατὰ τὸ κάτω ἡμισυ ἀποκεκρουσμένη. Ὕψος 0,54, πλάτ. 0,20, πάχ. 0,13.

Ἀριθ. 8 (Εἰκ. 7). ***Ἀπότμημα ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους*** μετὰ γλυφῶν. Ἄνωθεν σειρὰ ᾠῶν, ἐπὶ τῆς προσόψεως ἄκανθα καὶ κάτωθεν ἐν τῷ μέσῳ σειρὰ φύλλων λογχοειδῶν μῆκος 0,42, πλάτος 0,19, ὕψος 0,13.

Ἀριθ. 9 (Εἰκ. 8). ***Κεφαλὴ γυναικὸς μαρμαρίνη*** κισσοστεφής, καλλίστης τέχνης πλὴν δεινῶς ἐφθαρμένη. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ κεφαλὴ αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν Ε΄ αἰῶνα. Ἡ ὅλη διάπλασις ταύτης φαίνεται ἀρίστη, ὕψος 0,35.

Ἀριθ. 10. Κιονόκρανον κορινθιακὸν μαρμάρινον μετὰ διπλῆς σειρᾶς ἀκάνθης. Ὕψος 0,24, ἄνωθεν ἡ πλίνθος πλάτ. 0,27.

Εἰκ. 6 = ἀριθ. 7. Ἐπιτύμβιον.

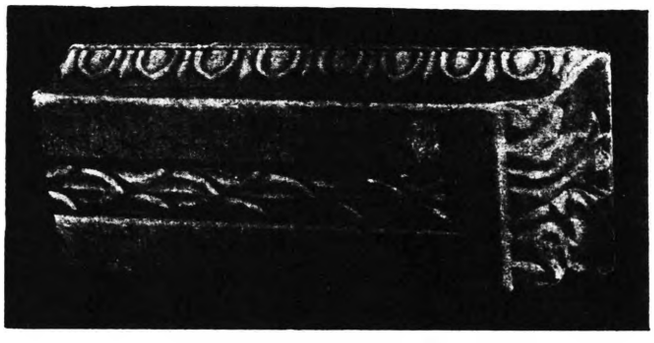
Ἐντὸς τοῦ τριγωνικοῦ ἀετώματος ἀσπὶς μετ' ὀμφαλοῦ, κάτωθεν τούτου εἰς τέσσαρας στίχους ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

ΑΡΕΣΚΟΥΣΑΜΗΤΡΟΔΩΡ
ΜΙΛΗΣΙΑ ΙΟΥΛΙΟΥ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΦΥΛΑΣΙΟΥ
ΓΥΝΗ

Κάτωθεν δὲ ἐντὸς ἀψιδωτῆς πύλης μετὰ παραστάδων: γυνὴ πεπλοφόρος μέχρι τῆς ὀσφύος σωζομένη, ἔναντι δὲ ταύτης πρὸς τἀριστερὰ ἑτέρα μορφή, ἧς σώζεται μόνον τὸ ἄνω τμῆμα τῆς κεφαλῆς, ὕψος 0,50, πλάτ. 0,29, πάχ. 0,09.

Ἀριθ. 14. Κιονίσκος ἐπιτύμβιος μετὰ δακτυλοειδοῦς ἄνωθεν γλυφῆς, κάτωθεν τῆς ὁποίας αἱ λέξεις:

ΝΑΙΔ
Α

Εἰκ. 7 = ἀριθ. 8. Τμῆμα ἐπικρανίτιδος.

Ἀριθ. 11. Ἐπιτυμβία στήλη μαρμαρίνη ἐνεπίγραφος:

ΟΛΥΜΠΙΟΔΩΡΟΣ
ΚΤΗΣΙΚΛΕΟΥΣ
ΠΟΤΑΜΙΟΣ

ὕψος 0,62, διάμ. 0,16. Περὶ τὸν λαιμὸν ἄνωθεν φέρει δακτυλοειδὲς κόσμημα, λίαν σύνηθες εἰς ἐπιτυμβίους στήλας.

Ἀριθ. 12. Ἀπότμημα μαρμαρίνης κεφαλῆς ἀνδρός. Πιθανὸν νὰ προέρχεται ἐξ ἑρμαϊκῆς στήλης καὶ δὴ κοσμητοῦ ὡς εἰκάζω ἐκ τῆς τεχνοτροπίας. Δὲν σώζεται ἢ τὸ ὄπισθεν τοῦ κρανίου κεκαλυμμένου ὑπὸ πυκνῆς κόμης καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ δεξιοῦ ὠτός, ὕψος 0,29.

Ἀριθ. 13 (Εἰκ. 9). ***Ἐπιτύμβιον ναϊδιόσχημον μαρμάρινον μνημεῖον,*** οὗ ἐλλείπει τὸ ἄνω δεξιὸν ἄκρον μετὰ τοῦ ἀκρωτηρίου καὶ ὁλόκληρον τὸ κάτω πρὸς τὴν βάσιν τμῆμα.

Ἀριθ. 15. Κορμὸς ἀνδρὸς μαρμάρινος λίαν ἐφθαρμένος ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ στέρνου μέχρι τοῦ ἄνω μέρους τῶν μηρῶν, ὕψος 0,20, πλάτ. 0,14, πάχ. 0,12.

Ἀριθ. 16. Ἐπιτύμβιον τουρκικόν, φέρον ἐπιγραφὴν τουρκιστὶ ἐντὸς ἡμικυκλίου κοίλου. Κάτωθεν δ' ἑτέραν ἐντὸς τετραγώνου τελείως ἀποτετμημένου, ὕψ. 0,24, πλάτ. 0,24, πάχ. 0,08.

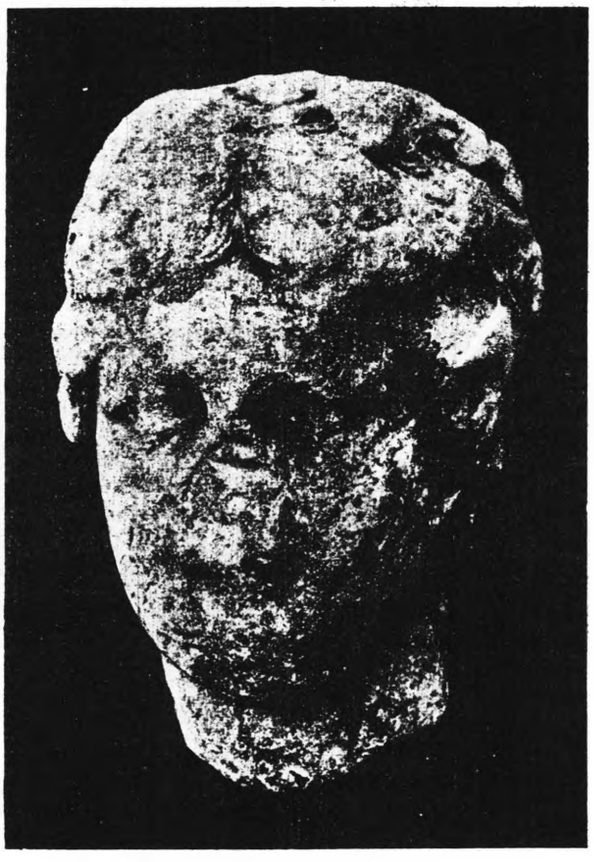
Ἀριθ. 17. Ἀπότμημα ἐπιτυμβίου ναϊδιοσχήμου ἐφ' οὗ σώζεται ἐν ἀναγλύφῳ τὸ ἄνω τμῆμα τοῦ κορμοῦ ἱερείας τῆς Ἴσιδος, ὕψος 0,36, πλάτ. 0,11, πάχ. 0,15.

Ἀριθ. 18 (Εἰκ. 10). ***Κεφαλὴ μαρμαρίνη ἀνδρὸς πωγωνοφόρου*** καλῆς τέχνης τοῦ Β΄ ἢ Γ΄ αἰῶνος μ. Χ. Πιθανὸν νὰ ἦτο κεφαλὴ στήλης ἑρμαϊκῆς καὶ νἀνῆκεν εἰς τὴν σειρὰν τῶν ***Κοσμητῶν.*** Σώζεται μόνον τὸ κάτω ἥμισυ ταύτης μὲ τὴν ῥῖνα τελείως ἀποκεκρουσμένην καὶ ἄνευ λαιμοῦ, ὕψ. 0,26, πλ. 0,17, πάχ. 0,13.

Ἀριθ. 19. Κορμὸς μαρμάρινος ἐφήβου ἢ ἀνδρὸς μὲ κεφαλὴν ἀποκεκρουσμένην μεθ' ὁλοκλήρου τοῦ λαιμοῦ μέχρι τῆς κλειδός. Τὸ ἀριστερὸν στέρνον κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποκεκρουσμένον. Ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος σώζεται μόνον τὸ ἄνω μέρος. Τέχνη οὐχὶ κακὴ τῶν τελευταίων π. Χ. αἰώνων. Διαστάσεις τοῦ κορμοῦ: ὕψος 0,24, πλάτ. 0,25, πάχ. 0,13.

Ἀριθ. 20 (Εἰκ. 11). ***Ἐπιτύμβιον ναϊδιόσχημον μνημεῖον*** ἐν ᾧ ἐν ἀναγλύφῳ παρίσταται ἀνὴρ ἀκέφαλος ὄρθιος στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς καὶ ἔχων τὴν δεξιὰν κεκαμμένην ἐν τῷ ἀγκῶνι καὶ ἀποκεκρουσμένην ἀπὸ τοῦ καρποῦ, τὴν δ' ἀριστερὰν καθειμένην παρὰ τὸν ἀριστερὸν μηρόν. Φέρει δ' οὗτος ἱμάτιον, ὅπερ καλύπτει τὰ νῶτα, τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ σώματος μέχρι τῶν ποδῶν καὶ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα. Μένει οὕτω γυμνὸν τὸ στῆθος μετὰ τῆς δεξιᾶς χειρός. Ἡ κεφαλὴ εἶνε ἀποκεκρουσμένη ἀπὸ τῆς ῥίζης τοῦ τραχήλου, ὕψος 0,36, πλάτ. 0,21 καὶ πάχ. 0,15.

Ἀριθ. 21 (Εἰκ. 12). ***Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον*** παριστῶν κατὰ τὸν γνωστότατον τύπον τὴν θεὰν ***Κυβέλην,*** καθημένην ἐπὶ θρόνου

Εἰκ. 8 = ἀριθ. 9. Κεφαλὴ γυναικός.

μετὰ χιτῶνος καὶ πέπλου. Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς τοῦ θρόνου παρίσταται λέων ὀρθὸς ἀντωπός, ὕψος 0,26, πλάτ. 0,21, πάχ. 0,15.

Ἀριθ. 22 (Εἰκ. 13). ***Κεφαλὴ μαρμαρίνη γυναικὸς*** ἀνάγλυφος καὶ ἐν κατατομῇ. Φαίνεται ὅτι ἀνῆκεν εἰς ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τῶν καλῶν χρόνων. Ἡ νεαρὰ καὶ λίαν εὐειδὴς γυνὴ φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κεκρύφαλον, ἀλλ' εἶνε λίαν ἐφθαρμένη, ὕψος 0,31, πλάτ. 0,24, πάχ. 0,10.

Ἀριθ. 23 (Εἰκ. 14). ***Ἀγαλμάτιον μαρμάρινον*** παριστῶν τὴν ***Ἀθηνᾶν*** φέρουσαν χι-

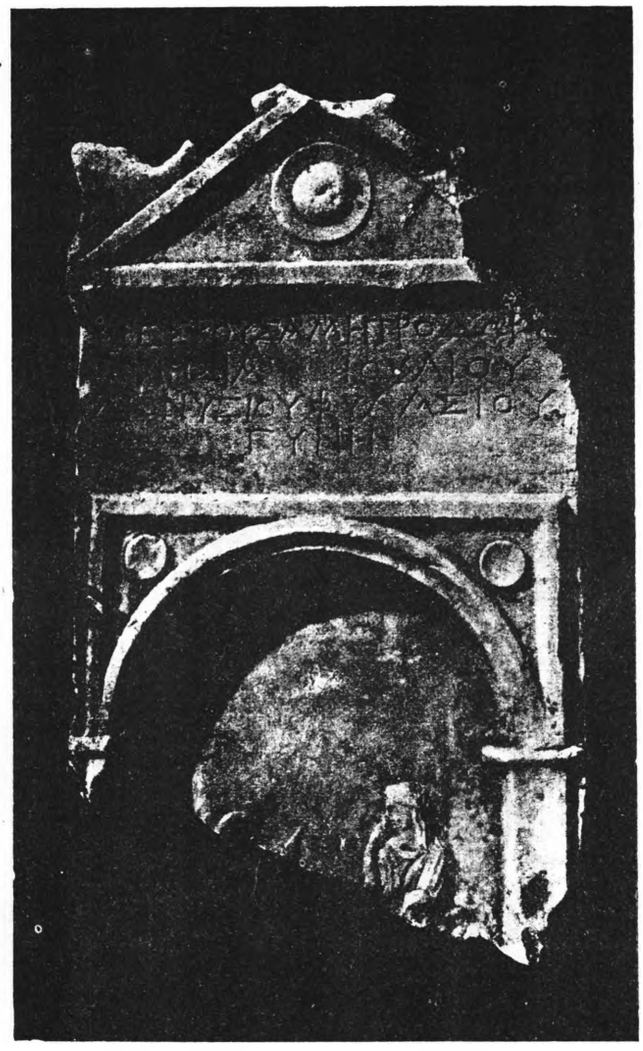
τῶνα ποδήρη μετ' ἀποπτύγματος, ἐπὶ δὲ τοῦ στήθους τὸ ***γοργόνειον***. Ἡ Ἀθηνᾶ παρίσταται ὀρθία εἰς τὴν στάσιν τῆς ἐν τῷ Παρθενῶνι Παρθένου, ἧς πιθανὸν νὰ εἶνε μετριώτατον ἀντίγραφον.

Ἐλλείπουσιν ἡ κεφαλή, ἀμφότεραι αἱ χεῖρες καὶ μέγα μέρος τῆς βάσεως μετὰ τοῦ ἄκρου δεξιοῦ ποδός. Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, ἧς σώζεται ἐλάχιστον ἐπὶ τῆς βάσεως τμῆμα. Τὸ ὄπισθεν σχεδὸν ἀκατέργαστον, ὕψος 0,32.

Ἀριθ. 24. Ἀπότμημα βραχίονος ἐξ ἀνδριάντος μαρμαρίνου. Σώζεται ἡ ἀριστερὰ χεὶρ μετὰ τμήματος τοῦ καλύπτοντος ταύτην μέχρι τοῦ καρποῦ ἱματίου. Ἐκτὸς τοῦ ἀντίχειρος, οἱ λοιποὶ δάκτυλοί εἰσι τὸ πλεῖστον ἀποκεκρουσμένοι, μῆκος 0,26, πλάτ. 0,12 καὶ πάχ. 0,08.

Ἀριθ. 25. Ἀπότμημα μαρμάρινον κεφαλῆς λεαίνης. Σώζεται τὸ πλεῖστον τοῦ ἄνω μέρους αὐτῆς μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ὕψος 0,11, μῆκος 0,19, πάχος 0,09.

Ἀριθ. 26. Ἀπότμημα κεφαλῆς μαρμαρίνης λέοντος. Ὕψος 0,18, πλάτος 0,15, πάχος 0,09.

Εἰκ. 9 = ἀριθ. 13. Ἐπιτύμβιον Ἀρεσκούσης.

Εἰκ. 10 = ἀριθ. 18. Κεφαλὴ ἀνδρός.

Εἰκ. 12 = ἀριθ. 21. Ἀνάγλυφον Κυβέλης.

Εἰκ. 11 = ἀριθ. 20. Ἐπιτύμβιον.

Εἰκ. 13 = ἀριθ. 22. Τμῆμα ἐπιτυμβίου.

Ἀριθ. 27 (Εἰκ. 15). ***Ἀπότμημα μαρμαρίνου ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου*** ἐφ' οὗ σώζονται τὸ κάτω ἥμισυ τριῶν μορφῶν, ὕψος 0,12, πλάτ. 0,15, πάχ. 0,08.

Ἀριθ. 28. Ἀπότμημα μαρμαρίνης προτομῆς ἀνδρός, ἐξ ἧς ἀπετμήθη ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ τραχήλου ἡ κεφαλή. Αὕτη περιεβάλλετο διὰ χλαμύδος, συνεχομένης διὰ περόνης κατὰ τὸν δεξιὸν ὦμον, ὕψος 0,165, πλάτ. 0,20, πάχ. 0,07 (ὄπισθεν ὑπάρχουσι δύο κοιλότητες).

Εἰκ. 14 = ἀριθ. 23. Ἀθηνᾶ.

Ἀριθ. 29. Ἀπότμημα ἀγνώστου ἀντικειμένου ἢ ζῴου (πτηνοῦ;), ὕψος 0,21, πλάτ. 0,18, πάχ. 0,12.

Ἀριθ. 30. Ἑκάτειον τοῦ γνωστοτάτου τύπου τρισώματον ἀποκεκρουσμένον ἄνωθεν καὶ κάτωθεν, ὕψος 0,13, πλάτ. 0,10.

Ἀριθ. 31. Ἀπότμημα μαρμαρίνου ἀγαλματίου, οὗ σώζονται τὸ κάτω μέρος τοῦ σώ-

Εἰκ. 15 = ἀριθ. 27. Ἐπιτύμβιον.

Εἰκ. 16 = ἀριθ. 39.

Εἰκ. 17 = ἀριθ. 40. Ἐπιτύμβιον Δίωνος.

ματος ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν μηρῶν μετὰ τῆς βάσεως, ὕψος 0,23, πλάτ. 0,16.

Ἀριθ. 32. Κιονόκρανον ἰωνικὸν ἐφθαρμένον, ὕψ. 0,08, πλάτ. 0,21, πάχ. 0,17.

Ἀριθ. 33. Ποῦς δεξιὸς μετὰ τῆς βάσεως. (Ἀπότμημα ἀνδριάντος;).

Ἀριθ. 34, 35, 36, 37, 38. Ἀποτμήματα διαφόρων γλυπτῶν ὅλως ἀσήμαντα. ***Ἀριθ. 34,*** ὕψος 0,16. ***Ἀριθ. 35,*** ὕψος 0,09, πλάτ. 0,10, πάχ. 0,065. ***Ἀριθ. 36,*** ὕψος 0,09, πλάτ. 0,11, πάχ. 0,135. ***Ἀριθ. 37,*** ὕψος 0,09, πλάτ. 0,08, πάχ. 0,06. ***Ἀριθ. 38,*** ὕψος 0,09, πλάτ. 0,08.

Ἀριθ. 39, 40, 41. Ἀποτμήματα ἐπιγραφῶν. ***Ἀριθ. 39,*** ὕψος 0,14, πλάτ. 0,17, πάχ. 0,04, ΩΝ. ***Ἀριθ. 40,*** ὕψος 0,235, πλάτ. 0,185, πάχ. 0,08 (Εἰκ. 16 - 18).

ΔΙΩΝ
ΣΚΑΦΛΕΥΣ

ΦΙΛΙΠΠΟ
ΠΙCΤΟC
ΕΝΘΑΔΕΚΙΤΕ
ΕΙΤΙCΕΚΤΡΑ//
ΝΙΟCΑΝΟΙΞΕΙ
ΑΡΑΝΕΧΕ
+ ΤΩ +

Ἀριθ. 41, ὕψ. 0,28, πλάτ. 0,20, πάχ. 0,165, ἄνωθεν φέρει κοιλότητα, ὄπισθεν στρογγύλη.

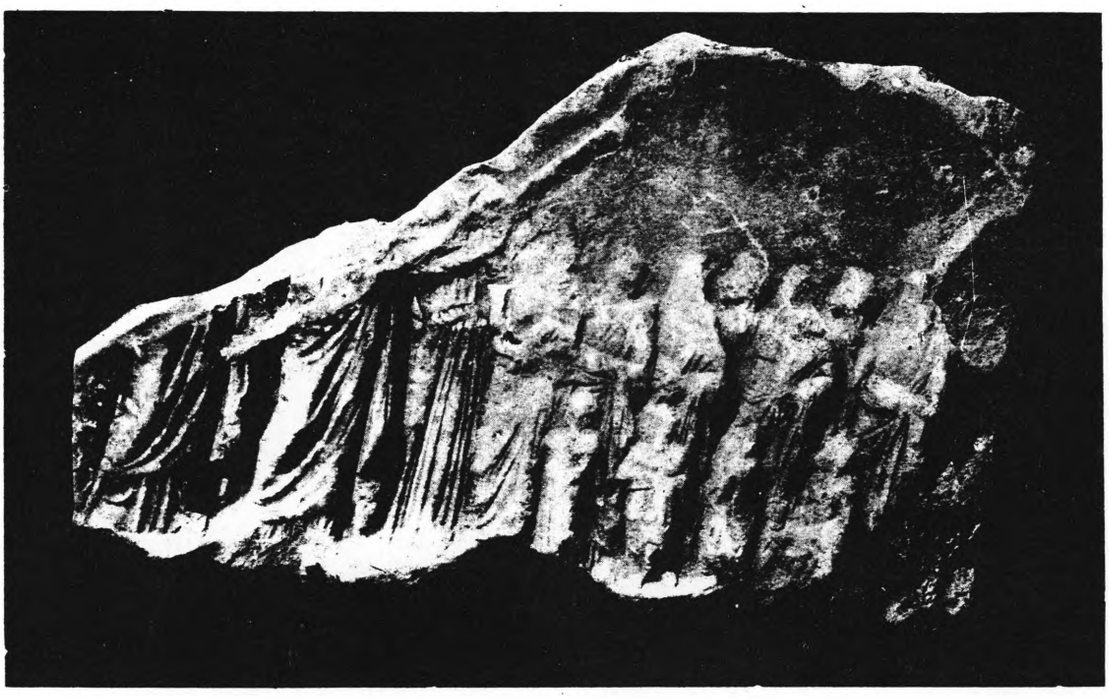
Ἀριθ. 42 (Εἰκ. 19). ***Ἀπότμημα ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου,*** ὕψος 0,40, πλάτ. 0,75, πάχ. 0,13. Τοῦτο εὑρέθη ἐν τῇ γωνίᾳ τῶν ὁδῶν Ἁγίου Φιλίππου καὶ Ἑρμοῦ. Εἶνε λίαν ἐφθαρμένον, δὲν σώζονται δὲ ἢ τὰ κάτω μέρη τῶν μορφῶν. Πρὸς τἀριστερὰ τρεῖς θεαὶ (Νύμφαι ἢ Χάριτες), πρὸς τὰ δεξιὰ σεβίζοντες ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παῖδες. Κατετέθη ἐν τῷ Θησείῳ.

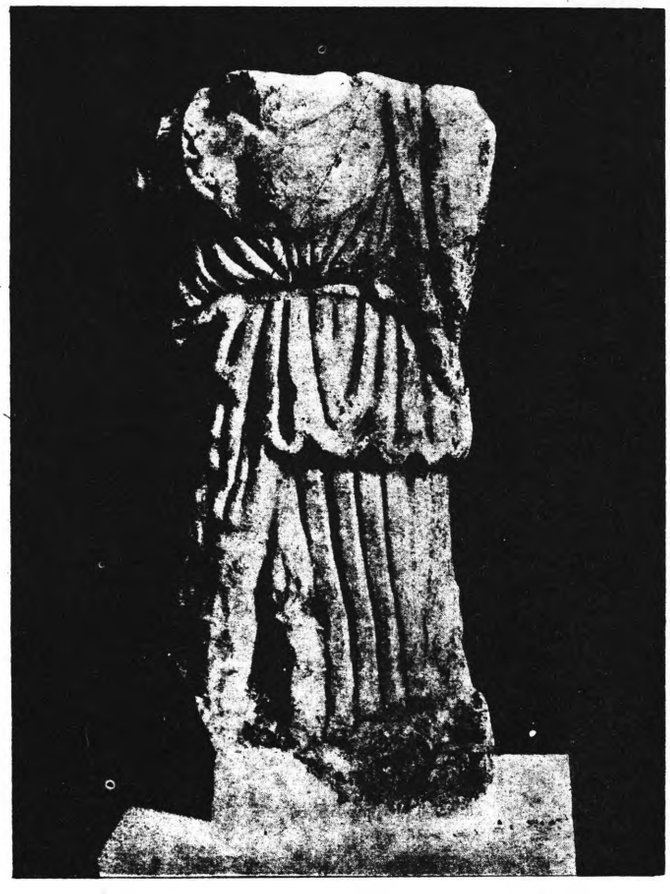
Εἰκ. 18 = ἀριθ. 41. Ἐπιτύμβιον Φιλίππου.

Ἀριθ. 43 (Εἰκ. 20). ***Ἀγαλμάτιον μαρμάρινον παριστῶν τὴν Ἀθηνᾶν*** μὲ τὴν αἰγίδα ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τὸ γοργόνειον, ἀλλ' ἀκέφαλον, ἄνευ χειρῶν καὶ ἄνευ ποδῶν ἀπὸ τοῦ ἡμίσεως τῶν κνημῶν, ὕψος 0,17 ἐργασία μετριωτάτη. Τὸ γλυπτὸν τοῦτο ὡς καὶ τὰ ἑπόμενα τρία (ἀριθ. 44, 45, 46) προέρχονται ἐκ τοῦ Μεροπείου Ἐκπαιδευτηρίου, κάτωθεν τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου καὶ εὑρέθησαν. Εὕρηται νῦν ἐν τῇ ἀποθήκῃ τοῦ Ἐθν. Μουσείου ὑπὸ τὸν ἀριθ. 3466.

Ἀριθ. 44 (Εἰκ. 21). ***Ἀγαλμάτιον μαρμάρινον*** ἀκέφαλον παριστῶν γυναικείαν θεότητα, πιθανὸν τὴν Περσεφόνη, τὴν Ἀρτέμιδα ἢ τὴν Ἑκάτην, κρατοῦσαν διὰ τῆς δεξιᾶς φιάλην, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς δᾷδα, ὕψος 0,295. Εὕρηται ἐπί-

Εἰκ. 19 = ἀριθ. 42. Ἀπότμημα ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου.

Εἰκ. 20 = ἀριθ. 43. Ἀγαλμάτιον Ἀθηνᾶς.

Εἰκ. 21 = ἀριθ. 44. Ἀγαλμάτιον Ἑκάτης.

σης νῦν ἐν τῷ Ἐθν. Μουσείῳ ὑπὸ τὸν ἀριθ. 3467, προέρχεται δ' ἐκ τοῦ Μεροπείου Ἐκπαιδευτηρίου.

Ἀριθ. 45 (Εἰκ. 22). ***Κεφαλὴ μαρμαρίνη παιδὸς*** ἐκ τοῦ φυσικοῦ εἰκονική, ἐργασία δὲ λίαν καλὴ τοῦ 1ου ἢ 2ου αἰῶνος μ. Χ., ὕψος 0,30. Ἡ κεφαλὴ ἔχει ἀποκεκρουσμένην τὴν ῥῖνα καὶ τὸν λαιμόν. Ἐπίσης δ' ἔχει ἐφθαρμένα πως

Εἰκ. 22 = ἀριθ. 45. Κεφαλὴ παιδός.

τὰ χείλη καὶ τὴν γένυν (τὸ πηγούνιον). Προέρχεται καὶ αὕτη ἐκ τοῦ Μεροπείου Ἐκπαιδευτηρίου καὶ κατετέθη ἐν τῷ Ἐθν. Μουσείῳ ὑπὸ τὸν ἀριθ. ***3468.***

Ἀριθ. 46 (Εἰκ. 23). ***Εἰδώλιον παιδὸς*** ἱσταμένου καὶ περιειλημένου ἐντὸς μεγάλου ποδήρους μανδύου μετὰ κουκούλας (cucullus tegillum) ὡς τὰς παρ' ἡμῖν κάπας (cappa) τῶν ἀγροτῶν. Πιθανὸν νὰ παριστᾷ ποιμενόπαιδα. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ ἀθύρματος, διότι ἔχει δύο ὀπάς, ὧν μίαν ἔμπροσθεν ἐκροῆς, ὄπισθεν δὲ κρίκον πήλινον ἐπίσης πρὸς λαβήν. Ἡ τέχνη δὲν εἶνε κακή. Προέλευσις καὶ αὐτὴ ὡς καὶ τῶν τριῶν ἀνωτέρω, ὕψος 0,167. Τὸ ἔνδυμα ἢ μᾶλλον ὁ μανδύας οὗτος ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ὑπὸ τὸ ὄνομα ***φαινόλης*** (paenula).

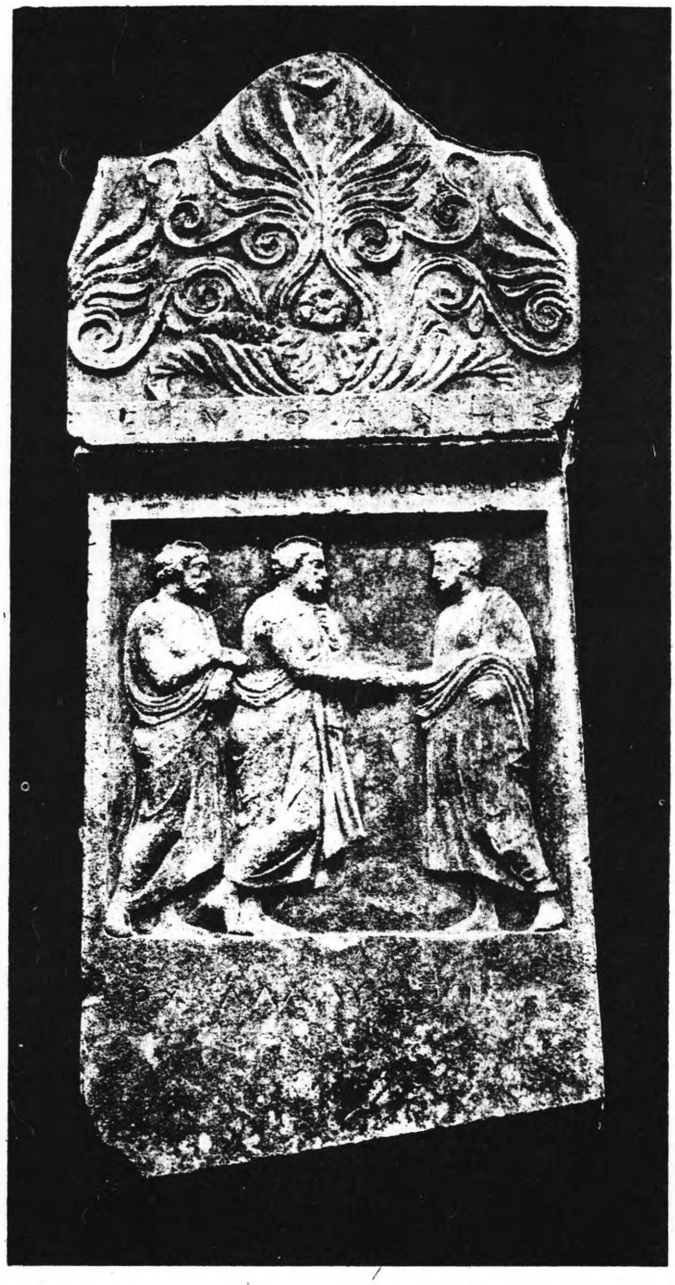
Ὅμοια εἰδώλια ὑπάρχουσι πλεῖστα, πολλὰ δὲ τούτων εὑρηνται καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἐθνικῷ

Εἰκ. 23 = ἀριθ. 46. Πήλινον εἰδώλιον.

Μουσείῳ, οἷον τὰ ἐν τῇ Δ΄ αἰθούσῃ πηλίνων ἐν θήκαις ***134*** καὶ ***136*** ὑπ' ἀριθ. ***5991, 5823*** καὶ ***5776.*** Τὸ ἓν τούτων (ἀριθ. 5823) κάθηται ὀκλαδόν, τινὰ δὲ πάλιν ἔχουσιν ὄπισθεν λαβὰς καὶ ἔμπροσθεν ὀπὴν ὡς τὸ ἡμέτερον.

Ἀριθ. 47 (Εἰκ. 24). ***Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον*** εὑρεθὲν πέρυσιν ἐν Πειραιεῖ παρὰ τὸ Νεκροταφεῖον τῆς Ἀναστάσεως ἠγοράσθη παρὰ τοῦ κ. Παγώνη, εὕρηται δὲ νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ Πειραιῶς (ὕψος 114, πλάτ. 0,54). Εἶνε ναϊδιόσχημον, ἐπιστεφόμενον ἄνωθεν ὑπὸ μεγάλων ὡραίων ἀνθεμίων, ἄτινα ἐκφύονται ἐξ ἀκάνθης. Κάτωθεν ταύτης ἐντὸς τετραγώνου κοίλου παρί-

Εἰκ. 24 = ἀριθ. 47. Ἐπιτύμβιον Εὐφάνους κλπ.

στανται ἐν ἀναγλύφῳ τρεῖς ἀνδρικαὶ μορφαί, φέρουσαι κατὰ τὸ σύνηθες τὸ πάλαι σχῆμα ἱμάτιον, περιβάλλον τὸ εὔπλαστον σῶμά των, ἀφῆνον γυμνὰ τὸ στῆθος μετὰ τῆς δεξιᾶς χειρός. Πᾶσαι αἱ μορφαὶ αὗταί εἰσι γενειῶσαι, ἱστάμεναι δὲ ὄρθιαι εἰσὶν ἐν κατατομῇ αἱ μὲν δύο ἀριστερόθεν πρὸς τὰ δεξιά, ἀντιθέτως δ' ὁ δεξιόθεν πρὸς τἀριστερά, δίδων τὴν δεξιὰν χεῖρα πρὸς τὸν ἔναντι αὐτοῦ ἱστάμενον πωγωνοφόρον ἄνδρα. Ἄνωθεν εὐθὺς ὑπὸ τὴν ἄκανθαν φέρεται τὸ ὄνομα:

ΕΥΦΑΝΗΣ

κάτωθεν δὲ ταύτης καὶ ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν τριῶν εἰκονιζομένων μορφῶν τὰ ἑξῆς:

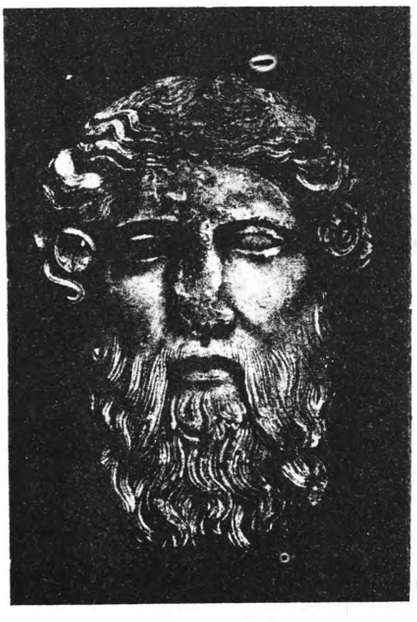
ΑΡΧΙΝΟΣ ΤΕΛΕΣΑΡΧΟΣ ΕΥΦΑΝΗΣ

τέλος κάτωθεν τοῦ ἀναγλύφου:

ΑΡΧΙΛΛΑ ΛΥΣΙΠΠΟ.

Τὸ ἀνάγλυφον εἶνε ἐξαισίας τέχνης καὶ ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ΄ αἰῶνος. Ἡ διατήρησίς του εἶνε ἐπίσης ἀρίστη.

Ἀριθ. 48 (Εἰκ. 25). ***Κεφαλὴ Διονύσου,***

Εἰκ. 25. Κεφαλὴ ἐκ Πειραιῶς.

ὕψος 0,36, πλάτ. 0,25, περίμ. κρανίου 0,83. Ἡ κεφαλὴ αὕτη εὑρέθη ἐν τῇ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βαλανείου οἰκίᾳ Ἀντ. Κανελλᾶ ἐν Πειραιεῖ ἐντὸς δεξαμενῆς, μετακομισθεῖσα δὲ ἐτοποθετήθη τῇ 10 7βρίου 1914 ἐν τῷ ἐκεῖ Μουσείῳ ὑπὸ τὸν ἀριθ. ***374***. Ἐσχάτως δ' ὅμως χάριν ἀσφαλείας μετεκομίσθη εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθν. Μουσεῖον ὅπου ἐτοποθετήθη ἐν τῇ Β΄ αἰθούσῃ τῶν γλυπτῶν ὑπὸ τὸν ἀριθ. ***3478***.

Ἡ κεφαλὴ αὕτη εἶνε θαυμαστῆς τέχνης μετὰ μοναδικῆς λεπτότητος καὶ ἐπιμελείας ἐξειργασμένη, τὸ μόνον δὲ λυπηρὸν εἶνε ὅτι ἔχει τὴν ῥῖνα ἀποκεκρουσμένην. Ὁ τύπος αὐτῆς εἶνε ὁ τοῦ καλουμένου «Σαρδαναπάλου», οὗ κατέχομεν ἐν τῷ ἐνταῦθα Ἐθν. Μουσείῳ ὡραῖον ἀντίγραφον.

Ἀριθ. 49 (Εἰκ. 26). ***Δήκυθος μαρμαρίνη ἐπιτυμβία.*** Αὕτη μετὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 50 καὶ 51 γλυπτῶν προέρχονται ἐκ κατασχέσεως ἐνεργηθείσης ἐν Πειραιεῖ ὑπ' ἐμοῦ τῇ 5 Μαΐου παρελθόντος ἔτους ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου «Κατερίνης» ἀναχωροῦντος διὰ Μασσαλίαν.

Τῆς ληκύθου ἐλλείπουσι τὸ στόμιον μετὰ τμήματος τοῦ λαιμοῦ καὶ τμῆμα μικρὸν τῆς βάσεως. Ἐπὶ τῆς γαστρὸς φέρει ἐντὸς τετραγώνου κοιλώματος ἀνάγλυφον παριστῶν τρεῖς μορφάς, δύο ἀνδρικὰς καὶ μίαν γυναικείαν. Ἐν τῷ μέσῳ ἀνὴρ πωγωνοφόρος περιβεβλημένος ἱμάτιον καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ ἐστραμμένος δίδει τὴν χεῖρα πρὸς νεαρὰν γυναῖκα ἐστραμμένην ἐν κατατομῇ ἀριστερὰ καὶ φέρουσαν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Ὄπισθεν τοῦ πωγωνοφόρου ἀνδρὸς ἵσταται νεαρὸς ὁπλίτης ἐν πανοπλίᾳ οἱονεὶ ἕτοιμος πρὸς ἀναχώρησιν. Ἐργασία λίαν ἐπιμεμελημένη καλῶν χρόνων, ὕψος 1,01, πλάτ. 0,36.

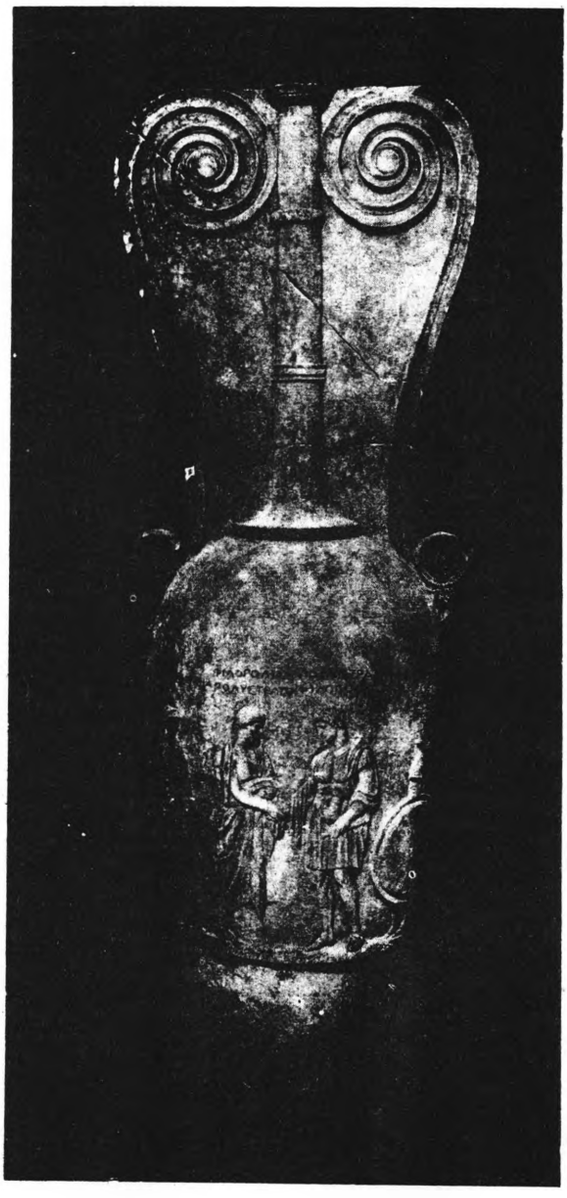
Ἀριθ. 50 (Εἰκ. 27). ***Λουτροφόρος μαρμαρίνη ἐπιτυμβία*** ὕψος 1,64, πλάτ. 0,56. Ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν τεμαχίων. Ἐλλείπει ἡ βάσις. Προέρχεται καὶ αὐτὴ ἐκ κατασχέσεως ὡς ἡ προηγουμένη λήκυθος. Ἐπὶ τῆς ὠοειδοῦς προσθίας αὐτῆς ὄψεως φέρεται παράστασις ἐκ τεσσάρων μορφῶν. Ἐν τῷ μέσῳ ἀνὴρ πωγωνοφόρος μεσῆλιξ ἱμάτιον μόνον περιβεβλημένος δίδει τὴν δεξιὰν ἀποχαιρετῶν νεαρὸν γενειῶντα ὁπλίτην φέροντα θώρακα καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ ξίφος. Ὄπισθεν τούτων ἐκ μὲν ἀριστερῶν ἵσταται γυνὴ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον περιβεβλημένη, δεξιόθεν δὲ δοῦλος μικρὸς τὸ σῶμα, ὡς νάνος ὅστις φέρει φρύγιον πῖλον καὶ στρογγύλην ἀσπίδα, ἥτις βεβαίως ἀνήκει εἰς τὸν πρὸ αὐτοῦ ἀναχωροῦντα διὰ τὴν μάχην ὁπλίτην. Ἄνωθεν ἡ ἐπιγραφή:

ΦΙΛΟΠΟΛΙΣ ΠΟΛΥΣΤΡΑΤΟΣ
ΣΤΡΑΤΟΚΛΕΙΑ ΠΟΛΥΣΤΡΑΤΟ ΦΙΛΟΠΟΛΙΔΟΣ

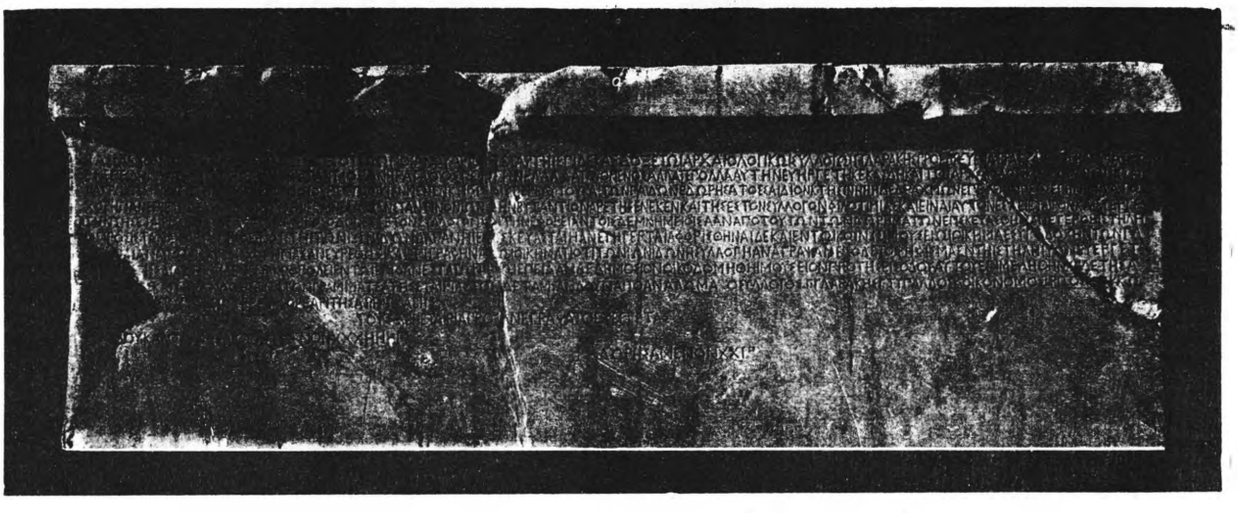
Τὸ γλυπτὸν τοῦτο εἶνε τέχνης οὐχὶ κακῆς. Τὸ περίεργον εἶνε ὅτι ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἐθν. Μουσείῳ ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἐπιτυμβίων ὑπάρχει

Εἰκ. 26 = ἀριθ. 49. Λουτροφόρος.

Εἰκ. 27 = ἀριθ. 50. Λουτροφόρος.

Εἰκ. 30 = ἀριθ. 52. Νεώτερον ψήφισμα Ἀρχαιολογικοῦ Συλλόγου ὑπὲρ Κ. Ἰωνίδου.

μαρμαρίνη λουτροφόρος ὑπ' ἀριθ. *2563* (Εἰκ. 28), ἐφ' ἧς παρίσταται ἀνὴρ πωγωνοφόρος ὅστις καθήμενος δεξιοῦται ἕτερον πωγωνοφόρον ἄνδρα πρὸ αὐτοῦ ἱστάμενον. Ὄπισθεν δὲ τούτου ἐν ταπεινοτέρῳ ἐδάφει δοῦλος νάνος ἀσπιδοφόρος καὶ μὲ φρύγιον πῖλον ἐντελῶς ὅμοιος

Εἰκ. 28. Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 2563.

πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας λουτροφόρου, ἄνωθεν δὲ ἐπιγραφή:

ΦΙΛΟΠΟΛΙΣ ΠΟΛΥΣΤΡΑΤΟΣ ΦΙΛΟΠΟΛΙΔΟΣ

Ἡ λουτροφόρος αὕτη τοῦ Μουσείου προέρχεται ὡς σημειοῦται ἐν τῷ εὑρετηρίῳ ἐκ Κερατέας τῆς Ἀττικῆς, ἐκ θέσεως «Σεγκίνι».

Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου διαπιστοῦται κατὰ τὸν μᾶλλον ἀναμφισβητητον τρόπον ὅτι τὰ ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου «Κατερίνης» ἐν Πειραιεῖ κατασχεθέντα γλυπτὰ ταῦτα προέρχονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ νεκροταφείου τῆς Κερατέας τῆς Ἀττικῆς, καὶ ὅτι ταῦτα ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν εἰς οἵαν καὶ ἡ τοῦ Ἐθν. Μουσείου λουτροφόρος. Εἶνε δὲ καὶ τῆς αὐτῆς τέχνης ἀμφότερα τὰ μνημεῖα ταῦτα.

Εἰκ. 29 = ἀριθ. 51. Ἄγαλμα γυναικός.

Ἀριθ. 51 (Εἰκ. 29) ***Ἄγαλμα γυναικὸς*** ἐκ μαρμάρου προερχόμενον ὡς καὶ τὰ δύο προηγούμενα ἐκ τῆς αὐτῆς ἐν Πειραιεῖ κατασχέσεως. Τοῦ ἀγάλματος τούτου ἐλλείπει ἡ κεφαλὴ μετὰ

τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ τμήματος τοῦ στήθους, τἀκρα τῶν ποδῶν καί τινα τεμαχια ἐκ τοῦ περιβλήματος. Ἀποτελεῖται δ' ἐκ δύο τεμαχίων, ἀπὸ τοῦ κορμοῦ μέχρι τῶν γονάτων καὶ ἐκ τῶν ποδῶν, οἱ δὲ ἄθλιοι ἀρχαιοκάπηλοι, ὅπως συσκευάσωσι τοῦτο ἀσφαλῶς ἐντὸς τοῦ κιβωτίου ὡς προκροῦσται ἀπέκοψαν τὰ ἐξέχοντα αὐτοῦ μέρη βανδαλικώτατα. Ἡ γυνὴ αὕτη ἵσταται ὀρθία, φέρει δὲ χιτῶνα ποδήρη καὶ ἱμάτιον, ὅπερ περιβάλλει τὸν κορμὸν μεχρι τῶν γονάτων. Καὶ ἡ μὲν δεξιὰ αὐτῆς κεκαμμένη πρὸς ὀρθὴν γωνίαν φέρεται ὁριζοντίως ὑπὸ τοὺς μαστούς, κρατοῦσα το ἄκρον τοῦ περιβλήματος, ἡ δ' ἀριστερὰ εἶνε ἀποκεκρουσμένη ἀπο τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου.

Τὸ γλυπτὸν τοῦτο εἶνε ἐξειργασμένον «δι' ὅλου», ὥσει προωρισμένον νὰ ᾖ περίβλεπτον. Ἐν τούτοις δὲν ἀποκλείεται ν' ἀνήκῃ εις σύμπλεγμα ἀνιδρυμένον ἐντὸς ναϊοσχήμου ἐπιτυμβίου μνημείου. Πάντως δ' ὅμως προκειται περὶ ἐπιτυμβίου ἀγάλματος, ὡς ἔχομεν πλεῖστα τοιαῦτα. Ἡ τέχνη αὐτοῦ εἶνε καλλίστη ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐξόχου πλαστικότητος τῶν σαρκῶν, ἐκ τῆς τελειότητος τῆς πτυχώσεως καὶ ἐκ τῆς ἁρμονίας τῶν γραμμῶν τοῦ συνόλου.

Ἀριθ. 52 (Εἰκ. 30) ***Στήλη ἐνεπίγραφος ἀναθηματικὴ*** ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, ὕψος 0,60, πλάτ. 0,945 καὶ πάχ. 0,146.

Βασιλεύοντος Ὄθωνος τοῦ πρώτου ἔτους ϕωμθ Ἰανουαρίου τετάρτηι ἐπὶ δέκα ἕδοξε τωι Ἀρχαιολογικωι Συλλόγωι Γ: Γλαράκης προέδρευεν Α: Ρ: Ραγκαβῆς ἐγραμμάτευεν ἐπειδὴ Κωνσταντῖνος Ἰωνίδης βυζάντιος ἀνὴρ ἀγαθὸς περὶ τὴν Ἑλλάδα γενόμενος ἀλλά τε πολλὰ αὐτὴν εὐηργέτηκε καὶ δὴ καὶ τῷ Ἀρχαιολικωι Συλλογωι τῶν πατρώιων μνημείων ἐπιμέλειαν ποιουμένωι οἰκιαν μὲν ἐν Κηφισιαι ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν παίδων ἐδωρήσατο ἐς αἰδίον κτῆσιν ΗΗΗ δὲ δραχμῶν ἐπέτειον προσεπηγγειλατο χορηγίαν ἐπὶ ἔτη δέκα ἀγαθῆι τυχηι ἐπαινέσαι Κωνσταντινον Ἰωνίδην βυζάντιον ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ τῆς ἐς τὸν Σύλλογον φιλοτιμίας καὶ εἶναι αὐτὸν ἑσαεὶ ἑταῖρον καὶ εὐεργέτην τῆς Ἑταιριας εἶναι δὲ αὐτῶι καὶ προσοσοδον ἔς τε τὸν Σύλλογον καὶ Ἐφορείαν τοῖς δὲ μνημείοις ἃ ἂν ἀπὸ τούτων τῶν δωρηματων ἐπισκευασθῆι ἢ ἀνεγερθῆι στήλην πρόσταναι ἢι ἐπιγράφειν ὅτι τῆι τῶν Ἰωννιδῶν δαπάνηι ἐπεσκεύασται ἢ ἀνεγήγερται ἀφορισθῆναι δὲ καὶ ἐν τῶι κοινῶι Μουσείωι οἴκημα ἐς ὑποδοχὴν τῶν γλ[illegible]αίαν ἀπο τῆς αὐτῆς χορηγίας ἀνευρεθῶσι καὶ ἐπιγραφῆνα[ι τ]ωι οἰκήματι ὅτι τῶν Ἰωνιδῶν ἡ συλλογὴ ἀναγραψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα ἐν τῆι στήλητι τῶν εὐεργετ[ῶν [illegible]σ]τῆσαι αὐτίκα μὲν ἐν Ἀκροπόλει ἐν τωι ἐπιφανεστάτωι τό[π]ωι ἐπειδαν δὲ δημοσιον οἰκοδομηθῆι Μουσεῖον πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ ἐπιμεληθῆναι δὲ τῆς ἀ[illegible]ς καὶ τῆς ἀνα θεσεως τὸν γραμματέα τῆς Ἑταιρίας τὸν δὲ ταμιαν δοῦναι τὸ ἀνάλωμα ο Σύλλογος Γ: Γλαράκης Γ: Τυπαλδος Κ. Οἰκονομος Ι: Ρίζος [illegible]ς Ε: Σάουβερτ Κ: Φρεαρίτης Α: Ρ: Ραγκαβῆς τούσδε ἡ Ἑταιρία προσανεγράψατο εὐεργέτας [illegible]ΔουκαΛουύνης δωρησάμενον ΧΧΧΗΗΗ[illegible]

Δωρησάμενον ΧΧ

Ἡ στήλη αὕτη ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐπ' αὐτῆς κεχαραγμένης δι' ὡραίων ἀττικῶν γραμμάτων (τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ.) ἐπιγραφῆς δὲν εἶνε ἀρχαία, ἀλλ' ἐποιήθη ἐν ἔτει 1849 ὑπὸ τῆς τότε μόλις ἱδρυθείσης Ἀρχαιολογ. Ἑταιρείας πρὸς τιμὴν τοῦ εὐεργετήσαντος πολλαχῶς τὴν Πατρίδα, ἰδιαιτέρως δὲ τὸν «Ἀρχαιολογικὸν Σύλλογον» ὡς ὠνομάζετο ἀρχικῶς ἡ Ἑταιρεία, ***Κωνσταντῖνον Ἰωνίδην, βυζάντιον.*** Ταύτην δημοσιεύομεν χάριν τῆς ἱστορίας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ εἰς μνήμην τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρός, ὅστις οὕτω περιφανῶς ἐπεμελήθη τῶν πατρῴων μνημείων [1].

Ἡ στήλη αὕτη συνεκολλήθη ἐσχάτως καὶ ἐτοποθετήθη κάτωθεν τοῦ βάθρου τοῦ Ἀγρίππα κατὰ την εἰς τὰ Προπύλαια ἀνάβασιν.

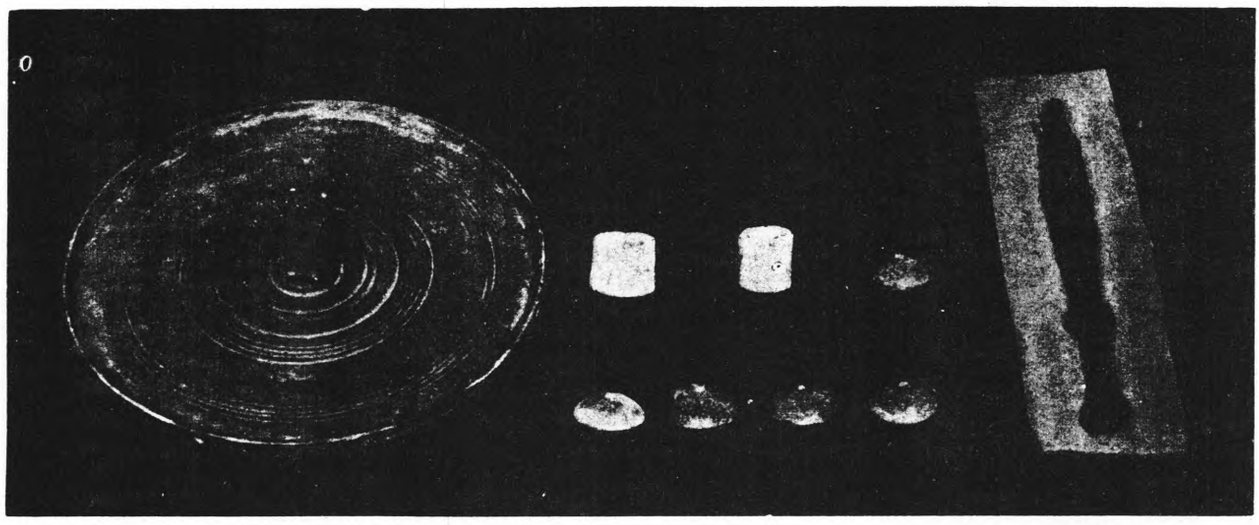
ΑΛΕΞ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΑΡΑ ΤΟ ΧΩΡΙΟΝ ΣΠΑΤΑ

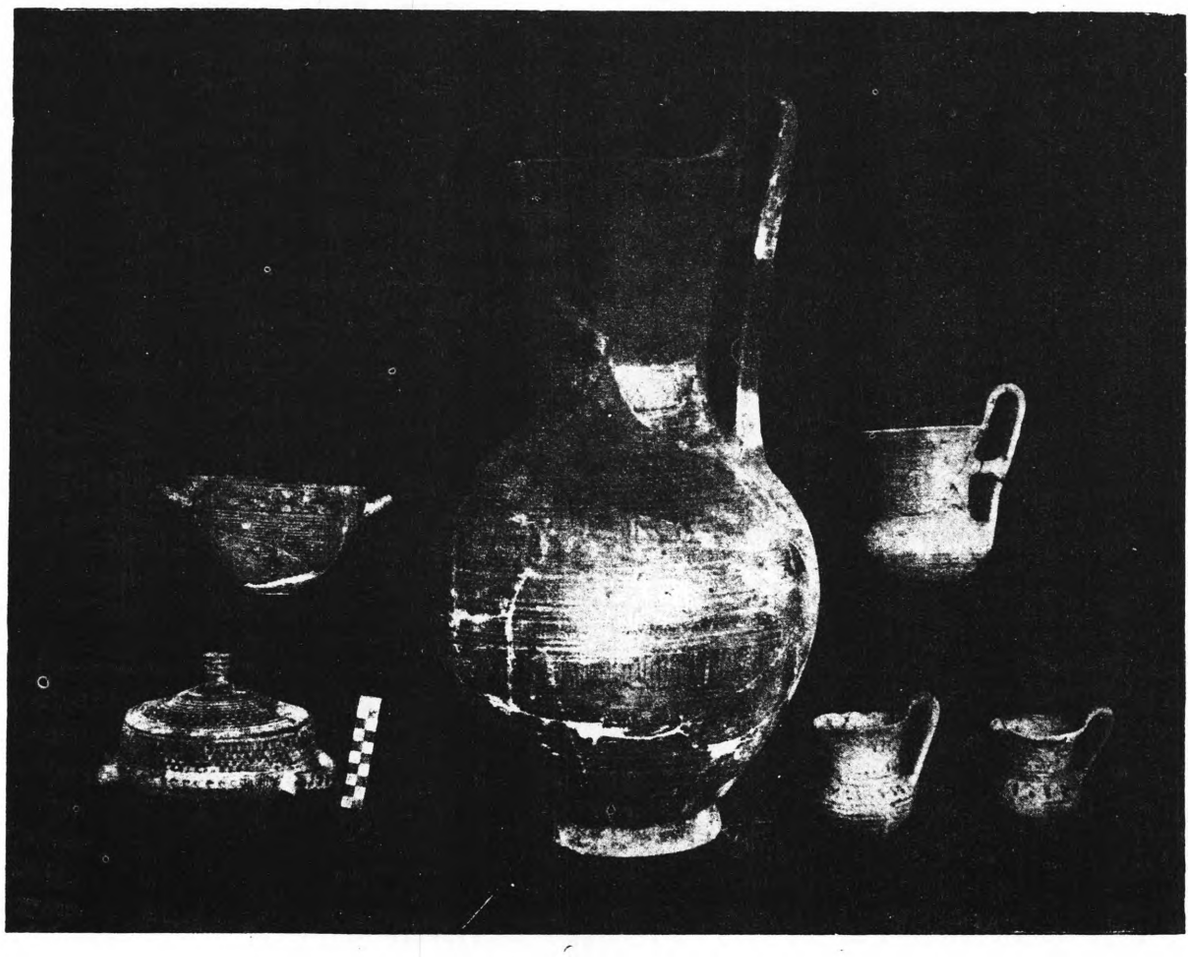
Κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1921 ἀνώρυξα τάφους τινὰς ἐν τῷ χωρίῳ Σπάτᾳ τῆς Ἀττικῆς δαπάνῃ τοῦ φιλαρχαίου ἀθηναίου κ. Ἀλεξ. Γέροντα, ὅστις τυγχάνει καὶ κτηματίας ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ. Ἤδη πρὸ ἐτῶν ἐπανειλημμένως ἀνωρύχθησαν τάφοι ἐν Σπάτᾳ ἄλλοι μὲν λαθραίως, τινες δὲ καὶ φανερῶς τῇ ἀδείᾳ καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας. Ἐκ τῶν τελευταίων γνωστότατοι τυγχάνουσιν οἱ ἐν θέσει ***Πυργάρι*** (Μαγούλας) τῷ 1877 ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Π. Σταματάκη ἀνορυχθέντες θαλαμοειδεῖς μυκηναϊκοὶ τάφοι, καθὼς καὶ οἱ βραδύτερον ἐν Βουρβᾷ καὶ Βελανιδέτσᾳ τύμβοι, ἐξ ὧν καὶ σπουδαιότατα γλυπτὰ εἰς φῶς προῆλθον ἅτινα σήμερον κοσμοῦσι τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθν. Μουσεῖον. Ὁλόκληρος ἡ περιοχὴ αὕτη δύναταί τις εἰπεῖν ἀποτελεῖ ἓν παμμέγιστον νεκροταφεῖον, ὅπερ δυστυχῶς ἕνεκα τοῦ πλούτου τῶν κτερισμάτων ἐγένετο ἀντικείμενον ἀγρίας ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων συλήσεως, ὥστε ἐλάχιστοι ἀσύλητοι ὑπελείφθησαν σήμερον τάφοι, ὡς πείθεταί τις ἐξ ἁπλῆς ἐπισκέψεως τῶν περὶ τὸ χωρίον ἀγρῶν καὶ ἀμπελώνων.

Ἡ πρώτη ἡμῶν ἔρευνα ἐγένενο ἐν θέσει Βουρβᾷ ἀπεχούσῃ $^1/_2$ ὥραν πρὸς Α. τοῦ χω-

[1] Ὅρα βιογραφίαν τοῦ ἀοιδίμου Ἰωνίδου ἐν *Παν δώρᾳ*. Τόμ. Γ' (1853) φυλλ. 67.

Εἰκ. 1. Εὑρήματα τάφων Σπάτα.

Εἰκ. 2. Ἀγγεῖα 1ου γεωμετρικοῦ τάφου Σπάτα.

ρίου καὶ ὅπου ἐν μέσῳ ἀμπελώνων, ἐν τῷ κτήματι Χούντα ἐκ Λιοπεσίου (πρώην Μονῆς Πεντέλης), ἐξέχουσιν ἐκ τοῦ ἐδάφους εἰς μικρὸν ὕψος τρεῖς ἐκ χυτῆς γῆς τύμβοι, ὅμοιοι πρὸς ἄλλους τοιούτους πρό τινων ἐτῶν ἐκεῖ πέριξ ἀνορυχθέντας. Καὶ ἐν πρώτοις ἀνεσκάψαμεν τὸν μεσαῖον. ἀνοίξαντες τρεῖς ἐν αὐτῷ τάφρους. Ἐν τῇ πρώτῃ τούτων πρὸς Α. εἰς βάθος 3 περίπου μέτρων δὲν εὑρέθη μὲν τάφος, διότι οὗτος πιθανὸν θὰ εἶχε συληθῇ, ἀλλὰ τεμάχια ἀγγείων (εἷς ἀμφορεὺς καὶ μία λήκυθος τῆς ἀρχαϊκῆς ἐκ τῶν ἀνατολιζόντων περιόδου). Ἐν τῇ δευτέρᾳ τάφρῳ πρὸς Δ. εἰς βάθος μὲν 0,70 εὑρέθη τοτε μετενεχθὲν ἐνταῦθα ἀπόκειται ἐν τῷ Ἐθν. Ἀρχαιολ. Μουσείῳ ὑπὸ τὸν ἀριθ. 732.

Ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ἀνωρύξαμεν τάφον σεσυλημένον ἤδη, ἀλλ' ἀνεύρομεν ἀγγεῖά τινα ἀνατολίζοντος τύπου, ***τρεῖς μικροὺς χαλκοῦς κρίκους*** καὶ ***τρία πήλινα ἐπίχρυσα δισκάρια*** φέροντα ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως ἀνάγλυπτον ***κεφαλὴν Μεδούσης.***

Μετὰ τὴν βραχεῖαν ταύτην ἐν Μαζαρέικα ἔρευναν μετέβημεν εἰς θέσιν ***Κολιουκρὲπ*** ὅπου εἴχομεν πολὺ μεγαλητέραν τύχην, διότι ἡ ἀνασκαφὴ τάφων πλειστάκις δὲν εἶνε παρὰ πᾶσαν ἐπιστημονικὴν ἐπιστασίαν ἢ ζήτημα τύχης.

Εἰκ. 3. Σκύφος 1ου γεωμετρικοῦ τάφου Σπάτα.

στρῶμα τέφρας καὶ ἀνθράκων μετὰ ὀστῶν ἐκ πυρᾶς, εἰς βάθος δὲ 3 μ. σκελετὸς ἐντὸς τάφου μήκους 1,60×0,30, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Δ. Ἑκατέρωθεν τοῦ σκελετοῦ ἀνευρέθησαν δύο ἀγγεῖα συντετριμμένα. Τέλος ἐν τῇ τρίτῃ τάφρῳ εἰς βάθος 2,20 ἀπεκαλύφθη τάφος πλήρης ἀνθράκων κεκαυμένων ἐκ ξύλων ἀμπέλου τὸ πλεῖστον, ἐντὸς δὲ τούτων τεμάχια ἀγγείων ἑλληνικῶν χρόνων καὶ καλῆς τέχνης καὶ τεμάχιον ὑφάσματος (μαλλίνου;). Τὸ μέγεθος τοῦ τάφου ἦτο 1,40×0,90.

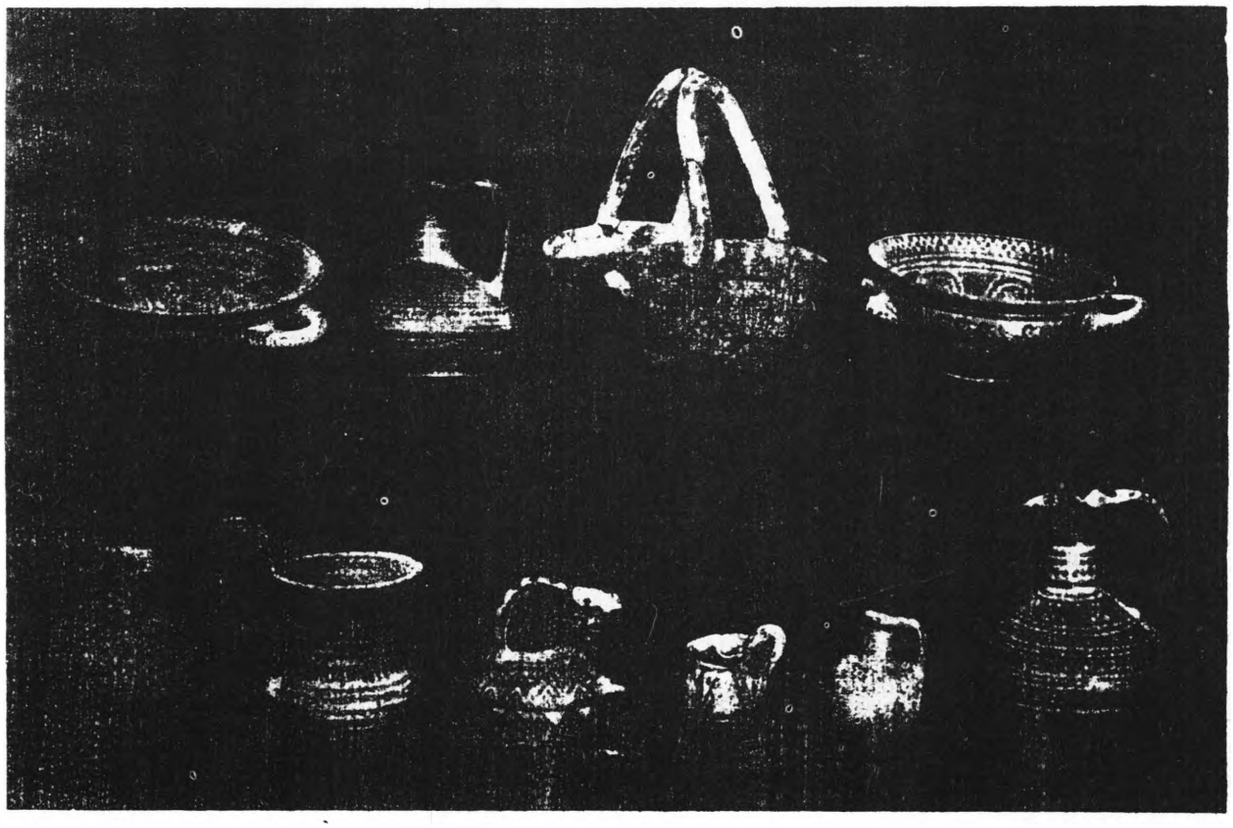
Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀπόδοσις τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ἦν ἰσχνοτάτη καὶ ἀναξία λόγου ἐγκαταλιπόντες τὴν θέσιν ταύτην μετέβημεν εἰς ἄλλην, καλουμένην ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ***Μαζαρέϊκα*** παρὰ τὰ «Μελίσσια» τοῦ γέρο Μπέκου, ὅπου ὑπάρχουσιν ἴχνη ἀρχαίων μνημείων καὶ ὅπου πρὸ εἰκοσιπενταετίας περίπου ἐξήχθη ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων τὸ ὡραῖον ἀνάγλυφον τῆς ***Καλλιστοῦς Φιλοκράτους Κονδυλῆθεν,*** ὅπερ ἔκτ

Ἐκεῖ ὑπάρχει ἐκτενὲς ἀρχαῖον νεκροταφεῖον, ἐν ᾧ καὶ πρότερον ἐγένοντο ἐπανειλημμέναι λαθραῖαι ἔρευναι. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν εἰργάσθημεν ἐν τῇ ἀμπέλῳ τοῦ Παπακωσταντῆ, δεξιὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὴν παρὰ τὴν θάλασσαν Ἁλικῆς. Ἐν ταύτῃ ἀνωρύξαμεν εἰς βάθος 1,20 τάφον ἐκ πωρίνων λίθων ᾠκοδομημένον, ὅστις περιεῖχε ἓν ***χαλκοῦν κάτοπτρον*** (διάμ. 0,155) (Εἰκ. 1) μετὰ κοσμήματος ἐν σχήματι ἀνθεμίου μεθ' ἑλίκων ἐπὶ τετραγώνου κιονίσκου ἐν τῷ κέντρῳ προσκεκολλημένου, ***ἓξ κομβία ὀστέϊνα, χαλκοῦν μαχαιρίδιον*** (0,135) καὶ ***δύο κυλινδροειδῆ κοσμήματα.***

Εἰς ἑκατὸν περίπου μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου τάφου ἀνωρύξαμεν ἐν τῇ ἀμπέλῳ τῶν χωρικῶν Παπαναστασίου καὶ Μπέκα πολλοὺς τάφους, ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν ἤδη σεσυλημένοι. Εἷς τούτων εἶνε κατεσκευασμένος ἐξ ὑμηττείου μαρμάρου, ἀλλ' ἔχει παλαιόθεν συληθῇ. Πέραν τούτων ἀνεύρομεν ***τέσσαρας ἀθί-***

Εἰκ. 4. Ἀγγεῖα 2ου γεωμετρικοῦ τάφου Σπάτα.

Εἰκ. 8. Ἀγγεῖα 3ου γεωμετρικοῦ τάφου Σπάτα.

κτους τάφους λαξευτούς καθέτους ἐντὸς μαλακοῦ βράχου. Οἱ ἐντὸς τούτων σκελετοὶ εἶχον κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., παρὰ τοὺς πόδας

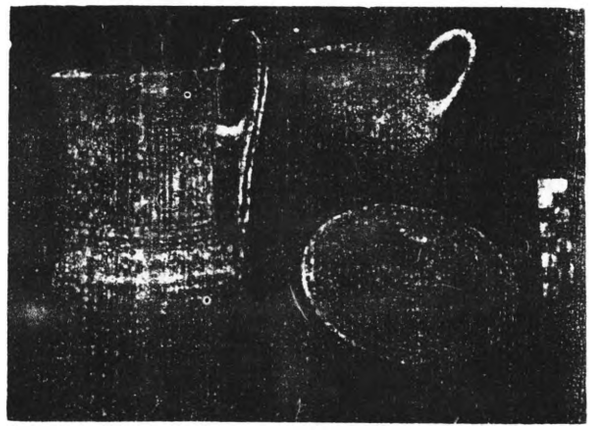

Εἰκ. 6. Τάφου 3ου Σπάτα

δ' αὐτῶν ὑπῆρχον πληθὺς ἀγγείων **γεωμετρικοῦ** τρόπου [1].

[1] Ταῦτα κατὰ τὸ πλεῖστον τεθραυσμένα συνεκόλλη-

Τάφος 1ος (Εἰκ. 2). Ἐν αὐτῷ ἀνευρέθησαν τὰ ἑξῆς ἐξ ἀγγεῖα: 1) ***ὑδρία*** ὕψος 0,655, διάμ.

Εἰκ. 5. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ γεωμετρικοῦ τάφου Σπάτα.

στομίου 0,215. 2 - 4) Τρία ***μόνωτα ἀγγεῖα*** εἰς σχῆμα πλατυστόμων προχοΐδων ἄνευ ἐκροῆς ἐπὶ τοῦ χείλους. Τούτων τὰ μεγέθη ἔχουσιν ὧδε: 1) ὕψος 0,19, διάμ. στομ. 0,125, 2) ὕψος 0,11, διάμ. στομ. 0,085, 3) ὕψος 0,12, διάμ. στομ. 0,165.

5) ***Πυξὶς*** μετὰ πώματος ὕψος 0.12, διάμ. 0,165 καὶ 6) ***σκύφος*** ὕψος 0,105, διάμ. στομ. 0,165. Ἐκ τούτων μόνον ὁ τελευταῖος οὗτος σκύφος παρουσιάζει διακόσμησιν μᾶλλον διαφέρουσαν τῶν ἄλλων, ἐπὶ τῶν ὁποίων φέρονται τὰ συνήθη γεωμετρικὰ μόνον κοσμήματα, ἐνῶ ἐπὶ τούτου ἐν τῇ ἀνωτάτῃ παρὰ τὸ χεῖλος ἄνω ζώνῃ ἔξωθεν παρίστανται συμμετρικῶς τρέχοντες ἐν καλπασμῷ λαγωοὶ (;) (Εἰκ. 3).

Τάφος 2ος (Εἰκ. 4 καὶ 5). Ἐν τούτῳ ἀνευρέθησαν τὰ ἑξῆς γεωμετρικὰ ἐπίσης ἀγγεῖα:

1) ***Ἀμφορεὺς*** ὕψος 0,48, διάμ. στομ. 0,195. Οὗτος φέρει πλουσιωτάτην διακόσμησιν κατὰ ζώνας διατεταγμένην. Ἄνω ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ μεταξὺ τῶν λαβῶν παρίστανται ἵπποι, μεταξὺ δὲ τούτων ἀνὴρ ἀσπιδοφόρος, κάτωθεν δὲ ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ἀμφορέως ἕτεροι ἵπποι βόσκοντες.

2) ***Πυξὶς*** μετὰ δύο ὁριζοντίων λαβῶν, ὕψος 0,055, διάμ. στομ. 0,16.

3) ***Ὁμοία***, ὕψος 0,07, διάμ. 0,155.

4) ***Πινάκιον*** ἐν σχήματι φιάλης μετὰ δύο ὁριζοντίων λαβῶν. Φέρει κομψὴν ἔξωθεν γεωμετρικὴν διακόσμησιν, ὕψος 0,045, διάμ. 0,20.

σεν ὁ ἐπιδεξιώτατος τοῦ Ἐθν. Μουσείου ἀρχιτεχνίτης κ. Στυλ. Κλαυδιανός.

5) ***Σκύφος*** μετὰ δύο ὁριζοντίων λαβῶν, ὕψος 0,06, διάμ. χείλους 0,115.

Εἰκ. 9. Σκύφος 3ου τάφου Σπάτα.

7) ***Προχοΐς*** μόνωτος μετ' ἐκροῆς, ὕψος 0,10, διάμ. στομ. 0,09 (διάμ. 0,135).

8) ***Πῶμα*** ἐπὶ οὐδενὸς τῶν ἀνωτέρω προσαρμοζόμενον.

Τάφος 3ος. Ὁ τάφος οὗτος ἦτο πλουσιώτατος εἰς κτερίσματα. Ἰδοὺ ἡ ἀναγραφὴ τούτων:

1) ***Ὑδρία*** (Εἰκ. 6) κατάκοσμος ἐκ μαιάνδρων ταινιῶν καὶ ἄλλων γεωμετρικῶν κοσμημάτων, ὕψος 0,48, διάμ. στομ. 0,195.

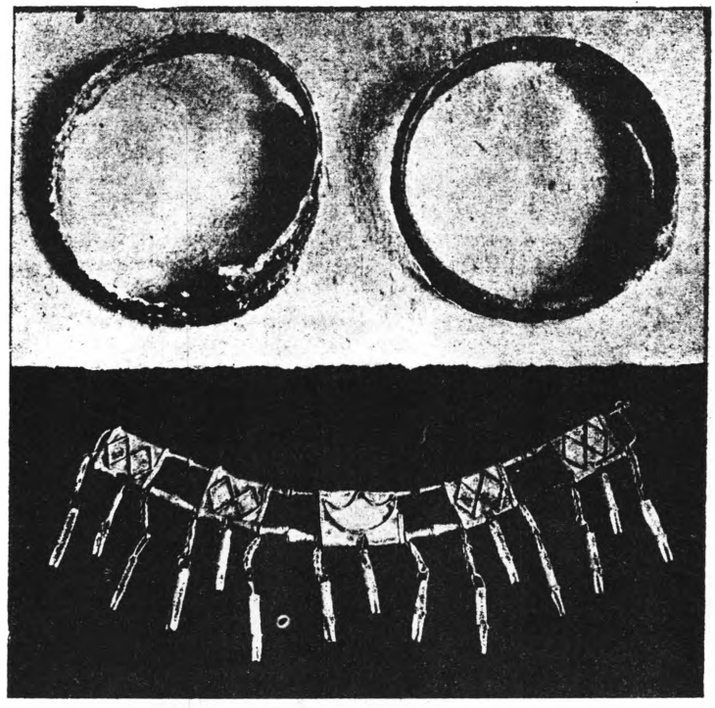
2) ***Πυξὶς μετὰ πώματος*** ἐφ' οὗ τρεῖς ἵπποι. Ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια ταύτης κατάκοσμος ἐκ γεωμετρικῶν κοσμημάτων (Εἰκ. 7, 2), ὕψ. 0,235, διάμ. 0,27.

3) ***Ὅμοια μετὰ πώματος,*** ἐφ' οὗ τέσσαρες ἵπποι κατάκοσμοι, ὡς ἡ προηγουμένη, ὕψ. 0,23, διάμ. 0,22.

4) ***Ὅμοια μετὰ πώματος,*** ἐφ' οὗ τέσσαρες ἵπποι (Εἰκ. 7, 1), ὕψος 0,235, διάμ. στομ 0,30.

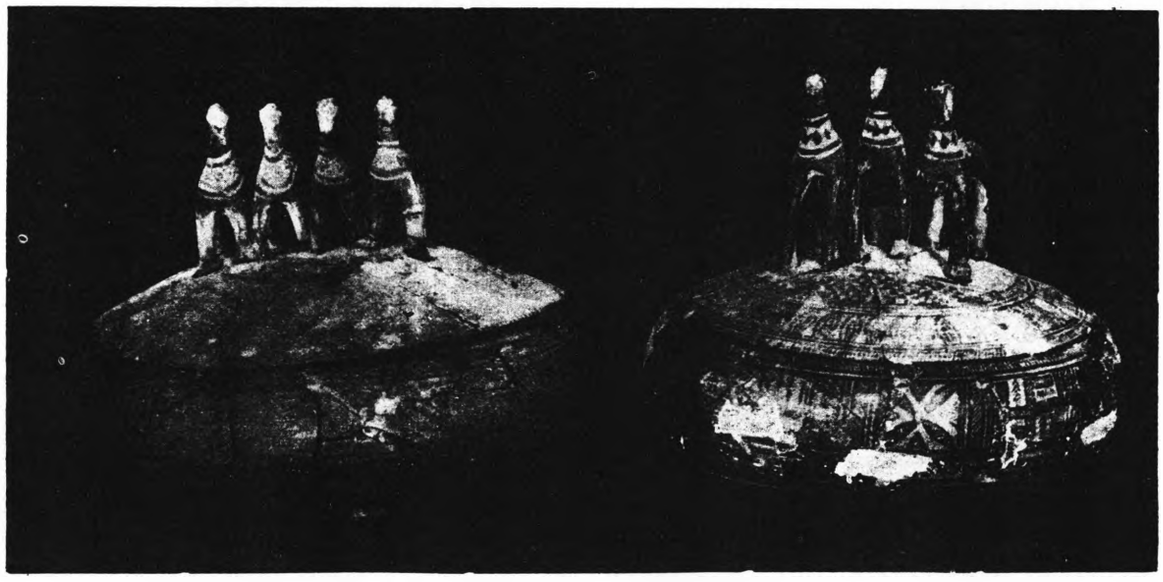
5 - 6) ***Δύο προχοΐδες*** (Εἰκ. 8, 2 καὶ 10), ὕψ. 0,09, διάμ. στομ. 0,03 καὶ 0,11 × 0,04.

7 - 8) ***Δύο σκύφοι*** κατάκοσμοι (Εἰκ. 8, 1 καὶ 4). Ὁ ἕτερος τούτων φέρει θαυμαστὴν διακόσμησιν. Ἔσωθεν σειρὰ ἵππων (Εἰκ. 9), ὕψος 0,053, διάμ. χείλους 0,13.

Εἰκ. 10. Ψέλλια χαλκᾶ καὶ ὅρμος χρυσοῦς τάφου 3ου.

6) ***Πρόχους*** μόνωτος, ὅμοιος πρὸς τοὺς τρεῖς τοῦ 1ου τάφου, ὕψος 0,205, διάμ. στομ. 0,115

Εἰκ. 7. Πυξίδες τάφου 3ου Σπάτα.

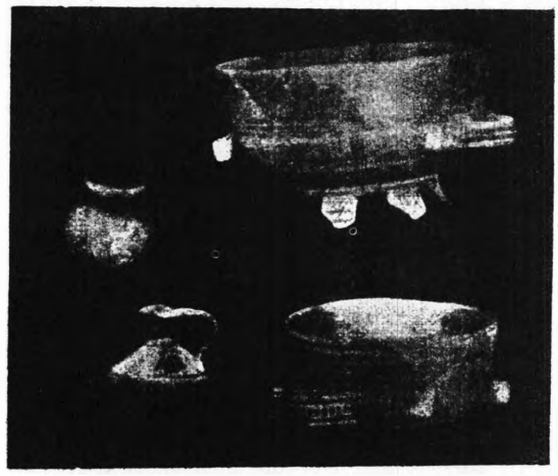

Εἰκ. 11. Ἀγγεῖα τάφου 4ου Σπάτα.

9) ***Πρόχους πλατύστομ.*** (Εἰκ. 8, 6), ὕψ. 0,10.
10) ***Προχοΐς*** (Εἰκ. 8, 8), ὕψος 0,055.
11) ***Ἀσκὸς κατάκοσμος*** (Εἰκ. 8, 7), ὕψ. 0,075).
12) ***Κάνιστρον*** (Εἰκ. 8, 3), ὕψ. 0,15, μῆκ. 0,17.
13 - 14) ***Προχόϊδες,*** ὧν ἡ μὲν φέρει ἔντυπα ἡ δ' ἐγχάρακτα κοσμήματα. Ἀμφότεραι εἶνε χειροποίητοι καὶ ἀγάνωτοι (Εἰκ. 8, 5 καὶ 9), ὕψος 0,055 καὶ 0,085.

Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τάφου, ὅστις θ' ἀνῆκεν εἰς τὸν νεκρὸν κόρης, εὑρέθησαν καὶ τὰ ἑξῆς μετάλλινα κοσμήματα:

1) ***Ὅρμος χρυσοῦς*** (μῆκ. 0,10), ὅστις ἀποτελεῖται ἐκ πέντε τετραγωνιδίων, ἐπὶ ἑκάστου τῶν

Εἰκ. 12. Ἀγγεῖα τάφου 4ου Σπάτα.

ὁποίων ἐντὸς διπλῶν ῥόμβων ὑπῆρχον λίθοι πολύτιμοι ἢ σμάλτον, κάτωθεν δ' ἑκάστου τετραγωνιδίου κρέμανται ἀνὰ τρεῖς χρυσοῖ θύσσανοι (ἤτοι τὸ ὅλον 15). Ὁ ὅρμος οὗτος εἶνε σπανιώτατον εὕρημα διὰ γεωμετρικὸν τάφον (Εἰκ. 10).

2) ***Δύο χαλκᾶ ψέλλια*** εἰς σχῆμα ὄφεων μετὰ διπλῶν κεφαλῶν ἕκαστος (διάμ. περίπου 0,10).

Τάφος 4ος. Ὁ τελευταῖος οὗτος γεωμετρικὸς τάφος περιεῖχεν ἐννέα ἐν ὅλῳ ἀγγεῖα τὰ ἑξῆς:

1) ***Ἀμφορεύς*** (Εἰκ. 11, 3), ὕψος. 0,61, διάμ. στομίου 0,23. Φέρει τὸν συνήθη γεωμετρικὸν διάκοσμον καὶ δύο μαστοειδεῖς ἀποφύσεις ἐπὶ τῶν ὤμων. — 2) ***Πρόχους πλατύστομος*** (Εἰκ. 11, 5), ὕψ. 0,24, διάμ. στομίου 0,135. — 3) ***Ὅμοιος,*** ὕψος 0,18, διάμ. στομίου 0,105 (Εἰκ. 11, 2). — 4) ***Ὅμοιος,*** ὕψ. 0,11, διάμ. στομ. 0,075 (Εἰκ. 11, 1) — 5) ***Πυξὶς*** μετὰ δύο λαβῶν ὁριζοντίων, ὕψος 0 11, διάμ. στομ. 0,185 (Εἰκ. 12, 4). — 6) ***Ὅμοια,*** ὕψος 0,07, διάμετρ. χείλους 0,13 (Εἰκ. 12, 3). — 7) ***Ὅμοια,*** ὕψος 0,075, διάμ. χείλους 0,12 (Εἰκ. 11, 4) — 8) ***Προχοΐς*** μετὰ τριλόβου στομίου ὕψος 0,085 (Εἰκ. 12, 1). — 9) ***Βομβυλιός,*** ὕψος 0,055.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἀγγείων εὑρέθησαν καί τινα τεθραυσμένα, ἅτινα δ' ὅμως δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ συγκολληθῶσι, ἐπειδὴ δὲ δὲν παρουσίαζον ἰδιαίτερόν τι ἐνδιαφέρον δὲν συμπεριέλαβον ταῦτα ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν εὑρημάτων τῶν τεσσάρων γεωμετρ. τάφων.

Ἐν τέλει παρατηρῶ περὶ τούτων ὅτι παρουσιάζουσι μεγάλας ὁμοιότητας πρὸς πολλὰ ἄλλα γεωμετρικὰ ἀγγεῖα διαφόρων τῆς Ἑλλάδος τόπων, ἰδιαίτατα δὲ πρὸς τὰ τῆς Ἀττικῆς, οἷον τὰ ἐν Ἀναβύσῳ παρὰ τὸ Λαύριον πρὸ ἐτῶν ὑπ' ἐμοῦ καὶ τοῦ συναδέλφου μου κ. Καστριώτου ἀπὸ κοινοῦ ἀνευρεθέντα ἐν ὁμοίοις τύμβοις πρὸς τοὺς ἐν Σπάτᾳ. Ταῦτα συνοπτικῶς τότε ἐδημοσιεύθησαν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχ. Ἑτ. τοῦ 1911 σελ. 110 - 131. Δύναταί τις μετὰ μεγάλης βεβαιότητος νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἀμφότερα ταῦτα τὰ εὑρήματα προέρχονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου. Καὶ ἁπλοῦν βλέμμα πείθει περὶ τούτου. Τότε ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνευρέσεως τῶν ἐν Ἀναβύσῳ γεωμετρικῶν ἀγγείων εἶχον διετυπώσει τὴν γνώμην, ἣν συνεμερίσθη καὶ ὁ συνάδελφός μου κ Καστριώτης, ὅτι τὰ γεωμετρικὰ ἐν γένει ἀγγεῖα δέον νὰ χρονολογηθῶσι κατὰ πολλοὺς αἰῶνας πρότερον ἢ ὡς συνήθως χρονολογοῦνται. Εἰς τὴν γνώμην μου ταύτην ὡς καὶ περὶ τῶν ἀρχαϊκῶν ἀγαλμάτων καὶ ἐπιγραφῶν ἐπιμένω μέχρι σήμερον, διότι πλεῖστα νέα γεγονότα ἐνίσχυσαν παρ' ἐμοὶ τὴν πεποίθησιν ταύτην. Τὴν αὐτὴν ἄλλως τε γνώμην ἐξήνεγκε κατὰ διαφόρους περιστάσεις καὶ ὁ πρύτανις τῶν ἐν ζωῇ ἀρχαιολόγων κ. Γουλ. Δαϊρπφλετ. Ὑπὸ αἰσθητικὴν μάλιστα ἔποψιν τὸ πρᾶγμα δὲν ἐπιδέχεται οὐδεμίαν ἀμφισβήτησιν, οὐδέποτε δ' εἶνε δυνατὸν νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι κατὰ τὸν 7ον καὶ 6ον αἰῶνα π Χ. ὅτε ἔθαλλον τὰ μέγιστα αἱ πλεῖσται ἑλληνίδες πόλεις, ἤκμαζον δὲ πληθὺς περιφανῶν ποιητῶν, φιλοσόφων, πολιτικῶν ἀνδρῶν, νομοθετῶν καὶ καλλιτεχνῶν, ὅτι κατεσκευάζοντο ἔργα τέχνης ὅλως πρωτογενῆ τὴν μορφὴν καὶ ἔχοντα ὄψιν τελείως προϊστορικήν, ὡς τὸ ἄγαλμα τοῦ κολοσσιαίου Ποσειδῶνος τοῦ Σουνίου, τὸ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Δήλου καὶ πλεῖστα παρόμοια, ὡς ἐπίσης αἱ ἐπὶ τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων πρωτογενεῖς μορφαὶ ἀνθρώπων καὶ ζώων. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ζήτημα θὰ λύσωσιν ἀσφαλῶς μίαν ἡμέραν αἱ μέλλουσαι ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἑλληνικῆς γῆς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Μαΐου 1922

ΑΛΕΞ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

Β΄ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ. ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ. ΑΛΛΗ ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ Ε΄ τόμου).

Πολυάριθμα λίθινα, ἐπιγραφαὶ καὶ ἀνάγλυφα, συνεκομίσθησαν κυρίως εἰς τὸ Μουσεῖον Θηβῶν ἐκ τῶν πέριξ, ἐκ Θεσπιῶν καὶ ἐκ Θίσβης· ἐν τῇ τελευταίᾳ μάλιστα κατηρτίσθη καὶ μικρὰ συλλογὴ ὑπὲρ 30 ἀρχαίων (πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Κακοσίου)· ἀλλὰ περὶ τούτων ἑκάστων ἐπιφυλάσσομεν εἰδικὴν πραγματείαν [1].

Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τὰξιολογώτερα τῶν ἐκ Λοκρίδος, Ἐφας καὶ Ἐσπερίας, καὶ Φωκίδος εὑρημάτων καὶ παρατηρημάτων ἡμῶν. γενομένων εἴτε ἐπ᾽ εὐκαιρίᾳ περισυλλογῆς διεσπαρμένων ἀνεκδότων εἴτε κατὰ περιοδείας.

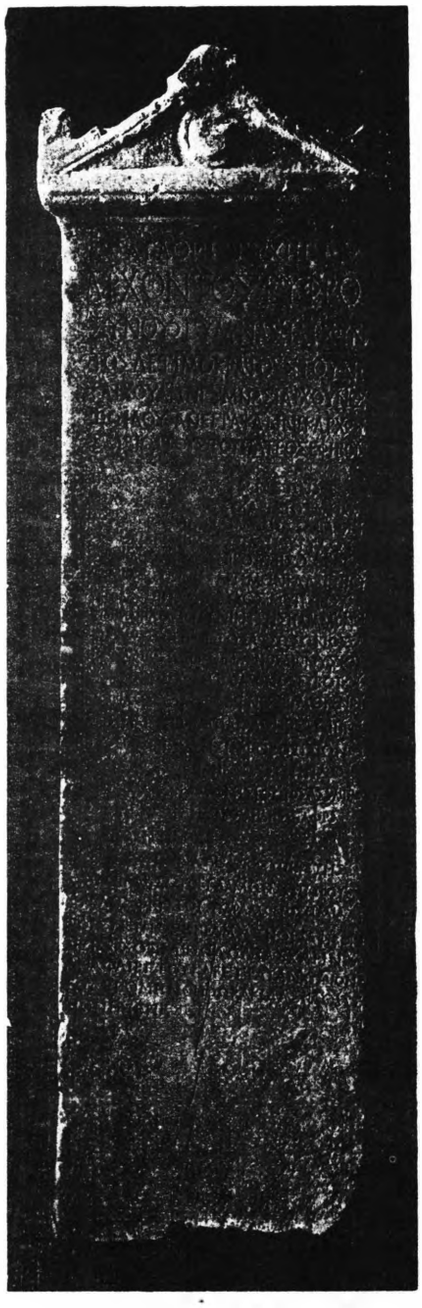
Ἐκ τῆς Ἐφας Λοκρίδος. – Ἀλαί.

Πρῶτον ὀφείλομεν μετὰ τῆς εἰκ. 1 νὰ ἐκδώσωμεν τέλος καὶ τὴν ἀκριβῆ ἀνάγνωσιν τῆς ἐσπευσμένως καὶ ἀτυχῶς ἐκδεδομένης ὑπὸ Oldfather ἐν AJA 1915, 323 ἐφηβικῆς ἀναγραφῆς

Ἀγαθῆι τύχηι
Ἄρχοντος Εὐφρο-
σύνου (Εὐφροσύνου) γυμνασιαρχοῦν-
τος δὲ Τιμοκράτους τοῦ Νι-
κάρχου, ἀντιγυμνασιαρχοῦντος
Ζωΐλου (Ζωΐλου), ἀνέγραψαν Νίκαρχος
καὶ Βιῶι τοὺς τοῦ πατρὸς ἐφήβους
Π Κούρ(τ)ιος (*Μνήσ;* / *Ἠγήσ;*)ων.Φιλιστίων(Φιλιστίωνος),
Ἡράκλιτος (Ἡρακλίτου), [ ] Εὔχάριστος Ἀλκίμου,
Ἄδραστος Καλλικρίτου, Ἀγαθήμερος Παραμόνου,
Ὀνήσιμος Ἀσκληπιάδου, Σωτίων Εὐτύχου,
Λυκομήδης Ἀφροδισίου, Νικοτέλης (Νικοτέλου),
Θεοκλῆς Σωτίωνος, Ἀρτέμων Καλλιππου,
Ἡρακλᾶς Ζωπύρου, Λύκος Ζωπύρου,
Πριμίων Παραμόνου, Νικήτης Παραμόνου,
Ζώσιμος Ζωπύρου, Ζωσᾶς Σώσωνος,
Ἐπαφρόδιτος Ζωπύρου, Παράμονος Διονυσίου,
Ἀριστόνικος Διονυσίου, Παράμονος Εὐβότου,
Καβίριχος Ζωπύρου, Δάφνος Ἑρμογένου,
Σωσικράτης Ποπλίου, Παράμονος Ζωπύρου,
Νικόβουλος Παραμόνου, Σύνφορος Ἰσίωνος,
Ἄρκισσος (Ἀρκίσσου), [ ] Νικέρως Σωτηρίδου,
Λύκος Μάρκου, Ὀνησιφορος Ἀσκληπιάδου,
Κέρδων Φιλέου, Νικομήδης Ἐπαφρᾶ,
Ἄλυπος Νίκωνος, ———————
Μᾶρκος Ἐπαφρᾶ, Λίβανος ὑπηρέτης,
Σώσων Ἀρισταγόρου, Δάμων Ζωπύρου,
Αὖλος Φαύστου, Παράμονος Ἑρμέα.
Τοῖς τε προγεγραμμένοις ἐφήβοις.

[1] Συλλογῶν ἢ Μουσείων κατάλογοι συνετελέσθησαν ὑφ᾽ ἡμῶν τῆς *Χαλκίδος* καὶ τῆς *Χαιρωνείας*· κατεγράφησαν δὲ καὶ αἱ μικρότεραι *Ἀταλάντης* καὶ *Ὑπάτης*.

30 Νείκαρχος καὶ *Βιὼ* δωρεᾶς χάριν ἀναφαιρέτου κατέγραψαν *χωρίον* τὸ λεγόμενον Θωρακίδας, καθὼς ἡ ὠνὴ περιέχει.

Εἰκ. 1. Ἀλῶν Λοκρίδος ἐφήβων ἀναγραφή.

Καὶ ἡμῶν τὸ πρόχειρον ἀντίγραφον, ὃ εἴχομεν στείλει εἰς τὴν Miss Goldmann (φρονοῦν-

τες ὅτι ἡ δημοσίευσις ἀνῆκεν εἰς τὰς ἐν Ἁλαῖς τότε ἀνασκαπτούσας Ἀμερικανίδας) καὶ ὃ ἐχρημοποίησεν ὁ κ. Oldfather μετ' ἀφθόνων κάπως ἐρωτηματικῶν (?), δὲν ἦτο ἀλάθητον· ἀλλ' ἐκ τῆς ἀντιβολῆς τῆς εἰκόνος τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν συλλογὴν Ἀταλάντης ὑφ' ἡμῶν μετοκομισθέντος λίθου εὐεξέλεγκτοι εἶναι αἱ παραναγνώσεις τοῦ κ. Oldfather, — πρὸς ὃν ἄλλως πᾶσα τιμὴ καὶ εὐγνωμοσύνη διὰ τὰ λοκρικά του, ἰδίᾳ τὰ τοπογραφικὰ μελετήματα.

Ὀφείλομεν ὅμως ῥητῶς νὰ τονίσωμεν ὅτι ἃ νομίζει ἐν σελ. 338 ὅτι παραδιωρθώσαμεν ἡμεῖς Καβίριχος, Ἀσκληπιάδου, Ζωπύρου (στίχ. 16) Σώσωνος κεῖνται ἐπὶ τοῦ λίθου· ἀλλὰ δὲν προσέσχεν ὁ κ. Oldfather εἰς τὰς ***βραχυγραφίας,*** διὸ ἐκδίδει καὶ τὰ καταπληκτικὰ ***Κάβριχος***, Παράμνου, Καλλότου (! ἀντὶ Καλλικρίτου), ἢ καὶ τοὐναντίον ἐμβάλλει ἀνύπαρκτόν τι κάπου (π. χ. στίχ. 28 ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ λίθῳ ***Φαύστου*** θέλων Φ(ι)λύστου!) καὶ σελ. 326 λεπτολογεῖ σχετικῶς λυπηρά τινα καὶ ἀβάσιμα. Ἀλλ' ἀβλεψίαι του εἶναι καὶ τὸ Κέρκων Σωτηρίδου στίχ. 22, Θεοκλῆς στίχ. 13 (ἐξ ἧς παραναγνώσεως ἄκαιρα ἐξευρίσκει ὁ Robinson) κλπ.· μεγίστη δὲ καὶ θλιβερωτάτη ἀβλεψία του εἶναι τὸ στίχ. 31 ***Νωρικὸν*** (δῆθεν ὄνομα ἀπελευθέρου) ἀντὶ τῶν σαφῶν ***«χωρίον τὸ λεγόμενον Θωρακίδας»***.

Τὰ τελευταῖα εἶναι καὶ εὐνόητα ἤδη καὶ τὸ ***πρᾶγμα*** ἁπλοῦν: ὁ Νίκαρχος καὶ ἡ Βιώ(ι), τέκνα τοῦ γυμνασιάρχου Τιμοκράτους (στίχ. 3 - 4), δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν ἀπαθανατίζουσαν καὶ τὸν πατέρα των ἀναγραφὴν ταύτην (ἀπὸ στ. 6 κέ.) τῶν ὑπὸ τὴν φροντίδα αὐτοῦ ἐφήβων, ἀλλὰ καὶ δωροῦσιν εἰς τούτους, ὅπως βεβαίως ἐκ τῶν προσόδων ἀνετώτερον συνηθῶσι, κτῆμά των ὀνομαζόμενον ***Θωρακίδας,*** ὑπὸ τὸν συνήθη πωλητηρίου τύπον, ***«ὠνῆς»*** (στίχ. 34).

Κατάληξις ***(ι)δης*** τοπωνυμικὴ ***(Θωρακίδας)*** εἶναι ὄντως τι σπάνιον, ἀλλ' ὄχι μονῆρες· ἰδὲ Χατζιδάκιν ἐν Ἀθηνᾷ 1900, 117 ἑ. καὶ 1901, 291 ἑ. ***Θώραξ*** δὲ γνωστὸν πολλαχόθεν ὄνομα ὀρέων (Fick ἐν Bezz. Beitr. 21, 258 ἑ.)· ὥστε δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ νομισθῇ ὄνομα προσώπου, ὡς καὶ εἶναι ὄντως πολλῶν (πλὴν τοῦ πινδαρικοῦ Ἀλευάδου πρβλ. καὶ τὸν Βοιώτιον Ξενφ. Ἀναβ. Β΄ 6, 19 — καὶ ***Θωρακίδας*** δὲ κύριον ἐν REt. Gr. 1899, 102 A 70, B 19).

Περὶ τῶν ἄλλων ὀνομάτων — κοινῶν τὸ πλεῖστον — δὲν θὰ παρατηρήσωμέν τι πλὴν τοῦ στίχ. 26 ***Διβάνου,*** τοῦ ὑπηρέτου τοῦ γυμνασίου (ἂν καὶ ὄχι βεβαίως δοῦλος, ἀλλὰ ἐλεύθερος, ἀφοῦ συναναγράφεται μὲ τοὺς ἐφήβους τοῦ ἔτους), ὅτι πιθανῶς ἦτο νόθος ἁπλῶς ἢ ἀπελεύθερος ὄντως, διὸ καὶ δὲν καλεῖται πατρόθεν. ***Νικήτης*** (15) εἶναι καί τις Ἐλατεὺς IG IX¹, 12, 33.

Οὐδ' ἐν στίχ. 9 οὐδὲ ἀλλαχοῦ εἰσηγάγομέν τι εἰς τὸν λίθον, σημειοῦντες ***κενὸν*** μικρὸν διὰ τοῦ [ ], παρ' ἡμῖν καθιερωμένου, ἐνῷ ὁ κ. Oldfather τοὐναντίον εἰσβιάζει ἐκεῖ ἀνύπαρκτον ***Σ[ώου]***.

Τέλος καὶ ἡ δυσπιστία του περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ λίθου ἐκ τῶν Ἁλῶν εἶναι ἀβάσιμος· ἐκ τῶν λεπτομερειῶν τῆς εὑρέσεως, ἃς ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ εὑρόντος αὐτὸν (ὡς κάλυμμα τάφου μεταγενεστέρου τῶν Ἁλῶν) ἐπείσθημεν ἀπολύτως ὅτι ἀληθῆ λέγει. Οὐδὲ εἶναί τι ἀπίστευτον 41 ἔφηβοι ἐν δευτερευούσῃ πόλει.

Ἀταλάντη.

Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κ. Oldfather ἔχει παραναγνωσθῆ ἐν AJA 1915, 333 ἀριθ. 13 ἐπιγραφὴ ὀπουντία (ἐν τῇ οἰκίᾳ Ἀφροδίτης Γ. Ζήση ἐν Ἀταλάντῃ), ἔνθα ἀναγινώσκομεν

Γένει σεβαστῶν καὶ τ[ῇ πόλει
Λεύκιος Ἄλλιος Ταῦρος ... [ὃς καὶ ἑ-
κατέροις τοῖς γυμνασί[οις; ἢ — ***ἄρχαις;*** ἔδωκε ...
ἑξῆς δωρεὰν μόνο[ις; .. καὶ τὴν στο
ὰν καὶ τὸ ἐπικάμπιον ἐκ[τῶν ἰδίων.

Ἀπίστευτον πῶς ἀνεγνώσθη ἐν ἀρχῇ ***γένεις ἐραστῶν*** ἀντὶ τοῦ καὶ ἄλλοθεν εὐνοήτου ***γένει σεβαστῶν*** = genti Augustae ἢ numini domus augustae (περὶ ὧν ἰδὲ τελευταῖον Cagnat CR. Acad. d. inscr. 1913, 680 ἑ. 684 καὶ Magie: de Rom. jur. publ. vocab. solemn. 68 - 9. Ἐνθυμούμεθα ῥητῶς τὸ «γένει σεβαστῶν καὶ τῇ πόλει (τὸν ναὸν κλπ.)» ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Θίσβης, ἀλλὰ καὶ τὰ ***θεοῖς σεβαστοῖς*** (π. χ. ἐπὶ κρήνης Στείρεως IX¹ 47 πρβλ. IV¹ 1156 καὶ 378ᵃ) ὅμοια κλπ. — καὶ ὡς ἡ καισαρολατρεία δὲν χρῄζει λόγων, οὕτως οὐδὲ ἡ λατρεία ὅλως αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας (καὶ ἐπὶ νομισμάτων π. χ. Ἱεραπόλεως, πάλιν «γένει σεβαστῶν»).

Ὁ δὲ Λ. Ἄλλιος Ταῦρος, ἤδη γνωστὸς καὶ ἐκ νῆς IG IX¹ 285 καὶ ἐκ τῆς συνεκδιδομένης ἐν AJA 1915 σελ. 332 ἀριθ. 12, ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλο τεμάχιον ἐπιγραφῆς εἰσηγμένον εἰς τὴν συλλογὴν Ἀταλάντης ἐκ τοῦ ***πύργου*** τῆς N. Πέλλης, ὃ δὲν ἔχομεν πρόχειρον πλέον.

Εἰς τὴν αὐτὴν συλλογὴν τῆς Ἀταλάντης εἰσηγάγομεν καὶ 1) τὸ ἄνω στήλης μετ' ἀετώματος ἁπλοῦ, ἀριστερὰ τεθραυσμένου, μὲ γεισίποδας ὑπὸ ἐξέχον ἐπίκρανον· ὕψος 0,22 × .67 × .16

ΛΤΤΙΑΧΡΗΣΤΗΚΑΙΑΓΕΛΗΧΑΙ

Λ. Ἀττία χρηστὴ καὶ Ἀγέλη χαί[ρετε.

Εὑρέθη καὶ ἐδωρήθη εἰς τὴν συλλογὴν ὑπὸ

Λαζ. Ζεκεντέ, δικαστικοῦ κλητῆρος, ἐκ τοῦ πρὸ τῆς οἰκίας του κήπου, κατὰ τὸ ΒΔ ἄκρον τῆς σημερινῆς πόλεως.

2) Ὡσαύτως τὸ ἐν εἰκ. 2 ἐπιτύμβιον ***ἀνάγλυφον ὁπλίτου*** χρόνων καὶ τέχνης δοκίμων, κατεφθαρμένον μὲν δεινῶς, ἀλλ' ἀξιόλογον, καθ' ὅσον πιστοῖ καὶ ἐξ ἐπιτυμβίων τὴν ἐκ νομισμάτων τοῦ Ὀποῦντος γνωστοτάτην παράστασιν πολέμου, ἀναγλύφων μαχητῶν ἰδὲ νῦν κυρίως F. Studniczka: die Griech. Kunst an Kriegergräbern. Leipz. 1915.

3) Τέλος εἰς τὴν συλλογὴν Ἀταλάντης μετεκομίσαμεν καὶ τὴν μαρμαρίνην ἐπιτυμβίαν ἀνάγλυφον στήλην τῆς εἰκ. 3 μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Λύκος Αὐτονόμου, χαῖρε», τὴν μόνην δημοσιευθεῖσαν ἐν AJA. Ἀλλ' αἱ κοινόταται ἐν ὅ-

Εἰκ. 2. Ἀνάγλυφον ὁπλίτου Ἀταλάντης.

λοις τοῦ Λοκροῦ» (δῆθεν· διότι καὶ ἄλλοθεν ὁ τύπος γνωστός· π. χ. BCH 1880 πίν. VII). Ἐξήχθη ὑφ' ἡμῶν ἐκ τοῦ ***ὑδραγωγείου*** τῆς Νέας Πέλλης, ὑπερθεν τῆς Ἀταλάντης, ὃ περιγράφει ὄχι ἐπαρκῶς τελείως ὁ Lolling· ἰδίᾳ προσθετέον ὅτι τῶν καλυμμάτων τῆς θολωτῆς του σήραγγος ἢ καθόδου τινὰ σῴζουσι καὶ γράμματα· οὕτω π. χ. δύο ὅλοι λίθοι εὐμεγέθεις, μετὰ τὸ 5ον μέτρον ἀπὸ τῆς εἰσόδου ἔχουσιν ἑκάτερος ΔΑΠV. ἄλλος δὲ τὰ ΒΑΣΣΟΣ.—Περὶ τῶν μονοπροσώπων τούτων, ἔξω τῆς Ἀττικῆς ἰδίᾳ εὐχρήστων πρὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ ἔτι μαϊκοῖς χρόνοις μορφαὶ δὲν θὰ ἐκρίθησαν καὶ δικαίως περιγραφῆς ἄξιαι· ὕψος 1,90×.72×.15.

Νᾶρυξ (-ύκα)=Παλαιόκαστρον Ῥεγγινιοῦ.

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς τυμβωρυχίας, τῆς ἐνεργουμένης ἀπὸ ἐτῶν ὑπὸ τὰ χωρία Ῥεγγίνι καὶ Ῥιτζέρι τοῦ Θρονίου περὶ τὸ μεταξὺ αὐτῶν Παλαιόκαστρον μεταβάντες κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1919 κατέσχομεν ἐλάχιστά τινα πήλινα εἰδώλια καὶ δύο ἐπιτυμβίους στήλας μετ' ἐπιγραφῶν παρὰ τῷ Δ. Μαρμάρᾳ κατοίκῳ Ῥιτζερίου (ἃς

καὶ ἐφροντίσαμεν νἀποκομισθῶσιν εἰς τὸ ἐκεῖ Δημ. Σχολεῖον).

1) Ἐπὶ τοῦ ἄνω τμήματος μαρμαρίνης στήλης μετ' ἀκρωτηρίου, ὑφ' οὗ τὸ γεῖσον σώζονται τῆς δευτέρας τὰ λείψανα· ὕψ. 30×.26×.04.

Κύβος μελανοφαίου τιτανολίθου, ἄνω καὶ ἀριστερὰ ἐλλιπής, ἐν τοῖς χριστιανικοῖς, ἢ ῥωμαϊκοῖς τὸ πολύ, ἐρειπίοις τοῦ ***Παλαιοαγιάννη***, ὑπὸ τὸν πολύφθορον διὰ καθιζήσεις καὶ ἀνθρωπίνας καταστροφὰς λόφον, τὸν φέροντα τοῦ

Εἰκ. 3. Ἀλῶν· ἐπιτύμβιον Λύκου.

α΄ Σθενέδαμος
β΄ Λάμπ(;)ρος Γλα[υκ . .

2) Ὁμοίαν στήλην μαρμαρίνην μετ' ἀετώματος ἐκ τῆς αὐτῆς θέσεως «Πουρνάρας»

ΞΕΝΟΚΛΗΤΟΣ Ξενόκλητος.

3) Ἀλλὰ πολὺ σπουδαιότερον εὕρημα ἡμῶν ὑπῆρξεν ἐπιγραφή, ἣν ὀλίγον ἐρευνήσαντες προχείρως τὸν ὑπὸ τὸ Παλαιόκαστρον ἐρειπιῶνα ***Ἁγιάννην***, ῥωμαϊκοῦ, φαίνεται, οἰκοδομήματος, πιθανῶς ναοῦ, εὕρομεν μεταξὺ τῶν λίθων αὐτοῦ. Παλαιοχωριοῦ τὰ ἐρείπια, ὑπὲρ παρακοιλάδα τοῦ Βοαγρίου (ὕψος· 65×.49×.46).

[Ἀδριανὸν σωτῆ-
ρα κα]ὶ κτίστην
τῆ]ς οἰκουμένης
ἡ τῶν Ναρυκίων
π]όλις ἐπιμεληθέντος
Αἰ]λίου Θ[ρ]έπτου καὶ ἀ-
ν]αλώσαντος ἐξ ὧν [προ-
ώφειλεν ἡ πόλις [χρη-
μάτων.

Συμπληροῦμεν· θαρρούντως ***Ἀδριανὸν*** ἐν ἀρχῇ κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς ἰδίᾳ VII 1841 καὶ 2497, ὧν ἐν μὲν τῇ πρώτῃ αὐτὸν τιμῶσιν οἱ Θεσπιεῖς ἀπαράλλακτα ***ὡς σωτῆρα καὶ κτίστην τῆς Οἰκουμένης,*** ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὸ «κοινὸν τῶν Φωκέων», εἰς ὃ πιθανώτατα ἐξακολουθεῖ νὰ τελῇ καὶ ἡ Λοκρίς, αὐτὸν ἀνιστᾷ ὡς ***σωτῆρα τῆς Οἰκουμένης,*** ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν ἐν στίχ. 5 φερώνυμόν του [Αἴ]λιον. Ὡς φαίνεται καὶ ὁ Νᾶρυξ θὰ ἐφείλκυσε τὴν γενναιοδωρίαν τοῦ πανευεργέτου, καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐνδόξων πόλεων, αὐτοκράτορος.

Διότι — καὶ ἐν τούτῳ κεῖται ἡ κυρία σπουδαιότης τοῦ λίθου — προφανῶς ἔχομεν τέλος ἐνταῦθα τὴν πολυζήτητον θέσιν τῆς παλαιφάτου πόλεως Νάρυκος, «ἐξ ἧς φασι τὸν Αἴαντα γεγενῆσθαι» Διόδ. ΙΔ΄ 82 πρβλ. Στράβ. σ. 425· καὶ ὁ μὲν Bursian τὴν ἐτοποθέτει τοὐλάχιστον ἐν τῇ ***Ἐπικνημιδίᾳ*** ἔτι (κατὰ τὰ ῥητὰ τοῦ Διοδ. ΙϚ΄ 38), εἰς τὴν Βουδονίτσαν, ἀλλ' ὁ Ross καὶ ὁ Wilhelm πρὸ 10 ἐτῶν ἀκόμη (Öst. Jh. 1911) αὐθαιρέτως εἰς τὴν Ἀταλάντην, προδήλως διὰ τὴν ***Ὀπουντίων*** ἡγεμονίαν τοῦ Αἴαντος παρ' Ὁμήρῳ (ὅστις ὅμως φυσικὰ δὲν διαστέλλει ἀκόμη Ἐπικνημιδίους), ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παρὰ Διοδ. ΙΔ΄ 82 γειτονίαν αὐτῆς δῆθεν πρὸς τὰς Ἀβάς, ἁπλῶς ***φαινομενικὴν*** οὖσαν· διότι πῶς βεβαιοῦται ὅτι ὁ Φάϋλλος ἐκπεσὼν τῆς Νάρυκος ἔμεινε ***πλησίον*** της; διατὶ τότε νὰ μὴ φθάσῃ καὶ μέχρι Ἀβῶν (ὑπὲρ τὰς 7 ὥρας ΜΑ), ἵνα π. χ. ἀνασυνταχθῇ καὶ ἐν τῷ φωκικῷ δὴ ἐκείνῳ ἱερῷ παραλάβῃ καὶ νεοσυλλέκτους δυνάμεις;

Ἀλλ' ἀξιόλογον καὶ ὅτι ἐπιζῇ ἔτι ἐπὶ Ἀδριανοῦ λοιπὸν ἡ γεραρὰ πόλις, ἣν καὶ ἐπὶ τοῦ Γ΄ π. Χ. αἰῶνος ὑπάρχουσαν καί πως ἀκμάζουσαν πάλιν ἐγνωρίσαμεν ἤδη ἐκ τῆς περιφήμου περὶ τῶν Λοκρίδων παρθένων, τῶν κατ' ἔτος εἰς Ἴλιον ἀφιερουμένων, ἐπιγραφῆς Öst. JH. 1911, 166 ἑ., ὥστε καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ Φαΰλλου τῷ 352 κατασκαφήν.

Οὕτω δὲ δυσπιστοτέρα μὲν καθίσταται ἡ ὑπὸ Bursian, ἄλλως ὀξεῖα πολλαχῶς, ταύτισις τῆς Νάρυκος πρὸς τὰς (μετ' ἀνάκτισιν π. χ. ὀνομασθείσας) ***Φαρύγας***· ἀλλὰ τὸ πρόβλημα θὰ λυθῇ πιθανώτατα καὶ διὰ μόνης τῆς ἀνασκαφῆς τῶν ἐρειπίων τούτων, ὧν ἐνώπιον καὶ ἡμεῖς ἐσκέφθημεν ἀμέσως τὸν ναὸν τῆς ***Φαρυγαίας*** Ἥρας (Στράβ. σελ. 426 τελ.), ὡς ἐνεθύμιζεν ἡμᾶς ἐπίσης τὴν κατὰ Στράβωνα ὁμηρικὴν ***προκάτοχον τῶν Φαρυγῶν Τάρφην*** τὸ σύνδενδρον καὶ εὔυδρον τῆς ὅλης ἐνταῦθα χώρας, ἐν παρακοιλάδι τοῦ Βοαγρίου, ὄχι πολὺ μακρὰν τοῦ Θρονίου, πρὸς ὃ συνάπτεταί πως καὶ διὰ τῶν Στράβ. σελ. 66· ἀλλὰ ἰδίᾳ ἐπιμόνως ἐπανήρχετο εἰς ταυτισμὸν τὸ στρατηγικὸν τῆς θέσεως καὶ ἐπίκαιρον (παρὰ τὴν ἐκ Θερμοπυλῶν πρὸς Ἐλάτειαν ἀρχαιόθεν καὶ διὰ Φοντάνας ἐν νεωτέροις χρόνοις ὁδόν), ὃ κοινὸν ἐν ὅλῃ τῇ παραδόσει καὶ περὶ Φαρυγῶν καὶ περὶ Νάρυκος ἀλλὰ καὶ τὸ ***φαραγγώδες*** τῶν πέριξ... Τοὐναντίον εἰς τὴν θέσιν τῆς Βουδονίτσας ἢ Μεντενίτσας (εἰς ἣν θέτει τὰς ***Φαρύγας*** ὁ Lolling, λησμονῶν ὅτι ἡ ***Τάρφη*** μακρὰν τῆς Σκαρφείας π. Στράβ. σελ. 66) θὰ ἦτο μᾶλλον τότε ἡ ὁμηρικὴ ***Αὔγεια,*** ἡ ἐπὶ Στράβωνος (σελ. 364) ἤδη ἠφανισμένη καὶ εὐλόγως λοιπὸν ἐν σελ. 426 συμπληρουμένη, ὅπου λέγεται ὅτι τὴν χώραν αὐτῆς νέμονται οἱ Σκαρφεῖς (οἱ ὑποκάτω ***ἀμέσως*** παρὰ τὸν σημερινὸν Μῶλον, ὡς γνωστόν, οἰκοῦντες) [1].

Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Παλαιαγιάννη θὰ κατέχωμεν ὡς βέβαιον ὅτι τὰ τοῦ ὑπερκειμένου λόφου, τῆς «Παλαιοκάστρας» τοῦ Ῥεγγινιοῦ, πενιχρὰ ἤδη διὰ τὴν καλλιεργίαν ἐρείπια — ἐπιπολῆς μόνον σχεδὸν χριστιανικὰ ἢ καὶ ῥωμαϊκά, περὶ τὴν ἀνατολικὴν κλιτὺν ὅμως καὶ τείχους ἑλληνικοῦ λείψανά τινα — δεικνύουσι τὴν θέσιν τοῦ Νάρυκος· εἰς δὲ τὰ νεκροταφεῖα τούτου ἀνήκουν οἱ κατὰ τὰς ἑκατέρωθεν κλιτῦς πολυάριθμοι, ἤδη ἀνεῳγμένοι, ἀρχαῖοι τάφοι (οἱ πλεῖστοι σπηλαιοειδεῖς, ἀλλὰ καὶ καλυβῖται πολλοὶ) καὶ αἱ ἀνωτέρω ἐπιγραφαί, ὡς καὶ ἡ ἐν IX[1], 311, ἴσως δὲ καὶ αἱ ἐν AJA 1915, 335 ἀριθ. 18 - 19 ἐξ ἑτέρου ἐρειπιῶνος (νῦν Μονῆς ὡσαύτως «Παλαιαγιάννη») ἀνατολικωτέρου.

ΕΚ ΤΗΣ ΦΩΚΙΔΟΣ

Κωρύκιον ἄντρον.

Τὴν γνωστὴν κατὰ τὸ στόμιον τοῦ ἄντρου ἐπὶ βράχου ἐπιγραφήν, ἀκατανόητον ὡς ἐκδίδοται ἐν AM 1878, 154, Bursian Jahrbb. 1883, 108 καὶ SGDI 1536[6], ἀνέγνωμεν ἰδόντες ἀπὸ τοῦ 1918 ἐν σαφεῖ ἐξαμέτρῳ

ΝΥΜΦΩΝ[illegible]
ΠΑΝΟΣΚΛΙ
ΟΥΣΑΑΜΑ
ΑΠΑΕΛΗΦ[illegible]

Νυμφῶν [καὶ] Πανὸς κλ[ύ]ουσα Ἀμα[ρά(ντα)] [ἐλήφθη

(ἐκ τῶν ἴχνων, ὡς καὶ ἐκ τοῦ μέτρου, δυνατὴ καὶ ἡ ἀνάγνωσις ***Ἀμιά(ντ)α:*** ἀμφοτέρων μέχρι τοῦδε γνωστὰ μόνα τἀρσενικά).

[1] Ἀλλ' ὅμως ἀπιστοῦμεν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς Αὐγείας ἐν τῷ εἰς Διόνυσον δελφικῷ παιᾶνι BCH 1895, 400 στίχ. 16, πιθανωτέραν νομίζοντες συμπλήρωσιν: ***[Εὔβο]ιάν*** τε καλλικαρπον.

Καὶ οὕτω σαφέστατον τὸ νόημα εἰς τὸν ἐνθυμούμενον καὶ μόνον τὸν ῥητῶς ***«νυμφόληπτον»*** ἑαυτὸν ἀναγράφοντα γνωστὸν διαμορφωτὴν τοῦ ἀναφλυστίου Πανίου IG I 423, ἂν μὴ καὶ πλείστας ἄλλας, ὁμοίας πως, ἀναγραφὰς θαυμασίων δυνάμεων ἢ «ἀρετῶν» θεῶν (ἃς βλ. ἐν BSA 1915, 180 ἑ.)· πασίγνωστα δὲ καὶ τὰ ***δαιμονόληπτος, θεό-(ἐρωτό—μητρό—μουσό —πανό)ληπτος,*** ἀλλὰ καὶ τὰ ***κατέχεσθαι*** (ὑπὸ τῶν Σφραγιτίδων Νυμφῶν τοῦ Κιθαιρῶνος π. χ. Πλουτ. Ἀριστ. ΙΑ΄. πρβλ. Ἁγιδ. Ζ΄), ***κάτοχος*** (Πλατ. Φαίδρῳ 224^{E} κλπ.) καὶ κατο(κω)χή(-ιμος) Πλάτ. Ἴων. 536^{B-C} κατὰ τύχην δὲ μόνον ἀπαντᾷ πως σπανίως τὸ ***λαμβάνειν*** αὐτό, π. χ. Ἡροδ. Δ΄ 79, 4 «βακχεύομεν καὶ ἡμέας ὁ θεὸς ***λαμβάνει***· νῦν οὗτος ὁ δαίμων καὶ τὸν ἡμέτερον βασιλέα ***λελάβηκε***.. καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ ***μαίνεται.***

Περὶ δὲ τοῦ πράγματος καὶ τῶν διὰ θείας χάριτος (καὶ οὐχὶ πάντοτε τιμωρίας) θεοφορήτων γινομένων — ἐνταῦθα πρωτοφανῶς ***δι' ἀκροάσεως*** τῶν ἐν ᾠδῇ ἐπιφανέντων δαιμόνων — ἰδὲ νῦν τὸ ἐν P.W. RE ἄρθ. Katochos τοῦ Ganschinietz, ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ Gruppe ἤδη Grie. Myth. 827 σημ. 3, 829 σημ. 2, 849 κ. ἀ. (παρ' ᾧ ἐν γένει περὶ ***Κωρυκίων*** σελ. 827). Περὶ δὲ αὐτοῦ τοῦ Κωρυκίου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ λατρείας Νυμφῶν καὶ Πανὸς ἰδὲ τὴν πληρεστέραν βιβλιογραφίαν παρὰ Hitzig - Blümmer ἐκδ. Παυσ. III σελ. 80ὁ ἑ.

Στεῖρις.

Κατὰ τὰς προπερυσινὰς συντηρητικὰς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐργασίας ὁ φίλος συνάδελφος τῶν βυζαντιακῶν ἀρχαιοτήτων κ. Γ. Σωτηρίου ἀπεκάλυψεν ἐπὶ τοῦ κίονος ἑνὸς τῶν διλόβων παραθύρων τοῦ γυναικωνίτου τῆς βορείου πλευρᾶς (κίονος μονολίθου, ἀρραβδώτου, ἄνω λήγοντος εἰς ἐξοχὴν κρικοειδῆ) ἐντὸς χαρακτῆς δέλτου ὑπὸ τὸ ὑποτραχήλιον ἀμέσως — καὶ ἐν μέρει ὑπ' αὐτὴν — τὴν ἐπιγραφὴν

ΤΙΜΟΚΡΑΤΗΣΚΑΙ
ΟΤΟΥΤΟΥΥΙΟΣ
ΕΟΡΤΑΣΙΟΣΕΥ
ΞΑΜΕΝΟΙΚΑΙΕΥ
5 ΧΑΡΙΣΤΟΥΝΤΕΣ
ΑΝΕΣΤΗΣΑΝ

Τιμοκράτης καὶ ὁ τούτου υἱὸς Ἑορτάσιος εὐξάμενοι καὶ εὐχαριστοῦντες ἀνέστησαν.

Ὁ αὐτὸς συνάδελφος μετεκόμισε καὶ εἰς τὴν συγκροτουμένην ὑπ' αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ ναοῦ χριστιανικὴν συλλογὴν ἐκ τοῦ κήπου τὸν λίθον τὸν φέροντα τὰς ἐπιγραφὰς IG IX^{1} 41 - 42 ἐπὶ τῆς κυρίας πλευρᾶς καὶ τὴν 43 ἐπὶ τῆς δεξιᾶς στενῆς, ἀποτελοῦσαν ἁπλῶς συνέχειαν καὶ τέλος τῆς 42 — ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λοιπὸν λίθου, εἰς ὃν θὰ παρέκειτο ἕτερος παράπλευρος κατὰ τὴν σῳζομένην ἀναθύρωσιν.

Ἀντίκυρα.

Ἀδυνατήσας τὰ τελευταῖα ἔτη νὰ μεταβῶ καὶ ἐξ αὐτοψίας δημοσιεύσω τὴν ἑπομένην ἀξιόλογον ἐπιγραφὴν παραθέτω ἐπὶ τοῦ παρόντος αὐτήν, ὡς μοι ἀπεστάλη «ἐκ τῆς οἰκίας Σ. Δημητρίου», μικροῖς γράμμασιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ μέτρα

Οἷς ἀρετῆς κατὰ πάντα μέλει, βίον οἵδε τάχιστα
θνήσκουσι στυγερῶν ἐγ ξυνοχαῖς πολέμων·
τῶν καὶ Ἀρίσταρχος πάτρης ὕπερ ἀσπίδ' ἀείρας
ὤλετο δυσμενέων φῦλον ἀμυνόμενος.

Ἄμβροσσος.

Μετακομίσαντες εἰς τὸ Μουσεῖον Χαιρωνείας πλὴν ἄλλων καὶ τὸ βάθρον τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν IX^{1} 10 παρετηρήσαμεν καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς ἑτέραν ἐπιγραφήν, δεινῶς ἐφθαρμένην, προδήλως ὅμως φέρουσαν τὸ τέλος προξενικοῦ ψηφίσματος καὶ ἕτερον πλῆρες.

ΔΑΜ////////AINHCIA APCAPICTOM
2 ΒΡΥCCIOI
ΑΓΑΘΑΙΤΥΧΑΙΑΡΧΟΝΤΟC . . . . ΥCCΩΙΔ
ΩΝ////MOY////AMA ΚΛΗCΙ
CΓ////ΛΙΟCΔ////ΚΕΛ ΩΝΑΜΒΡ////ΝΑ
ΘΒΟΥΛΩΙΑΡΙCΤΩΝΟC////ΑΡΑ////Τ////////////////ΙΚ\
5 ΝΟΙCΠΡΟΞΕΝΙΑΝ////ΡΟΕΔΡΙΑΝΙCΟΠ////////ΤΕΘ
ΚΑΙΓΑCΕΝΚΤΗCΙΝΚΑΙΟΙΚΙΑCΚΑΙ////////////ΛΛ////
ΑΚΑΙΤΟΙCΑΛΛΟΙCΠΡΟΞΕΝΟΙC////////ΕΡΓΕ////ΑΙC
ΠΟΛΙΟCΤΩΝΑΜΒΡΥCCΙΩΝΥΠΑΡΧΕΙΕΓ////ΥC////
ΠΡΟΞΕΝΙΑC////////ΗCΙΑCΔΑΜΟΚΛ////ΟΥ////
10 ΝΙ////ΙΑΑΜΒ////////ΙΟΙ

[Ἔγγυοι τᾶς προξενίας . .]
Δαμ[οκλῆς] Αἰνησία . . . . . Ἀ[ρι]στομ[ένους; Ἀμ]
2 βρύσσιοι.
Ἀγαθαῖ τύχαι· ἄρχοντος [ἐν Ἀμβρ]ύσσαι Δι [Κλεων[ύ]μου Δαμα[σίππου; ἐν ἐννόμωι ἐκ]κλησί[αι τᾶς πόλιος Δε . κελ . . . τ]ῶν Ἀμβρ[υσσί]ων Ἀ[ριστ
βούλωι Ἀρίστωνος . . . . . [καὶ ἐκγό]
5 νοις προξενίαν [π]ροεδρίαν ἰσοπ[ολι]τε[ίαν]
καὶ γᾶς ἔνκτησιν καὶ οἰκίας καὶ [πάντα τἄ]λλ[α, ὅ-
σ]α καὶ τοῖς ἄλλοις προξένοις [καὶ εὐ]εργέ[τ]αις [τᾶς] πόλιος τῶν Ἀμβρυσσίων ὑπάρχει. Ἔγ[γ]υο[ι τᾶς προξενίας [Αἰν]ησίας Δαμοκλ[έ]ου[ς . . . . .
10 Νικία Ἀμβρύσσιοι.

Ὁ ἐγγυητὴς τῆς πρώτης προξενίας Δαμοκλῆς ὁ Αἰνησίου (πρὸς ὃν ἐναλλάσσεται πατὴρ ἢ υἱὸς ἐν τῇ δευτέρᾳ, στίχ. 9 Αἰνησίας ὁ Δαμοκλέους) εἶναι ἅμα καὶ τῆς IX^{1} 10 «ἔγγυος», ἀπαντᾷ δὲ καὶ ἐν δελφικαῖς ἐπιγραφαῖς FD III^{2} 360 ἑ (Index τοῦ Colin).

Ἀνεκδότους δὲ εἴδομεν ἔτι ἐν Διστόμῳ 1) ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Παναγίας ἐντετειχισμένην στήλην .35×.40×.10 μ. ***ἐπὶ [Νι]καρέται*** 2) ἐν οἰκίᾳ Νικ. Μπάρλου Ῥάλλη ὁμοίαν, ἄνω ἐλλιπῆ «ἐπὶ Ξενόπαιδι» (ὕψος 1 μ. ×.40×.13).

Πανοπεύς.

Ἐν στομίῳ φρέατος κατὰ τὴν δυτ. εἴσοδον τοῦ σημερινοῦ Ἁγ. Βλασίου κῦβος τιτανολίθου (92×50×35) φέρει τὴν ἐπιγρ. ΕΠΙΕΠΑΡΜΑ/// (γραμμ. Δ΄ αἰῶνος), ἤτοι ***ἐπὶ Ἐπαρμᾷ***, δηλ. ***Ἐπαρμόστῳ*** (ὄνομα ἰδίᾳ Ὀπουντίων· πλὴν τοῦ ἐνδόξου ὀλυμπιονίκου Πινδ. Θ΄ πρβλ. καὶ τοὺς IG VII 393 καὶ BCH 1902, 8 στίχ. 62 καὶ 67· ἀλλὰ καὶ Στειρίου IX¹ 40 κ. ἄ.).

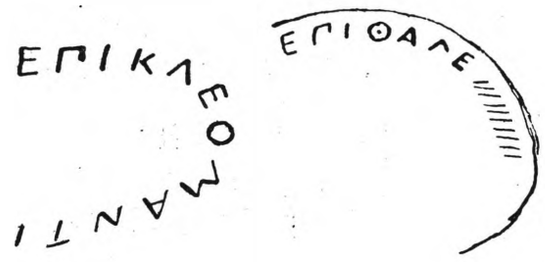
Δαύλεια.

Παραλαβόντες παρὰ Βασ. Κακογιάννη μετεκομίσαμεν εἰς τὸ Μουσεῖον Χαιρωνείας (ἀρ. λιθ. 218) τὴν ὑπὸ Κοντολέοντος τὸ πρῶτον ἐν REt. A. 1906, 284 ἐκδεδομένην ἐπιγραφήν.

Κατὰ τὴν θέσιν ***Σαλαβέρο*** σκάπτων ὁ Γ. Ἀγγελόπουλλος ἀνεῦρε τάφον χριστιανικὸν ὑπόγειον καμαρωτὸν μετὰ δύο θηκῶν ἀνδρομήκων πλινθοκτίστων κατὰ τὰ πλευρά, σῴζοντα πλὴν 4 ἐν ὅλῳ σκελετῶν δέκα περίπου πήλινα λυχνάρια μὲ συνήθη ἔκτυπον κόσμον, σταυρούς, περιφύλλωμα κισσοῦ ἢ κληματίδας καί τινας σπείρας ἁπλᾶς (νῦν ἀρ. 497 Μουσείου Χαιρωνείας).

Ἐλάτεια.

Εἰς πατητήριον νεόκτιστον τοῦ χωρίου Σουλέμπεϊ ὅπου (καὶ ἐξ ἄλλων λειψάνων ὑπῆρξε κώμη τῆς Ἐλατείας) ἔχει ἐντειχείσει ὁ Γ. Λύρας τριγω-

Εἰκ. 4. *Εἰκ. 5.*

νικὴν ἀργοῦ τιτανολίθου μελανωποῦ πλάκα (ὕψος .60×.55×.15) φέρουσαν τὴν ἐπιγραφὴν εἰκ. 4 καὶ ἑτέραν ὁμοιόσχημον (.44×.59×.12) σῴζουσαν τὰ ἐν εἰκ. 5 γράμματα.

Τιθόρα.

Ἐπὶ στηλίδος μετ' ἀνθεμωτοῦ ἀκρωτηρίου, ἀποκεκρουσμένης τὰ κάτω (περίπου 0,35×0,25), ἐντετειχισμένης εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ὑψηλὰ ὑπὲρ τὴν Βελίτσαν καὶ τὸν Καχάλην ἀρχαιοφανοῦς ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἀναγινώσκομεν ἐπιγραφὴν

ΑΓΗΣΙΑΣ Ἀγησίας
ΕΥ///////////Σ Εὐ[βοεὺ]ς

Ὑάμπολις.

Δημοσιεύομεν ἐνταῦθα τὴν ἐν ΑΔ 1916, 363 ἤδη μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν τῆς Ὑαμπόλεως· εἶναι γεγραμμένη ἐπὶ τεμαχίου πώρου, πανταχόθεν ἐλλιποῦς (.16×.34), ἐντετειχισμένου εἰς τὴν πρόσοψιν νεοκτίστου ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγ. Δημητρίου ἐπὶ τοῦ λόφου Βάλτετσι, βορείως τῆς Ὑαμπόλεως

ↃΥΜΕΤΕΛΛΟΝ
ΑΤΟΝΡΩΜΑΙΩΝ
ΕΡΓΕΣΙΑΣ•
ΑΝΘΕΟΙΣ
5 ΛΕΙΡΟΣΑΘΗΝΑΙΟΥΕ

[Ὑαμπόλιοι; Φωκεῖς; Κ. Καικέλιον Κοϊντ]ου Μέτελλον [στρατηγὸν ἀνθ]ύ]πατον Ῥωμαίων [εὐνοίας ἕνεκα καὶ εὐ]εργεσίας [τῆς εἰς ἑαυτοὺς ἀνέθη]κ]αν θεοῖς.
5 ***Εὐβουλίδης Εὔ]χειρος Ἀθηναίου ἐ[ποίησεν***

Ἡ συμπλήρωσις κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς IG VII 3490 (Μεγάρων) καὶ AM 1898, 165 = R. Phil. 1899, 263 (Ἐλευσῖνος)· διότι αὐτόδηλον ὅτι ὁ δι' ἀνδριάντος τιμώμενος εἶναι ὁ Μακεδονικὸς Μέτελλος, ὁ ὡς στρατηγὸς ἀνθύπατος (= praetor proconsule. Ἰδὲ νῦν Hermes 1914, 581) τῆς Μακεδονίας καταφθάσας μετὰ τὴν νίκην τῆς Σκαρφείας καὶ περὶ Χαιρώνειαν (Παυσ. Ζ΄ 15, 5) ἀλλ' ἴσως καὶ ἐν Φωκίδι (Πολυβ. Μ΄ 3) συντρίψας καὶ τὰ λείψανα τοῦ ἀχαϊκοῦ στρατοῦ, πρὸς ὃν οἱ Φωκεῖς καὶ προσδοκώμενον ἔτι εἰς Ἐλάτειαν ἔδειξαν εὐλάβειαν περιδεῆ, πιθανῶς δὲ καὶ οἱ Ὑαμπόλιοι ἐν συνεχείᾳ, ἐὰν μάλιστα ἴσως ἐβελτίωσέ πως τὴν μετὰ Φλαμινῖνον (Liv. 32, 18, 6) ὄχι ζηλευτὴν βεβαίως θέσιν αὐτῶν.

Οὕτω δὲ τασσομένης τῆς ἐπιγραφῆς ἀμέσως μετὰ τὸ 147 προσκτώμεθα καὶ νέαν βάσιν χρονολογήσεως τοῦ τεχνίτου Εὐβουλίδου τοῦ Β΄ πρὸς ταῖς ἐπιγραφαῖς Löwy: Inschr. Gr. Bildhauer 228 - 9 καὶ 542 - 3 B 28, κυροῦσαν τοῦ C. Robert τὸ παρὰ P.W. RE.V 871 ἑ. συμπέ-

ρασμα (μέσα Β΄ αἰῶνος). Ὁ τεχνίτης εἶχεν ἐργασθῆ καὶ ἄλλο ἔργον ἐν Ὑαμπόλει κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν JHS 1896, 307.

Θεοὺς στίχ. 4 νοητέον φυσικὰ τοὺς κυρίως πολισύχους Ἀπόλλωνα καὶ Ἄρτεμιν.

ΕΚ ΤΗΣ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ

Στυλὶς = Φάλαρα.

Παλαιόπυργος = Ραβέννικα.

Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων πρὸς οἰκοδομίαν ὑπὸ Στ. Χαραμποπούλλου ὄχι μακρὰν τῆς παραλίας εὑρέθησαν τὸ ἔαρ τοῦ 1919 ἐν ***Στυλίδι*** καὶ ἐφθάρησαν τὸ πλεῖστον, πρὶν ἡμεῖς φθάσωμεν, τοῖχοι ἀσβεστόκτιστοι ῥωμαϊκῶν τὸ πολὺ χρόνων καὶ δὴ πιθανῶς λουτρῶν· ἐκ τούτων ἐξήχθη καὶ τετράγωνον ἐνεπίγραφον βάθρον (ἄλλοθεν μετ' ἄλλου ὑλικοῦ ἡρπασμένον), κυανωποῦ τιτανολίθου, σῳζον ἐν ταῖς 2 πλαγίαις πλευραῖς ἴχνη ἀγκώνος, κάτωθεν δὲ κοιλασμένον πρὸς ἐφαρμογήν· ὕψος 0,28×.54×.52.

ΓΑΥΣΑΝΙΑΣΑΣΚΛΑΠΙΩΙ
ΑΝΕΘΗΚΕΛΙΟΥΡΓΟΣ

Βεβαίως εἰς ἀκριβῆ τοποθέτησιν τοῦ Ἀσκληπιείου τούτου, πιθανῶς ἑνὸς τῶν ἀρχαιοτέρων τοῦ Τρικκαίου ἀφιδρυμάτων, οὐδὲν ὠφελούμεθα· μόνον καὶ ἐκ τούτου καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν ἀρχαίων ἐνταῦθα παραδιδομένων ἢ καὶ νῦν εὑρισκομένων ἐν ἐκσκαφαῖς (π. χ. καὶ ἀναγλύφου βοὸς ἐν οἰκίᾳ Ζαχ. Μουράτη) καὶ τέλος τῶν λαμπρῶν τειχῶν ὁσημέραι ἀπιθανωτέραν νομίζομεν τὴν ἄλλως πρὸς τὰς παρὰ Στράβ. (Θ΄ σελ. 435) ἀποστάσεις ἀπὸ Λαμίας (50 σταδίων) καὶ Ἐχίνου ἑτέρωθεν (100 σταδ.) εὐαρμοστοτέραν μετάθεσιν τῶν Φαλάρων ἐντεῦθεν εἰς τὸν Παλαιόπυργον τοῦ Αὐλακιοῦ (ὄντως ἀπέχοντα 2 ὥρας τῆς Λαμίας, ἐνῷ ἡ Στυλὶς ὑπὲρ τὰς 3)· ὄχι μόνον ἄλλην ἀξιόλογον πόλιν μεταξὺ Ἐχίνου καὶ Λαμίας (εἰς ἣν θ'ἀπεδίδοντο τὰ τείχη ἐκεῖνα) ἀγνοεῖ ἡ παράδοσις, ἀλλὰ καὶ ***μεσαιωνικὰ*** μόνον βλέπομεν λείψανα περὶ τὸν Παλαιόπυργον πλὴν τοῦ ΝΔάτου (ἀπροσίτου διὰ τὸν πλατὺν αὐλακα) οἰκοδομήματος τοῦ παραθαλασσίου (καὶ ῥητῶς περιβρεχομένου πρό τινος χρόνου ἔτι ὑπὸ τῆς θαλάσσης) κυρίως ***πύργου*** ἐκείνου, ἐκτισμένου ὄντως δι' ἀρχαίων ἡρπασμένων λίθων. Ἐνταῦθα μᾶλλον ἁρμόζει, νομίζομεν, νὰ τοποθετηθῇ ἡ ἐκ τῆς Φραγκοκρατίας (ἰδίᾳ τοῦ συνεδρίου τοῦ 1209) γνωστὴ ὡς ἐγγὺς τῆς Λαμίας, ἀλλ' ἔκτοτε ἄφαντος ***Ραβέννικα*** [1].

Ἀλλ' ἐν ***Στυλίδι,*** καὶ δὴ κατὰ τὰ ὑψηλότερα τοῦ συνοικισμοῦ, εὕρισκε συγχρόνως σχεδὸν καὶ ὁ Ἀθ. Λασκόπουλλος καλλιεργῶν τὸν ἀγρόν του στήλην μαρμαρίνην μετ' ἀετωματίου, φέρουσαν ἀνάγλυφον ἐν πλαισίῳ ἄνω τοξωτῷ μορφὴν γυναικείαν ἱσταμένην ἐν τυπικῇ μεταγενεστέρᾳ ἀμφιέσει, μᾶλλον βαρβαρότεχνον, καὶ ὑπ' αὐτὴν ἐπιγραφὴν

ЄΠΑΦΡΩΟΝΗCΙΦΟΡΟΥ
ΧΑΙΡЄ (κάτω ἔμβολον)

Ἐπαφρὼ Ὀνησιφόρου χαῖρε

ὕψος .71×.63×.11.

Λαμία.

Ἐνῷ καὶ τοῦ κάτω τείχους τῆς πόλεως τἀραιὰ (πώρινα) λείψανα φθειρόμενα κινδυνεύουσι νἀφανισθῶσιν, ὁμοίως δὲ καί τινες τῶν ἐν IG IX ὑπαρχουσῶν ἐπιγραφῶν μάτην ἀναζητοῦνται σήμερον, νέαν μίαν μόνην εἴδομεν τὰ τελευταῖα ἔτη παρὰ τῷ Παναγ. Καραμουσκέτῃ, ἐν συνοικίᾳ Κακοσοῦλι ὑπὸ τοὺς ΝΔ πρόποδας τοῦ λόφου τῆς Ἀκρολαμίας· εἶναι τὸ ἄνω στήλης μαρμαρίνης μετ' ἀετώματος ἀποκεκρουμένου ὕψ. 46×.47×.07, ἔχον τὰ

ΣΤΡΑΤΟΝΝΩ *Στρατοννὼ*
ΣΩΤΙΩΝΟΣ *Σωτίωνος*

(τὸ ὄν. προφανῶς συντετμ. ἐκ τοῦ ***Στρατονίκη***)

καὶ ὑπ' αὐτὰ δύο ῥόδακας ὑποτυπώδεις. Προέρχεται ῥητῶς ἐξ ἑνὸς τῶν ἐν σειρᾷ κατὰ τὴν κλιτὺν ἐκείνην εὑρισκομένων λαξευτῶν ***βραχοτάφων,*** μετὰ βραχέος συνήθως δρόμου καὶ θύρας κεκλεισμένης δι' ὀρθογωνίου πλακός, κατὰ τὰ πενιχρὰ ἀγγείδια δυναμένου νἀναχθῇ εἰς τὸν Γ΄- Β΄ αἰῶνα π. Χ. Εἶναι θάλαμος τετράγωνος μικρὸς πλάτους 2,5 μ. περίπου (καὶ ὕψους ἴσου που) μὲ τρεῖς θήκας ἀβαθεῖς μὲ «πεζούλλια».

ΛΟΚΡΙΣ ΕΣΠΕΡΙΑ

(καὶ Αἰτωλία Ἐπίκτητος).

Συνοψίζομέν τινα πορίσματα κυρίως τῆς ἐν θέρει τοῦ 1917 κατ' ἐντολὴν τοῦ Σ. Ὑπουργείου περιοδείας ἡμῶν ἀνὰ τὴν ἀπὸ Ὄθωνος ἕξακο-

[1] Ἢ μὴ παραμένει τὸ πρωτότυπον (ἐκφραγκισμένον ποτὲ εἰς ***Ραβέ.ν***) ἢ ἐξηλληνισμένον ὄνομα εἰς τὸ πλησίον ἐκ τοῦ ἀποξηραντικοῦ ὀχετοῦ ***Αὐλάκι*** (ἤδη τὸν 15ον αἰῶνα παραδιδόμενον; Ἰδὲ Μίλλερ-Λάμπρου Ἱστ. Φραγκοκρατίας Β΄ 90).

λουθοῦσαν νὰ ὀνομάζηται διαστρόφως ἐπαρχίαν Δωρίδα (ἐκ τῶν «Αἰμοδωριέων» δῆθεν λανθανόντων εἰς τὸ ***Δοιδορίκι***), τὴν συγκειμένην, ὡς γνωστόν, ἐκ τοῦ ὅλου σχεδὸν τῆς ἐσπερίας Λοκρίδος καὶ τοῦ πλείστου τῆς ἐπικτήτου Αἰτωλίας· διότι ἔκτοτε ἅπαξ μόνον καὶ εἰς μόνην τὴν Ἐρατεινὴν ἐπανήλθομεν ἐπὶ βραχὺ (τὸν χειμῶνα τοῦ 1919· — ἰδὲ κατωτ.). Ἀλλὰ καὶ ἡ περιοδεία ἐκείνη ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς μᾶλλον ἀναγνώρισις ἁπλῆ ἐσπευσμένη καὶ μόνον παρασκευαστικὴ ἀνετωτέρας ἐρεύνης, καθ' ἣν ἐπεφυλασσόμεθα καὶ σχέδια καὶ φωτογραφικὰς εἰκόνας, ἰδίᾳ τῶν τειχῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνασκαφήν τινων τῶν ἀξιολογωτέρων τόπων νὰ ἐπεχειροῦμεν, ἃ πάντα ἔκτοτε ἔμειναν ἐν ἐλπίσι μόνον· οὐδὲ ἠδυνήθημεν νὰ διαπορευθῶμεν τὸ δυτικώτερον τμῆμα τῆς χώρας τὸ ὑπὲρ Εὐπάλιον καὶ Οἰνεῶνα μέχρι τῶν Ἀποδωτῶν (ὅπερ ὅμως ἔχει περιέλθει καὶ ἐρευνήσει ὁ κ. Γ. Σωτηριάδης BCH 1907, 270 ἑ.).

Εὐνοήτως τὰ πρῶτα καὶ κύρια τῶν ἀρχαίων λειψάνων ἔμελλον νὰ εἶναι τὰ ***τείχη***· καὶ δὴ ὄχι μόνον πρωτόγονά τινα ***τείχη καταφυγῆς*** καὶ ***φρουρᾶς*** ἀνὰ πᾶς καιρίας ῥάχεις καὶ διόδους τῆς ἐν γένει ἀποκρότου, ἐξόχως δὴ ὀρεινῆς, χώρας, ἀλλὰ καὶ ***πόλεων περιεκτικὰ*** ἀσφαλῶς ὑπὲρ τὰς μικρὰς ἀλλ' εὐφορωτέρας πως κοιλάδας καὶ ὅρμους. Καὶ ***ἀτειχίστων κωμῶν*** ὅμως, καθ' ἃς ᾤκουν π. Θουκ. Γ΄ 94 οἱ Αἰτωλοί, ἀλλ' ἃς καὶ περὶ τῶν Λοκρῶν θὰ προσεδόκα πᾶς τις ἐνθυμούμενος τὴν διαβόητον αὐτῶν ἀρχέγονον στασιμότητα (καὶ τὴν τραχύτητα ἤδη τῆς γῆς αὐτήν), εὑρίσκομεν πλεῖστα ἴχνη καὶ ἄλλα βεβαίως θὰ εὑρῃ ἀκριβεστέρα ἔρευνα.

1) Τοὺς ***περιβόλους πόλεων*** (καί τινα τείχη καταφυγῆς ἐπιμελέστερα καὶ πύργους μονήρεις) χαρακτηρίζει κοινὴ ***τοιχοδομία, ψευδισόδομος (προϊσόδομος)*** τἀρχαιότερα, ***ἰσοδομικὴ*** τὰ νεώτερα (πλὴν τμημάτων ***πολυγωνικῶν*** ἔτι ἀρχαιοτέρων, σῳζομένων π. χ. εἰς τὰ τείχη Ἀμφίσσης καὶ Καλλίου = Βελουχόβου καὶ ἤδη γνωστῶν)· ἀλλὰ καὶ τὰ προϊσοδομικὰ (ἐξ ὄχι ἀκριβῶς ὀρθογωνίων, ἀλλά ποτε καὶ τραπεζοειδῶν, παραλληλεπιπέδων ὅμως πάντοτε τὰς ἄνω καὶ κάτω ἐπιφανείας λίθων, ***ἐπεμβαινόντων*** συχνὰ καὶ ἐπὶ ***κοίτας*** ἀπειργασμένας ἐπὶ τῶν παραπλεύρων) καὶ τὰ τελείως ἰσοδομικὰ κοινὸν ἔχουσι γνώρισμα κατὰ τὰς γωνιαίας ἀκμὰς τὴν γνωστὴν ἄνωθεν ἕως κάτω ***ἐντομήν***, ἣν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν κατ' ἐξοχὴν ***αἰτωλικήν***· ἀλλὰ καὶ πάντα ἢ τοὐλάχιστον τὰ τελείως ἰσοδομικὰ δύνανται διὰ τὸ ὁμοιόμορφον ἀκριβῶς νἀναχθῶσιν εἰς τοὺς χρόνους τῆς ***αἰτωλοκρατίας***, τὸν Γ΄ δηλ. κυρίως αἰῶνα, ἀφοῦ παρόμοια καὶ τὰ τῆς κυρίως Αἰτωλίας (Ῥωμαῖος ἐν ΑΔ 1916, 50 καὶ 1918, 107), ἂν καὶ γενικώτερον «ἑλληνιστικὰ» φαίνονται. Τοῦ ἰσοδόμου τούτου καὶ κατὰ τόπους ψευδισοδόμου τύπου τείχη εἶναι ἐν τῇ Λοκρίδι κατὰ σειρὰν ἐξ Ἀντικύρας, ἐκτὸς τοῦ τῆς Ἀμφίσσης, τὰ παλαιόκαστρα Σιγδίτσης, Ἁγ. Θυμιᾶς (Μυονίας), Κο(κ)λοπετεινίτσας, Βουνηχώρας, Πεντεορίων, Γαλαξειδίου (Οἰανθείας), Βίδαθης, ὑπὲρ ὅρμον Βάθης (Τολοφῶνος) ὑπὲρ τὸν αἰγιαλὸν τῆς Βιτρινίτσας, Μαλανδρίνου (Φυσκέων). Ἀντικύρας (ὑπὲρ νησίδα Τριζόνια), ὅρμου Ντοβιᾶς τοῦ ἀμέσως ἀνατολικωτέρου· τῶν δὲ Αἰτωλῶν Καλλιέων πλὴν τοῦ Καλλίου (Βελουχόβου) καὶ τὰ τοῦ Γλᾶ τῆς Συκεᾶς ἢ Κάστρο τοῦ Κονιάκου, τὸ ὑπὲρ τὸν Λευκαδίτην εἰς κλιτὺν ἀριστερὰ τοῦ ἄνω Μόρνου, πιθανῶς δὲ καὶ τὸ μικρὸν τοῦ Λουτσόβου παρὰ τὸν Κόκκινον καὶ τὸ τῆς ***Καστριωτίσσης***, ἂν καὶ τοῦτο πιθανῶς οἰταῖον πλέον ὡς καὶ τὸ ἀπέναντι τῆς Στρώμης ὑπὲρ τὴν Ἁγ. Σωτῆραν.

2) Πρωτόγονα δὲ τείχη καὶ μᾶλλον ἁπλαῖ «μάνδραι», ὡς τα λέγει ἐνίοτε ὁ λαός, ἢ περίβολοι ὀχυροί, εἶναι τὰ τῆς κορυφῆς τῆς Τσιτομῆς, τῆς Μπούχουρης, τοῦ Μαθιοῦ ἀμέσως βορ. τῆς Βιτρινίτσας καὶ τῆς Πλέσσας ἔτι βορειότερον 1 ὥραν.

3) Ἀτείχιστοι δὲ κῶμαι ***φαίνονται*** (τοὐλάχιστον εἰς οἰκιῶν θεμέλια καὶ ὄστρακα ἀγγείων) πλὴν τοῦ Χαλείου καὶ ὑπὲρ τὸ Παλαιοκάτουνον, ὑπὸ τοὺς Πενταγιούς, ὑπὸ τὴν Κωσιάριτσαν καὶ τὴν Βοστινίτσαν (ἀμφότερα ὑπὸ ναΐσκους Ἁγ. Μηνᾶ), παρὰ τὴν Γρανίτσαν καὶ ὑπὸ τὸν Λευκαδίτην. Ὑποτάσσομεν ἐκτενέστερά τινα περὶ τῶν ἀξιολογωτέρων τόπων.

Χάλειον (ἤδη μυκηναϊκόν).

Κατὰ τὴν νοτίαν κλιτὺν τοῦ τελευταίου τῶν πρὸς τὸν Κρισαῖον κόλπον λόφων, οὓς περικάμπτει ἡ ἐξ Ἀμφίσσης πρὸς Ἰτέαν δημοσία ὁδός, χαράσσοντες οἱ Γάλλοι τὸ φθινόπωρον τοῦ 1917 στρατιωτικὴν ὁδὸν πρὸς τὸ ἐκεῖ ἐπάνω στρατόπεδον αὐτῶν ἔκοψαν πλήν τινων ὑστέρων τάφων κεραμοσκεπῶν (εἰς εἶναι ἔτι νῦν ὁρατὸς κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνόδου ἀπέναντι τοῦ νεκροταφείου τῆς Ἰτέας), οὐδὲν πλὴν ὀστῶν περιεχόντων, καὶ ἕνα τοὐλάχιστον ***σπηλαιώδη*** (ἢ θαλαμοειδῆ ἐφθαρμένον) κατὰ τὸ μέσον τῆς πλαγιᾶς, ***ὑστερομυκηναϊκόν***· διότι πέντε ***ψευδαμφορίσκοι*** μετὰ τοῦ συνήθους φυτικοῦ γραπτοῦ κόσμου προσήχθησαν ὑπὸ Ἕλληνος ἐργαζομένου ἐκεῖ, τοῦ Παν. Τριάντου, εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν Δελφῶν, ἔνθα καὶ ἀπόκεινται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἄλλων σπηλαίων λείψανα πέριξ φαίνονται καὶ ὄστρακα ἀγγείων (ἄλλως ἄχρονα) εἶναι

ἐφ' ὅλου τοῦ λόφου κατεσπαρμένα, πρόδηλον ὅτι ὁ λόφος ἐχρησίμευεν ἀπὸ μυκηναϊκῶν ἤδη χρόνων ὡς νεκροταφεῖον συνοικισμοῦ ἐγγὺς (ἀλλ' ὄχι ἐπὶ τοῦ λόφου) κειμένου, καὶ δὴ τοῦ ἀσφαλῶς (ἤδη ἀπὸ Leake N. Gr. II 594) κατὰ τὴν ὀλίγον δυτικωτέραν «***Ἀγκάλην***» ἢ «***Παλαιὰν Σκάλαν***» τοποθετουμένου ***Χαλείου*** [1].

Μυονία = Ἁγιὰ Θυμιά.

Κυρίως θέλομεν νὰ ὑποδείξωμεν μαρτυρίαν λύουσαν, νομίζομεν, ὁριστικῶς τὸ πρόβλημα τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Μυονίας, παρορωμένην δὲ παραδόξως μέχρι σήμερον εἶναι τὸ χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου (Σάθα) σελ. 215: «Εἰς ἔτος αφπ΄ (1580) σεισμὸς μεγάλος καὶ τρομερὸς ἐγκρέμισε πολλὰ σπίτια στὸ Γαλαξεῖδι, Σάλονα, Λοιδορίκι καὶ Ἔπαχτο . Ἐτότε γοῦν σύρριζα ἐχάλασε ἕνα χωριό, ποῦ τὸ ἐλέγασι ***Μυνιὰ*** καὶ οἱ ἐγκάτοικοι, ποῦ ἐγλύσασι, ἐπήρασι τὰ βουνὰ κλαίοντας· καὶ ἐκεῖ ἐφανερώθηκε ὁ Ἅγ. Εὐθύμιος καί τους ἐπαρηγόρησε καί τους εἶπε νὰ πηγαίνουσι πίσω στὸ χωριὸ καὶ νὰ καθήσουνε καὶ νὰ μὴ φοβοῦνται τίποτες καὶ αὐτός τους διαυθεντεύει. Καὶ ἀκούοντας ἐκεῖνα τὰ λόγια ἐγυρίσασι καὶ ἐξανακτίσασι πίσω τὰ πεσμένα σπίτια καὶ τὸ χωρίον ὠνομάσασι Ἁγίαν Εὐθυμίαν πρὸς δόξαν τοῦ Ἁγίου».

Ἀφοῦ λοιπὸν τὸ ὄνομα ***Μυνιὰ*** ἐπέζη ἀκόμη τὸν ΙϚ΄ αἰῶνα (ἔστω καὶ ἐν μόνοις τοῖς λογίοις τυχὸν κατασκευασταῖς τοῦ θρύλου τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου) ἐν θέσει σῳζούσῃ μὲν τείχη ἀρχαῖα λαμπρά [2], ἄριστα δὲ ἁρμοζούσῃ πρὸς τὰ παρὰ Θουκ. Γ΄ 101, καθ' ἃ οἱ Μυονεῖς πρῶτοι μετὰ τοὺς Ἀμφισσεῖς καὶ σπουδαιότατοι διὰ τὸ ὅτι «***ταύτῃ δυσεσβολώτατος ἡ Λοκρίς***» ἐπιτρέπουσιν εἰς τὸν Εὐρύλοχον νὰ διέλθῃ, βαίνων ἐκ Δελφῶν εἰς Ναύπακτον, ἀναμφιβόλως δ' ***ἐντεῦθεν*** διήρχετο ἀνέκαθεν ἡ ἐξ Ἀμφίσσης (30 σταδ. ὡς Παυσ. Ι΄ 38, 8 [1], ὄντως ἧττον τῆς 1 1/2 ὥρας) πρὸς Ναύπακτον ὁδός, ἐπανερχόμεθα ὁριστικῶς εἰς τὴν ἤδη (Leake κ. ἀ) γνώμην ὅτι τὰ ἐρείπια τῆς Ἁγ. Θυμιᾶς εἶναι τῆς Μυονίας, ἀφοῦ μάλιστα οὔτε τῆς Φύσκου εἶναι (ὡς ἤθελεν ὁ Lolling, ἀλλὰ μετεπείσθη διὰ τῶν ἔπειτα ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθεισῶν ἐπιγραφῶν, νῦν IG IX[1] 348 ἑ.), εἰς ἃς πρόσθες καὶ τὰς ὑπὸ Em. Cahen BCH 1898, 354 ἑ.), οὔτε τῆς ***Φαίστου***, ὡς ἐπιθανολογεῖ ὁ Bursian (πρβλ. κατωτέρω) μεταθέτων τὴν Μυονίαν ὑπὸ τὴν Σιγδίτσαν.

Τρίτεια (;) — Βλυσείδια ὑπὸ Σιγδίτσαν.

Εἶναι γνωστὰ ἤδη τὰ παρὰ τὸν ΝΑ μυχὸν τῆς πενιχρᾶς ὑπὸ τὴν Σιγδίτσαν κοιλάδος, 1 1/2 ὥραν περίπου βορ. τῆς Ἀμφίσσης, ἐρείπια μικροῦ ἀρχαίου περιβόλου ***τείχους*** ψευδισοδόμου, διαστάσεων 100×50 μ. περίπου, ὀρθογωνίου σχεδόν, σῴζοντος καὶ ὀλίγους πύργους καὶ πύλης ἴχνη (ἀπὸ Β) «***Παλαιόκαστρον***» τῆς Σιγδίτσας· κατὰ δὲ τὴν βραχώδη κλιτὺν ὑψηλότερον (ἀνατ.) ὑψοῦται δεσπόζων τῆς κοίτης, ἣν ἔχει ῥήξει ὁ ἐκ τῆς φοβερᾶς (τῷ Γκιώνας) φάραγγος Ῥεκᾶς καταβαίνων εἰς ἧττον δεινὴν ἀλλὰ πάντοτε «***Κακὴν Σκάλαν***» ἐπονομαζομένην «Γατσοπνίχτης» (δῆθεν ***Ὑλαίθος*** τοῦ Διονυσ. Καλλιφ. ἐν Geogr. Min. Gr. I 238) καὶ καθ' ἣν σήμερον ἐλίσσεται ὁδὸς βατὴ πρὸς τὴν Ἄμφισσαν, μέγας ***πύργος*** ἀρχαῖος πλευρᾶς 10 μ. που καὶ ὕψους 7 ὁμοίας τοιχοδομίας (δηλ. μὲ τραπεζοειδεῖς μᾶλλον παρὰ ὀρθογωνίους τὰς μεγάλας πλίνθους τῶν δόμων, πολλὰς ἐπεμβατούσας ἐπὶ ἐξειργασμένων κοιτῶν τῶν παραπλεύρων) καὶ ἅμα μὲ τὰς γωνιαίας καθέτους ἐντομὰς ἐκείνας. Ἀλλὰ τὰ κυριώτερα συνοικισμοῦ ἐρείπια κεῖνται ταπεινότερον εἰς τὰ Βλυσείδια ἀκριβῶς καὶ περὶ τὴν Ἁγία Τριάδα· ἐνταῦθα εἰς τὸ ἁλῶνι τῶν ἀδελφῶν Τσαμπᾶ εὕρομεν στήλην ἐγχωρίου τιτανολίθου ἀλείαντον, ἀνωμάλως ἀριστερὰ τεθραυσμένην (ὕψος 86×47) μετ' ἐπιγραφῆς

Σ Τ Ρ Α [Παλαί;]στρα
ΧΑΡΙΞΕΝΟΥ Χαριξένου

καὶ ἐφροντίσαμεν νὰ μετακομισθῇ εἰς τὸν ναΐσκον.

Ἐσφαλμένην νομίζοντες (ἰδὲ ἀνωτέρω) τὴν ἐνταῦθα ὑπὸ Bursian (καὶ Wescher, φαίνεται, ἐν Monument bilingue σελ. 169 ἑ.) τοποθέ-

[1] Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ εἴδομεν καὶ ἄλλα λείψανα τοῦ ἱστορικοῦ πλέον Χαλείου, ***φιάλην τινὰ τιτανολίθου ὀμφαλωτὴν*** μεγίστην (διαμ. ὑπὲρ 1,50 μ.) κειμένην παρὰ τὴν ἀγροτικὴν οἰκίαν τοῦ Εὐθ. Ντάτσικα πρὸς τὸ μικρόν, ἄρτι ξηρανθὲν ἕλος, χρησιμεύσασαν μᾶλλον πιθανῶς (μετὰ δευτέρας ὁμοίας, ἣν δὲν εἴδομεν ἡμεῖς) εἰς ***ἐλαιουργεῖον*** ἴσως, διότι καὶ «λαιοκόκκι» ἄφθονον μαρτυρεῖ ὅτι εὗρε περιξ ὁ ἰδιοκτήτης. Ὁ αὐτὸς ἔχει προ πολλοῦ ἀποκαλύψει καὶ φθείρει μάλιστα πρὸς οἰκοδομίαν καὶ τεῖχος μεγάλων ἀκανονίστων λίθων, ὑποκείμενον ἐν τῷ ἁλιπέδῳ χαμηλότερον πρὸς τὴν ἀκτήν, καὶ ἄλλα θεμέλια. Καὶ τάφος ἕτερος λαξευτὸς φαίνεται πέραν τοῦ τέλματος (βορ.).

[2] Ἔτι π. Lolling: Griech. CCCVII ἑ.· ἀλλ' ἔκτοτε ἀτυχῶς κατεφθάρησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τὰ πλεῖστα, ἰδίᾳ ὅλον που τὸ ἀνατολικὸν σκέλος καὶ ἡ πύλη ἐκεινη.

[1] Τὰ «ἄνω πρὸς ἤπειρον» τοῦ Παυσ. Ι΄ 38, 8 εἶναι φανερὸν ὅτι λέγονται γενικῶς καὶ ἀμελῶς πως κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ § 9 παραθαλάσσια δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἐκληφθῶσι κατὰ γράμμα «***πρὸς βορρᾶν***, πρὸς τὴν μεγαλην ἤπειρον».

τησιν τῆς Μυονίας, θἀπεκλίνομεν ὑπὲρ τῆς ***Τριτείας***, ἣν ὡς κώμην μὲν Λοκρῶν Ἑσπερίων ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης ἔ. ἀ., ὁ δὲ Στέφ. Βυζάντιος «μεταξὺ Φωκίδος καὶ ***Λοκρῶν τῶν Ὀζολῶν***» (ὥστε κατ' οὐδένα λόγον κατὰ τὸ Μῶδι, ὡς τινες ἠθέλησαν πρὸς τὰ ὅρια τῆς Ἐφας Λοκρ.), ἄλλοι δὲ ἁπλῶς ὡς Φωκικήν, — ὄντως δ' ἐν τῷ μεταιχμίῳ τούτῳ Παρνασσοῦ καὶ Γκιώνας ἠδύνατο ἀμφότερον νὰ συμβαίνῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ — ἐὰν δὲν περέδιδε ῥητῶς ὁ Ἡρόδοτος Η΄ 33 καὶ ταύτης πυρπόλησιν ὑπὸ τῶν στρατῶν τοῦ Ξέρξου, βαδιζόντων ***διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ ἄνω Κηφισοῦ*** (ἧς μοῖρα μόνη παρεξετράπη ἡ διὰ Πανοπέως καὶ Σχιστῆς ὁδοῦ βαδίσασα κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπὶ Δελφούς). Διὸ ἀσφαλέστερον νὰ μένῃ καὶ αὕτη ἀκόμη ἀορίστως μία τῶν Λοκρικῶν κωμῶν, τῶν καταλεγομένων ὑπὸ Θουκυδίδου Γ΄ 101· καὶ μόνον Μυονία δὲν εἶναι, διότι οὔτε κυριώτατον σημεῖον εἰσβολῆς ἐκ Δελφῶν εἰς Λοκρίδα ἦτο οὔτε ὅλως ***δίοδος*** ἐνταῦθα τῷ στρατηγῷ Εὐρυλόχῳ οὐδὲ ἄλλῳ στρατῷ λογικῶν ἀνθρώπων — ἀλλὰ τὸ πολὺ ἄνοδος εἰς ἄκρας ἀπορρῶγας καὶ φάραγγας ἀβάτους (ἡ ***Ῥεκὰ*** τῷ 1821 κρησφύγετον ἀσφαλὲς τῶν πέριξ γυναικοπαίδων, πασίγνωστον).

Οἰάνθεια = Γαλαξεΐδι.

Εὗρισκομεν ὄχι μόνον τοῦ τείχους τῆς ἀρχαίας πόλεως λείψανα ἀφθονώτερα τῶν συνήθως περιγραφομένων καὶ δὴ εὐπαρακολούθητον τὸν ὅλον σχεδὸν περίβολον ὑπὲρ τὰς ἀκτὰς ἀμφοτέρων τῶν λιμένων ἐντὸς τῆς σημερινῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ παραδιδομένου ὑπὲρ αὐτὴν ***Ἀρτεμισίου*** θεμέλια πιθανώτατα $^3/_4$ τῆς ὥρας ὑψηλότερον παρ' αὐτὴν τὴν κατ' ἄλλα γνωστοτάτην ποτὲ μονὴν τῆς Μεταμορφώσεως (μᾶλλον ταῦτα, τὰ προφανῶς ἀρχαῖα ἑλληνικά, παρὰ τἀμφίβολα καὶ ἄσημα ἴχνη τὰ 500 που μ. χαμηλότερον περὶ τὸν Ἅγ. Βλάσιον, ὅπου εἶχον εὑρεθῆ πρὸ δεκαετηρίδων τὰ περίφημα «ἐποίκια τῶν Λοκρῶν γράμματα». Μεταξὺ τῶν ἀφθόνων ἀνατ. τοῦ (νέου πλὴν ἑνὸς τοίχου) ἐκκλησιδίου κειμένων ἀρχαίων λίθων καὶ τεμάχιον βυζαντιακῆς μαρμ. ἐπιγρ. ἐπὶ τεμαχίου πιθανῶς ὑπερθύρου ΚΥ ΙΥ ΕΤΕΛΙΩ = Κυρίου Ἰησοῦ ἐτελειώ[θη] (τὰ δὲ θεμέλια ἐκεῖνα εἶναι καὶ ἀνασκαφῆς ἄξια συστηματικῆς).

Ἀνὰ τὴν σημερινὴν πόλιν γνωστοὶ τάφοι πολλοὶ σπηλαιώδεις, ἰδίᾳ περὶ τὸν λόφον Κούκκουναν, πολλοὶ κάλλιστα ἀκόμη διατηρούμενοι, καὶ ἐπιγραφαί· ἐκ τούτων ἀνέκδοτος ἡ ἐν οἰκοπέδῳ κενῷ μεταξὺ τῶν οἰκιῶν Μητροπούλου καὶ Βλασοπούλου πλησίον τοῦ Ἅγ. Ἰωάννου παρ' ἀρχαιοφανὲς ἐρείπιον ὀρθογώνιον ἐπὶ στήλης τιτανολίθου μετ' ἀετώματος ἐμπηγμένης τὸ κάτω εἰς τὴν γῆν (ὕψος φαινόμ. .47 × 50 × 20).

ΕΥΤΥΧΙΑ ΧΑΙΡΕ
ΞΕΝΑ[illegible]Α
ΝΙΚΑΓΟΡΑ
ΠΟΛΥΞΑΣ

Ἐν στίχ. 2 ἀναγνωστέον ***Ξεναγόρ]ας*** πιθανώτατα καὶ κατά τινα ἔκθεσιν τοῦ ἀπὸ 1853-73 φιλοτίμου Σχολάρχου Χ. Παππανικολάου, ἀποκειμένην ἐν τῷ Δημαρχείῳ.

Ἱερὸν Ἀπόλλωνος «ἐν Φαιστίνῳ».

Παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον ἀμέσως τῆς «***Ἐρατεινῆς***» (ὡς ἔχει ὀνομασθῆ ἰδιορρύθμως τὸ νέον ἐπίνειον τῆς Βιτρινίτσας καὶ τῆς ὅλης «Δωρίδος» παρὰ τὸ ἀνατολικὸν πέρας τοῦ «Μεγάλου Λιμένος») καὶ πρότερον εἴχομεν παρατηρήσει θεμέλια ῥωμαϊκὰ καὶ χριστιανικὰ (ἀσβεστοπλινθόκτιστα, πιθανῶς λουτρά, ἔκ τινων πλινθίνων δισκίων), ἐμφανισμένα ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἐκβάλλοντος χειμάρρου· ἀλλὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1919 τὸ αὐτὸ ῥεῦμα, καταβὰν ἀθροώτερον καὶ διαβρῶσαν ἔτι βαθύτερον τὸ ἁλίπεδον, ἀπεκάλυψε καὶ μέγαν ἐνεπίγραφον λίθον (ὕψος 30 × 1,04 × .51), ἀνοργάνως ἐντετειχισμένον, ἐφ' οὗ ἀναγινώσκομεν:

ΑΓΩΝΟΘΕΤΕΟΝΤΟΣ ΛΥΚΩΝΟΣ ΦΥΣΚΕΟΣ ΜΗΝΟΣ ΕΒΔΟΜΟΥ ΠΕΝΤΕΚΑΙΔΕ
Κ]ΑΤΗΕΝΝΟΜΩΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΑΣ ΠΟΛΙΟΣ ΤΩΝ ΕΥΑΝΘΕΩΝ ΑΠΕΔΟΤΟ ΕΥΡΥΤΙΜΟΣ ΕΥΑΝΘΕΥΣ
ΣΥΝΕΥΔΟΚΕ]ΟΥΣΑΣ ΚΑΙ ΤΑΣ ΘΥΓΑΤΡΟΣ ΑΥΤΟΥ ΚΛΕΟΝΙΚΑΣ ΤΟΙ ΑΠΟΛΛΩΝΙ ΤΟΙ ΕΜΦΑΙΣΤΙΝΟΙ
[illegible] ΑΙΚΕΙΟΝ ΑΙ ΟΝΟΜΑ ΕΥΤΥΧΙΣ ΕΠ' ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ
ΤΙΜΑΣ ΑΡΓΥΡΙΟΥ ΜΝΑΝ ΠΕΝΤΕ ΒΕΒΑΙΩΤΗΡΕΣ
5 [illegible] ΛΑΟΣ ΧΑΙΡΕ ΛΑΟΥ ΤΑΝ ΩΝΑΝ ΦΥΛΑΣΣΟΝΤΙ ΔΙΟΙΤΑΣ ΚΑΛΛΙΔΑΜΟΣ ΟΙ ΑΡΧΟΝ[ΤΕΣ

ΑΓΩΝΟΘΕΤΕΟΝΤΟΣ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΕΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΓΕΝΕΙΔΑ ΦΥΣΚΕΟΣ ΜΗΝΟΣ ΕΒΔΟ[illegible]
ΤΡΙΑΚΑΔΙ ΑΠΕΔΟΤΟ ΕΥΡΥΤΙΜΟΣ ΟΙΑΝΟΕΥΣ ΣΥΝΕΥΔΟΚΕΟΥΣΑΣ ΚΑΙ ΤΑΣ ΜΑΤΡΟΣ
ΟΥ ΚΛΕΟΝΙΚΑΣ ΤΟΙ ΑΠΟΛΛΩΝΙ ΤΟΙ ΕΜΦΑΙΣΤΙΝΟΙ ΣΩΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΝ ΑΙ ΟΝΟΜΑ
ΦΡΟΣΥΝΑ ΕΠ' ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΙ ΤΙΜΑΣ ΑΡΓΥΡΙΟΥ ΜΝΑΝ
ΠΕΝΤΕ ΒΕΒΑΙΩΤΗΡΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ
5 ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΠΟΛΕΜΑΡΧΟΥ ΤΑΝ ΩΝΑΝ ΦΥΛΑΣΣΟΝΤΙ
ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΔΑΜΟΞΕ
ΟΔΟΤΟΣ ΜΑΡΤΥΡΟΙ ΟΙ ΠΟΛΙΤΑΙ

Ἀγωνοθετέοντος Λύκωνος Φυσκέος μηνὸς ἑβδόμου πεντεκαιδε-
[κά] τῃ, ἐννόμῳ ἐκκλησίᾳ τᾶς πόλιος τῶν Εὐανθέων
ἀπέδοτο Εὐρύτιμος Εὐανθεὺς
[συνευδοκε]ούσας καὶ τᾶς θυγατρὸς αὐτοῦ Κλεονίκας
τοῖ Ἀπόλλωνι τοῖ ἐμΦαιστίνοι
[σῶμα γυν]αικεῖον, ἃι ὄνομα Εὐτυχίς, ἐπ' ἐλευθερίᾳ
τιμᾶς ἀργυρίου μνᾶν πέντε· βεβαιωτῆρες
5 [κατὰ τὸν νόμον Χαιρεσί]λαος Χαιρελάου, τὰν ὠνὰν
φυλάσσοντι Διοίτας, Καλλίδαμος· οἱ ἄρχον[τες.
. . . . . (μάρτυροι οἱ πολῖται)

Ἀγωνοθετέοντος Καλλικράτους τοῦ Ἀντιγενίδα Φυσκέος μηνὸς ἑβδό
[μου] τριακάδι ἀπέδοτο Εὐρύτιμος συνευδοκεούσας
καὶ τᾶς ματρὸς
[αὐ]τοῦ Κλεονίκας τοῖ Ἀπόλλωνι τοῖ ἐμΦαιστίνοι
σῶμα γυναικεῖον, ἃι ὄνομα
[Εὐ]φροσύνα, ἐπ' ἐλευθερίαι τιμᾶς ἀργυρίου μνᾶν
πέντε· βεβαιωτῆρες κατὰ τὸν
[νόμον] Δωρόθεος Πολεμάρχου· τὰν ὠνὰν φυλάσσοντι
οἱ ἄρχοντες Δαμοξε
. . . . . ὁδοτος· Μάρτυροι οἱ πολῖται.

Ἀπελευθερώσεις λοιπὸν τοῦ γνωστοῦ τύπου τῆς εἰκονικῆς πωλήσεως εἰς ἱερὸν (ἐνταῦθα ***Ἀπόλλωνος τοῦ ἐν Φαιστίνῳ***), χρονολογούμεναι κατὰ τοὺς γνωστοὺς (ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀπόσπασιν ἀπὸ τῶν Αἰτωλῶν τοῦ 166/5) ***λοκρικοὺς ἀγωνοθέτας***[1], περὶ ὧν ὡς προέδρων τοῦ κοινοῦ τῶν Λοκρῶν ἰδὲ τελευταῖον ἀντὶ πολλῶν E. Bauer: Untersuch. z. Geog. d.NW Landsch. Grie. 38 ἑ. καὶ Hermann-Swoboda Staatsalt. III[6] 441 ἑ., ἀλλ' ἀναφέρουσαι ἅμα καὶ ἄρχοντας πόλεως, πιθανῶς θὰ ἐλέγομεν τῆς γείτονος Τολοφῶνος ἢ μᾶλλον τῆς Φύσκου, ἧς ἦτο ἐπίσης ἡ θέσις φυσικὸν ἐπίνειον (καὶ ἧς γνωρίζομεν πολίτην ***Πολέμαρχον*** IX[1] 351, 6, ὡς ἐνταῦθα B[5]), ἂν δὲν ἦτο πιθανώτερον ἐκ τῆς A ὅτι ***Οἰανθείας*** (ἢ Εὐανθείας[2]) νοητέοι ἄρχοντες, ***φυλάσσοντες μάλιστα καὶ τὸ πρωτότυπον τῆς ὠνῆς*** (ἐνῶ εἰς τὰς Φύσκου φυλάσσεται παρ' ἰδιώταις). Ὁπωσδήποτε καὶ ἐνταῦθα Φυσκεύς, ὡς τοσάκις ἐν δελφικαῖς, εἶναι πάλιν ὁ ἐπώνυμος ἀγωνοθέτης τῆς B, καὶ δὴ ***Καλλικράτης ὁ Ἀντιγενείδου,*** περὶ ὧν, ὡς ἐν δελφικαῖς ἐπίσης ἐπιγραφαῖς ἀπαντώντων, ἰδὲ Dittenberg IG IX[1] ἀριθ. 349· πρβλ. καὶ BCH 1898, 356. Τὰ δὲ ὀνόματα ταῦτα δίδουσιν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς δελφικὰς καὶ τὴν ἀκριβῆ τῆς ἡμετέρας χρονολογίαν, γενεᾷ δηλ. ὑστέραν, — ὀλίγον μετὰ τὰ μέσα τοῦ B΄ π. Χ. αἰῶνος (ἀφοῦ ἐνταῦθα ἔχομεν τοὺς υἱοὺς καὶ τοῦ Ἀντιγενείδα καὶ τοῦ Πολεμάρχου)· ὥστε καὶ ὁ ἀγωνοθέτης τῆς A ***Δύκων*** θὰ εἶναι ὁ ἐν SGDI 2019 καὶ 2028 υἱὸς Λυκέα, Φυσκεὺς δὴ ὡσαύτως, καὶ ὁ A_5 [Χαιρεσί]λαος θὰ εἶναι ὁ ἐν SGDI 1954 συνευδοκῶν τῷ πατρὶ Χαιρελάῳ ἢ πάππος του, ὡς εἶναι καὶ ὁ ***Εὐρύτιμος*** τῆς A[2] προδήλως πάππος τοῦ ἐν τῇ B[2] ἀφοῦ ἡ «συνευδοκοῦσα» Κλεοπάτρα θυγάτηρ μὲν ἐκείνου μήτηρ δὲ τούτου.

Αἱ ἐπιγραφαὶ κυρίως σπουδαῖαι καθότι πιστοῦσι περίπου (διότι διὰ τὸ μέγεθος ὁ λίθος ἀπίθανον νὰ ἔχῃ μακρόθεν κομισθῇ) τὴν θέσιν τοῦ παραδιδομένου ὑπὸ τοῦ Πλινίου (N.H. IV 3, 7) λιμένος Apollinis Phaestii (καὶ ***πόλεως*** Φαιστοῦ μάλιστα· αὐτόθι), ὃν ἄλλος ***ἄλλαχοῦ*** ἐτοποθέτει τέως· ἀκριβέστερον, βλέπομεν ὁ τόπος θὰ ἐλέγετο ***Φαιστῖνος*** (Ἀπόλλωνι ***τοῖ ἐμ Φαιστίνοι*** ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἀπελευθερώσεσι, κατὰ ἱερὰν συντηρητικὴν ὀρθογραφίαν), κυρουμένων οὕτω καὶ τῶν π. Στεφ. Βυζαντ. «(***Φαιστὸς*** . . . ἔστι καὶ ***Ἀχαΐας***[1] τὸ ἐθνικὸν Φαίστιος)· ἔστι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ***Φαιστῖνος*** Φαιστίνιος». Πιθανῶς πρόκειται ἡμῖν ***ὀρθοστάτης,*** κατὰ τὸ μῆκος γεγραμμένος, αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, ὄχι δὲ ἀδύνατον ἐξ αὐτοῦ νὰ προήρχετο ἀρχικῶς καὶ ἡ περίφημος ἐπιγραφὴ τῶν Λοκρίδων παρθένων, τῶν εἰς Ἴλιον ἀφιερουμένων (ἐξ ἀπογράφου γνωσθεῖσα τὸ πρῶτον τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ τῆς προκειμένης θέσεως Γ. καὶ Ἰω. Καραμπέλλου), ἡ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Wilhelm ἐν Öst. Jh 1911, 163 ἑ., καὶ οὐδαμῶς ἐκ τοῦ 3 $^1/_2$ ὥρας μακρὰν ναοῦ τῆς Ἰλιάδος Ἀθηνᾶς τῆς Φύσκου.

Καὶ τὸ μὲν ὄνομα πιθανῶς συνδετὸν πρὸς τὸ ***φαιδ***-ιμος (ὡς συσχετίζει καὶ ὁ Πλάτων ἐν Κρατύλῳ 407[C] τὸν Ἥφαιστον, συμφύρων πως καὶ βιάζων ἄλλως)· ἀλλὰ περὶ τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος τούτου οὐδὲν ἄλλο εἰκαστόν, πλὴν ἴσως τὸ πολὺ ὅτι θὰ ἦτο θαλάσσιός τις, «δελφίνιος» π. χ. ὡς ἐν τῇ κρητικῇ ὁμωνύμῳ καὶ πιθανῇ μητροπόλει του· πρβλ. Nilsson: Grie. Feste 104. Καὶ ἡ ***λοκρικὴ δμως πόλις*** αὐτὴ πιθανῶς μόνον, ὄχι ἀποδεδειγμένως ἤδη, ἔκειτο ἐνταῦθα, ἂν καὶ ὑπόκεινται ἀρχαῖα θεμέλια πολλαχοῦ ὑπὸ τὴν σημερινὴν Ἐρατεινὴν κατὰ τοὺς ἐνοίκους καὶ τάφοι ἀρχαῖοι εὑρίσκονται· δὲν θὰ ἐθαύμαζον, ἂν ποτε ἀπεδεικνύετο ἐξ ἐπιγραφῶν ὅτι ἡ «Φαῖστος» ἔκειτο κατὰ τὴν ***Κίσσελην*** ὑπὲρ τὸν πρῶτον πρὸς ἀνατολὰς ὅρμον, σῴζουσαν καὶ τειχῶν πενιχρὰ πλέον λείψανα· ἀλλ' ὁ ναὸς ἴσως καὶ κατὰ τὸν βυζαντινὸν ναὸν τῆς Πολυπορτοῦς (ὥραν που δυτικῶς).

Φυσκέων κώμη παρὰ τὸ Χάνι Βελλᾶς.

Τὰ μὲν τείχη τῆς Φύσκου (Μαλανδρίνου) ἱκανῶς διατηροῦνται πλὴν τῆς ὑπὸ καλλιεργούν-

[1] Ἀγῶνας λοκρικοὺς δόντας τὸ ὄνομα εἰς τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τοῦ κοινοῦ τῶν δυτικῶν Λοκρῶν δὲν νομίζομεν ἁρμοδιωτέρους τῶν ***Ῥίων*** ἢ ***Ῥιείων***, περὶ ὧν πλὴν Πλουτ. Ἠθ. σελ. 162[D] (= Συμποσ. 7 σοφῶν 19) πρβλ. καὶ ἐπιγραφὴν Σικυῶνος IG IV 428.

[2] Περὶ τοῦ τύπου ***Εὐανθείας*** ὡς παρητυμολογημένου ἰδὲ J. Baunack εἰς SGDI 1851.

[1] Τῆς ἀπέναντι δὴ — ὁπόθεν λοιπὸν καὶ τὸ ἕτερον (τὸ μόνον π. Ῥωμαίοις) ὄνομα τῆς ***ἀχαϊκῆς*** ἀποικίας Ποσειδωνίας Paestum· ὅτι τοὐναντίον τὸ παρὰ Liv. 36, 13 θεσσαλικὸν Phaestum διορθωτέον εἰς Phaytum εἶναι ἤδη γνωστὸν ἐκ τῶν IG IX[2] 487 ἑ.

των φθορᾶς τῶν τῆς κάτω πόλεως (καὶ μέρους τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς κτίσιν περιβόλου νεκροταφείου ἐκεῖ ἐπάνω!)· κατὰ χώραν δὲ πάντοτε μένει καὶ ἡ φέρουσα τὰς ὑπὸ Cahen BCH 1898, 354 δημοσιευθείσας ἐπιγραφὰς ἄψις ἡ ἐξέδρα, ἧς ὅλος ὁ πέριξ χῶρος ἀξιώτατος ἀνασκαφῆς, ὡς ἐγκρύπτων πιθανῶς τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τῆς Ἰλιάδος Ἀθηνᾶς. Ἀλλ' ἐν τῷ κατωτέρω πρὸς τὸ Λοιδορίκι πεδίῳ περὶ τὸ νῦν **Χάνι τῆς Βελλᾶς**[1] καὶ τεῖχός τι μνημονεύεται ὑπὸ Leake N.G. II 598 καὶ σωλῆνες ὑδραγωγείου ὑπὸ περιοίκων (ἀλλὰ καὶ παρ' ἔξοχικὸν ἐκκλησίδιον, τῆς Λεύκας σήμερον, ἔχουσιν ἀποκαλυφθῆ ὑπὸ τὴν γῆν ἀκόμη κείμενοι μικροὶ ὀρθογώνιοι λίθοι ἐν σειρᾷ, ὡς λέγουσι, συνδεδεμένοι, ἄνω φέροντες ταινίαν τινὰ γεισοειδῶς προέχουσαν)· ἐντεῦθεν δ' ἔχει μετακομισθῆ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηριάδου (BCH 1907, 279) καὶ κεῖται νῦν ἐν τῷ Δημ. Σχολείῳ Λοιδορικίου (μετὰ τῆς δευτέρας τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἰλιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Cahen καὶ τῆς εἰς Πύρρον πολυτίμου ἐπιγραφῆς τῶν **[Καλλιπο-λ]ιτᾶν** Dittenb. Syll. ²919) καὶ ἀξιόλογος ἐπιτυμβία ἐπιγραφὴ τοῦ Ε΄ αἰῶνος, ἣν δημοσιεύομεν ἐνταῦθα.

Εἶναι ἐπὶ τραπεζοειδοῦς πωρολίθου ὕψους .43×.35×.11—17 καὶ φέρει ἐπὶ τῶν δύο ἐπιφανειῶν τὰ

Γειλάτα Ὀλυμπιάδι· — θήλεια.

Καὶ ὁ μὲν **Εἰλάτα(ς)**, προδήλως ἐκ τοῦ **(ε)ἴλη**, εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ **Ἱππότα(ς)**· πρβλ. **εἰλαδόν**, ῥητῶς παραδιδόμενον ὡς ἀρχαιότερον τοῦ **ἰλ.** καὶ τὰ π. Ἡσυχ. **βειλαρμοστὰς** καὶ **βειλάρχας** (Prellwitz εἰς λ. ἴλη), ἔτι δὲ τὸ δελφικὸν ὄνομα **Εἰλαῖος**, π. χ. SGDI 2527. Ἡ δὲ λ. **θήλεια**, ἐνθυμίζουσα τὰ ἐν Βοιωτίᾳ πάγκοινα ἐπιτύμβια **πάϊς, πάϊλλα, κόριλλα** (ἰδὲ Dittenb. εἰς IG VII 690) — καὶ ὃ εἴδομεν τελευταῖον Ἀκραιφίῳ ΕΠΙΠΑΙΔΙ, — κεῖται προφανῶς πρὸς δήλωσιν τοῦ γένους τῆς νεκρᾶς Ὀλυμπιάδος (; ἢ μήπως ἄλλης προτεθαμμένης, βρέφους ἀνωνύμου ἔτι;).

Κάστρο «Μπούχουρης».

Ὑψηλὰ ὑπὲρ τὴν λεκάνην τοῦ Ξεριᾶ τῆς Βιτρινίτσας (ὄχι ἀδυνάτως Ὑλαίθου τοῦ Διον. Καλλιφ. Geogr. Min. Gr. I 238) γήλοφος κωνοειδής, ὁ ὕψιστος ἐνταῦθα μετὰ τὸ Τρίκορφον. ὑπὲρ τὰ χωρία Μηλεὰν καὶ Μάκρεσι (ὧν τὸ 6΄ σῴζει καί τινα ἀρχαῖα ἐρείπια), φέρει τεῖχος μικρὸν καὶ ἄσημον, κύκλον δηλ. περιβάλλοντα ἐξ ἀκανονίστων λίθων, μιᾶς σειρᾶς ὁρατῆς, καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς νεόκτιστον ἐκκλησίδιον τῶν Ἁγ. Πάντων· εἰς τοῦτο ἔχει ἐντειχισθῆ ἐπὶ τῆς προσόψεως χαμηλὰ ἐπιμήκης πῶρος (ὕψ. δεξ. 0,34, ἀριστερὰ 40×0,17), ἐξαχθεὶς 3 μέτρα, λέγουν, ἀνατολικώτερον, ἐκ θεμελίων δῆθεν ἀρχαιοτέρας ἐκκλησίας ἐπ' αὐτοῦ ἀνέγνωμεν ἐν ὥρᾳ ἑσπέρας ἐπειγόμενοι (εἰς 5 στίχους. Ἀλλὰ μόνον ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος σαφῆ, ἂν καὶ φαίνεται ἀκεραία)

Τή(κ)ομαι ὥστ' ἐν ὄρες(σ)ι [χ]ιὼν διὰ τὴν κατὰ χρ
. . . . . .
μεν πολλὴν
μνημοσύνην σου ἔχω χρηστοσύνης ἕνεκεν.

Κατὰ τὴν γραφὴν (καὶ τὴν ἤδη κοινὴν διάλεκτον) δὲν φαίνεται καταβιβάσιμος ὑπὸ τὸν Γ΄ π. Χ. αἰῶνα πιθανῶς ἐν στίχῳ 3 πρόκειται ὄνομα **Μνασαρὼ** (— **οὑ;** ἀρά γε κατὰ τὸ θεσσαλικὸν π. χ. **Πιθακοὺ** IX² 283;). Ὁ μονήρης τύπος **χρηστοσύνη**, ἐκ μετρικῆς ἄλλως μᾶλλον ἀνάγκης πλασθεὶς κατὰ τὰ πολύχρηστα **«μνημοσύνης** (σωφροσύνης, ἀγανοφροσύνης) **ἕνεκεν»**, ἐνθυμίζει τὴν ἀρχαιόθεν ἐπίδοσιν τῆς καταλήξεως **-σύνη**· πρβλ. ἱππροσύνη, κελευσμοσύνη, φημοσύνη, φιλοχρημοσύνη (καὶ Πολυβ. ΛΖ΄ 4), φρασμοσύνη (ΑΕ 1887, 146 τελ.), χρησμοσύνη καὶ μεταγεν. βασκασύνη BCH 1900, 205, 17,4 καὶ πλεῖστα νεοελληνικὰ (ἰδίᾳ πελοποννησιακά· π. χ. καὶ βιασύνη, ἀληθοσύνη κλ.). Πρβλ. καὶ τὴν **Τυμβοσόνην** τοῦ τείχους τοῦ Βυζαντίου Ἡσυχ. Μιλ. = FHG. IV. 151.

Ἄλλα τείχη καὶ κῶμαι ἀτείχιστοι.

Εἰς τἀνωτέρω γενικῶς κατειλεγμένα προσθέτομεν λεπτομερέστερον 1) ὅτι τὸ μὲν ΜΑ τῶν **Πενταεριῶν** μεταξὺ Οἰανθείας καὶ Τολοφῶνος ἐπὶ θέσεως ὑψηλῆς (λόφου Παλαιοπαναγιᾶς ἐπὶ τοῦ αὐχένος τῆς Τσιτομῆς) ἱκανῶς εὐρύχωρον τεῖχος εἶναι ἐκ τῶν ἀνεκτῶς διατηρουμένων, μὲ ἀρκετοὺς πύργους, ἰδίᾳ τὸν ΝΔτατον· ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτὸ τὸ σημερινὸν χωρίον (δυτ.) ἐν θέσει Παλαιόλακκος παρὰ τὴν πρὸς Ἄμφισσαν ὁδὸν ἔχει ἀνοιχθῆ πρὸ ἐτῶν, ἀλλ' ἄριστα διατηρεῖται ἀκόμη, τάφος μέγας ὀρθογώνιος ἰσοδομικῶς ἐκτισμένος (ἐσωτ. 1,96×2,96) διὰ θαυμασίως ἡρμοσμένων, πλακῶν καὶ καλυμμάτων, ἐπικειμένων ἐπὶ γεισοειδοῦς κύματος γύρῳ (ἢ μονόλιθος θύρα του νῦν χρήσιμος ὡς Ἁγία Τράπεζα τοῦ ναΐσκου τοῦ χωρίου)· ἀλλ' ἐνδείξεις ἀσφαλεῖς καὶ ἄλλων ὁμοίων ὑπάρχουσι πέριξ.

[1] Καὶ τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος σῳζόμενον χωρίον Παραδεῖσι, αὖ διάδοχον καὶ πολλοὺς ἀρχαίους λίθους ἁρπάζον ἔχει νεωστὶ συνοικισθῆ ὀλίγον ὑψηλότερον δυτικῶς ἡ **Δεύκα** ἢ Μαυρογιάννη.

2) ***Βίδαβης***. Περὶ τὴν 1 $^1/_2$ ὥραν δυτικώτερον τῶν Πεντεοριῶν, ὑπὲρ ὅρμον βαθέως εἰσχωροῦντα, ὥραν περίπου ὑπὲρ τὴν θάλασσαν καὶ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐξ Ἀμφίσσης (καὶ Οἰανθείας) πρὸς Τολοφῶνα (καὶ Ναύπακτον) ὁδόν, σῴζεται εὐπρεπῶς ἰσοδομικὸν τεῖχος μετρίου μεγέθους ἐπὶ ταπεινοῦ μᾶλλον λόφου μὲ δωδεκάδα περίπου πύργων πυκνῶν, κατὰ 50 μ. περίπου, καὶ τρεῖς πύλας· ἰδίᾳ καλῶς διατηροῦνται εἰς ὕψος 2 μ., ἐνιαχοῦ καὶ πλέον, ἡ Δ καὶ ἡ Μ πλευρά, ἥττον ἡ ΒΑ μικροτέρα καὶ ὑψηλοτέρα· ὑπὲρ τὴν ἀνατολικὴν πύλην φαίνονται καὶ χριστιανικὰ ἐρείπια (στρογγύλοι κιονίσκοι κλπ.) πιθανῶς ἐκκλησίας. — Ἀλλὰ κατὰ τὴν σημερινὴν ***Κίσσελην***, χωρίον δεσπόζον τοῦ προσεχοῦς ὅρμου καὶ πεδίου πολὺ εὐφορωτέρου, σῴζονται λείψανα τείχους ἀρχαίου πολὺ ἤδη πενιχρότερα.

3) ***Μαλανδρίνου***· τὸ γνωστὸν εὐρὺ καὶ κάλλιστον τεῖχος (πόλεως τῶν Φυσκέων) μικρὰς σχετικῶς μόνον ἔχει ὑποστῆ βλάβας, διὰ καλλιεργίας καὶ οἰκοδομίας τὸ κάτω καὶ εἰς κατασκευὴν περιβόλου νεκροταφείου καὶ τὸ τῆς ἀκροπόλεως ἐπ' ἐσχάτων.

4) Τοὐναντίον θεμέλια μόνον πλέον σχεδὸν σῴζονται ἐκ τοῦ ἄλλως μεγάλου ἐπίσης ὑπὲρ τὸν ὅρμον ***Βάθην***, ἐπὶ ὠμαλισμένης ἐπιμήκους ῥάχεως, τείχους τῆς Τολοφῶνος πιθανῶς, διότι τὸ πλεῖστον ἔχει διαρριφθῆ ὑπὸ τῶν ἐπιγεωργούντων αἰώνων· μόνον δὲ μέγας τετράγωνος πύργος (12 μ. πλευρᾶς) κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν σῴζεται ἀνεκτῶς ὑπὸ βυζαντιακὴν ἐπεσκευασμένην μορφὴν ἀλλ' ἀφθονῶν ἐντὸς καὶ πέριξ ἀρχαίων ὀστράκων ἀγγείων. Ὁμοίως ἐπὶ ἀρχαίων θεμελίων (ἴσως ναοῦ), ἀξίων ἀνασκαφῆς καὶ διὰ μόνην τὴν πιθανὴν ἐνταῦθα πίστωσιν τοῦ Φαιστινίου ἱεροῦ, καὶ δι' ἀρχαίων ὑλικῶν ἐκτισμένος εἶναι, ὡς γνωστόν, καὶ ὅλος ὁ 800 μ. περίπου βορείως τοῦ τείχους ναός, οὗ τὰ σεβάσμια ἐρείπια φέρουσι τὸ ὄνομα ***Πολυπορτοῦ*** (καὶ ἐξ οὗ ἐνέδειξαν ἡμῖν τινες μαρτυρίαι ἐγχωρίων, ἄξιαι ἐξελέγξεως, ὅτι ἀρχικῶς προήρχετο ἡ ἐπιγραφὴ τῶν Λοκρίδων παρθένων).

Αἰτωλικὰ δὲ πλέον τείχη ἐν μὲν τῇ ***Ἀποδωτίᾳ*** κυρίως ἓν εἴδομεν τὸ τῆς ***Στρούζας*** (Αἰγιτίου λίαν πιθανῶς κατὰ Σωτηριάδην BCH 1907, 294 ἑ.) ὑψηλὰ νοτίως τοῦ Λοιδορικίου, ἐπὶ βουνοσειρᾶς τοῦ Πίρνου, δεσποζούσης ἀπὸ Δ τῆς κοιλάδος τῆς Βελασίτσας· μικρὸν τὸ τεῖχος, μόλις χωρίου μέγεθος, καὶ ἀτελῶς σῳζόμενον, ἀλλοῦ μὲν πολυγωνικὸν ἀκανόνιστον, κατὰ τὴν δυτικὴν κλιτύν, ἀλλοῦ δὲ ἀνωμάλως ἰσοδομικόν· ἀλλ' ὄντως ἐξόχως εὐάρμοστος ἡ ὅλη διαμόρφωσις τοῦ τόπου (καὶ ἡ ἀπὸ θαλάσσης ἀπόστασις 80 σταδίων) εἰς τοποθέτησιν ἐνταῦθα τοῦ Αἰγιτίου κατὰ τὴν παρὰ Θουκυδίδῃ περιγραφὴν τῆς περιφήμου συμφορᾶς τῶν Ἀθηναίων τῶν ὑπὸ Δημοσθένους στρατηγουμένων· θἀπεχώρουν οἱ ἑλαφροὶ Αἰτωλοὶ εἰς τὰ πέριξ ὑψώματα Δραμπάλαν, Ἀετοβοῦνι (Α καὶ Μ), Ἀβορόρραχον Δ καὶ Πίρνον Β, ἵνα καὶ πάλιν ἐπιστρέφοντες κατακουράζωσι τοὺς βαρεῖς Ἀθηναίους ὁπλίτας. — Ἐκ νομισμάτων ἰδίᾳ ῥωμαϊκῶν καὶ βυζαντιακῶν προφανὲς ὅτι κατῳκεῖτο ἡ θέσις καὶ πολὺ ὕστερον.

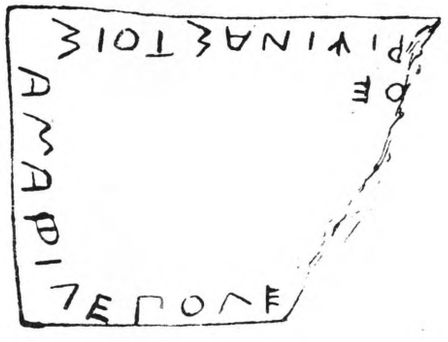
Τὸ ***Κάστρον τοῦ Βελουχόβου***, τὸ μέγιστον καὶ κάλλιστον τῆς ἐπικτήτου Αἰτωλίας, ἅμα κάτω πόλεως (ὁριστικῶς τοῦ ***Καλλίου*** κατὰ τὴν ἀσφαλῆ ἀνάγνωσιν τοῦ Dittenberger Syll.^{2} 919 ***[Καλλιπολ]ιτᾶν***) καὶ ἀκροπόλεως, ἐπὶ τῆς περιφήμου ἐξόχως καιρίας θέσεως, τῆς δεσποζούσης τοῦ περιφήμου ***Στενοῦ*** παρὰ τὰς συμβολὰς εἰς τὸν ἐνιαῖον πλέον ἐντεῦθεν Δάφνον (Μόρνον) τῆς Βελασίτσας, τοῦ Κοκκίνου καὶ τοῦ ἄνω Μόρνου (= Μέγα - Ποταμιοῦ), ἔχει ἐκτενῶς περιγραφῆ ὑπὸ Lolling. Σημειοῦμεν μόνον ὅτι κατὰ χώραν ἀκόμη εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ IX^1 421 (διὸ καὶ ἀνασκαφὴν θὰ ἐδικαιολόγει πρὸς εὕρεσιν τοῦ Ἀρτεμισίου), ὡσαύτως δὲ (ὥς τις ἰδιοκτησία κρατουμένη) εἰς τὸ χάνι Κωνσταντέλλου καὶ ἡ ἀριθ. 422 [1], ἐνῷ ἡ εἰς τὸν Πύρρον ἐκείνη τιμητικὴ τῶν Καλλιπολιτῶν ἔχει, εἴπομεν, μετακομισθῆ εἰς τὸ Δημ. Σχολεῖον Λοιδορικίου.

Κατὰ δὲ τὴν κοιλάδα τοῦ ἄνω Μόρνου ἢ ***Μεγαποταμιοῦ***, ἤτοι τὴν σχεδὸν βεβαίαν χώραν τοῦ φύλου τῶν Καλλιέων εὑρίσκομεν τειχίσματα, ὅμοια τοῖς ἐν Λοκρίδι, εἴπομεν «αἰτωλικά», πρῶτον μὲν 1 $^1/_2$ ὥραν βορείως τοῦ Λοιδορικίου ὑψηλὰ ὑπὲρ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην αὐτοῦ ἐπὶ κλιτύος ὄχι μακρὰν τοῦ χωρίου ***Δευκαδίτου «πύργον»*** μὲν ἐκ μεγίστου καὶ ἄριστα σῳζομένου πύργου πολλῶν μέτρων ὕψους λεγόμενον, ἀλλὰ τεῖχος ἀληθὲς ὀχυρωτικὸν τῆς χαράδρας· ἔπειτα ἀπέναντι τῆς Συκεᾶς καὶ τῆς φοβερωτάτης τῶν χαραδρῶν τῆς Γκιώνας, ἐπὶ βραχολόφου σπηλαιώδους τῆς δεξιᾶς ὄχθης, τεῖχος ἅμα μὲν ἀρχαῖον ἅμα δὲ βυζαντιακὸν ἐπεσκευασμένον, τὸ ***«Κάστρο τοῦ Κονιάκου»***, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ IX^1 424 καὶ ἀνάγλυφόν τι παραδίδοται (ἠφανισμένον νῦν, «πέτρινο κόνισμα») τὸ πολὺ γνωστότερον καὶ μέχρι τινὸς ὡς Κάλλιον πιστευθὲν τεῖχος τῆς ***Καστριωτίσσης***, ἐν μέρει διεσπασμένον εἰς τὴν χαράδραν διὰ καθιζήσεις μεγάλας τοῦ ἀσταθοῦς γεωλόφου, μετά τινων πύργων καὶ θεμελίων ἀρχαίου πιθανῶς ναοῦ ὑπὸ τὴν ἐπώνυμον (νέαν μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς Μονῆς τῷ 1821) ἐκκλη-

[1] Καλλιέων λοιπόν, ὄχι Ἀποδωτῶν, οἷς ἀποδίδονται ἀμφότεραι ἐν IG IX^1.

σίαν, δύναται μᾶλλον ***Οἰταῖον*** νὰ θεωρηθῇ ἤδη, ἔτι δὲ πιθανώτερον τὸ ἀπέναντι τῆς ***Στρώμης*** περὶ τὸν λόφον τοῦ Ἁγ. Σωτῆρος μικρότερον, ἂν καὶ ἡ γνωστὴ δυσνόητος παρὰ Θουκυδίδῃ παράδοσις περὶ ἐκτάσεως τῶν Καλλιέων μέχρι τοῦ Μαλιακοῦ πιστευτὸν καθιστᾷ ὅτι παροδικῶς τοὐλάχιστον καὶ ταῦτα θἀνῆκον εἰς τοὺς Καλλιεῖς (καὶ πρὸ τῆς γενικῆς αἰτωλοκρατίας δηλ. τοῦ Γ΄ αἰῶνος).

Ἑτέρωθεν δὲ (δυτ.) τοῦ Κόρακος (πιθανῶς ***Ὀφιονέων;***) λείψανα ***κωμῶν ἀτειχίστων*** πρῶτον ὑπὲρ τὸ ***Παλαιοκάτουνον*** ἀμέσως κατὰ τὰς ὑψηλὰς ἐλατοσκεπεῖς ῥάχεις τοῦ Βλαχοβούνου (πάντως ὄχι τοῦ Κροκυλείου, ὡς ἔχει ὀνομασθῇ αὐθαιρέτως, ἤδη διὰ τὸ ἀτείχιστον) — ἐντὸς τῶν ἀμπέλων τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως, ἐξ ὧν (πλὴν θεμελίων ἀρχαίων) καὶ ἀγγεῖα κακογάνωτα μαρτυροῦνται καὶ λυχνάρια πήλινα καί τις περικεφαλαία — καὶ περιρραντήριον (;) τι, σήμερον ἔξω τῆς ἐκκλησίας κείμενον. Ὅμοια λείψανα καὶ νομίσματα καὶ ὑπὸ τοὺς γραφικοὺς ***Πενταγιούς***, 20΄ ΒΑ κατὰ τὴν θέσιν Παλαιοχῶρι, ἐκ μικροῦ πάντως συνοικισμοῦ ὑπὲρ τὸ πρὸς τὸν Κόκκινον καταβαῖνον παραποτάμιον. Ἀλλὰ καὶ ἔτι ὑψηλότερον, ὑπ' αὐτὸ πλέον τὸ ὀρεινὸν διάφραγμα, δι' οὗ συνδέεται ἡ ὀροσειρὰ πρὸς τὸν μέγαν Κόρακα, οὗ τμῆμα εἶναι, ***ὑπὸ τὴν Κωστάριτσαν*** ἐν θέσει ***Παλαιόσπιτα*** ἀνὰ τὰς ἀμπέλους καὶ ἰδίᾳ περὶ τὸν λοφίσκον τοῦ Ἁγ. Μηνᾶ, καὶ πέραν τῆς χαράδρας τοῦ Κοκκίνου ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ***Βοστινίτσας*** πλέον περὶ ἄλλον ***Ἅγ. Μηνᾶν*** ἔτι σπουδαιότερα λέγουσι (διότι ταῦτα δὲν εἴδομεν) οἰκοδομικὰ λείψανα, ὡς καὶ περὶ τὴν Γρανίτσαν.

Εἰκ. 6

Τούτων πάντων σπουδαιότατον εὕρημα καὶ δὴ ἀπροσδόκητόν πως ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ πλακὸς ἐλλιποῦς τιτανολίθου ***ἐπιγραφὴ τῆς Κωσταρίτσης*** (εἰκ. 6).

. Μοι; Μυ; Δω; ***Πυρ;]ριχίνας τοΐ σᾶμα, φίλε· Πο[λέμων ἐπονέ]θε.***

ἦν, ὑποδειχθεῖσαν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Κ. Ῥωμαίου κατ' ἔνδειξιν τοῦ διδασκάλου Δ. Λουκοπούλλου, μετεκομίσαμεν εἰς τὸ Δημοτ. Σχολεῖον Λοιδορικίου.

Τὸ μὲν ὄνομα τῆς νεκρᾶς (ἂν καὶ ὄχι ἀδύνατον καὶ ἀρσενικὸν κατὰ τὴν γνωστὴν γενικὴν Προκλείδας π. χ. IX[1] 521) φαίνεται σύμφυρτον ἐκ δύο καταλήξεων ***-ιχος*** καὶ ***-ινας*** συνήθων ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι (πρβλ. καὶ ***Δωρίνας*** VII 537, 14 Τιμίνας RE Gr. 1899, 75[B])[1]. Καὶ τὸ ***Πολέμων*** (ἀντὶ τοῦ μετρικῶς προσδοκωμένου ***Πτ***) δὲν χρήζει ὅλως τῆς στηρίξεως π. χ. τοῦ Ὀφιονέως ***Πολεμαίου*** IX[1] 426, τοῦ Καλυδωνίου SGDI 1415 ἢ τοῦ Φθιώτου αὐτ. 1457 κ. ἄ., οὐδὲ συνηγορεῖ κατὰ αἰολισμοῦ τῆς διαλέκτου (πρβλ. Kuhn Ztsch. 1909, 272)· ἡ δὲ μακρότης τοῦ ***φιλε*** πρὸ στίξεως μάλιστα αὐτονόητος. Ἡ ἐν τέλει συμπλήρωσις ***[ἐπονέ]θε*** κατὰ τὴν πασίγνωστον κερκυραϊκὴν IX[1] 867, 6 ἄλλως ἀπίθανον μᾶλλον θὰ ἦτο τὸ ***«σᾶμα... [ἐπὶ τύμ]οε*** κατὰ τὰ ἐκεῖ 869-70, ἤδη διὰ τὴν ταυτολογίαν, ἀφοῦ καὶ ***σῆμα*** εἶναι ἀκριβῶς ὁ τάφος ἢ ***τύμβος*** (πρβλ. νῦν κυρίως τὴν ἐπιγραφὴν Τροιζῆνος BCH 1900, 179 καὶ AM 1914, 138 Eichler περὶ τῆς διαφορᾶς ***σήματος*** καὶ ***μνήματος***). Πρβλ. καὶ Ζολώταν Ἀθηνᾶ Κ 281 ἑ.

Περὶ τῆς ἀφελοῦς ἀρχαϊκῆς διατυπώσεως τοῦ ἐπιτυμβίου, καθ' ἣν ὁ ***λίθος*** προσφωνεῖ τὸν ἀναγνώστην (ξεῖνε, ὁδῖτα κλπ. ὡς π. χ. IX[1] 658 τήνω τοι τόδε σᾶμα τὸ λάϊνον, ὦ ξέν', Εὐθυδάμω) ἢ ἁπλῶς λαλεῖ χωρὶς κλητικὴν (ὡς π. χ. ἐν ταῖς κερκυραϊκαῖς ἐκείναις IX[1] 867-870) ἰδὲ νῦν Premerstein ἐν AM 1909, 361.

Τέλος ***Βωμιέων*** πλέον κῶμαι πιστοῦνται ἐκ λειψάνων δύο ἐν τῇ λεκάνῃ τοῦ ἄνω Εὐήνου ἑκατέρωθεν τῆς Ἀρτοτίνας, ἤτοι ἀνατολικῶς αὐτῆς πέραν τῆς χαράδρας ἀνὰ τοὺς ἀμπελῶνας (ὁπόθεν καὶ ἐπιγραφὴ ἐπιτυμβία παραδίδοται, ἠφανισμένη) καὶ ἑτέρα 1 ½ ὥραν βορείως ἐπὶ κλιτύων τῆς Ὀξειᾶς πλέον, ὅπου καὶ ***τάφος καμαρωτὸς*** μέγας (λέγουσι 4 μ. × 2), μακεδονικὸς κατα τὰς περιγραφὰς αὐτοπτῶν (μὲ ἕδρας λιθίνας ἐντὸς κλπ), εὑρέθη πρὸ 20ετίας ὑπὸ Γ. Κρέμου, ἀλλὰ σεσυλημένος ἐκτὸς ἀγγείων τινῶν, ἐν οἷς ῥητῶς πινάκια μελαμβαφῆ, λέγουσι, μὲ γραπτὸν κισσὸν περὶ τὰ χείλη.

ΝΙΚ. Γ. ΠΑΠΠΑΔΑΚΙΣ

[1] Πρβλ. ὁμοίαν σύντηξιν εἰς τον γνωστον ἀττικον ***Στρομβιχίδην*** και τον Ὡρώπιον ***Ὀλυμπιχίδην*** IG VII 391 καὶ τον Βοιωτὸν Μναστιχίδαν VII 2428.

Ι΄ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ (ΚΡΗΤΗΣ)

ΕΡΕΥΝΑΙ, ΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1919

Λαξευτοὶ μυκηναϊκοὶ τάφοι Μιλάτου.

Κατὰ τὸν Ἰανουάριον 1919 ἀνεκαλύφθη τυχαίως τάφος θαλαμοειδὴς λαξευτὸς εἰς θέσιν Ἅγιον Φανούριον 200 μέτρα περίπου ἄνωθεν τοῦ σημερινοῦ χωρίου Μιλάτου. Ἡ ἰδιοκτήτρια τοῦ ἀγροῦ εἰδοποίησε τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν, ἥτις καὶ ἔλαβε τὰ προσήκοντα προφυλακτικὰ μέτρα. Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον μετέβην ἐκεῖ καὶ προέβην εἰς τὴν σκαφὴν καὶ τὸν καθαρισμὸν τοῦ τάφου, ἐρευνήσας δὲ πλησίον ἀνεῦρον τρία μόλις μέτρα δυτικώτερον καὶ δεύτερον ὅμοιον τάφον. Ἀμφότεροι οἱ τάφοι εἶναι θαλαμοειδεῖς λαξευτοὶ εἰς τὸν μαλακὸν βράχον· τὸ σχῆμά των εἶναι σήμερον ἀκανόνιστον, διότι ὁ βράχος χαλαρᾶς ὢν συστάσεως εἶχεν ἀποσαθρωθῆ ἐκ τῶν διαρρεόντων ὑδάτων, καὶ ὄγκοι αὐτοῦ εἶχον καταπέσει ἐντὸς τῶν νεκρικῶν θαλάμων, καὶ εἶχον καλύψει ἐν μέρει καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς πηλίνας λάρνακας, ὥστε σήμερον οἱ τάφοι ὁμοιάζουσι πρὸς μικρὰ φυσικὰ σπήλαια. Αἱ κατὰ προσέγγισιν διαστάσεις τοῦ μὲν πρώτου εἶναι μέτρα 2,90×2,65 καὶ ὕψος 1,40, τοῦ δὲ δευτέρου 2,30×1,50· καὶ ὕψος 1,20. Εἶχόν καὶ μικροὺς δρόμους ἀπὸ βορρᾶ (ἐκ τοῦ κατωφεροῦς) ἄγοντας εἰς αὐτούς· τὰ στόμια τῶν θαλάμων ἦσαν, ὡς συνήθως, πεφραγμένα διὰ τοιχίων ξηρολιθικῶν.

Ὁ πρῶτος τάφος περιεῖχε τέσσαρας πηλίνας λάρνακας, ὧν δύο λουτηροειδεῖς ἄνευ σκεπα-

Εἰκ. 1. Κιβωτοειδὴς λάρναξ Μιλάτου.

σμάτων. Ἐκ τούτων μία μόνον μικρὰ κιβωτοειδὴς ἡ ἐν εἰκόνι 1 εἰκονιζομένη διατηρεῖ γραπτὴν διακόσμησιν, αἱ λοιπαὶ τρεῖς δὲν ἔχουσιν ἢ μᾶλλον δὲν διετήρησαν τοιαύτην. Ἐντὸς τῶν λαρνάκων ὑπῆρχον ὀστᾶ ἄκαυτα σεσαθρωμένα ἐκ τῆς ὑγρασίας.

Ἡ μικρὰ κιβοτωειδὴς λάρναξ (ἀριθ. πηλ. Μουσείου 7611, εἰκ. 1) πατεῖ ἐπὶ τεσσάρων συμφυῶν ποδῶν καὶ ἔχει μῆκος ἐξωτερ. 0,93, πλάτος 0,47, ὕψος 0,62 καὶ τοῦ σκεπάσματος ὕψος ἐπικλινὲς 0,36. Τὸ κούφωμά της ἔχει μῆκος 0,85, πλάτος 0,38 καὶ βάθος 0,49. Ἔχει δύο τοξοειδεῖς λαβὰς εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς

καὶ ἀνὰ μίαν εἰς τὰς στενάς· καὶ τὸ σκέπασμα φέρει δύο ὁμοίας λαβὰς ἑκατέρωθεν κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς ἀντιστοίχους πρὸς τὰς κάτω, ἡ δὲ κορυφαία τοῦ σκεπάσματος ἀπολήγει κατὰ τὰ ἄκρα εἰς δύο βραχείας ἐξοχάς, δι' ὧν εὐκόλως ἐλαμβάνετο καὶ ἀπεκινεῖτο τὸ πῶμα. Ὁ πυθμὴν τῆς λάρνακος φέρει κατὰ τὸ μέσον εἰς μίαν μακρὰν σειρὰν ὀκτὼ ὀπάς, δι' ὧν θὰ ἀπέρρεον τὰ ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ νεκροῦ ὑγρά. Ἡ ὕπαρξις τῶν ὀπῶν εἰς πάσας τὰς κιβωτοειδεῖς λάρνακας μαρτυρεῖ δύο τινά, ἤτοι ὅτι οἱ νεκροὶ ἀπετίθεντο ἄκαυτοι, ὡς ἄλλως καὶ ἐκ τῶν σωζομένων πολλάκις ὀστῶν ἀποδεικνύεται, καὶ δεύτερον ὅτι ***αἱ λάρνακες αἱ κιβωτοειδεῖς κατεσκευάζοντο ἀποκλειστικῶς πρὸς νεκρικὴν χρῆσιν.*** Ὁ πηλὸς τῆς λάρνακος εἶναι ἐρυθρὸς ζωηρός, ἡ ἐξωτερικὴ του ὅμως ἐπιφάνεια καὶ τῆς κυρίως λάρνακος καὶ τοῦ σκεπάσματος ἐκαλύφθη ὑπὸ ἁλοιφῆς ὑποκιτρίνου, ἐφ' ἧς ἐγράφησαν δι' ἐρυθροκαστανόχρου χρώματος τὰ διακοσμητικὰ θέματα.

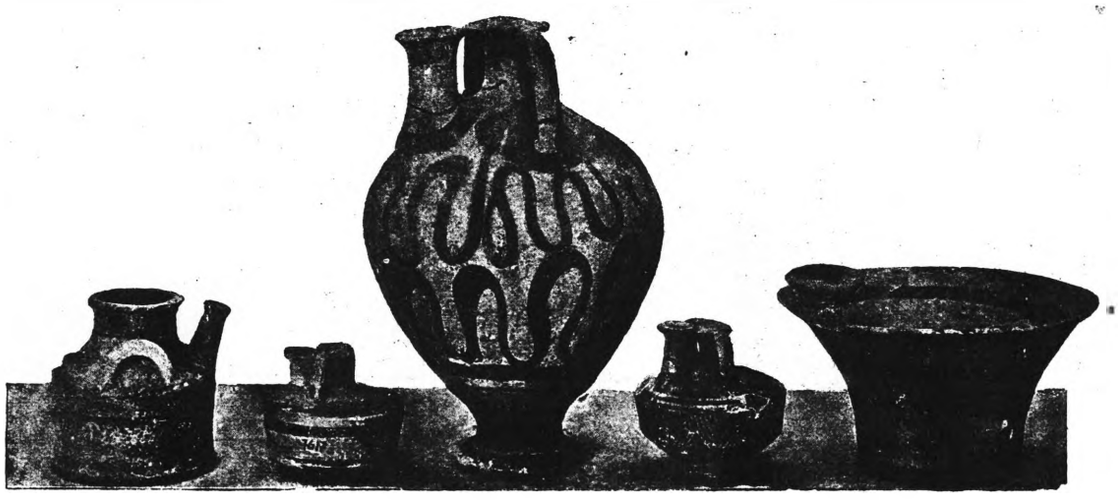
Ἡ διακόσμησις καὶ τῆς λάρνακος καὶ τοῦ σκεπάσματος συνίσταται ἐκ συμπλεγμάτων σπειροειδῶν, ὡς φαίνεται μάλιστα εἰς τὴν κυρίως λάρνακα, ἀμυδρότερον δὲ καὶ εἰς τὸ σκέπασμα. Ἡ σμικρότης τῆς λάρνακος μαρτυρεῖ ὅτι ἐν αὐτῇ εἶχε ταφῇ νεκρὸς οὐχὶ ὡρίμου ἡλικίας.

Αἱ λοιπαὶ τρεῖς λάρνακες τοῦ πρώτου τάφου, ἤτοι ἡ ἑτέρα κιβωτοειδὴς καὶ αἱ δύο λουτηροειδεῖς ἔχουσι τὰς συνήθεις τῶν ἄλλων λαρνάκων διαστάσεις ἤτοι μῆκος 1 - 1,20. Ἡ κατάστασις τῶν ὀστῶν δὲν ἐπέτρεψεν οὔτε εἰς τὸν πρῶτον τάφον οὔτε εἰς τὸν δεύτερον παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῶν. Ἐλάχιστα ἴχνη χρωματιστῆς διακοσμήσεως παρετηρήθησαν εἰς τὰς τρεῖς ταύτας λάρνακας.

Ὁ δεύτερος τάφος εἶχε δύο κιβωτοειδεῖς πηλίνας λάρνακας μετὰ τετρακλίτων σκεπασμάτων, ἀλλ' ἦσαν λίαν βεβλαμμέναι (λυκωμέναι, ὡς λέγομεν ἐν Κρήτῃ) καὶ τεθραυσμέναι· ἴσως εἶχόν ποτε διακόσμησίν τινα.

Ὀστᾶ ἄκαυτα παρετηρήθησαν καὶ εἰς τὰς ἓξ λάρνακας τῶν δύο τάφων, ἄλλα δὲ εὑρέθησαν χαμαί, εἴτε ἐκ τῶν λαρνάκων ἀρχαιόθεν ἀπορριφθέντα, εἴτε ἐκ λάρνακος ξυλίνης προερχόμενα, εἴτε καὶ ἐκ ταφῆς ἄνευ λάρνακος.

Πλὴν τῶν λαρνάκων εὑρέθησαν εἰς τοὺς δύο τάφους καὶ τὰ ἑξῆς κτερίσματα.

Εἰκ. 2. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Μιλάτου.

1) ***Δύο φακοειδεῖς ἐγγεγλυμμέναι λίθοι.*** Ἡ μία τούτων (ἀριθ. Μουσ. 1261) ἐκ μαλακοῦ λευκοφαίου στεατίτου φέρει δύο αἰγάγρους πρὸς ἀριστερὰ καὶ εὑρέθη ἐντὸς τῆς μιᾶς λουτηροειδοῦς λάρνακος τοῦ πρώτου τάφου, ἡ ἄλλη μικροτέρα (ἀριθ. Μουσ. 1262) ἐκ σκληροῦ μελανωποῦ λίθου ἔχει δύο καθήμενα καὶ ἀντίνωτα ζῷα καὶ εἰς τὸ ἄκρον κλαδίον καὶ εὑρέθη εἰς τὴν ἄλλην λουτηροειδῆ λάρνακα.

2) ***Ψῆφοι*** περιδεραίων ἐξ ὑαλώδους μάζης περὶ τὰς εἴκοσιν ἀκέραιοι τριῶν διαφόρων πλακωτῶν σχημάτων γνωστῶν ἐξ ἄλλων μυκηναϊκῶν τάφων· ὑπῆρχον καὶ πολλαὶ ἄλλαι τεθραυσμέναι καὶ βεβλαμμέναι· εὑρέθη καὶ μικρὰ πρισματική, τρίπλευρος κρυσταλλική. Πᾶσαι εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς μιᾶς λουτηροειδοῦς λάρνακος.

3) ***Χαλκᾶ*** εὑρέθησαν μαχαίριον μονόστομον μήκους ὁλικοῦ 0,22 μετὰ τῆς ὁμοφυοῦς οὐρᾶς

ἐχούσης διὰ τὴν στειλέωσιν τέσσαρας ἥλους· δύο ἄλλα τεθραυσμένα καὶ ἐλλιπῆ ἐργαλεῖα ἀγνώστου χρήσεως.

4) ***Πήλινα ἀγγεῖα*** δέκα τὰ εἰς τὰς εἰκόνας 2 καὶ 3. Τούτων πέντε εἶναι στεγανόστομοι ἀμφορεῖς εἰς μέγας καὶ οἱ λοιποὶ μικρότεροι, ὧν τὰ σχήματα καὶ ἐν μέρει καὶ ἡ διακόσμησις φαίνονται εἰς τὰς δύο εἰκόνας. Ἔπειτα δύο φιάλαι μετ' αὐλακωτῆς προχύσεως, ἓν δοχεῖον (δεξιὸν τῆς εἰκ. 2) γαστροειδὲς ἔχον εἰς τὸ χεῖλος κεκολλημένον φιαλίδιον. Ἓν μικρὸν ἀγγείδιον (στεγανόστομος ἀμφορίσκος) εἰς τὸ μέσον τῆς εἰκόνος 3 εἶναι ἄξιον σημειώσεως, διότι ἡ γάστρα αὐτοῦ διηρεῖτο διὰ διαφράγματος εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ ἕτερον ἔμενε τελείως τυφλὸν μὴ συγκοινωνοῦν μετὰ τοῦ ἄλλου ἡμίσεος τοῦ ἔχοντος τὸν κρουνόν.

Τὰ σχήματα καὶ ἡ διακόσμησις τῶν πηλίνων ἀγγείων μαρτυροῦσι σαφέστατα τὴν ἐποχὴν τῶν ταφων ἀνήκουσι πάντα εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τῆς ὑστερομινωικῆς ἢ μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Πρὸς τὴν ἐποχὴν ταύτην συμφωνοῦσι καὶ τὰ σχήματα καὶ ἡ διακόσμησις τῶν πηλίνων λαρνάκων τῆς Μιλάτου τῶν εὑρεθεισῶν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς εἰς τὴν θέσιν ταύτην.

Οἱ δύο οὗτοι νέοι τάφοι μετὰ πηλίνων λαρνάκων προστιθέμενοι εἰς τοὺς ἄλλους τρεῖς τοὺς εὑρεθέντος κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν εἰς τὴν αὐτὴν τοποθεσίαν [1] μαρτυροῦσιν ἀσφαλῶς τὴν ἐνταῦθά που ὕπαρξιν συνοικισμοῦ μυκηναϊκῶν νεωτέρων χρόνων, οὗ ἡ νεκρόπολις ἐξ οἰκογενειακῶν λαξευτῶν θαλαμοειδῶν τάφων εὑρίσκετο εἰς τὰς κλιτύας τοῦ λόφου Ἁγ. Φανουρίου ἀμέσως ἄνωθεν πρὸς νότον τοῦ σημερινοῦ χωρίου Μιλάτου [2].

Γραπτὴ λουτηροειδὴς λάρναξ Μιλάτου.

Εὑρέθη τυχαίως (εἰκ. 4) ὑπὸ χωρικοῦ κατὰ τὸ 1910 ἐντὸς μικροῦ λαξευτοῦ τάφου εἰς τὴν αὐτὴν τοποθεσίαν Ἅγ. Φανούριον. Ὁ τάφος, ὡς ἐξηκρίβωσα τότε ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν εὕρεσιν, ὅτε μεταβὰς παρέλαβον καὶ την λάρνακα, εἶχε διαστάσεις 2 μέτρων ἐπὶ 1,60 καὶ ἐφράσσετο διὰ ξηρολιθίας

Ἡ λάρναξ (ἀριθ. Μουσ. 7400) διατηρεῖται καλῶς. Ἔχει μῆκος ἔξωθεν 1,25 καὶ ὕψος 0,52. Τὸ κούφωμά της ἔχει ἄνω μῆκος 1,15, καὶ ὁ πυθμὴν 0,78. Φερει τέσσαρας ὁριζοντίους παχείας λαβάς, μίαν εἰς ἑκάστην τῶν τεσσάρων πλευρῶν εἰς τὸ ἓν ἄκρον τῆς στενῆς πλευρᾶς τοῦ πυθμένος φέρει τὴν ὀπὴν τῆς ἐκροῆς, ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ λουτηροειδεῖς λάρνακες. Ἡ ὕπαρξις τῆς ὀπῆς εἰς τὰς λάρνακας αὐτὰς μαρτυρεῖ ἢ ὅτι ἦσαν πραγματικοὶ λουτῆρες χρησιμοποιούμενοι καὶ πρὸς ταφὴν νεκρῶν, ἢ ὅτι κατεσκευάζοντο ἀπ' ἀρχῆς διὰ νεκρικὴν χρῆσιν ἀλλ' ἐντελῶς ὅμοιαι πρὸς τοὺς λουτῆρας. Ὅτι δὲ ὑπῆρχον τοιοῦτοι πήλινοι λουτῆρες (ἀσάμινθοι) γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἀνακτόρων Κνωσοῦ καὶ Τίρυνθος, ὅπου εὑρέθησαν κατὰ χώραν ἐν τοῖς λουτροῖς. Ἄλλην παρατήρησιν διὰ τὰς λουτηροειδεῖς λάρνακας ἔχομεν νὰ κάμωμεν, ὅτι δὲν φέρουσι σκεπάσματα, ἐν ᾧ αἱ κιβωτοειδεῖς φέρουσι πάντοτε.

Ὁ πηλὸς τῆς λάρνακος εἶναι ἐρυθρωπός, ἀλλ' εἶναι ἐσκεπασμένος διὰ λευκοκιτρίνου ἀλοιφῆς ἐντὸς καὶ ἐκτός, καὶ ἐπὶ ταύτης ἐγράφη ἡ διακόσμησις διὰ καστανοῦ χρώματος ἐντὸς καὶ ἐκτός. Συνίσταται δὲ ἡ διακόσμησις ἔξωθεν ἀπὸ ὀκτὼ δενδροειδῆ θέματα σύμφυρμα παπυροειδοῦς καὶ φοινικοειδοῦς φυτοῦ καὶ ἀπὸ καθέτους ζώνας χωριστικὰς μίαν εἰς ἑκάστην τῶν τεσσαρων επιφανειῶν· εἰς τὴν μίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν τὴν φαινομένην εἰς τὴν εἰκόνα

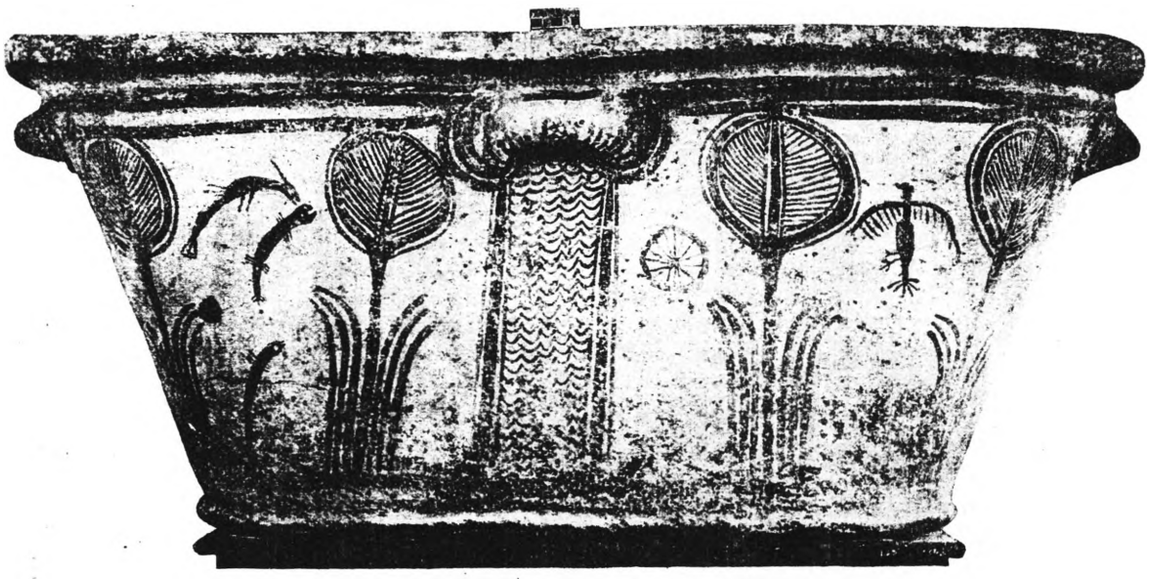
Εἰκ. 3. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Μιλάτου.

[1] Ἴδε τὴν περὶ τούτων βιβλιογραφίαν εἰς Ἀρχαιολ. Δελτίον Δ΄ Παράρτημα σελ. 11 σημ. 2.

[2] Τὸ χωρίον ***Μίλατος*** διέσωσε τὸ ἀρχαῖον δωρικὸν ὄνομα τῆς πόλεως, περὶ ἧς ἴδε Δελτίον Δ΄ σελ. 11.

4 εἰς τὰ μεταξὺ τῶν δένδρων κενὰ εἰκονίζονται ἔνθεν μὲν τρεῖς ἰχθύες, ἑτέρωθεν δὲ ἀστὴρ ἢ τροχὸς πολυάκτινος καὶ πτηνὸν πετόμενον πρὸς τὰ ἄνω.

Ἡ διακόσμησις εἶναι λίαν ἐσχηματοποιημένη, ὁ δὲ γραφεὺς τῆς λάρνακος ἀπὸ μνήμης καὶ ὅλως τυπικῶς ἔγραψε τὰ διακοσμητικὰ θέματα, καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας μαρτυρεῖ χρόνους νικὴ του καθόλου καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἔχει πολλὰς ἀναλογίας καὶ ὁμοιότητας πρὸς τὰ ὑστερομινωϊκὰ ἀνάκτορα Κνωσσοῦ καὶ Φαιστοῦ. Τὸ σχέδιον τοῦ οἰκοδομήματος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ εὑρεθέντα ἀρχαῖα, ὧν προέχουσι τέσσαρες κολοσσιαῖοι χαλκοῖ λατρευτικοὶ πελέκεις, θὰ δημοσιευθῶσι προσεχῶς ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδι Ἀθηνῶν.

Εἰκ. 4. Δουπηροειδὴς λάρναξ Νιλάτου.

παρακμῆς τῆς ὑστερομιν. ἐποχῆς. Ἡ διακόσμησις τῶν ἐσωτερικῶν τοιχωμάτων τῆς λάρνακος ἔχει καταστῆ ἀμυδρά, ἀλλὰ διακρίνει τις θέματα φυτοειδῆ, ἀνθεμοειδῆ καὶ γεωμετρικὰ ἐν συμπλέγμασι συμπεφυρμένα.

Μέγαρον μινωϊκὸν Νίρου.

Δαπάναις τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας ἐξετέλεσα ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου 1919 τὴν ἀνασκαφήν, τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν στερέωσιν μεγάρου ὑστερομινωϊκῆς Α΄ ἐποχῆς κατὰ τὴν βορείαν παραλίαν ἀνατολικῶς τοῦ Κακοῦ Ὄρους κάτωθι τῶν χωρίων Ἀνωπόλεως καὶ Βάθειας εἰς τοποθεσίαν καλουμένην Νίρου Χάνι κατὰ τὸ 12ον χιλιόμετρον πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἡρακλείου. Τὸ μέγαρον διώροφον ὂν ἐν πολλοῖς εἶχε τεσσαράκοντα περίπου δωμάτια καὶ διαδρόμους ἐν τῷ ἰσογείῳ καὶ δύο πλακοστρώτους αὐλάς. Ἡ ἀρχιτεκτο-

Λαξευτὸς μυκηναϊκὸς τάφος Ἐπισκοπῆς Ἱεραπέτρου.

Εὑρέθη κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ τοῦ ἰσθμοῦ Ἱεραπέτρου τὴν 1ην Μαΐου 1919. Ὁ ἐργολάβος τῆς ὁδοῦ εἰδοποίησε τὴν χωροφυλακήν, ἥτις μετὰ τοῦ φύλακος Γουρνιῶν παρέλαβον τὰ ἐν τῷ τάφῳ εὑρεθέντα ἀρχαῖα, ἤτοι τρεῖς πηλίνας λάρνακας καὶ 26 πήλινα ἀγγεῖα.

Κατ' ἐπιτόπιον ἐξέτασιν γενομένην ὑπ' ἐμοῦ ὁ τάφος εἶναι τῶν γνωστῶν λαξευτῶν θαλαμοειδῶν τῆς ὑστερομινωϊκῆς Γ΄ ἐποχῆς, εὑρίσκεται δὲ 100 μέτρα βορειότερον τοῦ χωρίου Ἐπισκοπῆς· ὁ νεκρικὸς θάλαμος εἶναι σχεδὸν τετράγωνος ἔχων διαστάσεις μέτρων 2,20 × 2 καὶ ὕψος 1,70 ὁ δρόμος κατεχώσθη ἐν τῇ ἁμαξιτῇ ὁδῷ, ἡ θύρα του λαξευτὴ καμαρωτὴ καλῶς, ὅπως καὶ ὁ θάλαμος, διατηρουμένη ἔχει ὕψος 1,70 καὶ πλάτος 0,60, ἐφράσσετο δὲ διὰ τοίχου

ξηρολιθικοῦ. Τὰ ἐν τῷ τάφῳ εὑρεθέντα ἀρχαῖα μετακομισθέντα εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου εἶναι:

Α΄ ***Τρεῖς πήλιναι λάρνακες,*** ὧν ἡ μία κιβωτοειδὴς καὶ αἱ δύο λουτηροειδεῖς.

1) Ἡ κιβωτοειδὴς λάρναξ (ἀριθ. πηλ. Μουσ. 7625) μετὰ **σκεπάσματος** (εἰκ. 5) ἔχει ἐξωτερ. μῆκος 1,33, **πλάτος** 0,53 καὶ **ὕψος** (πλὴν τοῦ σκεπάσματος) 0,63. Τὸ σκέπασμα δὲν εἶναι τετρακλινές, ὡς συνήθως, ἀλλὰ σχεδὸν ἡμικυλινδρικόν. Ἡ **λάρναξ** πατεῖ ἐπὶ **τεσσάρων** συμφυῶν ποδῶν, καὶ ἔχει ἀνὰ δύο λαβὰς εἰς τὰς μακρὰς **πλευρὰς** καὶ ἀνὰ μίαν εἰς τὰς στενάς· καὶ τὸ **σπέπασμα** ἔχει ἀναλόγους λαβάς, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν εὑρίσκονται εἰς εὐθυγραμμίαν πρὸς τὰς τῆς **λάρνακος**, ἐπειδὴ δὲ καὶ εἶναι βραχύτερον τῆς **λάρνακος** καὶ δὲν προσαρμόζεται καλῶς, ὑποθέτομεν ὅτι δὲν ἀνῆκεν ἀρχικῶς εἰς τὴν **λάρνακα** ταύτην ἀλλ' εἰς ἄλλην. Ἡ ἐξωτερικὴ **ἐπιφάνεια** τῆς **λάρνακος** εἶναι κατάγραφος· ἡ **φαινομένη** ἐν τῇ εἰκόνι 5 μακρὰ πλευρὰ διαιρεῖται διὰ προεχούσης πλαστικῆς ὀρθίας σανίδος καὶ δύο ὁμοίων κατὰ τὰς γωνίας [1] εἰς δύο **πίνακας** τετραγώνους, ὧν ὁ ἀριστερὰ τῷ ὁρῶντι ἔχει διὰ μέλανος χρώματος τρία ζεύγη ἱερῶν κεράτων, διπλοῦν πέλεκυν μετὰ στειλεοῦ ἐντὸς τοῦ κάτω ζεύγους τῶν κεράτων, δύο βόας καὶ πτηνὸν ἄνωθεν τοῦ ἑνὸς τῶν βοῶν· ὁ ἄλλος **πίναξ** ἔχει δύο ὄρθια συμπλέγματα ἐκ σπειροειδῶν θεμάτων χωριζόμενα διὰ ὀρθίας διακοσμητικῆς ζώνης· ἡ ἑτέρα μακρὰ **πλευρὰ** ἔχει ὁμοίαν διαίρεσιν καὶ διακόσμησιν ἐκ σπειροειδῶν συμπλεγμάτων δικτυοειδῶς τεταγμένων. Αἱ δύο στεναὶ **πλευραὶ** τῆς **λάρνακος** διακοσμοῦνται διὰ πλοκάμων ὀκτώποδος καὶ ἄλλων σπειροειδῶν θεμάτων. Τὸ σκέπασμα φέρει δύο ἀλλεπαλλήλους σειρὰς πλοκάμων ὀκτώποδος συνεχῶν. Εἰς τὸν πυθμένα ἡ **λάρναξ** ἔχει τρεῖς σειρὰς ὀπῶν κατὰ μῆκος ἐξ ὀκτὼ ὀπῶν εἰς ἑκάστην σειράν.

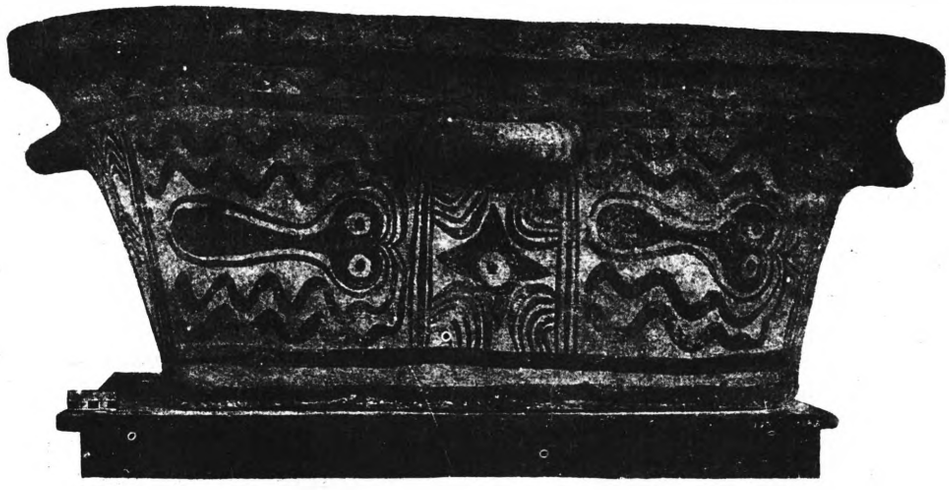

Εἰκ. 5. Κιβωτοειδὴς λάρναξ τάφου Ἐπισκοπῆς.

2) ***Λουτηροειδὴς μικρὰ λάρναξ*** (ἀριθ. πηλ. Μουσ. 7624) (εἰκ. 6). Ἔχει ἐξωτερικὸν μῆκος 1,04, ἐσωτερ. 0,96, **πλάτος** ἐξωτερ. 0,56 ἐσωτερ. 0,46, **ὕψος** ἐξωτερ. 0,40. Ἦτο βεβαίως διὰ νεκρὸν μὴ ὡρίμου ἡλικίας. Ἔχει τέσσαρας παχείας ὁριζοντίας λαβάς, ἤτοι μίαν εἰς ἑκάστην πλευράν, καὶ χεῖλος προέχον. Ἡ ἐξωτερική της διακόσμησις εἶναι εἰς τὴν μίαν πλευρὰν τὴν φαινομένην εἰς τὴν εἰκόνα δύο ὀκτώποδες ὁριζοντίως τοποθετημένοι, ἀφ' ὧν ἐκφύονται τέσσαρες πλόκαμοι, μεταξὺ δὲ τῶν δύο ὀκτωπόδων ἀστὴρ θαλάσσιος τετράκτινος· εἰς τὴν ἄλλην μακρὰν πλευρὰν ὑπάρχουσι κυκλικὰ καὶ τοξοειδῆ θέματα. Ἐσωτερικῶς ἔχει μόνον καταλοιβάδας καὶ εἰς τὸν πυθμένα κηλίδας χρωματιστὰς γενομένας ἀπὸ διαβρόχου σπόγγου.

[1] Εἶναι αὐταὶ τὰ ἀντίγραφα τῶν χονδροτέρων σανίδων ἢ δοκῶν τῆς ξυλίνης λάρνακος, ἐξ ἧς κατ' ἀπομίμησιν προῆλθεν ἡ πηλίνη.

3) ***Λάρναξ λουτηροειδὴς*** (ἀριθ. Μουσ. 7623) (εἰκ. 7). Ἔχει ἐξωτερικὸν μῆκος 1,29, πλάτος 0,59, ὕψος 0,54. Τὸ κούφωμά της εἶναι ἄνω ματοποιημένον, ἐξ οὗ ἐκφύονται δύο σειραὶ συνεχῶν πλοκάμων καταλαμβανόντων ὅλην σχεδὸν τὴν μακρὰν πλευρὰν ὀφιοειδῶς· ἄνω ὑπὸ τὸ

Εἰκ. 6. Λουτηροειδὴς λάρναξ τάφου Ἐπισκοπῆς.

Εἰκ. 7. Λουτηροειδὴς λάρναξ τάφου Ἐπισκοπῆς.

1,10×0,43 καὶ τὸ μῆκος τοῦ πυθμένος 0,82. Ἔχει τέσσαρας ὁριζοντίους λαβὰς τοξοειδεῖς, ἤτοι μίαν εἰς ἑκάστην πλευράν. Εἰς τὰς δύο μακρὰς πλευρὰς ἔχει ἑκατέρωθεν ὀκτώποδα ἐσχηπροέχον χεῖλος φέρει ζώνην σπειροειδοῦς συνεχοῦς γραμμῆς. Αἱ στεναὶ πλευραὶ ἔχουσιν ἑκατέρα μέγα τετράγωνον ὅμοιον πρὸς πίνακα ζατρικίου (damier). Τὸ ἐπίπεδον ἄνω χεῖλος ἔχει

τριγωνικὰ καὶ ὀδοντωτὰ μέλανα πλήρη θέματα. Ἐσωτερικῶς οὐδεμίαν ἔχει διακόσμησιν.

Β΄ ***Πήλινα ἀγγεῖα*** (εἰκ. 8, 9, 10, 11, 12) συνελέγησαν ἐν τῷ τάφῳ Ἐπισκοπῆς τὰ ἑξῆς:

εἶναι 0,38. Ἡ διακόσμησις ὁμοία πρὸς τὴν τῆς προηγουμένης λάρνακος, ἤτοι εἰς ὀκτώπους ἐσχηματοποιημένος ἑκατέρωθεν, ἐξ οὗ ἐκφύονται δύο ἀλλεπάλληλοι σειραὶ ὀφιοειδῶν πλοκά-

Εἰκ. 8. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Ἐπισκοπῆς.

Εἰκ. 9. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Ἐπισκοπῆς.

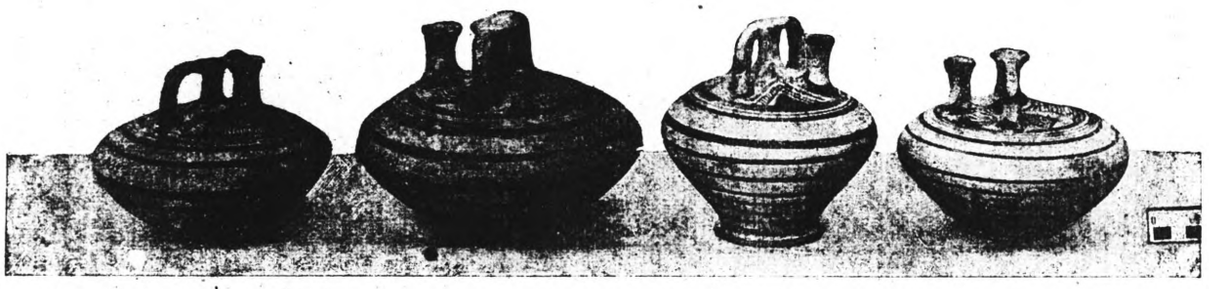
1) ***Κρατὴρ*** (εἰκ. 9 δεξιὰ) ἔχει σφαιρικὴν σχεδὸν κοιλίαν, δύο μεγάλας καὶ πλατείας λαβάς, χεῖλος πλατὺ εὐρυνόμενον πρὸς τὰ ἄνω καὶ πατεῖ ἐπὶ ποδίσκου χαμηλοῦ· τὸ ὕψος του

μων καταλαμβάνουσαι ὁλόκληρον τὴν σφαιρικὴν γάστραν.

2) ***Δεκαπέντε στεγανόστομοι ἀμφορεῖς***. Οἱ πλεῖστοι διατηροῦνται εἰς ἀρίστην κατάστασιν

μάλιστα οἱ ἐν τῇ εἰκόνι 9. Ἡ διακόσμησίς των ποῦ μὲν καστανόχρους ποῦ δὲ ἐρυθρὰ εἶναι ἡ γνωστὴ εἰς τὰ πήλινα ἀγγεῖα τῆς ἐποχῆς (Ὑστε-

12). Ἡ ἐν τῇ εἰκόνι 12 ἀριστερὰ ἔχει ὑπὲρ τὸ χεῖλος τοξοειδῆ πλατεῖαν λαβὴν καὶ παρ' αὐτὴν φιαλίδιον κεκολλημένον εἰς τὸ χεῖλος.

Εἰκ. 10. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Ἐπισκοπῆς.

Εἰκ. 11. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Ἐπισκοπῆς.

Εἰκ. 12. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Ἐπισκοπῆς.

ρομιν. Γ΄), ἤτοι ζῶναι, τόξα, σπεῖραι, ὀκτώποδες ὀφιοπλόκαμοι κλπ.

3) ***Τρεῖς φιάλαι ἢ μεγάλοι κύαθοι*** (εἰκ. 9,

4) ***Οἰνοχόη***! μικρὰ μόνωτος (ἡ δευτέρα ἀπὸ δεξιὰ τῆς εἰκόνος 9).

5) ***Ἀμφορεὺς*** φέρων ὡς διακόσμησιν τρεῖς

μέλανας στιλπνοὺς δίσκους διὰ διαβρόχου σπόγγου γενομένους (εἰκ. 12).

6) ***Καλυπτὴρ*** λύχνου ἢ θυμιατηρίου (εἰκὼν 12 δεξιά). Ἔχει σχῆμα καλυβοειδὲς μετὰ κωνικῆς στέγης ἀπολῃγούσης ἄνω εἰς ἀνοιγμα περιχειλωτὸν ὡσεὶ καπνοδόχου. Ἔχει ἄνοιγμα θυροειδὲς καὶ εἰς τὴν στέγην ὀκτὼ θυρίδας. Ἡ ἐξωτερική του ἐπιφάνεια φέρει ἐρυθρὰν διακόσμησιν γραμμικὴν καὶ ἀνθεμωτήν.

Οὐδὲν ἄλλο ἀντικείμενον ὑπῆρχεν ἐν τῷ τάφῳ Ἐπισκοπῆς κατὰ τοὺς ἀνευρόντας τὸν τάφον.

Ἡ ἐποχὴ καὶ τοῦ τάφου Ἐπισκοπῆς ἐξάγεται ἀπό τε τῶν λαρνάκων καὶ τῶν πηλίνων ἀγγείων. Εἶναι τὸ τελευταῖον ὅριον τῆς Ὑστερομινωϊκῆς ἢ Μυκηναϊκῆς Γ΄ ἐποχῆς, εἰς ἣν ἀνήκουσι καὶ τὸ πλεῖστον τῶν μέχρι τοῦδε μετὰ πηλίνων λαρνάκων εὑρεθέντων λαξευτῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῆς Κρήτης, λ. χ. εἰς Βασιλικὰ Ἀνώγεια, Πενταμόδι, Μίλατον, Λιλιανά, Μουλλιανά, Ἀρτσᾶ, Λιμένα Σητείας, Γοῦρνες, Γουρνιὰ κλπ.

Δύο ἐπιγραφαὶ Ἰτάνου.

Εἰς τὸ μετόχιον τῆς μεγάλης Μονῆς Κυρίας Ἀκρωτηριανῆς (Τοπλοὺ) τὸ λεγομενον ***Ἐρημόπολι,*** ὅπου διὰ τῶν ἐρευνῶν τοῦ κ. Halbherr καὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς διὰ τοῦ J. Demargne ἐβεβαιώθη, ὅτι ἔκειτο ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ πόλις Ἴτανος εἰς τὸ ἀνατολικώτατον ἄκρον τῆς νήσου ὁ μετοχάρις Ἰωάν. Σπανουδάκις ἀνεῦρε τυχαίως παλαιὸν τάφον σκεπαζόμενον ὑπὸ δύο μεγάλων ἐνεπιγράφων πλακῶν κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1919. Εἰδοποιηθεὶς περὶ τοῦ πράγματος μετέβην ἐκεῖ καὶ ἐξήτασα τὸ εὕρημα καὶ ἀπέστειλα τὰς δύο πλάκας εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου. Ὁ τάφος ἦτο ὑπόγειος θηκοειδὴς ἐκτισμένος διὰ μεγάλων πωρίνων ὀγκολίθων ἔχει μῆκος ἐσωτερικὸν 1,82 καὶ πλάτος 1 μέτρου σεσυλημένος παλαιόθεν εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν πιθανῶς κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους[1] ἐγένετο δευτέρα χρῆσις τοῦ τάφου, ὡς φαίνεται ἐκ προχείρων καὶ ἀδεξίων ἐπισκευῶν γενομένων ἐν αὐτῷ. Κατὰ τὴν νεωτέραν ταύτην ταφὴν ἔθεσαν ὡς σκεπάσματα τὰς δύο ἐνεπιγράφους πλάκας λαβόντες αὐτὰς ἐκ τῶν ἐκεῖ ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Ἰτάνου.

Εἶναι στῆλαι ἐγχωρίου κυανωποῦ σκληροῦ τιτανολίθου (ἐκ τοῦ λατομείου τοῦ ἀκρωτηρίου) φέρουσαι ἄνω καὶ κάτω ἀναθύρωσιν. Ἡ πρώτη ἔχει ὕψος 1,25 καὶ πλάτος 48 - 50 ἑκατοστ. καὶ πάχος 0,14, ἔφερε δὲ διὰ μικρῶν γραμμάτων ἐπιγραφὴν διεξοδικὴν εἰς τὴν προσθίαν ἐπιφάνειαν ἐκ στίχων 98, τῶν ὁποίων οἱ 86 πρῶτοι συνεχίζονται καὶ εἰς τὴν δεξιὰν στενὴν ἐπιφάνειαν τῆς πλακός. Ἀτυχῶς ἡ πλὰξ ἦτο φαίνεται πρὸ τῆς εἰς τὸν τάφον τοποθετήσεως ἐκτεθειμένη ἐπὶ αἰῶνας εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς θαλασσίας ὑγρασίας καὶ τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ ἡ κυρία ἐπιδερμὶς ἐφθάρη δεινῶς, μόνον δὲ ὀλίγα γράμματα σῴζονται κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον, ὅπου θὰ ἐκαλύπτετο ὑπὸ χώματος, τὰ γράμματα ὅμως τῆς στενῆς πλευρᾶς σῴζονται κάλλιστα. Ὑπολογίζω ὅτι λείπουσιν οὕτως τὰ $^4/_5$ τῆς ὅλης ἐπιγραφῆς. Ἐκ τῶν διασωθέντων μερῶν πείθομαι ὅτι πρόκειται περὶ σπουδαίας ἱστορικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος σχετιζομένης πρὸς τὴν μεταξὺ Ἰτανίων καὶ Ἱεραπυτνίων διαφορὰν περὶ τοῦ Δικταίου Ἱεροῦ, καὶ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ περιεῖχε τὸ ἱστορικὸν τῆς ἔριδος τῆς προηγηθείσης τῆς περὶ τοῦ Ἱεροῦ διαιτησίας τῶν Μαγνήτων τῶν πρὸς Μαιάνδρῳ, ἧς τὸ κείμενον ἐσώθη κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν γνωστὴν μεγάλην ἐπιγραφὴν τὴν ἐντετοιχισμένην σήμερον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Μονῆς[1].

Ἡ δευτέρα πλὰξ ἔχει ὕψος 1,16, πλάτος 41 - 43 ἑκατ. καὶ πάχος 13. Καὶ ταύτης ὁλόκληρος ἡ ἐνεπίγραφος προσθία ἐπιφάνεια ἔχει ὑποστῆ ὁμοίαν φθοράν, ἐπειδὴ ὅμως τὰ γράμματα ἦσαν μεγαλύτερα καὶ βαθύτερα διετήρησαν ἴχνη ὁπωσοῦν καταφανῆ, καὶ οὕτως κατωρθώσαμεν τὴν πλήρη ἀνάγνωσιν τῇ βοηθείᾳ διαφόρων μεταλλαγῶν τοῦ φωτισμοῦ. Ἔχει προξενικὸν ψήφισμα τῶν Ἰτανίων τοῦ Γ΄ π. Χ. αἰῶνος πρὸς τιμὴν τοῦ γνωστοῦ Μακεδόνος στρατηγοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου Πατρόκλου τοῦ Πάτρωνος. Εἶναι δηλ. ταυτόσημος πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ καθηγ. Halbherr δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ Museo Italiano III σελ 568 ἑξ., ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ ὑπὸ τοῦ Halbherr δημοσιευθεῖσα εἶναι κολοβὴ κατὰ τὸ τελευταῖον ἥμισυ, ἡ ἡμετέρα εὐτυχῶς εἶναι πλήρης. Ἐκ ταύτης μανθάνομεν ὅτι δύο ὅμοια ἀντίγραφα τοῦ προξενικοῦ ψηφίσματος τῆς πόλεως ἐχαράχθησαν, καὶ ἓν μὲν ἀνετέθη εἰς τὸν ναὸν τῆς πολιούχου Ἀθηνᾶς τὸ δ' ἕτερον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Πιθανῶς ἐν τῷ παρόντι ἀντιγράφῳ ἔχομεν τὸ

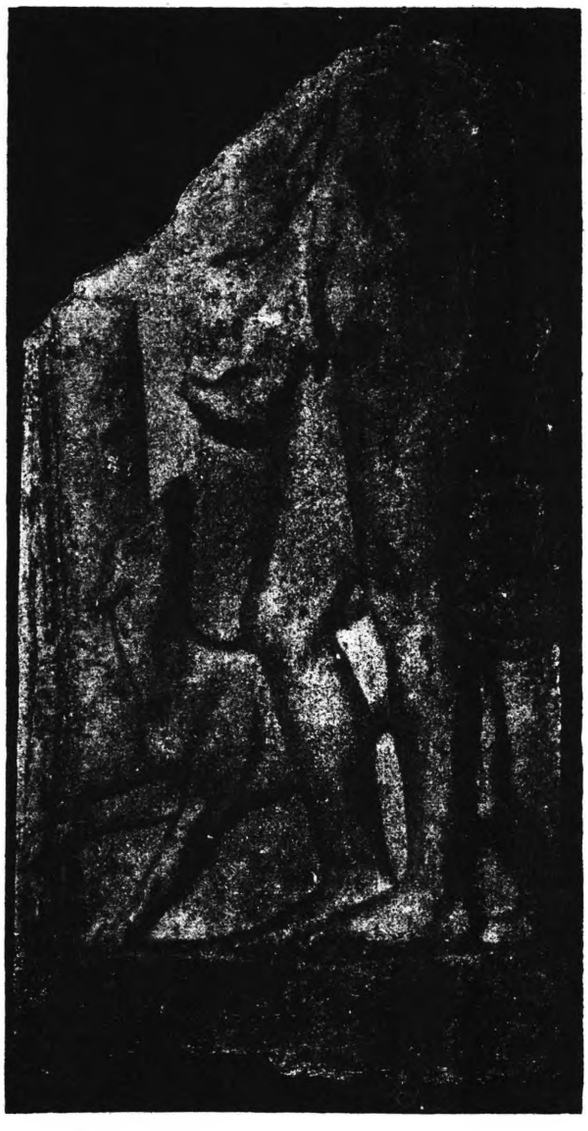
[1] Ἡ Ἴτανος κατῳκεῖτο ἀκόμη κατα τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς ἀπεδειχθη ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Γάλλου J Demargne κατὰ τὸ 1910-1911, ἐν αἷς ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐρείπια χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν μὴ δημοσιευθεισῶν διὰ τὸν μετ ὀλίγον ἐπελθοντα θανατον τοῦ ἀνασκαφέως.

[1] Μετα τὸν Pashley τὸν πρῶτον ἰδόντα καὶ τὸν Spratt κλπ. ἐδημοσιεύθη πληρέστερον καὶ ἀκριβέστερον ὑπὸ τοῦ κ. Halbherr εἰς τὸ Museo Italiano III 570 ἑξ. καὶ παρὰ Dittenberge, Sylloge² 929. Καὶ δεύτερον ἀντίτυπον τὸ ἐν Μαγνησίᾳ εὑρέθη καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Kern, Inschrift. von Magnesia σελ 94 Νο 105.

πρῶτον ἄτε τῆς στήλης ταύτης οὔσης μεγαλυτέρων διαστάσεων, ἐν ᾧ τὸ ἄλλο τὸ μικρότερον θὰ ἦτο τὸ τοῦ Ἀσκληπιείου.

Ἀμφοτέρας τὰς ἐπιγραφὰς θὰ δημοσιεύσωμεν μετ' ἄλλων κρητικῶν ἐπιγραφῶν προσεχῶς.

(εἰκ. 13) ἀνατολικῶς τῆς πόλεως κατὰ τὰ σύνορα τῶν δύο ἐπαρχιῶν Ρεθύμνης καὶ Μυλοποτάμου, τὸ ὁποῖον καὶ ἐδώρησεν ἀμέσως εἰς τὸ Μουσεῖον Ρεθύμνης. Εἶναι στήλη λευκοῦ νησιωτικοῦ μαρμάρου σῴζουσα ὕψος 0,90, πλά-

Εἰκ. 13. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον Σταυρωμένου.

Νεκρικὸν ἀνάγλυφον Σταυρωμένου.

Ὁ φιλάρχαιος βιομήχανος Ρεθύμνης κ. Ἐμμ. Καούνης ἀνεῦρε κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1918 ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον εἰς θέσιν Σταυρωμένον

τος 47 - 49 ἑκατ. καὶ πάχος 10. Φέρει ἐν μετρίῳ ἀναγλύφῳ νεανίσκον γυμνὸν ὄρθιον ἐστραμμένον πρὸς ἀριστερὰ στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους καὶ κάμπτοντα τὸ δεξιόν διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ πτηνόν, ὃ ἐπιδεικνύει εἰς κύνα

παρὰ τοὺς πόδας του ἱστάμενον καὶ ὑψοῦντα τὴν κεφαλὴν πρὸς αὐτό· εἰς τὴν ἀριστερὰν κρατεῖ στλεγγίδα καὶ ἀπὸ μηρίνθου ἀνηρτημένον σφαιρικὸν ἀρυβαλλίσκον. Ἀτυχῶς ἡ στήλη εἶναι ἀποκεκρουσμένη ἄνω καὶ λείπει ἡ κεφαλή· καὶ ἡ ἐπιφάνεια δὲ τοῦ μαρμάρου ἔχει πάθει σημαντικὴν βλάβην διαβρωθεῖσα ἐκ τῆς πολυχρονίου ἀτμοσφαιρικῆς ἐπιδράσεως, ὥστε δὲν φαίνονται καλῶς αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ἀναγλύφου, τὸ ὁποῖον ἔχον καλὸν τὸ περίγραμμα φαίνεται ἔργον ἑλληνικῶν χρόνων.

Ἡ εὕρεσις καὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου εἰς θέσιν Σταυρωμένον ἐνισχύει πρὸς ταῖς ἄλλαις μέχρι τοῦδε ἐνδείξεσι τὴν γνώμην ὅτι ἔχομεν κατὰ τὴν παραλίαν ταύτην θέσιν λείψανα πόλεως ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων. Τινὲς τῶν νεωτέρων ἤκασαν ὅτι ἔκειτο ἐνταῦθα πόλις ***Ἄγριον*** λεγομένη [1], ἧς τὸ ὄνομα λέγουσιν ὅτι ἔσωσεν ἡ κατὰ τὴν ἐνετοκρατίαν ἀναφερομένη πολλάκις Ἐπισκοπὴ Ἀγρίου (ἢ Ἀρίου). Τῆς Ἐπισκοπῆς ταύτης ἕδρα ἦτο τὸ σημερινὸν μικρὸν χωρίον ***Βεράν Ἐπισκοπή*** [2]. Τὸ πρᾶγμα θὰ ἐξακριβωθῇ ἴσως δι' ἐπιτοπίου ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης [3].

Τάφοι Κυδωνίας.

Τάφοι θηκοειδεῖς κτιστοὶ διὰ πλακῶν παρετηρήθησαν κατὰ τὰς ἐκχωματώσεις τὰς γενομένας κατὰ τὸ ἔτος 1919 ἔξωθι τῆς πόλεως τῶν Χανίων πρὸς χάραξιν ἁμαξιτῶν ὁδῶν ἀπὸ τῆς σημερινῆς πόλεως πρὸς τὸ μέγαρον τῶν δικαστηρίων καὶ παρ' αὐτὸ εἰς τὰς ἐκεῖ νέας συνοικίας. Οἱ τάφοι, ὡς ἐφάνη ἐκ τῶν ὀλίγων εὑρημάτων, εἶναι χρόνων ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν τῆς πόλεως Κυδωνίας. Ἕκαστος τάφος ἀποτελεῖται συνήθως ἀπὸ ἓξ ὀρθίας καὶ παχείας πλάκας ψαμμολίθου κεκονιαμένας ἐσωτερικῶς, καλύπτεται δὲ ὑπὸ δύο ὁμοίων πλακῶν. Τὰ εὑρισκόμενα εἴς τινας ἐξ αὐτῶν κτερίσματα εἶναι πήλινα μυροδόχα ληκύθια (κοινῶς λεγόμενα δακρυοδόχαι), μικρὰ χαλκᾶ κάτοπτρα ἁπλᾶ, στλεγγίδες σιδηραῖ ἢ χαλκαῖ καὶ πήλιναι πλαγγόνες. Οἱ πλεῖστοι τῶν τάφων εὑρίσκονται σεσυλημένοι. Οἱ μέχρι τοῦδε εὑρεθέντες ἐσκάφησαν ὑπὸ ἐργατῶν καὶ τῶν καλλιεργητῶν τῶν ἀγρῶν, εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ γίνῃ συστηματικὴ ὑπὸ ἀρχαιολόγου σκαφὴ πρὸς ἀκριβῆ περιγραφὴν αὐτῶν.

Τάφοι μυκηναϊκοὶ λαξευτοί.

Κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1919 εὑρισκόμενος ἐν Χανίοις παρετήρησα εἰς τὸ ἔδαφος τῆς νεωστὶ ἐκσκαφείσης ὁδοῦ οὐχὶ μακρὰν τοῦ μεγάρου τῶν δικαστηρίων παρὰ τὴν οἰκίαν τῆς ἐπισκοπῆς Κυδωνίας καθιζήσεις γινομένας προσφάτως μετὰ τὰς συνεχεῖς ραγδαίας βροχάς· ἐνόησα ὅτι πρόκειται περὶ τάφων λαξευτῶν, ὧν ἡ ὀροφὴ λεπτυνθεῖσα ἐκ τῆς ἐκχωματώσεως τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς διαρροῆς τῶν ὑδάτων εἶχε καταρρεύσει ἐντὸς τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου. Προέβην ὅθεν δι' ὀλίγων ἐργατῶν εἰς τὴν σκαφὴν καὶ τὸν καθαρισμὸν δύο τοιούτων λακκωμάτων. Ἦσαν πράγματι λαξευτοὶ τάφοι μυκηναϊκῶν χρόνων ἔχοντες τὸν δρόμον καὶ τὴν εἴσοδον ἐξ ἀνατολῶν. Ὁ εἷς τούτων ἔχει μῆκος 2,40, πλάτος 1,80, ὕψος 1,70 καὶ πλάτος δρόμου 0,70· ἕνεκα τῆς χαλαρᾶς συστάσεως τοῦ βράχου εἶχε βλαβῆ τὸ κανονικόν του σχῆμα· ἡ ἐκ τοῦ δρόμου εἴσοδος ἐφράσσετο διὰ τοίχου ξηρολιθικοῦ· ἐν τῷ τάφῳ παρετήρησα λείψανα ὀστῶν ἀνθρώπου ὡρίμου ἡλικίας ἄκαυτα, σεσηπότα πλὴν τῶν μηρικῶν ὀστῶν τὰ ὁποῖα ὁπωσοῦν διετηροῦντο· τὸ μόνον ἀντικείμενον τὸ εὑρεθὲν ἐν τῷ τάφῳ εἶναι μικρὸν κωνικὸν σφονδύλιον ἢ κομβίον διάτρητον ἐκ στεατίτου λίθου.

Ὁ δεύτερος τάφος περὶ τὰ δέκα μέτρα νοτιώτερον τοῦ πρώτου ἔχει διαστάσεις $3 \times 2{,}90$ καὶ ὕψος δύο μέτρων· ὁ ἐξ ἀνατολῶν δρόμος του καταλήγει εἰς πύλην τοῦ θαλάμου καμαρωτὴν λαξευτὴν εἰς τὸν βράχον. Ἐν τούτῳ τὰ ὀστᾶ ἦσαν τελείως ἠφανισμένα ἐκ τῆς ὑγρασίας, εὑρέθησαν ὅμως τὰ ἑξῆς πήλινα κτερίσματα.

1) Στεγανόστομος ἀμφορεὺς μέσου μεγέθους 2) φιάλη μικρὰ ἄωτος 3) δύο μικκύλαι ἀρύταιναι μετὰ λαβῆς ὑπερεχούσης, καὶ τεμάχια ἄλλων πηλίνων ἀγγείων. Φέρουσιν ἀραιὰν στιλπνὴν διακόσμησιν ἐρυθρωπήν.

Καὶ τρίτος ὅμοιος τάφος εἶχεν εὑρεθῆ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς ὁδοῦ ἄνευ οὐδενὸς ἀντικειμένου κατ' αὐτούς.

Ἡ εὕρεσις τῶν τάφων τούτων τῆς τελευταίας ὑστερομινωϊκῆς ἐποχῆς μετὰ τοὺς εὑρεθέντας πρὸ εἰκοσαετίας ὄπισθεν τοῦ μεγάρου τῶν δικαστηρίων, τὰ εὑρήματα τῶν ὁποίων πήλινα, λίθινα, χαλκᾶ φυλάσσονται ἐν τῷ μικρῷ Μουσείῳ Χανίων, μαρτυροῦσι περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνταῦθά που συνοικισμοῦ τῆς τελευταίας μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, καὶ εἶναι αἱ μόναι σχεδὸν μέχρι τοῦδε ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ

---

[1] Β. Ψυλάκη, Ἱστορία Κρήτης Ἀθην. 1899 σελ. 135.

[2] Giuseppe Gerola, Monum. Veneti nell' Isola di Creta vol. II Venezia 1908 σελ. 61 καὶ 77 - 79.

[3] Μικρὰ σκαφικὴ δοκιμὴ γενομένη κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ τοῦ Μουσείου καθηγητοῦ Εὐσταθ. Πετρουλάκι ἀπεκάλυψε τοῖχον ἰσοδομικὸν ἐκ μεγάλων ξεστῶν πωρίνων λίθων κατὰ τὴν θέσιν Παλαιόκαστρον τοῦ Σταυρωμένου.

εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Κρήτης, τὸ μὴ ἐξερευνηθὲν ἄλλως ἐπαρκῶς εἰσέτι.

Ρωμαϊκὸν οἰκογενειακὸν κοινοτάφιον Γόρτυνος.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1919 ἐλάβομεν τὴν πληροφορίαν περὶ λαθραίας σκαφῆς τάφου εἰς θέσιν ***Ἀνεμοστάβλους*** τοῦ χωρίου Μητροπόλεως παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Γόρτυνος. Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἀγροῦ εἶχε τυχαίως παρατηρήσει τὸν τάφον μετὰ τὴν ἀπόσπασιν πλακός, καὶ προέβη διὰ νυκτὸς εἰς τὴν σκαφὴν αὐτοῦ πρὸς ἐξαγωγὴν πλακῶν ὀπτοπλινθικῶν καὶ ἄλλου οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ. Τὸν τάφον ἐσκάψαμεν καὶ ἐκαθαρίσαμεν τελευταῖον. Συνίσταται ἀπὸ ὑπόγειον τετράγωνον κτιστὸν θάλαμον, οὗ τὸ μὲν μῆκος εἶναι 3,46, τὸ πλάτος 2,44 καὶ τὸ ὕψος 2,02. Εἶναι ἐκτισμένος διὰ δόμων ἐκ μικρῶν ξεστῶν πωρίνων λίθων ἐναλλασσομένων μετὰ στενῶν ζωνῶν ἐξ ὀπτῶν πλίνθων μετ' ἀφθόνου ἀσβεστοκονίας. Ἐκ νότου κατήρχοντο διὰ κλίμακος κτιστῆς ἓξ βαθμίδων εἰς μικρὸν τετράγωνον πρόθυρον, καὶ ἐξ αὐτοῦ διὰ τριῶν ἄλλων βαθμίδων κάμπτοντες δεξιὰ εὕρισκον τὴν πύλην τοῦ τάφου, ἥτις ἦτο κτιστὴ δι' ὀπτοπλίνθων, καμαρωτὴ ὕψους 1,56 καὶ πλάτους 0,90. Ὁ νεκρικὸς θάλαμος διηρεῖτο διὰ τοίχου εἰς δύο διαμερίσματα· ὁ τοῖχος οὗτος ἐκτισμένος δι' ὁμοίων ὑλικῶν εἶχε, φαίνεται, μίαν ἢ δύο καμάρας, δι' ὧν συνεκοινώνουν τὰ δύο τμήματα, ὁ χωρικὸς ὅμως εἶχε διαλύσει τὸ χώρισμα τοῦτο, ὅπως εἶχεν ἀποσπάσει καὶ τὰς ὀπτοπλίνθους τοῦ δαπέδου, ὅλα δὲ ταῦτα τὰ ὑλικὰ εἶχεν ἐπισωρεύσει, ἵνα λάθρα τὰ μεταφέρῃ. Εἰς τοὺς τέσσαρας τοίχους τοῦ θαλάμου ὑπάρχουσιν ἐννέα κόγχαι κτισταὶ δι' ὀπτοπλίνθων καμαρωταί, ἤτοι τρεῖς εἰς ἑκατέραν τῶν μακρῶν πλευρῶν, δύο εἰς τὸν τοῖχον τοῦ βάθους καὶ μία εἰς τὸν τοῖχον τῆς εἰσόδου δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ· ἑκάστη κόγχη ἔχει ὕψος 55 ἑκατ. καὶ πλάτος 28. Βεβαίως αἱ κόγχαι αὗται ἐχρησίμευον ἵνα δέχωνται τὰς νεκρικὰς ὑδρίας τὰς περιεχούσας τὴν τέφραν τῶν νεκρῶν· τῶν ὑδριῶν τούτων μόνον ὀλίγα ἀδιακόσμητα τεμάχια εὕρομεν ἐντὸς τῶν χωμάτων παλαιόθεν τεθραυσμένα, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι ἡ σύλησις αὐτοῦ ἐγένετο εἰς προγενεστέρους χρόνους. Ὁ τάφος προφανῶς εἶναι οἰκογενειακὸς ρωμαϊκός, εἴδος columbarium. Πιθανώτατα εἰς τὸν αὐτὸν ἀγρὸν κείμενον ἀμέσως ἔξω τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως θὰ ὑπάρχωσι καὶ ἄλλοι τάφοι.

Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης κατὰ Ὀκτώβριον 1920.

ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

ΕΚ ΤΗΣ 8 ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1920-21

Κέρκυρα.

Ἐκ τοῦ χωρίου τῶν Γιαννάδων, τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1920, τῇ φροντίδι τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων καθηγητοῦ κ. Μ. Κοσκινᾶ, μετηνέχθη εἰς τὸ Μουσεῖον ἀγαλμάτιον ἀκέφαλον, ἡμίσεος περίπου φυσικοῦ μεγέθους, ἀνδρὸς θωρακοφόρου μετὰ μεγάλου μανδύου. Ἡ ἐξέτασις τοῦ ἀγαλματίου παρὰ τὴν ἀρχαιοπρεπῆ ἐντύπωσιν μὲ ἔπεισεν, ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου τοῦ 18ου αἰῶνος, ὁμοίας barocco τέχνης, ὡς ὁ ἐπὶ τῆς Σπιανάδας γνωστὸς ἀνδριὰς τοῦ Schulenburg.

Ἀπὸ τοῦ 7/βρίου 1920 μέχρι τέλους τοῦ ἔτους ἀνέσκαψα δαπάνῃ τοῦ Ὑπουργείου κατὰ τὸν χῶρον τοῦ ναοῦ τοῦ λεγομένου τῆς Γοργοῦς. Ἐπρόκειτο νὰ συνεχισθοῦν αἱ ἔρευναι τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου, αἱ διακοπεῖσαι μετὰ τὸ 1914, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ αὐξηθῇ τὸ ἐλλιπὲς ἀρχιτεκτονικὸν ὑλικὸν καὶ μάθωμεν τί ποτε θετικώτερον περὶ τοῦ σχεδὸν ἐντελῶς ἐξαφανισθέντος ἀνατολικοῦ ἀετώματος. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο, ὅτι τὰ πάντως ὀλίγα εὑρήματα προήγαγον σημαντικῶς τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων.

Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς μικρὰ μελέτη, γενομένη κατ' Αὔγουστον, παρέσχε μείζονα βεβαιότητα περὶ τῆς ἐν τῷ ναῷ λατρευομένης θεότητος. Τὸ 1914 οὐχὶ μακρὰν τῆς ἀρχαίας θέσεως εὑρέθη κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ εἰς τὴν Ἀρτέμιδα ἐπὶ πρισματικῆς βάσεως (Dörpfeld ἐν Ath. Mitt. 1914, 170). Μὲ τὴν ὑποψίαν, ὅτι καὶ ἡ ἐν τῷ Μουσείῳ διατηρουμένη ἐπιγραφή: ***Φ]ιλόξενος Αἰσχρίωνος | καὶ σύναρχοι Ἀρτάμιτι*** (ἀριθμὸς εὑρετηρίου 9 = IG, IX$_1$, 706) τὴν αὐτὴν θὰ ἔχῃ προέλευσιν, παρηκολούθησα τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν. Πραγματικῶς δέ, ὡς κυρίως ἐξάγεται ἐκ τινος λησμονημένου φυλλαδίου τοῦ Ἀντ. Βρακλιώτη, ἐκδοθέντος ἰταλιστὶ ἐν Κερκύρᾳ τὸ 1813 (A. Vraclioti, Sulle iscrizione in marmo ultimamente rinvenute p. 10) ἡ ἐπιγραφὴ ἦλθεν εἰς φῶς κατὰ τὰς ὀχυρωματικὰς καὶ ἐν παρέργῳ ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας τῶν Γάλλων τοῦ 1812 καὶ 1813, αἵτινες ἐξετάθησαν περὶ τὴν μονὴν τῶν Ἁγ. Θεοδώρων καὶ εἰς σημαντικὸν μέρος ἀπεκάλυψαν καὶ τὸν ἡμέτερον ναόν. Μετὰ τοῦτο ἡ διὰ δύο τίτλων μαρτυρουμένη κυριό-

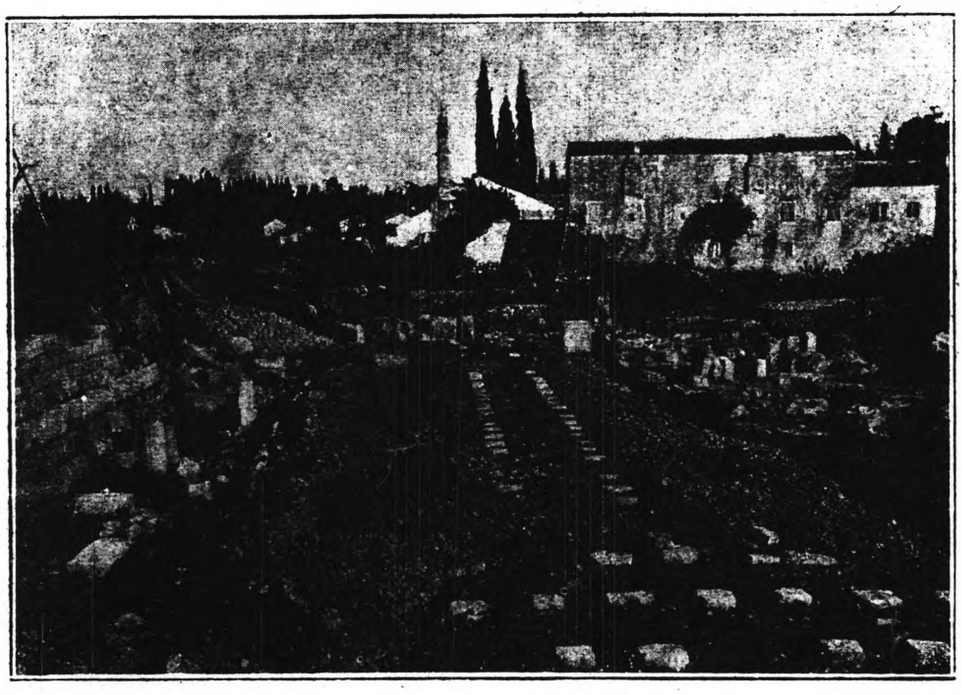
της τῆς Ἀρτέμιδος ἀποβαίνει βεβαία. Πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως θὰ διακρίνωμεν διὰ τῶν οἰκείων ὀνομάτων τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος ἀπὸ τοῦ παρὰ τὸ Κανόνι ὑπὸ τοῦ Καραπάνου καὶ Lechat ἐξερευνηθέντος μικροῦ λαϊκοῦ ἱεροῦ τῆς αὐτῆς θεᾶς.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀπεκαλύφθη ἡ κατὰ μέγα μέρος ἄθικτος παραμείνασα κατὰ τὰς παλαιοτέρας ἐργασίας νοτία πλευρά, ἀπεμακρύνθησαν πανταχοῦ τοῦ ναοῦ τὰ ὑπὲρ τὸ φυσικὸν ἔδαφος χώματα καὶ ἐξηρευνήθη ὁ Δ καὶ ΝΔ τοῦ ναοῦ χῶρος τῶν γλυπτῶν τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος, ἐκτάσεως 140 περίπου τετραγωνικῶν μέτρων. Ἡ καταστροφὴ τοῦ ἐρειπίου ὑπὸ τῶν λιθωρύχων ἐβεβαιώθη καὶ πάλιν, ὅτι ὑπῆρξε ῥιζική. Ἂν καὶ μεγάλη ἦτο ἡ ἐρευνηθεῖσα ἔκτασις, δὲν εὑρέθησαν πλέον τῶν δέκα σημαντικοὶ λίθοι, ἐξ ὧν τέσσαρες μόνον κατὰ χώραν. Εἰς τούτους ἂς προστεθοῦν ὑπερείκοσιν ἀρχιτεκτονικὰ καὶ γλυπτὰ συντρίμματα. Ὅμως τὰ εὑρήματα, ἂν καὶ ὀλίγα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δημοσιευθοῦν ἐδῶ λεπτομερῶς καὶ μετὰ σαφηνείας. Διὰ τοῦτο περιορίζομαι νὰ ἐκθέσω περὶ αὐτῶν πολὺ γενικῶς καὶ νὰ παραθέσω δύο μετρίας ἀλλ' ὁπωσδήποτε βοηθητικὰς φωτογραφίας (εἰκ. 1, 2).

Ἐπὶ τῆς εἰκ. 1 ἔχομεν τὴν βορείαν πλευρὰν μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ ἰσοπέδωσιν τοῦ χώρου. Μετὰ τὸ ἀνάλημμα, τὸ ἔμπροσθεν τοιχάριον, ἐφ' οὗ ἡ πρισματικὴ βάσις τῆς μνημονευούσης τὴν Ἀρτέμιδα ἐπιγραφῆς, φαίνεται ἡ διπλῆ μακρὰ σειρὰ τῶν κρατευτῶν, τῶν θεμελίων δηλ. λίθων, τῶν ἀνεχόντων τὰς πλάκας τῆς περιστάσεως. Οἱ ἐπίσης κανονικῶς τοποθετημένοι καὶ καλῶς διατηρούμενοι κρατευταὶ τῆς δυτικῆς περιστάσεως φαίνονται ἐπὶ βραχὺ διάστημα ἔμπροσθεν. Κατὰ τὴν μεταξὺ γωνίαν διακρίνονται τρεῖς λίθοι, οἵτινες εἶναι τὰ μόνα λείψανα τοῦ σηκοῦ τὰ κατὰ χώραν κείμενα. Ἐκ τούτων ὁ ἀκρότατος δυτικὸς καὶ ὁ μετ' αὐτὸν εὑρέθησαν τὸ 1914, ὁ τρίτος ἀπεκαλύφθη τελευταῖον. Διὰ τὴν εὐτυχῆ διατήρησιν τῆς ἀρχικῆς θέσεώς των τὰ ἀποκόμματα ταῦτα τῶν ἀρχαίων ὀγκολίθων ἐπιτρέπουν τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν καὶ τοῦ τέλους τῆς παραστάδος τοῦ ὀπισθοδόμου. Πρὸς τούτοις μανθάνομεν ἐκ τοῦ τρίτου καὶ δευτέρου λίθου ὡς καὶ τῶν μεταξὺ διαστημάτων, ὅτι τὸ κανονικὸν μῆκος τῶν δόμων ἦτο 0,885.

Ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ παράλληλος τομὴ τῶν χωμάτων ὑπῆρξε διδακτική, διότι ἐβεβαίωσε τὸν ἐγκάρσιον τοῖχον τοῦ ὀπισθοδόμου εἰς βάθος 5 περίπου μέτρων ἀπὸ τῶν παραστάδων, ἐπειδὴ ἀπέναντι τοῦ τρίτου λίθου τὰ ἄλλως φυσικὰ χώματα παρουσίασαν εἰς πλάτος 3 μ. διαφορετικὸν χρωματισμὸν καὶ συντρίμματα ὀστράκων, ἐλέγχοντα σαφῶς τὸν λάκκον τῶν λιθωρύχων.

Ἐπὶ τῆς εἰκ. 2 διακρίνει τις μόλις ἀπέναντι τοῦ καθημένου φύλακος δύο συνεχομένους κρατευτὰς τῆς νοτίας περιστάσεως κατὰ τὴν προσδοκωμένην θέσιν. Οἱ λίθοι εἶναι πολύτιμοι, διότι ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν ἄλλων δεδομένων ἐπιτρέπουν τὴν κατὰ μεγίστην προσέγγισιν μέτρησιν τοῦ πλάτους τοῦ σηκοῦ καὶ τοῦ πτεροῦ τῶν μακρῶν πλευρῶν. Κατὰ ταῦτα τὸ πλάτος τοῦ σηκοῦ ἦτο 9.40 μ., τὸ ἡμιόλιον δηλ. τοῦ 6.28, ὅπερ εἶναι τὸ πλάτος ἑκατέρου πτεροῦ τῶν μακρῶν πλευρῶν, λογιζόμενον ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ στυλοβάτου. Κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς τὸ αὐτὸ πλάτος ἦτο μεγαλύτερον κατὰ 0.14, ὥστε νὰ εἶναι πιθανόν, ὅτι οἱ κίονες τῶν μακρῶν ἦσαν κατά τι λεπτότεροι. Πράγματι ὁ ἐπὶ τῆς εἰκόνος φαινόμενος σπόνδυλος, εὑρεθεὶς 11 μ. δυτικῶς τῆς ΝΔ γωνίας, ἀνήκων διὰ τοὺς δακτυλίους εἰς τὴν ἀμέσως ὑπὸ τὸ κιονόκρανον θέσιν, μετρεῖ ἄνω διάμετρον 0.94, ἐνῷ ἡ τοῦ παλαιότερον εὑρεθέντος κιονοκράνου εἶναι 0.955. Ὀρθῶς διὰ τοῦτο ὁ κ. Dörpfeld ὑποθέτει, καθὰ μοὶ ἔγραψεν, ὅτι κατὰ τὴν βάσιν οἱ κίονες τῶν μακρῶν θὰ ἦσαν περίπου κατὰ 0.03 λεπτότεροι, ὅπως συμβαίνει ἐπὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἀνατολικώτερον τοῦ σπονδύλου φαίνεται θραῦσμα ἐπιστυλίου εὑρεθὲν ἐκεῖ πλησίον. Ἐκ τούτου ἐκτὸς τῶν λεπτομερειῶν τοῦ κανόνος καὶ τῶν ἐνθέτων ἀφισταμένων σταγόνων μανθάνομεν, ὅτι, ἀφοῦ τὸ πάχος τοῦ λίθου ἦτο περίπου 0.85, ἀντίθημα δὲν ὑπῆρχε καὶ ὅτι τὸ πάχος ἄρα τοῦ ἐπιστυλίου ἦτο βραχύτερον τῆς ἐλαχίστης διαμέτρου τοῦ κίονος. Περαιτέρω τοῦ ἐπιστυλίου καὶ πλησίον ἀλλήλων εὑρέθησαν 1) μέγας ἀκροκέραμος μαρμάρινος στρωτήρ, 81×59, 2) δύο θραύσματα συνανήκοντα ἀποτελοῦντα τὸ αὐτὸ πλάτος 59 ἑτέρου στρωτῆρος καὶ 3) θραύσματα 5 συνανήκοντα καλυπτῆρος μαρμαρίνου. Σημειωτέον, ὅτι οὐδαμοῦ καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφεῖσαν μεγάλην ἔκτασιν τῆς νοτίας πλευρᾶς εὑρέθη τὸ ἐλάχιστον μαρμάρινον σύντριμμα, τὸ νὰ εὑρεθοῦν δὲ διὰ μιᾶς εἰς χῶρον μικρότερον τῶν 2 τετρ. μέτρων τόσον πολλὰ δὲν ἐξηγεῖται διὰ μόνης τῆς συμπτώσεως. Ὑποθέτω, ὅτι ἡ συλλογὴ τῶν μαρμάρων εἶναι ἔργον προνοίας καὶ ταύτην ἀποδίδω, ὡς ἀλλαχοῦ σκοπεύω νὰ δείξω, εἰς τοὺς Γάλλους ἀξιωματικοὺς τοῦ μηχανικοῦ, οἵτινες κατὰ τὸ 1813 μακρὰν τοῦ νὰ καταστρέψουν τὸ ἀρχαῖον ὑλικὸν χρησιμοποιοῦντες αὐτὸ εἰς τὰ ὀχυρώματά των παρηκολούθησαν μὲ στοργὴν καὶ εὐλάβειαν τὰς ἀνακαλυπτομένας ἀρχαιότητας. Τὸ ἱστορικὸν ἔργον τῶν λιθωρύχων εἶχε προηγηθῆ. Αἱ διαστάσεις τοῦ

Εἰκ. 1. Βορεία πλευρὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.

Εἰκ. 2. Νοτία πλευρὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.

ἀκροκεράμου συμφωνοῦν ἐπακριβῶς πρὸς ἐκείνας τῶν πηλίνων ἀκροκεράμων τῶν κοσμουμένων ἔμπροσθεν διὰ τῆς περιέργου ὑδρορρόης μὲ τὰ ἔντυπα κοσμήματα καὶ μὲ ἐνισχύουν εἰς ἣν καὶ ἄλλοτε ἐξέθηκα γνώμην (Παράρτημα Δελτίου 1915 σελ. 80), ὅτι εἰς τὸν αὐτὸν μέγαν ναὸν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἡ πηλίνη ὑδρορρόη καὶ σίμη, ἃς ἀντικατέστησαν βραδύτερον διὰ μαρμαρίνων.

Τὸ πάχος τῶν τοίχων δὲν γνωρίζομεν, ἂν πρὸς τὰ ἄνω ἐμειώνετο, ἀλλ' ἐπὶ δύο εὑρεθέντων δόμων ἦτο 0,85, ὡς τὸ ἀνωτέρω ὑπολογισθὲν πάχος τοῦ ἐπιστυλίου. Ἐκ τῶν ἀνωτάτων λίθων, τῶν ἐπικρανιτίδων, εὑρέθησαν παλαιότερον 6 κομμάτια, εἰς ἃ προσεθέσαμεν δύο ἀκόμη. Αἱ ἐπικρανίτιδες διαφέρουν τῶν δόμων ὡς πρὸς τὸ μῆκος καὶ τὸ ὕψος, παρουσιάζουν δὲ μόνον ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως, τῆς πρὸς τὰ ἔσω, ἁπλοῦν αἰγυπτιακὸν κῦμα, ὡς ὁ θησαυρὸς τῶν Σικυωνίων ἐν Ὀλυμπίᾳ παρέχει μακρυνὴν ἀναλογίαν. Ἐξ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν συντριμμάτων ἀναφέρομεν θραῦσμα τριγλύφου, πλάτους ἀρχικοῦ 0,52 (ἀντὶ τοῦ 0,61 τῶν ἐξωτερικῶν) ἀνηκούσης εἰς τὸν ὀπισθόδομον ἢ πρόδομον, μέρη ταινίας ἐπιστυλίου μικροτέρας καὶ ῥαβδώσεων ἀναλόγων κιόνων. Ἂς προστεθῇ, ὅτι συνελέχθησαν καὶ τρίτου μεγέθους συντρίμματα κιόνων καὶ ἐπιστυλίων, ἅτινα βεβαίως ἀνῆκον εἰς τὰς ἐσωτερικὰς κιονοστοιχίας. Ἐκ τῶν γείσων ἀτυχῶς δὲν εὑρέθησαν εἰμὴ ἀσήμαντα θρύψαλα.

Ἀνάγλυπτα συντρίμματα συνελέχθησαν τέσσαρα κατὰ τὴν νοτίαν περίστασιν, περίπου 12 μέτρα δυτικώτερον τῆς ἀνατολικῆς εὐθυντηρίας. Ἐκ τούτων τὰ τρία εἶναι σχεδὸν ἀδιάγνωστα καὶ ἀνήκουν πιθανῶς εἰς τὴν ἄλλοθεν γνωστὴν ζῳοφόρον τοῦ προδόμου. Τὸ τέταρτον, ἂν καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον μοῦ ἐφάνη ἀνεξήγητον καὶ βωβόν, ὅμως ἐν τέλει ἐδείχθη σπουδαῖον εὕρημα. Τὸ σύντριμμα μήκ. μεγ. 0,32 καὶ πλάτ. μεγ. 20 ἀνήκει ὡρισμένως εἰς πλάκα ἀνάγλυπτον ἐκ τῶν κεντρικῶν τοῦ ἀετώματος καὶ εἰς μορφὴν ἀνάλογον πρὸς τὴν Γοργόνα. Ὡς ἐν τῷ Μουσείῳ ἐδείχθη τὸ τεμάχιον πρέπει ἀκριβέστερον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὑπὸ τὸ γόνυ μέρος κνήμης **ἀριστερᾶς** καμπτομένης, διαφόρου κατὰ τὴν κίνησιν μορφῆς, ἢ ἡ τοῦ δυτικοῦ ὑπάρχουσα Γοργώ. Διότι αὕτη μὲν προβάλλει τὸν ἀριστερὸν καὶ κάμπτει τὸν δεξιόν, ἡ δὲ τοῦ τεμαχίου μορφὴ κάμπτει τὸν ἀριστερὸν πόδα. Τὴν ἀνατολικὴν Γοργόνα ἐμφαίνουν καὶ τρία ἄλλα μικρὰ συντρίμματα ἐκ τῶν παλαιοτέρων εὑρημάτων, ἐξ ὧν ἓν ἐκ τῆς ὀφιώδους κόμης. Κατὰ ταῦτα αἱ δύο Γοργόνες, ἂν καὶ ἑκατέρα ἦτο ἐντὸς τοῦ ἀετοῦ, παριστάνοντο, ὡς ἐὰν ἦσαν ἀκρωτήρια, καὶ ἦσαν ἀντίστοιχοι (pendants), ὡς ἐὰν ἐφαίνοντο καὶ αἱ δύο συγχρόνως. Παρέχεται οὕτω εἷς ἐπὶ πλέον λόγος κατὰ τῆς συσχετίσεως τῆς Γοργοῦς καὶ τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς (Χρυσάορος, Πηγάσου, δύο λεόντων) πρὸς τὴν ἑκατέρωθεν γιγαντομαχίαν. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἀέτωμα δὲν γνωρίζομεν τὰς λοιπὰς παραστάσεις. Πιθανὸν εἶναι, ὅτι δὲν θὰ ἔλειπε καὶ ἐκεῖ ἡ γνωστὴ ἀκολουθία τῆς κεντρικῆς μορφῆς. Πάντως ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ ἡ κεντρικὴ παράστασις εἶναι κλειστὴ καὶ διὰ τὴν πολυμέλειαν ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑποταχθῇ ἢ συναφθῇ ὀργανικῶς πρὸς τὰς λοιπὰς σκηνάς. Κατὰ μοναδικὸν μέχρι τοῦδε τρόπον ἔχομεν ἀληθῶς ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος τὰς Γοργόνας ἐντὸς τῶν ἀετῶν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀνήκουν εἰς τὴν στέγην, τὴν δ' ἐπὶ τῶν στεγῶν συνήθη ἐμφάνισιν τῶν Γοργόνων ἀναφέρει ἤδη ὁ Αἰσχύλος καὶ βεβαιώνουν πολυάριθμα μνημεῖα.

Θέρμος.

Ἐνταῦθα ἔγιναν κατ' Αὔγουστον τοῦ 1921 μικραὶ ἀνασκαφαὶ περὶ τὸν ναὸν τοῦ Θερμίου Ἀπόλλωνος καὶ τὸ τεῖχος τοῦ τεμένους. Τοῦ ὑπὸ τὸν μέγαν ναὸν γεωμετρικοῦ κτίσματος μὲ τὴν ἐλλειψοειδῆ περίστασιν ἀπεκαλύφθη καὶ ὁ δυτικὸς τοῖχος κατὰ τὸ νότιον πέρας αὐτοῦ, διεκρίθησαν δὲ ἀσφαλέστερον τώρα δύο χρονικαὶ περίοδοι. Εἶναι περίεργον, ὅτι εἰς τὸ στρῶμα τῆς νεωτέρας περιόδου, ἥτις ἀσφαλῶς εἶναι γεωμετρικὴ καὶ μάλιστα τῶν ὑστέρων χρόνων, ἐσημειώθη καὶ ἄλλο ὑστερομυκηναϊκὸν ὄστρακον ἐκτὸς τῶν παλαιότερον παρατηρηθέντων (Ἀρχ. Δελτ. 1915, 270). Τοῦ ὑπεράνω ναοῦ ἐβεβαιώθη, ὅτι ἡ περίστασις κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἀνήκει εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἱδρύσεως (περίπου 650 π. Χ.), ὅτι οἱ λίθινοι κίονες βαθμηθὸν καὶ ἐδῶ, ὅπως εἰς τὸ Ἡραῖον, ἀντικατέστησαν τοὺς ξυλίνους καὶ ὅτι μικροτάτης ἐκτάσεως ἐπισκευὴ ἔγινε μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 206 π. Χ. Τοῦ τείχους ἠρευνήθη ἡ βορ. πλευρά. Εὑρέθη μεγάλη, ὡς ἡ τέως γνωστὴ ΝΔ, πύλη, εἰς ἣν θέσιν ὑπεδεικνύετο διὰ τῆς γειτνιάσεως τῶν ἑκατέρωθεν μεγάλων πύργων. Πανταχοῦ κατὰ τοὺς συμμετρικῶς διατεταγμένους πύργους καὶ ὄπισθεν αὐτῶν τὸ πάχος τοῦ τείχους (2,60 μ.) ἐλαττώνεται κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ πυλίδες ἐπί τε τοῦ πύργου καὶ τοῦ λεπτυνθέντος τείχους χρησιμεύουν εἰς τὴν συγκοινωνίαν.

Εἰς τὸ τοπικὸν Μουσεῖον μετέφερα κατὰ Ἰούλιον ἐξ Ἀθηνῶν πάντα τὰ θερμικὰ πράγματα ἐκτὸς τῶν μεγάλων μετοπῶν μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς εὑρέσεως συνανηκόντων τεμαχίων. Ἐπετεύχθησαν ἀρκετά. Τὸ σημαντικώτερον εἶναι, ὅτι ὁ γνωστος κορμὸς τῆς πηλίνης Σφιγγὸς εὗρε τὴν

κεφαλὴν καὶ τὰ πτερά. Αἱ συγκολλήσεις καὶ συμπληρώσεις ἐγένοντο μετ' ἐπιτυχίας καὶ δεξιότητος ὑπὸ τοῦ γλύπτου κ. Α. Παναγιωτάκη. Διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν πολυαρίθμων πηλίνων προήχθησαν ἀκόμη εἰς τὴν λύσιν των τὰ διάφορα ζητήματα τῶν ξυλοπηλίνων ἀρχαϊκῶν ναῶν.

Διάφοροι τόποι τῆς Αἰτωλίας.

Ἀμπρακιά. Τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς περιφήμου πόλεως τοῦ ὁμωνύμου κόλπου διετήρησεν ἡ ζῶσα παράδοσις τοῦ ἡμετέρου λαοῦ εἰς δύο τόπους· εἰς ἐγκαταλειφθὲν σήμερον χωρίον παρὰ τὸν Καρβασαρᾶν καὶ εἰς χωρίον παραποτάμιον τοῦ Εὐήνου 6 ὥρας βορείως τοῦ Θέρμου. Παρὰ τὸ τελευταῖον χωρίον εὑρέθη παρά τινος ὑπηρετρίας τοῦ κ. Κ. Νικολοπούλου κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1920 χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Διός, ἀπεικονιζόμενον ἐνταῦθα (εἰκ. 3 - 6). Τὸν τόπον τῆς εὑρέσεως ἐπεσκέφθην κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1921. Εἶναι ἀγρὸς τοῦ ἐγκαταλειφθέντος χωρίου, τῆς Παλαιοαμπρακιᾶς, οὐδένα παρουσιάζων λαξευτὸν λίθον, ἀλλὰ μόνον ἀσήμαντα ὄστρακα. Μεταξὺ τούτων ἀξιοσημείωτα εἶναι α΄) βαθρίδιον τρισκελὲς κεραμευτικῆς καμίνου καὶ β΄) πήλινον σωματιον παρόμοιον πρὸς κουβαρίστραν ἐκ τῶν συνήθων, ὡς αἱ πυραμίδες, ἀφιερωμάτων, συλλεχθέντα εἰς τὰ πέριξ ὑπὸ τοῦ συνοδοῦ μου φύλακος Ἀρ. Τσούνη. Ἐπείσθην, ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς ἦτο ἁπλοῦν ἀγροτικὸν κατασκεύασμα ἐκ ξηροτοίχων, ὁποῖα πλεῖστα πρέπει νὰ ὑπῆρχον.

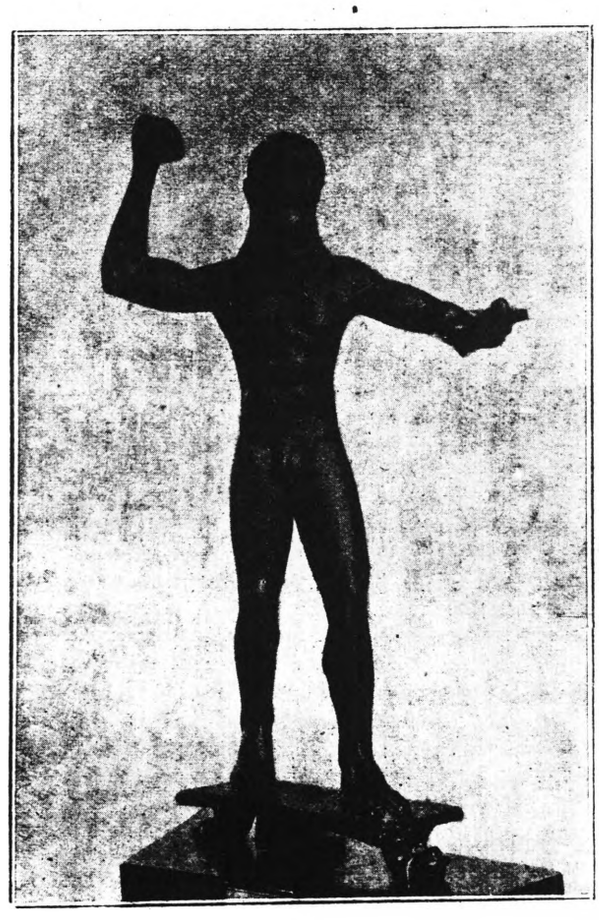
Τὸ ἀγαλμάτιον εὕρηται ἤδη ἐν τῇ χαλκοθήκῃ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (ἀριθ. 14984). Εἶναι ἐντελῶς ἄθικτον μετὰ τῆς ἰδιορρύθμου βάσεώς του. Ὕψος μετρεῖ 0,165 καὶ μὲ τὸ βάθρον 0,188. Εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἀρχαϊκῶν ἀγαλματίων τοῦ κεραυνοβόλου Διός. Ἡ ἐπίχρωσις (patina) εἶναι μελανωπὴ πρασίνη καὶ διετηρήθη ἐπίσης καλῶς. Ἡ ἐργασία γενικῶς εἶναι ἐπιμελής, ἀλλ' ὅμως ἡ ἀγάπη τοῦ τεχνίτου δὲν διήρκεσε μέχρι τέλους. Εἰς τὰ μὴ φαινόμενα μέρη, ὡς ὄπισθεν τῶν κνημῶν καὶ ὑπὸ τὰς χεῖρας, ἡ ἐπιφάνεια ἀπέμεινε γωνιώδης καὶ τραχεῖα. Ἡ πρόνοια πρὸς ἀκριβῆ καταμέτρησιν δὲν ἔλειψε. Τὸ ὅλον ὕψος ἰσοδυναμεῖ πρὸς 6 $^1/_2$ ὕψη κεφαλῆς (=.025) ἢ 6 μήκη τοῦ ποδὸς (=.028). Τὸ μέσον εἶναι τὸ ἄκρον τοῦ πέους. Δύο μήκη τοῦ ποδὸς φθάνουν μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπιγονατίδος κ.τ.λ.

Ἡ ὁμοιότης πρὸς τὰ ἐξ Ὀλυμπίας, Δωδώνης καὶ ἄλλοθεν ἀγαλμάτια τοῦ Διὸς μὲ τὸν κεραυνον καὶ ἀετὸν εἶναι αὐτόδηλος Ἀλλ' ὁ Ζεὺς τῆς Ἀμπρακιᾶς κατέχει μοναδικὴν θέσιν ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν τῶν ποδῶν, διάθεσιν πάντως ὄχι ἐπιτυχῆ. Ἐνῷ κατὰ τὸν τύπον ὁ θεὸς προβάλλει μετ' ἐμφάσεως τὸ ἀριστερὸν σκέλος καμπτόμενον ἰσχυρῶς κατὰ τὸ γόνυ, τὸ δὲ δεξιὸν κρατεῖ τεταμένον, βλέπον κατ' ἐνώπιον, ἐνταῦθα καὶ τὰ δύο σκέλη κάμπτονται ἀσθενῶς καὶ τὸ μεταξὺ ἄνοιγμα εἶναι μικρότερον (ἰδὲ πλαγίαν ὄψιν εἰκ. 5). Ἐὰν τὸ ἄνοιγμα ἦτο μεγαλύτερον, ἡ στάσις ἦτο ἀσφαλεστέρα καὶ μετὰ μείζονος ῥώμης ὁ θεὸς θὰ ἐξηκόντιζε τὸν κεραυνόν. Ὁ αὐτὸς περιορισμὸς παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῆς ὑψουμένης δεξιᾶς, ἐνῷ ἐπὶ πάντων τῶν λοιπῶν ἀγαλματίων (πλὴν τοῦ ἐξ Ὀλυμπίας: Furtwängler, Bronzen 46 T. VII) ὁ πῆχυς ἀποκλίνει εἰς ἀμβλεῖαν γωνίαν ἀπὸ τοῦ βραχίονος. Εἶναι περίεργον, ὅτι καὶ αἱ ἱκανῶς πολυάριθμοι σχετικαὶ εἰκόνες τῶν νομισμάτων ἀκολουθοῦν μὲ μικρὰς παραλλαγὰς τὸν κοινὸν τύπον, πλὴν μόνον τῶν νομισμάτων τῆς Μεσσήνης, τῶν εἰκονιζόντων κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν καὶ ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως γνώμην τὸν Δία Ἰθωμάταν, ἔργον τοῦ περιφήμου Ἀγελάδα (ἰδὲ μακρὰν σειρὰν ἀργυρῶν τετραδράχμων καὶ χαλκῶν ἐν BMC, Peloponnesos 109κέ. Blumer — Gardner, Commentary, 67). Ἡ αὐτὴ ἀσθενὴς κάμψις ἀμφοτέρων τῶν σκελῶν καὶ ἡ σύγκλισις τῆς δεξιᾶς παρατηρεῖται καὶ ἐδῶ (ἰδὲ πρὸ πάντων τὸ ἀρχαιότατον νόμισμα τοῦ IV αἰῶνος, Head 431, f. 236. Πρβλ. BMC, Pel. pl. XXII, 10, 11, 15 καὶ Σβορῶνον, πίν. ΚΑ΄, 1, 2). Εἶναι λοιπὸν ταῦτα σύμπτωσις ἁπλῆ; Δυνατόν. Ἀλλ' ἐγὼ πιστεύω εἰς τὴν σχέσιν καὶ ἐπίδρασιν τοῦ ἔργου τοῦ Ἀγελάδα ἐπὶ τοῦ ἀγαλματίου τῆς Ἀμπρακιᾶς. Ὁ τόπος τῆς εὑρέσεώς του δὲν εἶναι μακρὰν τῆς Ναυπάκτου, κέντρου καλλιτεχνικοῦ διὰ τὴν περιφέρειαν (πρβ. Μέναιχμον καὶ Σοΐδαν), ὅπου ὑπῆρχεν ἀπὸ τοῦ 455 π. Χ. ὁ Ἰθωμάτας τῶν ἐκεῖ κατοικισθέντων Μεσσηνίων. Τὸ ἔργον τοῦ Ἀγελάδα ἐγένετο πολὺ πρὸ τῆς ἐκ τῆς Ἰθώμης ἐξόδου (Collignon, Hist. d. l. sculp. gr. I, 318) καὶ τοιοῦτον, ὁποῖον ἐκ τῶν νομισμάτων κατὰ προσέγγισιν φαίνεται, ἦτο δυνατὸν νὰ ποιηθῇ κατὰ τὸ 480 π. Χ. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ ὡς ἀγάλματος εὐμεγέθους καὶ λατρευτικοῦ εἶναι εὔλογος ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς περιορισμὸς τῶν ἄκρων. Ἐπὶ τοῦ ἀγαλματίου εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῇ ἄλλως εἰμὴ διὰ τὴν ἐπίδρασιν. Ἔχομεν ἄρα ἐκ τοῦ εὑρήματος τῆς Ἀμπρακιᾶς νέαν ἔνδειξιν περὶ τῆς στάσεως τοῦ Ἰθωμάτα, ἥτις ἴσως μᾶς βοηθήσῃ εἰς τὸ μέλλον περισσότερον.

Νεροσύρτης. Τρεῖς ὥρας ΒΔ τῆς Ἀμπρακιᾶς ἐντὸς βαθείας κρημνώδους φάραγγος κεῖται τὸ μικρὸν φερώνυμον χωρίον, εἰς ὃ ἐτράπην εἰς ἀναζήτησιν ἑτέρου ἱεροῦ, ἐξ οὗ χαλκοῦν βοΐδιον εἰσήχθη εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Θέρμου

διὰ φροντίδος τοῦ αὐτοῦ φύλακος Τσούνη. Ὁ τόπος τῆς εὑρέσεως, ἡ αὐλὴ ἀγροικίας, δὲν ἦτο κατάλληλον εἰς ἔρευναν ἔδαφος, οὔτε ἐφάνη εἰς τὰ πέριξ τίποτε.

Ζακόνινα. Εἰς τὰ Ζακόνινα, χωρίον κείμενον μεταξὺ τῆς Παραβόλας, ὅπου τὸ σημαντικὸν τεῖχος ὑποτίθεται, ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ ἐξ ἐπιγραφῶν μαρτυρούμενον Βουκάτιον, καὶ τοῦ Κρύου Νεροῦ, ὅπου τὸ ἱερὸν τῆς Συρίας Ἀφροδίτης τῆς Φιστυΐδος, μετέβην ἐκ Θέρμου καὶ ἐκτειχίσας ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς Θεοτόκου παρέλαβον τὸ μέτωπον ἀκροκεράμου καλυπτῆρος μετ' ἐκτύπου προτομῆς κόρης τοῦ πρωίμου 6ου αἰῶνος. Ὡς ἔμαθον θετικῶς ὁ κέραμος εὑρέθη παρὰ τὴν ἐκκλησίαν. Πολυάριθμα ὄστρακα πέριξ εἰς μεγάλην ἔκτασιν μαρτυροῦσι περὶ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ συνοικισμοῦ. — Τὰ ἀρχαϊκὰ ταῦτα εὑρήματα ἀνὰ τὴν ὀρεινην Αἰτωλίαν φαίνονται παράδοξα. Διότι εἴμεθα συνηθισμένοι νὰ περιμένωμεν ἐκ τῶν αἰτωλικῶν ἀποκέντρων τόπων μόνον τείχη καὶ τάφους τῶν μετὰ τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα χρόνων. Ἀλλ' εἶναι καιρὸς νὰ ἀπαλλαγῶμεν τῶν προλήψεων. Ὁ

Εἰκ. 3, 4. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Διός.

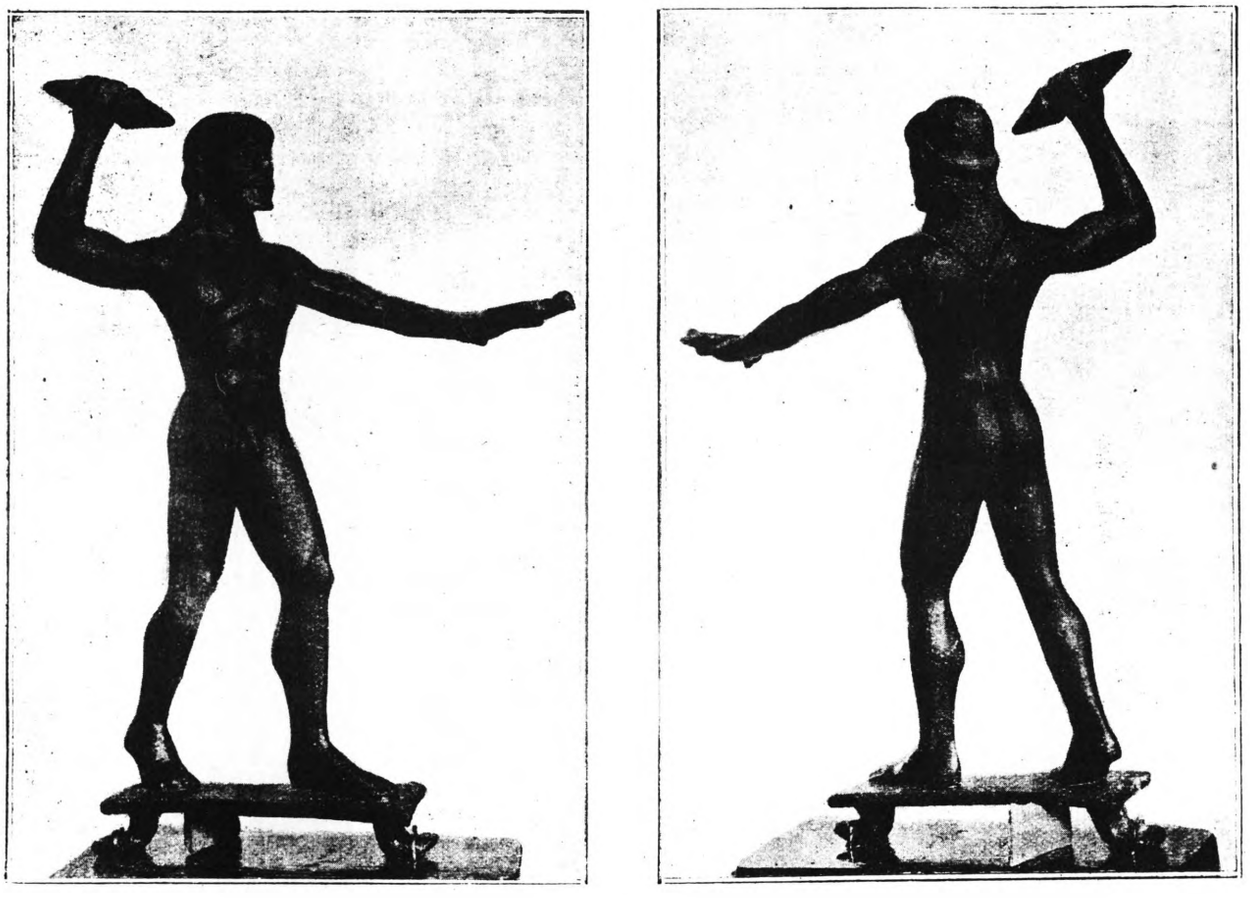
Θέρμος μὲ τὸ ἀρχαῖον ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος δὲν θὰ μείνῃ κἄτι μοναδικὸν καὶ μετέωρον, ἀλλ' αὐταὶ αἱ ἐσχατιαὶ τῶν «ὠμοφάγων» Εὐρυτάνων θὰ δείξουν ἀσφαλῶς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικότητά των. Ὑπὲρ τούτου ἐγγυῶνται ἡ εὐτέλεια καὶ διάρκεια τῶν ἐκ χαλκοῦ καὶ μάλιστα πηλοῦ μικρῶν ἔργων.

Βλοχός. Εἰς τὴν θαυμασίαν πυραμίδα τοῦ Βλοχοῦ, ὅπου ἡ σημαντικὴ πόλις τῶν Θεστιέων (ταυτισθεῖσα καὶ δι' ἐπιγραφικοῦ εὑρήματος τοῦ κ. Σωτηριάδου, ἀτυχῶς εἰσέτι ἀνεκδότου) μετέ-

δην κατ' Αὔγουστον τοῦ 1921 καὶ ἐπὶ 3 ἡμέρας ἀτέσκαψα, δαπάνῃ τοῦ φιλαρχαίου σχολάρχου κ. Νικ. Ζαχαροπούλου, τύμβον τοῦ 3ου ἢ 2ου π. Χ. αἰῶνος. Ὁ τύμβος εὑρηται ἐντὸς τοῦ τείχους παρὰ τὴν θέσιν Καμάρες. Εἶχε κατασκαφῆ καὶ συληθῆ πρὸ ἀγνώστων χρόνων, διὰ τοῦτο περιωρίσθημεν νὰ ἀπαλλάξωμεν τοὺς κτιστοὺς χώρους ἀπὸ τῶν χωμάτων. Τὸ ὅλον ὑπόγειον κτίσμα ἦτο σχεδὸν τετράγωνον 4.05×4.80. Μετὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς ἐστραμμένην χαμηλὴν θύραν ἠνοίγετο θάλαμος 2.54×1.40, καὶ καθέτως πρὸς τοῦτον δύο θῆκαι χωριζόμεναι διὰ μεσοτοίχου, μήκους ἑκατέρα 1.96, πλάτ. 0,90. Εἰς μίαν ἐκ τούτων ὑπελείφθη δι' ἡμᾶς ὡς χαρακτηριστικὸν εὕρημα μεγάλη πηλίνη ῥόα, ἀτυχῶς καὶ αὕτη συντριβεῖσα. Ὁ τύμβος ἀνῆκε πάντως εἰς ἐπιφανῆ οἰκογένειαν. Ὑπεράνω ὑψοῦτο ἐπιτάφιον ναΰδριον, οὗ διατηρεῖται ἡ κατωτάτη σειρὰ τῶν λίθων πλὴν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς 4.55×3.50.

Ἀλυζία τῆς Ἀκαρνανίας.

Κατὰ τοὺς μῆνας Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον τοῦ 1921 ἐξηκολούθησα δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ κατὰ τὸν λιμένα τοῦ Ἡρακλέους ἡρῴου. Ἡ ἐργασία ἀπέβαινε δυσχερὴς διὰ τὰ ἀναβλύζοντα νερὰ καὶ δὲν ἐπροχώρησε πολύ. Παρὰ ταῦτα ἐγένοντο μερικὰ ἀξιόλογα εὑρήματα, ὡς βωμὸς κυλινδρικὸς μαρμάρινος κοσμούμενος διὰ παγκάρπων καὶ βουκρανίων, διάτρητος κατὰ τὸ μέσον χάριν τῆς διαρροῆς τῶν χοῶν, καὶ τὸ σπουδαιότερον καὶ δεύτερον γωνιαῖον ἀκρωτήριον τοῦ μαυσω-

Εἰκ. 5, 6. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Διός.

λίου, ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ 1919, ἀλλὰ πληρέστερον εὑρεθέν. Ὑπὲρ τὴν γωνίαν καὶ μεταξὺ τῶν πλεγμάτων ὑψοῦτο ἀετὸς κρατῶν διὰ τοῦ ῥάμφους στέφανον. Τὰ μικρότερα θραύσματα μετεκομίσθησαν εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ μετακομισθῇ καὶ τὸ βαρὺ κατώτερον συμπαγὲς σῶμα τοῦ ἀκρωτηρίου.

Λιμναία τῆς Ἀκαρνανίας.

Πόδα τραπέζης μαρμάρινον, κοσμούμενον δι' ἰσχυρῶς ἀναγλύπτου νεαροῦ Διονύσου εἰς τὴν στάσιν τοῦ γνωστοῦ ἀναπαυομένου Ἀπόλλωνος Λυκείου ἀνεῦρεν ἐντὸς τοῦ Κραβασαρᾶ παρὰ τὴν οἰκίαν του ὁ Κ. Μπότσης τυχαίως. Ἡ τέχνη εἶναι καλὴ τοῦ 3ου αἰῶνος, ἀλλ' ἡ διατήρησις μετρία. Πᾶσαι αἱ ἔρευναί μου περὶ τὸν τόπον πρὸς εὕρεσιν τοῦ προσδοκωμένου ἱεροῦ τοῦ Διονύσου ἀπέβησαν μάταιαι. Τὸ εὕρημα εἰσήγαγον κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1921 εἰς τὴν ἐν Πρεβέζῃ συλλογήν.

Νικόπολις.

Κατά τινα ἐκδρομήν μου ἐκ Πρεβέζης εἰς τὸν ὑπεράνω τοῦ μεγάλου θεάτρου τόπον τοῦ Αὐγούστου, τὸν ἀνασκαφέντα ἤδη τὸ 1913 ὑπὸ τοῦ κ. Φιλαδελφέως, ἠδυνήθην συναρμόσας τρεῖς ἐνεπιγράφους λίθους νὰ ἀναγνώσω μὲ θετικότητα τὰς δύο σημαντικωτάτας λέξεις: pace parta. Ὁ ἀνασκάψας δὲν ἔδωκε προσοχὴν ἀτυχῶς εἰς τὸ σπουδαῖον εὕρημά του καὶ ἡ σχετικὴ δημοσίευσις εἰς τὰ Πρακτικὰ (1913, 90) δὲν μᾶς ἐδίδαξε τίποτε. Διὰ τοῦτο εἶναι ἐπιβεβλημένον νὰ ἐξετασθῇ, ὡς ἁρμόζει, ὁ ἱστορικὸς τόπος καὶ ἡ σημαντικωτάτη ἐπιγραφή.

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΑΝΑ ΤΗΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΝ

Κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1921 εὑρισκόμενος εἰς Κεφαλληνίαν ἐξετέλεσα διαφόρους ἀρχαιολογικὰς ἐκδρομὰς ἀνὰ τὴν νῆσον, τὰς μὲν μόνος, τὰς δὲ μετὰ τοῦ ἐν Ἀργοστολίῳ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Γιαννοπούλλου. Ἀποτέλεσμα τῶν ἐκδρομῶν ἦτο ἡ ἀνακάλυψις ἀρκετῶν προϊστορικῶν, Ἑλληνικῶν καὶ Βυζαντιακῶν ἀρχαιοτήτων, περὶ ὧν ἀμφότεροι ὑπεβάλομεν ἐκθέσεις. Ἐνταῦθα θὰ περιγράψω δι' ὀλίγων τὰς ἀνακαλυφθείσας προχριστιανικὰς ἀρχαιότητας, ἐκ δὲ τῶν Βυζαντιακῶν μίαν εἰκόνα μετὰ παραστάσεως πειρατικῆς ναυμαχίας δημοσιεύω κατωτέρω ἐν τέλει τοῦ παρόντος παραρτήματος.

1. Ἑλληνικαὶ καὶ προϊστορικαὶ ἀρχαιότητες.

Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Διβαθῷ. Πρὸς Ν. τοῦ χωρίου Ντομάτα καὶ ὀλίγα λεπτὰ νοτίως τοῦ ἐκκλησιδίου τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων, ἐν τῷ κτήματι Ἀνδρ. Βαλσαμάκι (νῦν Θεμιστ. Γαρμπῆ), εὑρέθη ὑπὸ ἐργατῶν σκαπτόντων λίθινος κίων πεπτωκὼς κατὰ διεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν.

Ὁ κίων ἢ μᾶλλον ὁ μέγας οὗτος σπόνδυλος εἶναι πρισματικός, λίθου μαλακοῦ, φέρων 10 ἀκμὰς εἰς τὸ ὑπὲρ τὴν γῆν ὁρατὸν μέρος. Τὸ ὅλον τῶν ἀκμῶν ὑπολογίζω εἰς 16 ἢ 14. Κατὰ τὸ ἓν ἄκρον φέρει τόρμον ὀρθογώνιον, μῆκος 0,075, πλάτ. 0,055, βάθ. 0,02. Τὸ ἕτερον ἄκρον δὲν φέρει τόρμον. Τὸ ὁλικὸν μῆκος τοῦ σπονδύλου εἶναι 2,53, ἡ δὲ διάμετρος 0,41.

Παρὰ τὸν κίονα ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ εὑρέθησαν, ἐκ τοῦ σκαφέντος μέρους προερχόμενα, τεμάχια χονδρῶν κεράμων, πηλοῦ ὠχροξάνθου ἢ ὑπερύθρου (πάχ. 0,02 - 0,03). Ὡσαύτως δ' ὄστρακα ἀγγείων. Ἓν τεμάχιον, φιάλης πιθανῶς, φέρει κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφανείας ἀραιὸν ἐρυθρωπὸν γάνωμα [1].

Ὀλίγον τι νοτιώτερον τοῦ εἰρημένου μέρους ἐν τῇ τοποθεσίᾳ «Καλυβάκια» διηγοῦνται οἱ χωρικοὶ ὅτι εὑρέθησαν μολύβδιναι πλάκες μετὰ γραμμάτων καὶ μικρὰ ἀγγεῖα, ἅτινα κατεστράφησαν.

Κατὰ ταῦτα σκαφικὴ ἔρευνα δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν ὕπαρξιν ἱεροῦ τινος.

Ἐν τῇ χερσονήσῳ Πάλῃ. Ἓν τέταρτον τῆς ὥρας πρὸς Β. τῆς σημερινῆς πολίχνης Ληξουρίου, παρὰ τὴν ἁμαξιτὸν καὶ ἐν θέσει «Κολωνα» [2], πλησίον τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως Πάλης, εὑρέθησαν τὰ ἐρείπια ἀρχαίου ναοῦ. Ὁ ναὸς οὗτος εὑρίσκεται κεκρυμμένος ὑπὸ τὴν σταφιδάμπελον Σπυρ. Καμινάρη - Ψαροῦ. Ἐν τῷ λιθίνῳ περιβόλῳ τοῦ κτήματος εἶδον ἐνεκτισμένους λίθους τοιχοβάτας μαλακοῦ ἀσβεστολιθικοῦ ψαμμίτου. Οἱ λίθοι ὡς εἶναι ἐνεκτισμένοι νῦν ἀποτελοῦσιν ὁλικὸν μῆκος 4,65 μ. Εἷς τῶν λί-

[1] Ἡ τοποθεσία καλεῖται «Λιθοκούλουμα», ἤτοι σωροὶ (κουλούμια) λίθων. Νῦν οὐδένα λίθων σωρὸν βλέπει τις ἐν τοῖς πέριξ.

[2] Ὠνομάσθη τὸ μέρος οὕτως ἐκ τῆς ἐκεῖ ἱδρυμένης στήλης πρὸς τιμὴν τοῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν Ἄγγλων Ἑλβετοῦ ταγματάρχου Καρόλου Φιλίππου de Bosset, διοικητοῦ δὲ τῆς νήσου διατελέσαντος ἀπὸ τοῦ 1811 ἐπὶ πενταετίαν

θων, ἀρχῆθεν ὢν γωνιαῖος, ἔχει διαστάσεις μῆκος 1,22, πλάτος 0,60, ὕψος 0,48. Ἐρωτήσας περὶ τῆς προελεύσεως τῶν λίθων ἐδιδάχθην παρὰ τοῦ ἰδιοκτήτου ὅτι πρὸ 20 ἐτῶν, ὅτε ἐφύτευε τὴν σταφιδάμπελον καὶ ἔσκαπτε βαθέως τὸ χῶμα, εὗρε τούτους συμπαγῶς ἐνεκτισμένους κατὰ χώραν, ἀποσπάσας δ' αὐτοὺς ἐκ τοῦ συνόλου μετὰ κόπου ἐνέκτισεν εἶτα εἰς τὸν λίθινον τοῦ κτήματος περίβολον. Πρόκειται λοιπὸν ἐνταῦθα πιθανώτατα περὶ τοῦ κρηπιδώματος ἀρχαίου ναοῦ, μετὰ τῶν σχετικῶν ἄλλων λειψάνων.

Ὀλίγα μέτρα πρὸς Ν. μοὶ ὑπεδείχθη θέσις, ἥτις, ὡς ὁ ἴδιος ἄνθρωπος μὲ ἐβεβαίωσεν, ἦτο ἐστρωμένη διὰ πελεκητῶν ὀγκολίθων, ὧν οὐδένα ἠδυνήθη νὰ ἀποσπάσῃ, καίπερ πολὺ μοχθήσας ἐπ' ἐλπίδι κεκρυμμένου θησαυροῦ. Ἐν σωροῖς τῇδε κακεῖσε κεῖνται τεμάχια μικρὰ κεράμων (πάχ. 0,02), ὧν ἐξήγαγε κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν μεγίστην ποσότητα («εἴκοσι κόφες») ὡς μοι εἶπεν.

Ἐρευνήσας μετὰ τοῦτο ἐπιμελέστερον τὰ πέριξ εὗρον καὶ ἕτερα λείψανα τοῦ ναοῦ. Πολλὰς πωρίνας πλίνθους, ὧν μία ἔφερε τὸ ἥμισυ κοιλότητος συνδέσμου, σχήματος διπλοῦ πελέκεως.

Ἐντὸς τοῦ λιθίνου φράκτου εὗρον καὶ τεμάχιον πηλίνου ὀπτοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους (ἐχίνου;). Τὸ ὁλικὸν σῳζόμενον μῆκος τῆς περιμέτρου εἶναι 0,45 μ., τὸ δὲ ὕψος 0,14 [1].

Περαιτέρω πρὸς Ν. εἶδον κυβολίθους μετ' ἀναθυρώσεως, οἵτινες, ἂν δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν ναόν, θὰ προέρχωνται ἐξ ἄλλου ἀρχαίου οἰκοδομήματος. Παρὰ δὲ τὴν θύραν ἀγροτικοῦ ἐπαυλίου πλησίον τῆς θέσεως τοῦ ναοῦ εἶδον, χρησιμοποιούμενον ὡς κατώφλιον, σπόνδυλον κίονος Δωρικοῦ, φέροντα πινακιοειδῆ κοιλότητα τόρμου μῆκος 0,32, διαμ. 0,41. Τῆς κοιλότητος διαμ. 0,27. Τὰς ῥαβδώσεις τοῦ σπονδύλου ὄντος ἐκ λίθου μαλακοῦ ἐφθαρμένου, ὑπελόγισα περὶ τὰς 18.

Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κτήματος συνέλεξα τεμάχια μελαμβαφῶν ἀγγείων μετὰ καλοῦ γανώματος.

Ἔχομεν λοιπὸν κατὰ ταῦτα πιθανώτατα λείψανα ναοῦ, ἀνήκοντος εἰς τὴν παλαιὰν Πάλην, μὴ κατερχομένου δὲ τοῦ Ε΄ αἰῶνος ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν ἀναγομένου (πήλινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, πελέκινοι σύνδεσμοι) [2].

Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον, ἐνεργουμένης ἀνασκαφῆς, νὰ ἔχωμεν εὑρήματα ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ ἀρχαϊκοῦ ναοῦ τῆς Κερκύρας. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη προσλαμβάνει μείζονα πιθανότητα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, ὡς φαίνεται, κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν ἡ Πάλη ἤκμαζε καὶ ἦτο ἴσως ἡ σπουδαιοτέρα πόλις τῆς Κεφαλληνιακῆς τετραπόλεως. Κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους μόνοι οἱ Παλεῖς ἔπεμψαν διακοσίους ὁπλίτας ὅπως μετάσχωσι τοῦ ἔργου τοῦ ἐν Πλαταιαῖς [1], ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ πόλεις τῆς Κεφαλληνίας οὔτε ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου. Ὁ Θουκυδίδης συχνάκις ἀναφέρει τοὺς Παλεῖς λαμβάνοντας ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Βραδύτερον τὴν πρωτεύουσαν θέσιν τῆς τετραπόλεως ἔλαβεν ἡ Σάμη, ἰδίᾳ ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐποχῇ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Πάλη ἤκμαζε κατὰ τοὺς προγενεστέρους χρόνους, ὡς ἐκ τοῦ Πολυβίου δείκνυται (5, 3, 3), ἱστοροῦντος ὅτι Φίλιππος ὁ τῆς Μακεδονίας βασιλεὺς πολιορκήσας τοὺς Παλεῖς ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ ἄπρακτος.

Ἕτερα ἀρχαιολογικὰ λείψανα ἀλλαχοῦ τῆς χερσονήσου Πάλης εὑρέθησαν εἰς δύο τοποθεσίας, ἐν αἷς ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχον «πόλεις». Ἀμφότερα τὰ μέρη εἶναι παράκτια, κατὰ τὰς Δ. ἀκτὰς τῆς χερσονήσου. Τὸ ἓν ὀνομάζεται νῦν Ἅγ. Γεώργιος στὰ Κάνια, ὑπερκείμενον δύο ὁρμων ἀμμωδῶν, οἵτινες λέγονται «Πετανοὶ» καὶ «Χάρκες». Ὑπάρχουσιν ἐκεῖ λείψανα πλείστων τάφων ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένων καὶ δεξαμενῶν. Ἐγένοντο πρὸ ἐτῶν καὶ εὑρήματα, ὧν καὶ χρυσᾶ, ὡς ἀσφαλῶς ἐβεβαιώθην, ἀλλὰ φαίνεται μᾶλλον ὅτι πρόκειται περὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Ἡ ἑτέρα τοποθεσία εἶναι αὐλὼν μεταξὺ δύο λόφων κείμενος, κατάφυτος νῦν ἐκ σταφιδαμπέλων. Ἡ τοποθεσία καλεῖται «Κερασιὰ» ἢ «Γερασιά». Εἰδικώτερον δύο ὀνομασίαι τοῦ μέρους ἐκείνου εἶναι «στὰ Ἑλληνικὰ» καὶ «στὰ Μνήματα». Πλὴν τάφων ἐν τῷ μαλακῷ βράχῳ λελαξευμένων οὐδὲν ἕτερον φαίνεται. Καὶ ὁ Partsch ἐν τῷ περὶ Κεφαλληνίας ἔργῳ αὐτοῦ ἀναφέρει τὴν παράδοσιν ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε πόλις.

Τὸ μέρος τοῦτο ἀπέχει περὶ τὴν μίαν ὥραν τῆς περιλαλήτου μονῆς τοῦ Ταφιοῦ μὲ τὸ Τάφιον ὄρος, περὶ οὗ πολὺς ἐγένετο λόγος ἕνεκα τῆς Ὁμηρικῆς Τάφου καὶ τῶν Ταφίων (ὄρα Μηλιαράκι, Γεωγραφ. Κεφαλληνίας, 1890, σελ. 211 καὶ ἑξ.).

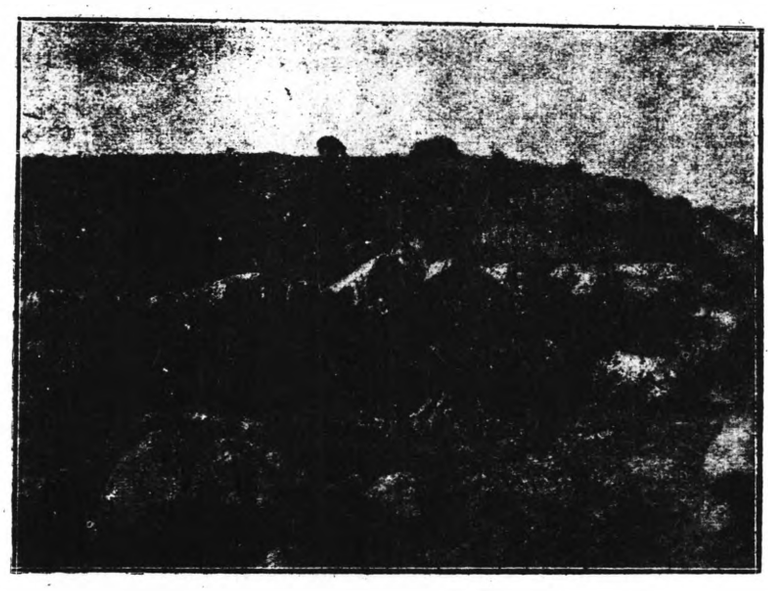
[1] Ἀγνοῶ τὴν πραγματικὴν χρῆσιν τοῦ πηλίνου τούτου μέλους. Ἔχει τὸ σχῆμα ἡμίσεως ἐχίνου (ἄνευ τοῦ ἄβακος), ἀλλὰ δὲν δύναται βεβαίως νὰ ἦτο ἐχῖνος καὶ νὰ ὑφίσταται τὸ βάρος τοῦ ἐπιστυλίου καὶ τοῦ θριγκοῦ ἐν γένει. Ἄλλως δὲ ἀγνοῶ ἕτερον παράδειγμα πηλινου ἐχίνου.

[2] Σημειωτέον ὅτι οὔτε οἱ ξύλινοι σύνδεσμοι οἱ ἔχοντες σχῆμα διπλοῦ πελέκεως εἶναι ἀποκλειστικοὶ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, οὔτε τὸ πήλινον μέλος γνωρίζομεν ἀκριβῶς τί ἦτο. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι τινὲς ἐνδείξεις πείθουσιν ὅτι ἂν τὸ προκείμενον οἰκοδόμημα εἶναι πράγματι ναός, μᾶλλον εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν ἢ εἰς ἄλλην ἐποχὴν θὰ ἀνήκῃ.

[1] Ἡροδ. IX, 28.

Δυστυχῶς τὰ περὶ τὸν Ταφιὸν μέρη δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐπισκεφθῶ λεπτομερῶς, ἀλλὰ μόνον βιαστικὸς ἔμεινα ἐκεῖ δὶς ἐπ' ὀλίγον. Ἐβεβαιώθην ὅμως ἐκ διηγήσεων ἐντοπίων ὅτι εὑρίσκονται ἀρχαῖα ἐντὸς τάφων [1]. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ ὄνομα Τάφον ἐγίγνωσκον ἐν Κεφαλληνίᾳ προγενέστεροι συγγραφεῖς (Ἄνδρων, Φερεκύδης πιθανῶς), ὁ δὲ Στέφανος ὁ Βυζάντιος γράφει ὅτι ἦτο ἐπ' αὐτοῦ πόλις Ταφιοῦσσα καλουμένη, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀναμφισβήτητον ὅτι ὑπῆρξε πράγματι αὕτη καὶ ἔκειτο ὅπου νῦν ὁ Ταφιὸς μὲ τὴν νεκρόπολιν [2], πόλισμα ὑποτελὲς βεβαίως τοῖς Παπράγματι καὶ τὸ πόλισμα «Λαχὼ» ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ «Κερασιᾷ».

Ἐν ἑτέρᾳ θέσει «Ἁγία Βαρβάρα», ἥτις εἶναι χαράδρα ἀπότομος κατ' ἀρχάς, σβεννυμένη εἶτα βαθμηδὸν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Λιβαδίου, εὑρέθησαν ὑπερέχοντα κατὰ ἓν μέτρον τὸ πολὺ ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τὰ λείψανα τετραπλεύρου δωματίου (μῆκος 5,00, πλάτος 4,50 μ. τοίχων πάχος 1,10). Οἱ τοῖχοι εἶναι ἐκτισμένοι ἐκ λίθων κροκαλοπαγῶν ἐξορυχθέντων ἐπιτοπίως, ἄνευ συνδετικῆς ὕλης καὶ κατ' ἀρίστην πολυγωνικὴν τοιχοδομίαν. Ὅπου δὲν ἔχουσι μετακινηθῆ οἱ λίθοι,

Εἰκ. 1. Λείψανα οἰκοδομήματος ἐν Ἁγίᾳ Βαρβάρᾳ.

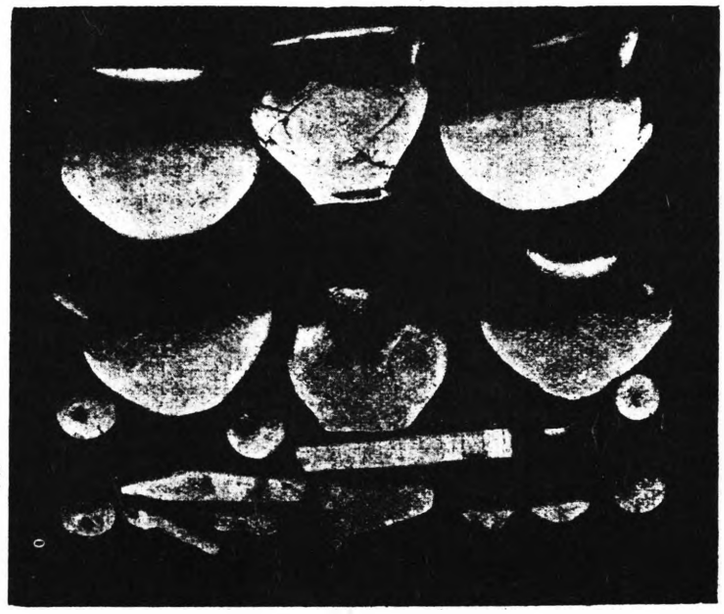
λεῦσιν, ὡς τοιοῦτον ἠθὰ ἦτο, ἄν ποτε ὑπῆρξε διατηροῦνται θαυμασίως προσηρμοσμένοι ἀλλήλοις. Κατὰ τὴν Α. πλευρὰν σῴζεται ὁ τοῖχος κάλλιον, κατὰ δὲ τὴν βορείαν σῴζεται τὸ κατώφλιον μετὰ τοῦ πρώτου λίθου τῆς παραστάδος ἑκατέρωθεν. Οὐδὲν ἕτερον φαίνεται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας πλὴν ἐλαχίστων τεμαχίων κεράμων, καὶ

[1] Τοῦτο βεβαιοῖ ἄλλως καὶ ὁ Μηλιαράκις ἔ.ά. σ. 212.

[2] Καὶ ὁ Μηλιαράκις τὴν αὐτὴν ἐξέφρασε γνώμην (ἔ. ά. σελ. 212). Αἱ γνῶμαι τῶν ἀρχαίων περὶ Τάφου καὶ ὅλων ἐν γένει τῶν Ὁμηρικῶν ὀνομασιῶν εἶνε πολὺ ἀντιφατικαί. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Στράβων δὲν εἶχεν ἀληθῆ ἰδέαν καὶ ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐπειδὴ προγενέστεροί τινες ἔγραψαν ὅτι Τάφος ἐκαλεῖτο ὅλη ἡ Κεφαλληνία, διαμαρτύρεται λέγων ὅτι «οὐκ ὤκνησάν τινες τὴν Κεφαλληνίαν τὴν αὐτὴν τῷ Δουλιχίῳ φάναι, οἱ δὲ τῇ Τάφῳ» (456). Ὁ Παυσανίας μόνους τοὺς Παλεῖς λέγει ὅτι «ἐκαλοῦντο Δουλιχιεῖς τὰ ἀρχαιότερα» (6, 15, 7). Καὶ τὴν μὲν Κεφαλληνίαν ὅλην Δουλίχιον εἶπε καὶ ὁ Ἑλλάνικος, τὴν δὲ Πάλην μόνην ὁ Φερεκύδης, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ Στράβωνος (456). Ἐν τῷ λαβυρίνθῳ τούτῳ τῆς συγχύσεως τὴν ἀκριβεστέραν μαρτυρίαν παρέχει Στέφανος ὁ Βυζάντιος, ἀναφέρων τρεῖς Τάφους, τὴν νῆσον Ταφιάδα, ἑτέραν τινὰ καὶ Τάφον πόλιν τῆς Κεφαλληνίας, νῦν δὲ Ταφιοῦσαν. Αὕτη ποῦ τῆς Κεφαλληνίας δύναται νὰ κεῖται ἀσφαλέστερον ἢ ὅπου σήμερον ὁ Ταφιός; Καὶ ὅμως τινὲς δὲν ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν δεόντως ἐπὶ τῆς ἀποδεικτικῆς σημασίας τῆς ὑπάρξεως τοῦ νῦν Ταφιοῦ. Οὕτως ὁ Bursian (Geogr. v. Griechenland 2, 365 σημ. 1) δὲν δίδει σημασίαν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Στεφάνου, οὐδ' ὁ Oberhummer, ὅστις γιγνώσκων ἐκ τοῦ Riemann (Recherches κλπ. II, Cephalonie, σελ. 15) τὴν ὕπαρξιν τοῦ νῦν Ταφιοῦ θεωρεῖ ἐπιπόλαιον τὸ χωρίον τοῦ «συμπιλητοῦ» Στεφάνου (Akarnanien, Ambrakia, Amphilochien Leukas im Altertum, München, 1887 σελ. 51 σημ. 1).

δὲν δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ τίποτε περὶ τῆς χρήσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ περιέργου αὐτοῦ οἰκοδομήματος (εἰκ. 1).

Προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ λείψανα εὑρέθησαν ἐν τῇ θέσει «Βλιχάδα», παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου Λιβαδίου, ὅπου ἐκτείνεται εὐρεῖα εὔφορος πεδιάς, ἀκριβῶς ὡς ἀπέναντι εἰς τὸν μυχὸν τοῦ «Κούταβου» ἐκτείνεται ἑτέρα πεδιὰς μετὰ προϊστορικῶν τάφων καὶ οἰκήσεων, ἐφ' ὧν μετέπειτα ἐκτίσθη ἡ Κράνη. Ἀλλὰ τὰ σπουδαιότερα λείψανα προϊστορικοῦ καὶ δὴ Μυκηναϊκοῦ φῶς λίθους πελεκητούς, ἐπεσκέφθην τὸν τόπον καὶ εὗρον πράγματι τμῆμα τοίχου, ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν δόμων πελεκητοῦ μαλακοῦ ἀσβεστολίθου, κατ' ἀνάμικτον ἰσοδομικὸν καὶ πολυγωνικὸν σύστημα. Τὸ ὁλικὸν μῆκος τοῦ τοίχου, ὅστις ἐπάτει ἐπὶ τοῦ χώματος, δὲν ὑπερέβαινε τὰ τρία μέτρα, τὸ δὲ ὕψος τὸ ἓν καὶ ἥμισυ. Τὴν χρῆσιν τοῦ τοίχου δὲν ἠδυνήθην νὰ νοήσω, ἂν καὶ προφανῶς ἐπρόκειτο περὶ νεκροταφείου ὡς ἐμαρτύρουν τὰ πολλὰ λείψανα ὀστῶν καὶ ὀδόντων ἀνθρωπίνων.

Εἰκ. 2. Μυκηναϊκὰ εὑρήματα ἐκ τῆς θέσεως «Οἰκόπεδα».

πολιτισμοῦ ἀνεκαλύφθησαν τυχαίως παρὰ τὸ χωρίον Κοντογενάδα τῆς χερσονήσου Πάλης, εἰς ὧν τὴν εὕρεσιν ἀφορμὴν ἔδωκεν ἡ διάβρωσις τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τῶν βροχῶν.

Μυκηναϊκὰ εὑρήματα ἐκ τῆς τοποθεσίας «Οἰκόπεδα» παρὰ τὸ χωρίον Κοντογενάδα.

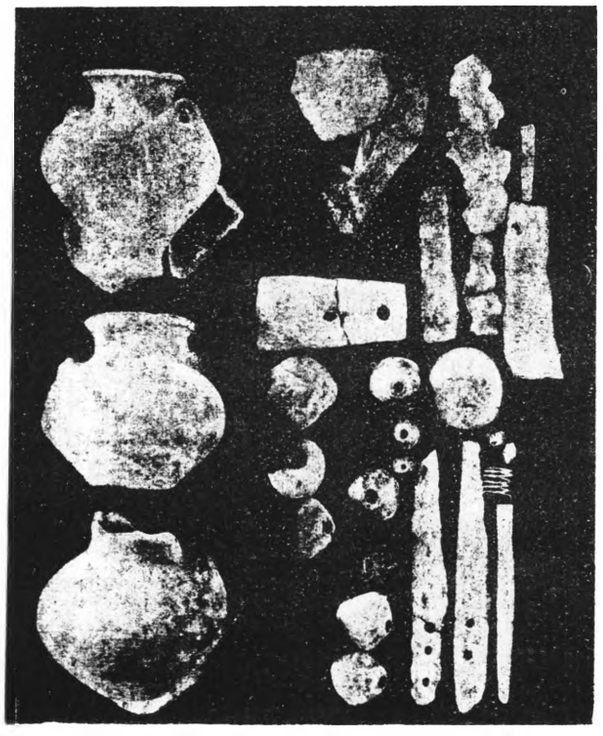
Τὰ πρῶτα εὑρήματα ἐκ τῆς ἀγροτικῆς τοποθεσίας, ἥτις ἀπέχει περὶ τὰ 20 λεπτὰ πρὸς ΒΑ. τοῦ χωρίου Κοντογενάδα καὶ καλεῖται «στὰ Οἰκόπεδα» εὗρε τυχαίως ὁ χωρικὸς Χαράλ. Δαμουλιάνος εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ὡς λέγει, κατόπιν διαβρώσεως τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τῶν βροχῶν.

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος μαθὼν ὅτι τὰ ἐκ τῆς διαβρώσεως τοῦ ἐδάφους χάσματα ἔφερον εἰς

Ὀλίγον περαιτέρω ὑπῆρχε κυκλικὸν εὐτελέστατον τοιχάριον ἀργῶν λίθων, ὃ ἐχαρακτήρισα ὡς περίβολον πρὸς ἐναπόθεσιν ὀστῶν ἢ τι ἀνάλογον. Σαφῶς δὲν ἠδύνατο νὰ ἴδῃ τις τίποτε περισσότερον διὰ τὴν μεγίστην τῶν χωμάτων μετακίνησιν καὶ κάθοδον πρὸς χαμηλοτέρους τόπους. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας συνέλεξα ὄστρακα «ἄχρονα» καὶ πυθμένα μικροῦ ἀγγείου ἐκ πηλοῦ ξανθοῦ μετ' ἐπιχρίσματος ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ, ἀλλὰ καθαρωτέρου. Εὗρον ὡσαύτως καὶ ἔλασμα χαλκοῦν ὅπερ ἀνέπτυξα μετὰ προσοχῆς. Ἦτο δὲ τοῦτο εἶδος διαδήματος, φέρον ἐν τῷ κέντρῳ ἔκτυπον σύμπλεγμα ἓξ ῥόδων καθ' ὅλην δὲ τὴν ἄλλην ἐπιφάνειαν ἀπομιμήσεις βοστρύχων. Ὡς ἐκ τοῦ ἀτέχνου ἐνόμισα τότε τοῦτο βυζαντινῆς προελεύσεως.

Τὰ κατωτέρω εὑρήματα, ἀσφαλῶς πλέον ἀπο-

δεικνύουσι τὴν ὕπαρξιν Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐν τῇ χερσονήσῳ Πάλῃ. Μέχρι τοῦδε ἐξ ὅλης τῆς νήσου Κεφαλληνίας μόνη ἡ Λιβαθὼ καὶ δὴ τμῆμα ταύτης ἀπὸ Διακάτων (παρὰ τὸν Κούταβον) μέχρι Μαζαρακάτων εἶχε παρουσιάσει μυκηναϊκὸν πολιτισμόν. Νῦν προστίθεται καὶ ἡ Παλική. Κρίνω δὲ τὸ γεγονὸς ἰδιαιτέρας σημειώσεως ἄξιον, διότι θεωρῶ ὅτι ἐνέχει σπουδαιότητα ὡς πρὸς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς συζη-

Εἰκ. 3. Μυκηναϊκὰ εὑρήματα ἐκ τῆς θέσεως «Οἰκόπεδα».

τήσεως περὶ Ὁμηρικῆς ἐν γένει τοπογραφίας καὶ δὴ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ ζητήματος περὶ Ὁμηρικῆς Ἰθάκης.

Τὰ εὑρεθέντα ὑπὸ τοῦ χωρικοῦ ἀρχαῖα εἶναι τὰ ἑπόμενα: (εἰκ. 2).

Πέντε μικρὰ ἀγγεῖα συνήθων μυκηναϊκῶν σχημάτων. Τὸ ἓν ἦτο μικρὸν τρίωτον πιθάριον. Τὰ ἕτερα τέσσαρα εἶναι κυαθοειδῆ μόνωτα ἀγγεῖα, πάντα κολοβά. Εἶναι ἐκ πηλοῦ ξανθερύθρου, καθαροῦ καὶ λεπτοῦ ἀλλ' εὐθρύπτου.

Μικρὸν ἀγγεῖον κολοβὸν χειροποίητον, πηλοῦ μέλανος ἀργιλλώδους, φέροντος ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἐπίχρισμα ἐκχυλίσματος ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ. Ἔχει τὸ ἀγγεῖον σχῆμα κυαθοειδές, φέρει δὲ πλατεῖαν οὐλὴν (διάμ. 0,035) ἐκ κοίλης χονδρᾶς λαβῆς, ἀριστερώτερον δὲ ἑτέραν συμπαγῆ ἀπόφυσιν, μὴ φέρουσαν δηλ. τρῆμα.

Ἐξ πήλιναι ψηφῖδες πηλοῦ μελανωποῦ ἢ ξανθερύθρου. Τούτων αἱ τέσσαρες ἔχουσι σχῆμα ἀμφικωνικὸν ἡ πέμπτη εἶναι φακοειδὴς καὶ ἡ ἕκτη σφαιρική. Πᾶσαι ἔφερον ἐπίχρισμα μετὰ τεχνικῆς στιλβώσεως, ἥτις ἐπὶ τῆς μιᾶς ψηφῖδος σῴζεται καλῶς.

Μία σφαιρικὴ πεπιεσμένη ψηφὶς ὀρείας κρυστάλλου διάτρητος, ἔχουσα μέγεθος κερασίου.

Μία ψηφὶς διάτρητος ἐλλειψοειδὴς λίθου σαρδίου.

Μαχαίριον χαλκοῦν κολοβὸν ἐκ δύο τεμαχίων, σῷζον ἦλον τῆς λαβῆς καὶ ὀπὴν ἑτέραν ἄνευ ἥλου. Μῆκος 0,095.

Δύο ἕτερα μικρὰ χαλκᾶ τεμάχια ἐκ σκεύους, ὧν ἓν διάτρητον.

Μικρὸς πέλεκυς χαλκοῦς ἄνευ τρήματος πρὸς στειλέωσιν. Μῆκος 0,06.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀντικειμένων εἶδον κατ' ἀρχὰς εἰς χεῖρας τοῦ εὑρετοῦ δύο μικρὰ τεμάχια κυανῆς ὑαλομάζης ὧν ἓν διάτρητον, ἐκ τῶν συνήθων ὁρμοειδῶν κατασκευασμάτων προερχόμενα (οἷον τὸ ἐν Καββαδ. Προϊστ. Ἀρχαιολ. σελ. 366, σχ. 455), ἅτινα δέν μοι παρουσίασε κατόπιν. Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι εὗρε καὶ χρυσοῦν σύρμα ἐν σχήματι ἑλατηρίου εἱλιγμένον (σφηκωτῆρα), ὅπερ δέν μοι παρουσίασε, διότι ἐπώλησεν ἅμα τῇ εὑρέσει.

Μετὰ καιρόν, κατόπιν ἐπισυμβάσης βροχῆς ὁ αὐτὸς χωρικὸς προσῆλθε καὶ παρουσίασέ μοι ἕτερα εὑρήματα φανερωθέντα, ὡς ἔλεγε, κατόπιν τῆς βροχῆς: (εἰκ. 3).

Τρία ἀγγεῖα κολοβά, ὧν τὸ ἓν τρίωτον πηλοῦ καστανομέλανος. Ἔφερε καὶ ζώνας μέλανος χρώματος, μεταξὺ δὲ τῶν λαβῶν τριγωνοειδῆ κοσμήματα ἐμπεριεχόμενα ἀλλήλοις. Ὅμοιον ἀγγεῖον εἰκονίζεται ἐν Καββαδία Προϊστ. Ἀρχ. σελ. 356 σχ. 440. Τὰ δύο ἕτερα ἀγγεῖα ἦσαν μόνωτα καὶ ἔφερον ζώνας ἐρυθράς.

Πέντε πήλινα σφονδύλια διάτρητα.

Χάλικα φυσικὸν λίθου τάλκου.

Πήλινον σκεῦος (πινακίδα) σχήματος πελέκεως περίπου (ἀλλ' ἄνευ στομώσεως), φέρον ὀπὴν κατὰ τὸ ἄνω ἄκρον.

Δύο χαλκᾶ μαχαίρια πανόμοια, ὧν ἕκαστον φέρει τρεῖς ὀπὰς διὰ τὴν λαβήν. Τὸ ἓν σῴζει καὶ ἦλον.

Μίαν χαλκῆν σμίλην.

Χαλκῆν λεπίδα, ἀμφίστομον αἰχμὴν λόγχης πιθανῶς, μὴ φέρουσαν αὐλὸν ἀλλ' ἕνα ἦλον.

Ἑτέραν μικροτέραν ἐκ δύο τεμαχίων.

Χαλκοῦν ἔλασμα ἐξ ἀγνώστου σκεύους.

Δύο ψήφους κυανῆς ὑαλομάζης.

Τρία πλακοειδῆ ἐξαρτήματα ὅρμων κυανῆς ὑαλομάζης.

Χρυσοῦν σφηκωτῆρα ἐξάκις εἱλιγμένον.

Ἐπεσκέφθην καὶ ἐγὼ δὶς ἐπιτοπίως τὸ Μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον τῶν Οἰκοπέδων. Τὸ μέρος ὅπου εὑρέθησαν τὰ ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι ἦτο λακκοειδὴς τάφος, οὗ διακρίνεται τὸ μέλαν χῶμα ἀπὸ τοῦ πέριξ λευκοῦ μαλακοῦ πετρώματος. Ἔχουσιν ὅμως πάθει μεγίστην μετακίνησιν τὰ χώματα καὶ ἀνέσκαψαν ἴσως ἀλλαχοῦ καὶ ἄλλους τάφους, διότι δύναταί τις νὰ συλλέξῃ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας μέγα πλῆθος παντοίων ὀστράκων γραπτῶν καὶ ἀγράφων, ἀπὸ τῶν μικροτάτων ἀγγείων μέχρι τῶν μεγάλων πιθοειδῶν.

Ἐπὶ τῶν χωμάτων, ἐκεῖ ὅπου κεῖται ὁ προκείμενος τάφος, συνέλεξα καὶ ἐγὼ τὰ ἑξῆς εὑρήματα:

Δύο μικρὰς ψήφους σαρδίου λίθου.

Ψῆφον ἀτρακτοειδῆ ἐξ ἀργυραδάμαντος.

Δύο ψήφους ἀτρακτοειδεῖς ῥαβδωτὰς ἐκ πορσελάνης, ὧν ἡ μία φέρει ἴχνη κυανοῦ χρώματος.

Τρία μικρὰ τεμάχια κυανῆς ὑαλομάζης.

Τὸ ἥμισυ σφονδυλίου ἐκ λίθου στεατίτου, δύο ἕτερα κωνικὰ τοῦ αὐτοῦ λίθου, ἕτερον φακοειδὲς καὶ μίαν σφαιρικὴν διάτρητον ψῆφον λίθου μέλανος.

Τέσσαρα μικρὰ τεμάχια ἐκ κατόπτρου (;) καὶ λεπτοτάτην χαλκῆν λεπίδα.

Τρία πήλινα σφονδύλια. Τὸ ἓν εἶναι λίαν ἐπίμηκες ἀμφικωνικὸν μέλανος πηλοῦ.

Διάφορα μικρὰ τεμάχια ξύλου καὶ ὀστοῦ.

Ὄστρακα συγκολληθέντα εἰς τὸ ἥμισυ περίπου μικροῦ κυπελλοειδοῦς ἀγγείου.

Ὄστρακα συγκολληθέντα εἰς τὸ ἥμισυ περίπου χοανοειδοῦς ἀγγείου. Ὁ πηλὸς τοῦ ἀγγείου τούτου εἶναι ἀργιλλώδης, ἔξωθεν μέλας, ἔσωθεν δὲ φέρει παχὺ ἐπίχρισμα ἐρυθρόν. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἔχει καὶ ἕτερον ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι φέρει τὰ χείλη οὐχὶ ἐστρογγυλευμένα, ἀλλ' ἀπότομα ὡς εἰ εἶχον ἀποκοπῆ τὰ τοιχώματα διὰ πρίονος (Ὅμοιον περίπου ἀγγεῖον μετὰ λαβῆς ἴδε ἐν Καββαδίᾳ Προϊστ. Ἀρχ. σελ. 356, σχ. 437, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον ἀγνοοῦμεν ἂν ἦτο αἰχμηρὸν κάτω ἢ εἶχε βάσιν, διότι ἀκριβῶς κατὰ τὴν αἰχμὴν κάτω εἶναι ἐλλιπές. Ὡσαύτως ἀγνοοῦμεν ἂν εἶχε καὶ λαβήν).

Τὸ ἥμισυ πηλίνου δισκαρίου ὠχροῦ πηλοῦ, ὅπερ ἔφερε τρεῖς ὁμοκέντρους κύκλους χρώματος κιτρίνου.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω ἀρχαῖα κατετέθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀργοστολίου.

Σημειωτέον τέλος ὅτι εἰς τὰ Οἰκόπεδα, τὰ ὁποῖα εἶναι μικρὰ εὔφορος κοιλὰς ἐπικλινὴς ἀπὸ ΝΔ. πρὸς ΒΑ., τὸ ἔδαφος σύγκειται ἐκ μαλακοῦ λευκοῦ πετρώματος ὅπερ χρησιμοποιεῖται πρὸς ἐπίστρωσιν τῶν ὁδῶν καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου ἐπεστρώθη ποτὲ καὶ ἡ ἐν Ν. Φαλήρῳ πλατεῖα (κιμιλιά). Ἐν τῷ πετρώματι τούτῳ εἶναι εὔκολος ἡ λάξευσις τάφων. Ὑπάρχουσι δὲ καί τινα σπήλαια εἰς τὰ Οἰκόπεδα, εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν γενομένων εὑρημάτων. Ἀβέβαιον ὅμως ἂν ἦσαν τάφοι, ὧν ἔπεσεν ἡ στέγη ἢ ἐσχηματίσθησαν ἐξ ἄλλων λόγων. Ὅπωσδήποτε εἰς τὰ Οἰκόπεδα εἶναι ἀνάγκη ἀνασκαφῆς ἐπειγούσης, διότι ἡ ἐκ τῶν βροχῶν πτῶσις τῶν χωμάτων καὶ ἡ σύλησις θὰ ἀφανίσωσι διὰ παντὸς ἐντὸς ὀλίγου ἐάν τι ὑπάρχῃ κεκρυμμένον ὑπὸ τὴν γῆν.

ΣΠ. Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΤΩΝ ΜΩΣΑΪΚΩΝ ΕΠΙ ΤΗι ΕΥΚΑΙΡΙΑι ΕΠΙΣΚΕΥΩΝ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΝΗΣ ΟΣΙΟΥ ΛΟΥΚΑ. [ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ

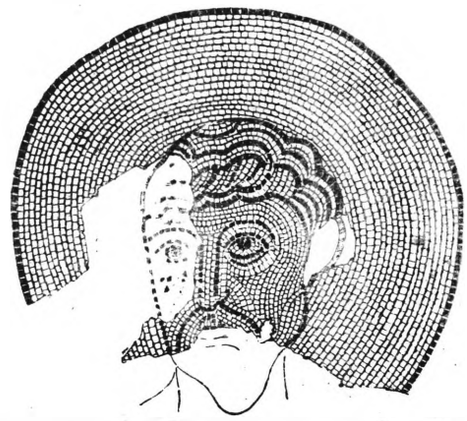
Κατὰ Ἰούνιον τοῦ ἔτους 1918, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Σ. Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν προκληθείσης συνεπείᾳ γνωμοδοτήσεως εἰδικῆς ἐπιτροπῆς περὶ τῆς αἰτίας τῶν παρατηρουμένων ρηγμάτων ἐν τῷ Καθολικῷ τῆς παρὰ τὴν Λεβάδειαν βυζαντινῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ καὶ τῆς βλάβης τῶν μωσαϊκῶν αὐτοῦ, μετέβην εἰς τὴν Μονὴν ἵνα ἐπιβλέψω κατὰ τὴν ἐνεργηθεῖσαν διὰ τῶν εἰδικῶν τεχνιτῶν Ε. Ζιλλιερὸν καὶ Ι. Μπούδα ἐξασφάλισιν τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Καθολικοῦ καὶ τὴν ἀνακεράμωσιν μερῶν τῆς στέγης αὐτοῦ. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐγένοντο παρατηρήσεις τινὲς περὶ τῆς τεχνικῆς τῶν μωσαϊκῶν τούτων, ἃς παραθέτω κατωτέρω μετὰ συντόμου ἐκθέσεως τῆς συντελεσθείσης τότε ἐργασίας.

Ἡ προσεκτικὴ ἐξέτασις ἐκ τοῦ σύνεγγυς — μετὰ τὴν κατασκευὴν δηλαδὴ κινητοῦ ξυλίνου ἱκριώματος — τῆς ψηφιδωτῆς διακοσμήσεως τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ ἀπέδειξεν ὅτι αὕτη μόλις συνεκρατεῖτο ἤρκει δὲ ἡ ἐλαχίστη αἰτία νὰ ἐπιφέρῃ τὴν πτῶσίν της πάντα σχεδὸν τὰ μωσαϊκὰ εἶχον καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν ρωγμάς, μέρη τούτων εἶχον κα-

ταπέσει, ὁπαὶ ἐκ τῶν τουρκικῶν σφαιρῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἁγῶνος ὑπῆρχον εἰς πάντα σχεδὸν τὰ ψηφιδωτά, τὰ δὲ κάτω πλαίσια αὐτῶν εἶχον τοσοῦτον φθαρῆ ὥστε συνεχῶς παρέσυρον μέρη τῶν παραστάσεων, αἵτινες οὕτως ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν κατεστρέφοντο. Κατὰ τὴν ἐκτελεσθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω τεχνιτῶν ἐργασίαν τῆς ἐξασφαλίσεώς αὐτῶν, τὴν ἐκτιθεμένην κατωτέρω, ἐγένετο ἐπισταμένη ἐξέτασις τῶν συγκρατούντων τὰς ψηφῖδας κονιαμάτων, ἥτις ὡδήγησεν ἡμᾶς εἰς συμπεράσματα διάφορα ἐν πολλοῖς τῶν μέχρι τοῦδε ἐπικρατουσῶν γνωμῶν ***περὶ τῆς τεχνικῆς τῶν μωσαϊκῶν.***

Ὡς εἶνε γνωστόν, τὸ κονίαμα ἐφ' οὗ εὑρίσκονται αἱ ψηφῖδες καὶ ἡ σύστασις ἔτι αὐτοῦ ποικίλλει κατὰ ἐποχὰς καὶ τόπους· εἰς τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ — ἔργα τῶν ἀρχῶν ἢ τῶν μέσων τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος [1] — διακρίνονται γενικῶς δύο κονιάματα· ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν τοίχων τοῦ Ναοῦ — συνισταμένης ἐκ πλίνθων καὶ ἐρυθρωποῦ κονιάματος (κορασανίου) ἐπιμελῶς συνδεομένου πρὸς τὰς πλίνθους — διακρίνεται πρῶτον στρῶμα ἐξ ἀσβέστου, λεπτῆς ἄμμου καὶ μικρῶν τεμαχίων ἀχύρου εἰς ἐλαχίστην ποσότητα καὶ δεύτερον ἕτερον στρῶμα ἐπιτεθειμένον ἐκ μαρμαροκονίας μετ' ἀσβέστου καὶ κολλητικῆς τινος οὐσίας· ἐπὶ τοῦ δευτέρου τούτου στρώματος ἐτοποθετοῦντο αἱ ψηφιδωταὶ παραστάσεις ἐπὶ σχεδίου χρωματιστοῦ ἐκ τῶν προτέρων. Εἰς πάντα γενικῶς τὰ βλαβέντα μέρη τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ εὑρέθη ὑπὸ τὰς ψηφῖδας καὶ ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἐπιχρίσματος χρωματισμὸς ὅμοιος, πλὴν τοῦ χρυσοῦ βάθους τοῦ ἔχοντος κατὰ κανόνα ἐρυθρὸν χρῶμα· εἰς τὰ πλαίσια μόνον τῶν ψηφιδωτῶν παραστάσεων τὸ κονίαμα εἶχεν ἄλλοτε μὲν ὁμοίους πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ χρωματισμοὺς καὶ ἄλλοτε ἐρυθρὰν ταινίαν. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως, ὅπερ παρετηρήθη εἰς τὸ παραμεῖναν μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν ψηφίδων κονίαμα, εἶνε τὸ σχέδιον τῶν εἰκόνων, ὡς παριστᾷ ἡ εἰκὼν 1 (κεφαλὴ τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου ἐν τῇ ἄνωθεν τοῦ ἱεροῦ Βήματος παραστάσει τῆς Πεντηκοστῆς).

Τοῦτο εἶνε ἱκανὸν νὰ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι, προκειμένου περὶ τεχνικῆς τῶν μωσαϊκῶν, δὲν πρέπει νὰ θέτωμεν γενικοὺς κανόνας. Ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπισκευῆς τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Καθολικοῦ — ἔργων τοῦ τέλους πιθανώτατα τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος — ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ βυζαντινολόγου G. Millet παρατηρήσεις περὶ τῆς τεχνικῆς των κατὰ τὰς ἀνακοινώσεις κυρίως τοῦ στερεώσαντος τῷ 1892 τὰ ψηφιδωτὰ βενετοῦ μουσειωτοῦ Novo. Κατ' αὐτὰς τὰ μωσαϊκὰ δὲν συνετίθεντο ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ τοίχου ἀλλ' εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν μωσαϊστῶν συγκολλώμενα ἐπὶ κανναβωτῶν καὶ μεταφερόμενα ἐπὶ τοῦ ἐπιχρίσματος. Ἐν τοῖς ψηφιδωτοῖς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ, ὡς δύναταί τις ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παραδείγματος νὰ ἐννοήσῃ, ἐξετελέσθη ἡ ψηφίδωσις ἐπὶ τόπου οὐχὶ δὲ εἰς τὰ ἐργαστήρια κατὰ τὸν ἀκόλουθον ἴσως τρόπον: ἐπὶ τοῦ δευτέρου νωποῦ ἔτι ἐπιχρίσματος ἐζωγραφίζετο πρῶτον εἰς τὰς κυρίας αὐτῆς γραμμὰς ἡ παράστασις εἴτε ὁλόκληρος εἴτε κατὰ τμήματα· εἶνε μάλιστα πιθανὸν νὰ μετεχειρίζοντο διὰ τὴν ταχεῖαν αὐτῆς ἀπεικόνισιν καὶ τεχνικά τινα μέσα ἀνάλογα πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων τοῦ Ἄθω (ἔκδοσις Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολις, 1909, σελ. 10 κ. ἑ. «πῶς νὰ εὐγάλῃς ἀνθίβολα») ἀποτύπωσιν ***ἀνθιβόλων***. Ἐξετελεῖτο εἶτα ταχέως ἐπὶ τῆς οὕτω παρασκευασθείσης εἰκόνος ἡ ψηφίδωσις, προφανῶς ὑπὸ πολλῶν μωσαϊστῶν.

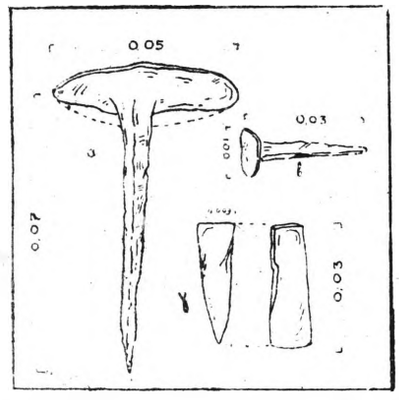

Εἰκ. 1. Κεφαλὴ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου (ἐκ τοῦ ἄνωθεν τοῦ ἱ. Βήματος μωσαϊκοῦ τῆς Πεντηκοστῆς).

[1] Ἰδία μελέτη περὶ τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ παραμένει ἀκόμη ἡ δημοσιευθεῖσα ὑπὸ Ch. Diehl, L'église et les mosaïques du Couvent de S. Luc en Phocide (ἐν Fasc. XIV-XV τῆς Biblioth. des écoles françaises d'Athènes et de Rome, Paris, 1889, σελ. 39-72). Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν συνεχομένων Καθολικῶν τῆς Μονῆς ἐκτίθεται ἄριστα παρὰ Schultz καὶ Barnsley (The monastery of Saint Luke of Stiris in Phocis, London, 1901, πρβλ. καὶ ὁμοίαν μελέτην τοῦ O. Wulff, Das Katholikon von Hosios Lukas, ἐν τῇ ὑπὸ Bormann ἐκδιδομένῃ «Baukunst» 2 Serie, Heft II), ἡ θέσις δὲ καὶ ἡ ἱστορία τῆς Μονῆς μετὰ τοῦ βίου τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς, προφήτου καὶ θαυματουργοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, καθὼς καὶ αἱ κατὰ καιροὺς ἐπισκευαὶ αὐτῆς ἕνεκεν ἐπιδρομῶν, ἐρημώσεων κ. ἄ. περιεγράφησαν διεξοδικώτατα ὑπὸ **Γ. Κρέμου (Προσκυνητάριον τῆς ἐν Φωκίδι Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, Ἀθῆναι, τόμοι 3. 1874-1880).**

Τὰ χρώματα ἐτίθεντο καὶ πρὸς ὁδηγίαν τῶν μωσαϊστῶν ἀλλὰ καὶ ἵνα μὴ διακρίνωνται τὰ μεταξὺ τῶν ἀκανονίστων πολλάκις ψηφίδων σχηματιζόμενα συνήθως κενά. Οὕτω διετηρήθη ἐπὶ τοῦ ἐπιχρίσματος πλὴν τοῦ σχεδίου τῶν παραστάσεων καὶ ἀντίστοιχον ἢ ἀνάλογον πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ χρῶμα [1].

Αἰτία τῆς βαθμιαίας καταστροφῆς τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐξηκριβώθη ὅτι ἦτο ἡ ἕνεκα διαποτίσεως βεβαίως τοῦ κονιάματος ἐκ τῶν σχηματισθεισῶν (ἕνεκα σεισμοῦ) ρωγμῶν τῶν τοίχων, ἀλλὰ πλὴν τούτου συνετέλεσαν εἰς τὴν πτῶσιν μωσαϊκῶν τινων καὶ ταῦτα: Τὰ δύο ἐπάλληλα κονιάματα, ἅτινα περιεγράψαμεν ἀνωτέρω, παρετηρήθη ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν συνεδέοντο πρὸς τοὺς τοίχους τοῦ Καθολικοῦ διὰ σιδηρῶν ἥλων, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνεσφίγγοντο μεταξύ των διὰ στενῶν αἰχμηρῶν ψηφίδων ἐν εἴδει σφηνῶν. Αἱ εἰκόνες 2 καὶ 3 δεικνύουσι τὸ σχῆμα καὶ τὴν μεταξὺ τῶν κονιαμάτων θέσιν τῶν ἥλων τούτων καὶ τῶν αἰχμηρῶν ψηφίδων· ἥλοι ἔχοντες πλατεῖαν κεφαλὴν διαφόρου μεγέθους (εἰκ. 2 α, β) εὑρέθησαν ἐμπεπηγμένοι μεταξὺ τοῦ πρώτου κονιάματος καὶ τοῦ τοίχου, ἐν ᾧ αἱ αἰχμηραὶ ψηφῖδες, ἴσου πάντοτε μεγέθους (εἰκ. 2 γ) διαφόρων δὲ χρωμάτων καὶ κατὰ προτίμησιν κυανῶν καὶ καστανῶν, ἦσαν ἐμπεπηγμέναι μεταξὺ τοῦ πρώτου ἐπιχρίσματος καὶ τοῦ δεχομένου τὰς ψηφῖδας κονιάματος (τὴν θέσιν των βλέπε ἐν εἰκ. 3). Ἕνεκα τῆς διαποτίσεως οἱ σιδηροῖ ἥλοι — οἱ παρατηρηθέντες καὶ εἰς τὰ μωσαϊκὰ Δαφνίου — εἶχον ὀξυδωθῆ, συνετέλεσαν δὲ ν' ἀποχωρισθῶσι τὰ δύο κονιάματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον εἶχεν ἀποσαθρωθῆ, τὸ δὲ δεύτερον ὁλοὲν ἐκυρτοῦτο καὶ τέλος μέρη τούτου κατέπιπτον· τὴν πτῶσιν ἐβράδυνον ἐν τούτοις εἴς τινα τῶν μωσαϊκῶν, ὧν τὸ πρῶτον κονίαμα δὲν εἶχεν ἔτι ἀποσαθρωθῆ, αἱ αἰχμηραὶ μεταξὺ τῶν δύο ἐπιχρισμάτων ψηφῖδες. Κατὰ τὴν ἐπισκευὴν ἀπεκόπτετο ὅπου ἦτο δυνατὸν τὸ δεύτερον κονίαμα μετὰ τῶν ψηφιδωτῶν, ἀνενεοῦτο τὸ πρῶτον διὰ γύψου καὶ ἐτίθετο πάλιν μετὰ προσοχῆς τὸ ψηφιδωτὸν οὕτως ὥστε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχικήν του θέσιν.

Εἰκ. 2. Σχήματα ἥλων καὶ αἰχμηρῶν ψηφίδων ἐμπεπηγμένων ἐπὶ τῶν κάτωθεν τοῦ μωσαϊκοῦ κονιαμάτων.

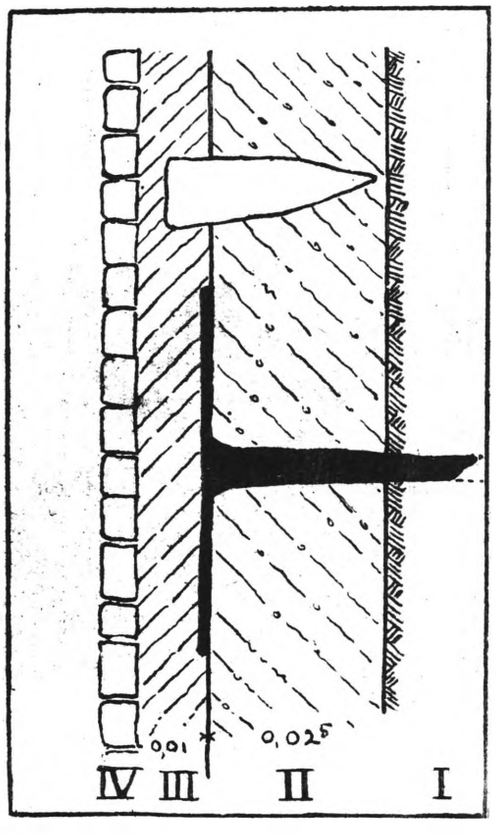
Συμπληρώσεις τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Καθολικοῦ δι' ὑδατογραφίας ἐπὶ γύψου. Ἡ συντελεσθεῖσα ἐργασία καὶ τὰ συμπληρωθέντα δι' ὑδατογραφίας ἐπὶ γύψου μέρη τῶν μωσαϊκῶν

---

[1] Ὁ Novo κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς παρασκευῆς τῶν μωσαϊκῶν εἰς ἐργαστήρια διότι κατ' αὐτὸν δύσκολον ἦτο νὰ στερεωθῶσιν αἱ ψηφῖδες ἐπὶ τοῦ λίαν ταχέως ξηραινομένου δευτέρου ἐπιχρίσματος· παρατηροῦμεν ὅμως ὅτι εἰς ἐκτεταμένας ἐπιφανείας καταλαμβανούσας μίαν σύνθεσιν (Γέννησιν λ. χ., Βάπτισιν κλπ.) ἐγίνετο ἐν τοῖς μωσαϊκοῖς τοὐλάχιστον τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἡ ἐπίθεσις τοῦ ἐπιχρίσματος τμηματικῶς, διαιρουμένης τῆς παραστάσεως εἰς 3 ἢ 4 τμήματα· ἐν ταῖς παραστάσεσι: Γεννήσεως, Ὑπαπαντῆς καὶ Βαπτίσεως παρετηρήσαμεν εἰς ὡρισμένα μέρη ἀνωμαλίας, αἵτινες παρέχουσι τὴν ἐντύπωσιν διαφόρων ἐπιπέδων, ἅτινα δύνανται καὶ οὕτω νὰ ἐξηγηθῶσιν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι καὶ εἰς τὰ μωσαϊκὰ δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἐγίνετο, ὡς εἴπομεν, καὶ χρῆσις ἀνθιβόλων ἐπὶ τοῦ νωποῦ κονιάματος καὶ μάλιστα ἀνθιβόλων τοῦ τρίτου εἴδους (μετὰ νωπῶν χρωμάτων). Ἀλλ' ὁ Millet καὶ τὰ παρατηρούμενα κάτωθεν τῶν κονιαμάτων χρώματα ἐξηγεῖ οὐχὶ ὡς ***ἴχνη σχεδίου*** (καθόσον, λέγει, ὅτι εἰς τὰ διάκενα τῶν ψηφίδων ἐλλείπει τὸ χρῶμα), ἀλλ' ὡς ***ἀποτύπωσιν τοῦ χρώματος τοῦ ἐπὶ τοῦ κανναβωτοῦ σχεδίου***, τοῦ χρώματος οἱονεὶ ἀναλυομένου ἕνεκα τῆς κολλητικῆς οὐσίας τῆς τιθεμένης διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ψηφίδων ἐπὶ τοῦ κανναβωτοῦ (πρβλ. Millet, Le monastère de Daphni, Paris, 1899 σελ. 165 κ. ἑ.). Τὸ μωσαϊκὸν ὅμως ἔπρεπε νὰ τοποθετηθῇ κατὰ τὸν ὑποτιθέμενον τρόπον ἀντιστρόφως ἐπὶ τοῦ τοίχου, οὕτως ὥστε μετὰ τὴν ἐπίθεσιν ν' ἀπεσύρετο τὸ μετὰ τῆς κόλλας καὶ τοῦ σχεδίου κανναβωτόν· ἐπομένως ἂν διετηροῦντο εἰς τὰς ψηφῖδας ἴχνη χρώματος ἀναλυομένου ἕνεκα τῆς κόλλας, τοῦτο δὲν θὰ ἦτο εἰς τοποθετουμένην ἐπὶ τῶν τοίχων ἐπιφάνειαν ἀλλ' εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ψηφιδωτοῦ. Ὡς πρὸς τὴν ἔλλειψιν δὲ τοῦ χρώματος εἰς τὰ διάκενα, τοῦτο φυσικὸν εἶνε νὰ συμβαίνῃ, καθόσον αἱ ψηφῖδες ἐμπηγνυόμεναι ἐπὶ τοῦ κονιάματος διέκοπτον τὴν συνέχειαν τοῦ ζωγραφιστοῦ σχεδιάσματος, ἂν καὶ εἰς τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Καθολικοῦ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ δὲν ἐλλείπει ἐντελῶς τὸ χρῶμα καὶ εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ψηφίδων διαστήματα. Διὰ τοὺς λόγους τούτους νομίζομεν, ὅτι δὲν ἐγίνετο ἡ ψηφίδωσις εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν μωσαϊστῶν ἀλλ' ἐπὶ τόπου, ὡς ἐξετέθη ἀνωτέρω, τοὐλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ. (Περὶ τῆς τεχνικῆς τῶν μωσαϊκῶν καὶ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας βλ. Millet ἔ. ἀ. Ἐν τῷ προσεχῶς ἐκδιδομένῳ ἔργῳ ἡμῶν περὶ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου μετὰ τὴν πυρκαϊάν, ἐξετάζεται ἡ τεχνικὴ τῶν μωσαϊκῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπὶ τόπου γενομένων παρατηρήσεων εἰς μωσαϊκὰ διαφόρων περιόδων).

τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ ἐγένοντο ὡς ἑξῆς:

I ***Παραστάσεις τῶν κάτωθεν τοῦ τρούλλου εὑρισκομένων κογχῶν:*** 1. ***Γέννησις*** (συνεπληρώθησαν τὰ καταπεσόντα μέρη, ἤτοι κάθισμα καὶ πόδες τοῦ Ἰωσήφ, ἀριστερὸς ποὺς τῆς Θεοτόκου καὶ τὸ ἀριστερὸν τμῆμα τοῦ κάτω πλαισίου). 2. ***Ὑπαπαντὴ*** (εἶχε κυρτωθῆ ὁλόκληρον τὸ κάτω τμῆμα τῆς παραστάσεως· ἠνοίχθησαν ὀπαὶ ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ ἐδάφους καὶ ἐχύθη γύψος, δι' οὗ συνεκρατήθη τὸ ἀποκολληθὲν τμῆμα· συνεπληρώθησαν μέρη τοῦ κάτω πλαισίου· ἐκαλύφθησαν αἱ ὀπαὶ τῶν σφαιρῶν, ἀφέθη δὲ δι' ἱστορικοὺς λόγους ἡ ἄνωθεν τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου τοῦ Ἰωσὴφ σφαῖρα ἐξασφαλισθέντος τοῦ περιγράμματος τῆς ὀπῆς διὰ γύψου). 3. ***Βάπτισις*** (ἐγένετο ἡ ἐκκαθάρισις τῶν ἐξανθημάτων τοῦ ψηφιδωτοῦ διὰ συνεχοῦς πλύσεως· τὸ ἕνεκα τῆς ὑγρασίας παραμορφωθὲν ψηφιδωτὸν ἀνέλαβε τὴν πρώτην αὐτοῦ λάμψιν· ἐξησφαλίσθησαν τὰ κυρτωθέντα τμήματα τῆς παραστάσεως καὶ συνεπληρώθη ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ κάτω πλαίσιον).

Εἰκ. 3. Κονιάματα καὶ σύνδεσμοι τούτων διὰ σιδηρῶν ἥλων καὶ ψηφίδων εἰς σχῆμα σφηνῶν (I τοῖχος, II α' κονίαμα, III β' κονίαμα, IV μωσαϊκόν).

Ἐκ τῶν ὑπὸ τὸν τροῦλλον ἐγκολπίων μόνον τὸ ἀριστερὰ τῆς Γεννήσεως εἶνε ψηφιδωτόν: ***ὁ ἅγιος Αὐξέντιος***· τοῦτο ἐξησφαλίσθη καὶ συνεπληρώθησαν τὰ ἐφθαρμένα αὐτοῦ μέρη· ὡς γνωστόν, τἄλλα ἐγκόλπια Βικεντίου, Βίκτωρος, Μηνᾶ καὶ ἑτέρων τεσσάρων στρατιωτικῶν ἁγίων εἶνε τοιχογραφίαι τοῦ ΙϚ΄ αἰῶνος.

II ***Παραστάσεις τῶν ἄνωθεν τοῦ ἱεροῦ Βήματος μερῶν.*** 1. ***Ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ*** καὶ ***Γαβριὴλ*** (ἐπὶ τοῦ ἄνωθεν τοῦ Τέμπλου τοῦ Ναοῦ τόξου αἱ παραστάσεις τῶν Ἀρχαγγέλων ὕψους 2,15 μ. καὶ πλάτους 0,45 μ., εἶχον ὑποστῆ μεγάλην καταστροφήν, τὰ δὲ κάτω τμήματα αὐτῶν εἶχον ἀντικατασταθῆ διὰ τοιχογραφίας παλαιότερον — πιθανῶς τὸν ΙϚ΄ αἰῶνα — · συνεπληρώθησαν: α΄ ἡ δεξιὰ πτέρυξ καὶ μέρος τοῦ δεξιοῦ ὤμου καὶ στήθους τοῦ Μιχαήλ, β΄ τὸ λάβαρον καὶ τὰ δύο ΑΓΙΟϹ τῆς πινακίδος (ἐσῴζετο μόνον τὸ τρίτον: ἅγιος), γ΄ τὸ λάβαρον, ἡ ἐπιγραφὴ καὶ τμῆμα φωτοστεφάνου τοῦ Γαβριὴλ μετὰ τῆς πινακίδος καὶ τῶν τριῶν: ΑΓΙΟϹ: καὶ δ΄ ἐγράφη μεταξὺ τῶν Ἀρχαγγέλων καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τόξου τὸ διάγραμμα μόνον τοῦ καταπεσόντος εἰς παλαιοτέρους χρόνους ἐγκολπίου). 2. ***Πεντηκοστὴ*** ἐπὶ τῆς ἄνωθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης ἡμισφαιρικῆς ὀροφῆς· (συνεπληρώθησαν κεφαλαί τινες τῶν ἀποστόλων, ὧν αἱ ψηφῖδες εἶχον καταπέσει, τμήματα τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῆς παραστάσεως θρόνου καὶ γράμματα τινὰ τῶν ἐπὶ τῶν κάτωθεν τῆς ὀροφῆς σφαιρικῶν τριγώνων ἐπιγραφῶν: ΦΥΛΑΙ, ΓΛΩϹϹΑΙ).

III ***Παραστάσεις Νηρθηκος.*** 1. ***Σταύρωσις*** (ἐξησφαλίσθη καὶ συνεπληρώθη ὁλόκληρον τὸ πλαίσιον τῆς στεφάνης τοῦ τυμπάνου ἔνθα εὑρίσκεται ἡ παράστασις· ἡ ἀριστερὰ τῆς Θεοτόκου μεταγενεστέρα προσθήκη ἐπὶ ὑπάρχοντος ρήγματος — βάθους 0,23 μ. — ἀφῃρέθη, ἐπληρώθη ἡ ρωγμὴ διὰ κεράμων καὶ ἐξησφαλίσθη διὰ γύψου χρωματισθέντος δι' ὥχρας· ἡ παράστασις ὁλόκληρος καὶ μάλιστα τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ Ἐσταυρωμένου τμήματα ἔνθα ὁ Ἥλιος καὶ ἡ Σελήνη διὰ συνεχοῦς πλύσεως ἀνέλαβον τὴν πρώτην των λάμψιν). 2. ***Νιπτὴρ*** (ἀπεκολλήθη καὶ μετὰ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ πρώτου ἐπιχρίσματος ἐτέθη ἐξασφαλισθὲν τὸ μέσον τμῆμα τῆς στεφάνης μετὰ τοῦ πλαισίου· συνεπληρώθη τὸ δεξιὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Πέτρου τμῆμα τοῦ ἐδάφους τοῦ ψηφιδωτοῦ, καθὼς καί τινα τμήματα τῆς ἐπιφανείας τῆς παραστάσεως). 3. ***Ἀνάστα-***

σις (ἡ καθ' ὅλον τὸ ὕψος ὑπάρχουσα ρωγμὴ ἡ ἔχουσα ἀπὸ τοῦ γόνατος τοῦ Χριστοῦ δύο διακλαδώσεις ἐξησφαλίσθη καὶ ἐκαλύφθη διὰ γύψου χρωματισθέντος δι' ὥχρας· συνεπληρώθη τὸ κάτω πλαίσιον καὶ τμῆμα τοῦ Ἅδου). 4. ***Ψηλάφισις Θωμᾶ*** (ἐγένετο ὁμοία ἐξασφάλισις τῆς ἀριστερᾶ τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ρωγμῆς καὶ συνεπληρώθη ἡ κεφαλὴ τοῦ Θωμᾶ).

Πλὴν τῆς ἀνωτέρω κυρίας ἐργασίας ἐλήφθη φροντὶς νὰ ἐξασφαλισθῶσι καὶ αἱ λοιπαὶ ψηφιδωταὶ εἰκόνες τῶν τόξων τοῦ Ὑπερῴου καὶ τῶν σταυροθολίων τοῦ Νάρθηκος, ὧν ὅμως ἡ ἀσφάλεια προϋποθέτει τὴν στεγανότητα τῆς στέγης τοῦ Καθολικοῦ, ἥτις μόνον διὰ τῆς τελείας ἐξασφαλίσεως τοῦ τρούλλου δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ.

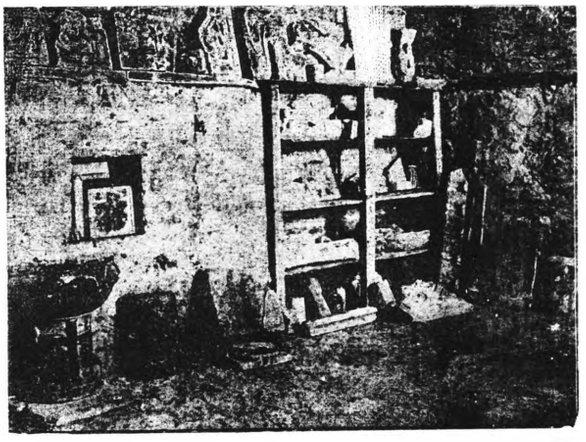
Συλλογὴ γλυπτῶν καὶ ἐπιγραφῶν. Χαράγματα (Graffiti).

Κατὰ τὴν ἐν τῇ Μονῇ διαμονήν μου περισυνελέγησαν τὰ διεσπαρμένα μαρμάρινα ἀνάγλυφα, προερχόμενα προφανῶς ἐκ τῆς παλαιᾶς διακοσμήσεως τῶν Ναῶν τῆς Μονῆς καὶ ἐπιγραφαί τινες, δι' ὧν κατηρτίσθη πρόχειρος συλλογὴ ἐν τῷ Ὑπερῴῳ τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας (εἰκ. 4). Ἐκ τῶν ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ τοποθετηθέντων παραθέτω κατωτέρω μόνον ἀξιόλογον βυζαντινὴν ἐπιγραφὴν ἀτελῶς ὑπὸ Γ. Κρέμου δημοσιευθεῖσαν, προτιθέμενος βραδύτερον νὰ δημοσιεύσω ἰδίαν μελέτην περὶ τῶν γλυπτῶν διακοσμητικῶν μελῶν τῶν Βυζαντινῶν Ναῶν τοῦ Θ΄ καὶ Ι΄ αἰῶνος καὶ περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν, εἰς ἣν θὰ περιλάβω καὶ τ' ἀνευρεθέντα γλυπτὰ μέλη τῆς ἀνωτέρω συλλογῆς.

Βυζαντινὴ ἐπιγραφὴ ἐπὶ λευκῆς μαρμαρίνης πλακὸς (μήκ. 0,73, πλάτ. 0,45 καὶ πάχ. 0,75 μ., ὕψος γραμμάτων 0,025 μ.), ἐντοιχισμένης ἀντιστρόφως μέχρι τοῦ ἔτους 1878 ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας καὶ ἀποτοιχισθείσης κατὰ τὰς γενομένας τότε ἐπισκευὰς τοῦ μέρους τούτου ὑπὸ τοῦ Ἡγουμένου Νικοδήμου [1] (εἰκ. 5).

Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης νομίζομεν ὅτι δύναται νὰ συμπληρωθῇ οὕτως:

1. + Εἰς κ)***λήσεις πάσας φερωνοίμως πλουτήσας***
2. ***Τάς τε γενικὰς καὶ τὰς ἐκ βασιλέων***
3. ***Ἐν τῷ ἐρᾶν με τεύξασθαι σ(ω)τηρίας***
4. ***Αἱ κλήσεις*** (πᾶσαι;) ***μετησίφθησαν*** (γρ. μετημείφθησαν) ***οὕτως:***
5. ***Θεόδωρος πρὶν Θεοδόσιος αυθης***
6. ***Ἀνθύπατος λαμ***(πρὸς νῦν αὖ)***τὸς μονάζων***
7. ***Ὁ πατρίκιος πατρικῶς ὑπηγμένος***
8. ***Ὁ κατεπάνω κάτω ν***(ῦν) ***ὑψαυχούντων***
9. ***Ὁ δέ γε βέστης μύστης τριχηνοφόρος***
10. ***Οὐδὲν ἐπ***(αγ)***ώμενος τῶν ὑπαρξάντων***
11. ***Τῆς λάρνακος πλήν, ἧς κέρδος οὐδὲν ἄλλω***
12. ***Τῶν ἐν τῷ βίῳ συγκάλυμμα θανοῦσι*** +

Εἰκ. 4. Καταρτισθεῖσα πρόχειρος συλλογὴ γλυπτῶν ἐν τῷ Ὑπερῴῳ τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας.

Πλὴν συνήθων εἰς Βυζαντινὰς ἐπιγραφὰς ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων, διατηρηθέντων καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἀναγνώσει (φερωνοίμως = φερω-

[1] Ἡ ἐπιγραφὴ ἀπετοιχίσθη τεθρυμμένη εἰς δύο τεμάχια· τὸ ἓν τούτων (τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιγραφῆς) ὁμοθής τις μοναχος συνέτριψε καὶ μόλις 4 τεμάχια διέσωσαν οἱ κατὰ τύχην ἀντιληφθέντες τὴν καταστροφὴν αὐτῆς ἐπισκέπται τῆς Μονῆς καθηγηταί: Κρεμος καὶ Ρουσόπουλος. Τὰ τεμάχια τῆς ἐπιγραφῆς ἀπεκειντο κάτωθεν ἀχρήστων ἀντικειμένων εἰς την Βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς, ὑπεδείχθησαν δὲ εἰς ἐμὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Δανιήλ. Ἀπόκειται ἤδη εἰς ξυλινην θήκην ἐν τῇ καταρτισθείσῃ συλλογῇ. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη (ἀνευ πανομοιοτύπου καὶ μετὰ κακῆς ἀναγνώσεως) ὑπὸ Κρεμου (Προσκυνητάριον τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ, Ἀθῆναι, 1874 τόμ. Α' σελ. 173 κ. ἑ.), μετὰ μεγαλυτέρας δὲ παρανοήσεως τῶν λεγομένων ὑπὸ Λ. Μπάρλου (ἐν φυλλαδίῳ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: ὁ Κρέμος ἐλεγχόμενος: σελ. 30 κ. ἑ. — τὸ φυλλάδιον ἄνευ χρόνου καὶ τοπου ἐκδόσεως). Ἐξελήφθη κατ' ἀρχὰς ὡς κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας ἕνεκα κακῆς συμπληρώσεως τῆς ἀρχῆς εἰς: ***Τὰς κτήσεις πάσας*** ... Ὁ Μπάρλος μάλιστα ταὐτίζει τὸν Θεόδωρον τοῦτον πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς Κορινθου πρὸ τῆς Λατινοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, θεωρεῖ δὲ ἕνεκα τούτου τὸν Ναὸν τῆς Παναγίας κτισμα τῶν ἐτῶν 1215 - 1235!

νόμως — αυθης = αὐθις — τριχηνοφόρος = τριχινοφόρος — ἐπαγώμενος = ἐπαγόμενος — ἄλλω = ἄλλο), δύσκολος εἶνε ἡ ἀνάγνωσις τοῦ 4 στίχου, τὸ νόημα ὅμως τοῦ ὁποίου εὐοδοῦται ἂν δεχθῶμεν ἀπειρίαν τοῦ χαράκτου, παραμορφώσαντος τὴν λέξιν μετημείφθησαν εἰς τὴν ἀκατανόητον μετησίφθησαν.

Ὡς πρὸς γενομένας δὲ ὑφ' ἡμῶν συμπληρώσεις τῶν ἐλλειπόντων μερῶν τῆς ἐπιγραφῆς παρατηροῦμεν, ὅτι τὰ συμφραζόμενα ὁδηγοῦσιν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀρχῆς: + ***εἰς κλήσεις***.... καὶ τοῦ 6 στίχου: ἀνθύπατος ***λαμ(πρὸς νῦν αὐ)τὸς*** μονάζων· τὴν συμπλήρωσιν τῆς προτελευταίας λέξεως τοῦ στίχου νομίζομεν ὅτι ἀπαιτεῖ καὶ τὸ μέτρον καὶ ὁ διακρινόμενος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ καὶ ἄνωθεν τοῦ ὸ τόνος, ἂν καὶ τὸ νόημα εὐοδοῦται πλειότερον διὰ τῆς συμπληρώσεως: ἀνθύπατος λαμπρὸς νῦν ***ἔσχατος*** μονάζων.

Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ἓν τῶν ἀρίστων βυζαντινῶν ἐπιταφίων ἐπιγραμμάτων, συγκείμενον ἐκ 12 τριμέτρων ἰαμβικῶν στίχων, πλήρων εὐστόχων ἀντιθέσεων κοσμικῶν ἀξιωμάτων καὶ μοναχικοῦ βίου (ἀνθύπατος — μονάζων, πατρίκιος — πατρικῶς ὑπηγμένος = εἰς πατέρας ἤτοι μοναχοὺς ὑπακούων, Κατεπάνω — κάτω νῦν ὑψαυχούντων, βέστης — τριχινοφόρος μύστης). Τὸ ἐπίγραμμα φαίνεται συντεταγμένον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοδοσίου πρὸ τοῦ θανάτου του, διαφαίνεται δ' ἐν αὐτῷ καὶ μάλιστα ἐν τῷ στίχῳ «ὁ Κατεπάνω κάτω νῦν ὑψαυχούντων» πικρὸν παράπονον πρὸς ὑψαυχοῦντα Ἡγούμενον τῆς ἐποχῆς του.

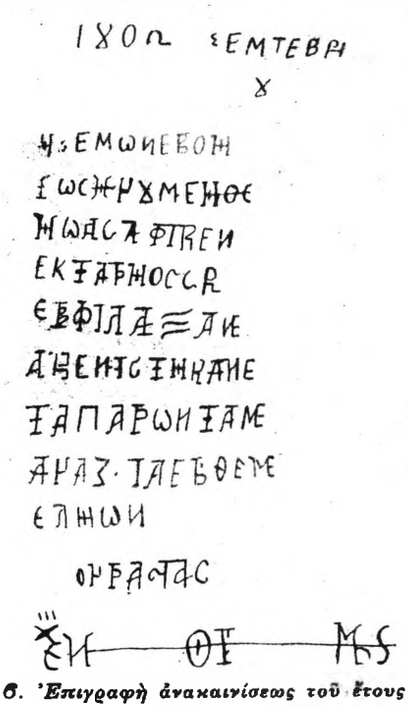
Τίς ἦτο ὁ Θεοδόσιος οὗτος ὁ ἔχων κοσμικὸν ὄνομα Θεόδωρος, δύσκολον εἶνε νὰ νοηθῇ· ὁ πρῶτος ἐκδόσας τὴν ἐπιγραφὴν Γ. Κρέμος προτείνει τὸν μαθητὴν καὶ συμμοναστὴν τοῦ ὁσίου Λουκᾶ Θεοδόσιον, τὸν ἕνα τῶν τριῶν συμμοναστῶν τοῦ ὁσίου (Γρηγόριος — Παγκράτιος — Θεοδόσιος), περὶ τοῦ ὁποίου ὁ ἀνώνυμος βιογράφος πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι ἦτο ἀδελφὸς τοῦ σπαθαρίου Φιλίππου («Φίλιππος ἦν αὐτάδελφος τῷ μοναχῷ Θεοδοσίῳ, ὃς καὶ τῶν τῷ ἁγίῳ συνόντων μοναχῶν ἦν· οὗτος τοιγαροῦν ὁ Φ. κοσμικὸς ὢν καὶ κοσμικῷ τιμώμενος ἀξιώματι — σπαθαρίους συνήθως αὐτοὺς καλοῦμεν — κλπ.). Τὰ συμφραζόμενα ὅμως τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, νομίζομεν ὅτι ἐπιτρέπουσι νὰ καταβιβάσωμεν τὴν χρονολογίαν τῆς ἐπιγραφῆς εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν, κατὰ τὰ τέλη δηλ. τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ὁπότε ἐχρημάτισεν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ μοναχὸς ἐπίσημός τις Βυζαντινός, χρησιμοποιηθεὶς πρότερον ὑπὸ τοῦ Παλατίου εἰς διάφορα ἀξιώματα.

Εἰκ. 5. Βυζαντινὸν ἐπιτάφιον ἔμμετρον ἐπίγραμμα.

Μετὰ τὸν καταρτισμὸν τῆς συλλογῆς ἀντεγράφησαν νεώτεραι τινὲς ἐπιγραφαὶ [1] εἰς διάφορα μέρη τῆς Μονῆς εὑρισκόμεναι καὶ τὰ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Καθολικοῦ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ χαράγματα προσκυνητῶν. Τὰ ἀξιολογώτερα τούτων παρατίθενται κατωτέρω:

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαχωρίσματος παραθύρου

Εἰκ. 6. Ἐπιγραφὴ ἀνακαινίσεως τοῦ ἔτους 1802.

δώματος τοῦ ἄνω ὀρόφου («Μαγαζὶ» καλουμένου ἤτοι ἀποθήκης τῆς Μονῆς) τῆς βορειοανατολικῆς γωνίας τοῦ περιβόλου αὐτῆς ὑπάρχει βαθέως κεχαραγμένη ἐπιγραφὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος ἀναγινωσκομένη ὡς ἑξῆς:

1802 Σεμτεβρή ου.	Ἦτοι: 1802 Σεπτέμβριος.
Ηγεμονεβον	Ἡγουμενεύοντος
τως ηγουμενος	(τοῦ ἡγουμένου!)
Ηωασαφι κὲ Ν	Ἰωάσαφ καὶ (ἐπὶ)
εκταρηος σκ	Νεκταρίου σκευ-
εβοφιλαξ ανε	οφύλακος
ακενηστηκανε	ἀνεκαινίσθησαν
τα παρωντα με	τὰ παρόντα
αγαζ. ια εκ θεμε	μαγαζεῖα ἐκ θεμε-
ελιων.	λίων.
Ο γραψας	Ὁ γράψας
Χ. εν — θι — μιος.	Χατζῆ — Εὐθύμιος.

[1] Τὰς ἐπιγραφὰς τῆς ὀρθομαρμαρώσεως τοῦ Καθολικοῦ, τῆς ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς ἐπιγραφῆς ἀνακαινίσεως τῆς Μονῆς (1622) καὶ τῆς γραπτῆς ἐπιγραφῆς ἀνακαινίσεως διὰ τοιχογραφιῶν τῆς Προθέσεως (1820) βλέπε ἐν Schultz καὶ Barnsley, ἔ. ἀ. σελ. 4 καὶ 28.

Τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν παραθέτω μόνον ὡς δεῖγμα γραφῆς τοῦ λαοῦ κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἀγῶνος χρόνους.

Ὡς πρὸς τὰ **χαράγματα** (Graffiti), ταῦτα εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς κάτω σειρᾶς τῶν μαρμαρίνων πλακῶν τῆς ἐπενδύσεως τῶν τοίχων (ὀρθομαρμαρώσεως) τοῦ Καθολικοῦ (κυρίως κατὰ τὸ δεξιὸν κλῖτος καὶ τὸν Νάρθηκα) καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ πεσσῶν τοῦ Ὑπερῴου, τῆς Κρύπτης (Ἁγίας Βαρβάρας) καὶ τοῦ ἐξωνάρθηκος τῆς Β. αὐτοῦ πλευρᾶς. Πλὴν τῶν χαραγμάτων τούτων τοῦ Καθολικοῦ ὑπάρχουσι χαράγματα καὶ εἰς μέρη τοῦ διασῳζομένου κατὰ τὴν. ΝΔ. πλευρὰν τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς βυζαντινοῦ Πύργου (τοῦ σημερινοῦ Κωδωνοστασίου).

Ἡ ***σπουδαιότης*** τῶν χαραγμάτων τούτων ἔγκειται εἰς τὰς παρεχομένας δι' αὐτῶν εἰς ἡμᾶς πληροφορίας περὶ ἐπισκέψεως τῆς Μονῆς κατὰ καιροὺς ὑπὸ ἐξεχόντων Ἱεραρχῶν (Πατριαρχῶν καὶ Μητροπολιτῶν), ξένων περιηγητῶν καὶ ὁμογενῶν προσκυνητῶν ἐκ διαφόρων τόπων ὁρμωμένων, ὧν τὰ ὀνόματα εἶνε χαρακτηριστικὰ καὶ διὰ τὴν μετατροπὴν ἐπισήμων βυζαντινῶν ἐπωνύμων εἰς κύρια ὀνόματα (π. χ. Φιλανθρωπηνὸς) καὶ διὰ τὴν ἐπικράτησιν ξενικῶν ὀνομάτων ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις (Μηκέλης-Λεονάρδος) κ. ἄ. Τὰ ἐπὶ τοιχογραφιῶν τέλος χαράγματα χρονολογοῦσιν ἀσφαλέστερον τοιχογραφίας τοῦ Καθολικοῦ, ὧν δὲν εἶνε ἀκόμη καθωρισμένη ἡ χρονολόγησις (τοιχογραφίαι Κρύπτης ἁγίας Βαρβάρας).

Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν χαραγμάτων τοῦ Καθολικοῦ καὶ τοῦ Πύργου τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ παραθέτομεν μόνον δείγματα κατ' εἶδος κατωτέρω.

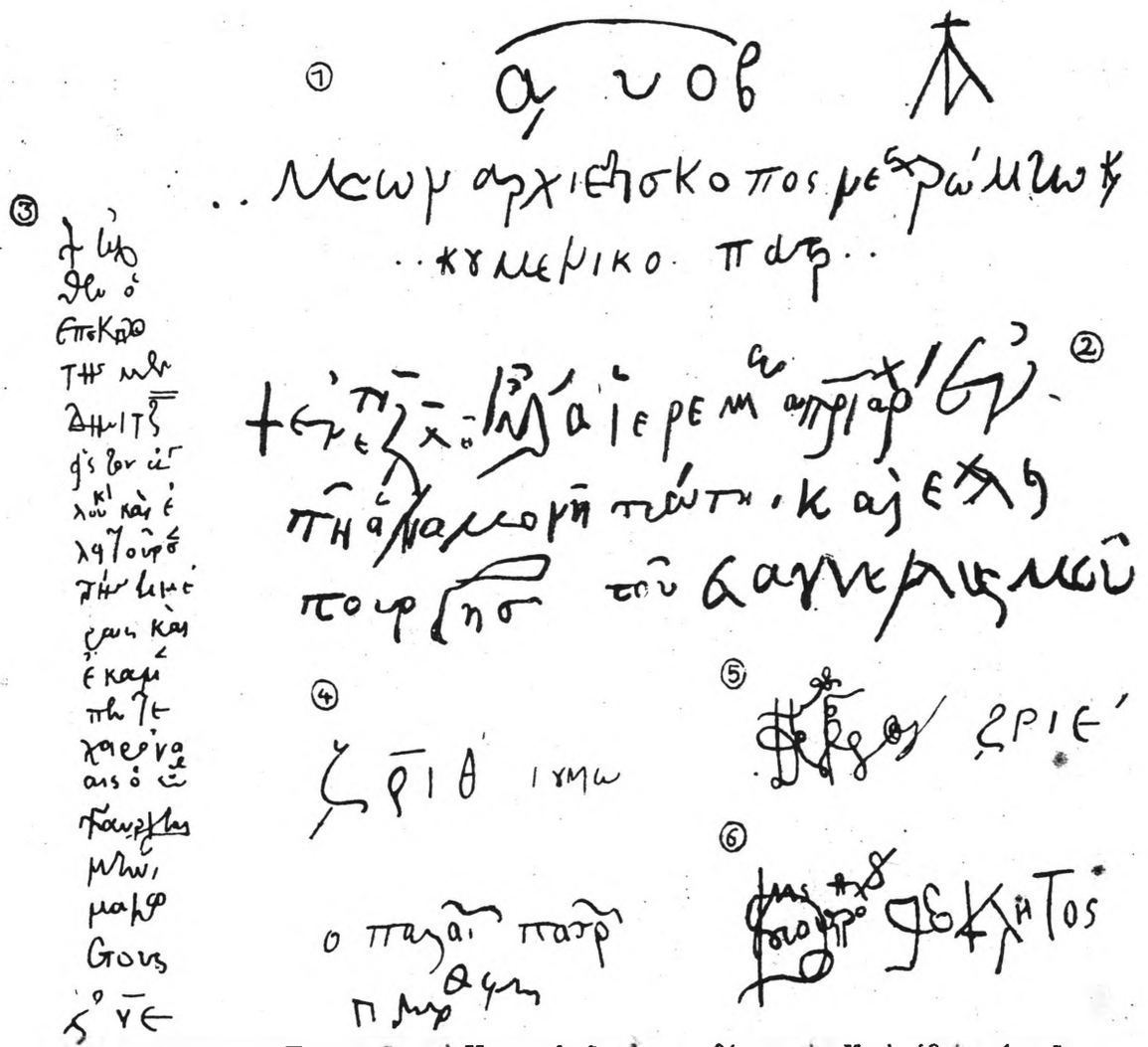
1. Ἐπισκέψεις Ἱεραρχῶν (εἰκ. 7).

1) αυοβ΄ (1472)—μονόγραμμα: Ἅγιος Λουκᾶς. Συ)***μεὼν ἀρχιεπίσκοπος νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατρ***(ιάρχης).

Σημ. Εὑρίσκεται δι' ἄνθρακος γεγραμμένη — ἐξίτηλος ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει — ἐπὶ πλακὸς τῆς ὀρθομαρμαρώσεως τοῦ δεξιοῦ κλίτους. Ὁ ἐκ Τραπεζοῦντος Πατριάρχης Συμεὼν ἐπατριάρχευσε δίς· τὸ πρῶτον: 1472 - 1475 καὶ τὸ δεύτερον: 1482 - 1486 (πρβλ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, Κων/πολις, 1890, σελ. 483 καὶ

487)· ἐν τῇ ὑπογραφῇ του ὁ Πατριάρχης ἐσημείωσε πιθανώτατα τὸ πρῶτον ἔτος τῆς Πατριαρχείας του. Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Πατριάρχου Συμεὼν ἐνέχει σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς, καθόσον εἶνε γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Βοιωτίας ὑπὸ τῶν Τούρκων (1460)

Σημ. Διὰ τοῦ χαράγματος τούτου, τοῦ κεχαραγμένου δι' ἀκίδος ἐπὶ πλακὸς τοῦ ἐξωνάρθηκος τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ, προσδιορίζεται ἀκριβῶς ὁ χρόνος τῆς πρώτης πιθανώτατα ἐπισκέψεως τοῦ περιπύστου Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Α΄ (=Μάρτιον τοῦ 1530), τοῦ

Εἰκ. 7. Χαράγματα Πατριαρχῶν καὶ Μητροπολιτῶν, ἐπισκεφθέντων τὴν Μονὴν Ὁσίου Λουκᾶ.

μέχρι τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Α΄ (βλέπε κατωτέρω), ἡ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ νομίζεται ὡς ἐρημωθεῖσα (Γ. Κρέμου, ἔ. ἀ. τόμ. Β΄ σελ. 41 κ. ἑ.).

2) + ***ἐν ἔτει ϛλη (6038 = 1530) ἦλθεν Ἱερεμίας ὁ Πατριάρχης ἐν τῇ ἁγίᾳ Μονῇ ταύτῃ καὶ ἐλειτούργησε τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.***

ἀληθοῦς ἀνακαινιστοῦ τῆς Μονῆς, ὡς δηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ σιγιλλίου τοῦ ἐκδοθέντος τῷ 1537 μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος ἴσως 1536 δευτέραν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ (βλ. Γ. Κρέμου, τόμ. Γ΄ σελ. 1 - 2, πρβλ. καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Πατριάρχου καὶ ἀνακαίνισιν τῆς Μονῆς ἐν τόμῳ Β΄ σελ. 41 κ. ἑ., ἔνθα ὅμως τίθεται ὡς ἔτος τῆς πρώτης ἐπισκέψεως τὸ 1523).

3) *Ἦλθεν ὁ ἐπίσκοπος τῆς Μενδηνίτσης* (Βοδονίτσης) *εἰς τὸν ἅγιον Λουκᾶν καὶ ἐλειτούργησε τρὶς ἡμέραις καὶ ἔκαμε πέντε χειροτονείαις ὁ κὺρ - Γαυρίλης* (Γαβριήλ). *Μηνὶ Μαΐῳ ἔτους 7055* (= 1547).

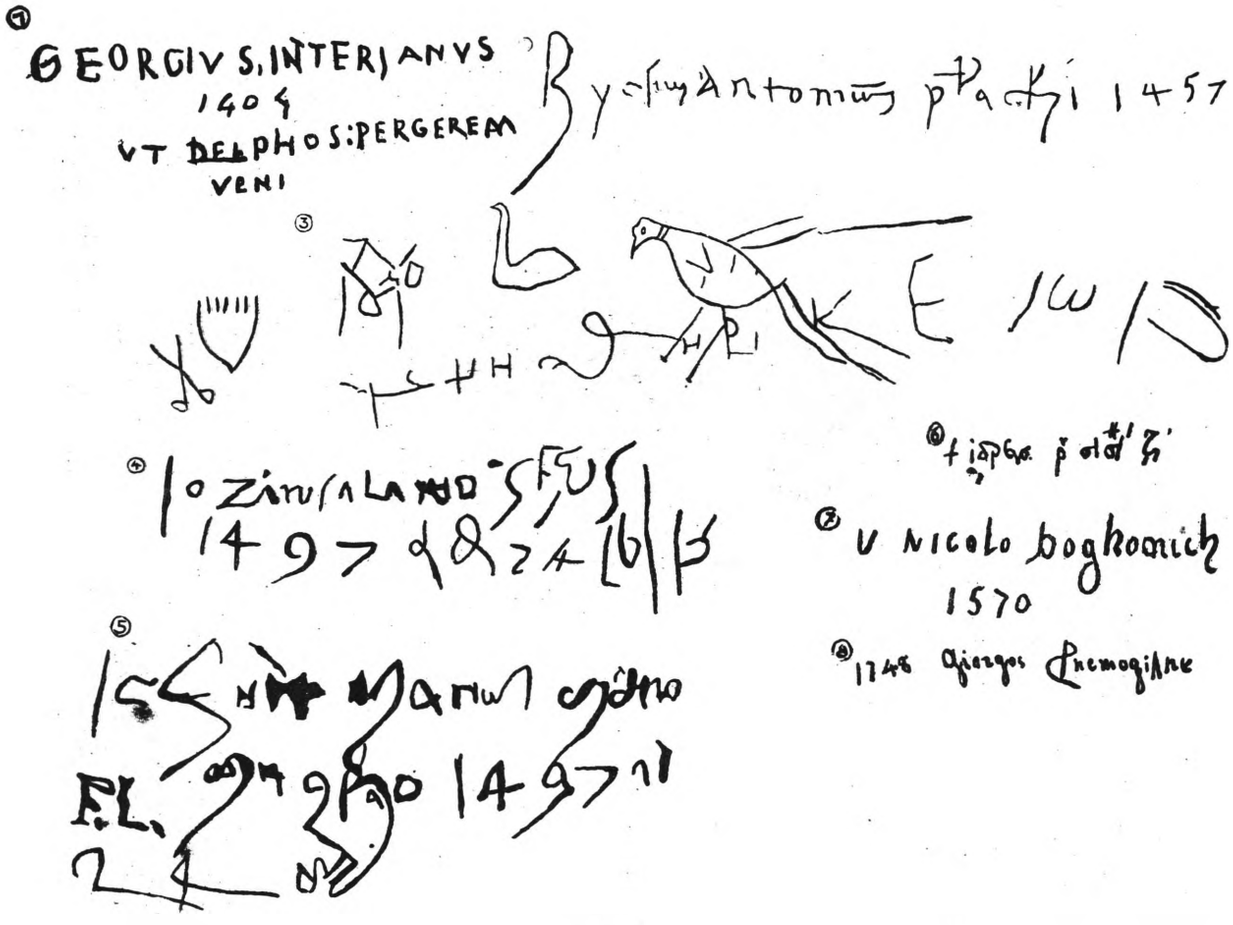
Σημ. Εὑρίσκεται δι' ἀκίδος κεχαραγμένον ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου πλαισίου τῆς πυλίδος τοῦ ΝΔ. μὴ προτιθεμένων ν' ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Μονῆς.

4) *7110* (= 1602) *θ' Ἰουνίῳ. Ὁ παλαιῶν Πατρῶν Παρθένιος* (;)

5) *Δημητριάδος* (;) *Γρηγόριος 7115* (= 1607).

6) *Μοσχοπόλεως* (;) *Θεόκλητος.*

Σημ. Ἐκ τῶν χαραγμάτων τούτων, τὸ μὲν

Εἰκ. 8. Χαράγματα ξένων περιηγητῶν ἐπισκεφθέντων κατὰ καιροὺς τὴν Μονήν.

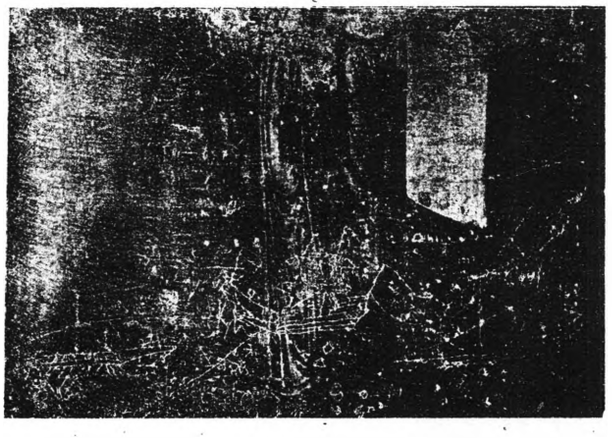
πύργου, τοῦ χρησιμοποιουμένου σήμερον ὡς Κωδωνοστασίου τῆς Μονῆς. Καὶ τὸ χάραγμα τοῦτο ἐνέχει σημασίαν, καθόσον δι' αὐτοῦ δηλοῦται ὅτι οἱ μοναχοί, ἕνεκα τῶν ἐκτεθειμένων ἐν τῷ ἀνωτέρω σημειωθέντι σιγιλλίῳ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Α', εἶχον διακόψει πᾶσαν σχέσιν πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν καὶ μάλιστα τοῦ Λεβαδείας καὶ προεκάλουν τὴν παραμονὴν ἐν τῇ Μονῇ διὰ λειτουργικοὺς καὶ ἄλλους λόγους ἑτέρων ἐπισκόπων, ὑπ' ἀριθ. 4 εὑρίσκεται κεχαραγμένον παρὰ τὸ ἀνωτέρω (ὑπ' ἀριθ. 3), τὸ ὑπ' ἀριθ. 5 παρὰ τὸ χάραγμα τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου (ὑπ' ἀρ. 2) καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 6 ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς τοῦ δεξιοῦ κλίτους τοῦ Καθολικοῦ. Ἡ σημασία διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς τῶν χαραγμάτων τούτων εἶνε οἵα καὶ τοῦ χαράγματος τοῦ ἐπισκόπου Βοδονίτσης. Προσέτι συμπληροῖ ἐπισκοπικοὺς Καταλόγους τῶν ἀνωτέρω πόλεων, ὡς τῶν παλαιῶν Πατρῶν, εἰς οὓς ὑπάρχει χάσμα μεταξὺ

τοῦ τέλους τοῦ ΙϚ΄ καὶ τῶν μέσων τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος (E. Gerland, Neue Quellen zur Gesch. des Lateinischen Erzbistums Patras, Leipzig, 1903, ἔκδ. Teubner σελ. 251, πρβλ. καὶ Ἐκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν, τόμ. Β΄ (1882) σελ. 780, ἔνθα ἀναγράφεται τῷ 1601 μητροπολίτης Πατρῶν ὁ Τιμόθεος, ὅστις ὅμως ἐπεσκόπευσε τῷ 1612, βλέπε Σ. Θωμοπούλου, Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν, Ἀθῆναι, 1888, σελ. 362).

2. Ἐπισκέψεις ξένων περιηγητῶν (εἰκ. 8)

1) ***Georgius Interianus — 1404 — ut Delphos pergerem veni.***

Σημ. Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ πλακὸς τοῦ ἀριστεροῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ Καθολικοῦ καὶ

Εἰκ. 9. Δείγματα χαραγμάτων ἐπὶ τοιχογραφιῶν.

εἶνε σπουδαιότατον χάραγμα τοῦ πρώτου ξένου περιηγητοῦ, ἐπισκεφθέντος τὴν Μονὴν τῷ 1404. Ὡς γνωστόν, πρῶτος ξένος ἐπισκέπτης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Μονῆς φέρεται ὁ περιώνυμος περιηγητὴς Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος, ὅστις τῷ 1436 ἐπεσκέφθη τὴν Μονὴν (πρβλ. Γ. Κρέμου, Φωκικά, ἔ. ἀ. τόμ. Β΄ σελ. 40). Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου βλέπομεν ὅτι πρὸ τοῦ Κυριακοῦ εἶχεν ἐπισκεφθῇ μετὰ τοὺς Δελφοὺς τὴν Μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ καὶ ὁ ἄγνωστος ἄλλοθεν εἰς ἡμᾶς Georgius Interianus.

2) ***Ryckus Antonius Placki 1457*** (πρβλ. καὶ εἰκ. 9).

Σημ. Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ τοιχογραφίας παριστώσης τὸν Ὅσιον Λουκᾶν δεξιὰ τῆς εἰσόδου τῆς Κρύπτης τοῦ Καθολικοῦ (Ἁγίας Βαρβάρας). Τὸ χάραγμα τοῦ περιηγητοῦ τούτου, πλὴν τῆς σημασίας ἣν ἐνέχει διὰ τὴν μετὰ τὸν Κυριακὸν ἐπίσκεψιν τῆς Μονῆς ὑπὸ ξένου περιηγητοῦ, εἶνε σπουδαιότατον κυρίως διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Κρύπτης, τῶν θεωρουμένων μέχρι τοῦδε ὡς ἔργων τοὐλάχιστον τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος (1622), ὅτε κατὰ τὴν γνωστὴν ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ ἐντοιχισμένην ἐπιγραφὴν (βλ. Schultz καὶ Barnsley, ἔ. ἀ. σελ. 4) ἐγένετο ἀνακαίνισις τῆς Μονῆς. Προσεκτικὴ ἐξέτασις ἐν τούτοις τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Κρύπτης δύναται νὰ πείσῃ ὅτι μεταξὺ αὐτῶν εὑρίσκονται καὶ τοιχογραφίαι βυζαντινῶν χρόνων, ὡς εἶνε αἱ ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου παριστώμεναι καὶ πολλαὶ ἐκ τῶν κοσμουσῶν τὸν χῶρον τὸν περικλείοντα τὴν δεξιᾷ τῇ εἰκόνι 9 ἀποκειμένην σαρκοφάγον. Τοῦτο πιστοῦται καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χαράγματος τοῦ ἔτους 1457 καὶ ἐκ τῶν χαραγμάτων κατὰ τὸ μέρος τοῦτο βυζαντινῶν πλοίων, οἰκοσημοσχήμου τινὸς κοσμήματος κ. ἄ. ὡς παριστᾷ καὶ τὸ πανομοιότυπον καὶ ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 9. — Αἱ λοιπαὶ τοιχογραφίαι τῆς Κρύπτης δύνανται ἴσως νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἐπεσκευασμέναι ἢ ἀνανεωθεῖσαι κατὰ τὸ ἔτος 1820, ὅτε ἐγένετο καὶ ἡ τοιχογράφησις τῆς Προθέσεως τοῦ ἱεροῦ Βήματος τοῦ Καθολικοῦ, μαρτυρούμεναι ὑπὸ τῆς ἄνωθεν τοῦ τοξοειδοῦς ἀνοίγματος καὶ δεξιᾷ τῆς Προθέσεως γνωστῆς ἐπιγραφῆς (Schultz καὶ Barnsley, ἔ. ἀ. σελ. 4).

3) ***Iozins(;) Alamoseus*** (;) ***1497 a***(nno) ***d***(omini).. ***16***|... [ἢ Io(hannes) Zim.. Alamoseus].

4) ***.....;.. F. L..;. 1497 . 24..***

Σημ. Ἀμφότερα τὰ χαράγματα ταῦτα εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ δευτέρου ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Βήματος πεσσοῦ τοῦ Ὑπερῴου ἄνωθεν τοῦ δεξιοῦ κλίτους τοῦ Καθολικοῦ. Διὰ τούτων, ὧν ἡ ἀνάγνωσις εἶνε δυσχερής, προστίθενται καὶ ἕτερα ὀνόματα ξένων περιηγητῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Μονὴν μικρὸν πρὸ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς χώρας εἰς τοὺς Τούρκους (1460).

5) ***Ἱερεὺς ρ***(ῶσσος;) ***Σισί***(νιος;) ***7020*** (1512).

Σημ. Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ πλακὸς τοῦ ἀριστεροῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ Καθολικοῦ καὶ δύναται καὶ τοῦτο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀπόδειξις τῆς γνώμης ὅτι ἀπὸ τοῦ 1460 - 1530 δὲν εἶχεν ἐρημωθῇ ἐντελῶς ἡ Μονή.

6) ***U. Nicolo Doghomich. 1570.***
7) ***1748. Giorgios Puernogi . . (;)***

Σημ. Ἐκ τούτων τὸ μὲν πρῶτον εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐν πεσσῷ τοῦ Ὑπερῴου ἄνωθεν τοῦ δεξιοῦ κλίτους, τὸ δὲ δεύτερον ἐπὶ τῆς πλακὸς τοῦ ἀριστεροῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ Καθολικοῦ· ἀμφότερα προσθέτουσι δύο νέους περιηγητὰς ἐπισκεφθέντας τὴν Μονὴν κατὰ τὰ ἔτη 1570 καὶ 1748.

3. Ὀνόματα προσκυνητῶν καὶ πληροφορίαι περὶ τῆς Μονῆς (εἰκ. 10).

1) ***1477 . . . ἦλθεν (;) καὶ Ἰω(άννης;) ὁ ἀδελφὸς (;) καὶ Δεινάρδος καὶ . . . Φηλανθρωπηνός . . .***

Σημ. Εὑρίσκεται κεχαραγμένον παρὰ τὸ δεξιὸν πλαίσιον τῆς κεντρικῆς θύρας τοῦ Νάρθηκος τοῦ Καθολικοῦ, χρησιμεύει δὲ ὡς ἀπόδειξις τῆς ἀναμίξεως φραγκικῶν καὶ βυζαντινῶν ὀνομάτων καὶ ἐπωνυμιῶν κατὰ τὸν ΙΕ΄ αἰῶνα (βλ. καὶ κατωτέρω). Ἡ χρονολογία των συμπίπτει πρὸς τὴν λεγομένην ἐρήμωσιν τῆς Μονῆς.

2) ***Θεοδώρητος.***

Σημ. Χάραγμα ἐπὶ τοῦ κάτω τμήματος τοῦ ἀριστεροῦ πλαισίου τῆς αὐτῆς κεντρικῆς θύρας τοῦ Νάρθηκος· διακρίνεται ἐκ τῆς γραφῆς του ὡς χάραγμα πολὺ ἀρχαιότερον τοῦ πρώτου.

3) ***Φηλανθρωπην(ὸς) Μπουλνέζος.***

Σημ. Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ πλακὸς τοῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ Καθολικοῦ· εἰς τοῦτο κυρίως διαφαίνεται ἡ μετατροπὴ εἰς ὀνόματα κύρια ἐπωνύμων Βυζαντινῶν, ὡς εἶνε τὸ ἐπώνυμον τῆς μεγάλης Βυζαντινῆς οἰκογενείας τῶν Φιλανθρωπηνῶν, ὅπερ ἔχει μετατραπῆ ἐνταῦθα εἰς κύριον ὄνομα.

4) ***Μέμνησο Κύριε ἐν τῇ Βασιλείᾳ σου Νικολάου τοῦ Χαλκάκου . . . . . Ἀμὴν 6989 (=1481).***

Σημ. Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ πεσσοῦ τοῦ Ὑπερῴου ἄνωθεν τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους καὶ ἀνάγεται καὶ τοῦτο εἰς τοὺς λεγομένους χρόνους τῆς ἐρημώσεως τῆς Μονῆς.

5) ***Μηνὶ Μαΐῳ γ΄. Ἦλθε Σταμάτιος . . . καὶ ἐπροσκύνησε ἐν τῇ ἁγίᾳ Μονῇ ταύτῃ καὶ μνήσθητι Κ(ύρι)ε τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐν τῇ Βασιλείᾳ Σου. Ἀμήν.***

6) ***αφιε΄*** (1515). ***Αὐγούστου ιη΄. Θεόδωρος Κυπριανός.***

Σημ. Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ πεσσοῦ τοῦ Ὑπερῴου, τὸ δὲ δεύτερον, ὅπερ ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῆς νομιζομένης ἐρημώσεως, εἰς πλαίσιον τῆς πυλίδος τοῦ Κωδωνοστασίου ἤτοι τοῦ παλαιοῦ Πύργου τῆς Μονῆς.

7) ***Ἔτος 1577 ἐν μηνὶ μαΐῳ οις στι πρότι ἤρθαμε οἱ Θειβέοι.***

Σημ. Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ πλακὸς τοῦ δεξιοῦ κλίτους καὶ εἶνε δηλωτικὸν τῆς ὑπαρχούσης μεταξὺ Θηβῶν καὶ Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ σχέσεως, ἐξ ἧς ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὄνομα τῆς γνωστῆς ρωμαϊκῆς Σαρκοφάγου τῆς ἀποκειμένης μέχρι σήμερον δεξιὰ τοῦ ἱεροῦ Βήματος τοῦ ἐν Θήβαις Ναοῦ τοῦ Νεκροταφείου παρὰ τὸ Ἰσμήνιον, τῆς φερομένης ὡς τοῦ τάφου τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ (βλέπε σχεδιάγραμμα αὐτῆς καὶ παρὰ Barsky ἐν Stranstvonavanija Basilja Grigorovica - Barskago, τόμ. 4, Πετρούπολις, 1887, σελ. 150).

8) ***1599 ἦλθεν Γεράσιμος ζωγράφος Βουδρακούλυς.***

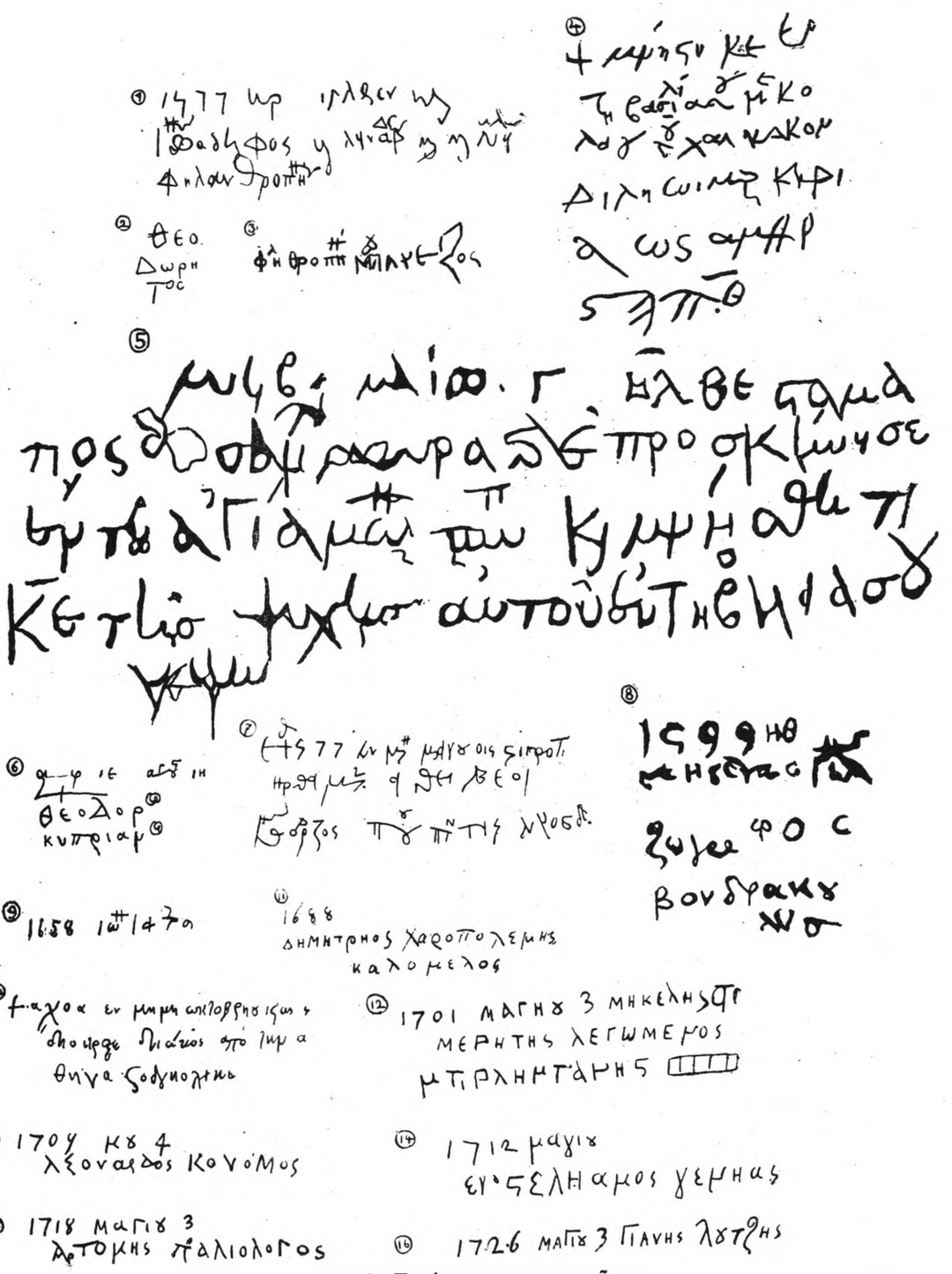
Σημ. Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ τοῦ Ὑπερῴου ἄνωθεν τοῦ δεξιοῦ κλίτους.

9) ***1658 Ἰω(αννης) Ἰατρός.***
10) ***+ αχοα΄ (=1671) ἐν μηνὶ ὀκτωβρήου ιστὰς δυο ηρθε διακος ἀπὸ τὴν Ἀθηνα στο(ν) ἅγιο λουκᾶ.***
11) ***1688 Δημητριος Χαροπολέμης Καλόμελος.***

Σημ. Εὑρίσκονται κεχαραγμένα ἐπὶ τοίχων τοῦ Ὑπερῴου (ἄνωθεν τοῦ δεξιοῦ κλίτους) καὶ εἶνε ὡς καὶ τὰ κατωτέρω παρατιθέμενα, χαράγματα προσκυνητῶν τῆς Μονῆς κατὰ τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα.

12) ***1701 Μαγήου 3 Μηκέλης Στομερήτης λεγόμενος Μπιρληνιάνης.***
13) ***1709 Μ(αΐ)ου 4 Δεονάρδος Κονόμος.***
14) ***1712 Μαγίου Ἐγὼ Στυλιανὸς Γεμήας.***
15) ***1718 Μαγίου 3 Ἀρτόμης Παλιολόγος.***
16) ***1726 Μαγίου 3 Γιάννης Λούτζης.***

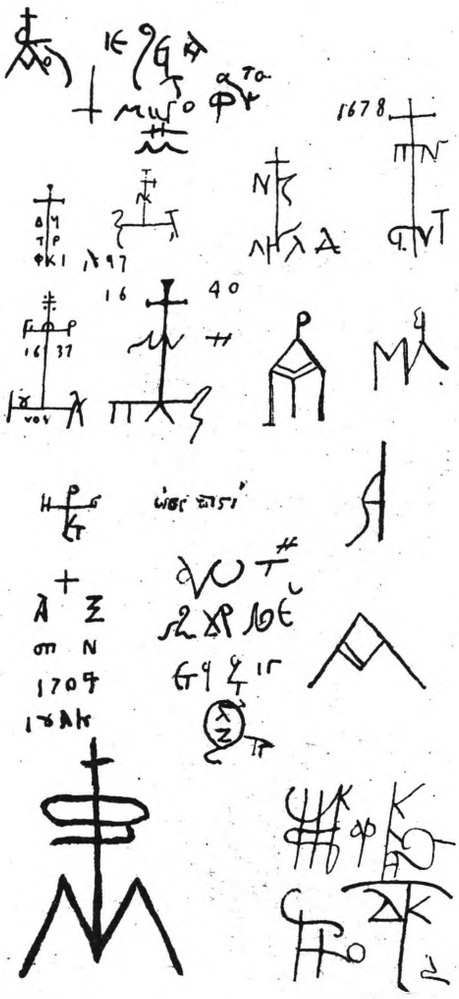
Σημ. Πάντα τ᾽ ἀνωτέρω εἶνε κεχαραγμένα ἐπὶ τοίχων τοῦ Ὑπερῴου (δεξιοῦ κλίτους) καὶ εἶνε ὀνόματα προσκυνητῶν τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος.

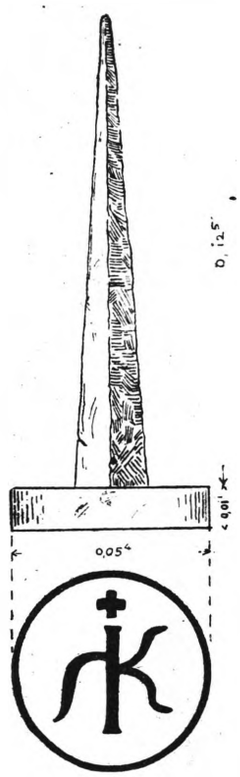
Εἰκ. 10. Χαράγματα προσκυνητῶν.

4. Μονογράμματα καὶ σφραγὶς τῆς Μονῆς
(εἰκ. 11 καὶ 12).

Ἐν τέλει παραθέτω μονογράμματα καὶ συμπιλήματα, ὧν τινα μετὰ χρονολογίας, ἀντιγραφέντα ἐκ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ Καθολικοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου Πύργου τῆς Μονῆς (εἰκ. 11) καὶ τελευταῖον σφραγῖδα ἀνευρεθεῖσαν ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ νῦν Ἡγουμένου καὶ ἐπιμελητοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ μνημείου πανοσιωτάτου Ἀγαθαγγέλου. Ἡ σφραγὶς (εἰκ. 12) δύναται ν' ἀναγνωσθῇ: Ἅγιος Λουκᾶς, τοῦ σταυροῦ τοῦ εὑρισκομένου ἄνωθεν τοῦ ἐκ Λ καὶ Κ συμπιλήματος ἀποδίδοντος προφανῶς τὸ ἅγιος. Ἡ σφραγὶς ἀνευρέθη ἐμπεπηγμένη ἐπὶ ἀρχαίου παραθύρου παλαιοῦ διαμερίσματος τῆς Μονῆς χρησιμεύοντος ἀνέκαθεν ὡς ἀποθήκη τῆς οἰκίας τοῦ ἄνωθεν αὐτοῦ οἰκοῦντος μοναχοῦ (νῦν οἰκία Προκοπίου).

Εἰκ. 11. Μονογράμματα κεχαραγμένα ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ.

Εἰκ. 12. Παλαιὰ σφραγὶς τῆς Μονῆς.

Σημ. Πλὴν τῆς περισυλλογῆς τῶν γλυπτῶν καὶ τῆς μελέτης τῶν ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων ἠρευνήθη ὑπ' ἐμοῦ — ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνατεθείσης μοι τότε ἐποπτείας τῶν ἐπισκευῶν — καὶ τὸ παλαιὸν σχῆμα τῆς Βυζαντινῆς Μονῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σχεδιαγράμματος τοῦ Barsky (1745), παραμείναντα εἰσέτι βυζαντινῶν χρόνων κελλία, ἡ Τράπεζα μετὰ τῆς διασωθείσης παλαιοτέρας Ἑστίας καὶ ἡ βυζαντινὴ Κιστέρνα· ἐνήργησα δὲ καὶ σκαφικὴν ἔρευναν πρὸ τοῦ Καθολικοῦ, ἔνθα ἀνεῦρον τὴν παραδιδομένην Φιάλην. Τὸ μέρος τοῦτο τῆς μελέτης μου, ὅπερ δὲν παρατίθεται ἐνταῦθα ἕνεκα τῆς ἀτελοῦς παρασκευῆς κατόψεων καὶ σχεδίων, δημοσιευθήσεται προσεχῶς ἐν τῷ Δελτίῳ.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΤΟ ΚΕΡΑΜΕΝΤΙΜ-ΤΖΑΜΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Κατὰ τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ διαμονήν μου ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐργασιῶν, γενομένων ὑπὸ τῆς Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κατὰ Μάρτιον τοῦ ἔτους 1921 ἐν τῷ καυθέντιΝαῷ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, μοὶ ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ μελετήσω τὸ μὴ ἐπαρκῶς γνωστὸν εἰσέτι Κεραμεντὶμ - Τζαμὶ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ψηφιδωτὰ καὶ τὰς τοιχογραφίας, παρατηρήσεις δέ τινες περὶ αὐταῦ δημοσιεύονται κατωτέρω.

ρέον τουρκικὸν περίβλημα τοῦτο διασώζεται βυζαντινὸν μνημεῖον ἀρκούντως παλαιὸν καὶ ἄξιον λόγου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη παρατηρήση καὶ ὁ Millet, ἐκπονήσας καὶ κάτοψιν αὐτοῦ, οὐχὶ ἐντελῶς ἀκριβῆ [1].

Ἡ ἐνταῦθα παρατιθεμένη κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ μνημείου, ὡς ἔχει νῦν (εἰκ. 2), δεικνύει ὅτι τμῆμα μόνον αὐτοῦ περιεσώθη μέχρις ἡμῶν καταστραφέντος ὁλοκλήρου τοῦ δυτικοῦ μέρους αὐτοῦ, καταπεσόντος προσέτι καὶ τοῦ τρούλλου, ὃν ἀντικατέστησαν οἱ Τοῦρκοι διὰ σαμαρωτῆςστέγης, δι' ἧς ἐκάλυψαν ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα·

Εἰκ. 1. Καραμεντὶμ - Τζαμί. Ν. πλευρά.

Εἰς τὴν κάτωθεν τῆς Ἀκροπόλεως συνοικίαν τῆς Θεσσαλονίκης, δυτικῶς τοῦ Ναοῦ τῶν Ἀρχαγγέλων (Ἱκισερὶφ - Τζαμὶ) εὑρίσκεται τὸ Κεραμεντὶμ - Τζαμί, κακῶς λεγόμενον ὑπό τινων Σουλιτζὲ [1] (εἰκ. 1). Ὑπὸ τὸ πενιχρὸν καὶ καταρ-

Ἐκ τοῦ διασωθέντος ὅμως μέρους τοῦ μνημείου δυνάμεθα μετὰ πολλῆς βεβαιότητος νὰ συμπληρώσωμεν καὶ τὸ καταστραφέν, ὡς δεικνύει ἡ συμπεπληρωμένη κάτοψις (εἰκ. 3) εἰς ἣν μόνον δὲν προσετέθη νάρθηξ, καθ' ὅσον οὐδεμίαν περὶ αὐτοῦ ἔχομεν ἔνδειξιν.

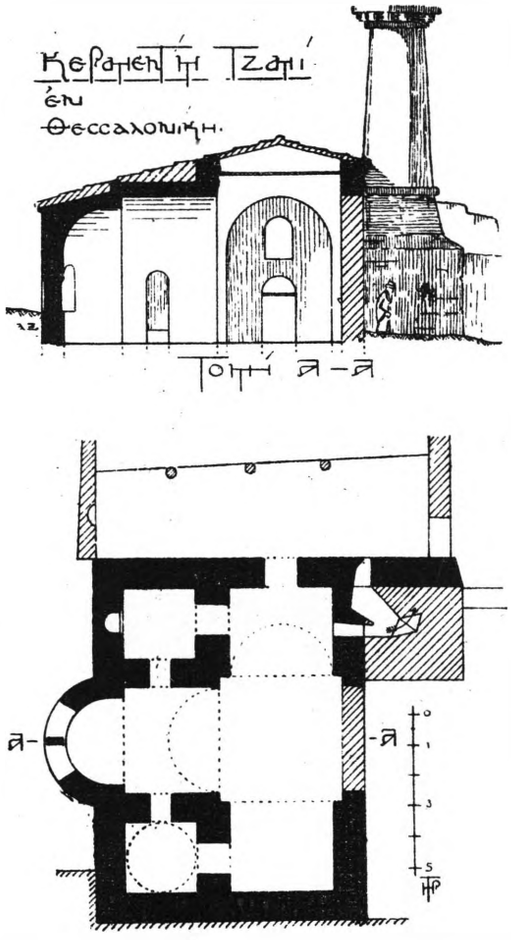
Τὸ μνημεῖον οὕτως ἀνήκει εἰς σειρὰν οἰκοδομημάτων τύπου γνωστοῦ, εἰς ἣν ὁ σταυρός, πάντοτε ἐγγεγραμμένος ἐντὸς τετραγώνου, διαγράφεται ὄχι μόνον εἰς τὴν στέγην ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κατόψει, σχηματιζομένων κατὰ τὰς γωνίας τεσσάρων τετραγώνων διαμερισμάτων, τὰ ὁποῖα εἰς τὸ ἡμέτερον μνημεῖον στεγάζονται δι' ἡμι-

[1] Τὸ λανθασμένον ὄνομα Σουλιτζὲ - Τζαμὶ ὑπὸ τὸν τύπον «Souloudja» ἀπαντᾷ εἰς τὸν τοπογραφικὸν χάρτην τῆς Θεσσαλονίκης παρὰ Tafrali Topographie de Thessalonique Paris 1913. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνει ὑπὸ τὸν τύπον «Soulidjé» καὶ ὁ Millet L'Ecole greque dans l'architecture byzantine Paris 1916 σελ. 70 σημ. 4. Τὸ ὄνομα «Σουλιτζὲ» φέρει ἡ συνοικία καὶ οὐχὶ τὸ Τζαμί, τὸ ὁποῖον πολλάκις ὀνομάζεται καὶ ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου Σελὴμ III, ἐπισκευάσαντος αὐτὸ κατὰ τὸ ἔτος 1208 τῆς Ἐγείρας (=1797 μ. Χ.) ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Millet ἀναγράφων κατὰ λάθος τὸν Σουλτάνον Μουράτ.

[1] Millet ἔνθ' ἀν. σελ. 70 εἰκ. 33.

σφαιρικῆς ὀροφῆς (calotte). Τοῦ τύπου τούτου πλὴν ἄλλων μνημείων [1] κυριώτατοι ἀντιπρόσωποι δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τὸ Kalender-Hané-Djami καὶ τὸ Atik-Moustapha-Djami ἐν Κωνσταντινουπόλει [2].

Τὸ ὅλον οἰκοδόμημα εἶναι ἐκτισμένον διὰ

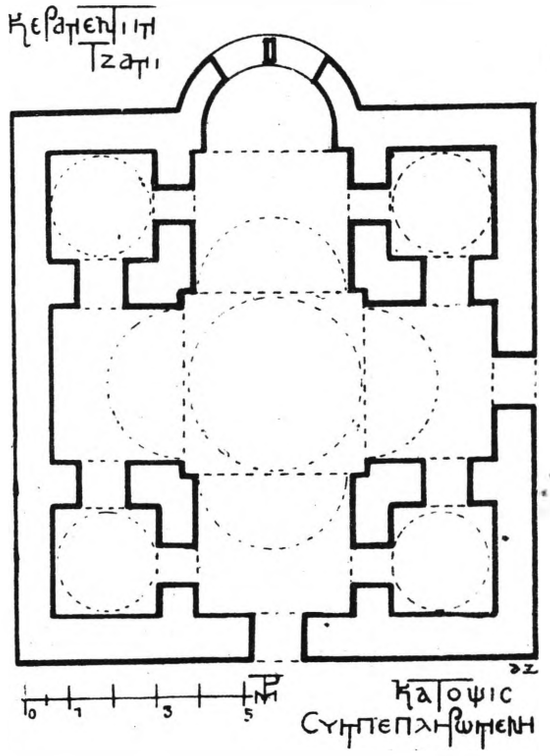

Εἰκ. 2. Κεραμεντὶμ - Τζαμί. Κάτοψις καὶ τομή.

πλίνθων, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ πλεῖστα τῶν μνημείων τῆς Θεσσαλονίκης.

Πλὴν τοῦ τρούλλου ἔχουσι καταστραφῆ, ἡ καμάρα τοῦ Β. σκέλους τοῦ σταυροῦ καὶ ἡ ἡμισφαιρικὴ ὀροφὴ τοῦ πρὸς Ν. τοῦ Ἱεροῦ τετραγώνου διαμερίσματος, ἀντικατασταθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐσωτερικῶς διὰ σανιδωτῆς ὀροφῆς.

Ἐκ τῆς γλυπτικῆς διακοσμήσεως τοῦ μνημείου πενιχρότατα μόνον λείψανα διεσώθησαν. Πλὴν τῆς μαρμαρίνης πλακός, τῆς διαχωριζούσης τὸ μέγα δίλοβον παράθυρον τῆς ἁψῖδος (εἰκ. 4) καὶ ἡ ὁποία παρουσιάζει παράδειγμα λεπτοφυέστερον καὶ κομψότερον τύπου συνήθους ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀντιπροσωπευομένου ἀπὸ τὰ ὀγκώδη χωρίσματα τοῦ Eski-Djouma καὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου [1], διεσώθησαν ἀπερριμμένα,

Εἰκ. 3. Κάτοψις συμπεπληρωμένη.

ἓν ἐπιστύλιον (εἰκ. 8) καὶ τεμάχιον ἐκ τοῦ κάτω μέρους τετραγώνου κιονίσκου, φέροντος ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἀνάγλυφον διακόσμησιν [2] (εἰκ. 5) Τὰ δύο τελευταῖα ταῦτα γλυπτά, ἀνήκοντα πιθανώτατα εἰς τὸ Τέμπλον τοῦ Ναοῦ, προέρχονται ἐκ μεταγενεστέρας τινος ἐπισκευῆς, γενομένης περὶ τὸν 10ον ἴσως αἰῶνα.

Σπουδαιότερα εἶναι τὰ λείψανα τῆς διὰ τοι-

[1] Millet ἔνθ' ἀν. 70 κ. ἑ.

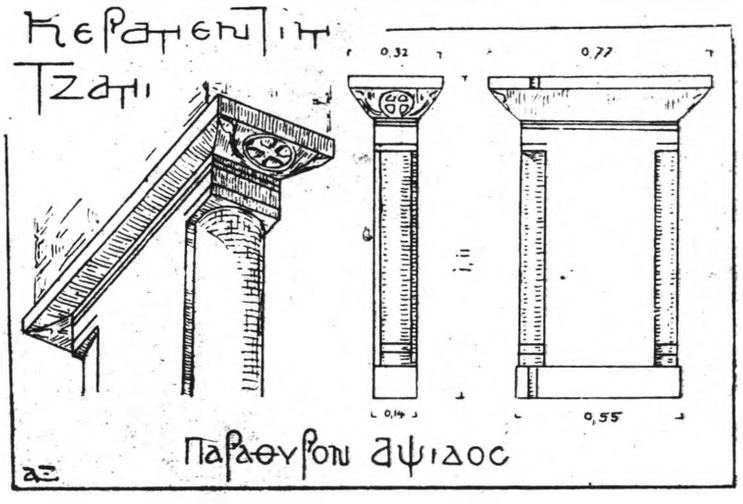
[2] Millingen Byzantine churches in Constantinople London 1912 σελ. 183 κ. ἑ., 191 κ. ἑ.

[1] Millet ἔνθ' ἀν. σελ. 205 εἰκ. 101. Ἀρχαιολ. Δελτίον 1918 Συμπλήρωμα Πίν. 7 εἰκ. 21.

[2] Τὸ τελευταῖον τοῦτο μετεκομίσθη χάριν ἀσφαλείας εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

χογραφιῶν καὶ μωσαϊκῶν διακοσμήσεως τοῦ μνημείου.

Τοιχογραφίαι, ὧν ἴχνη εἶχεν ἤδη παρατηρήση ὁ **Millet**, διεσώθησαν ἐπὶ τῆς πρὸ τῆς ἁψῖδος καμάρας, τῆς ἀποτελούσης τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τοῦ σταυροῦ. Διακρίνονται ἐπὶ τῆς καμάρας ταύτης δύο στρώματα φέροντα τοιχογραφίας, ὧν τὸ δεύτερον — τὸ νεώτερον — διασῴζει τὴν ἐπ' αὐτοῦ διακόσμησιν λίαν κατεστραμμένην. Αὕτη συνίστατο ἐκ συνδεομένων τετραγώνων καὶ ρόμβων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἦσαν ἐζωγραφημένα πτηνά, κάλαθοι μετὰ καρπῶν κ.λ.π. Ἐν γένει ἡ διακόσμησις αὕτη ἦτο πολὺ ἀνάλογος πρὸς τὴν ψηφιδωτὴν τοιαύτην, τὴν εὑρισκομένην ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας τόξων τινων ἐν Eski - Djouma [3]. Ἀναμφιβόλως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τοίχων τοῦ μνημείου θὰ ὑπάρχωσι λείψανα τοιχογραφιῶν, τὰ ὁποῖα θέλουσιν ἀποκαλυφθεῖ μετὰ τὴν ἀπόξεσιν τῶν τουρκικῶν ἀσβεστωμάτων.

Εἰκ. 4. Πλὰξ διλόβου παραθύρου ἁψῖδος.

Τὸ ἄνω τμῆμα τῆς ἁψῖδος ἐκόσμει ψηφιδωτὴ παράστασις, κεκαλυμμένη σήμερον κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπ' ἀσβέστου. Μέρος μόνον τῆς παραστάσεως ταύτης κατωρθώθη ν' ἀποξεσθῇ ἐξ οὗ εἶναι δυνατὸν νὰ διακρίνωμεν ὁπωσδήποτε τὸ εἰκονιζόμενον θέμα.

Ἐπὶ τοῦ ἀποκαλυφθέντος μέρους διακρίνεται τμῆμα μεγάλου κύκλου, καταλαμβάνοντος τὸ κέντρον τῆς συνθέσεως καὶ βασταζομένου κατὰ τὸ ἀριστερὸν — τὸ ἀποκαλυφθὲν — μέρος ὑπὸ πελωρίου πτερωτοῦ λέοντος, ὁ ὁποῖος κρατεῖ διὰ τῶν ὀδόντων μέγα πολυτελῶς κεκοσμημένον βιβλίον. Παρὰ τὸν λέοντα εἰκονίζεται

Εἰκ. 5. Τμῆμα τετραγώνου κιονίσκου.

[3] **Diehl - Le Tourneau - Saladin** Les monuments chretiens de Salonique Paris 1918 Πίν. X 1.

γεροντικὴ μορφὴ μέχρι περίπου τῆς ὀσφύος μετὰ φωτοστεφάνου, φέρουσα τὰς χεῖρας παρὰ τὴν κεφαλὴν εἰς σχῆμα καταπλήξεως (εἰκ. 6). Ὁ λέων μετὰ τοῦ βιβλίου φαίνεται ὅτι εἰκονίζει ἐνταῦθα τὸ σύμβολον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, ἡ ὅλη δὲ παράστασις εἶχε πιθανώτατα ὡς θέμα τὸ ὅραμα τοῦ Προφήτου Ἰεζεκιήλ, πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ ὁποίου συμφωνεῖ σχεδὸν πλήρως (Ἰεζεκ. Α΄ 4 κ. ἑ.). Ὁ παρὰ τὸν λέοντα γέρων φαίνεται ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ Ἰεζεκιὴλ βλέπων τὸ ὅραμα (εἰκ. 7).

Ἰδέαν τινὰ τῆς ὅλης συνθέσεως θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ δώσῃ ἡ ἀνάλογος τοιχογραφία τοῦ ἐν σπηλαίῳ Ναοῦ τοῦ Παντοκράτορος παρὰ τὴν Ἡράκλειαν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Λάτμου, ὅπου

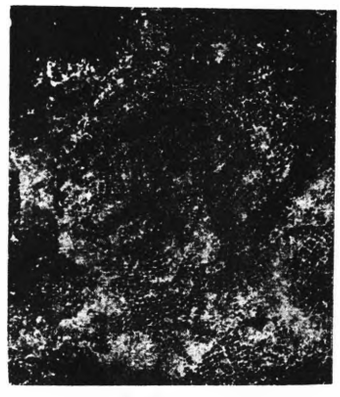
Εἰκ. 6. Τμῆμα ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς ἀψῖδος: Πρ. Ἰεζεκιὴλ καὶ σύμβολον τοῦ Εὐαγγελ. Μάρκου

ὅμως ἔχει γίνῃ καὶ ἀνάμιξις στοιχείων ἐκ τῆς συγγενοῦς παραστάσεως τοῦ ὁράματος τοῦ Ἡσαΐου ἐπίσης δὲ λείπει καὶ ὁ βλέπων τὸ ὅραμα προφήτης [1].

Πάντως περὶ τῆς εἰκονογραφίας τῆς συνθέσεως ταύτης καὶ τῆς τεχνικῆς αὐτῆς ἐκτελέσεως δὲν δύναται νὰ γίνῃ λεπτομερὴς λόγος πρὸ τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως τοῦ ψηφιδωτοῦ, διατηρουμένου πιθανώτατα ἀκεραίου ὑπὸ τὸ ἐξ ἀσβέστου ἐπίχρισμα, τὸ ὁποῖον ἄλλως δυσκολώτατα ἀποκολλᾶται ὡς ἐκ τῆς ἀπολιθώσεως σχεδὸν αὐτοῦ, συνεπείᾳ τῆς διὰ τῶν ρωγμῶν τῆς στέγης διεισδύσεως τῶν ὑδάτων.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τοῦ οἰκοδομήματος θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ὅλη αὐτοῦ κατασκευὴ δεικνύει ἔργον τῆς παλαιοβυζαντινῆς περιόδου ἀναγόμενον εἰς τοὺς περὶ τὸν 6ον ἢ 7ον πιθανῶς αἰῶνα χρόνους. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι τὰ δύο ἀνάλογα μνημεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ Kalender-Hané-Djami καὶ τὸ Atik-Moustapha-Djami, χρονολογοῦσι γενικῶς ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος [1], τοῦτο ὅμως δὲν ἐμποδίζει νὰ θεωρήσωμεν τὸ μνημεῖον τῆς Θεσσαλονίκης παλαιότερον ἀφ' οὗ ὁ τύπος οὗτος ἀπαντᾶ τὸν 5ον ἤδη αἰῶνα εἰς τὸν μικρὸν ναΐσκον παρὰ τὴν βασιλικὴν τοῦ Aladja-Jaila ἐν Λυκίᾳ [2].

Σύγχρονον πρὸς τὸ οἰκοδόμημα δύναται ἴσως νὰ θεωρηθῇ καὶ τὸ ψηφιδωτόν, ἂν καὶ πᾶς λό-

Εἰκ. 7. Ὁ Πρ. Ἰεζεκιὴλ ἐν τῷ ψηφιδωτῷ τῆς ἀψῖδος.

γος πρὸ τῆς ἐντελοῦς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ εἶναι πρόωρος ἀκόμη.

Τέλος ὡς πρὸς τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ὁ Ναὸς κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους θὰ ἠδύναντο ἴσως νὰ διαφωτίσωσιν ἡμᾶς δύο γράμματα ἀποκείμενα ἐν τῇ Ἁγιορειτικῇ Μονῇ Βατοπεδίου [3]. Ἐκ τῶν γραμμάτων τούτων τὸ μὲν φέρει τὴν ὑπογραφὴν τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γρηγορίου καὶ τὴν χρονολογίαν 1432 τὸ δὲ ὑπογράφεται ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Μεθοδίου μετὰ τῆς χρονολογίας 1453 καὶ εἶναι ἐπικυρωτικὸν τοῦ πρώτου. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἀναφέρουσι τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ ὕπαρξίν Ναοῦ

[1] Wiegand Millet III 1: Der Latmos, Berlin, 1913 Πίν. I.

[1] Millingen ἔνθ' ἀν. πρβ. καὶ σελ. 335 Ebersolt-Thiers Les églises de Constantinople Paris 1913 σελ. 94, 110, 136, 257, 258 κ. ἑ. ὅπου ὅμως τὸ Kelender θεωρεῖται ὡς κτισθὲν κατὰ τὸ 598 μ. Χ.

[2] Rott Kleinasiatische Denkmäler Leipzig 1908 σελ. 318 κ. ἑ. εἰκ. 118.

[3] Ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ περιοδικὸν τῆς Θεσσαλονίκης «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» Τόμ. I (1917) σ. 131 κ.ἑ.

τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἀνήκοντος εἰς τὴν Ἁγ. Σοφίαν, ὁ ὁποῖος σὺν τῷ χρόνῳ ἐγκαταλειφθεὶς καὶ σχεδὸν ἐρειπωθείς, παραχωρεῖται εἰς τινα ἐκ Καστορίας Ὁδηγητριανὸν καὶ τοὺς υἱούς του. Ἀναφέρεται δὲ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν γραμμάτων, ὅτι οὗτοι «ὀφείλουσι νῦν κτίζειν καὶ τὸ σύνολον τοῦ Ναοῦ οἴκημα καὶ ἐπιμελεῖσθαι αὐτοῦ καὶ τοῦ ἁγιάσματος».

Πράγματι εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν Β. τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μνημείου ὑπάρχει μικρὸν σπήλαιον — ἁγίασμα — ἔτι καὶ σήμερον ἐν μεγίστῃ ὑπολήψει παραμένον καὶ παρ' αὐτοῖς ἀκόμη τοῖς Τούρκοις, οἱ ὁποῖοι εἰς τοὺς παρὰ τὴν ὀπὴν αὐτοῦ θάμνους ἀναρτῶσι πολύχρωμα μικρὰ ράκη πρὸς θεραπείαν διαφόρων ἀσθενειῶν.

Ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν οὐδεμιᾶς ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως ἐκκλησιῶν, ὅσων τοὐλάχιστον περιῆλθον μέχρις ἡμῶν, ὑπάρχει τοιοῦτον ἁγίασμα θὰ ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ ταυτίσωμεν τὸν ἐν τοῖς ἐγγράφοις ἀναφερόμενον Ναὸν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς πρὸς τὸ ἐνταῦθα περιγραφὲν μνημεῖον, τὸ ὁποῖον πράγματι δεικνύει ἴχνη ἐρειπώσεως καὶ ἐπισκευῶν παλαιοτέρων πιθανώτατα τῶν γενομένων κατὰ τὴν εἰς Τζαμίον μετασκευὴν αὐτοῦ.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

Εἰκ. 8. Μαρμάρινον ἐπιστύλιον.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΙΚΩΝ ΜΕΤΑ ΘΑΛΑΣΣΟΜΑΧΙΑΣ

Ὀλίγα λεπτὰ πρὸς Ν. τῶν χωρίων Ντομᾶτα-Καλλιγᾶτα τῆς Κάτω Λιβαθοῦς, ἐντὸς ἐλαιῶνος, κεῖται παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Βασιλείου. Ἐντὸς τοῦ ἐγκαταλελειμμένου τούτου ναϊδίου, ἔκειτο μεταξὺ ἄλλων[1] εἰκὼν κατὰ πλάτος ὀρθογώνιος (διαστάσεων 0,91×0,37). Ἐπὶ τῆς σανίδος εἶχε τεθῆ λεπτὸν στρῶμα γύψου, ἐφ' οὗ ὁ τεχνίτης ἐζωγράφησεν. Ὁ γύψος οὗτος ἕνεκα τῆς ὑγρασίας ἔχει ἀποπέσει πολλαχοῦ. Ἰδίως ἐφθαρμένη εἶναι κατὰ τὸ ἄνω μέρος ἡ εἰκών.

Κατὰ τὸ ἄνω ἀριστερὸν ἄκρον παριστάνονται ἐπὶ νεφελῶν τρεῖς μορφαί: Ἡ Θεοτόκος ἐν στάσει δεομένης· σῴζεται μέρος μόνον τοῦ προσώπου, πολὺ καλῆς Κρητικῆς τέχνης. Δεξιώτερον ὁ Χριστός, κρατῶν ἠνεῳγμένον Εὐαγγέλιον καὶ εὐλογῶν· τελείως σχεδὸν κατεστραμμένος. Ἔτι δεξιώτερον ὁ Ἁγ. Νικόλαος, κατεστραμμένος τὸ πρόσωπον, κρατῶν δ' Εὐαγγέλιον καὶ εὐλογῶν.

Ὑπὸ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο καθ' ἅπαν τὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνος εἰκονίζεται ἡ ἱστόρησις τοῦ γεγονότος δι' ὃ αὕτη ἀνετέθη. Ἡ παρουσία τοῦ Ἁγ. Νικολάου δηλοῖ ὅτι πρόκειται περὶ θαλασσίου συμβάντος, πράγματι δ' εἰκονίζεται συμπλοκὴ δύο πλοίων.

Ἀριστερὰ παρίσταται πλοῖον κατὰ μῆκος, ἔχον συνεσταλμένον τὸ ἱστίον καὶ φεῦγον πάσῃ δυνάμει διὰ τῶν κωπῶν πρὸς ἀριστεράν. Πλῆθος ἀνδρῶν ἔνδοθεν αὐτοῦ, φερόντων ἐνδυμασίας ἐρυθρὰς ἢ κυανᾶς καὶ ἀσκεπῶν, πυροβολοῦσι πάντες ὁμαδὸν διὰ τῶν ***τρομπονίων*** των ἐναντίον ἑτέρου πρὸς τὰ δεξιὰ πλοίου, τὸ ὁποῖον καταδιώκει αὐτούς.

Κατὰ τὴν πρῷραν τοῦ πλοίου ἀνὴρ ἀνέχων τὰς χεῖρας δέεται· κατὰ δὲ τὴν πρύμναν, καθ' ἧς τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον ἐφορμᾷ, ἵσταται ἀγερώχως ἀνὴρ ὄρθιος, κρατεῖ δὲ κατακορύφως ἐν τῇ χειρὶ μακρότατον καὶ ***εὐθὺ*** ξίφος γυμνόν. Ὄπισθεν τούτου ἀνὴρ ἐν κυανῇ περιβολῇ γονατιστὸς περιμένει καὶ οὗτος ἀγωνιωδῶς τὴν στιγμὴν τῆς προσβολῆς. Μετὰ τοὺς δύο τούτους

[1] Ἐκ τοῦ αὐτοῦ παρεκκλησίου παρέλαβε καὶ ἐκόμισεν εἰς τὸ Βυζαντινὸν τμῆμα τοῦ μουσείου Ἀργοστολίου τῇ ὑποδείξει μου ὁ κ. Ν. Γιαννόπουλλος καὶ ἑτέραν εἰκόνα Παναγίας ἀριστεροκρατούσης, ὡραίας καὶ ἐκφραστικωτάτης τέχνης. Ἡ εἰκὼν εἶναι ἔργον τοῦ Ἀνδρέου Καραντινοῦ, ὅστις μετὰ τοῦ Ἐμμανουὴλ Τζάννε, Κωνσταντίνου Μπουνιαλῆ, Στυλιανοῦ Δευάρη Τζαγκαρόλου ἐν μέρει καὶ ἄλλων εἶναι ἐκ τῶν ἐπιφανῶν τεχνιτῶν τῆς καλουμένης Κρητικῆς σχολῆς ἐν τῇ ἁγιογραφίᾳ. Ἡ εἰκὼν φέρει τὴν ὑπογραφὴν τοῦ τεχνίτου καὶ τὸ ἔτος 1705. Ἴδε περὶ Καραντινοῦ Μαυρογιάννη, Βυζαντινὴ τέχνη καὶ Βυζαντινοὶ καλλιτέχναι, Ἀθῆναι, 1893 σελ. 162 (ὅπου θέτει αὐτὸν ὑποθετικῶς εἰς τὸ τέλος τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἀγνοεῖ ἂν ὑπάρχῃ εἴδησίς τις βεβαία περὶ αὐτοῦ). Κ. Ζησίου, Κεφαλληνίας Χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες, Ἀθῆναι, 1900 σελ. 10 (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Ἁρμονίας» Δ' τεῦχος).

ἀρχηγοὺς τῆς ἀμύνης ἔπονται ἄλλοι κρατοῦντες ἕτερα ἀμυντικὰ ὅπλα.

Πέραν τῆς πρῴρας τοῦ πλοίου ἀριστερώτατα ἐντὸς τῶν κυμάτων (τὰ ὁποῖα παρίστανται διὰ συνεχῶν βαθυκυάνων σπειρομαιάνδρων), μορφὴ ἐρυθροχίτων, γυνή, ὡς δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ἐκ τοῦ ἀγενείου προσώπου καὶ τῆς μακρᾶς κόμης, πεσοῦσα ἐκ τοῦ πλοίου κολυμβᾷ καὶ ἀνατείνουσα τὰς χεῖρας ἀμφοτέρας ἱκετεύει ἐν ἐντρόμῳ μορφῇ. Ἑτέρα δὲ γυνὴ ἐν τῇ φοβερᾷ στιγμῇ τῆς ἀρχομένης ἤδη πάλης ἔχει ζητήσει

ἐπ' ἴσης ἐν τοῖς κύμασι καταφύγιον, δραξαμένη δὲ σανίδος ῥίπτεται εἰς τὸ πέλαγος καὶ κολυμβᾷ παρὰ τὴν πρύμναν τοῦ πλοίου, πειρωμένη νὰ ἀπομακρυνθῇ πρὸς τὴν ἀντίθετον διεύθυνσιν [1].

Δεξιὰ τοῦ περιγραφέντος παρίσταται ἐφορμῶν, μέγα καὶ πολύκωπον, τὸ ἀντίπαλον πλοῖον, ἔχον ἐπ' ἴσης συνεσταλμένον τὸ ἱστίον. Τὸ κατάστρωμα εἶναι ἀσφυκτικῶς πλῆρες ἀνδρῶν φερόντων ἐρυθρὰς καὶ κυανᾶς περιβολάς, ἐπὶ δὲ τῶν κεφαλῶν κίτρινα ***σαρίκια*** μετ' ἐρυθροῦ θυσάνου ἐν τῇ κορυφῇ. Πάντες ὁμοῦ πυροβολοῦσι κατὰ τοῦ προηγουμένως περιγραφέντος πλοίου. Κατὰ δὲ τὴν πρῶραν καὶ δὴ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ προβόλου ἱστοῦ ἔχουσι συγκεντρωθῇ ἑξὰς τῶν ἀνδρῶν τούτων, ὧν εἷς φέρει ἐν τῇ χειρὶ ὑψωμένην γυμνὴν πελωρίαν ***κυρτὴν*** σπάθην. Ἕτεροι ***προτείνουσι κοντάρια*** κατὰ τῶν ὑπερασπιζομένων τὴν πρύμναν τοῦ διωκομένου πλοίου, ἐφ' οὗ φαίνεται ὅτι ἔχουσι ῥίψει καὶ σχοινίον, ὅπερ δι' ἁρπάγης προσεκολλήθη ἐπ' αὐτοῦ. Εἷς δὲ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐκτείνας τὰς χεῖρας καὶ δραξάμενος τῶν θωρακίων τοῦ φεύγοντος πλοίου, ἑτοιμάζεται νὰ εἰσβάλῃ ἐντὸς τούτου. Ὄπισθεν τῆς ὁμάδος τῶν ἐξ ἐπιτιθεμένων ἀνδρῶν σπεύδει πρὸς τὴν πάλην καὶ γιγαντώδης αἰθίωψ μετὰ πελωρίας κεφαλῆς, κρατῶν ἐν τῇ χειρὶ κοντάριον.

Προφανῶς λοιπὸν οἱ ἄνδρες οὗτοι ἑτοιμάζονται νὰ ***ἐκτελέσωσιν εἰσπήδησιν,*** κωλυόμενοι πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων, ὧν προεξάρχει ὁ κρατῶν τὸ μακρὸν εὐθὺ ξίφος.

Ἀμφότερα τὰ πλοῖα φέρουσι κατὰ τὰς πρύμνας θωράκια ἔνθεν καὶ ἔνθεν. Μεταξὺ τῶν θωρακίων ἐν τῇ πρύμνῃ τοῦ ἐπιτιθεμένου πλοίου διαφαίνεται ἡ μορφὴ ἀνδρὸς σαρικιοφόρου, ὅστις μὴ μετέχων τῆς συμπλοκῆς φαίνεται πᾶσαν τὴν προσοχὴν στρέφων εἰς τὸ νὰ κυβερνᾷ τὸ πλοῖον.

Ἡ παράστασις σῴζεται ἐν καλῇ καταστάσει καὶ εἶναι εὐδιάκριτος. Μόνον τὸ μεῖζον πλοῖον, τὸ ἐφορμῶν, εἶναι ὀλίγον βεβλαμμένον κατὰ τὴν πρύμναν καὶ τὸ ἱστίον.

Ἄνω δεξιὰ τῆς εἰκόνος σῴζεται τέλος ἡ ἐπιγραφὴ ἥτις ἐπεξήγει τὸ συμβάν, κολοβὴ δυστυχῶς, διότι ὁ γύψος ἔχει ἀπο- [2] Τὸ σῳ-

[1] Τὴν μορφὴν ταύτην δὲν εἶχον ἐγὼ προσέξει κατὰ τὴν πρώτην ἐξέτασιν τῆς εἰκόνος ἕνεκα τοῦ ἀτελοῦς καθαρισμοῦ, ὑπέδειξε δέ μοι ταύτην ὁ κ. Γιαννόπουλλος μετὰ τὴν μεταφορὰν τῆς εἰκόνος εἰς Ἀργοστόλιον καὶ τὸν πληρέστερον αὐτῆς καθαρισμόν. Μορφὴ ἴσως ἀνθρωπίνη εἶναι καὶ ἑτέρα τις κιτρίνη οἰονεὶ προτομὴ ὑπὲρ τὴν πρῷραν τοῦ πλοίου ἐντὸς τῶν κυμάτων, ἴσως ὅμως εἶναι καὶ ἁπλῆ κηλὶς τοῦ χρωστῆρος.

ζόμενον ὅμως μέρος ἀναγινώσκεται καλῶς, ὃν γεγραμμένον (ἐξαιρέσει τῆς χρονολογίας) διὰ μικρογραμμάτου γραφῆς κανονικῆς χρώματι ὑποχρύσῳ:

ΑΧΚΗ [1]. Ἀπεσταλμένος ὁ Κς Αλέξανδρος Δεορ΄ζ" — ε.τα τινῶν ἀλλων ἀμπαδόρος. Εἰς πόλλην Κερκυραν — ... Εἰς τονησὶ λεγόμενον Βαρ Π.. — ὑπνωσαι ...
ΤΗ λει — — -- ΕΜΗσα.

Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐπιγραφῆς ἀμέσως κατωτέρω, νῦν δ' ὀλίγα τινὰ ἔτι περὶ τῆς παραστάσεως.

Προφανῶς ἐνταῦθα ἔχομεν τὴν ἀπεικόνισιν ναυμαχίας ***πειρατικῆς,*** ἐν ᾗ χριστιανοὶ μὲν καὶ δὴ Ἕλληνες Κεφαλλῆνες, τουλάχιστον ἐν μέρει, εἶναι οἱ ἀμυνόμενοι, πειραταὶ δὲ τῆς Ἀφρικῆς Ἀλγερῖνοι οἱ ἐπιτιθέμενοι. Τὰ κίτρινα σαρίκια μετὰ τοῦ ἐρυθροῦ θυσάνου, ὁ ὁπλισμὸς τῶν ἐπιβαινόντων τοῦ πλοίου ἀνδρῶν (κυρταὶ σπάθαι) ἔτι δὲ καὶ ἡ παρουσία τοῦ Αἰθίοπος δηλοῦσιν ὅτι πρόκειται περὶ τῶν Ἀλγερίνων πειρατῶν οἵτινες κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ συμβάντος (ΑΧΚΗ = 1628) καὶ πολὺ ὕστερον κατόπιν μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος ἐλυμαίνοντο τὴν Μεσόγειον.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ εἶδος καὶ τὸ ὄνομα τῶν εἰκονιζομένων πλοίων, ἀμφότερα, καίτοι τὸ πειρατικὸν εἶναι πολὺ μεγαλύτερον τοῦ ἑτέρου, ἀνήκουσιν εἰς τὸν τύπον τῆς γαλέρας ἢ γαλιότας (ἥτις μικροτέρα οὖσα τῆς γαλέρας ἔφερεν ὀλιγωτέρας κώπας). Εἰδικώτερον ὀνομάζονται Φοῦστες [2], ἀλλὰ καθόλου ἐν τῇ ἀπεικονίσει αὐτῶν παρατηροῦνται πολλαὶ ἀσάφειαι καὶ παραλείψεις. Ἐν ἐλαιογραφίᾳ τινὶ εἰκονιζούσῃ τὴν ἐν Ναυπάκτῳ ναυμαχίαν (πολεμηθεῖσαν τῷ 1571), ἀποκειμένῃ δ' ἐν τῇ συλλογῇ τῆς Χριστιανικῆς Ἑταιρείας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ [3] εἰκονίζονται πλοῖα ὅμοια τῷ ἡμετέρῳ μικροτέρῳ ἰδίως, μεταξὺ παντοειδῶν ἄλλων τύπων σκαφῶν. Ὡσαύτως αἱ περιβολαὶ τῶν αἰχμαλώτων πληρωμάτων προσομοιάζουσι ταῖς τῶν ἡμετέρων Ἀλγερίνων.

Γενναῖται ἔτι καὶ τὸ εὔλογον ἐρώτημα ἂν τὸ προσβαλλόμενον πλοῖον εἶναι πολεμικὸν ἢ ἐμπορικόν, διότι ἐκ τοῦ σχήματος τούτου δὲν λύεται τὸ ζήτημα. Δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι πρόκειται περὶ πολεμικοῦ. Ὁ πλήρης ὁπλισμὸς τῶν ἀμυνομένων ὑπῆρχε τότε καὶ εἰς τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα διὰ τὸν φόβον τῶν πειρατῶν. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν συνάγεταί τι τὸ ἀσφαλές, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πλοῖον ἀμύνεται, εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι πρόκειται περὶ ἐμπορικοῦ τοιούτου, διότι ἄλλως οἱ πειραταὶ θὰ τὸ ἀπέφευγον, οἵτινες τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ἐδίωκον καὶ ἐλήστευον.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν δὲ σημειούμεθα τὰ ἀκόλουθα: Αὕτη ἡρμήνευε τὴν αἰτίαν τῆς ἀναθέσεως καὶ ἄρχεται διὰ τῆς ἀναγραφῆς τῆς χρονολογίας, σωθείσης εὐτυχῶς, ὥστε γινώσκομεν ὅτι τὸ συμβὰν ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1628. Ὁ νοῦς εἶναι ὁ ἀκόλουθος: Ὁ Ἀλέξανδρος Δεορ... ἀπεστάλη κατὰ τὸ ἔτος 1628 εἰς Κέρκυραν, ἀλλὰ κατὰ τὸν πλοῦν συνέβη αὐτῷ ἡ εἰκονιζομένη ἐπίθεσις, συνέβη δ' αὐτῷ πιθανώτατα παρὰ τὸ νησὶ τὸ λεγόμενον Βαρ...

Ὡς πρὸς τὸ ὄνομα Δεορ... παρατηροῦμεν ὅτι τῶν νῦν ζώντων Κεφαλλήνων (ὧν τὰ ἐπώνυμα ἀναγράφει ὁ Μηλιαράκις ἐν Γεωγραφίᾳ Κεφαλληνίας σελ. 112 ἑξ.) οὐδὲν ἐπώνυμον ἀρχίζει διὰ τῶν γραμμάτων τούτων. Ἐγκατεστάθη ὅμως ποτὲ εἰς Κεφαλληνίαν ἡ οἰκογένεια ***Δεόρτζη,*** ὅτε ἕνεκα τῆς Λατινικῆς κατακτήσεως τῆς νήσου πολλαὶ Ἰταλικαὶ οἰκογένειαι μετηνάστευσαν εἰς Κεφαλληνίαν. (Πρβλ: Φερεντῖνοι ἐκ Φλωρεντίας, Δεσαλέρνοι, Μομφερρᾶτοι, Βολτέρρα κλπ. ἐκ τῶν ὁμωνύμων πόλεων). Μεταξὺ τούτων καταλέγονται καὶ οἱ Δεόρτζη ἐκ τῆς Ἰταλικῆς πόλεως Di Orgi [1]. Ἀναφέρεται μάλιστα ὁ Νικόλαος Δεόρτζης ὡς ἀποσταλεὶς τῷ 1627, ἓν δηλ. ἔτος πρὸ τῆς χρονολογίας τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς εἰς Ἐνετίαν μετὰ δύο ἄλλων, ἵνα διαπραγματευθῇ πρὸς τὴν Ἐνετικὴν Γερουσίαν διοικητικάς τινας μεταρρυθμίσεις (Ἴδε Λοβέρδον Ἔ. ἀ. σελ. 137). Ὥστε ἦτο ἐπίσημος οἰκογένεια ἡ τῶν Δεόρτζη κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα, 1627 - 8 καὶ πιθανώτατα δημόσιόν τι λειτούργημα δηλοῖ καὶ ἐνταῦθα ἡ πρώτη λέξις τῆς ἐπιγραφῆς «ἀπεσταλμένος».

---

[1] Ὅτε ἀνέγνων κατὰ πρῶτον τὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τόπου ἐλάχιστον μέρος τοῦ πρώτου γράμματος ἔλειπε καὶ ἡ ὅλη χρονολογία ἀνεγινώσκετο ἀσφαλῶς. Νῦν καὶ αὕτη ἐκολοβώθη καὶ γενικῶς ἡ ὅλη ἐπιγραφὴ ἀπετρίβη περισσότερον.

[2] Τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην ὀνομασίαν καὶ καθορισμὸν τοῦ εἴδους τῶν πλοίων ὀφείλω εἰς τὴν εὐγενῆ προθυμίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Ράδου.

[3] Καὶ ἡ εἰκὼν αὕτη ἐκ Κεφαλληνίας ἔχει τὴν προέλευσιν ἀνήκουσα ἄλλοτε εἰς τὴν συλλογὴν Χαραλ. Γενναταῖ (περὶ ἧς ἴδε Riemann, Recherches κλπ., Τσιτσέλην Κεφαλ. Σύμμικτα, 1, Ἀθῆναι, 1904 σελ. 72, τὸν αὐτὸν ἐν Μούσαις Ζακύνθου Γ' 1 - 15 Φεβρ. 1897). Εἰς τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου ἐπολέμησαν, ὡς γνωστὸν καὶ Κεφαλλῆνες καπετάνοι μὲ τὰς γαλέρας των, ὁπόθεν ἐξηγεῖται ἡ προέλευσις τῆς εἰκόνος ἐκείνης, ἀφ' οὗ ἄλλως ἔχομεν καὶ ἕτερον μνημεῖον ἀνατεθὲν ἐπὶ τῇ ἐκβάσει τῆς ναυμαχίας ἐκείνης, εἰκόνα δηλ. τῆς Θεοτόκου μετὰ Λατινικῆς ἐπιγραφῆς, ἀφιέρωμα Σεβαστιανοῦ Βενιέρη, ἐν τῷ ναῷ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Σάμῃ.

[1] Ἴδε Ἰωάννου Λοβέρδου Κωστῆ, Ἱστορία Κεφαλληνίας, μετάφρασις ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ ὑπὸ Π. Γρατσιάτου, Κεφαλληνία, 1888 σελ. 104 - 5. Πρβλ. καὶ Τσιτσέλην Σύμμικτα, σελ. 780, ἔνθα τὴν οἰκογένειαν Δεόρτζη δὲν σημειοῖ διὰ †, θεωρεῖ ἄρα μὴ ἐκλιποῦσαν ἔτι ἐκ τῆς νήσου.

Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν καὶ συμφώνως πρὸς τἀνωτέρω ὁ Ἀλέξανδρος Δεόρτ[τζης] ἦτο ἀπεσταλμένος μετά; τινων ἄλλων ***ἀμπαδόρος***. Τὴν λέξιν ταύτην ἐν οὐδενὶ γλωσσαρίῳ οὔτε ἄλλῳ βοηθήματι ἠδυνήθην νὰ εὕρω. Βεβαίως ὅμως εἶναι ναυτικὴ λέξις παραγομένη ἐκ τοῦ ἀμπάρι (=κύτος). Πρβλ. ὁμοίους σχηματισμοὺς μίνα (μεταλλεῖον) — μιναδόρος, στοιβάζω — στοιβαδόρος (οὕτω καλοῦσιν ἐν Κεφαλληνίᾳ τοὺς ἀποθηκεύοντας ἐν βαρελίοις τὴν σταφίδα), τζόγος, τζογάρω — τζογαδόρος (=παίκτης) κλπ. Ὁ ἀμπαδόρος λοιπὸν θὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τὸ ἀμπάρι, ἔμαθον δὲ καὶ παρὰ ναυτικῶν, ὅτι σημαίνει πράγματι τὸ ναυτικὸν ἄξίωμα τοῦ ἀποθηκαρίου [1].

Μετὰ τὴν λέξιν ἀμπαδόρος φαίνεται ὅτι ἦτο τελεία ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἧς φαίνεται ἴχνος, ἡ δὲ ἑπομένη φράσις ἀρχίζει διὰ κεφαλαίου γράμματος (Εἰς πόλλην κλπ.). Ἐπ' ἴσης τελεία θὰ ἦτο καὶ κατωτέρω, διότι διὰ κεφαλαίου γράμματος ἄρχεται καὶ ἡ ἑπομένη φράσις, Εἰς τὸ νησὶ κλπ.

Περὶ τοῦ νησίου τούτου Βαρ ... (σῴζεται καὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ τετάρτου γράμματος, δ ἀσφαλῶς). εἴμεθα βέβαιοι ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ νησιδίου ***Βαρδιάνοι***.

Τὸ νησίδιον τοῦτο κεῖται πρὸ τῆς Κεφαλληνίας κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ εὐρέος κόλπου Λιβαδίου. Ὠνομάσθη δ' οὕτω (Guardiano) ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν διὰ τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως ὡς πρὸς τὸν λιμένα ἢ διὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐγκατάστασιν φρουρᾶς. Πιθανώτατα ἢ μᾶλλον ἀσφαλῶς τὸ νησίδιον εἶναι ἡ Λητῷα ἢ Λιθία τῶν Ἀρχαίων, ἧς μνημονεύει ὁ Πλίνιος, (4, 12, 55), ἂν καί τινες ἠμφεσβήτησαν τοῦτο [2].

Παρὰ τοῦτο λοιπὸν τὸ νησίδιον φαίνεται ὅτι οἱ πειραταὶ ἐπέπεσον κατὰ τοῦ διερχομένου πλοίου καὶ ἐγένετο ἡ μάχη [3].

Τὰ ὑπόλοιπα μέρη τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι τόσον ἐλλιπῆ ὥστε οὐδὲν ἕτερον δύνανται νὰ προσθέσωσιν εἰς τὸ ὅλον.

Ὀλίγων ἔτι λέξεων χρῄζει ὁ περίεργος τρόπος καθ' ὃν ὁ τεχνίτης παρέστησε τὴν θάλασσαν ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει. Εἰς τὰ σύγχρονα τῇ εἰκόνι ζῳγραφικὰ ἔργα ἡ θάλασσα παρίσταται ἢ διὰ χρώματος ἁπλοῦ καὶ ἀκεραίου, εἴτε δίδονται ἀποχρώσεις διὰ φθορᾶς τῶν χρωμάτων, εἴτε καὶ μένει ἐντελῶς ἀδήλωτος ἡ θάλασσα. Καὶ τοὺς τρεῖς τρόπους εὗρον εἰς τὰ ζῳγραφικὰ ἔργα τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνος, οἱ δὲ τεχνῖται παρέστησαν τὴν θάλασσαν μᾶλλον ἢ ἧττον κατὰ φύσιν, ἀναλόγως τῆς ἰδίας αὐτοῦ δεξιότητος ἕκαστος. Ἐν τῇ παρούσῃ ὅμως περιπτώσει ὁ τεχνίτης μετεχειρίσθη ὅλως ἀσυνήθη τρόπον, συμπεσὼν παραδόξως πρὸς τὸν τρόπον ἐργασίας τεχνιτῶν ἀφισταμένων αὐτοῦ χιλιετηρίδας ὅλας, τεχνιτῶν τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ παλαιοτέρου χαλκοῦ αἰῶνος. Τὴν θάλασσαν παρέστησε διὰ χρώματος βαθέος κυανοῦ, ἐπέγραψε δ' εἰς τὸ στρῶμα τοῦτο διὰ λευκοῦ χρώματος σπείρας ἐκ λεπτῶν γραμμῶν πολλῶν ὁμοῦ. Αἱ σπεῖραι αὗται συνέχονται μεταξύ των ἀλλ' οὐχὶ κανονικῶς πάντοτε, δι' ἐφαπτομένων. Καὶ αὗται δ' αἱ σπεῖραι δὲν εἶναι παντοχοῦ κανονικαί. Ἀλλαχοῦ αἱ δέσμαι τῶν γραμμῶν καμπυλοῦνται καὶ ἐλίσσονται, χωρὶς νὰ ἀποτελῆται κανονικὴ σπεῖρα.

Παράδοξον ὁμοιότητα παρουσιάζει ὁ τρόπος οὗτος τῆς παραστάσεως τῆς θαλάσσης πρὸς τὸν ἐγχάρακτον διάκοσμον τῶν τηγανοειδῶν σκευῶν τῆς Σύρου τῶν ἀνακαλυφθέντων πρὸ 25ετίας περίπου καὶ ἀνηκόντων εἰς τὴν Κυκλαδικὴν ἐποχήν. Τὰ σκεύη ταῦτα φέρουσιν ἐγχαράκτους σπείρας εἴτε κύκλους ὁμοκέντρους ἡνωμένους δι' ἐφαπτομένων. Καὶ ἐνταῦθα δέ, εἰς μερικὰ τῶν σκευῶν ὁ τεχνίτης ἠθέλησε διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ δηλώσῃ τὴν θάλασσαν, διότι πολλὰ σκεύη μεταξὺ τῶν σπειρῶν φέρουσι πλοῖον καὶ ἰχθύν [1].

Ὁμοιότητα πρὸς τὰ σκεύη τῆς Σύρου καὶ κατὰ δεύτερον λόγον πρὸς τὴν ἡμετέραν εἰκόνα ἔχει καὶ ὁ διάκοσμος τῆς στέγης τοῦ μικροῦ δωματίου τοῦ ἐν Ὀρχομενῷ θολωτοῦ τάφου (Ἴδε Schliemann Orchomenos πίν. 1 καὶ 2). Ἀλλ' ἐνταῦθα βεβαίως δὲν πρόκειται περὶ θαλάσσης, ὡς περὶ ταύτης πρόκειται ἀσφαλῶς εἰς τὰ σκεύη τῆς Σύρου, ἧς τὴν παράστασιν ὑπο-

---

[1] Παρὰ du Cange ἀπαντᾷ ἡ λέξις ***ἀμπασαδόρος*** ἀλλ' εἶναι κατ' ἐμὲ ὅλως ἀπίθανον ὅτι ὁ τεχνίτης ἐκ λάθους συνέκοψε τὴν συλλαβὴν ***σα***. Βεβαίως ἡ λέξις ἀμπασαδόρος (ambassadeur) ἁρμόζει κάλλιστα εἰς τὸ νόημα τῆς ἐπιγραφῆς καὶ εἰς τὰ λεχθέντα περὶ Νικολάου Δεόρτζη κατὰ τὸ 1627, ἀλλ' ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ ἐπιγραφῆς ἐν λίθῳ, ὅπου τὸ σφάλμα εἶναι δυσδιόρθωτον. Ὁ τεχνίτης λοιπὸν θὰ ἠδύνατο νὰ διορθώσῃ εὐκόλως τὴν λέξιν ἀμπαδόρος εἰς ἀμπασαδόρος ἀπαλείφων τὸ χρῶμα.

[2] Ἴδε Bursian, Geogr. von Griechenland, τ. 2, σελ. 378. Πρβλ. καὶ Μηλιαράκιν, Γεωγρ. Κεφαλ. 225 - 6. Ὁ Τσιτσέλης βεβαιοῖ ὅτι ἤκουσε τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ νησιδίου εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ ὀλίγον τι παρεφθαρμένον (Παρνασσοῦ 1, 1887 σελ. 679).

[3] Τυχαίως μοὶ διηγήθη τις ὅτι ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης, ἥτις κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα εἶναι ἀβαθής, διέκρινεν ἀθρόα λείψανα ναυαγίου καὶ σωρὸν σφαιρῶν στρογγύλων, διά τινος εἰδικοῦ φακοῦ ὃν ἔχουσιν οἱ ναυτικοί.

[1] Εὑρέθησαν περὶ τὰ 32 τοιαῦτα σκεύη ὧν τὰ 7 φέρουσι πλοῖον. Ἴδε Χ. Τσούνταν, Ἀρχ. Ἐφημ. 1899 σελ. 86 ἑξ. Ἀπεικόνισιν ἴδε προχείρως καὶ ἐν Καββαδίᾳ Προϊστορικῇ Ἀρχαιολογίᾳ, σελ. 390.

δηλοῖ καὶ ὁ ἐπίτηδες χαρασσόμενος ἰχθύς [1]. Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο τῶν σπειρῶν ἐγένετο πλέον κοσμηματικὸς τύπος οἰκειότατος τῇ Μυκηναϊκῇ τέχνῃ.

Ἀπίθανον εἶναι νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ὁ τεχνίτης τῆς εἰκόνος εἶδε καὶ ἐμιμήθη ἄλλοθεν τὸν τρόπον τῆς παραστάσεως τῆς θαλάσσης. Μᾶλλον πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῆς πέριξ φύσεως, ἐνεργούσης πάντοτε ὁμοιομόρφως καὶ σταθερῶς ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ τεχνίτου προξενεῖ τὴν ἀναπαράστασιν ὁμοίων καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων καὶ ὁμοίων τύπων ἐν τῇ τέχνῃ.

Οὕτω εἰς φυσικὸς κοχλίας π. χ. ἢ ὄφις περὶ ἑαυτὸν εἱλιγμένος ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ εἰς δύο τεχνίτας ἀνεξαρτήτως ἀπ' ἀλλήλων ἐργαζομένους καὶ κατὰ ἀφεστώσας ἐποχὰς τὴν ἰδέαν μιᾶς σπείρας. Ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ ὑπάρχουσιν ἀγγεῖα ἐξ Ἀμερικῆς προερχόμενα, ὧν ὁ διάκοσμος παρουσιάζει μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὸν τῶν νεολιθικῶν ἀγγείων τῆς Θεσσαλίας.

Τὴν ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει παράστασιν τῆς θαλάσσης δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ συλλάβῃ ὁ τεχνίτης ἐξ αὐτοῦ τοῦ κυματισμοῦ τῆς θαλάσσης. Ὅστις εἶδέ ποτε κῦμα ταχὺ θραυόμενον ὁρμητικὸν ἐπὶ τῆς λείας ἄμμου τοῦ αἰγιαλοῦ, θὰ ἀναπολήσῃ ὅτι ἡ ἀφρώδης τοῦ κύματος κορυφὴ ἑλίσσεται περὶ ἑαυτὴν ὡς σπεῖρα καὶ συντρίβεται. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει ὁσάκις τὰ κύματα ρήγνυνται καὶ ἐν ἀνοικτῷ πελάγει, ἂν καὶ εἰς μικρότερον βαθμόν. Τὸ τοιοῦτον φαινόμενον ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ εἰς τὸν τεχνίτην τὴν ἰδέαν ὅπως παραστήσῃ τὴν κυματώδη θάλασσαν διὰ συνεχῶν σπειρῶν συνδεδεμένων δι' ἐφαπτομένων, ἡμιφυσικῶς καὶ ἡμι-κοσμηματικῶς.

Τέλος γενικῶς ὡς πρὸς τὰς πειρατικὰς προσβολὰς σημειωτέον ὅτι ἡ Κεφαλληνία διὰ τὴν θέσιν καὶ τὸ πολυσχιδὲς τῶν παραλίων ὑπέστη τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῆς πειρατείας. Πολλαὶ τοπωνυμίαι ἔσχον τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν [1], παραδόσεων δὲ περὶ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων βρίθει ἡ νῆσος καὶ χωρία ὁλόκληρα ἠρημώθησαν ἢ ἐγκατελείφθησαν. Ἓν τούτων, Ἅγιον Στέφανον, ἀναφέρει ὁ Τσιτσέλης ἐν τῇ Κατωγῇ· ἐν δὲ τῇ Ἀνωγῇ ἀναφέρει δύο «πολεις» ὡς ὑπὸ τῶν πειρατῶν καταστραφείσας ἡ παράδοσις [2]. Εἶναι δύο παράκτιοι θέσεις, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς Κερασιᾶς.

Μόλις ἠγγέλλετο πειρατικὴ ἐπιδρομὴ οἱ κάτοικοι καταλείποντες τὰ πάντα κατέφευγον εἰς τὰ φρούρια, ὅπου ὑπῆρχον, ἢ εἰς δυσπροσίτους ἐρημίας. Διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν εἶχον καταφύγιον ἔπασχον τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν πειρατῶν οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Ἐρίσσου, δι' ὃ ἐζήτησαν παρὰ τῆς Ἐνετικῆς Γερουσίας ὅπως ἐπιτραπῇ ἡ κτίσις φρουρίου, οὕτω δ' ἐκτίσθη τὸ κάστρον τῆς Ἄσσου.

Κατὰ τὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς ὡς ὁδηγοὶ ἐχρησίμευον ἐντόπιοί τινες ἐλεεινοί, διότι τοιαῦτα καθάρματα δὲν λείπουν ἀπὸ πᾶσαν κοινωνίαν πάσης ἐποχῆς. Οὗτοι ὡδήγουν τοὺς ἀποβιβαζομένους λῃστὰς πανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχε καλὴ λεία. Συνέβαινεν ὅμως ἐνίοτε καὶ τὸ ἑξῆς: Γενναῖοι δῆλα δὴ Κεφαλλῆνες εἴτε καὶ ξενοι καπετάνοι τυχαίως ἢ ἐπίτηδες ναυλοχοῦντες κατὰ τοὺς ὁρμίσκους τῶν παραλίων, μόλις ἠγγέλλετο ἡ ἐμφάνισις σκάφους πειρατικοῦ ἀνήγοντο εἰς τὸ πέλαγος καὶ εἴτε ἕτερον εἰς φυγὴν εἴτε πολλάκις προφθάνοντες ἐξωλόθρευον τοὺς μυσαροὺς ἅρπαγας κουρσάρους.

Ἐσώθησαν καὶ γραπτὰ μνημεῖα τοιούτων συμβάντων τῆς ἐποχῆς τῆς πειρατείας. Δύο τῶν σημειωμάτων τούτων, ἐξαχθέντα ἐκ τοῦ παλαιοτέρου κώδικος τοῦ ναοῦ Εὐαγγελιστρίας τῆς Πεσσάδας ἐδημοσίευσεν ὁ Τσιτσέλης (Σύμμικτα σελ. 313-4). Τὸ πρῶτον φέρει χρονολογίαν κατὰ ἕνα σχεδὸν αἰῶνα μεταγενεστέραν τῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ: «1727 Ἰουνίου 18 ... ἦλθε μία γαλιότα Μπαρμπαρέζικη ... εἰς τὸ μοναστήρι τῶν Σισίων ... Ἐπήρανε πρᾶγμα ἄπειρον, ἐγύμνωσαν τὴν ἁγίαν εἰκόνα καὶ ἐπῆραν τὸ ἀσῆμι, μὰ τὴν εἰκόνα δὲν τὴν ἔβλαψαν τίποτε. Ἦτο Ραΐζης ὁ κατηραμένος ὁ Στραβοσπῦρος ὁ Ἀρνιγάδος ἀπὸ τὸ Ληξοῦρι».

Τὸ ἕτερον σημείωμα κρίνομεν καλὸν νὰ ἀνα-

---

[1] Ἡ παράστασις τῆς θαλάσσης καθ' ὅλου ἐν τῇ ἀρχαιότητι θὰ ἀποτελέσῃ τὸ θέμα ἰδιαιτέρας ἡμῶν μελέτης, δόντος εὐγενῶς τὴν πρώτην κατεύθυνσιν τοῦ ἐν τῷ Μουσείῳ ἐφόρου κ. Γ. Οἰκονόμου. Τοῦτο μόνον σημειούμεθα ἐνταῦθα, ὅτι ἡ παρουσία ἰχθύος πρὸς ὑποδήλωσιν ὕδατος ἐν γένει, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν τοῦτο παρίσταται τελειότερον ἢ ἀτελέστερον, ἀποτελεῖ σχεδὸν κανόνα καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς τέχνης. Ὁ ἰχθὺς εὑρίσκεται εἰς τὰ ἔργα τῆς παλαιᾶς χαλκῆς ἐποχῆς, ἐξακολουθεῖ ὕστερον καθ' ὅλας τὰς περιόδους μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς νὰ συμβολίζῃ τὸ ὕδωρ, ζωγραφεῖται δ ἵνα δηλώσῃ καλύτερον τὴν θάλασσαν καὶ εἰς Βυζαντινὰς εἰκόνας τοῦ 18ου αἰῶνος.

[1] Ἴδε Τσιτσέλην, Σύμμικτα σελ. 912.

[2] Ὁ λαὸς καλεῖ τοὺς πειρατὰς Ἀλιτζερίνους (Ἀλγερία) καὶ Μπαρμπαρέζους (Βερβερία)· νῦν δ' ἔτι ἡ χειρίστη κατάρα μεταξὺ τῶν γυναικῶν ἐν τοῖς χωρίοις εἶναι «στὴν Μπαρμπαριὰ νὰ καταντήσῃς», διότι τῶν αἰχμαλωτιζομένων γυναικῶν ἡ τύχη ἦν μάλιστα φρικώδης. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ εἰκόνι βλέπομεν τοὺς ἄνδρας μαχομένους, ἀλλὰ τὰς γυναικας ριπτομένας εἰς τὴν θάλασσαν, διότι ὁ πνιγμὸς ἦτο προτιμότερος τῆς αἰχμαλωσίας παρὰ τῶν θαλασσίων ἐκείνων δαιμόνων.

δημοσιεύσωμεν ὁλόκληρον ὡς τὴν ἀρίστην παραστατικὴν περιγραφὴν πειρατικῆς συμπλοκῆς, οἵα καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ εἰκόνι εἰκονίζεται:[1]

«1731. Εἰς τὰς 11 Ἰουλίου ἡμέρα Κυριακὴ εὑρισκόμενος ὁ εὐγενικὸς καὶ γενναῖος καὶ θαυμαστὸς καὶ ἀνδρειωμένος ψυχῇ τε καὶ σώματι σινιὸρ μαντζόρος ὀνόματι σ. Μᾶρκος Πλατηκάδης(;)[2] εὑρισκόμενος εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον εἰς τὴ Σκάλα ἀποταποβραδὶς τοῦ συμβάντος, ὁποῦ ἐσυντρόφευσε πέντε ἐξ καΐκια καὶ τὰ ἔφερε πέραθε, ἀπάνου στὸ ξημέρωμα ἕνα Κορφιάτικο ἐσηκώθη διὰ τοὺς Κορφοὺς καὶ φθάνοντας εἰς τὸν κάβο τοῦ Κάστρου ἔβλεπε δύο ἁρματωμένα καὶ ἐκατεβαίνανε καὶ εὐθὺς ἐγύρισε καὶ ἔδωκε λόγον εἰς ἐκεῖνον νὰ τὸν ἀκολουθήσουνε, ἔτσι δὲν ἔφθασαν νὰ ἑτοιμασθοῦν καὶ ἔφθασαν καὶ οἱ δύο Τούρκικες γαλιότες φοβερές, ὡς ἕνα μίλι περισσότερο τὲς ἄφησε καὶ ἐπῆραν διὰ νὰ τοὺς πάρῃ τὰ σοβράνα νὰ μὴν ἔχουν τὸν τόπο τῆς στερηᾶς καὶ ἔτσι ὥρμησε κατεπάνω τους μὲ φωνὲς καὶ ἀλαλαγμὸ τόσο τὸ ἀνδρεῖο του στράτευμα, ὁποῦ ἦταν μία γαλιότα ὡσὰν καὶ ἄλλα μικρὰ καΐκια ὁποῦ ἀκολουθοῦσαν καὶ φθάνοντας μιὰ Θεοῦ βοηθοῦντος σύμψυχα τὰ ἔπνιξε καὶ δὲν ἐγλύτωσε κανείς, μόνο τοὺς ἐμαγγέλεψε εἰς τὸ πέλαγος ὡς τὸν πάλαι Φαραὼ καὶ ἔτσι ἄφησε δέκα σκλαβούνους σὲ δαῦτα καὶ ὥρμησε καὶ κατὰ τῆς ἄλλης ὡς ἐμάθαμε. Ἔβγαλε καὶ ἐκολατσίσανε καὶ ἔπιανε μιὰ βολὰ καὶ ἔτσι λέγει, παιδιὰ καὶ ἀδέλφια σήμερα ἐγεννηθήκαμε καὶ σήμερα θὰ πεθάνουμε καὶ πολλοὶ ὁποῦ ἐκυτάζανε εἶπανε ὅτι σὰν ἀέρας ἐχύθη ἡ γαλιότα καὶ ἐκαταπλάκωσε τὴν ἄλλην. Ἔτσι ἐπροσκύνησε τὴν Παναγία ὁποῦ εἶναι ἀντικρὺ τῶν Σισίων καὶ ἔλεγε Παναγία μου, ἁγιουτάρισέ μας σήμερα νὰ κάνουμε τὴν ἐκδίκησι εἰς τοὺς ἀθέους τοὺς ἀγαρηνοὺς ὁποῦ ἐκάμαν εἰς τὸ μοναστῆρι σου. Καὶ φθάνοντάς την μισοκάναλα Σκινάρι καὶ Σίσια τοὺς ἔδωκε τὸν πόλεμο καὶ ἐπολέμα μὲ δαύτους ὡς ὥρας τέσσαρας καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Παναγίας ἀφάνισε καὶ αὐτὴν κατὰ κράτος διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας μαγγελεύοντας καὶ αὐτοὺς ὅλους πάρεξ ἕνα παιδὶ ὁποῦ ἐκράτησε».

Τῇ ἀληθείᾳ ἔχων τις ὑπ' ὄψιν τὴν ἁπλοϊκὴν αὐτὴν περιγραφὴν καὶ ἀποβλέπων εἰς τὸ σχεδίασμα τῆς εἰκόνος, νομίζει ὅτι βλέπει καὶ ἀκούει πρὸ αὐτοῦ φωνὰς καὶ ἐπικλήσεις, παροτρύνσεις καὶ βλασφημίας τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων, προσπαθοῦντας τοὺς μὲν νὰ προσκολληθῶσιν εἰς τὸ πλοῖον τῶν δέ, ἐκκενοῦντας τὰ τρομπόνια των κατ' ἀλλήλων ἀπὸ ἐγγυτάτης ἀποστάσεως, συνωθουμένους εἰς τὰ ἄκρα τῶν καταστρωμάτων καὶ πλήσσοντας ἀλλήλους μὲ τὰ ναύμαχα δόρατα καὶ τὰ πελώριά των ξίφη!

Τοιαύτης λοιπὸν φύσεως συμπλοκὴν ἱστορεῖ καὶ τὸ σχεδίασμα τῆς ἡμετέρας εἰκόνος. Δυστυχῶς ἡ καταστροφὴ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἐπέτρεψε νὰ γνωρίσωμεν λεπτομερῶς τὸ συμβὰν καὶ τὴν ἔκβασιν τῆς μάχης, περὶ ἧς τοσοῦτον μόνον συμπεραίνομεν, ὅτι ἐσώθη ὁ ἀναθέτης. Ἀλλὰ καὶ τοιαύτη οὖσα ἡ εἰκὼν διδάσκει πολλὰ πράγματα ἡμᾶς καὶ παρουσιάζει ἓν ἀπὸ τὰ τραγικὰ συμβάντα χαλεπῆς διὰ τὸ γένος ἐποχῆς, συμβάντα ἅτινα συνήθως παρέρχεται ἀπαρατήρητα ἡ ἱστορία.

ΣΠ. Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

[1] Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς τὰ Σύμμικτα τοῦ Τσιτσέλη, βιβλίον ἤδη μὴ προσιτὸν εἰς πάντας καὶ δυσεύρετον, δι' ὃ ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ ἀναδημοσιευθῇ ἐνταῦθα.

[2] Ἴσως γραπτέον Πλατυκάρδης.

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΕΦΟΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Ἡ ὑπηρεσία τῆς Ἐφορείας Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων καταρτίζει συστηματικὸν ***Εὑρετήριον τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος***, διαλαμβάνον συντόμως καὶ μεθοδικῶς τὴν ἱστορίαν, τὴν τέχνην καὶ τὴν ἀναπτυχθεῖσαν περὶ τῶν μνημείων τούτων βιβλιογραφίαν. Ἡ δημοσίευσις τούτου ἄρχεται ἀπὸ προσεχοῦς Δελτίου ἐν τῷ Παραρτήματι αὐτοῦ, θ' ἀκολουθῇ δὲ ἰδίαν σελίδωσιν, ἵνα ἐκ τῶν δημοσιευομένων τμημάτων ἀπαρτισθῇ βαθμηδὸν ὁλόκληρον σῶμα, διῃρημένον εἰς δύο τόμους, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος θὰ περιέχῃ τὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος (Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Θεσσαλίας, Πελοποννήσου καὶ νήσων: Ἰονίων, Κυκλάδων, Εὐβοίας καὶ Σποράδων), ὁ δὲ δεύτερος τὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς νέας Ἑλλάδος (Ἠπείρου, Μακεδονίας, Θράκης, Κρήτης καὶ νήσων ἀρχιπελάγους). Πλὴν τῶν ἰδίων ἡμῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν μέχρι τοῦδε ὑπὸ ἡμετέρων καὶ ξένων γενομένων μελετῶν περὶ τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος πολὺ συνέβαλε πρὸς κατάρτισμὸν τοῦ Εὑρετηρίου τούτου καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Σεβ. Ὑπουργείου Ἐκκλησιαστικῶν ἐκδοθεῖσα Ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς Μέσης καὶ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως μετὰ καταλλήλων ὁδηγιῶν (ἤτοι ἑρμηνείας τῶν ὅρων πρὸς περιγραφὴν τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων, συνοδευομένης ὑπὸ σχεδίων καὶ κατόψεων τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τύπων τῶν Ναῶν, τῆς τοιχοδο-

μίας των, τῶν μερῶν αὐτῶν κλπ.) καὶ Πινάκων μετὰ συντόμων ἐρωτήσεων καὶ ὑποδείγματος ἀπαντήσεων. Μέχρι τοῦδε κατέφθασαν ἀπαντήσεις ἐξ ὅλων τῶν χωρῶν τῆς Ἑλλάδος[1], ἀπαρτίζεται δὲ ἤδη Κατάλογος μνημείων ***κοσμικῶν*** (Κάστρων, Πύργων, οἰκιῶν, γεφυρῶν καὶ κρηνῶν) καὶ ***θρησκευτικῶν*** (Ναῶν, Μονῶν, Τζαμίων, τεκέδων καὶ νεκροταφείων), ἅτινα, συμπληρούμενα ὁλοὲν εἴτε διὰ μεταβάσεως ἡμῶν πρὸς μελέτην καὶ ἔρευναν τῶν σπουδαιοτέρων εἴτε διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ἀπαντήσεων πρὸς τὰς γενομένας περὶ τῶν μνημείων τούτων ἐργασίας, μέλλουσι νὰ ἐκδοθῶσι πρὸς κοινὴν χρῆσιν ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας Δελτίῳ.

Ἑτέρα ἐνέργεια τῆς Ἐφορείας Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων εἶνε ὁ καταρτισμὸς Καταλόγων: τῶν κειμηλίων τῶν Μονῶν, τῶν ἰδιωτικῶν συλλογῶν καὶ τῶν εἰς χεῖρας τῶν ἀρχαιοπωλῶν ἀντικειμένων ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως, παλαιοτέρων τοῦ ἔτους 1830, συμφώνως τῷ Νόμῳ 2447 (ἄρθρ. 18 § 3) καὶ τῷ Νόμῳ 2674 (ἄρθρ. 7) περὶ Βυζαντινοῦ Μουσείου.

Μέχρι τοῦδε κατηρτίσθησαν οἱ ἑξῆς Κατάλογοι.

Α. ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ

Κατεγράφησαν τὰ κειμήλια τῶν Μονῶν:

α΄) ***Μεγάλου Σπηλαίου*** (175 ἐν ὅλῳ ἀντικείμενα, ἤτοι 28 λειψανοθῆκαι, 20 ξυλόγλυπτοι σταυροὶ μετ' ἀργυρῶν ἐπενδύσεων, 12 Εὐαγγέλια, ὧν τὰ καλύμματα εἶνε ἀργυρᾶ μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων, 40 λειτουργικὰ σκεύη, 69 τεμάχια ἱερατικῶν ἀμφίων καὶ 6 εἰκόνες).

β΄) ***Μονῆς Λαύρας*** (24, ἐξ ὧν 15 ἄμφια, 2 λειψανοθῆκαι καὶ 7 ξυλόγλυπτοι σταυροί).

γ΄) ***Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ*** παρὰ τὴν Λεβάδειαν (82, ἐξ ὧν 24 σταυροί, 45 τεμάχια ἀμφίων καὶ 13 λειτουργικὰ σκεύη).

δ΄) ***Μονῆς Ἁγάθωνος*** παρὰ τὴν Ὑπάτην (12, ἐξ ὧν 2 σταυροί, 8 λειψανοθῆκαι, 2 τεμάχια ἀμφίων).

ε΄) ***Μονῆς Προδρόμου*** παρὰ τὴν Δεσφίναν (8, ἐξ ὧν 2 σταυροί, 2 Εὐαγγέλια καὶ 4 λειτουργικὰ σκεύη).

ς΄) ***Μονῆς Πεντέλης*** (47, ἐξ ὧν 38 εἰκόνες, 3 τεμάχια ἀμφίων καὶ 6 λειτουργικὰ σκεύη).

ζ΄) ***Μονῆς Φανερωμένης*** Σαλαμῖνος (45, ἐξ ὧν 30 εἰκόνες, 8 λειψανοθῆκαι, 5 λειτουργικὰ σκεύη καὶ 2 σταυροί).

η΄) ***Μονῆς Κοιμήσεως*** Αἰγίνης (16, ἐξ ὧν 6 σταυροί, 4 λειψανοθῆκαι, 4 εἰκόνες, 1 λειτουργικὸν σκεῦος καὶ 1 ἄμφιον).

θ΄) ***Μονῶν Μετεώρων,*** ἤτοι

1) Μονῆς Μεταμορφώσεως (185, ἐξ ὧν 116 εἰκόνες, 31 λειψανοθῆκαι, 19 σταυροί, 8 ἄμφια, 7 λειτουργικὰ σκεύη καὶ 4 Εὐαγγέλια).

2) Μονῆς Βαρλαὰμ (102, ἐξ ὧν 44 εἰκόνες, 14 λειψανοθῆκαι, 21 σταυροί, 3 ἄμφια καὶ 20 λειτουργικὰ σκεύη).

3) Μονῆς Ἁγ. Τριάδος (44, ἐξ ὧν 4 εἰκόνες, 19 λειψανοθῆκαι, 8 σταυροὶ καὶ 13 λειτουργικὰ σκεύη).

4) Μονῆς Ἁγίου Στεφάνου (68, ἐξ ὧν 32 εἰκόνες, 12 λειψανοθῆκαι, 13 σταυροί, 7 λειτουργικὰ σκεύη, 2 ἄμφια καὶ 2 Εὐαγγέλια).

5) Μονῆς Ρουσάνη (7 εἰκόνες).

ι΄) ***Μονῆς Δουσίκου*** (79, ἐξ ὧν 29 εἰκόνες, 34 σταυροί, 10 λειψανοθῆκαι, 3 λ. σκεύη, 2 ἄμφια καὶ 1 Εὐαγγέλιον).

ια΄) ***Μητροπόλεως Καλαμπάκας*** (18 εἰκ.).

Τῶν κειμηλίων τῶν ***20 Μονῶν τοῦ Ἄθω*** (Ἁγίου Ὄρους) ἐγένετο κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1920 καταγραφή, ἥτις ὅμως, ἕνεκα τῶν ὅρων ὑφ' οὓς διατελοῦσιν αἱ Μοναὶ αὗται, δὲν κατωρθώθη νὰ γίνῃ συστηματική· ἐπετράπη μόνον ἡ φωτογράφησις τῶν σπουδαιοτέρων κειμηλίων τῶν Μονῶν, ἅτινα καὶ ἐκδοθήσονται προσεχῶς εἰς ἴδιον ἔργον. Ἡ καταλογράφησις τῶν κειμηλίων τῶν λοιπῶν Μονῶν τοῦ Κράτους συνεχίζεται. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι δὲν καταγράφονται πάντα τ' ἀντικείμενα τὰ εὑρισκόμενα εἰς τὰ Σκευοφυλάκια καὶ τὰ Καθολικὰ τῶν Μονῶν, ἀλλὰ μόνον ὅσα κρίνει ἡ ὑπηρεσία ἡμῶν ὡς ἐνέχοντα ἀρχαιολογικήν, ἱστορικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀξίαν καὶ ἡ ἀπώλεια τῶν ὁποίων συνεπάγεται τὰς καθοριζομένας ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Νόμου ποινάς· διὸ καὶ ἀντίγραφα τῶν Καταλόγων τούτων ἀποστέλλονται εἰς Ἡγουμενοσυμβούλια τῶν Μονῶν.

Β. ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΦΟΡΗΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1830 ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΧΕΙΡΑΣ ΙΔΙΩΤΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΠΩΛΩΝ

α΄) ***Ἰδιωτικαὶ συλλογαί.*** Ἐκ τῶν ἰδιωτικῶν συλλογῶν κατεγράφησαν μέχρι τοῦδε:

1. Ἡ συλλογὴ Κολλυβᾶ (νῦν συλλογὴ Λοβέρδου), ἀποτελουμένη ἐκ 288 φορητῶν εἰκόνων.

---

[1] Αἱ πλεῖσται τῶν ἀπαντήσεων τῶν δημοδιδασκάλων κυρίως τοῦ Κράτους εἶνε ἀξιολογώτατα, συμφώνως δὲ πρὸς αὐτὰς κατηρτίσθησαν ἤδη ὁλόκληροι σειραί, ἤτοι 1. ***Ἐπιγραφαὶ μεσαιωνικῶν μνημείων***, 2. ***Παραδόσεις περὶ αὐτῶν***, καὶ 3. ***Ὀνόματα Ζωγράφων καὶ Γλυπτῶν***. Τινὲς μάλιστα τῶν δημοδιδασκάλων ὑπέβαλον καὶ ἰδίας μελέτας περὶ τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τοῦ τόπου των, ὧν ἡ δημοσίευσις γενήσεται ἐν καιρῷ.

2. Ἡ συλλογὴ Δ. Παμπούκη, ἀποτελουμένη ἐξ 77 φορητῶν εἰκόνων.

3. Ἡ συλλογὴ Γ. Μακκᾶ, ἐκ 17 εἰκόνων.

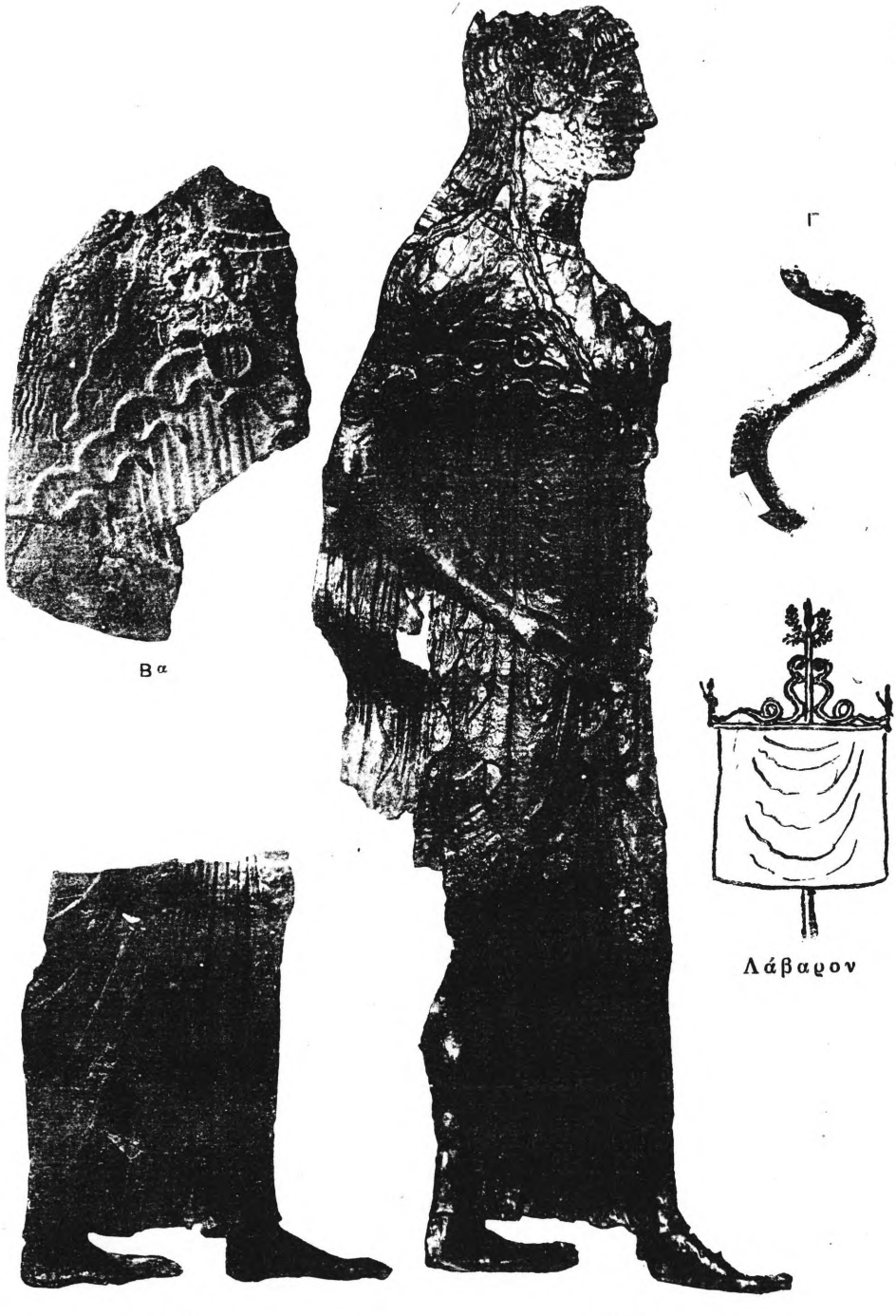
4. Ἡ συλλογὴ Καυταντζόγλου, ἐξ 6 εἰκόνων.

5. Ἡ συλλογὴ τοῦ ἀρχαιοπώλου Α. Κύτικα, διάφορος τῆς συλλογῆς τοῦ Καταστήματος αὐτοῦ καὶ ὡς ἰδιωτικὴ χαρακτηρισθεῖσα, ἀποτελουμένη ἐξ 109 εἰκόνων.

6΄) ***Εἰκόνες ἀρχαιοπωλῶν.*** Κατεγράφησαν αἱ σπουδαιότεραι τῶν ἐν τῇ Ἀγορᾷ πρὸς πώλησιν ἐκτεθειμένων εἰκόνων, συμφώνως πρὸς τὸν Νόμον 2674, ἤτοι τῶν ἀρχαιοπωλῶν: Α. Κύτικα (75 εἰκόνες), Κ. Χριστοδούλου (79), Ι. Ἀσκητοπούλου (131), Θ. Θεοφίλη (27), Β. Ἀλεξοπούλου (44), Γ. Πολυχρονοπούλου (43), Ἡλ. Βλάχου (24), Ζουμπουλάκη - Χριστοδούλου (31) καὶ Δ. Μητσοπούλου (6)[1]. Οἱ κατάλογοι τῶν εἰκόνων τούτων διεβιβάσθησαν ἤδη εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον, ἵνα τοῦτο συμφώνως τῷ 5 ἄρθρῳ τοῦ Νόμου 2674, ἐνεργήσῃ τὴν δαπάναις τοῦ Κράτους ἀγορὰν πρὸς πλουτισμὸν τοῦ Μουσείου.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

[1] Ἡ καταγραφὴ κειμηλίων Μονῶν καὶ εἰκόνων ἰδιωτικῶν συλλογῶν καὶ ἀρχαιοπωλῶν ἐγένετο κατὰ καθωρισμένον ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Γ. Σωτηρίου σύστημα, ἐκτελεσθὲν ὑπὸ τοῦ προσωπικοῦ τῆς Ἐφορείας ἤτοι τοῦ Ἐφόρου καὶ τῶν δύο ἐπιμελητῶν Ν. Κοτζιᾶ καὶ Α. Ξυγγοπούλου.

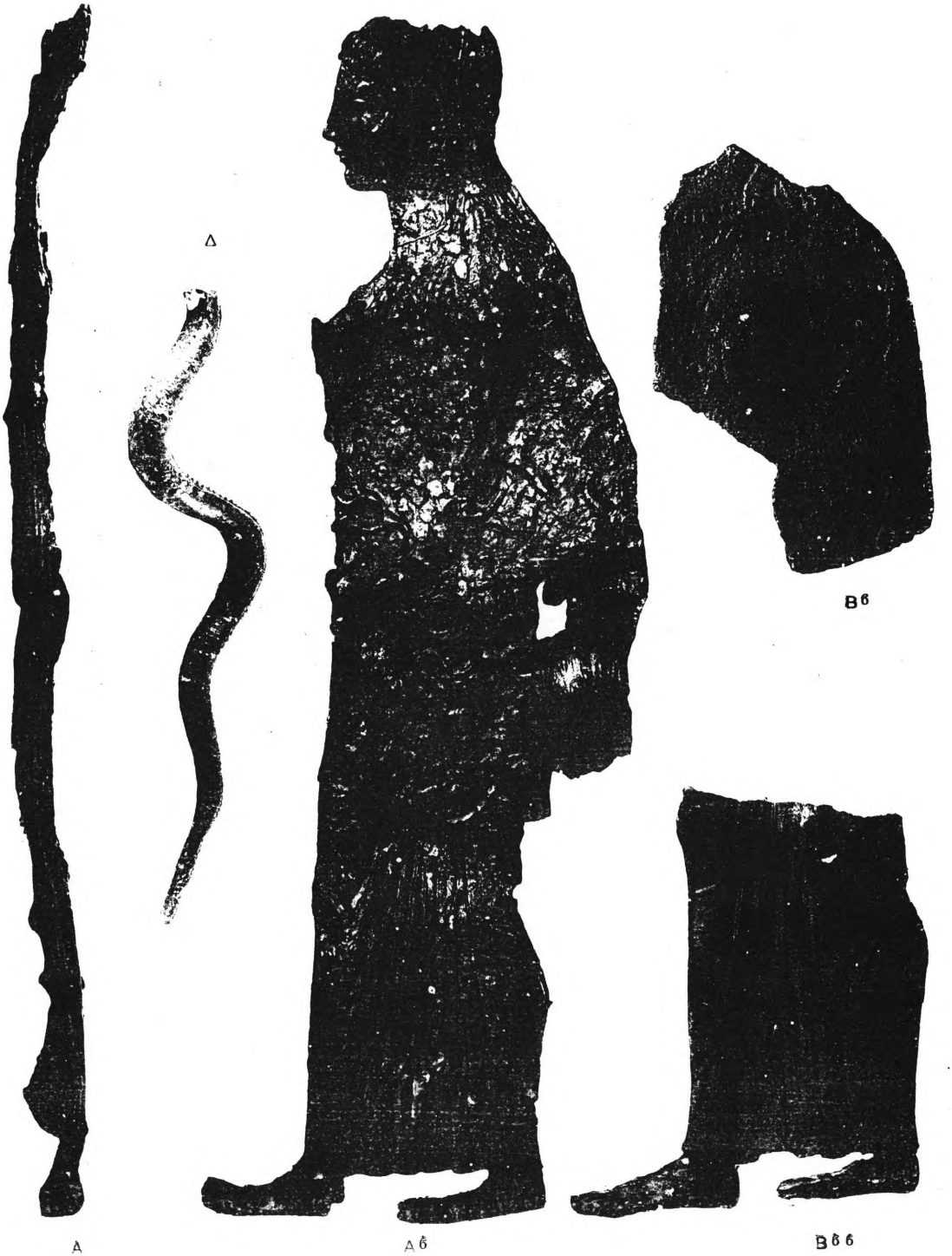
Βα

Γ

Λάβαρον

Βαα

Αα

Δ
Βδ
Α
Δδ
Βδδ